

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

OL 45421.52 A

Harvard College
Library

By Exchange

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՏԵԱՌՆ ՄԻԽԱՅԵԼԻ
ԱՍՈՐԻՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ

CL 45421.52 A

Michael, the Syrian
Chronicle

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՏԵԱՌՆ Մ Ի Խ Ա Յ Է Լ Ի
ԱՍՈՐԻՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ

ՀԱՆԵԱԼ Ի ՀՆԱԳՈՅՆ ԳՐԶԱԳՐԷ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Ս. ԷԶՄԻԱՆԵԻ
Տ. Տ. Գ Է ՈՐ Գ Ա Յ
ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ
ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ՄՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ
Տ. Ե Ս Ա Յ Ե Ա Յ
ՄՐԱԶԱՆ ԱՐԿԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ Կ. ՊՕԼՍՈՑ
Տ. Մ Կ Ր Տ Ջ Ի
ՄՐԱԶԱՆ ԱՐԿԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՅԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
Ի ՅԳԱՐԱՆԻ ՄՐԲՈՑ ԵԱԿՈՎԱԲԵԱՆՑ

1871

~~OL 43581.5~~

OL 45421.52 A

~~OL 43460.32 A~~

By exchange

Ի ՅԻՇԱՅԱԿ
ՄԵԾԱՀԱՄԲԱՒ ՅԱՆՆ
ԱՐԳԱՐԵԱՆ
ՈՐ Ի ՀՆԴԻԿՍ

ՆՈՒՐԵ
ԳԵՐԱՄԵԾԱՐ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ
ՊԱՐՈՆ ՍԷՓ Յ. ԱՐԳԱՐԱՅ
ՀՆՈՐԿԱՊԱՐՅ ԵՒ ՅԱՐԴԱԿԱՆ
ԶԳԱՑՄԱՄԲԻ ՈՒՆՈՅ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՒՆՅՍ ՍՐԱՅ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐԿ
ԵՍԱՅԻ ԱՐՔԵՊԻՄԿՈՊՍ

THE
NATIONAL ANTHROPOLOGICAL
ARCHIVES
OF THE
SMITHSONIAN INSTITUTION

1900
1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

Michael J. C. ...
C. ...

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՅԵՏ տպագրութեան մեր զժամանակագրութիւնն Սատթէոսի Լըիցու Ուռհա յեցւոյ, պատշաճագոյն համարեցաք զՍիւսայելի Լսորուոց պատրիարքի զպատմութեան գիրս ածել ՚ի հրապարակ, որ իբրեւ զառաջինն չեւ է տեսեալ տակաւին զլոյս, և ոչ արտաքս քան զսեամս ազգային գրագարանաց անցեալ, թէպէտ և օտարազգիք կան խեցին քան զմեզ տալ զնորին ընթերցումն ՚ի բարբառ Վազդիացւոց եթէ ամբողջապէս և եթէ ըստմասնեայ (1), որք հարկադրեցին զմեզ զմասնաւոր գիտողութիւնս մեր ՚ի բաց թողեալ փութալ ՚ի տպագրութիւն սորին՝ ամօք ինչ յառաջագոյն մտադիր եղելոյ մեր ՚ի քոյն։ Եւ սրովհետեւ կրկին օրինակք են առ մեզ զանազան և տարբեր թարգմա-

(1) Մասնորոն թարգմանութիւնս արար Ե. Տիւլքիէ, հրատարակեալ յԱթիական օրագրին, յամի 1849:

նուութեանց , մին սովորական (1) որ առ բազումս գտանի , յորմէ փոխեալ է և Գաղղիէ երէնն . միւսն փոքր մի համառօտեալ , այլ գլխովին տարբեր թարգմանութիւն , զոր 'ի դէպ համարեցաք տպագրել , իբրեւ միակօրինակ որպէս համարիմք , որ և բազում ուրեք օգնէ 'ի լուսաբանել զմիւսն : Օտոցանէ հարկ է մեզ տալ լիովին տեղեկութիւն . այլ նախ 'ի դէպ համարիմք խօսել կարճառօտիւք զհեղինակէ գրոցս որչափ ինչ գտանեմք յառաջնացն քան զմեզ խօսեցեալ հետախոյզ քննութեամբ :

Օնաւ Սիխայէլ , որպէս կարծի , յԱնտիոք քաղաքի , յամի 1126 , 'ի յԱսորի ծնողաց Եակոբիկ կոչեցելոց . անուն հօր նորա Լիզիաս երէց 'ի Սելեուքիոյ , 'ի Քանախեան տուն մէ : Կեանք նորա անտիական անձանօթ է ամենեւին . յերեսուն և վեց ամաց հասակի եկացնա վանահայր մենաստանի սրբոյն Պարսումայ Շանայի , մերձ 'ի Սերտին , ուր է այժմ աթոռ կաթողիկոսութեան Լսորոց : Օկնի վախճանի Յովհաննու ԺԱ Պատրիարքի , ընտրեցաւ սա ինքն Սիխայէլ յաջորդ աթոռոյն 'ի ժողովի եպիսկոպոսաց գաւմա

(1) Սովորական օրինակն ամօք ինչ յառաջագոյն տպագրեցաւ 'ի Ս . Աթուս , այլ հրատարակութիւն նորա յետաթողալ ցարդ . ոպասելով զերկոսին օրինակն միանգամայն հանել 'ի հրատարակ օ .

րելոց ՚ի վանս Փշնի, և է նա հարիւրերորդ-
 ՚ի շարս ակալացն . օծաւ ՚ի 18 ամսեա-
 նն . հոկտեմբերի, 1166 . Ի սկիզբն անդ գա-
 հակալութեանն ըստ վաղեմի սովորութեան
 ազգին, որպէս գրէ նա ինքն (յեր . 472) ա-
 ռաքէ զգիր դաւանութեան իւրոյ առ Ս .
 Ներսէս Շնորհալի, և զաթոռն պատրիարքա-
 կան՝ որ էր յայնժամ ՚ի յԱթիթ քաղաքի, փո-
 խադրէ ՚ի վանս Սար Հանանայ (Ս . Լ՛նանի-
 այ) մերձ ՚ի Սերտին քաղաք . (Յետ այնորիկ
 եւ Սիխայէլ յայցելութիւն վանացն, հաս-
 տատէր վանահարս, և քաղաքաց քաղաքաց
 կարգէր եպիսկոպոսունս : Եկն եւ և յԱրու-
 սաղէմ յերկրպագութիւն սուրբ Տեղեաց, և
 դարձաւ անտի յԱնտիոք յամի 1168 . Ի միւ-
 սում տարւոջ առաքեցաւ առ նա Քրիստաւ
 փոք հանդերձ թղթով ՚ի կողմանէ Սանու-
 էլ կայսեր վասն ինդրոյ միաբանութեան (1) .
 Ինոյն նպատակ արդէն իսկ սկիզբն լեւալ էր
 թղթակցութեան ՚ի մէջ Ս . Ներսէսի Շնոր-
 հալոյ և Վրայսեր, ոյր վասն եկեալ էր ՚ի Հռ-
 ոմկլա երկիցս անդամ Թէորիանէ և (Յով-
 հաննէս վարդապետ յունակրօն առ յիշեալ
 կաթողիկոսն . յորմէ հրաւ էր հասեալ և առ
 Սիխայէլ Պատրիարք երթալ առ նոսա ՚ի
 Ժողովն Հայոց, նա փոխանակ սուրբէ յա-

առջնում նուազի զՆովհաննէս եպիսկոպոս
Վեանոյ, և յերկրորդումն զԹէոդորոս Ռար-
Վ, եհեբոն կոչեցեալ, տալ պատասխանի բա-
նից Թէորիանեայ : Սիկայէլ գովութեամբ
յիշատակէ 'ի պատմութեան իւրում (400)
զՆովհաննէս եպիսկոպոս ասորի, մինչև յաղ-
թահարել նորա բանիւք զիմաստասէրն Յու-
նաց : Եւ կասկածեալ զՆերսիսէ, զոր յանդէպս
համարէր նա հակամէտ ընել ընդունելոյ
զդաւանութիւնն յաւանական եկեղեցւոյն,
հրաժարեալ 'ի ժողովոյն դառնայ յետս :
Յետ ընդունելոյ Վայսեր զթուղթ խոստովա-
նութեան Հայոց, զնոյն խնդրէ և 'ի Սիկայէ-
լէ . և նորա առաքեալ զդաւանութիւն հա-
ւատոյն, կնքէ զբանսն յայտնելով եթէ ցան-
կալի է նմա կալ ընդ Յոյնս 'ի սէր միաբանու-
թեան առանց հեռանալոյ յուղղափառու-
թենէ հարց իւրաց և 'ի հայրենաւանդ ծի-
սից : Եւ յապէս խնդիրն միաբանութեան մնայր
առանց յաջողելոյ սրպէս ընդ Հայս՝ նոյնպէս
և ընդ Մսորիս :

Սիկայէլ Պատրիարք այր հաստատամիտ և
կապեալ սերտ ընդ հայրենի կրօնս իւր, սի-
րող էր և պայծառութեան եկեղեցւոյն իւ-
րոյ . քանզի մինչդեռ ընդ Նորհալւոյն թրդ
թակցէր վասն վերայիշեալ խնդրոյն, 'ի նմին
ժամանակի ձեռն արկանէր 'ի շինութիւն ե-
կեղեցւոյ վանացն Մպու-Վաղեբայ մերձ 'ի

Կարկառ: Յերկրորդում ամի 1170, գտանէր նա 'ի վանս Սար Հանանայ, 'ի ժամանակի յորում շարժն ահագին սասանեցուցանէր զքաղաքս Սուրիոյ (463): Եւ ինքն Սիւսայէլ ոչ գլայր դադարէր յայցելութեանց իւրոց և 'ի շինութենէ եկեղեցեաց ընդ պաշտպանութեամբ խնամոց քրիստոնեայ իշխաւ նաոն Փռանկաց, յորոց ձեռս էր յայնժամ իշխանութիւն քաղաքացն Մսորեաց:

Յաւուրց անտի գահակալութեան իւրոց ունէր Սիւսայէլ զիշխանութեան իւրոց թեկնածուս և նախանձոտս յեպիսկոպոսաց անտի, որք ընդ ակամբ հայէին 'ի նա, վասն որոց և 'ի պատեհ առեալ զբացակայութիւն նորա յաթոռոյն, ընտրեն 'ի ժողովի և պիսկոպոսաց զնախայիշատակեալն Թէոդորոս Բարձր-Սահբոն, որ կոչեցաւ Յովհաննէս. և այսպէս յերկուս ճեղքէր պատրիարքութիւնն՝ ունելով իւրաքանչիւր զիճակա առանձին: Իսկ Սիւսայէլ գումարեալ զեպիսկոպոսունս իւր, ընկենու զՅովհաննէս Մթառոյն. և նա, ըստ գրերոյ Մսսեմանեաց, յետ ոչ բազում ամաց հառատտի յիշխանութեան իւրում 'ի ձեռն Սեւոնի Բ. 'ի սահմանս Կիլիկիոյ. այլ ոչ տեւեալ առաւել քան զամս 13, խափանի աթոռ նորա և դադարէ երկպառակութիւնն (1): Մայէս

(1) Մկ. Չախէան. Հ. Գ. յեր. 185:

Վ) իխայէլ բազմահոգ և բազմայած կենօք եւ յընտանի խռովութիւնս անցուցեալ զաւուրս իւր՝ վախճանի յամի 1199, 'ի հասակի 73 ամաց, կացեալ յաթոռն ամս 33. և մօրմին նորա ամիոփի յիւրաշէն եկեղեցւոյ վանացն սրբոյն Վարսամայ, յայրի միռմ՝ զոր իւր էր փօրեալ 'ի կենդանութեանն:

Ոչ դուզնաքեայ օք էր Վիխայէլ յազգի անդ իւրում և առաջի եկեղեցւոյն, այք զօրաւոր բանիւք եւ լի ազդեցութեամբ. յամբառնալ իւրում յաթոռն թէպէտ և ունէր անձին հակառակորդս, այլ նա ամենայնի յաղթէր. որպէս և զեղբօրորդի իւր ըզ-
 { } Եսու, որ գաղա խորամանկէր 'ի ծերութեան նորին զքարձրագոյն աթոռովն թեկն ածելով, նախատակօծ արարեալ ցրուէր զխորհուրդս նորա զամենայն. Ս) համարումբն և զվարկ ազգին իւրոյ պտացեալ ունէր 'ի շնորհս հանճարոյ իւրոյ և գիտութեան, եւս առաւել աշխատութեամբք և մեծախընամ վաստակօքն զոր վաստակէր 'ի շինութիւնս վանորէից և եկեղեցեաց. այլ առաւել քան զառաւել նշանաւոր էր 'ի նմա նախանձ ազգային եկեղեցւոյն իւրոյ և հայրենաւանդ ծիսից, որով թերեւս փոքր ինչ քան զչափն անցեալ թուիցի յաչս քննասիրաց, եթէ չիլ ակամբ և միակողմանի դատիցեն զնորա հակակրօութիւնն զոր ցուցա-

նէ յամենայն առիթս ընդդէմ չորրորդ ժողովոյն և քաղկեդոնականաց, վասնորոյ և առ Ս. Ներսէս Շնորհալի գրեալ զգուշացուցանէ զնա 'ի ժամանակս ինդրոյ միաբանութեանն, յասելն (459). « Լ'յդ կրօնքդ 'ի մեռորս մերձ է. բայց ես ոչ կամիմ զճշմարտութիւն կրօնից հարցն ձերոց փոխել. զի յթէ մեծ և կամ փոքր և կամ դաւանութիւն չփոխէք, երեւի թէ թերի էիք մինչեւ ցայ՝ յժրմ և արդ լցայք, և դեռ կատարեալ եղերուք ակն առեալ մարդոյ ո՛ր Քանզլ սոյն պակասութիւն զոր տեսանեմք 'ի Սիւայէլ, որ 'ի մոլեռանգութիւն ռժէ զմարդ, բազմապատիկ առաւել տեսանելի է 'ի Յոյնս և յեկեղեցականս նոցին, որք որպէս զձայս՝ զնոյն օրինակ և զԼսորիս հերետիկոսս համարէին վասն ոչ ընդունելոյ չորրորդ ժողովոյն խոստովանութիւն, այն է երկուս բընութիւնս Կի Քրիստոս ։ Լ'պա ուրեմն ոչ է ստգտանելի պատմագիրս եթէ 'ի զգուշութիւն եկեղեցւոյն իւրոյ և ապագայ սերունդոյն բազում ինչ և կամկածելիս և դժուարահաւանելի գէպս և արտավէպս 'ի մէջ բերէ 'ի գիրս յայս, որք համարին ստուերածս արկանել զիմաստութեամբ նորին և զքաջախոհութեամբ ։

Սիւայէլ ոչ միայն ընդհանուր պատմութեան, այլ և աստուածաբանական խնդրոց

ցուցանէ զինքն հմուտ գող, որպէս տեսանի
 'ի քահանայութեան ճառին որ յաւարտ պատ-
 մութեանս. տեղեակ թուի նա և յունական,
 հռովմէական և Մարաղաց լեզուաց. իսկ
 հայերէն բարբառայ ոչ այնչափ, մանաւանդ
 եթէ և անգէտ իսկ աղգային պատմութեա-
 նքս վարկանի, որպէս երեւի 'ի պատմել անգ
 զմահուանէ Ներսիսի, զորմէ ասէ մե-
 ռանել ընդ փլատակօք աշտարակին, և ապա
 'ի գիտնոցն Հայոց անշուշտ տեղեկացեալ
 ազդէ զկարծիսն՝ յասելն (16). « Ստուգե-
 րցաք յետ ժամանակի սպանանելնմա 'ի Հայ-
 րհայ որդւոյ (Թորգոմայ) : Որչափ մեծ է հա-
 կակրութիւնն նորա առ քաղկեդոնականս,
 նոյնչափ առաւել համակիր է և համախոհ
 ընդ եկեղեցւոյն Հայոց և ընդ երբնդ աղգին,
 մինչեւ զթագաւորութիւն և զքահանայա-
 պետութիւն Հայոց պարծանս համարել Մ-
 սորոց, և նոքօք ունել աճումն եկեղեցւոյ
 իւրեանց 'ի Վրիտանիա և օրէն հաստատու-
 թեան (Ճառ. քհ. ՅԱ,) վասն որոյ և զճառն
 իսկ քահանայութեան համարի յորինեալ 'ի
 նպատ. և 'ի պարծանս հայկական եկեղեց-
 ւոյս, զոր և աւարտէ 'ի մեր քահանայապե-
 տութիւն, 'ի մէջ բերելով զգաւազանագիր-
 կաթողիկոսացն Հայոց մինչեւ ցաւուրս իւր
 Մայրի ինչ զքաղաքաւարութենէ կենաց
 և զանձին յատկութեանց խօսեցեալ հեղի-

նակիս, խօսեացուք և զնորին գրոցն պատ-
մութեան :

Որպէս կանխեցաք ասացաք, կրկին են
առ մեզ թարգմանութիւնք մի քան զմի
զանազանեալք եթէ շարակարգութեամբ
պատմելեացն իրաց և եթէ յապաւմամբն
և յաւելմամբ ինչ ինչ պարագայից : Սեբ
ի բազում պատճառաց և ի մասանց համա-
րիմք զերկուսն եւս ուրոյն յեղեալ ի մեզ
յասորի բնագրէն, թէպէտ և ի նմին թարգ-
մանչէն և ի նմին յարմարողէ ըստ լեզուիս
մերոյ . քանզի որչափ տարբեր իցեն թարգ-
մանութիւնքն այնչափ մերձագոյնք են մի-
մեանց ի յօլով տեղիս ոճով ասացուածոյն և
բառից ընտրութեամբ և զուգադրութեամբ :
Եւ որ անկասկած առնէ զմեզ ի կարծիս մեր
զանազան լինել թարգմանութեանցս, այն է
զի ի համառօտութեանս յայսմիկ գտանին
պարագայք և մասնաւոր յիշատակութիւնք
բոլորովին այլազգ քան զմեզն : () Իրենակ իմե-
զծագմանէ Մարտիրոսեացն խօսելով, օրի-
նակն մեր ասէ (431) երկուս որդիս ունել
Մարտիրոս, այն է Մարտիրոսի և Աղուբ, որք
յանցեալ ընդդէմ պատուոյ հօր իւրեանց
փախչին ի կողմն Մարտիրոսի : Իսկ միւս թարգ-
մանութիւնն ասէ . Այս խալիփայիս Ե-
գիպտոսի էին որդիք երեք, յետ մահուան
հօրն երէցն իշխանացեալ խորհէր տպանա-

ենել զերկուս յողբարս իւր, որոց իմացեալ զմիտս նորա, փախչին ՚ի Սպանիա. և անուռն նոցա լ'աղալլա և Սամուէի:

Լորդ քանզի չեք ՚ի միջի ասորական բնա գիրն՝ որ կարուսեալ համարի իսպառ, դրժ ուարին է յոյժ գիտել զհարազատ թարգմանութիւնն. այլ այս իմն անտարակուսելի է, զի երկոքին եւս են ազատ թարգմանութիւնք, որպէս գրի ՚ի վերջաբան յաւել ուածի-օրինակիս եթէ (41) «Օ, յոյսվիւք զանց հարարաք զոր առ մեզ գիւտ էր, և ոչ գը որեցաք զի մի աւելորդս թուիցիմք աշխադտել. և էր որ կրկնեցաք զայլոց գրոց ասադցեալն կարճառօտիւք՝ վասն զտեղին ընդդէմ զոճն պահելոյ»: Եւ որ ինչ առաւել հետազօտութեան և քննայուզելոյ են կարեւորութիւնք առ ՚ի յայտ ածել զերկուց օրինակացս զարժէս, թողեալ կորովամիտ հնախոսից, մեք զմերոյ գրչագրէս տացուք տեղեկութիւն, որ առաւել քան զմիւսոյ թարգմանութեան զյոյովագոյն օրինակն գրաւեալ ունի զվարկ մեր: Եւ իսկ օրինակ է մատեաւնըս, միածալ, բամբակաթուղթ, բողորապիր, երկիջեան, գրեալ ՚ի թուին. Հայոց ԶԻԲ, ձեռամբ Վրիգոր վարդապետի միաբանի լիւանց լինապատի, որ երեւելի էր ՚ի գարուն յայնմիկ յաշխարհին կիւլիկիոյ և հարուստ ձեռագրօքն հռչակաւոր լեալ: Լուսին բնա

գիրն յորմէ ընդօրինակեալ է երկրորդս այս, գրեալ է քսան և եւթն ամօք յառաջագոյն, այն է 'ի Թուին ՈՂԵ, որպէս ցուցանէ մակ բայս աթմ (507)։ Առաջնոյ ընդօրինակողին է շարայարութիւնն ակսեալ յամէ 1216 մինչև 1229, այն է Թիւն Հայոց ՈՅԸ. յորում կրթե նէ որ ինչ զՕ, ապելէ և զնորին ամուսնութե նէ են բանք։ Իսկ Սիխայէլ, որ վախճանեալ համարի յամի 1199, որպէս եդաք և մեք, հասուցեալ զպատմութիւն իւր մինչև ց1196 կամ ցհայ Թուականութիւնն ՈԽԱ (603), աւարտէ երիւք ամօք յառաջ քան զԹագադրութիւն Սեւոնի Բ. և որ ինչ յետ աշնորիկ համառօտ բանք զՕ, ապելէ, համարի և այն յայլմէ յաւելեալ յառորի բնագրին, մինչեւ ցամն ՈՅԸ, յորում ժամանակի էին Օ, ապելի ուստերք և դստերք 'ի Հեթմոյ։ Ապաթէ ոչ հարկւինի մեզ ընդունել, եթէ կեանք Սիխայելի անցեալ իցեն զհարկւրաւ մենիւք, որպէս և Ղրիգոր 'ի կրկին յիշատակարանս իւր (525. 44) նմա ընծայէ որ ինչ մինչեւ ցՈՅԸ պատմին բանք։

Իսկ Թէ ո. որ Թարգմանիչք եղեն կրկին երկասիրութեանցս, ոչ որ ցարդ ճշգրտագոյն ինչ լուսաբանեաց։ Առաջին Թարգմանութիւնն եղեւ որպէս համարի, ձեռամբ Իշխի քահանայի և Վարդանայ աշակերտի Վա նականին նմին սատարչի, որպէս և յօրինակս

ինչ նոյն Թարգմանութեանն յանուանէ յիշատակի այսպէս . « ԼՂ և մեք իսկ տառապեալ ոգի Վարդան վարդապետ » (1) : Երբեք է ըստ խնդրոյ Կոստանդին և Կաթողիկոսին յամի 1248 , 'ի Թուին Հայոց ՌԵ , որ ստուգագոյն հաշուով պատասխանէ 1248 ամին Քրիստոսի (42) : Իշխէր ազգաւ Լսողի , որոյ անուն 'ի մեզ Յեսու լի և ոչ Խահակ , որպէս ոմանք իմանան : Ի հնագոյն ճառքնորի միում գտանեմք զճառն Յակոբայ Սրճեցւոյ 'ի սաւրբն Թարգէոս և յԵրզար , « Թարգմանեալ 'ի Թուին ՌԵ , յԼսորեաց , 'ի » ձեռն Շմոնի քահանայի ասորւոյ , հրամադնաւ Վարդան վարդապետի » . առանց տառակոսանաց և աստ Շմոնն է Յեսուն . քանզի 'ի նմին ձեռագրի յիշատակի դարձեալ 'ի սկիզբն գրոցն յորում խօսի 'ի վերայ բնութեան աշխարհի և բնական աշխարհագրութեան , անուն հեղինակին Իշխ քահանայ , որ է ասէ՝ ըստ հայրամն Յեսու : Այն տահաւանիմ ասել՝ եթէ իցէ եղբորորդի Սիխայելի պատրիարքի Յեսու անուն , զոր վերագոյն յիշեցաք , այր գիտնական և հմուտ բժշկական արուեստի : Երգ յասացելոցս առ տի գիւրին է մեզ մակաբերել՝ եթէ Թարգմանիչ երկոցունցս իսկ օրինակաց իցէ Իշխ

(1) Տե՛ս յառաջին օրինակի տպագրին , յեր . 612

քահանայ : Իսկ Սարգան վարդապետ յարգարիչ և եթ լեզուին՝ պարզ և ընտանի խօսիւք ժամանակին իւրոյ յարմարեալ : Վանդի երկոքին իսկ բնագիրք ասեն թարգմանեալ հրամանաւ նորին Կաթողիկոսի և 'ի մի և 'ի նոյն թուականի (41) . նախ զհամառօտն մեր զայս , և ապա զմիւսն , որ և տարածեալ կայ յազգիս :

Ի տպագրութեանս յայսմիկ կարեւոր դատեցաք դնել 'ի ստորեւ իւրաքանչիւր իջի զբացայայտութիւն մթին իմացուածոց բառից և իմաստից որք թուին սարդեալ յաւէտ յասորի թարգմանչէն քան յընդօրինակ չէս , քանզի միօրինակ մթութիւնք գտանին և 'ի միւսում թարգմանութեան՝ մանաւանդ 'ի յատուկ անուանս մարդոց և քաղաքաց , զոր ուղղեցաք յայլուստ կամ 'ի մէջ փակագծի եղեալ և կամ 'ի ստորեւ : Եւ ուրեք եւս հարկ եղեւ մեզ լուսաբանել զպարագայս ինչ դիպաց , յոր հեղինակն կարի ուրշտութեամբ խնայեալ էր , մինչեւ անյայտ մնալ պատմութեան՝ որոց չիցին տեղեակք :

Երկրորդ գիրք երկասիրութեան Սիսայել է ճառն յաղագս Վահանայութեան , զոր 'ի վախճան պատմութեան իւրոյ 'ի միւս թարգմանութեան հայերէնին (532) խօստունայ գրել ասելով . “ Դարձեալ նովին յուսով Դ երկրորդ անգամ ծովամուխ լիցուք

ինչ նոյն Թարգմանութեանն յանուանէ յիշ
 չատակի այսպէս . « ԼՂ և մեք իսկ տառա-
 պեալ ոգի Վարդան վարդապետ » (1) : Երա-
 րեալ է ըստ ինդրոյ Կոստանդին և Կաթողի-
 կոսին յամի 1248 , 'ի Թուին Հայոց ՈՂԵ , որ
 ստուգագոյն հաշուով պատասխանէ 1248
 ամին Վրիստոսի (42) : Իշօխ էր ազգաւ ԼՂա-
 րի , որոյ անունն 'ի մեզ Յեսու լսի և ոչ Խա-
 հակ , որպէս ոմանք իմանան : Ի հնագոյն Ճա-
 ուրնտրի միում գտանեմք զՃառն Յակոբայ
 Սրճեցւոյ 'ի սաւրբն Թարգմոս և յԱբգար ,
 « Թարգմանեալ 'ի Թուին ՈՂԵ , յԱսորեաց , 'ի
 Պճեռն Հմոնի քահանայի ատորեաց , հրամա-
 րնաւ Վարդան վարդապետի . առանց տա-
 րակուսանաց և աստ Հմոնն է Յեսուն . քան
 զի 'ի նմին ձեռագրի յիշատակի դարձեալ 'ի
 սկիզբն գրացն յորում խօսի 'ի վերայ բնու-
 թեան աշխարհի և բնական աշխարհագրու-
 թեան , անուն հեղինակին Իշօխ քահանայ ,
 որ է ասէ՝ ըստ հայումն Յեսու : Սոյն սա
 հաւանիմ ասել՝ եթէ իցէ եղբորորդի Սի-
 խայելի պատրիարքի Յեսու անուն , զոր վե-
 րագոյն յիշեցաք , այր գիտնական և հմուտ
 բժշկական արուեստի : Երգ յասացելոցս առ-
 տի դիւրին է մեզ մակաբերել՝ եթէ Թարգ-
 մանիչ երկոցունցս իսկ օրինակաց իցէ Իշօ

(1) Տես յառաջին օրինակի տպագրին . յեր . 615

քահանայ : Իսկ Վարդան վարդապետ յարգարիչ և եթ լեզուին՝ պարզ և ընտանի խօսիւք ժամանակին իւրոյ յարմարեալ : Վանդի երկոքին իսկ բնագիրք ասեն թարգմանեալ հրամանաւ նորին Կաթողիկոսի և 'ի մի և 'ի նոյն թուականի (41) . նախ զհամառօտն մեր զայս , և ապա զմիւսն , որ և տարածեալ կայ յազգիս :

Ի տպագրութեանս յայսմիկ կարեւոր դատեցաք դնել 'ի ստորեւ իւրաքանչիւր իջի զբացայայտութիւն մթին իմացուածոց բառից և իմաստից որք թուին սարդեալ յաւէտ յասորի թարգմանէն քան յընդօրինակ չէս , քանզի միօրինակ մթութիւնք գտանին և 'ի միւսում թարգմանութեան՝ մանաւանդ 'ի յատուկ անուանս մարդոց և քաղաքաց , զոր ուղղեցաք յայլուստ կամ 'ի մէջ փակագծի եղեալ և կամ 'ի ստորեւ : Եւ ուրեք եւս հարկ եղեւ մեզ լուսաբանել զպարագայս ինչ դիպաց , յոր հեղինակն կարի ուշատութեամբ լոնայեալ էր , մինչեւ անյայտ մնալ պատմութեան՝ որոց չիցին տեղեակք :

Երկրորդ գիրք երկասիրութեան Վիխայելի է ճառն յաղագս Քահանայութեան , զոր 'ի վախճան պատմութեան իւրոյ 'ի միւս թարգմանութեան հայերէնին (532) խօստաւնայ գրել ասելով . « Դարձեալ նովին յուսով ր . . . երկրորդ անգամ ծովամուխ լիցուք

Դյանհասական խորս քահանայական կարգաց
 Դ և զարդուց, եթէ ուստի սկսաւ և ուր լը
 Դ ցաւ և յո կատարիւ . . . Դ Ի սմին ճառի
 փայլէ առաւելապէս հմտութիւնն հեղինա
 կիս յաստուածաբանական գիտութեան և
 խորին հանճար նորին : Եւ սկիզբն եղեալ
 քահանայութեան զԴիւամ, առեալ իջու
 ցանէ մինչեւ ՚ի ճշմարիտ քահանայապետն
 Յիսուս, և անտի յԴաքեալս : Խօսի ուրոյն
 և զհնգից Դթողոցն, ՚ի մէջ բերեալ և ըդ
 կարգ աթոռակալացն . և կնքէ զճառն ՚ի
 կաթողիկոսութիւնն Հայոց, հիմն եղեալ
 նորա զԿիսուս կամ զԴարգադիմէոս և զԹա
 գէոս առաքեալսն, և ղեկեղեցին Հայաստա
 նեայց կոչէ « Պատկերեալ ՚ի Փրկչէն անդրաւ
 նիկ հաւատով ՚ի ձեռն Դքգարու Դ (27) . և
 զգաւազան հայրապետացն հասուցանէ մինչև
 ՚ի Ներսէս Դ նորհալի : Ի սմին ճառի առաւել
 զգալի ցուցանին տարբերութիւնք թարգմանու
 թեանցն, և է քան զպատմութիւնն առաւել
 համառօտեալ, մինչեւ առաջիկայ տպագիրն
 հաղիւ թէ զերրորդ մասն միւս թարգմա
 նութեան կազմէ : Եւ ոճ ասացուածոյ եր
 կոցունցն համեմատ է բարձրութեան իմաս
 տից ճառին, յորմէ յայտնագոյն երեւի լինել
 Վարդանայ քան այլոյ ումեք հետեւորդ
 մատենագրի, որ և լրացուցանէ զկարգ Կա
 թողիկոսացն մինչեւ ցաւուրս իւր Կոստանէ

գին Ը. զոր ներբողական բանին գրուած է .

Այս Սիխայելի և այլ գրաւոր աշխատու-
թիւնք և եկեղեցական մատենագրութիւնք
որք չեն թարգմանեալ 'ի Հայունս : Նորա է
դարձեալ և խոստովանութիւնն հաւատոյ
որ գտանի 'ի միւսում թարգմանութեան
(574) կից ճառին քահանայութեան :

Իսկ որ ինչ յաղագս Վերիգոր վարդապե-
տի են գիտելիք , որ է գրիչ հայերէն բնա-
գրիս , որ խոստանայ յեր . 528 , գրել զանցս
44ից ամաց , սկսեալ յամէ 1248 մինչեւ 1272 ,
այն է զյարձակումն թաթարաց 'ի Հայս ,
որոյ գործ ընծայի յազգիս մերում Սաղաքի-
այ ուրումն արեղայի , խօսեցեալ է մեր ար-
դէն 'ի յառաջաբանի նոյն պատմութեան
թաթարաց տպեալ 'ի սուրբ Աթոռս յա-
մի 1870 .

ՏԵԱՌՆ ՄԻԽԱՅԷԼԻ

ԱՍՈՐԻՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

յԱդամայ սկսեալ մինչեւ առ մեզ :

Ա

ԵՍ, եղբարք աստուածաաւերք և ուսու-
մնասէլք, հայելով 'ի բաղմութիւն ժամանա-
կագրաց որում կարօտեալ էի, խնայեցի յիմ
և յողովից լսելիս 'ի յաճախութենէ զրուցաց,
և համառօտեցի՝ քաղելով զպիտանին և ըզ-
շահաւորն՝ յեկեղացականացն և յարօտքնոցն.
ընդօստուցանել զմահաբեր ծուլութիւնս
բաղմաց, և 'ի բաց հանել զանգիտութեանն
խաւար, ալն կալեալ վերին հատուցմանն
աշխատութեանս մերոյ. թողլով զսա գանձ
Լիւեղեցւոյ եւ վարժարան մանկանց նորոյ
Աթոնի, որ զկնի մեր գալոց հեն :

Եւ պարտ է մեզ սկիզբն գրոցս դնել զըռկիզբնն մարդկութեանս զԱ՛դամ, զի շինուա ծըն հասաատեսցի հիմամբ . և է այսպէս օգուտ ասողացս և ըողացն : Բայց պարտ է նախ դնել զանուանս պատմագրացն՝ ուստի հանդերձեալ եմք ժողովել զնիւթ շինուածոյս մերոյ :

Լիլիկանոս և Յեսու (1), և Հեքսիպոս (Հեգեսիպոս) և Յովսեպոս հրեայքն գրեցին մինչեւ ՚ի գալուստն Քրիստոսի :

Ենանոս կրօնաւոր աղէքսանդրացի, գրեաց ՚ի Ա՛դամայ մինչեւ ՚ի Կոստանդիանոս թագաւորն :

Եւսեբիոս Պամփիլեայ, յորոց գրոց ժողովեաց զիւրն և անուանեաց Եկեղեցականս :

Օռսիմոս և Սոկրատ և Թէոդորետոս հերետիկոս, ՚ի Կոստանդիանոսէ սկսեալ մինչ ՚ի Թէոդոս (փոքրն) գրեցին :

Յովհաննէս Լնտիոքայ և Ղեպելու (2), և Թէոդորէ գրակարդացն Կոստանդնուպօլսոյ, և Օպարիա եպիսկոպոս Սելտենւոյ, գրեցին ՚ի Թէոդոսէ մինչև ՚ի Յուստիանոս Օերն :

Յովհաննէս ասիացին գրեաց Ա՛նաստասայ մինչ ՚ի Սօրիկ :

(1) Յետուայ՝ կամ ըստ բնագրին Յեսովայ պատմագրի գործք կորուսեալ համարին. նոյնպէս և Սիււա երէց Մեղեոփոյ և Դիօնէսիոս Աղէքսանդրիոյ են իսպառ մեզ անձանօթք :

(2) Ճեպել քաղաք է ՚ի սահմանս Լիբանանու :

Կաւրա (Կօրիա կամ Կիւրոս), 'ի (Յուս-
տիանոսէ մինչ 'ի Հերակլ գրեաց, և վասն
մտանելոյն Տաճկաց յերկիրն Լսորւոց, որ ե-
ղեւ 'ի ժամանակա Հերակլիայ:

Եւ սուրբն Յակովբ ուսուցեցին հա-
մառօտ ընդ ամենն էանց:

Եւ 'ի իոնէսիոս պատրիարքն գրեաց 'ի
Սօրկէ մինչ 'ի Թէոփիլէ Թագաւորն (Յու-
նաց, և մինչ 'ի յԱ'հարոն (Հարուն) ամիրայն
Տաճկաց:

Իգնատիոս եպիսկոպոս Ս'ելտենւոյ, և
Սիււա երէց Ս'ելտենւոյ և (Յովհաննէս 'ի
'Րեանոյ, և 'ի իոնէսիոս (Լ'էքսանդրացի) Կալի-
պին որդին, արարին հարուստ պատմագրու-
թիւ յԱ'դամայ մինչև յիւրեանց ժամանակն:

Լ'ըդ՝ ասացեալ ժամանակագիրքդ հայե-
լով 'ի յօժարութիւն ուսումնասէր լսողաց
ժամանակին՝ փարթամագոյնա գրեցին. իսկ
մեք 'ի յերեկոյացեալ ժամանակա հայելով 'ի
ծուլութիւնս մեր, կարճագոյն և թեթե-
ւակի անցցուք ընդ իւրաքանչիւրսն:

Եւ և պարտ է ուսումնասէր արանց ոչ
տկարանալ վասն աւելի և պակաս դնելոյն
զթիւ ժամանակաց, զի ճշմարիտ է բանն
Տեառն, թէ Հայր եդ յիւրում իշխանու-
թեան զգիտութիւն ժամուց և ժամանա-
կաց: Օ, ի յլով զանադանութիւն գտանի
Եւթանասնիցն թորդմանութիւնն, և ըզր

ունին Մորիք, զայն որ Մագար արքայ ետ
 թարգմանել, և ստուգեաց Զապոր ուռհա-
 յեցի հնարիւք լեալ իբրեւ զմի 'ի Հրէիցն'
 զի մի թագուսցեն զճշմարտութիւն 'ի նմանէ:

Մագ' ըստ Եւթանասնիցն՝ Մգամ լեալ
 երկերիւր և երեսուն ամաց, ծնաւ զԴէթ.
 և եկեաց այլ ևս չորեքհարիւր վաթսուն ամ:
 Եւ լինին ամենայն ժամանակք կենաց նորս
 իննհարիւր երեսուն ում, մինչեւ 'ի հարիւր
 երեսուն և եւթն ամն Սաղաղիէլի. և մեռաւ
 վաթսուն ամաւ յառջ քան զծնունդն Եւ-
 նովքայ. և է միջոցն սխալ և ոչ իմանան:
 Իսկ ըստ Մորեոցն՝ Մգամ լեալ հարիւր երե-
 սուն ամաց, ծնաւ զԴէթ. և եկաց այլ եւս
 ութ հարիւր ամ, որ ճշմարտապէս ինն հա-
 րիւր երեսուն ամ է: Ենանոս կրօնաւոր առ-
 նու վկայութիւն յԵւնովքայ գրոցն, թէ Մ-
 գամ յետ ելանելոյն 'ի դրախտէն, զինի եւ-
 թանասուն ամի գիտաց զԵւա, և ծնաւ ըզ-
 Լիպեն, և յետ եւթն ամի ծնաւ զԴէթ. և
 զինի յսուն և երեք ամի ծնանելոյն զԴէթ,
 սպան զնա Լայեն. և սգային զԴէթ Մգամ
 և Եւա հարիւր ամ, և ապա ծնաւ զԴէթ
 որդի միսթարութեան:

Եւ Սաղիդիոս (Եթոգիոս) պատրիարքի
 ասէ, թէ յետ երեսուն ամի ելիցն 'ի դրախ-
 տէն՝ ծնաւ զԼայեն և զԼիմիա քոյր իւր,
 և զինի երեսուն ամի ծնաւ զԴէթ և զԵւ-

լուգա քոյր իւր . և զկնի հարիւր երեսուն
ամի սպանաւ Մէլ, և յերկերիւր և երեսուն
ամին Միամայ ծնաւ Սէթ : Եւ այսու գի-
տացես զանմանութիւն պատմագրացն :

(Յ) Գամայ մինչեւ յԱրեգի վեցերորդ
ծնունդն ժողովին ամբ ինն հարիւր երեսուն :
(Զ) Երան ժամանակս ոչ գոյր թագաւոր , զի
Միամ ձեռագործ Մատուծոյ յերկիւղ և ՚ի
խրատ կարգաւորութեան բաւական էր նա-
ցա . և յետ նորա մահուանն իշխէր Սէթ
հարիւր եւթանասուն և ութ ամ : Եւ ՚ի ժա-
մանակս Սէթոյ յիշեցին որդիք նորա զկեսանս
դրախտին և հրաժարեցին յամուսնանալոյ ,
և ելին ՚ի լեւանն Մհերմնի , և կային ժուժ-
կալութեամբ , և վասն այնորիկ անուանեցան
Արգիք Մատուծոյ և հրեշտակք :

Սէթ ըստ Եւթանասնիցն կեցեալ ամս
երկերիւր և հինգ , ծնաւ զԻնովս , և ըստ
Մորուոցն հարիւր յիսուն ամ . և լինին աւուրք
ժամանակաց նորա ինն հարիւր եւթանասուն
ամ ըստ Եւանաց և Մորուոց :

Ինովս ըստ Միքիկանսի և Ինանոսի ծը-
նաւ որդի ՚ի (հասակի) հարիւր իննսուն ամաց .
և ըստ Մորուոցն իննսուն ամաց : Սա յուսա-
ցաւ կոչել զանուն Տեառն Մատուծոյ , և յոր-
դորէր զմարդիկ ՚ի գործս բարեաց . և լինին
ամբ նորա ինն հարիւր և հինգ :

Իայենան հարիւր եւթանասուն ամաց

ծնաւ որդի ըստ Լւթանասնիցն, և ըստ Լսորւոց՝ եւթանասուն ամաց. և ամենայն ամօք նորա ութ հարիւր յիսուն :

Սաղաղիէլ հարիւր վաթսուն և հինգ ամաց ծնաւ որդի ըստ Լւթանասնիցն, և ըստ Լսորւոցն վաթսուն և հինգ ամաց. և ամենայն ամօք նորա ութ հարիւր իննսուն և եւթն ամ :

Լրեդ՝ ըստ Լւթանասնիցն և ըստ Լսորւոցն հարիւր վաթսուն և երկու ամաց ծնաւ որդի, և ըստ Սամարացւոցն վաթսուն և երկու ամաց. և լինին ամենայն ժամանակք նորա ինն հարիւր վաթսուն և երկու ամ, մինչև ՚ի վեց հարիւր ամն Լոցի :

Իքառասուն ամն Լրեդի լցաւ հազար ամն Լւ յայսմ ամի ձանձրացեալ որդիքն Սեթայ իջին ՚ի լեռնէն Լհերմոնի, և անկան ՚ի ցանկութիւն կանանց, և էին թուով երկերիւր Լւ ՚ի նոյն ժամանակս կացուցին թագաւոր՝ որում անունն էր Սամարիտս (1). և վասն այսու ըիկ պատմէ Լնանոս, թէ յիջանելն ՚ի լեռնէն և ՚ի հրեշտակական վարուցն որդւոցն Սեթայ, բարկացան եղբարք իւրեանց, և ոչ ետուն նոցա կանայս : Լւ նոքա գնացին առին ՚ի դստերացն Լայենի զորս ընտրեցինն. և ծնան ՚ի նոցանէ հսկայք ամբար տաւանք, փնասակարք և սպանողք : Լւ

(1) Ապուլ Ֆարաճ Սափառս կուէ զոս. իսկ Վարգան և միւս թարգմանութիւնն Սափառս կամ Սափառ :

ժինչ 'ի յայս ժամանակս կայր երկիւղ (Նառուծայ և խաղաղութիւն, և աստ բարձաւ, և կալաւ զնոսա խռովութիւն և պատեւրազմ և սպանութիւն:) Եւ լուան զայս որդիքն Սեթայ որ կային յերկրորդ կլիմն, որ է բաժին, և եդին և նորա իւրեանց թազաւոր 'ի Վաղդէացւոց երկիրն՝ զՂորոս (1): Սա եգիտ զաստեղագգիութիւնն և զթիւս կենդանակերպից և մոլորակաց և զըջմունս նոցա. և 'ի սմանէ անուանեցաւ քաղդէութիւն:) Եւ սա թազաւորեաց ամս իննսուն և ութ:) Եւ զկնի նորին որդի իւր Նիփարոս թազաւորեաց ամս քսան և ինն և աւուրս երկերիւր յիսուն և հինգ:) Եւ զհետ նորա թազաւորեաց Նիմիոն քաղդէացի 'ի Փուդիւիլոն քաղաքէ, ամս հարիւր քսան և ութ և աւուրս ութսուն:

Չորրորդ թազաւոր՝ Նմանոն քաղդէացի թազաւորեաց ամս հարիւր ութևտասն, և աւուրս հարիւր երեսուն:

Հինգերորդ՝ Նմակարոս քաղդէացի թազաւորեաց ամս հարիւր եւթանասուն և եւթն, և աւուրս հարիւր իննսուն և եւթն:

Վեցերորդ՝ Նինոս հովիւ քաղդէացի թազաւորեաց ամս իննսուն և ութ, և աւուրս երկերիւր երեսուն:

(1) Եւսեբի պատմէս ուղղագրէ զանուան թազաւորացոյն: Աբելոս, Աշաբարոս, Աշիւղն, Ամիսե: Անգարոս, Դասա

Եւթներորդ՝ Եւտուրինքոս քաղղէացի թագաւորեաց ամս հարիւր եւթանասուն և հինգ, և աւուրս հարիւր իննսուն և հինգ :

Ութներորդ՝ Սամիիոս քաղղէացի յԱնարքոն քաղաքէ, թագաւորեաց ամս հարիւր իննսուն և հինգ, և աւուրս երկերիւր երեսուն :

Իններորդ՝ Օտիարտոս ՚ի յԱնարքոն քաղաքէ, թագաւորեաց ամս եւթանասուն և ութ, և աւուրս երեք հարիւր երեսուն :

Տասներորդ՝ Քսիսոթրոս որդի նորա թագաւորեաց ամս հարիւր եւթանասուն և եւթն, և աւուրս հարիւր իննսուն և հինգ : Ժողովին ամբ հազար հարիւր ութսուն և երեք, և աւուրք երկերիւր և հինգ : Եւ յաւուրս սորա եղեւ ջրհեղեղն ըստ քաղղէացի գրոց :

Եւ զժամանակ թագաւորացս հազար հարիւր ութսուն և երեք⁽¹⁾, և զառանց թագաւորութեան ժամանակն հազար յիսուն և երկու, և առնի ընդ ամենայնն մինչ ՚ի ջրհեղեղն՝ երկու հազար երկերիւր քառասուն և երկու ամբ ըստ Եստուածաշունչ գրոց :

Իսկ Ենայք եղեալ հարիւր վաթսուն և

նոս, Եդուլնոս, Անիտիւնոս, Ողիարէս, Քսիսոթրոս :

(1) Միւս թարգմանութիւնն ունի 1180 ամ, իսկ զանիշխանութեան ժամանակն գնէ 1062, որով զաւարթն նշանակեալ ամբն 9242 :

հինգ ամաց՝ ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնիցն (զ)՝ յաթուսաղա), և ըստ Եսորւոցն վաթսուոն և հինգ ամաց : Սա եգիտ գիր, որով Քաղդէացիք վարին : Եւ հաճոյ եղեալ Եւտուծոյ զերկերիւր ամ, փոխեցաւ որպէս գիտէ փոխողն Եստուած՝ ուր կայ : Սմանք ասեն թէ՛ ՚ի դրախտն ուստի եւ Եդամ :

Սաթուսաղա լեալ ամաց հարիւր ութսուոն և եւթն՝ ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնիցն և Եսորւոցն : Եւսեբի և Ենանոս հարիւր վաթսուոն և հինգ ամաց ասեն, իսկ Սամարացիքն վաթսուոն և երկու : Եւ ինին ամենայն ժամանակք նորա ինն հարիւր վաթսուոն և երկու, մինչեւ յիննսուոն և ութ ամն Սեմայ :

Սամէք լեալ ամաց հարիւր ութսուոն և ութից, ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնիցն, և ըստ Եսորւոցն հարիւր ութսուոն և երկու ամաց, և ըստ Սամարացւոցն յիսուոն և երեք ամաց : Եւ ինին ամենայն ժամանակք նորա եւթն հարիւր եւթանասուոն և երեք ամ, մինչեւ ՚ի վաթսուոն և ինն ամն Սեմայ. և սա մեռաւ նախ քան զհայրն քսան և ինն ամաւ :

Եւ հազար վեց հարիւր վաթսուոն և վեց աւ մի ելիցն Եդամայ ծնաւ Նոյ, ապա արդար ՚ի ծնողացն իւրոց, և պահեաց հինգ հարիւր ամ. և ըստ Եսորւոցն հինգ հարիւր երկու ամ. և յերեք հարիւր յիսուոն և ութ երորդ ամին որպէս Ստորեցան երկու դարք :

Լսէ Լնանոս, թէ 'ի յաճախել մեղաց մարդկանն, թողեալք եղեն 'ի ձեռաց Լուսուծոյ. և յորդեցին 'ի նոսա պատերազմունք և կռիւք, և լցաւ երկիր ոռկերօք լապանելոցն, և կուտեալ լինէին իբրեւ զբլուրս. և բարկացեալ Տեառն Լսուծոյ՝ ած ջրհեղեղ 'ի վերայ նոցա, և կորոյս զնոսա յերկրորդ ամեանն Իար իէ: Եւ տեւեաց ջուրն ամ մի, մինչեւ 'ի նոյն ամիսն և 'ի նոյն քանիս ամսոյն. և երին հրամանաւ Լսուծոյ՝ Նոյ և որդիք իւր կանամբք իւրեանց 'ի տապանէն. և մատոյց Նոյ պատարագ Լսուծոյ 'ի սուրբ անասնոցն, և հոտոտեցաւ Տէր 'ի հոտ անուշից: Եւ էր Նոյ դարագլուխ եւ բորդ: Եւ յովսեփոս ասէ, թէ տապանն մնաց յԵփրատ լեռն 'ի Պիտիդացւոց երկիրն. բայց ճշմարտապէս կայ 'ի Հայք մեծ, 'ի լեռանս Լարարայ, որ է Սասիս ըստ բնագրոցն:

Եւ էին որդիք Նոյի Սէմ Եփրատ, Քամ. յիննսուն և ութ ամին Սեմայ եղեւ ջուրն, և հարիւր ամաց ծնաւ որդի: Եւ բաժաւ նեաց Նոյ որդւոց իւրոց զերկիր. և ետ Սեմայ զՊարսից աշխարհն, և զՊեկտուրա մինչեւ 'ի Հնդիկս, յԻննոյ-կորուրա, որ է Նեղոս: Եւ Քամայ ետ յԻննոյ-կորուրայէ մինչեւ 'ի Վագիրոն: Եւ Սեմայ ետ 'ի Վագիրէ մինչեւ 'ի Վաթիրոն հիւսիսոյ:

Եւ զնն Եփրատ ունին յափնէն Տիգրիս

գետոյ, որ բաժանէ ընդ Սադէ (1) և ընդ Պարսս : Եւ ազգն Սեմայ բնակեցին յարեւելից և յարեւմտից Եփրատայ և Դիլաթու : Եւ ազգն Քամայ ունին զԳեհոն գետ, որ բաժանէ զսահմանս նոցա : Եւ որդիք Յաբեթի են Հայք և Սակեդոնացիք և Սադացիք և Յոնք և Լատինացիք և Վրացիք և Լւանք : Եւ որդիք Քամայ են Հընդկացիք, Եգիպտացիք, Հեթացիք, Յերուսացիք, Հաբաչիք՝ որ են Քուշացիք, Գերգեսացիք, Լրուծացիք : Եւ որդիք Սեմայ՝ Լթուրացիք, Քաղդէացիք՝ որք են Լսորիք, Եբրայեցիք, Փարսիք, Պարսիկք : Եւ Սեմացիք ունին յարեւելից մինչեւ յարեւմուտք ընդ մէջս երկրի : Եւ որդիք Յաբեթի ունին զհիւսիս յարեւելից մինչեւ յարեւմուտս : Եւ որդիքն Քամայ զհարաւ ունին :

Եւ զի ետես Եւրոպայ քան զընդհանրէ մեծ՝ զպատերազմունս եւ զսպանութիւս կորուսելոցն, վասն այն պատճառի բաժանեաց նոցա զերկիր, և եղև նզովս զի մի զրկեսցեն զմիմեանս վիճակօք :

Օ՛ի յետ ջրհեղեղին ասեն՝ Թէ որդի եղև Եփրի Սանտինոս (2) անուն, որ յայնկոյս ծովուն առ զսահմանս իւր : Եւ ինդրեաց ՚ի հօրէն յսկերացն Լքամայ, և ետ նմա

(1) Յօրինակիս Մադդի :

(2) Միւս թարգմանութիւնն Մովսէս :

զլառունա ծնդացն 'ի յիշատակ : Եւ սա աւ-
ճեցոյց զաստեղագիտութիւնն :

Սէմ լեալ հարիւր երեսուն ամաց ծնաւ
զԱրփաքսադ ըստ Եւթանասնիցն , և ըստ
Լսորւոց հարիւր ութ ամաց : Արփաքսադ
հարիւր երեսուն և հինգ ամաց ծնաւ զԿայ-
նան : Օայս Կայնան և զԺամանակս իւր Եւ-
սեբի ոչ յիշէ : Լսա Կայնան բազմացոյց ըզ-
Քաղդէացւոցն զմտրութիւնն և զկախար-
դութիւնն ըստ աստեղացոյ ըզձութեան :
Եւ որդիք նորա իրրեւ Լստուծոյ երկրպա-
գեցին նմա , և կանգնեցին նմա պատկեր 'ի
կենդանութեանն իւրում , և այս է սկիզբն
կռոց երկրպագութեան : Սա շինեաց քա-
ղաք և անուանեաց Խառան 'ի վերայ ան-
ուան որդւոյ իւրոյ : Եւ Ղուկաս յիշէ զսա
ՂԵտարանին , և Սովսէս ոչ յիշէ վասն
պատճառիդ :

Արփաքսադ լեալ ամաց չորեքհարիւր
վաթսուն և հնգից , և ըստ Լսորւոցն չորեք-
հարիւր երեսուն և ութ ամաց (մեռաւ) : Կայ-
նան լեալ ամաց հարիւր երեսուն և ըննից՝
ծնաւ զՍաղա : Սաղա հարիւր երեսուն ամի
ծնաւ զԵբեր , և եկաց չորեքհարիւր վաթ-
սուն ամ . և ըստ Լսորւոց երեսուն ամաց
ծնաւ , և եկաց չորեքհարիւր երեսուն և
երեք ամ և մեռաւ :

Եբեր հարիւր երեսուն և երեք ամի ծը-

նաւ զՓաղէկ , և ապա զԵկտան ըստ Լնա-
նոսի ժամանակագրի , իսկ ըստ Լսորւոցն ե-
րեսուն և չորս ամաց . և եկաց երեք հարիւր
քառասուն և երեք ամ . և են որ ասեն , թէ
սովաւ կոչեցան Լբրայեցիք , զի 'ի հարիւր
քսան ամի Փաղէկայ բաժանեցաւ երկիր յա-
ճախել ազգին :

Ի սկիզբն Եւրոպոսն Ռաւագայ սկսան շի-
նել զաշտարակն յերկիրն Սենաար : Եւ 'Լեբ-
րովթ հսկայ որսայր շինողացն որս , և կերա-
կրէր զնոսա : Եւ շինեցին զամս քառասուն՝
երկուցեալք 'ի նզովիցն 'Լոյի , զի անցին
զերդմամբ և զնզովիւք նորա , և զըկեցին
զիրեարս և ակն ունէին ջրոյ . և զայս հնարք
իմացան , զի ապրեացին սովաւ : Եւ իջեալ
Տէրն բաժանեաց զԵգլուս նոցա , զմի լեզուն
յեւթանասուն և երկու լեզուս : Եւ Լբեր
այր ծեր և աստուածապաշտ՝ ոչ միաբանեաց
ընդ նոսա , և ասեն՝ թէ բուն լեզուն Լդա-
մայ առ նմա մնաց : Եւ նա անուանեաց զեր-
կիրն զայն Լաբելոն , որ թարգմանի աւերում
ըստ Վաղդէացւոց լեզուին՝ որ է Լսորւոցն :
Եւ սուրբն Յակովբ և սուրբն Լփրեմ և
սուրբն Վասիլ և սուրբն Պրիգոր նիւսա-
ցին վկայեն այսմ , թէ առ Լբեր մնաց լե-
զուն Լդամայ : Եւ սուրբն Յակովբ ուռ-
հայեցին և Յովհաննէս իթրացին և այլք
ասեն թէ , այն է լեզուն Լդամայ . որ մնաց առ

Լեւեր, զոր այժմ Հրէայք ունին, և ոչ Քաղզէ-
ացիքն զոր Լսորիք ունին⁽¹⁾: Իսկ զարմանամ
թէ որպէս ծածկեցաւ այս 'ի նոցանէ, որ ըս-
կիզն ազգին Իսրայելի Յակոբ է, և յորժամ
անցին ընդ ծովն, ապա անուանեցան Լեւ-
րայեցիք. և ոչ վասն Լեւերայ, զի Լեւրայե-
ցին անցին Թարգմանի, և 'ի յանցանել ծովուն
առին նոր լեզու որպէս զայլ պարզեւան,
ըստ Սաղմսին որ ասէ. «Յեւաներն յերկրէն

(1) Մթին են բանքս, թուի եթէ ասիցէ՝ սո. Քաղզէացիս:
Սոյն այս հասուած բանիցս գտանի 'ի գիրս Ապուլֆարա-
ճայ, առեալ 'ի բնագրէն պատմութեան Միխայելի. «Վարդա-
պետք մեր Վասիլ և Եփրեմ ասեն, եթէ յԱջամայ մինչեւ
Լեւեր միմեայն լեզու էր մարդկան, ասորականն, զոր ընդ
Ադամայ խօսեցաւ Աստուած: Եւ լեզուս այս բաժանեցաւ
յերրեակ բարբառս, յորս ընտրելագոյնն է արամանեանն
զոր Եդեսացիք, խառանացիք և բնակիչք ներքին Ասորոց
'ի կիր առնուն: Երկրորդն է Պողեստինեանն զոր Դամասկա-
ցիք, բնակիչք Լիբանանու և մնացեալ մասն բնակաց ներքին
Ասորոց խօսին: Երրորդ բարբառն որ է խառագոյնն, է
Քաղզէացւոյն նաբադեանց, որ 'ի գործ ածի 'ի յերինս Ա-
սորեստանի և յաւանս Իրաքայ: Յովհաննէս եդեսացի հաւ-
տառէ, եթէ ազգ մարդկան ոչ դադարեաց երբէք 'ի խօսե-
լոյ զլեզու եբրայական յետ խառնակութեան լեզուացն 'ի բա-
բելոն: (« Պատմ. Հարաբախէանց. յեր. 11): Եւ 'ի Տաէֆիւս
ասորական (յեր. 9), ասէ. «Սուրբն Բարսեղ և սուրբն Եփ-
րեմ ասեն, եթէ նախ քան զբաժանումն լեզուացն՝ առաջի
լեզուն էր ասորականն, որպէս երեւի 'ի բառէս Բաբելոց.
ւոյ՝ խառնոյումն: Իսկ սուրբն Յակովբ և սուրբն Յովհաննէս
մեղացի ասեն՝ Հրէիցն լինել այն լեզու որ մնաց առ Եբեր,
որ էր այր արդար և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա 'ի շնորթեան
աշտարակին Բաբելոնի: »

Եւ զհալտացւոց , լեզու զոր ոչ գիտէր՝ լուաւ : Եւ առաջին լեզու քաղդէացին է , ուստի Խալայեւացիք են , և ունէին զհինն՝ մինչեւ ըզնորն առին , ապա առաջինն բարձաւ ՚ի նոցանէ , և այլ ոչ կալան զայն :

Փաղէկ լեալ ամաց հարիւր երեսնից ծընաւ զԽալաւ , և ըստ (Նորուոցն երեսուն ամաց . և եկաց երեքհարիւր քառասուն և երեք ամ , իսկ ըստ (Նորուոցն երկերիւր երեսուն և ինն ամ :

Ի ջրոյն մինչ ՚ի բաժանումն լեզուացն ըստ Եւթանասնիցն վեց հարիւր վաթսուն ամէ , նոյնպէս և ըստ (Նորուոցն :

Խալաւ լեալ ամաց հարիւր երեսուն և երկուց՝ ծնաւ զԵրուք , և ըստ (Նորուոցն՝ յիսուն և երկուց ամաց . և եկաց երեքհարիւր երեսուն և ինն ամ , իսկ ըստ ասորի գրոց՝ երկերիւր երեսուն և ինն ամ : Ի ժամանակս յայս՝ Եբրովթ շինեաց երիս քաղաքս , զԵրեգ , զԼուհա և զԻժբին : Եւ զկնի ցրուելոյ յաշտարակէն , որդիքն Քամայ եկին յերկիրն Փղշտացւոց և Իիբա նանու . և հայեցեալ ՚ի պարարտութիւն երկրին և ՚ի վայելչութիւն , հաճեցան և բնակեցան անդ , և ոչ գնացին ՚ի վիճակն իւրեանց որ կայր յարեւմտից Եւփրատոսի , և ժառանգեցին զկրնակի նզովքն՝ Լոյի , զԺծաղելոյն և զսահմանադիտութեանն զոր

ի բաժանել վիճակին նոցա եդ :

Ի յեւթանասուն և չորրորդ ամին Ռաֆաւայ լլաւ երեք դարն, որ է երեք հազար ամ, և ի յեւթանասուն ամին նորա շինեցաւ աշտարակն. և զկնի քառասուն աւի շինուածոյն ցրուեցան ընդ երկիրն ամենայն. և լլաւ երկիր պատերազմօք, և որ յաղթէր, պատկեր յաղթութեան կանգնէին նմա և երկրպագէին : Ի հարիւր և տասը ամին Ռաֆաւայ անկաւ աշտարակն : Օ կնի ջրոյն առջին թագաւորեաց ի Ռաբելոն Ներրովթ. և ի քառասուն ամին Ռաֆաւայ թագաւորեաց Ներրովթ. և ի սաստիկ շնչմանէ աստուածառաք հողմոյն շրջեցաւ աշտարակն, և մեռաւ Ներրովթ սպանմամբ աշտարակին զարկուցմանէ ⁽¹⁾, և են ժամաւ նսկք թագաւորութեան նորա վաթսուն և ինն ամ : Որպէս Սենանդրոս պատմէ մոդն, և յերկրորդ գլուքն Յովսափայ ⁽²⁾ պատմի, թէ թագ նորա հիւսածոյ էր և ոչ կռանակոփ :

Ի մեռանելն Փաղեկայ տեսին որդիքն Լկտանայ եղբօր Փաղեկայ, թէ նոցա ոչ

(1) Միւս թարգմանութիւնն զայս օրինակ պատմէ. «Ոմանք ասեն զՆերրովթ ի յաշտարակին անկմանէն մեռանիլ բայց մեք սաուգեցաք յետ ժամանակի սպանանիլ նմա ի Հայկայ որդւոյ Թորգոմայ : . . . »

(2) Վկայութիւն Յովսափայ երկրորդ գրոյն ոչ յիշէ ի միւս թարգմանութեան, և Յովսափն կարծի Յովսեփոս լինել :

առաւ ժառանգութիւն, զայրացան և ե-
դին իւրեանց երիս գլխաւորս, զՍաբա,
զԱփիր և զԼիլա. և հնարիմացութեամբ
կազմեցին զէնս, թուր, աղեղն, զրահս, սա-
ղաւարտս, վահան, և սկսան այսու յաղթել
ամենեցուն. և փախչէին առաջի նոցա: Լի-
վան զերծման և ապրելոյ ՚ի նոցանէ, սկը-
սան շինել բերդս և ամրոցս. և այս եղեւ
պատճառ և սկիզբն զինագործութեան: Լի-
լի յաղթահարիլն բազմաց՝ աղաչէին զորդի-
սն Լիվանայ, առնուլ իւրեանց ժառան-
գութիւն զոր և կամիցին, և խաղաղանալ ՚ի
պատերազմելոյ ընդ նոսա: Լիւ էառ Սաբայն
զինկաբեր երկիրն, զոր Սաբա կոչեաց յիւր
անուն: Լիւ Ափիր զաշխարհն ոսկեհանաց,
որ է Հնդիկք: Լիւլիլա՝ զպատուական ականց
երկիրն, որ Լիլատ կոչեցաւ յանուն նորա:

Աերուք լեալ ամաց հարիւր երեսնից՝ ծը-
նաւ զԵսթովը ըստ Լիւթանանիցն, և ըստ
Լիբրայեցւոցն և Լիսորւոցն հարիւր ամպա-
կաս գայ ՚ի ջրոյն մինչեւ ցայս վայր: Լիւ ե-
կաց Աերուք երեք հարիւր երեսուն ամ. և
յաւուրս նորա իմացեալ եղեւ դահեկանի և
դրամի շինուած անուամբ դրոյ թագաւորա-
ցն: Լիւ Աերուք շինեաց զԱրուճ յանուն իւր:

(Հայսմ ժամանակի երեւեցան Լիւազուն
քնն յազգէն Թորգոմայ այսպիսի պատճա-
ռաւ: Լիւլեւ զի կին մի մնաց ժառանգ թա-

գաւորութեանն թորգումայ, և ոչ կամեցաւ այր առնուլ. և էր յաղթող, և ելանէր աւերէր զքաղութաշխարհս : Եւ եղեւ նենգութիւն ինչ 'ի զօրաց նորա, և զայրացեալ կոտորեաց զարուական զօրս իւր, և արար զօր կանացի. և միանգամ յամին առ սակաւ սաւ կաւ երթային խառնէին ընդ արս յայլ աշխարհ, և զծնեալ էգսն ապրեցուցանէին և զարուսն սպանանէին : Եւ զայն տեսեալ ժողովեցան յամենայն աշխարհէ մետասան թագաւորութիւնք, և աւերեցին զամրոց թագաւորութեան նոցա զլիւն քաղաք 'ի կողմն հիւսիսի, և ապա բարձաւ անկարգութիւնն, և արքն առին զիշխանութիւնն որք ծնեալ էին 'ի կանանց անտի, օրինօք ամենայն երկրի, և ապրէին արուքն և լցաւ աշխարհն :

Սկնի քառասուն ամի մահուանն Ներոյ թայ և խափանելոյ թագաւորութեանն յորդոցն Քամայ 'ի Բաբելոն, թագաւորեաց Կամբիւրոս քաղդէացի 'ի ժամանակս Սերուքայ, 'ի յիսուն և վեց ամին : Սա շինեաց զՇօշ քաղաք⁽¹⁾, որ ասեն զՍպահան. և յայսմ ժամանակի տարածեցաւ զինագործութիւնն, և սկսան գերել զմարդիկ և վաճառել : Ի յեւթանասուն ամին Սերուքայ Կամբիւրոս արքայ քաղդէացի, պատերազ

(1) Վարդան Ներոյ թայ ասէ շինեալ զՇօշ Գառ. եր. 24. Տիւ. Մոսկայ :

մեալ ընդ Վլադաուու ազգին⁽¹⁾, յաղթահարեաց
 զնոսա և ելին 'ի լերինս : Սերուք ուսոյց
 'Լաքուլրայ զաղանդն 'Վաղդէացւոց կախար-
 դել և հմայել 'ի նշանս աստեղաց : Վամ-
 բիւրոս Թագաւորեալ ամս ութսուն եւ
 հինգ . զինի նորա երբորդ Թագաւորեաց
 'ի 'Լաքելն Սաւիրոս 'ի հարիւր և վեց ա-
 մին Սերուքայ, ամս եւթանասուն և երկու :
 Սա պատերադմեցաւ ընդ Յոնս և ընդ Փր-
 ւանդս և ընդ 'Վանանայիս, և 'ի ներքոյ
 հարկի կացոյց զնոսա . և շինեաց բազմու-
 թիւն քաղաքաց յաշխարհին 'Վաղդէացւոց
 և Պարթեւաց . և սա ոխաւ չափ և կուն-
 գուն և կշիւ (սահմանել) : Եւ սա ետ դնել
 խայտուածս և պատկերս 'ի կոտււս, և դաւաւ
 վարուեստ սուրիշու մ'գործելոյ⁽²⁾ . և զամենայն
 գոյնս ներկուածոյ սա սահմանեաց : Եւ զայս
 ասաց Սամատրոս⁽³⁾ մոգ յիւր պատմութեանն
 վասն նմա, եթէ երեք տէք ունէր և եղջիւր .
 և սա էր հսկայ քաջ, որ և եհան 'ի 'Վաղդէ-
 ացւոցն զ'Լերբրովթեանսն, և ջնջեաց զազ-
 զըն նորա անտի : 'Լաքուլր լեալ ամաց եւ-

(1) Ի միւս Թարգմանութեան՝ Սամիրոսի ամէ տուեալ,
 գտեալով ընդ ազգին Կալատու (Գաղատացու) :

(2) Միւս Թարգմանութեանն՝ Խաւսործութիւն դնէ, որ
 զնոյն նշանակէ . որպէս ունի և Վարդան . իսկ 'ի ապեալն
 աւաջին՝ անգիտաբար փոխեալ է 'ի Խաւսործութիւն :

(3) Եօրէնակիս Սամարոս :

Թանասուն և ըննից՝ ծնաւ զՓարա ըստ Լու-
 թանասնիցն, և ըստ Լսորւոցն քսան և ինն
 ամաց. և եկաց երկերիւր և մի ամ ըստ Լու-
 թանասնիցն, և ըստ Լսորւոցն հարիւր քա-
 ռասուն և ութ ամ: Լու ՚ի քսանն հինգ (ամին)
 ՚Լսքովլայ ըստ⁽¹⁾ Լու թանասնիցն, էր ճգնո-
 նէն (Յովբայ), որդէս ասէ զնաեկ Լրո-
 ւս քանանացի. և ասէ այսպէս. « Լյր մի էր մեծապա-
 ւան պանայ, անուն նորա (Յովբ), որ պապե-
 րազմեցաւ ե-մն ժամանակս (ամ) ընդ ասպանայի, և զօր-
 ւոյն Լս-պո-ծոյ յաղլոզ Գաւա ՚ի վերայ նորա: Կ Լսի (Յովբի
 Գալի) ⁽²⁾ ասէ. ինչ յինաւուն ամին ՚Լսքովլայ եղե-
 ճգնո-մն (Յովբայ: Լայց ասին ոմանք, ինչ էր նա յորդ-
 ուոյն Լսաւայ, որ ասէ ՚ի կարգ որդեոց նորա՝ ինչ
 (Յովբ որդի Օարեհի. և հինգ հարիւր ամաւ յա-
 ուալ է քան զԼսովլա ⁽³⁾ »:

(1) Աստանոր ՚ի բնագրէս Թուղթ մի անկեալ էր, զորոյ
 զարտունակութիւնն ՚ի միւս Թարգմանութենէն ՚ի փոխ ա-
 ռեալ եղաք աստ նոսրագրու:

(2) Ոմանք համարին զսա լինել հեղինակն գրոյ Hypo-
 mnesticon կոչեցեալ ըստ Յունաց, զոր Փաղորիկանոս հրա-
 տարակեաց ՚ի Համբուրի քաղաքի յամի 1741, Գրեալ է մա-
 տեանս ընդ մէջ է և ծ դարուց, յորում գտանին պատ-
 մութիւնք առասպելականք և մտացածիւք:

(3) Որ ինչ զՅովբայ խօսի աստանոր Միխայէլ, առնու ՚ի
 գրոյն Յովբայ, և այս բանք ըստ ասորական բնագրի միոյ գա-
 նի և ՚ի յունական Թարգմանութեան, յորմէ յեղեալ տեոանի և
 ՚ի մերումս ՚ի ձեռն Թարգմանչաց, ՚ի վախճան Խր գլխոյն, զկնի
 17 համարոյ, ուր ասէ. « Յառաջ էր անուն նորա Յոբաբ...
 և հայր նորա Չարեհ, որդի որդւոյն Եսաւայ, և մայր նո-
 րա բոսորացի. որպէս զի լինել նմա հինգերորդ Աբրահամէն:

Ի յեւթն ամին թմարայի խաճաւորեաց ՚ի Բաբելոն
 Լ'ըփիազաք (Լ'ըփախապ) ամա ունեպանն : Լա յեք առ
 բա խափանեցաւ խաճաւորութիւնն Վաղրեացոց ամա
 եւթն մինչեւ ՚ի Սիլոս խաճաւորն ամաւորացի . զի
 պապերազմին ընդ միմեանս Վաղրեացիս և Լ'նուրա
 ջիս և Սադայիս յաղաճա խաճաւորութեանն , մինչեւ
 զօրացաւ Սիլոս ամաւորացի , և ել ՚ի հնազանդոս
 թեմէն Բաբելոնացոց , և քրիեաց խաճաւորելով նոցա ,
 և իշխեաց ամենայն Լ'իոյ ամա վախտան և երկու : Լա
 Լ'նուրիս քաղաք և առնելեր Սաւալ , զոր Լ'սորիս
 իջէն՝ յԼ'սորե զինեալ զառաջինն : Վաստայ ոմն խա
 ճաւորեաց ՚ի Բաբելոն , և Սահերոն եղբայր թմարայի
 ապան զնա , և ասեն թէ՝ վասն ոսկեղէն պապիւրիս զոր
 եաւ ՚ի Նախովլայ , որ եր քրմապէք Սայնան իւրոցն :
 Լ'սպ զինեցաւ Վամասիոս ՚ի Սարիբոսէ (1) հիւնաւոյն
 նախ քան զինանելն Լ'բրահամոն հինգ ամաւ . և Յովսէպոս
 ասէ թէ , յՍիլէէ յորդոց Լ'բրահայ զինեցաւ Վամասիոս
 Լ'նորոնիկոս պապմագիր ասէ (2) , թէ ՚ի ջրոյն մինչեւ
 յԼ'բրահամ՝ էն ամս հազար ունեաւն և մի , և յԼ'
 քամայ՝ երեքհազար երեսուն և հինգ , և ՚ի Բաթանիս ,
 նէն երկու մինչեւ յԼ'բրահամ՝ չորեքհազար քան և մի
 ամ : Լա ասք հաւասարեցան Յոանայ և Լ'սորոց թիւնն :
 Ի ծնանելն Լ'բրահամոն Թոաւ Նախովլ : Լ'բ

(1) Սարգան ասէ զինեալ Սրամայ հիւնաւոյն Եր. 24:

(2) Անդրոնիկոս պապմագիր , զորոյ զգկայութիւնն ՚ի
 մեջ բերէ Միխայել : Համարի յամանց թէ իցէ Անդրոնիկոսն
 Անդիոսն իջէցեալ , յիշատակեալն և ՚ի Հերոնիմոսն ՚ի Յա
 սաֆաւոսիւնն յանիւր :

բահամոս Տօրն Սալլա Ռոմեր անունն (1) . և յիս փան
ափ ծննդեանն Լեբրահամոս ծնաւ Սարա որոսար
թարայի Դ (2) Դրոմայ (2) Կնոջ՝ և ոչ Դ Տօրն Լեբրա
համոս , որպէս ինչն ասէ առ Փարաոն և առ Լեբի
լէ (Թէ քոյր իմ է (3)) Դ հօրէ և ոչ Դ մօրէ :

Եւ Լեբրահամ եղեալ եւթնևտասն ա
մաց , սկսաւ Դ կամաց իւրոց խնդրել զԼա
տուած : Եւ յամ ժամանակի եղեւ բարկու
թիւնն Լատուծոյ Դ վերայ Բաբելացւոցն :
Օ Դ Թռչունք զոր ճայ կոչեն , ուտէին զան
դաստանս նոցա . և իւրաքանչիւր որ այն
չափ հերկէր և ցանէր , զոր պահել կա
րէր Դ բաց քշելով զԹռչունսն . և Դ պահե
լն Լեբրահամու զանդաստանս հօր իւրոյ ,
ձանձրանայր Դ հալածելոյ զձագսն . և խըն
դրեաց օգնութիւն յամենայն անուանեալ
աստուածոցն , և ոչ եգիտ . և յարեգակնէ
և Դ լուսնէ և յաստեղաց և յերկնէ հայ
ցեաց և ոչինչ օգտեցաւ . ապա ասաց . « Լն
հասանելի Լատուած՝ ամենից վերագոյն և
արարիչ այս Թռչնոց և անդաստանաց , յայտ
նեա զբեզ ինձ և հալածեա զնոսա : » Եւ
վաղվաղակի վերացան Թռչունքն , և այլ ոչ
դարձան յանդաստանսն : Եւ այն ժամ ծա
գեաց շնորհ ողորմութեանն Լատուծոյ Դ

(1) Վարդան օւնի «Մայքաթա էր անունն» Անդ :

(2) Ոմանք յորինակաց Դ Զրոմայ :

(3) Ծանօց . Ի . 12 :

գիրտն լ'բրահամու, և սասց. «Վ'տայ զլ'սու
ուած զարարիչն ամենայն արարածոց :» Եւ
յաճախեաց լ'բրահամ 'ի խնդրուածսն ե-
րեւիլ նմա լ'ստուծոյ (1) :

Յայտմ' ժամանակի թագաւորն Վ իլոս
մեռաւ, և թագաւորեաց Նինոս որդի նորա
ամա յիսուն և երկու, երկրորդ (յեալ) թա-
գաւոր լ'թուրացւոց : Սա շինեաց զՆի-
նուէ, և փոխեաց զաթու թագաւորու-
թեանն իւրոյ յլ'թուրեայ 'ի Նինուէ. և
կազմեաց կուռք մեծ արկածու (2), հօր իւրոյ
Իլոսի (Վ իլոս) սակեղէն, և ետ երկրպագել
նմա : Եւ յայնժամ շինեցան Սաբուլթ և Սա-
սան և Քաղանէ, և աստ շինեցաւ լ'րուսաղէմ
Եւ լ'բրահամ զտուն կռոց հօր իւրոյ որ կայր
'ի յԱռհա, այրեաց, և լ'ռան եղբայր իւր
Ջանաց փրկել զկուռն յայրմանէ, և ընդ
նմին այրեցաւ : Եւ 'ի վաթսուն ամին՝ լ'բ-

(1) Ի գիրս ճննդոց համառօտակի խօսի զկոչմանէն Աբ-
րահամու. իսկ 'ի գիրս արտաքնոց պատմագրաց, Հրէից և
Ասորոց, գտանին բանք երկարապատումք զԱբրահամէ, առ
անասոյդս համարեալ. որպէս և Գիբն Արդաոյ կոչեցեալ,
յորոց հանեալ է և Միխայէլ՝ զոր ինչ առաւելաբանութեամբ
խօսի զվարուցն Աբրահամու : Ի միւսում թարգմանութեան
յաւելեալ տեսանին և այլ պարագայք, յորում և զվարուցն
Մէլքիսեդեկի բանք լինին՝ հետեւելով անասոյդ պատմաւ
թեանցն բարունեաց Հրէից :

(2) Միւս թարգմանութեան օրինակքն ունին իսկո՛ Ռեթար-
ի, կամ Ռեթ ահարիս՝ ուլիլի : Եւ թեքեաւ իցէ քաջութիւն :

րահամ և Թարա հայր իւր և Վարդը⁽¹⁾ եղբայր իւր և Վովտ որդի Ղաւնայ, յՈւռհա յէ Քաղդէացւոց ելեալ եկին բնակեցան ՚ի Խառան ամա չորեքտասան . և հրամանաւ Ղստուծոյ ելեալ լքրահամու եկն բնակեցաւ յերկիրն Քանանացւոց : Եւ լեալ լքրահամ ութսուն և հինգ ամաց, մտաւ յԷգիպտոս, և ծնաւ զԻամայէլ ՚ի Հագարոյ աղախնոյ իւրոյ : Եւ եկաց Իամայէլ հարիւր երեսուն և եւթն ամ, մինչեւ ՚ի վաթսուն ամն Յակովբու : Յայսմ ժամանակի թագաւորեաց Համիրամ կլինն Ղինոսի ՚ի վերայ լթուրացւոց՝ ամա քառասուն և վեց : Եւ առ շինեաց թեր՝ բլուր ՚ի հողոյ կուտեալ ամբողջ : Իայց մեք գտաք այլ պատճառ թըւցրդ, թէ ՚ի յաճախել պատկերապաշտութեան յամենայն տեղիս, եհան Ղստուած հողմն փոթորիկ յերկիր, որ առեալ զկուռսն թաղեաց ՚ի տեղիս տեղիս հողակուտով : Եւ բնակեալ ՚ի նոսա դեւքն, կան ՚ի տանջանս ՚ի նոսին կուռսն . և մինչեւ ցայսօր դիւթք և կախարդք առ թլովքդ գործելով զարուեստս իւրեանց, լսեն ձայն որ գայ ՚ի դիւացն :

Լքրահամ իննսուն և ինն ամաց եղեալ թլխատեցաւ . և հարիւր ամաց լեալ՝ ծնաւ նմա Իսահակ ըստ աւետեացն Ղստուծոյ :

(1) Յօրինակի մերում Նաբոլ :

Եւ ամբ ծառայութեան նոցա յԵզիպտոս՝
 չորեքհարիւր և երեսուն ամ ըստ Լ՛ւպքե-
 լոյն Եւ սկսանի ժամանակ պանդխտութեան
 նոցա յԵԼԹանասուն և ԵԼԹն ամն Լ՛բրա-
 համու, յորժամ ել ՚ի տանէ հօր իւրոյ,
 որպէս հրամայեցաւ ՚ի Տեառնէ : Ի հարիւր
 հնգեոասան ամին Եհան զԽահակ ՚ի զենու-
 մն. և հնգեոասան ամաց էր Խահակ, և
 այլք երեսուն ամաց ասեն, և մեք հաւա-
 նիմք հնգեոասան ամին : Եւ եկաց Լ՛բրա-
 համ հայր իւր ԵԼԹանասուն և հինգ ամ,
 մինչեւ յերեսուն և հինգ ամն (Յսկովբայ : Ի
 յինն ամին Խահակայ պատմեցաւ Լ՛բրահա-
 մու՝ թէ ծնան որդիք՝ Լպքովբայ եղբօր քո :
 Ի հարիւր երեսուն և չորս ամին Լ՛բրա-
 համու և յերեսուն և ԵԼԹն Խահակայ,
 մեռաւ Խահա հարիւր քսան և ԵԼԹն ամաց :
 Եւ առեալ Լ՛բրահամու զԵնդուրա ՚ի կը-
 նութիւն : և էր Լ՛բրահամ հարիւր քառա-
 տան և երկու ամաց : (Յերեսուն և ութ
 ամին Խահակայ էառ զՍեբեկա ՚ի կնու-
 թիւն. և ՚ի փութսուն և ՚ի մի ամին⁽¹⁾ Խահա-
 կայ յղացաւ Սեբեկա. և զնաց Սեբեկա
 առ Սելքիսեդեկ աղօթիւք խնդրել յԼ՛տու-
 ծոյ զպատճառ միճման մանկանցն որ յոր

(1) Աստանօր տարբերի օրինակս մեր ՚ի պատմութենէ
 տարբ գրոց, յորում ասի քառամեամեայ առնուլ Խահակայ
 զՍեբեկա և վերջնամեայ ծնանել որդիս ծն. ԻԷ. 20-26:

վայնի նորա, զի գիտասցէ՝ յայտնելով նմա
 Լստուծոյ Լը նա առեալ հրաման 'ի Տեառ-
 նէ՝ ասէ. « Լըկու ազգ են յարգանդի քում,
 և երկու ժողովուրդք. և ժողովուրդ զժողո-
 վրդեամբ ել և ել առնիցէ, և երէցն կրտսե-
 րոյն ծառայեսցէ (1) : » Լնանոս ասէ, 'ի վաթ-
 սուն ամին Խահակայ ծնաւ Ռեբեկա, և այլք
 հարիւր ամաց ասեն : Լրէցն Լսաւ՝ որ է
 Լդոմ, 'ի նմանէ Լդոմացիք՝ որ են Փռանկք.
 կրտսերն Յակովբ, յորմէ Իսրայելացիք :

Ի յեւթանասուն և 'ի վեց ամին Խահա-
 կայ մեռաւ Լբրահամ. 'ի հնգեւտասան ամին
 Յակովբայ Խահակ եկաց հարիւր ութսուն
 ամ, մինչեւ յերեսուն և մի ամն 'ի եւեայ :
 Լը էր Լբիմելէք Թադաւոր քաղաքացի,
 որ է Գերերա Փղտացւոյ, բարեկամ տանն
 Լբրահամու : Լը լեալ Յակովբ եւթանա-
 սուն և եւթն ամաց, 'ի հարիւր երեսուն
 և եւթն ամին Խահակայ գնաց 'ի Խառան
 օրհնութեամբ հօր իւրոյ. և եկաց Յակովբ
 հարիւր քառասուն և եւթն ամ, մինչեւ յեր-
 կտասան ամն Կահագու. և մեռաւ զկնի
 երկերիւր երեսուն և երկուց ամաց խոտա-
 մանն Լստուծոյ տալ որդւոց նորա զժա-
 ոանգութիւն երկրին. և յԼգիպտոս եկաց
 ամս եւթնևտասն : Լը Լսաւ էառ կանայս
 'ի զստերաց Բանանացւոցն. և յորժամ գի-

(1) Ծնդ. ԻԵ. 23.

տաց թէ չէ հաճոյ հօրն , էառ զՍաղայէթ
դուստր Իամայելի :

(Հայսմ՝ ժամանակի շինեաց Լճովը հայր
Միւքեմայ՝ քաղաք , և կոչեաց զնա յանուն
որդւոյ իւրոյ Սիւքեմ , յորմէ յափշտակեցաւ
Պինա երկուտասան ամաց . և որդիքն (Հակով-
բայ սպանին վասն նախանձու քեռն իւրեանց
երեք հազար անձինս : Եւ Լսաւ բնակեցաւ
ի Սէիր : (Հակովը ութսուն ամաց եղեալ՝ առ
զՍա , և ութսուն և հինգ ամաց եղեալ՝
ծնաւ նմա Սուրէն , և ութսուն և եւթն
ամաց եղեալ՝ ծնաւ Շմաւոն , և յութսուն
և ինն (ամաց)՝ ծնաւ Ղեւի : (Երրորդ ամին
Ղեւեայ և յիննսուն և մի ամին (Հակովբայ
ծնաւ (Յովսէփ . և ի տասն ամին Ղեւեայ
եւ (Հակովը առ Իսահակ հայր իւր . և ի քսան
ամին Ղեւեայ վաճառեցաւ (Յովսէփ . և
յերեսուն և մի ամին Ղեւեայ մեռաւ
Իսահակ հարիւր և ութսուն ամաց : Օկնի
մահուանն Իսահակայ վարձեցին որդիքն Լ-
սաւայ զորդիսն Լճմոնայ և Սովաբու և
զԼրամ , և եկին ի Քեբրոն պատերազմել
ընդ (Հակովբայ և ընդ որդիս նորա : Եւ խրւ
տացեալ (Հակովը՝ եհար նեպիւ և սպան
զԼսաւ . և փախեան եկեալքն ի վերայ նո-
ցա : (Հակովը հարիւր երեսուն ամաց եղեալ
էջ յԷդիպատոս , յերկրորդ ամի սովոյն և ի
յինն ամի իշխանութեանն (Յովսէփու : Բառ

Լսորւոցն եւթանասուն որի մօին յգիպտոս , և ըստ Լւթանասնիցն և ըստ սրբոյն Ստեփաննոսի նախավկայի՝ եւթանասուն և հինգ : Լւ այս է պատճառն . զի Լսորին զՅովսէփ և զերկուս որդիս Յովսէփու միայն հաշուէ , և Լւթանասունքն զորդիս որդւոցն Յովսէփու՝ որք դեռ չէին ծնեալք՝ թուեն :

Վեւի լեալ քառասուն և վեց ամաց ծնաւ զԻահադ . ոմանք զՅովբայ փորձանքն յայսմ ժամանակի ասեն : Իահադ լեալ վաթսուն ամաց՝ ծնաւ զԴմրամ . և եկաց հարիւր երեսուն և երեք ամ , մինչեւ յերրորդ ամն Սովսիսի : Դմրամ եւթանասուն ամաց ծնաւ ըզՍովսէս . և յերեսուն և հինգ ամի իշխանութեանն Յովսէփու թագաւորեաց Լւթուրացւոցն Դապարոս ⁽¹⁾ : Լւ յերեսուն և ութ ամի իշխանութեանն Յովսէփու թագաւորեաց Եդիպտացւոցն Քեբրոն՝ ամրս երեքտասան : Լւ մեռաւ Դմրամ յգիպտոս նախ քան զելանելն Իսրայելի երեքտասան ամաւ , կեցեալ ամս հարիւր երեսուն և հինգ : Լւ եկաց Յովսէփ հարիւր և տասն ամ , և մեռաւ ՚ի վեց ամին Դմրամայ և խոստմանն Եթողծոյ յերկերիւր ութսուն և վեց (ամին) . և զկնի մահուան նորա մօին արդ նորա իծառայօւթիւնն Լւ յայնմ ժամաւ

(1) Ըստ Ստեփանէ Արքեպիսկոպոսի որ տիրեաց ամս 32 :

նակի թագաւորեաց Մնակիթիս⁽¹⁾ Լգիպտոս
 օր ամս քառասուն և երեք : Եւ սկսաւ հեղ-
 ձուցանել զորդիան Խորայելի 'ի 'Նեղոս գետ :

Եւ ծնաւ Սոլսէս յեւթանասուն ամին
 Մհամու, և յերեքհարիւր յիսուն ամի խոսու-
 մանն Մստուծոյ : Եւ ընկեցեալ 'ի գետն ,
 դուստրն թագաւորին՝ Թերմութիս , և Լք-
 րայեցին կոչէ զնա Սարիս , զոր Քանթարա
 թագաւորն Սեմիթիս քաղաքի առ 'ի կնու-
 թիւն , սա առ զՍոլսէս 'ի ջրոյն , և եղեալ
 տասն ամաց՝ տուաւ յուսմունս յԱնէսն և
 յԱմբէսն , և նոքա ուսուցին զնա :

Ի մտէն յԼգիպտոսի մինչեւ յեն՝ երկու
 հարիւր հնգետասան ամ : Ի քսան և երկու
 ամին Սոլսիսի նեղել սկսաւ թագաւորն
 զԽորայէլ շինուածովք քաղաքաց : Եւ 'ի քսան
 և ութ ամին Սոլսիսի շինեցին զՇերմուպո-
 լիս⁽²⁾ , և արարին պատերապմ Քուշացիք ընդ
 Լգիպտացիսն , և յաղթեցին և տարան գե-
 րի զՀաքուսա մայրգիրն Սոլսիսի , և առին
 'ի կնութիւն : Եւ յերեսուն և եւթն ամին
 Սոլսիսի ծնաւ Յեսու որդին Նաւեայ , և
 Սոլսէս շինեաց զՇերմուպոլիս , և պատե-

(1) Ըստ Եւսեբեայ Աֆրէսի , որում տայ ամս 30 կամ
 31 : Գրոս . Հտ . յեր . 24 . 98 :

(2) Վարդան (Պոպ . յեր . 28) . Թերմապոլիս անուանէ
 յանուն Թերմութեայ մայրաքաղաքի իւրոյ . և այս մեզ ուղ-
 զագոյն թուի :

րազմեցաւ ընդ Լեթուբաս թագաւորն Փը
ղտայւոյ (1) զտասն ամ, և յազթեաց նմա,
և առ ՚ի նմանէ զՀռաքուսա. և Քամփա-
րայ (2) այրն թերմութեայ ռիսցաւ ընդ Սոլ-
սիսի, և կամէր սպանանել զնա. և զչարէր
վասն յազթութեան նորա, և չկարէր մեղան-
շել նմա վասն թերմութեայ անուանեալ մօրն
Սովսիսի, զոր Սովսէս գարձոյց ՚ի գերու-
թենէն. և յորժամ մեռաւ կինն այն, առա-
քեաց զՔսանթիս սպանանել զՍովսէս. և
Սովսէս իմացաւ զայն և փութացաւ սպան-
դնա. և ինքն փախեաւ, և գնաց յԱրաբիա
առ Ռապուէլ Սագիանացին:

(3) Երրահամայ և ՚ի Կենդուրայ ծնաւ Լէ-
սան (3), և Եկսանայ ծնաւ Դագան, և ՚ի Դա-
գանայ ծնաւ Ռապուէլ, և յՌագուէլայ ծնաւ
Յոթուր, և ՚ի Յոթուրայ ծնաւ Յոբաբ: Եւ առ
Սովսէս զՍիփովրա գուստր Յոթարայ իւր ՚ի
կնուծիւն. և քսուատուն ամաց էր Սովսէս:

(3) Եյսմ ժամանակի երեւեցաւ Լսկղիպի-
դէս բժիշկ. և աստ էր Կեկրոփս, որ թագա-
ւորեաց յԻտիկէ, որ է Եգիպտոս (4): Ս ամն

(1) Միւս թարգմ. ընդ Եթովպացիսն ասէ տուեալ Մով-
սէսի պատերազմ, և զթագուէի նոցա զԹեբաս վարեալ ՚ի
գերութիւնս Իսկ Հռաքուսա՝ նոյն է զոր և Թերմութիո կոչէ:

(2) Նոյն է զոր վերագոյն կոչեաց Քանթար. Իսկ միւս
թարգմանութիւնն ունի Քանար:

(3) Նոյն է որ ՚ի սուրբ գիրս Յեկտան կոչէ: Ծնդ. ԻԵ. 2:

(4) Յօրինակիս թուին բառք վրիպեալք ՚ի գրչէ: Քանգե

ամա ասեն թէ յառաջին ամին Գաբրիէլը
 թագաւորեաց . և Եղիշ ասեն թէ սա շիւ
 նեաց զԼԹէնս յանուն կնոջ իւրոյ ԼԹենայ :
 Սա տիրեաց ամենայն Լիւիոյ , և անուամբ
 նորա կոչեցաւ գաւառն Կապադովկիա : Եւ
 յաւուրս սորա երեւեցաւ ձիթենի ՚ի գղե-
 կին ԼԹենայ . և սա արար գիր Եռնաց յԵ-
 գիպոացի գրոյ , զի գիտէր զերկուցն լեզուն :
 Սա եբեր զբնակիչս Սեմգիւս քաղաքի և բը-
 նակեցոյց յԼԹէնս , ուստի սերմանեցաւ ի
 մասսութիւնն ՚ի Կողմանա հիւսիսոյ :

Իսկ Սովսէս եւթանասուն և ութ ամաց
 եղեալ , երեւեալ խօսեցաւ ընդ նմա Լսու
 ուած ՚ի լեառն Սինեայ :

Եայտմ ժամանակի յԵգիպտոս թագա-
 ւորէր Փսանոս . ծնաւ ամա որդի , և ան-
 ուանեաց զնա Սամասիս : Եւ սա արար
 մեծ նեղութիւն Իսրայելացւոցն . եւ սա
 կոչեաց զանուն իւր կրկին Եգիպտոս , զի
 նախ Լրիա կոչէր ⁽¹⁾ : Եւ ՚ի չորս հարիւր և
 երեսուն ամի խոստմանն Լստուծոյ , որ է
 ութսուն ամ Սովսիսի , արժանի եղեւ ե-
 րեւմանն Լստուծոյ . և առ հրաման հանել
 զԻսրայէլ յԵգիպտոսէ : Եւ անցին Եբրայե-

կեկրոս թագաւորեաց Ստտիկէ , և ըստ ոմանց՝ նախ յԵ-
 գիպտոս թագաւորել ասի : Տես և Եւսեբիոս , ՚ի Քրոն.
 39 . Բ . 100 :

(1) «Եգիպտոս որ յառաջագոյն Աշերիա կոչէր, Եգիպ-
 տոս արքայէ անուանեցաւ» Եւսեբ . Քրոն . 108 :

ցիքն ցամաքաւ ընդ ծովն, և ընկղմեցաւ Փսանոս թագաւոր զօրօք իւրովք : Եւսեբիոս ասէ, թէ Կանաքարիս (Քէնքէրէս) կոչէր ընկղմեալն Փարաւոն և ոչ Փսանոս . և որք ոչ էին (գնացեալ) զկնի Փարաւոնի, և մենայն որ զգործն յորում կայր՝ աստուածացոյց, որպէս պատճառ փրկութեան անձանց իւրեանց եղեալ :

Յայսմ ժամանակի եմուտ աստեղագիտութիւնն 'ի Պարսս և կախարդութիւնն . և աստ շինեցաւ տաճարն Լ'պողոնի Եթէնըս, և կոչեցաւ Լ'րիապագոս՝ որ է տուն դատաստանի : Եւ աստ շինեցաւ Լորնթոս քաղաք, որ նախ Բուրիա ⁽¹⁾ կոչէր : Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցան Փիւնիկ և Երակլէս ⁽²⁾ իմաստասէրք : Եւ նախ քան զԿիկրոս Լ'իուկոչէր աշխարհն, որ յանուն նորա կոչեցաւ Կապադովկիա : Եւ աստ եղեւ հարուածն Եգիպտոսի շարժմամբ, որ և եւթն ամիս 'ի տուն և 'ի քաղաք ոչ իշխէին մտանել, այլ վրանօք արտաքոյ և բացօթեայք կային : Եւ զկնի հեղձմանն թագաւորեաց Եգիպտոս Լ'բարոս : Օկնի վեց ամի ելիցն Խրայելի

(1) Միւս թարգ. Եթր : Սիւնկեղոս գնէ Եթր :

(2) Եւսեբիոս ('ի Քրիստոսի յեր. 106) ասէ, 'ի եւ ամեն Կիկրոսայ «Էրակլէս 'ի Փիւնիկէ Զանաչէր Դեսանդաս յորջորջեալ որ և ցայժմ իսկ 'ի Գամբուց և 'ի Զեդեացուոց անուանի : »

Թագաւորեաց 'ի վերայ [Թենացւոցն կրու նոս⁽¹⁾, և անունն դասերն նորա [աիկէ, յորոյ անունն կոչեցաւ [տտիկէ աշխարհն :

(Ա)դամայ մինչեւ 'ի Սովսիսի ութսուն ամն և յերն յգիպոսսէ Իսրայելի լինին ամք երեք հազար ութ հարիւր քառասուն և երկու, և 'ի յութսուն ամին Սովսէս ետ պատերազմ ընդ [մաղեկայ : Ի նմին ամին յերրորդ ամիսն ել 'ի լեառնն և ընկալաւ զօրէնս :

[պողովէս իմաստասէր եբրայեցի ասէ , թէ Սովսէս արար զգիրն [բրայեցւոց , և աստի երեւի թէ գիր և լեզու եբրայեցւոց կրօսեր է քան զ[սորւոցն :

[Յութսուն և յերկու ամին Սովսիսի կանգնեաց զխորանն , և 'ի նմին տարւոջ բերին ըստեպն զողկոյն 'ի ձորոյն Բէթղահէմի . և 'ի գալ տարւոյն առաքեաց Բաղակ զԲաղակ ամ մոգ , անիծանել զԻսրայէլ : Եւ եղեալ Սովսէս հարիւր և քսան ամաց կատարեցաւ : Սա գրեաց հինգ գիրս . և յետ սորա կաջին դատաւորք Իսրայելի , և առաջինն (Եռու՝ որդին [աւեայ , որ ան զգաւազանն Սովսիսի և զիշխանութիւնն՝ ութսուն և երեք ամաց . և նա էաճ զԻսրայէլ յերկիրն [ւետեաց : Սատախեաց եւթն ազգս քաւանացիս , և զերկիր նոցա ժառանգեցոյց

(1) Եւսեբիոս կրնոս անուանէ, և զանունն դասերն՝ Ալիս

որդւոյն իսրայելի . և դատեաց զնոսա քսան և եւթն ամ . և կատարեցաւ հարիւր և եւթն ամաց : Եւ սմա և Վոդոնիէլի միջոցն այլ ոք չասէ ինչ , բայց Լիբիկանոս ասէ՝ եւրեսուն ամ : Եւս Վոդոնիէլ եկաց դատաւոր քառասուն ամ . բայց ութ ամ ծառայեցին Քուսասարթեմայ , զոր սպան Վոդոնիէլ , այն ութն սմա է համարեալ . և Յոնք յիսուն ամ ասեն զսորա դատաւորութիւնս :

Յաւուրս սորա շինեցան քաղաքքն իւրթանիոյ՝ Սալոս , Պապոս , Թէասոս , Լիկիոտ , Սարունտոս : Եւ աստ շինեցան և ի Սիկիլա քաղաքք : Յայսմ ժամանակի Թագաւորեաց Լրգիացւոցն Պալամպոս (1) , որ է սկիզբն Թաւաւորութեան նոցա : Ի նոցանէ էր Փիլուտոնոսն՝ բարոյախօսն անասնոց և Թռչնոց : Յետ Վոդոնիէլի ծառայէ իսրայել Եդղոմայ մովբացւոյ ութևոասն ամ , զոր յարեալ (են) յամս Լուովդայ եփրեմացւոյ , որ դատեաց ութսուն ամ : Եւս շինեցաւ Լիադմոն քաղաք ի Կադամոսէ (2) . և յութ ամին սորա Թաւաւորեաց Լիթենայ Լրքիսթոս (3) : Եւ ի քսան

(1) Ըստ Եւսեբեայ՝ Պէդդիսոր Թագաւորեաց Արգիացւոց յեւթներորդ ամի դատաւորութեան Աւովդայր (Քրոնիք . 114) :

(2) Սարաթոս երեւի Թէ իցէ ընթեռնել Վադմոս . իսկ զԱլադմոն՝ սնուն անծանօթ , մարթ է ուղղել և ընթեռնուլ Լակեդեմոն , քանի և ըստ Ապուլֆարաճայ՝ առ դատաւորութեամբ Աւովդայ հիմնեցաւ Լակեդեմոն (Քրոն . ատոք . էր . 16) :

(3) Ըստ Եւսեբեայ երեւիէս :

ամի սորա թագաւորեաց լ'թուրացւոցն լ'ամբարիզոս՝ (1) ամս երեսունն և երկու։ Եւ աստ չինեցաւ Բալաքսէ 'ի թագաւորէն լ'թուրացւոց։ Եւ աստ կատարեցաւ չորս դարն, որ է չորս հազար ամ։

ՅԵրամայ մինչև 'ի Սոլսէս քսան և եւթն ծնունդ է, և 'ի Սոլսիսէ մինչև աստ ոչ զծընունդն թուէ, այլ զանուանա դատաւորացն միայն։ Օ կնի լ'ւովդայ ծառայեցին Յաբիւնայ ամս քսան։ Եւ զօրացաւ Սամեգար, որ սպան 'ի Փղտացւոց վեց հարիւր այր մաշով արօրոյն։ Եւ եկն Սիսարա ինն հարիւր կառօք երկաթի, և զօրացաւ Բարակ Գեբովայիւ և յաղթեաց նմա։ Եւ Յայել կին Բարեբայ վարեաց խոփ ընդ ծամեղսն Սիսարայ և սպան զնա։ Եւ ամբ դատաւորութեանն Բարակայ են քառասուն։

Ի լ'ւոդայ երեքտասաներորդ ամին եկին Կադմոս և Փիւնիկոս 'ի Թեբայեցւոցն յԼատրիս, և թագաւորեցին Սրոյ և Սայդոյ։ Եւ ասեն ոմանք՝ Թէ Կադմոս արար գիր Յունաց յեգիպտացի գրոյն։

Պալոմպիս (Պելոպս) կալաւ զթագաւորութիւն լ'ըգիացւոցն, որ նախ Սուկեացիք (2) կոչէին մինչև յիջանեւն առ նոսա յորդւոցն

(1) Ըստ Եւսեբեայ Ղափէրիդէս։

(2) Սուկեացիք կամ ուղղագոյն եւս Միւկեացիք են բնակիչք Միկէն քաղաքի որ յԵլլադա։

Հերակլէայ: Յայտ ժամանակի իշոն քաղաք
 յիշուէ շինեցաւ: Եւ յայտ ժամանակի Լ՛քա-
 յիա՝ յԼ՛քիոյ շինեցաւ: Եւ աստ երեւեցաւ
 կինն Սաբիլէ, որ մեկնեաց զհարիւր իմաս-
 տասիրին երազն, որ միապէս տեսին եւթն
 արեգակն, և էին ՚ի Հռովմ տեսողքս երա-
 զոյն եւթն արեգականն: Լստ թագաւորեաց
 Սիդոս ՚ի վերայ Լիբիկեցւոցն:

Ի քսան և յութ ամին Բարակայ թագաւո-
 րեաց Լթուրացւոցն Պանաւոս⁽¹⁾, ամս քառա-
 սուն և հինգ: Եւ աստ ասաց զօրհնութիւնն
 երգով Դեբովրա: Օ կնի Բարակայ իշնեցին
 Սադիանայիք Իսրայելի ամս եւթն: Եւ Գե-
 դէոն և կոտորեաց զնոսա Լստաւծով զօրա-
 ցեալ. և դատեաց զԻսրայել ամս երեսուն և
 երեք. դիր զծառայութիւն եւթն ամին ՚ի
 սմա ժամանակս, լինի քառասուն: Յերորդ
 ամին Գեդէոնի թագաւորեաց Լթենաց-
 ւոց Իգոս⁽²⁾ ամս քառասուն և ութ. և յերե-
 սուն և յերեք ամին Գեդէոնի թագաւորեաց
 Լթուրացւոց Սուրամոս՝ ամս ինն և տասն:
 Եւ աստ թագաւորեաց ՚ի Թաբայիմ՝ (Թեբէ)
 Լպողոն երամիշտոր ասեն թէ շարժէր զքա-
 ղինսն նուադօք գեղեցկօք. և յայլ գիրս գտաք
 թէ յԼթէնս թագաւորեաց երկրորդ Կիկրո-
 սլոս: Գեդէոն ծնաւ որդիս եւթանասուն, և

(1) Ըստ Եւսեբեայ Պանիաս:

(2) Ըստ Եւսեբեայ և Թովմ. Արծ. Էգլես... Սոլեմոս

զկնի մահուանն Գեդէոնի սպան լ'բիմելէք հարճորդի նորա զեւթանասուն որդիսն Գեդէոնի, և դատեաց զԻսրայէլ ամս երիս : Եւ զկնի նորա թուվղա ամս քսան և երկու : Ի սորա ութ ամին թագաւորեաց լ'թենալ ցւոցն թեսեւս՝ ամս երեսուն, և լ'թուրալ ցւոցն Սիթրոս՝ ամս քսան և եւթն : Ի քսան և մի ամին սորա շինեցաւ Տարսուս 'ի Կիլիկիա 'ի Բրիտսէ (Պերսէոս) որդւոց Տանայի. և աստ շինեցաւ Կարբեդոն, և Իլոն առաւ : Օկնի թուվղայ Յայիր դադատացի՝ ամս քսան և երեք : Ի վեցերորդ ամին սորա թագաւորեաց լ'մուկասոս (1) յիգիպոոս ամս քսան և վեց : Ի չորեքտասան ամին սորա թագաւորեաց լ'թուրացւոցն Տուտլոս ամս երեսուն և մի : Յոյք սմա Տիթունիս ասեն, և ոմանք ասեն թէ սա էառ զԻլիոն քաղաք և աւերեաց : Ի սորա վեչտասան ամին թագաւորեաց լ'թենացւոցն Սենթոս (Սենեսթէ), ամս քսան և երիս :

Օկնի Յայիրայ ծառայեցին լ'յազգեաց ամս ութ և տասն. և առ զդատաւորութիւնն Յեփթայի ամս վեց. քսան և չորս ամ համարին սմա : Եւ զերաժիշտն Փիլիմոն(2) աստ ասեն, որ արար դասս երաժշտաց, և սա արար պատկեր շարժուն ոտիւք : Լստ շինեցաւ Կիւրինէ քաղաք և Սուր, յառաջ քան զշինութիւն Տաճարին չորեքհարիւր քառասուն ամաւ :

(1) Ըստ Եւսեբեայ Արմենի (2) Միւս Թարգմ. Փիլոն

Ի չորրորդ ամին Յեփթայեայ թագաւորեաց 'ի վերայ Լեւիացւոցն Ղիմափոս⁽¹⁾ ամս երեսուն և երես: Լ: 'ի վերայ Լազիպտացւոցն Ղիուսբուլուլիտէ ⁽²⁾, և այլք ընդ նմա 'ի կարգին՝ հարիւր եւթանասուն և ութ ամ: Լ: աստ թագաւորեցին Լաւինացիքն որ կոչեցան Հռովմայեցիք. առաջին թագաւորն Լնիաս՝ ամս երեք: Օ կնի Յեփթայեայ ոմանք զլլոն ասեն դատաւոր. և Լեւանասունք զԼազոն դնեն, որ դատեաց ամս եւթն: Լ: զկնի Լազոնի Փղշտացիքն տիրեցին ամս քառասուն: Լ: զկնի Լլոնի և Լազոնի՝ Սամիսոն յազգէ Ղանայ. սա դատեաց զԽաւյէլ ամս քսան. և յերրորդ ամի իշխանու թեանն յատերազմէր ընդ Փղշտացիս: Լ: 'ի հինգ ամին սորա եղեւ իրքն Հռութայ: Լ: յերկրորդ ամին սորա թագաւորեաց Լեւութաւացւոցն Տուտէոս ⁽³⁾ ամս քառասուն: Լ: յիննևտասներորդ ամին Սամիսոնի մեռաւ. Օ եւս, և թաղեցաւ 'ի Լրիտիս՝ կեցեալ ամս ութ հարիւր ութսուն. և զասն բազմակեցու թեանն Օ եւս կոչեցաւ յանուն աս-

(1) Ըստ Եւսեբեայ՝ Ղիմափոս (Ղիմփոն) ոչ առ Եփթայեաւ՝ այլ առ Աբդոնաւ ասէ թագաւորեալ:

(2) Ղիուսբուլուլիտէ ոչ թագաւորի՝ այլ հարստութեան անուն, Ղիուսբուլուլիտայ կոչեցեալ Եւսեբեայ. որ եղեւ քոան երրորդ հարստութիւն, և տեւեաց ամս 178: Քրիստ. էր. 124:

(3) Միւս թարգ. Տուտէոս: Եւսեբիոս ունի Տէպէոս. (Քրիստ. հ. Բ. էր. 99):

տեղն , որ նախ Ղիոս կոչէր 'ի ծնողացն :

Եւ զկնի Սամիսոնի կեցին որդիքն Իս-
րայելի ամս երկոտասան : Յովհաննէս պատ-
մագիրն գրէ , թէ Սամեգարն եղեւ զկնի
Սամիսոնի՝ ամս քառասուն . և Լիբիկանոս
առէ , թէ չգոյր նոցա դատաւոր . և էր իաւ
զաղուծիւն , և ոչ նեղէին յաւուրսն յայ-
նոսիկ ուստեք : Հեղի դատեաց զԻսրայէլ
ամս քսան ըստ Եւթանասնիցն , և ըստ Լսոր-
ւոցն ամս քառասուն . և ամենայն ժամանա-
կըն Հեղեայ եւթանասուն և ութ ամս Յերե-
սուն և յութերորդ ամին (կենաց իւրոյ) Հե-
ղի եղեւ իշխան , և յեւթնև տասներորդ ա-
մի իշխանութեան նորա ծնաւ Սամուէլ . և 'ի
քսան ամին ընծայեցաւ Սամուէլ 'ի խորանն :
Եւ զկնի մահուանն Հեղեայ եղեւ Տապա-
նակն 'ի տան Լիինադաբայ ամս քսան : Եւ 'ի
քառասուն և երկրորդ ամի կենացն Սամու-
էլի , և 'ի քսան ամի իշխանութեան նորա խնդ-
րեցին որդիքն Իսրայելի թագաւոր : Եւ առա
կատարեցաւ ժամանակ դատաւորացն , և սկը-
սաւ թագաւորութիւն նոցա 'ի Սաւուղայ :

Ըռաջին թագաւոր Սաւուղ՝ ամս քառա-
սուն , և յերրորդ ամի թագաւորութեան իւ-
րոյ յաղթեաց Լմաղեկացւոցն . և 'ի տասնե-
րորդ ամի սորա ծնաւ Իաւիթ , և 'ի քսան և
երրորդ ամի թագաւորութեանն Սաւուղայ
օծաւ թագաւորն Իաւիթ 'ի Սամուէլէ : Եւ

էր Սամուէլ վաթսուէն և հինգ ամաց և Վաւիթ երկուստասան ամաց . և ՚ի քստն և ութ ամին իւրոյ սպան զՎողիադ . և յերեսուէն և մի ամին եղեւ տօն ՚ի Նաւադ Հռամայ, և մարգարէանայր ընդ մարգարէսն Սաւուղ, թէ Վաւիթ է թագաւորելոց . մարգարէութիւն չար տան իւրոյ : Եւ յերեսներորդ աւ մի ծննդետունն Վաւթի մեռաւ Սամուէլ մարգարէ : Եւ զկնի հինգ ամի մահուան Սամուէլի սպանաւ Սաւուղ և Յովնաթան որդի իւր, թագաւորեալ ամս քառասուն :

Եւ Վաւիթ թագաւորեաց ՚ի Քեբրոն ամս եւթն : Սա շինեաց զՍիւն, և յըրուսաղէմ թագաւորեաց երեսուն և երիս ամս . ՚ի տասներորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ եհան զՏապանակն, և եհար նմա վրան : Եւ ՚ի բերելն զՏապանակն, շնորհն Նսուծոյ որ ՚ի նմա՝ գթացաւ յԷդամ, և անկաւ ՚ի վերայ գերեզմանին Էդամայ . և մեռաւ Սաղիւ, զի արգելուլ կամէր ՚ի սիրելոյն իւրմէ : Եւ զայս Յակովբ ուռհայեցին :

Նաթան մարգարէն էր ՚ի Վաքաւոնայ, որ խնամէրն զՎաւիթ, և ՚ի մեղանչելն Վաւթի ՚ի Քերսաբէ (1), նախ իմացաւ Նաթան մարգարէ և եկն ապրեցուցանել զՎաւիթ, և ՚ի գալն հանդիպեցաւ մեռեալ մի, և մինչ թաղեացն զնա և եկն առ Վաւիթ գործե-

(1) Յօրինակիս Կ Գէրէանայ . . . Դ Բեքաբէ :

ցաւ շնութիւնն, և դարձաւ տրտմութեամբ, և ՚ի սպանանելն զՍուրբիա, ապա եկն յանդիմանել զնա յերկուց չարացն վերայ, և ետ նմա նշան զմահ առաջին որդւոյն Ներսարէի. և երկետւ Վաւիթ յԱստուծոյ և ապաշաւեաց : (Երեսուն և ինն ամի թագաւորութեան իւրոյ Վաւիթ ընտրեաց ՚ի Վեւաւ ցւոցն արս հարիւր ութսուն և ութ, և աւար զնոսա դասս քսան և չորս : Երկուսսանայր ՚ի դաս մի, սպասաւորս Տապանակին և Սաղմոսացն : Եւ ետ պատերազմ ընդ չորս ջակայ ազգացն, և յաղթեաց ամենեցուն. և եկաց ամս եւթանասուն, և թագաւորեաց ամս քառասուն :

Եւ թագաւորեաց Սաղմոնն ամաց երկուսսանից, և քառասուն ամ թագաւորեաց. և եհան սա զԱբիաթար քահանայ, և ըսպան զԱդոնիա և զԶովար : Եւ ՚ի չորրորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ սկսաւ շինել զտաճարն, և կատարեաց զնա յութ ամ, ՚ի լեառն Ամուրհացւոց, որ է այժմ Երուսաղէմ : Եւ գրեալ է ՚ի գիրս Թագաւորացն, թէ յետ չորեքհարիւր և ութսուն ամի ելաւ նելոյն յԳգիպտոսէ՝ շինեցաւ տաճարն. ըզնոյն ասէ և Պօղոս, թէ «Եւ նոցա դատաւոր չորեքհարիւր և յիսուն ամ, մինչեւ ՚ի Սաւուէլ մարգարէ. և թողին ՚ի ժամանակ ծաւալութեան Ալադագն ամս երեսուն : (Եւ

րեսուն և ՚ի չորս ամին իւրոյ Սաղովմոն շէ
նեաց տուն կռոց Վամովսայ մովսրացւոյ
և Սեղբումայ ամմոնացւոյ, ուր կայր տունն
Լ՛փրոդիտեայ աստուածուհւոյն (Յունաց .
Սովսրացւոյն տաճարն յեւթն ամն շինե-
ցաւ, և լ՛մմոնացւոյն՝ յերեքտասան . բար-
ձրութիւնն նոցա երեսուն կանգուն և լայ-
նութիւնն յիսուն . և արար նոցա զարդ ու-
կոյ յօլով, և ծով պղնձի և եզինս : Եւ քա-
կեաց (Սաղովմոն) զԼ՛նսիոք և շինեաց զԹեա-
մուր մերձ շեմայ, և զԼ՛ալու և զՇեսուր և
զԼ՛ակդուր և զԼ՛աղարէ և զԼ՛էդուր՝ ըզ-
ներքին և զվերին, և զԼ՛եղէովթ, և Եւթն
քաղաքք : Եւ յառաջին ամի թագաւորու-
թեան իւրոյ եղեւ նմա սրդի Սորովամ ՚ի
Լ՛ամայէ ամմոնացւոյն : Եւ ՚ի Լ՛ամասկոս
թագաւորեաց շադադ, սատան Սաղովմո-
նի : Եւ ամենայն ժամանակն Սաղովմոնի յի-
սուն և երկու ամ : Եւ պիտան ասէ, թէ Լ՛քիա
մարգարէացաւ Սաղովմոնի, թէ հանգեր-
ձեալ ես բարկացուցանել զԼ՛ստուած . նոյն-
պէս և զԼ՛որովամ յանդիմանեաց՝ թէ նեն-
գութեամբ գնաս ընդ Լ՛ստուծոյ : Եւ սա (Լ՛-
քիա) ետես տեսիլ, որ լուծք եղանց կոխէին
զԼ՛սրայել և զքահանայսն, և ասաց ցՍաղով-
մոն, թէ կանայք հեռացուցանեն զքեզ ՚ի
Տեառնէ : Եւ սա յանդիմանեաց զՍորովամ
զպդին Լ՛աբատեայ վասն երնջոցն և մեռաւ,

և թաղեցաւ 'ի Սելով առաջի կաղնոյն (1) ։

Եւ զկնի մահուանն Սաղովմոնի բաժաւ նեցան երկոտասան ցեղքն , և եղեն ընդ թորովամայ Նաբատեան , որ թագաւորեաց ամս քսան և երկու . և ընդ Ռորովամայ մը նացին երկու աղքն , և կոչեցան Յուդա և Իսրայէլ : Ռորովամ թագաւորեաց յերուսաղէմ ամս եւթնևութան , և եկաց յիսուէն և ութ ամ : Եւստ էր մարգարէն Սամեա , որ երկրորդ անգամ յանդիմանեաց զՌորովամ 'ի վերայ սեղանոյն . և սա ասոց Յուդայի , թէ « Եթէ կռուիք ընդ Իսրայէլի , զի 'ի Տեառնէ եղեւ բաժանումնդ : » Եւ սա պատառեաց զհանդերձն յերկոտասան մասն , և զտասն ետ թորովամայ Նաբատեան և զերկուսն ետ Ռորովամու որդւոյն Սաղովմոնի : Եւստ փան ասէ , թէ Իուդ էր անուն մարգարէին , և էր յերկրէն Սամարացւոց , և սպան զնա առիւծն , զի խոտորեցաւ 'ի բանէն Տեառն : Զկնի Ռորովամայ թագաւորեաց Երիա որդի նորա ամս երիս . և ել 'ի վերայ նորա թորովամ ութսուն հազարաւ , և Երիա ընդդէմ ել նմա քառասուն հազարաւ . և սպան յԻսրայէլէ յիսուէն հազար այր : Եւ առ Երիա կանայս չորեքտասան , և եղեն նմա

(1) Աստանօր միւս թարգմանութիւնն 'ի մէջ բերէ հարցմունս ինչ գշխոյին Սաբայ ընդ Սաղովմոնի 'ի վերայ այլ և այլ նիւթոց , որ գտանին առանձինն և 'ի գրչագիր մատենանս :

որդիք քսան և չորս և դստերը վեշտասան:

Օ զինի լսեալ թագաւորեաց որդի նորա լսաւ ամս քառասուն և մի, և եկեաց ամս վաթսուն: Սա փորեաց ջրհոր մերձ ՚ի Սասնիա յահէ թագաւորին խրայելի: Սա ՚ի հնգետասան ամին այրեաց զգտեալ կուռսն և եբարձ զպոռնկութիւն յերկրէ, և զմայր իւր եհան ՚ի տիկնութենէ զի պաշտէր զՍտարտն, և այրեաց զկուռսն մօր իւրոյ: Ի քսան և ինն ամին սորա թագաւորեաց լըսաւ ՚ի վերայ խրայելի երկուս ամս, և Օ ձամբի ծառայն իւր սպան զնա և թագաւորեաց եւ թըն օր⁽¹⁾: Եւ բաժանեցաւ խրայէլ, ոմանք երթային զհետ լճեայ, և ոմանք զինի թաւայնեայ. և յաղթեալ լճեայ, թագաւորեաց երկոտասան ամ: Եւ սա գնեաց ըզլեառն Սամարիա ՚ի Սամարայ տեառնէ նորա, և շինեաց անդ քաղաք և անուանեաց Սամարիա, որ յետոյ կոչեցաւ Սեբաստիա, որ այժմ ասի Սամուղ: Իսկ թաւայնի տեսեալ թէ յաջողեցաւ լճեայ, այրեաց զարքունիսն, և ինքն ընդ նմին այրեցաւ:

Ի քառասուն և մի ամին լսայի թագաւորեաց յէգիպտոս Փարբիրիս⁽²⁾ ամս չորս: Եւ զինի լսայի թագաւորեաց Յովսափատ

(1) Միւս թարգմ. յաւելու ասաւ. «Եւ յարեան երկու արք՝ լճի և թաւայնի թագաւորել:»

(2) Ըստ Եւսեբեայ նեփթերեւ:

ամս քսան և ինն : Յերրորդում ամի սորա
Թագաւորեաց Իսրայելի Լքաաբ որդին ԼՇ
րեայ՝ ամս քսան և երիս : Սա էառ կին զԼ-
զաբէլ դուստր Իթիքլի⁽¹⁾ (Լթաաղ) Թագա-
ւորին Սրոյ և Սեդայի (Սիդոն) : Լ-ս սա շէ
նեաց զԼթիքով զնզովեայն Յեսուայ որդւոյ
'Եաւեայ' Լբիրոնաւ անդրանկաւ իւրով և
Օերծելաւ կրտսերաւ . Լբիրոնաւ հիմն էարկ
նմա , և Օերծելաւ կրտսերաւ կախեաց ըզ-
դուռնն՝ ըստ բանին Յեսուայ : Լ-ս այլք
զանազան ասեն շինիչ հրամանսու Լքաաբու,
և զորդիան սմա ասեն՝ Լբիրոն և Օերծել :

Յերկրորդ ամին Յովսափատու Թագա-
ւորեաց 'ի վերայ Լատինացւոցն Կարպան-
դոս ամս երեքտասան : Լ-ս 'ի չորրորդ ամին
Յովսափատու Թագաւորեաց 'ի վերայ Լ-
թուրացւոցն Ուբրանտիոս⁽²⁾ ամս յիսուն . և
յերեքտասան ամին նորա Թագաւորեաց
Եգիպտոս Իսկոքորոս ամս վեց : Լ-ս 'ի չոր-
րորդ ամին նորա Թագաւորեաց Լթենաց-
ւոցն Լմկալոս⁽³⁾ երեսուն ամ : Յիննևտաս-
ներորդ ամի նորա Թագաւորեաց Եգիպ-

(1) Վարդան զնէ քիւլ : Պաթ . էր . 36 :

(2) Ըստ Սամուէլի Ոգրականի , սրպէս և Իսկոքորոս կը-
շէ Ուսուլը :

(3) Եւսեբիոս և Սամուէլ ուղղագոյնս գրեն՝ Մէգալէտ ,
որ էր քսաներորդ երրորդ Թագաւոր Արգիացւոցն հարըս-
տութեան՝ յկեսալ յինքստէ :

տոս Բասանիքոս⁽¹⁾ ամս ինն : Եւ 'ի քսան և երեք ամի նորա Թագաւորեաց 'ի վերայ | առինացւոցն Լ'գրիպաս՝ ամս քառասուն և մի : Եւ 'ի քսան և ինն ամի սորա Թագաւորեաց 'ի վերայ Իսրայելի Ոքոզիա ամ մի : Եւ ըզկնի նորա Յովրամ եղբայր նորա ամս երկու տասան . և 'ի նոյն ամի Թագաւորեաց 'ի վերայ Յուդայի Յովրամ ամս ութ . և զհետ նորա Ոքոզիա ամ մի : Յովրամ արքայ Յուդայ որդի Յովսափատու առ զԳողիա քոյր Լքաաբու իւր 'ի կնութիւն, և սպան զեղբարսն իւր . և եհար զնա Տէր բարկութեամբ և մեռաւ, և առ զԹագաւորութիւնն Ոքոզիա : Եւ առաքեաց Եղիսէէ օծանել զՅէու որդի Լ'մղի⁽²⁾ 'ի վերայ Իսրայելի, որ սպան զՅովրամ զորդին Լքաաբու, և զՈքոզիա արքայ Յուդայ . և Եզաբէլ հնգետասան ամաւ յետոյ սպանաւ քան զԼքաաբ զայրն իւր :

Եւ զկնի մահուանն Ոքոզիայ արքայի Յուդայ, Գողիա մայր նորա կորոյս զամենայն զաւակ Թագաւորութեանն . բայց մանուկ մի պահեցաւ առ Յովիդեայ քահանայի . և Թագաւորեաց ինքն Գողիա վեց ամ : Եւ Յէու Թագաւորեաց 'ի վերայ Իսրայելի քսան և ութ ամ : Եւ զտաճարն Բահաղու որ կոչի յուլ, այրեաց հանդերձ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Փփնտէս :

(2) Յօրինակիս Ա՛ւրի :

պաշտօնէիւքն : Քահանայապետն Յովիդեա
սպան զԳողգոթիա և թագաւորեցոյց զՅովաս
վեցամեայ ՚ի վերայ Յուդայ , որ թագաւո-
րեաց քառասունն ամ :

Յերրորդ ամին Յովասայ թագաւորեաց
Դիոգինիս⁽¹⁾ ՚ի վերայ ԼԵԹՆԱԳԼՈՅՆ ամս քը-
սան և ութ : Եւ ՚ի տասներորդ ամին թա-
գաւորեաց ԼԵԹՈՒՐԱԳԼՈՅՆ ԼԿՐԱԳԱՆԻՍ քսան
և երկուս ամս : Եւ ՚ի քսան և երկրորդ ամին
Յովասայ թագաւորեաց ԼԳԻԱՅՏՈՍԻ ԼԵՄՈՒ-
քոս⁽²⁾ ամս քսան և մի : Եւ ՚ի քսան և եր-
րորդ (ամին) թագաւորեաց ՚ի վերայ ԼԵ-
ՏԻՆԱԳԼՈՅՆ ՌՈՄԵԼՈՍ⁽³⁾ , ամս ինն և տասն :
Եւ ՌՈՄԵԼՈՍ յոյժ ամբարտաւանեալ ՚ի
վարս իւր՝ երկնառաք հրով պրեցաւ ար-
քունեօք իւրովք : Եւ յերեսուն և եւթներորդ
ամին Յովասայ մեռաւ ԼԵՂԻՍԷ , զկնի յի-
սուն ամի համբարձմանն ԼԵՂԻԱՅԻ : Ի քը-
սան և եւթներորդ ամին Յովասայ թագա-
ւորեաց ՚ի վերայ Իսրայելի Յովաքազ՝ ամս
եւթնևտասն : Եւ յերեսներորդ առաջնե-
րորդ ամին Յովասայ եղեւ դատաւոր ԼԵ-

(1) Եւսեբիոս կոչէ Դիոգնէպոս , որում տայ 25 ամս .
իսկ Սամուէլ Դիոգնիպէս կոչէ , և համաձայնի Միխայելի՝ տա-
լով 28 ամս :

(2) Եւսեբիոս զսա Սէանդոտիս անուանէ , և առէ լինել
առաջին թագաւոր ԻԲ . հարստութեան Բուքաստացոց :

(3) Եւսեբիոս պլափոխեալ ունի զանունս , զոր կոչէ Ա-
բեմալոս Սիդաուս :

Թենացւոցն Դարակլիս ⁽¹⁾ ամն իննև տասն :
 Յովաս զկնի մահուանն Յովիդեայ 'ի բաց
 եկաց 'ի Տեառնէ . և սպան զՕպքարիա որդի
 Յովիդեայ 'ի տաճարին , և ինքն սպանաւ 'ի
 ծառայից իւրոց :

Եւ Թագաւորեաց որդի նորա Մմասիա
 ամն քսան և ինն : Սա յաղթեաց Եդովմա
 յեցւոցն , և բերեալ զստուածս նոցա
 պաշտէր . սա եկաց ամն յիսուն և չորս : Ի
 սորա տասներորդ ամին Թագաւորեաց Իս-
 րայէլի Յովաս ամն վեշտասան . և 'ի վերայ
 Լատինացւոցն Թագաւորեաց Լնտոնինոս ⁽²⁾ ,
 ամն երեսուն և եւթն : Եւ յերրորդ ամին
 Մմասիայ Թագաւորեաց Լգիպոոսի Լսթ-
 րոն՝ ամն եւթնև տասն : Եւ աստ եղեւ դա-
 տաւոր Լթենացւոցն Լրիփոն ⁽³⁾ ամն քսան
 Իսկ յեւթնև տասներորդ ամին Մմասիայ Թա-
 գաւորեաց Լթուրացւոցն Թոնոս Կանկողե-
 րոս ⁽⁴⁾ , որ կոչի յունարէն Սարգանապալոս , ա-
 մն քսան : Ի սորա ժամանակին գնաց Յու-

(1) Այն է փերէլըս կամ փարսիլոս ըստ Եւսեբեայ և Սա-
 մուէլի :

(2) Եւսեբի փոքր մի ուղղագրէ զանունս կոչելով Աւե-
 փոս փոխանակ Աւելփինոսի : Նոյնպէս Ղեմլոնն կոչէ Ոսորոն
 որոյ ուղղին է Ոսորոն :

(3) Աստանօր օրինակս մեր շփոթեալ ունէր զկարգ բա-
 նիցս , որը ուղղեցաք ըստ Եւսեբեայ : Սա ՂԱՐԻՓՈՆ ուղ-
 զագոյն եւս գրէ ԱՐԻՓՈՆ :

(4) Օրինակս մեր , որպէս և միւս Թարգմ. գրեն Թա-

նան քարոզել Նինուէի : Սա (Սարդանաբալ լոս) զղջացաւ և դարձաւ առ Տէր ապաշխալ րութեամբ . և զկնի զղմանն եղել նմա պա տերազմ ընդ Վարբակէս ⁽¹⁾ մադացին , որ են Սարք , և տեսեալ թէ յաղթի 'ի Սարէն , այրեաց զանձն : Եւ թագաւորութե լ' թու րացւոց բովանդակն լինի հազար հարիւր ինն սուն և վեց , որ եղել զկնի խափանելոյ թա գաւորութեանն Բաբելացւոց : Եւ յառաջին ամէն Վալոսի (Բիլոս) հօրն Նինոսի՝ լինին ամբ հազար երեք հարիւր : Եւ Վարբակէս մա դացին օգնութեամբն Հայոց եբարձ զթա գաւորութիւնն լ' թուրացւոց և փոխեաց 'ի Սարս ⁽²⁾ : Սկնի մահուանն նորա եկաց թա գաւոր 'ի Նինուէ յաղգէ քաղդէացի Փուլ անուոն նորա Լփուա ⁽³⁾ , և 'ի սմանէ սերեցան Թակղաթփաղսար , Սաղմանասար , Սենեքե ըրմ , որ յիշէ զնոսա աստուածային Վիրք : Եւ սորա իշխեցին Լիլիկեցւոց և Փիլիպեցւ ոց . և 'ի սոցանէ են Նաբոնոս և Նաբու բողոս և Նաբուպալսար և Նաբուգոդոնո

նախնա Կողերոս , կամ Թանոսին Կողերոս :

(1) Երկրքին թարգմանութիւնք այլակերպեալ ունին զա նուն՝ գնելով Արայ Իէ կամ Արալէր , և Արաւիլոս :

(2) « Վարբակէս մար քակեալ զթագաւորութիւն Ար օրեստանեայց՝ 'ի Սարս փոխադրեաց : » (Եւս . Բրոն . Հր . Բ . եր . 166) :

(3) Անկնութիւն համարի քաւ կամ քոսա անուանա՝ քուայ ամս վեշառսան . 'ի սորա վեշառսան ամին եղաւ առաջին Բ զանգիթն . » (Սամուէլ . Ի Գլուխ 1) :

սոր. և թուին ամբ սոցա 'ի Փուլայէ մինչեւ
 Ղլէքսանդր մակեդոնացին չորեքհարիւր
 քսան և չորս ամ: Եւ զկնի մահուանն Լ-
 ղէքսանդրի թագաւորեցին Սելեւկոս, Լն
 տիոքոս, Կիլիքոս՝ որ զԿիլիկիա շինեաց. Սու-
 րոս՝ որ զՍորիա շինեաց, յորմէ Լսորիք կռ-
 չեցան, որ մինչեւ ցնա Բաղդէացիք կոչէին.
 և Սելեւկոս զՍելեւկիա շինեաց. Լնտիոքոս
 զԼնտիոք շինեաց զկնի աւերմանն Սաղովմոնի:
 Եւ յայտէս և զՍուհա զշինեալն 'ի Եթրով-
 թայ և զքակեալն 'ի Սենեքերիմայ՝ Սելեւկոս
 շինեաց հրամանաւ Լղէքսանդրի: Եւ այս
 Սելեւկոս բնակեցոյց զմարդկան բազմութիւն
 'ի Տարսոն Կիլիկեցւոց, զի վասն վաստիառու-
 նութե տեղւոյն չնակէին անգ զառաջինն:

Յուծե տասներորդ ամին Լմասիայ թա-
 գաւորին Յուդայ թագաւորեաց 'ի վերայ
 Իսրայելի Յերոբովամ ամս քառասուն. և
 Ղլգիպտոս թագաւորեաց Տուլօթիս (1) ամս
 երեքտասան: Եւ կռուեցաւ Լմասիա ընդ
 Յովսա արքային Իսրայելի, և հարեալ մե-
 ռաւ 'ի նմանէ: Եւ եկեալ Ղլրուսաղէմ
 Իսրայելացիքն քակեցին 'ի պարսպէն չորեք-
 հարիւր գիրկ, և առին ոսկի և արծաթ որ
 կայր 'ի տան Տեառն և 'ի տան թագաւորին,
 և դարձան 'ի Սամարիա. և Լմասիա բերեալ
 Ղլրուսաղէմ՝ թաղեցաւ: Եւ թագաւորեաց

(1) Եւստրիոս Տալիբալիս կոչէ:

Լ՛ըարիա որդի նորա ամս յիսուն և երկու ,
և եկաց ամս վաթսուն և ութ և մեռաւ :

Յառաջին ամին Լ՛ըարիայ , որ և Ողիա ,
եկաց դատաւոր Լ՛թենացւոցն թասպիոս (1)
ամս քսան և եւթն : Եւ յերկրորդ ամին Ու-
ղիայ թագաւորեաց Լ՛գիպտոսի Ստասիս (2),
ամս քսան և հինգ : Եւ ՚ի տասն ամին Ողիայ
թագաւորեաց Լ՛առինացւոցն Փրիկոս ամս
քսան և երիս : Եւ ՚ի քսան և եւթն ամին Ու-
ղիայ թագաւորեաց Լ՛գիպտոս Սարաթոն (3)
ամս ինն . զսա անուանեցին Լ՛գիպտայիքն
Երակլէս : Եւ ՚ի քսան և ութ ամին Ողիայ
եկաց դատաւոր Լ՛թենացւոցն Լ՛գիստոր (4)
ամս քսան : Եւ ՚ի քսան և ինն ամին Ողիայ
թագաւորի Յուգայ թագաւորեաց ՚ի վե-
րայ Խարայելի Օպարիա ամս վեց և ամիսս
չորս : Եւ զինի Օպարիայ թագաւորեաց
Խարայելի Սելլոմ ամիս մի : Եւ զինի նորա
թագաւորեաց Սանայեմ ամս տասն : Ի քը-
տան և չորրորդ ամին իւրոյ , Ողիա համար-
ձակեալ արկանեւ իսունկ ՚ի Տաճարին , և ե-
ղեւ բորոտեալ ամենայն մարմնովն . և ար-

(1) Թէոփէա ըստ Եւսեբեայ , որ էր , ասէ , որդի Ա-
րիփրոնայ :

(2) Միւս Թարգմ. ունի Իսիս . իսկ Եւսեբի կոչէ Պե-
տաֆափիս , որ էր ՚ի քսաներորդ երրորդ հարստութենէ :

(3) Ոտորոն ըստ Եւսեբեայ : Միւս Թարգմ. ոչ յիշատա-
կէ զանուն սորա :

(4) Ագոմեսոր ըստ Եւսեբեայ :

գելաւ մարգարէութիւնն Նսայեայ զկնի քսան և չորս ամի մարգարէանալոյն իւրոյ, և լռեաց քսան և ութ ամ, մինչեւ մեռաւ Ողիա, և յետոյ այլ մարգարէացաւ վաթսուէն և մի ամ: Եւ յերեսներորդ երրորդ ամին Ողիայ թագաւորեաց Վատինացւոցն Մուլտ⁽¹⁾ ամս քառասուն և երիս: Եւ յերեսներորդ չորրորդ ամին Ողիայ եւ Փուա արքայ Իաբելացւոց 'ի վերայ Սամարիայ, և առեալ 'ի Սանայեմէ հաղար քանքարս ոսկւոյ՝ և դարձաւ: Երեսներորդ վեցերորդ ամին Ողիայ թագաւորեաց Նգիպոտոսի Բասմոս⁽²⁾ ամս տասն: Եւ 'ի քառասուն ամին Ողիայ թագաւորի Յուդայ թագաւորեաց 'ի վերայ Իսրայելի Փակէէ ամս տասն: Եւ 'ի քառասուն և մի ամին Ողիայ թագաւորեաց Սալկեդոնացւոցն Կոնոս⁽³⁾ երկրորդ թագաւոր՝ ամս երկուտասան: Եւ 'ի վերայ Մթուրացւոցն թագաւորեաց Թակղաթփաղսար ամս երեսուն և հինգ: Եւ 'ի քառասուն և վեց ամին Ողիայ թագաւորեաց Նգիպոտոս Կուքրոս⁽⁴⁾ ամս քառասուն և չորս: Եւ 'ի քառասուն և ութ ամին Ողիայ թագաւորեաց առաջին թագաւորութիւն Վիւդացւոց:

(1) Անդէոս ըստ Եւսեբեայ: (2) Փասմոս ըստ Եւսեբեայ:

(3) Կոնիպոս ըստ Եւսեբեայ, ուղղագոյն եւս՝ Կոյնոս:

(4) Պիլիպոս ըստ Եւսեբեայ, առ որով, ասէ, գառն խաւցաւ: Հ. Բ. Եր. 170:

Եւ եւ թակղաթիփաղսար թագաւորն Լւ
թուրացւոց եւ գերեաց զՅուդա եւ զԻւ
րայեղի մեծ մասնն . եւ այս եղև սկիզբն գե
րութեանն Իսրայելի : Եւ գերեցան իշխանք
մեծամեծք, Ինաբէլ⁽¹⁾ Իէթմեքա, Լնոք, Լիանծ,
Լսուր ⁽²⁾ , Գեղադ, Գաւդի, եւ զերկիրն
Նեփթաղիմայ : Եւ զկնի մահուանն Ողիայ
երեւեցան փառքն Տեառն ի տաճարին : Յետ
մահուանն Ողիայ թագաւորեաց Յովթամ
որդի նորա ամս վեշտասան : Սա յսղթեաց
Լմանացւոց եւ արար ընդ հարկաւ : Յերրորդ
ամին Յովթամայ թագաւորեաց երրորդ
թագաւոր Սակեդոնացւոցն Տունիոս⁽³⁾ ա
մրա երեսուն եւ ութ . սորա են ազգակից Հա
յոց : Եւ կնի Յովնադանայ թագաւորեաց Լ
քազ որդի նորա ամս վեշտասան , որ արար
չար առաջի Տեառն :

Փակէէ թագաւորն Իսրայելի առեալ ըզ
Հաասոն թագաւորն Դամասկեայ , եւ եր
թեալ ի վերայ Յուդայ՝ կոտորեաց ի նո
ցանէ երկոտասան բիւր . եւ Լքազ առա
քեաց վարձեաց զԹակղաթիփաղսար , որ եկն

(1) Յօրինակիս անատ ունէր Ին, Աբել, վասն որոյ եւ ի
աղբալն միւս թարգմանութեան սխալմամբ դնէ՝ ելն Աբել :

(2) Ոմանք կանծեսար, թերեւս քաղաքոյն եւս իցէ :

(3) Զսա եւստբիոս Տիւրիմոս կոչէ . եւ տայ նմա երեսուն
եւ երկուս ամս : Իսկ Սամուէլ Տիւրիմ կոչէ , եւ ըստ Միկայե
լի որդէ նմա ամս երեսուն եւ ութ :

սպան զՀռատոն , և գերեաց զԵդոմացիս և
գնաց : Յերկրորդում ամին Լքազու ապրա-
տամբեալ Ովսէ 'ի Փակէէ , սպան զնա , և
ինքն թագաւորեաց 'ի վերայ Իսրայելի ամս
ինն : Յութերորդ ամին Լքազու թագաւո-
րեաց Լթուրացւոցն Սաղմանասար ամս չո-
րեքտասան , և եկն 'ի վերայ Իսրայելի , և ա-
րար ընդ հարկաւ : Եւ յետ ժամանակի ա-
պտամբեալ Ովսիայ , առաքեաց առ Լք-
դիմէէք քուշացին , որ է Հաբաշի , և կայր
նա յԵգիպտոս , դալ օգնել նմա : Եւ յեւթն
ամին Ովսիայ , և յութ ամին Լքազու եւ
Սաղմանասար 'ի վերայ Սամարիայ և պաշա-
րեաց զնա երիս ամս , և առ զՍամարիա և
գերեաց զտասն ցեղսն և տարաւ 'ի Բաբե-
լոն : Եւ թագաւորացն Իսրայելի երկերիւք
յիսուէն և բարձաւ . յԵդոմայ լինին ամբ միա-
համուռ՝ չորեքհազար երեքհարիւր երեսուն :

Լքազ իջոյց յերկոտասան եղանցն զծո-
վըն պղնձի՝ զարարեալն 'ի Սաղովմնէ ար-
քայէ : Եւ զկնի մահուանն Լքազու թա-
գաւորեաց Եղեկիա յԵրուսաղէմ ամս քը-
սան և ինն , և եկեաց յիսուէն և չորս ամ . և
Սամարիա մնաց 'ի հրամանա Լթուրացւոցն :
Յութերորդ ամին Եղեկիայ առաքեաց Սաղ-
մանասար պահանորդս Սամարեայ կողմանցն :
Եւ մինչեւ ցայս վայր Լատինացիք կօչէին՝
թագաւորք հնգետասան , և յեւթն ամին Լք-

քաղու թագաւորեաց Ռոմելոս, և իւր աւ
նուամբն շինեաց զՀռոմ քաղաք. ոմանք աւ
սեն յանուն դատերն շինեաց՝ որում անունն
էր Հռոմէ : Եւ յայնմ հետէ՝ կոչեցան Հռո
մացեցիք :

Եստմ ժամանակի շինեցաւ Ռոդոս կղզի,
որոյ պտուղք ծառոցն մազտաբէ են : Եստ
շինեցաւ Սալինոս քաղաք ՚ի Սիկիլիա, և ՚ի
Պոնտոս շինեցաւ Տրափոր⁽¹⁾ քաղաք, ՚ի Բիւ
թանիա կիզիկոն շինեցաւ, և յԻտալիա Կա
լսնոն (Կորնիա) և Լուկա (Լուկանիա) շի
նեցան : Եստ կանգնեցան թագաւորք Լա
կեդեմոնացւոցն, առաջին Լաբիոս⁽²⁾, և այլք
որք թագաւորեցին ամս երեքհարիւր քառաւ
սուն : Եւ աստ (՚ի Հռոմ) շինեցան տաճարք
քսան և չորս, ատենատեղիք երկու, փողոցք

(1) Անուանք քաղաքացոյ յղափոխեալ երեւին. Եւսե
բիոս ասէ շինեալ ՚ի Սիկիլիա Ագեղա քաղաք յամի Աբրա
համու 1326, և Փասեղիս ՚ի Պամփիլա (Քրոն. էր. 180) իսկ
Ապուլֆարաճ ասէ՝ շինեցաւ քաղաք ՚ի Սիկիլիա Սամիոս
անուն :

(2) Աբիոս, կամ ըստ այլոց օրինակաց Աբիոս, է յայտնի աշ
խալ ընդօրինակողաց. փոխանակ գրելոյ Եւսեբիոսի Սամու
ել անեցի զտաք թագաւորացն Լակեդեմոնացւոց ՚ի մէջ բե
րէ յիւր Քրոնիկոնին, այսպէս. « Ա. Եւսուլթեւս՝ ամս 42 :
Բ. Ագիս ամ մի : Գ. Եքեստրատոս՝ ամս 35 : Դ. Ղարով
աիս՝ ամս 37 : Ե. Դարիսթովլամս՝ ամս 29 : Զ. Ագասիդա
ւոս՝ ամս 44 : Է. Արքեղաւոս՝ ամս 60 : Ը. Տիդեկղոս՝ ամս
40 : Բ. Ագգամանէս՝ ամս 37. Եւ սպառնեցան յամս 327 : Ե
ջեւ և յԵւսեբիոս, Էդ. Ա. Եր. 319 :

երեքհարիւր քսան և չորք : Կուռք ոսկեղէն ութսուն , և պատկերք վաթսուն և չորք՝ փղոսկրեայք , և տունք երեւելիք քառասուն և վեց հազար վեց հարիւր և երեք . և իշխանաց կայք հազար եւթն հարիւր իննըսուն և հինգ , և կանա՝ (ագուգայք) որ ածէր ջուր 'ի քաղաքն՝ հազար երեք հարիւր յիսուն և երկու : Խաբազք ⁽¹⁾ հացեփեացք երկու հազար եւթանասուն և չորս . տլամբք (տլամունք) պղնձիք՝ ⁽²⁾ երեք հազար եւթնհարիւր ութսուն և հինգ : Եւ յետ բազում ժամանակաց Տիտոս և Վեսպիանոս բերեն զդրուննն Երուսաղէմի և սիւնս 'ի Տաճարէն և այլ զարդերս , և յաւելին 'ի զարդին Հռոմայ : Եւ արտաքոյ քաղաքին շուրջն գայր քառասուն միլ , և մէջքաղաքին 'ի չորից կողմանց՝ երկոտասան միլ . և է մին երկոտասան ոճ դարձի եզանց հերկողաց : Եւ թիւ մարդկանն երկոտասան բիւր . և երկրորդ անգամ թուեալ՝ գոտւ վեշտասան բիւր . և երրորդ անգամ թուեալ՝ ⁽³⁾ քսան և

(1) Խաբազ յԱՅ քառ արարերէն , նշանակէ հացագործ :

(2) Էին անօթք պղնձիք գրեալք ներքոյ և արտաքոյ գրուղք . զոր մարդիկ առ 'ի պահպանութիւն անձանց , և 'ի բժշկութիւն 'ի վար առնուին : Գտանին և առ մեւք այսօրինակ անօթք պղնձիք արաբացի գրովք :

(3) Յօրինակիս մեր պակասէր տող մի : զոր յաւելաք 'ի միւս թարգմանութենէն :

եւթն բիւր, և չորրորդ թուեալ՝ քառասուն և վեց բիւր. և հինգերորդ թուեալ՝ չորեք հարիւր վեչտասան. և ՚ի թագաւորութեան կողոյեայ՝ վեց հարիւր իննսուն և չորս բիւր : Եւ ՚ի թագաւորութեանն () գոսսոեայ և Լըքեղայոսի որդւոյ Հերովդէի եղեւ ՚ի Հռոմ սով մեծ, և վաճառէին զմոդ մի ցորեան ՚ի քսան և եւթն դահեկան և կէս : Եւ ՚ի թագաւորութեանն Տիառսի եղեւ ՚ի նմա մահ տարաժամ, որ մեռանէր յաւուրն բիւր մի :

(Եւսամ ժամանակի զՍամարացիոն ուտէին առիւծք : Եւ առաքեաց Սաղմանասար ՚ի գերեւոցն քահանայ մի Լըզրաս անուն, և ուսոյց նոցա զօրէնս, և գրեաց նոցա ասորի գրով զհինգ գիրքն Սովսիսի : Սան այսորիկ Սամարացիքն այլ դիրք ոչ ընդունին յօրինացն և ՚ի մարգարէիցն՝ բաց յԼըրարածոցն :

Ի վեց ամին Լըգեկիայ թագաւորեաց Լըթուրացւոցն Սենքերիմ. և եկեալ զօրքն նորա յԵրուսաղէմ, կոտորեցան հարիւր ութսուն և հինգ հազար : Սենքերիմ զկնի ինն ամի թագաւորութեան իւրոյ սպանաւ յորդւոցն, որք գնացին ՚ի Հայս. և թագաւորեաց Լսորդան որդի նորա երիւ ամս : Եւ յԳգիպտոս թագաւորեաց Սաւիթոն (1) հնդկացի ամս երկուսասուն : Եւ ՚ի վերայ

(1) Ըստ Եւսեբեայ՝ Սաբաւոն կամ Արագոն եթեովկացի է :

Սանկեդոնացւոցն թագաւորեաց Փրիտիկոս⁽¹⁾ ամս յիսուն և մի : Յութեւտան ամին Լեզեկիայ թագաւորեաց Լթուրացւոցն Իեւդան , որ է Իադուան : Սա առաքեաց պատաւրադ Լեզեկիայ յարուսաղէմ վասն դարձի աւրեգականն , գիտացեալ թէ յԻստուծոյն Իսրայելի եղև նշան կենդանութեան Լեզեկիայ : Լեւ սա քարոզեաց զանուն Տեառն Լստուծոյ ընդ ամենայն երկիրն Իսրայելացւոց և Լստուց . և սա շինեաց պատկեր Ճմարտին Լստուծոյ և ետ երկրպագել նմա . և դարձոյց զամենայն աշխարհ իւր ՚ի պաշտելոյ զարեգակն :

Ի քսան ամին Լեզեկիայ թագաւորեաց Սագացւոց Կուրտակոս⁽²⁾ ամս երեքստասան : Ի քսան և ինն ամին Լեզեկիայ թագաւորեաց յԱգգիպտոս Տրոքոս Հնդկացի⁽³⁾ աւրս քսան : Սկնի Լեզեկիայ թագաւորեաց Սանասէ ամս յիսուն և հինգ : Լեւ եկեաց վաթսուն և եւթն ամ : Յերրորդ ամի իւրոյ թագաւորութեանն սպան զԻսայի մարգարէ , և բազում արիւն արդար եհեղ . և թո-

(1) Պրիտիկոս ըստ Եւսեբեայ :

(2) Չկարգալիս թագաւորն Մարաց ոչ յիշատակե Եւսեբի , այլ առաջին թագաւոր գնէ Մարաց զԴիոկէս տալով նմա ամս 54 . իսկ Միկայել ուրոյն յիշէ և զԴիոկէս իշխեալ ՚ի չորրորդ ամէ Սանասէի , իսկ զանունն այլակերպեալ գնէ Դիոսիպոս :

(3) Եւսեբիոս ուղղագրէ կոչելով Տարսոս փոխանակ թագոյ : Միւս թարգմանութիւնն գնէ Տրոքոս :

դաւ 'ի ձեռաց Լստուծոյ և անկաւ 'ի ձեռս
Լսորւոց զօրօցն, և տարան զնա գերի յԱ-
թուր, և եղին 'ի հոր կապանօք. և ասաց զպա-
տուական աղօթան ապաշինարութեան չՏէր
աֆնակալն. և ընկալաւ Լստուած զաղաչանս
նորա և արձակեաց զնա յերեսուն և եւթն
ամին իւրոյ. « Եւ Լսայի մարգարէն եդաւ
'ի Սելով, և տուաւ 'ի պատիւ մարգարէին
չնորհք բժշկութեան. և Սելով առաքեալ աւ-
սի, մի՛ վասն Լսայեայ որ առաքեալ ասի
վասն բանին որ ասաց. « Լսասիկ ես՝ Տէր
առաքեա զիս » (1). և միւս՝ զի 'ի գալ Լս-
լաղբացն արգելոյր ջուրն, և յորժամ Լսայի
մարգարէն գայր ժողովրդեամբն, առաքեալ
լինէր յԼստուծոյ 'ի պաշարման Լքուսապէ-
մի յԼսորւոցն :

Ի չորրորդ ամին Սանասէի Թագաւորեաց
Սադայեցւոցն 'ի իւլքայոս (2) ամս յիսուն և
չորս : Ի քսան և մի ամին Սանասէի Թագաւ-
որեաց յԳգիպտոս Սարտիս (3) ամս երկու :
Ի քսան և ինն ամի Սանասէի Թագաւորեաց
Սակեդոնացւոցն Լրգէոս՝ ամս երեսուն և
ութ. և յերեսուն և երրորդ ամին Սանասէի
Թագաւորեաց յԳգիպտոս Ստեփանթոս (4) աւ-

(1) Եսայի . 2 . 8 :

(2) Տէս 'ի վեր' յեր . 84 . ծանօթութիւն 3 :

(3) Եւսեբիոս զնէ 'ի նմին ամի Թագաւորեալ Ադրե-
ս Բուլղացի՝ ամս 12 :

(4) Ըստ Եւսեբեայ Ստեփանթի :

մրս հինգ : Եւ 'ի քսան և վեց ամին Սանասէի
Թագաւորեաց Նորունց փոքր Սենեքերիմ՝
ամս երեսուն և հինգ : Եւ 'ի քառասներորդ
ամին Սանասէի Թագաւորեաց Հռոմայեց-
ւոցն Տակլիոս⁽¹⁾ ամս երեսուն և երիս : Սա էր
որ եգիտ զհանգերձն ծիրանի և զգաւազանն
ոսկի Թագաւորական : Իստ մեղ Տուլլոս է
սա : Իստ Թագաւորեաց Լիգիպտացւոցն Նե-
քոն⁽²⁾ , ամս ութւտասն : Ի քառասուն և
չորս ամին Սանասէի Թագաւորեաց Լիգիպ-
տոսի Փսոմիտիկոս⁽³⁾ ամս քառասուն և չորս :
Յայսմ Ժամանակի եղեւ առաջին շինութիւ-
նն Իււզանդի՝ ձեռամբ Իււզոսի իշխանի .
և զկնի ինն հարիւր և եւթանասուն ամի
մեծացաւ՝ նորոգեալ 'ի Կոստանդիանոսէ , և
ետ անուն Կոստանդնուպօլիս : Եւ աստ վը-
ճարեցան Թագաւորք և դատաւորք Լթե-
նացւոց :

Օկնի Սանասէի Թագաւորեաց Լմոն 'ի
վերայ Յուդայ ամս երկոտասան . և յերրորդ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Տուրոս Սիդուս : Փոքր մի յետոյ Տու-
լո կոչի : Օրինակս մեր ունէր 'ի իշ ամի Սանասէի :

(2) Եւսեբիոս զերկուս անձինս կարգէ յայսմ վայրի Նե-
քեփոս՝ որում յաջորդէ Նեքաւով , որ է Նեքոնն Միխայ-
ելի , և Ժամանակ իշխանութեան երկոցունցն՝ դնէ ամս չո-
րեքտասան : Իոկ միւս Թարգմ. նոյնացուցանէ զերկոսին ա-
նունս և տայ նմա ամս վեց :

(3) Եւսեբիոս դնէ զսա 'ի յիսներորդ չորրորդ ամիս Մա-
նասէի :

ամի նորա թագաւորեաց Սադաղեոց Նոր-
բակտիոս⁽¹⁾ ամս չորեքսուսան : Եւ յերկոտա-
սան ամին լմոնի թագաւորեաց Լթուրաց-
ւոցն Նաբուպասար՝ ամս երեւուն և երիս .
և սա էր մոգ : Եւ ՚ի նմին ամի թագաւո-
րեաց Սակեդոնացւոց Փիլիպպոս՝ ամս երե-
սուն և ութ : Երրորդ ամին թագաւորու-
թեանն լմոնայ ծնաւ Ովսիա . և լմոն պաշ-
տէր զկուռս , և հարին ծառայքն նորա և
մեռաւ . և են ժամանակք նորա քսան և
չորս ամ :

Եւ թագաւորեաց Ովսիա որդի նորա
Ղըրուսաղէմ ամս երեսուն և մի . և եկաց
երեսուն և ինն ամ : Եւ ելեն նմա որդիք
չորս , Յովհաննէս , Յովակիմ , Յովաքազ ,
Սեդեկիա : Եւ այսմ ժամանակի մարգարէա-
նայր Սոփոնիա յազգէ Շմաւոնի : Ի սասն
ամին Ովսիայ թագաւորեաց Հռոմայեցւոցն
Սարկոս լնիկոս⁽²⁾ ամս քսան և չորս (Երեք-
սուսան ամին Ովսիայ սկսաւ Երեմիա մար-
գարէանալ : Ի չորեքսուսան ամին Ովսիայ թա-
գաւորեաց Սադաղեոցն Լիստանդոս⁽³⁾ ամս
երեսուն և երկու : Սա գնաց և առ զԱլինուէ
և զԼթուրացիսն : Երեսներորդ ամին Ովսիայ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Փրատրիէոս :

(2) Ըստ Եւսեբեայ Անիո Մարիոս , զորոյ սկիզբն իշխա-
նութեանն գնէ ՚ի չորրորդ ամէն Ովսիայ :

(3) Եւսեբի ուղղէ զանունս կոչելով զնա Արտաբէոս :

Թագաւորեաց յԱգիպտոս Նեքաւով, որ է Նեփոս, ամս վեց : Սա եւ ՚ի կողմանս Լիւրատայ պատերազմեալ ընդ ԼԹուրացիսն ՚ի Սնբէճ : Եւ եւ Սիւիա ընդդէմ նորա առանց հրամանի Լստուծոյ, և սպանաւ ՚ի նմանէ և Թաղեցաւ յԵրուսաղէմ. և Թագաւորեաց Յովաքազ որդի նորա . և յետ երեք ամսոյ դարձաւ Նեքաւով Կաղն և տաւ զՅովաքազ յԱգիպտոս, և կացոյց Թագաւոր զեղբայր նորա զՅովակիմ, և եդեալ հարկ տասն քանքար ոսկւոյ և հարիւր արծաթոյ : Սա Թագաւորեաց ամս երկուտասն :

Յերրորդ ամին Յովակիմայ Թագաւորեաց Հռոմայեցւոցն Տարկինոս Սերիկոս⁽¹⁾ ամս երեսուն և ութ : Ինոյն ամի Թագաւորեաց ԼԹուրացւոցն Նաբուգոդոնոսոր քաղդէացին որդին Նաբուպալսարայ՝ ամս քառասուն և չորս . որ եկն յԵրուսաղէմ և տարաւ գերի զանօթս տան Տեառն, և եդ հարկս Յովակիմայ, և տարաւ զՍանիէլ և զընկերս իւր : Եւ յետ քակելոյն ՚ի Նեքաւովէ Սնբէճ քաղաքի՝ շինեցաւ վերբստին յԼԹուրացւոցն . և եդաւ անդ կուսքն Կայնանայ : Եւ կոչեցաւ Յարապօլիս, (Յերապօլիս) որ Թարգմանի քահանայի քաղաք⁽²⁾

(1) Ըստ Եւսեբեայ Տարկինոս Պիլատ :

(2) Ըստ Յռնանիան տառադարձութեան :

վասն քրմացն կախարդացն, որոց աղանդին աշակերտեցաւ յետոյ Բարդեճան :

Եւ եւ դարձեալ Նէքաւով ՚ի կողմանս Լիփրատայ և սպանաւ ՚ի Նաբուգոդոնոսորայ : Եւ Թագաւորեաց յԱբդիպտոս Փսանթոս (1) ամս եւթնեւտասն : Յութերորդ ամին Յովակիմայ և Նաբուգոդոնոսորայ հինգերորդ ամին եկն յԱրուսաղէմ Նաբուգոդոնոսոր, և առ զհարկն և դարձաւ : Եւ յութերորդ ամին Նաբուգոդոնոսորայ մեռաւ Յովակիմ, և Թագաւորեաց Յովաքիմ որդի նորա, որ է Յեքոնիա, ամիսս երիս, և ՚ի բաց եկաց ՚ի Տեառնէ : Եւ եկն Նաբուգոդոնոսոր յԱրուսաղէմ և գերեաց զՅեքոնիա և զմայրն և զիշխանսն, և տարաւ զնոսս ՚ի Բաբելոն և եդ ՚ի կապանս ամս երեսուն և հինգ : Եւ եդ Թագաւոր յԱրուսաղէմի զԵդեքիա : Յառաջին գարն հայրն Նաբուգոդոնոսորայ Նաբուսարսար առաքեաց զնա յԱրուսաղէմ և յորժամ դարձաւ, մեռեալ էր հայրն, և ինքն առ զԹագաւորութիւնն : Եկն և տասներորդ ամի Թագաւորութեան Նաբուգոդոնոսորայ եկն Նաբուգարդան և այրեաց զԱրուսաղէմ և զՏաճարն գինի գերելոյն և մահուանն Սեդեքիայ, որ Թագաւորեաց ամս մետասան : Ի չորրորդ ամին Սեդեքիայ Թագաւորեաց Սադացւոցն Իս-

(1) Ըստ Եւսեբեայ փոքրիկի :

տիկոս (1), ամն երեսուն և ութ : Ի մետա-
սան ամին Սեդեկիայ թագաւորեաց Լիզիպ-
տոսի Լիփրոս (2) ամն քսան և եւթն : Լիլ ՚ի
նոյն ամի գերեցաւ Սեդեկիա և ամենայն
Հրեայքն, բաց ՚ի սակաւուց ալքատաց որ
գործէին զգործ արքունի . և նախ քան զա-
ւեր Տաճարին Լրեմիա մարգարէն տարաւ
պահեաց զտապանակն Տեառն :

Ժամանակք նեղելոյն գերուսաղէմ :

Ի չորրորդ ամէն Յովակիմայ, որ առա-
ջին Նաբուգոդոնոսորայ, մինչեւ ՚ի մետա-
սան ամն Սեդեկիայ, որ է վերջին աւեր Լի-
րուսաղէմի, և զկնի աւերմանն Լրուսաղէմի
եւ Նաբուգոդոնոսոր ՚ի վերայ Սրոյ և քա-
կեաց զնա՝ ծովասոյզ արարեալ զքարինսն .
և Սուրացիքն զստացուածս իւրեանց նոյն
պէս ծովամոյն արարեալ փախեան նաւով : Լիլ
ժիւրամ արքայ Սուրայ սոպանին, որ կեցեալ
էր զամենայն ժամանակս թագաւորացն Յու-
գայ : Լիլ տաւաւ Լիզիպտոս աւար զօրացն
Նաբուգոդոնոսորայ իոխանակ աշխատու-
թեան նոցա ՚ի վերայ Սուրայ :

Ի քսան և եւթն ամի գերութեանն Լի-
րուսաղէմի մեռաւ Նաբուգոդոնոսոր թա-

(1) Խափէտն է Աթուհի ուղղագրեալ Եւսեբեայ :

(2) Ըստ Եւսեբեայ Վոյլիս : սրում ապա ամն 25 :

գաւորեալ ամս քսան . և էառ զԹագաւո-
րութիւն նորա . իմարովդակ որդի նորա ա-
մբա երիտ : Սա եհան զԷքոնիա ՚ի բանտէն ,
և ուտէր ՚ի սեղանն արքունի : Եւ զկնի նո-
րա Բաղտասար ամս երկուս : Եւ յառաջին
ամին Բաղտասարայ ետես Պանիէլ զտեսիլ
չորից կենդանեացն , յօրինակ չորս Թագա-
ւորութեանն աշխարհի : Եւ Պարեհ Սագէ ,
որ է Սար , սպան զԲաղտասար և դարձաւ
Թագաւորութիւնն Վաղդէացոց : Եւ յա-
ւուրս Պարեհի մահացուոյ արկաւ Պանիէլ
՚ի գուբ զառաջինն , և Պարեհ կացոյց զնա
վերադոյն ամենայն իշխանացով : Եւ Կիւրոս պար-
սիկ սպան զՊարեհ , և եբարձ զԹագաւորու-
թիւն Սարաց և Լեթուրացոց , և արար Կիւ-
րոս զաթոռ Թագաւորութեան իւրոյ ՚ի Բա-
բելոն , և արար զՊանիէլ հաւատարիմ իւր :

Եւ Պանիէլ նախանձու Լատուծոյ վա-
ռեալ կործանեաց զհուռսն Բելայ , որո կան
գնեալ էր յանուն Սիլուսի , և սպան զվի-
շապն : Եւ զշարեալ ընդ նա՝ արկին երկրորդ
անգամ ՚ի գուբ ՚ի մէջ եւթն առիւծուց . և
յայտմ (նուագի) առաքեցաւ Լմբակում յԼա-
տուծոյ՝ բերել կերակուր Պանիէլի . և ապ-
րեալ Պանիէլ կորեան թշնամիք նորա : Եւ յա-
սրմ ամի մեռաւ Լմբակում . և Պանիէլի տե-
սեալ տեսիլ , իմացաւ զկատարումն եւթա-
նասուն ամին զոր վճռեալ էր Լատուած ՚ի

ձեռն իշրեմիայ մարգարէի : Եւ պահեաց քը-
 ոսն և մի օր . և ետես 'ի վերայ Տիգրիս գե-
 տոյ այր մի սպիտակազետ , որ ասէր ցնա-
 « Քսան և մի օր է որ կուռիմ՝ ընդ իշխանին
 Պարսից , դարձուցանել զորդիս ազգին քոո
 իր և յառաջին ամին Վիւրոսի դարձան հինգ
 բիւր , եւ սկսան շինել զՏաճարն : Եւ 'ի
 վաթսուէն ամի գերութեանն Հրէից սպան
 զՎիւրոս Սահասատա (1) կինն իւր , և առ
 զԹագաւորութիւն նորա կամբխոս . և վասն
 սորա ասեն իբրայեցիքն՝ Թէ կոչէր Նաբու-
 գոգոնոսոր (2) , որ սպան զՎրփաքսաթ Սար :
 Եւ յաւուրս սորա եղեն իրքն Յուդիթ կը-
 նոջ , որ սպան զՀողեփեռնէս , որ էր յազ-
 գէն Սագոգայ (3) , որ են Թուրք : կամբխ-
 ոս Թագաւորեալ ամս ութ՝ առին զկնի
 նորա զԹագաւորութիւնն երկու եղաւորք
 մագք , ամիս եւթն : Եւ զհետ օոցա Թա-
 գաւորեաց Վարեն մագացի ամս երեսուն
 և վեց : Եւ 'ի յերկրորդ ամին սորա կատա-
 րեցաւ երկրորդ եւթանասունն գերութեա-
 նն Հրէից յայրմանէ Տաճարին , և առաջին
 եւթանասունն 'ի վճռէն իշրեմիայի էր . վը-

(1) ԶՄիտայելի յխալանն Եւսեբի ուզէ յասելն (յեր.
 200.) « Տըմիրիս բամբիշն Մասագեցւոց սպան զՎիւրոս : »
 Զնորին բանն և Սամուել բոս առ բոս 'ի մէջ բերէ յիւր
 Գրոսիկոնին :

(2) Եւսեբիոս , Գրոս . յեր . 200 :

(3) Յօրթնաճիւր Մագոգայ :

հայեն Օլաքարիա և Լնդէաս, որ ասեն .
 « Դինչեւ յերբ ոչ սղորմիս լըրուսաղէմի և քա-
 ղաքացն (Յուդայ զի այս եւթանասուն
 ամ է (1) : » Եւ յողովին ամբ 'ի Սաղովմանի շե-
 նուածոյն մինչեւ 'ի վեց ամն 'Իարեհի հինգ
 հարիւր ութ(2) ամ : Ի հնգեռասան ամին 'Իա-
 րեհի լցաւ հինգերորդ դարն : Եւ 'ի վեշտա-
 սան ամին 'Իարեհի սկսաւ վեցերորդ դարն :

(1) Կնի 'Իարեհի թագաւորեաց Վսերբէս
 որդի իւր ամս քսան և մի : Եւ յերկրորդ
 ամին իւրոյ առ զՎդիպատս, և 'ի մեռասան
 ամին առ զԹէն և հրով այրեաց զնա .
 առ և քաղաքս բազում : (Յաւուրս սորա ե-
 ղեն իրքն Եսթերայ և Սալուրբէի և Նա-
 մանայ, որ էր յազգէն Լմազէկայ . բայց
 (Յովհաննէս (ասիային) ոչ հաւանի' թէ ասա
 եղեն Եսթերայ իրքն, զի թէ եղեալ էր ա-
 սէ, Եղբ ընդէր ոչ գրէր (3) : Եւ ամանք ասու

(1) Ջաքարիա . Ա . 12 .

(2) Ապուլֆարաճ համաձայն մերումն գնէ մինչ ցեւթն
 ամն Իարեհի 308 : Իսկ ոմանք յորինեաց միւս թարգ-
 մանութեան գնեն 338 ամ :

(3) Ջայն կարծիս Յովհաննու և Եւսեբիոս հաստատէ,
 ոչ զԲսեբբեայ այլ զՅաջորդեն նորա զԱրտաշէսէ խօսելով .
 յասելն . « զԵսթերայ և զՍալուրբէի իրան ոմանք առ օովաւ
 ասեն : Բայց զեւ չառնում յանձն : Գանգի ոչ եթէ լսէին
 զնորա գործան' Եղբի գիրքն, որ առ սովաւ պատմեն զԵղբի և
 զՆեմայ 'ի Բաբելոնէ ելանելն, և զգործն 'ի նոյնն լեալ որ 'ի
 նոյն գիրո' կրին : » Ջայսոսիկ գիտողութիւնս Եւսեբի գտա-
 նեմք 'ի մէջ բերեալ և 'ի Նախագրութեան զորոյն Եսթերայ :

ասեն զգարձն Հրէից և ոմանք առ Պարեհիւ : (1) Կնի Վաերքեայ Թագաւորեաց Լըտաւանոս հինգ ամիսս . և զհետո նորա Լըտաշէս (Լըտաքսերքսէս) Լըկայնաբազուկ ամս քառասուն և մի : Ի յեւթն ամին սուրա եւ Լըդրաս դալիւն շինել զպարիսպն Լըրուսաղէմի : Սա գրեաց զհին կաթկարանան, շնորհելով նմա յԼստուծոյ . և ՚ի խնամոյն Լստուծոյ պահեցան հին օրինակքն ՚ի տեղիս տեղիս, և յետոյ գտան համաձայնք միմեանց :

Եւ ՚ի քսան ամին Լըտաշէսի եւ Լըյեմի տախաւապետն Լըտաշէսի հրամանաւ նորին, օգնել Լըդրի, որ յամեալ անդէն յԼըրուսաղէմ ՚ի շինելն՝ ամս երկոտասան(1) : Եւ արկաւ հիմն Լըրուսաղէմի ՚ի քահանայապետութեան (Յովիդայեայ որդւոյ Լըդիսէի : Լըյեմի ետ բերել ՚ի ջրհորոյ ողջակիզացն՝ մօրացեալ զկնի եւ թանասուն ամի, և սրսկեալ ՚ի վերայ սեղսւնոյն իբրեւ զառաջինն (վառեցաւ հուր) :

Օ կնի Լըկայնաձեռին Թագաւորեաց Լըտաշէս միւս երկուս ամիսս, և զկնի նորա Սիկդինոս(2) ամիսս եւթն, և յետ նորա Թաւգաւորեաց Պարեհ Լըուդոս (հարճորդի) աւրս ինն և տասն : Եւ ՚ի հնգետասան ամին սորա ապստամբեաց Լըգիպոսս ՚ի Պարսից, և եդին իւրեանց Թագաւոր զՎիոնէսիոս

(1) Դեեմի . Ե . 14 :

(2) Ըստ Եւսեբեայ Սոփոնիոս :

զկնի հարիւր քսան և չորս ամի խափանելոյն։
 Օկնի Լճէքսանդրի Թագաւորեաց Սակե-
 դոնացւոցն Պերտիկոս՝ ամս քսան և ութ օ-
 րէ Ի յիննևտասն ամի Պարեհի Թագաւո-
 րեաց Սակեդոնացւոցն Լրիստոս (1), ամս
 երես։ Իսկ Ի Հռոմ կազաւրիոն. և սա պա-
 տերազմ եդ ընդ Կալաուոուկք և ընդ Վաղա-
 տացիս. եւ յետ հարիւր ամի յաղթեցան
 Հռոմայեցիք, և առին զՀռոմ և քակեցին
 զնա. Ի հիմանց, և մնաց միայն արքունիքն (2)։
 Յայտմ ժամանակի եղեւ շարժ սասափկ, և
 բազում քաղաքս կլաւ երկիր։ Եւ Թագաւո-
 րեաց Պարսից Լրտաշէս ուշեղ՝ ամս քառա-
 սուն։ Երրայեցիքն առ սովաւ ասեն զյա-
 Թեր։ Ի հնգեատասն ամին Լրտաշիսի, Սա-
 տուկարաթն (3) Հռոմայ յԱփրիկէ աւերեաց
 զԵրբեդոն, և յանուն իւր կոչեաց զնա
 Ափրիկէ։ Եւ յԱգիպոսս Թագաւորեաց Ում-
 բերիս (4), ամս վեց, և Սակեդոնացւոցն
 Թագաւորեաց Լրքեղայոս ամս չորս։ Եւ
 դարձեալ Լմուտոս (5) ամ մի, և ապա Պու-

(1) Ըստ Եւսեբեայ Ուլիսիս։

(2) «Պաղատացիք և Կեղուացիք զՀռոմ կալուն բաց Ի
 Կալիսովղեայն։» Եւսեբի. Բրտ. Եր. 218։

(3) Դիկատաոր Հռոմայեցւոց՝ այն է Սկիպիոնն, որ Ափրի-
 կէի կոչեցաւ զսան զԱփրիկէ նուաճելոյ։ Ուրպէս յայտ է,
 Ի հակառակ միաս աւերալ են արեւելեանք զգործսն Սկիպիոնի։

(4) Ըստ Եւսեբեայ Եփիփիս, երկրորդ Թագաւոր 27 ըդ
 հարաւթեանն Եգիպտացւոց։

(5) Ըստ Եւսեբեայ Ափրոս . . . Պատմիտ։

սինոս ամ մի, և ապա լ'մուհրիս (լ'մինդատ) վեց ամ: Եւ 'ի ղեշտասան ամին լ'րտաշի-
ռի թագաւորեաց Սակեդոնացւոցն լ'քրտը-
ռո (1), ամս ութ և տասն: Եւ 'ի քսան ամին
լ'րտաշիսի թագաւորեաց Նգիպտոսի Փաւս-
թոս (2) ամ մի, և զկնի նորուն Սարիս ամ
մի, և ապա Նիկտասիս ամս ութ և տասն:
Եւ յերեսուն և հինգ ամին լ'րտաշիսի թա-
գաւորեաց Սակեդոնի Նէքսանդր ամ մի,
և յետ նորա Պտղոմէոս երեք ամ: Եւ 'ի
քառասուն ամին լ'րտաշիսի թագաւորեաց
Նգիպտացւոցն Տէոփս (3) ամս երկու, և զկնի
նորա Նենքդերոս (Նեքտանեբոս) ամս երկու
տասան: Եւ զհետ լ'րտաշիսի թագաւո-
րեաց Պարսից միւս լ'րտաշէս Ռքոս կոչե-
ցեալ: Սա հնազանդեսց զՆգիպտոս և ե-
ւարձ ղ'թագաւորութիւն նոցա, և լքանաբոս
(Նեքտանեբոս) թագաւորն Նգիպտոսի փա-
խեաւ յԵթովպիա (4), աղանգով իմացեալ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Արժեո: Տէւողութիւն և կարգ ա-
մաց թագաւորաց ոչ համաձային Քրոնիկոնին Եւսեբեայ:
Նաեւ միւս Թարգմանութիւնն իսպառ տարբերի:

(2) Ըստ Եւսեբեայ Փափալէո: Իսկ զՄարիո ոչ յիշտա-
կէ Եւսեբի: այլ յաջորդ գնէ նմա զՆեփիբրիաէս, Թագաւո-
րեալ ամիս չորս: Եւ ապա զՆիկտանեբոս, զոր Նեկտասիս
անուանէ օրինակս:

(3) Յօրինակն Տէփոս, իսկ միւս Թափոմ: Դիտ:

(4) “Ուրոս կալաւ զՆգիպտոս 'ի փախադականութեանն
Նեքտանեբայ Եթովպիա, առ սրով գաղաթեցին թագաւոր-
Նգիպտացւոցն Եւսեբիոս: Քրոն, յեր. 222:

յառաջագոյն զաւերն . և ստեն թէ սա է հայրն Նշէքսանդրու , որ է Նիքստանբոս . և խափանեցաւ թագաւորութիւնն Նգիպատոսի քառասուն և երկու ամ , մինչեւ ՚ի Պունթիմոս , շոր կոչեն Պտղոմէոս , ոմն ՚ի բարեկամացն Նշէքսանդրի :

Արտաշէս Աւքոս թագաւորն Պարսից հընադանդեաց զՀրեայսն , և տարաւ զնոսա քնակեցոյց առննթեր ծովուն ի քասրից յԱռհանա քաղաք : Այսպսով ժամանակի թագաւորեաց Աակեղոնացւոց Փիլիպպոս հայրն Նշէքսանդրի , ամս քսան և եւթն . և անուն կնոջ նորա Աղոմկիադա : Ասո երեւեցաւ Արիստոտէլ և Նպիկուրոս փիլիսոփայք : Ի յերեքտասան ամին Աքոսի սլարսկի ծնաւ Նշէքսանդր ՚ի յութ ամի թագաւորութեան հօր իւրոյ : Այլ զկնի Աքոսի թագաւորեաց Պարսից Արիսթորէս ⁽¹⁾ որդի նորա՝ ամս չորս : Այլ զկնի նորա Պարեհ որդի Արտաշէր՝ աւուրս վեց :

Այլ յառաջին ամի նորա թագաւորեաց Աակեղոնացւոցն Նշէքսանդր որդի Փիլիպպոսի քսան ամաց . զառաջինն թագաւորեաց յԱլլոա (յԱլլատա) : Աս եր հասակաւ երեք հանգուն , բայց մեծ խելօք և քաջու թեամբ , որ կորոյս յաշխարհէ երեսուն և

(1) Ասո եւրոբեսայ Արիստոս :

Հինգ. Թագաւորա . և ունէր զօրս երկոտա-
սան թիւր : Ար և 'ի վեց ամի Թագաւորու-
թեան իւրոյ , և 'ի վեց ամին Ղարեհի պա-
տերազմեցան 'ի Աիս Լիլիկեցւոց , և մեռաւ
Ղարեհ : Եւ 'ի նա կատարեցաւ Թագաւո-
րութիւնն Պարսից , տեւեալ ամս երկերիւր
երեսուն և մի : Եւ Աղէքսանդր շինեաց եր-
կոտաան քաղաք յանսւն իւր : Սա եգ գու-
ռն Հսնաց , չապականել նոցա ղերկիր . և
էր դուռն երկաթի երեքոտասան կանգուն
երկայն , և լայն ութ կանգուն : Սա եկեալ
Արուսաղէմ պատարագեաց Աստուծոյ , և
Թոյլ ետուն Հրեայքն , և պատուեաց զքա-
հանայապետն Անտրոմաքոս⁽¹⁾ : Եւ յորժամ Սա-
մարացիքն սպանին զքահանայապետն Անտ-
րոմաքոս , վասն Թոյլ տալոյ նմա հեթանո-
սին պատարագել Աստուծոյ , ըսաւ Աղէք-
սանդրոս և եկն Ագգիպոսոէ և քակեաց
զՍամարիա և ջնջեաց զազգն , և ած Սա-
կեդոնացիս և բնակեցոյց 'ի Սամարիա . և
զկնի երկոտասան ամի և եւթն ամսոյ Թա-
գաւորութեան նորա դեղատուութեամբ
մեռաւ 'ի Ռաբելոն : Սա է առաջին Թա-

(1) Եւսեբի ուղղելով զանուն քահանայապետին որ էր
Ռիթա, զԱնտրոմաքոսն առե եթէ էր տեսուչ կողմնացն Պա-
ղեսաինի Աղէքսանդրոսէ կացուցեալ , և Սամարացւոց բա-
պանեալ զԱնտրոմաքոս , պատժեցան և ինքեանց Աղէք-
սանդրէ 'ի գարձին նորա Ագգիպոսոէ : Քրմ . Եր . 932 :

գաւոր (Զօւնաց, և յետ սորա Թագաւա-
րեաց յԱգիստոս Պտղոմէոս, որ եբեր ըզ-
մարմին նորա յԱգիստոս և Թաղեաց. և
կատարեցաւ բանն թէ «Քօշն այծեաց յաղ-
թէ խոյին՝ Վարեհի: Եւ բարձաւ մի եղջիւ-
րն և երեւեցան չորս եղջիւրքն, (1)» բարե-
կամքն: Եւ յետոյ եղէն տասն եղջիւրքն
տասն Թագաւորք բաժանեալք:

Իսկ Պտղոմէոս Թագաւորեալ ամս քա-
ռասուէն: Եւ յառաջին ամին էառ զ(չրու-
սաղէմ՝ նենգու թեամբ, և տարաւ գերի յԱ-
գիստոս առ Սնիայիւ քահանայապետիւ .
և ի նմանէ կօշին և այլ Թագաւորքն՝ Պրտ-
ղոմէոսք: Ի չորս ամին Պտղոմէոս Թագաւո-
րեաց ի վերայ ամենայն Ենիոյ (Նորիգոնոս՝
ամս ութեալսն): Եւ դարձեալ շինեաց զ(Եւ-
տիոք անուամբ որդւոյ իւրոյ Նտիոքու (2):
(Զերեքտասան ամին Պտղոմէոս Թագաւորեաց
ի վերայ Նորուոց և Նաբելոնի մինչեւ ի չորն-
դիկս Սելեւկոս՝ ամս երեսուն և երիս: Եւ
սա կատարեաց զշինուածն Նտիոքու, և
շինեաց զ(Սելեւկիս, զ(ստիկն, զ(սիւսիս (3),
զ(երիս՝ որ է չալք, զ(ալու, զ(արաշ, և

(1) Դան. Ը. 7—8:

(2) «Նաբիգոնոս զՆաբիգոնե առ՝ Օրենա գետով շինեաց,
զոր Սելեւկոս նորդեաց և անուանեաց Նաբիգոնոս Եւսեբիոս,
Քրիստ. յեր. 226:

(3) Եւսեբիոս (անդ) Աղաթա անուանէ, որ է չաւս. իսկ
շաւքս՝ Բեդլու կոչէ:

ընակեցոյց 'ի նոսա շրեայս . և պատուեալ
զնոսս , և արար մուտ և ել առ ինքն ընդ սի-
րելիս իւր : Ըստ շինեցաւ մեծ աշտարակն
(Չէքսանդրու 'ի մէջ ծովուն 'Նեփրոսի և
անուանեցաւ Պրուտոս ⁽¹⁾ . և շինեաց զնա
Ստարատոս կանդիտացի՝ տեղի դիօի Ը-
զէքսանդրու ընդ ծով և ընդ ցամաք ⁽²⁾ : Իսկ
Սելեւկոս ըմբռնեաց զ'Եմիտար 'ի Լիւիկիա ,
որ Թագաւորեալ էր ապստամբութեամբ , և
սպան զնա , և ինքն իշխեաց ամենայն Լիւի-
կա սկիզբն Թագաւորութեան սորա , որ
է զինի երկօտասան ամի մահուանն Ըդէք-
սանդրու , սկիզբն է Թուականութեանն Լ-
սորոց :

(3) Հետ առաջին Պտղոմեայ Թագաւորեաց
յԵգիպտոս Պտղոմէոս Փիլադելփոս ամսերե-
սուն և ութ : Եւ յառաջին ամին նորա Թա-
գաւորեաց Սակեդոնացւոց Պտղոմէոս Կռո-
նոս ⁽³⁾ ամ մի , և զինի նորա Սարապարոս ⁽⁴⁾
ամիսս երկու . և Ընթիպատրոս աւուրս քը-
սան և մեց . և յետ Ընթիպատրեայ Սաթե-
նէս ամս՝ երկու : Ի հինգ ամին Պտղոմեայ Թա-

(1) Ոմանք համարին զՊրուտոս ալափոխեալ 'ի յունա-
կան փարի բառէն , որ նշանակէ լապտեր նառհանգստաց :

(2) « Ստարատոս Դեքսիփոնայ՝ կնիզացի , կանգնեաց
յՉէքսանդրիայ գիտանոցին աշտարակ բարձրաբերձ : Եւ
սերի . Գրն . քէ . 228 :

(3) Ըստ Եւսեբեայ Կէրական :

(4) Ըստ Եւսեբեայ Սիւրհարիս :

գաւորեաց զկնի Սելեւկիոսի (Նտիգրոս Սովետեր՝ ամս իննեւ տասն . և ՚ի վեց ամին Պրոդոմեայ թագաւորեաց Սակեդոնացւոցն (Նտիգոնոս՝ ամս երեսուն և վեց : Եւ ՚ի նոցն ամի թարգմանեցան գրեանքն ՚ի Վիպրոս կղզի, յերեսուն և ՚ի չորս թուին⁽¹⁾ Նտրոց, եւ թանաւսուն և երկու թարգմանչօք. վեց վեցայր՝ ի ցեղիցն երկոտասան որդւոցն Իսրայիլ, որք են այսոքիկ : Բազդէն Սաբէնի՝ Զովսեպոս, Լզեկիէլ, Լշիսէէ, Օպարիա, Զովհաննէս, Լզեկիէլ : Բազդէն Շմաւոնի՝ Զուդա, Շմաւոն, Լդէ, Սամուէլ, Սաթէ, Սաղսմիա : Բազդէն Ղեւեայ՝ Նեմէի, (Նոյեմի) Զովսէփ, Թէոդոսի, Իոսոս, Սերանիա, Տուկիսոս : Բազդէն Զուդայ՝ Զովնաթան, Լբարի, Լշիսէ, Լնանիա, Օպարիա, Լզեկիա : Բազդէն Խաւքարայ՝ Իսահակ, Զակովբ, Զեսու, Շմաւո, Շմաւոն, Ղեւի : Բազդէն Օպառուղոնի՝ Զուդա, Զովսէփ, Շմաւոն, Օպարիա, Շմաւոն, Սաղսմիա : Բազդէն Վադայ՝ Սմբատիա, Սեդեկիա, Զակովբ, Իսահակ, Լսայի, Սատթէոս : Բազդէն Լսերայ՝ Թէոդոսի. Իսասն (Զասոն), Զեսու, Թէոդոտոս, Զովհաննէս, Զովնաթան : Բազդէն Վանայ՝ Թէոփիլէ, Լբրահամ, Իդատեա, Իսասն, Լբեմիա, Վանիէլ : Ի ցեղէն Նեփթաղեմայ՝

(1) Յօրինակն լայանի զիւղակաւ գրեալ էր յիշէ հարիւր երեսուն եւ չորս :

Լ՛ըրեմիա , Ղազար , Օլաբարիա , Բանիա , Լ՛զիշէ , Տաթան : Յաղգէն Բենիամինի՝ Յովհաննէս , Լ՛չաւոս , Լ՛կզի , Թէոփոս . Ներսիս , Լ՛զէկիէլ : Յաղգէն (Յովսէփայ)՝ Քաղէբ , Սամուէլ , Յովսէփ , Յուդա , Յովնաթան , Թոսդի : Թարգմանեցան ՚ի Լ՛իսդրոս յունարէն գրով , և տարան Աղգիպտոս և եգէան յԵթովպիան : Լ՛յլք ՚ի աեղն ստեն թարգմանեալ և ՚ի Փարան կղզի . այլ այս է ճշմարտութիւն :

Ի թուին Լ՛սորոց ԿԲ (62) , և ՚ի հնազանդութեանն Յունաց յետ եւթամասուն և երկուց ամաց , խորհեցան կողմանքն Պարսից և արեւելից , եթէ « Պատառեցան Սակեդոնացիքն ՚ի միմեանց և սկարացան , և են հեռաւորք ՚ի մէնջ , և խռովութեամբ և չարչարանք ունին զմեզ . զի՞նչ կայ մեր և նոցա , եկայք դիցուք մեզ մօտաւոր թագաւոր : » Եւ թագաւորեցուցին իւրեանց զԼ՛րշակ քաջ յորդուցն Լ՛քահամաւ . որ ՚ի Կենդուրայ ՚ի Բահլ քաղաքէ , որ է սահմանակից Սաղաւոց երկրին . Նմանապէս և աշխարհն Սուկանացոց (Սիւկանաց) , որ կան ՚ի հիւսիսոց կողմանէ Պարսից աշխարհին , յորժամ աեսին թէ տունն Պարսից եգին իւրեանց թագաւոր , կանգնեցին և նոքա իւրեանց թագաւոր . երբեմն հնազանդէին Պարթեւաց , և երբեմն ոչ : Նմանապէս և

Հայք զկնի քաջ և յաղթող և տիեզերա-
սաստ թագաւորացն հայկազանց, որք բար-
ձին զթագաւորութիւն յադացւոց և հնա-
զանդեալ ունեին զամենայն թագաւորու-
թիւնս հիւսիսի, և զամենայն ազգս շուր-
ջանակի զոր մեք ոչ կարացաք գրով գտանել
և տողել զարս նոցա մինչեւ յՂէքսանդր՝
որ սպան զՎահէ թագաւոր հայկազնի և
երարձ զթագաւորութիւնն Հոյոց մինչեւ
յայսմ ժամանակի. յորում դարձեալ կանգ-
նեցաւ թագաւորութիւն նոցա ՚ի Պաղեւ-
տինէ մինչեւ ՚ի Թեոալիա (1), և մինչեւ
՚ի Տոմն Կասպից և յայնկոյս լերինն Կովկասու,
՚ի Վաղարշակայ եղբօրէ Նըշակայ սկսեալ,
մինչեւ ՚ի յետին Նըշակ(2), զոր մեք թողումք
այլոց հաւաստի գրողաց և գիտողաց (3):

Իսկ զկնի Փիլադելփոսի թագաւորեաց
յէգիպտոս Պտղոմէոս Նըկադիս (Էւեր-
գեաէս): Եւ ՚ի նոյն ամի թագաւորեաց Ն-
սորւոց Սէլեւկիոս Կալանիկոս: Ի նոյն ամի
թագաւորեաց Սակեդոնացւոցն Վեմեորիոս
Փիլիպպոս: (Եսյսմ ժամանակի էր քահանա-
յապեան Ռնիա, որդի Սիմէոնի Նըգարոյ:

(1) Թեոալիա է յերկրին Պարսից առ երի խորասանայ,
ու հեռի ՚ի Կասպից Տոմն:

(2) Վերջին թագաւոր Արշակունեաց եղև Արտաշէր
և ոչ Արշակ, ըստ պատմութեան Մովսիսի խորենացւոյ:

(3) Մովսէս խորենացի, Բ. 1—6: — Յովհ. Կաթ. և
այլք:

Եւ յիմիա ոչ կամեցաւ տալ զհարկն Պրոշոմեայ. և նա կամեցաւ գալ յԵրուսաղէմ: Եւ առաքեցին զ(Զսվեպոս հաշտութիւն առնել. և եգիպտոս շնորհա առաջի Պտղոմեայ, և առ ի նմանէ իշխանութիւն զօրապետութեան ամենայն Հրէաստանի⁽¹⁾:

Եւ ի 25 (87) Թուին Եսթրոնց Թագաւորեաց Սելեւկոս Կոսնոս (Կեռաւնոս) աւմրա երիս. և յետ նորա Թագաւորեաց Եսթրոնց Սիւսնամս երեսուն և վեց: Զայսրմ ժամանակիէ նահատակութիւնն Սակաբայեցւոց:

Եւ ի 26 (93) Թուին Թագաւորեաց Եգիպտացւոցն Պտղոմէոս Փիլոպատոր՝ ամս եւթնեւտասն. և սաստիկ նեղէր զՀրէայսն. և մարտեաւ ընդ նմա Եսթրոնց և յաղթեաց նմա, և զԵգիպտոս արար ընդ իւր իշխանութեամբ. և ի դառնալն յԵգիպտոսէ առ զԵրուսաղէմ: Եւ աստ վճարէառ առաջին Գիրքն Սակաբայեցւոց:

Ի 27 (110) Թուին Թագաւորեաց Եգիպտացւոց Պտղոմէոս Եպիփանէս՝ ամս քսան և մի: Սո առաքեաց զԵսկայոս զօրավարն⁽²⁾, և հնազանդեաց զՀրէաստան և զՓղիշտ (Փղըշտացիս). և ելեալ ընդ դէմ նորա Եսթրոնց,

(1) Եւսեբիոս. Գրն. ԺԷ. 252:

(2) Եւսեբիոս. (Գրն. ԺԷ. 256) Սկոպան անուանէ զզօրավարն Պտղոմեայ:

կոտորեաց զնա . և առ ինքն դարձոյց զառեալ ՚ի նմանէ քաղաքն : Այս Անտիոքոս արար սալարկ զճանապարհս քաղաքաց : Եւ սա արար ՚ի ճանապարհս նշանս իջեւանոյց զոր փարսախ կոչեն , և շինեաց կամուրջս քառակուռս ՚ի վերայ գետոց և յառուս . և արար դիւրագնաց զճանապարհս հարթեւ լով : Աս ՚ի մետասան ամին արար պատերազմ ընդ Հռոմայեցիս և յաղթեցաւ . և ետ զորդին պատանդս ՚ի Հռոմ՝ տալ հարկս յամենայն ամի հազար քանքար ոսկւոյ . և այս եղեւ սկիզբն հարկելոյ Ասորոց ընդ Հռոմովք :

Ի յերրորդ ամին Անտիոքոս Թագաւորեաց Ասկեդոնացւոցն Փիլիպպոս՝ ամս քլսան և չորս (1) . և աստ կատարեցաւ մարգարէութիւնն ՚Իանիէլի (2) , Թէ Թագաւորն հիւսիսոյ տայ պատերտզմ՝ ընդ Թագաւորն հարաւոյ , որ է Անտիոքոս ընդ Պողոտեայ , որ ետ նմա զդուստր իւր և դարձաւ առ ՚ի նմանէ ըստ ոմանց ասելոյ :

Եւ այս Անտիոքոս մեռաւ յԱլամսցւոց աշխարհն , քարկոծեալ ՚ի տաճարն Նեհեայ աստուածուհւոյն իւրեանց , որ (Անտիոքոս) էր

(1) Եւսեբիոս (Գրք. յեր. 234) տայ ամս ամս քառասուն և երկուս , յերրորդ ամէ Պողոմեայ Փիլիպպատովքի :

(2) Դանի. ԺԱ. 11 :

(3) Իլամսցւոց երկիրն է յաշխարհին Պարսից , որոյ 726 խաւոր քաղաքն է Հօշ :

այսակիր , յորմէ հետէ սպանան'ի նմանէ Շ ը մուռնի և որգիք իւր , որ և խրատ առեալ 'ի գլտնոցն՝ ղի բերցէ զնշխարս սպանելոցն և անկեալ առաջի նոցա զգջասցի . և հրամայեաց բերել առ ինքն : Եւ յորժամ տանէին յ'նտի որբ , բարձեալ 'ի ջորիս անդկօք , և հասեալ մօտ 'ի Հադախ քաղաք (1) , գիպեցան նոցա որբ ասացին զմահ թագաւորին : Եւ եդան նըշխարք նոցա 'ի տեղեղն ուր լուանն . որ և յետ ժամանակի յայտնեցան որանշէլեօք , և շինեցան տեղին վանք , և է մինչեւ ցայսօր ժամանակի :

Օ կնի մահուանն Նտիորու թագաւորեաց Սելեւկիոս և 'Իոդորոս հաւատարիմ նորա յայժ նեղէր զՀրեայսն , և պատժեցաւ յ'ստուծոյ :

Ի թուին Նտուոց ՃԼԱ՝ 131 թագաւորեաց Նտիգրոս Նպիփանէս որդի Նտիգրու որկայր պատանդ 'ի Հռոմ՝ ամս մետասան : Սա գընաց 'ի վերայ Պտղոմեայ յգիպտոս , և արգելին զնա Հռոմայեցիքն , և դարձաւ 'ի Հրէաստան , և ետ զքահանայապետութիւնն Յասոնի յեղբայրն Սնիայ (2) , և վշտացան ընդ միմեանս : Ստաթէ՝ որդի Յահաննու որդւոյ Շ մաւոնի քահանայի , յորդւոցն Յովնա-

(1) Հադախ քաղաք մերձ է 'ի Նիքիեոս :

(2) Եւսեբիոս , Գրոմ . յեր . 238 Եօրինակիս սփարաբար Պէթ գրի :

գաբայ, նստէր 'ի Սովդիիմ, և ունէր հինգ արդիս, Յովհաննէս, Հմաւոն, Յուդա Սաւաթէ, Լիդիազար Լ'ւարան, Յովնաթան (1) որ ապան զյանցաւորսն լ'ստուծոյ, և ել որդւովք իւրովք 'ի լեառն Եպստամբեալ լ'նտիոքէ:

Ի ճիծ (149) թուին մեռաւ լ'նտիոքոս Լիպիւհանէս 'ի Պարսս հարուածօք հօր իւրոյ 'ի ցասմանէ լ'ստուծոյ: Բանդի մեծն լ'նտիոքոս էր որ պղծեաց զՏաճարն կանգնելով պատկեր (1) Եւսայ 'ի նմա, և 'ի լեառն Գարիղին շինեաց տաճար (1) Եւսայ Բանթոսի (2), ազաչեցեալ զնա Սամարացւոցն: Ի Պտղոմեայ ութն տասն ամին թագաւորեաց Լիպիւհան Ուսուտոր (3) ամս երկու: Սա նեղէր զՇա-

(1) Տես 'ի գիրս Բ. Մակաբայեցւոյ Ա. 2. յորում առ իւրաքանչիւր անուանս գնին և մականուանք նոցին:

(2) Միւս թարգմանութիւնն և շողկապաւ եգեալ՝ երկօւս շաստուածս համարի, փոխանակ զանթոն՝ կամ ուզգաւ գոյն եւս Բեթթոն մակգիր գնեցոյ Զեւսայ: Եւստեբեաց թարգմանիչք, յորմէ առնու և Միխայէլ, հոյկական նշանաւորութեամբ գնեն օտոխսէր. «Անտիոքոս 'ի Համբին (Սամարիա) 'ի Գարիղին լերին Արամազդայ (Զեւսայ) օտարասիրին մեհեան շինէր, և զայն 'ի Համբուցւոց օրոյս գնա ազաչեցոյ» (Քրտ. յեր. 240):— «Եւ 'ի Համբին զօտարասիրին Արամազդայ:» յ Սամուէլ:

(3) Հիւթութիւնք են յանուանս: Եպիփան՝ է Անտիոքոսն՝ յաջորդն Անտիոքոսի Եւստատիլի, զոր բնագիրք Ասորոց այլափոխեալ կոչեն Ուսուտոր: Ա յայնս և անուան Ղարդա, թուի թէ իցե տօրական հնչումն փոխանակ Գոր. Գիտի եգեալ, որ էր զօրապետ ընդ Եպստամբութեամբ Լիւսիոսայ: Ա. Մովս. Գ. 38. 2. 30—48.

րեայան՝ խստագոյնս . և սա առաքեաց զիսու-
ղորա զօրապետն իւր հարիւր քսան հազա-
րաւ 'ի վերայ Երսւսաղէմի . և մեռաւ Ղա-
զարոս (Էզրիազար) 'ի ներքոյ փղի , և կոտո-
րեցան յոյժ բազմութիւնն Հրէից , որ և 'ի
Թաղելն զնոսա գտան 'ի ներքոյ հանդերձից
նոցա նկարք պատկերաց կռոց ⁽¹⁾ :

Յայսմ ժամանակի շինեցաւ տաճար յի-
ւսպոնտոս ⁽²⁾ Էզրիպտոսի յիսիայէ . նման Տա-
ճարին որ յԵրուսաղէմ , առանց հրամանի
Լստուծոյ . և առնէին 'ի նմա քահանայապար-
ծութիւն ըստ օրինացն . և զՏաճարն որ յԵ-
րուսաղէմ նորոգեաց Յուդա Սակարէ ,
և մնաց շէն մինչեւ 'ի Տիտոս և 'ի Վեսպի-
անոս : Եւ զինի Յուդայի եկաց Յովնաթան ,
որ սպանաւ ընդ Եղէքսանդրու 'ի Տրիփոնայ ,
և եկաց 'ի տեղի նորա Շմաւոն : Սա առա-
քեաց 'ի Հռոմ վահան օսկեղէն , և ետ բե-
րել տախտակ պղնձի նշան ուխտի դաշանց .

(1) Ի գիրս Բ . Մակաբայեցւոց ԺԲ . 40 . այսպէս պատ-
մի . « Իբրեւ հասանէին 'ի ճակատու տեղի , գտանէին զե-
րեանց եղբարց գիտկուան . և 'ի ներքոյ հանդերձից նոցա
յուռութ ուրուն և բժժանս յամենայն կռոց , ուր ընդ
անութ ունէին » :

(2) Յելեսպոնոս է յայտնի սխալ փոխանակ գրեցոյ Յելե-
սպոնիս (Արեգ քաղաք) : Իսկ Եւսեբիոս (յէր . 240) կոչէ Ու-
նադիս , և Սամուէլ Արմազայիս : Եւսեբիոս՝ (անդ) որդւոյ Ու-
նիայ քահանայապետի ասէ շինեալ յԱրեգ քաղաքի զՍամազ-
լիս , ուստի ամենայն հաւանութեան է ասել եթէ ընդադրելու
զնա կոչեաց յունուն հօր իւրոյ Ունիայ :

և առաքեալ զՅովհաննէս զորդին իւր և կոտորեալ զգորսն Լ'նտիոքու (Լ'նտիոքոսի), և աղատեցան 'ի հարկէ նոցա : Եւ աստկա տարեցան երկրորդ գիրք Սակաբայեցեւոցն :

ԻՃԶԴ (174) Թուին սպանաւ Շմաւոն 'ի Պողոմեայ, և առ զտեղի նորա Յովհաննէս : Յայսմ ժամանակի կանգնեցաւ գլխաւոր Հրեայ 'ի յԱռհա մինչեւ 'ի գալ անդ նախ նետոցն Լ'բգարու արքայի(1) : Յայսմ ժամանակի գնաց Յովհաննէս քահանայապետն Հրէից յԱռհանիա սլատերազմիլ ընդ նոսա . և վասն այսորիկ կոչեցաւ նա Հուրկիանոս (Հիւրկանոս) : Յայսմ ժամանակի Թադաւորեայ Լ'նտիոքոս Լ'գրիպաս (2), և եկն յԱրուսադէմ և նեղեաց զնոսա : Եւ եբաց Յովհաննէս Հուրկիանոս զդերեզմանն 'Իաւ Թի Թադաւորին, և եհան զոսկին և զզարդըն յամենայն Թադաւորացն, և եհան 'ի նմանէ երեք հազար քանքար ոսկւոյ, և ետ 'ի նմանէ երեք հարիւր քանքար Լ'նտիոքու

(1) Չունիմք 'ի պատմութեանց ազգիս հաւաստիք Թադաւորելոյ Հրէից յԱռհա նախ քան զնախահարս Արգարու, եթէ ոչ յաւուրս Վաղարշակայ 'ի Բագրատունեաց տանէ զոք գնիցեմք իշխեալ 'ի վերայ Ոռհայոս տանուտերա, կոն իրաւամբք . և կամ մի ոք 'ի Հրէից գերեւոյ 'ի Տիգրասայ Բ. որ և բնակեցոյցն զնոսա 'ի Միջագետաց կողմն, ըստ Պենիոսի, գիրք 2. Գլ. 28 : Տես և 'ի Պատմ. Հայոց, Հա. Ա. Ժբ. 570 :

(2) Ըստ Եւսեբեայ Անտիոքոս Գոթիքոս :

և գնաց : Եւ յայսմ ժամանակի քակեաց
Հուրկիանոս զՍամարիա :

Ի Թուին ճՂԶ (196) Թագաւորեաց Պտղոմէոս յովտէր՝ ամս եւթնեւտասն : Եւ ՚ի նոյն ամի գնաց Ննոխոքոս և Հուրկիանոս ընդ նրմա, և սպանին զՍիստիս ⁽¹⁾ Թագաւորն Պարթեւաց :

Ի չորրորդ ամի Պտղոմէայ Թագաւորեաց Ղսորեստան Ննոխոքոսկ իւզիկոս՝ ամս ութ և տասն : Ի մետասան ամին Պտղոմէայ մեռաւ Եովհաննէս Հուրկիանոս և առ զտեղին նորա Նրիստաբուլոս որդի Եովնաթանայ՝ ամ մի : Սա առաջին Թագ եդ և աշուանեցաւ Թագաւոր և քահանայապետ : Եւ երկու եղբարք սորա Նղէքսանդրոս և Ննոխոքոսոս նենգիւ սպանին զմիմեանս ըստ մարգարէութեան հօրն իւրեանց, որ Նսուած նովաւ խօսէր : Օ կնի Նրիստաբուլեայ առ զպատիւն Եովհաննէս միւս եղբայրն իւր, որ կոչեցաւ Եաննէ, ամս քսանեւեւթն, որ և չարչարէր զազգն իւր զՀրեայս :

Յայսմ ժամանակի հալածեցաւ Պտղոմէոս ՚ի կղէոպատրեայ մօրէն իւրմէ, և Թագաւ

(1) Չիք ուրեք ՚ի պատմագիրս Սիստիս անուն Թագաւոր Պարթեւաց, ոչ Պարսից և ոչ Հայոց, և ոչ ՚ի գիրս Եւսեբեայ յիշատակի այս. վասն որոյ Թուի աշխարհութիւն իմն լեալ ՚ի բնագիրն Միխայելի, քանզի և երկոքին իսկ Թարգմանութիւնք ունին Սիստիս :

և որեաց Պողոմէոս Լ'ղէքսանդր ամն տասն :
 Ի վեց ամին սորա բարձան թագաւորքն Լ'
 սիացւոց և Լ'սորւոց , և հնազանդեցաւ Լ'ն'
 տաք Հռոմայեցւոցն : Յայսմ տեղւոջ Գիւրք
 հին Կտակարանայն կատարեցան : ՅԼ'դա
 մայ լինին ամք հինգ հազար եւթանասուն
 և երկու , և աստի մինչեւ 'ի ծնունդն Տեառն
 մերոյ (Յիսուսի Քրիստոսի) ամք հարիւր քը
 սան և չորս : Եւ թիւք ժամանակաց թագա
 ւորացն Լ'սիացւոց 'ի Սելււկոսէ , որ զկնի
 մահուանն Լ'ղէքսանդրու մինչեւ տիրեցին
 Հռոմայեցիք՝ ամք երկերիւր և վեչտասան :

Ի թուին (Լ'սորւոց) ՄԻԲ (222), դարձաւ
 Պողոմէոս հալածեալն՝ յաթուռ իւր , (և եկաց)
 ամն ութ : Ի թուին ՄԼԵ (237) թագաւորեաց
 Պողոմէոս 'ի իոնէսիոս ամն երեսուն , որ
 էր որդի Սովտերայ և եղբայր Կղէոպատ
 րեայ (1) : Ի հինգ ամին Պողոմեայ մեռաւ
 (Յովհաննէս խիս որ և Լ'ղէքսանդրոս , և առ
 զթագաւորութիւնն կին նորին Լ'ղէքսանդ
 րա , որ կոչեցաւ Սաղինէ , ամն ինն , և էր օրի
 նապահ : Սա ունէր երիս որդիս , Հիւրկիանոս
 և Լ'րիստաբուլոս և Լ'նտիգոնոս : Եւ եղեւ
 Հիւրկիանոս քահանայապետ և եղբայրն վի
 ճէր ընդ նմամինչեւ առ զթագաւորութիւնն :
 Եւ եկն Պոմպէոս զօրապետն Հռոմայ , և

(1) Եւսեբիոս . Գրկ . Հտ . Ը . Եր . 246, ուր զԴիոնիսիոս
 Կոչէ նոր Դիոնիսոս :

տարաւ կապանօք զԱրիստաբուլոս և կոտորօց զՀիւրկիանոս քահանայապետ ամն երեսուն և չորս : Սա շինեաց զպարիսպն Երուսաղէմի զքակեալն 'ի Պոմպէէ : Եւ աստ եղեն շրեայքն հարկատուք Հռոմայեցւոցն : Եւ բազում աշխարհ հաւանեցոյց Պոմպէոս 'ի Հայոց և յսորւոց և յԱրաբացւոց . և մեծացաւ Պոմպէոսս այս մինչեւ Տոկարոյր (1) անուանեցաւ :

Եւ յայսմ ժամանակի մեռաւ Պտղոմէոս , և Թադաւորեաց կղէոպատրէ (2) ամն քսանեւերկու : Ի յերկրորդ ամին սորա ըսպանաւ Պոմպէոս 'ի Վայիոս Եռլիոսէ :

Յայսմ ժամանակի էր Հերովդէս . և այս է աղգն նորա : Եւր մի Ենթիպատրոս անուն Եսկաղոնացի՝ որդի Հերովդէի քրմապետի կուոցն Եպողոնի : Եւս Ենթիպատրոս գերեցաւ յԱշումայեցւոցն , և հայր նորա Հերովդէս չկարաց փրկել զնա , և սնաւ և մեծացաւ յԱշումայեցիս . և ա՛ռ 'ի կնուծիւն զդուստր Երեսայ Թադաւորին Երաբացւոց զԿուփրիտէ (3) և սա եղեւ բարեկամ Հիւր-

(1) Ընթերցիր Աւտոկրատոր, Autocrate, որ նշանակէ բացարձակ տէր . զայս անուն տային Հռոմայեցիք ինքնակալաց :

(2) Այն է յիշատակեալ վերագոյն քոյր Պտղոմէայ Դինէսիոսի : Եօթնական սխալմամբ գնի Թադաւորել սորա աւմրս երկու փոխանակ գներոյ քոսն և երկու , որպէս եղաքս :

(3) Եւսեբիոս (Քրոն. Հտ. Բ. Եր. 254) զԿիպրէ արաբացի՝ ասէ լինել մայր Հերովդէի , և ոչ կին : Տես և 'ի Եսթէս :

կանեսայ քահանայապետին, որ և օգնէր նշմա ընդ եղբորն կռուելով: Վնացեալ վասն նորա առ Պմպէոս, և եղեւ ծանօթ Հռոմայեցւոց, և կայուցին զնա իշխան Հրէից. և եղեալ էր նմա որդիք Յովսէփ և Փրօրա և Փետաղոս (Փետայէլ) և Հերովդէս, չորս որդի և դուստր միանուն Սողոմէ: Եւ եղեն Յովսէփ և Փետաղոս ընդ հօրն իւրեանց իշխանք Հրէիցն: Եւ ոմն ՚ի Հրէիցն (1) դեղով սպան զՆիմիպատրոս երկու որդւովքն. և եղեւ Հերովդէս փոխանակ հօրն իշխան Հրէիցն: Եւ ՚ի կարեաց ժամու երթայր նա ՚ի Հռոմ, և ծանօթացաւ նոցա:

Եւ յայսմ ժամանակի եկն զօրավարն Հայոց Ռազափրան և գերեաց զՀրէաստան, և տարաւ դերի զՀիւրկիանոս և զՓրօրա եղբայրն Հերովդի. և Հերովդէս փախստաւ կան անկանի ՚ի Հռոմ: Եւ առ զԹագաւոռ

պոռ՝ Փլաւիանոս (Յղ. Պապէր. Հր. Ըստ հայ Թարգմանութեան Գիրք. Ա. Գլ. 2) որ Սիպարիս անուանէ զմայրն Հերովդեայ:

(1) Յովսէպոս պատմէ (Յղ. Պապէրտ, Հր. Դպ. Ա. Գլ. Թ. ԺԳ.) եթէ Մաղքոս անուն ոմն գաւառանեաց ըզկեանս Անթիպատրի ՚ի կոչունս ՚ի ձեռն ծառայից Հիւրկանեայ, և զՅովսէփ որդի նորա ՚ի ձեռն Պապիայ ուրումն անուանելոյ: Իսկ վասն Անտիգոնոսի ասէ, ածեալ զնա Սոփիայ կուսակալի Ստրուոց առ Անտոնինոս, ոսկրով սպանեալ: ԶՀիւրկանեայ ոչ ինչ որոշակի ծանուցանէ խորենացի. իսկ Յովսէպոս (Յղ. Պապէր. Հր. Գիրք. Ա. Գլ. ԺԵ) ասէ, եթէ առ գկասկած սրտի իւրոյ փառատելոյ՝ սպան զնա Հր. Ըովդէս յիտ դարձին նորա ՚ի գերութենէ Հայոց:

որութիւնն 'ի վերայ Հրէից , և հկեալ սպան
զ(Նաոիգոնոս զոր եղեալ էր Հայոց , և ինքն
նստաւ : Եւ յորժամ դարձաւ Հիւրկիանոս
'ի Բագրատունեացն (1) յարձակմանէ յ(Երու-
սաղէմ , եւ զնա սպան Հերովդէս և զոր
դի նորա զ(Յոֆնաթան : Եւ աստ կատարե-
ցաւ բանն թէ , «) 'ի պակասեցէ պետ և
իշխան 'ի Յուդայէ , մինչեւ եկեսցէ որ իւր
է թագաւորութիւնն . » (2) զի աստ պակա-
սեցան պետքն Հրէից :

Եւ եկն Տէրն արքայորդին ծննդեամբ
'ի Բէթղէհէմ , 'ի կատարման եւթներորդա-
ցրն 'Իանիէլի (որ ասէ) . « Եւթներորդք եւ-
թրն , և եւթներորդք վաթսուն և երկու . » (3)
որ լինին ամբ չորեքհարիւր ութսուն երեք՝
սկսեալ 'ի վեց ամէն 'Իարեհի մինչեւ յաւի-
տեան : Բր և կայ 'ի թարգմանութիւնն Լբ-
դարու , թէ 'Իանիէլ հիւանդացեալ մեռա-
նէր 'ի վերայ Տիգրիս գետոյ , և անկեալ 'ի
վերայ երեսացն գոչեաց առ Տէր . « Յոյց
ինձ Լստուած զՔրիստոսն քո , մինչեւ մե-
ռեալ իցեմ . » և եկն առ նա 'Իաբրիէլ և ասէ .
« Հանգիր դու 'ի խաղաղութիւն , այր ցան

(1) Աւ Հերովդէս Արշակունիք և ոչ Բագրատունիք
Թագաւորէին 'ի վերայ Հայոց . ուստի յայտնապէս սխալ է
աստ . սխալանալ գրելոյ 'ի Բագրատունայ :

(2) Ծնունդք . ԻԹ . 10 :

(3) Դան . Թ . 24-27 . Էրեմիա ԻԹ . 20 :

կուլթեանց, զի դեռ չեւ է ժամանակն. այլ
մինչեւ կառարին եւթներորդքն քո, ապա գաց
Վրիստոս և խաչիւ մեռանի. և ազատէ զձեզ
'ի դժոխն առ ձեզ եկեալ. և արդ մխիթա-
րեա զքեզ յուսով գալատեան նորա : » (1)

Եւ մինչ 'ի տեսիլն 'Դանիէլի՝ Թագաւո-
րացն պատիւնն Բոբիտ լինէր կոչեցեալ. և
աստիսկսան (Կաթարար (Լուողրատ) կոչել⁽²⁾ :
Եւ յայնմ ժամանակի կուռք՝ որ կայր յԱ-
ղիմպիոս, շանթիւք այրեցաւ, յորժամ Թա-
գաւորեաց () գոստոս կայսրն : Եւ նոյն կայս-
րն զի ուստանիա կղզին քակեաց, և սկսաւ
զմի մի 'ի կղզեաց քակել. վասն զի գտաւ
մուտուծիւն (խուլվուծիւն) 'ի կղզիս⁽³⁾ : Իայց
նախ Վայիոս, որ և Յուլիոս կոչեցաւ կայսր
'ի լեզուն Հռոմայ, զի մօրն մեռելոյ (յար-
գանդէ) հանաւ կենդանի մանուկն. և բա-

(1) Դանիէլ Թ. 21 .

(2) Ազատ են բանք այսր հատածիս. միւս Թագամանու-
ծիւնն փոխանակ Բոմբիոսի՝ ունի Բոբիտ, որ և այն ոչինչ
իմաստ չնծայէ : Զկնի Տարկինտի մերջնոյ Թագաւորին Հը-
ռոմայ, որ էկաց յաթոռն 'ի վախճանել գերութեանն Հը-
րէից 'ի Բաբելոն, նառան հիւպառք բրուտեանք. և երբեմն
ասմկապեղք և դիկտատորք մինչեւ ց Յուլիոս Վայիոս որ կոչե-
ցաւ Բեքնակալ Աւտոկրատ (Autocrate) : Իսկ բառս Բոմբիոս մարթ
է առնուլ իբրեւ մակդիր և անուն պատուոյ հիւպոթիցն .
իբր խառնուրդ, և ստոյգ զայս նշանակութիւն տայ բառք 'ի
Լատինականն : Տես և յԵւսեբիոս 'ի Բրոնիանի, յեր, 204 :

(3) «Կայսր զԼիսիտանիա և զոմանս յովկեիանի կղզիան
վանեաց : » Եւսեբ. Բրոն. Հա. Բ. յեր, 250 :

րեքադղէ եղեալ Թագաւորեաց , որ խափա-
նեալ էր Թագաւորութիւնն Հռոմայեցւոց
ամա չորեքհարիւր վաթսուէն և երկու , 'ի
Տարկիանուսէ մինչեւ 'ի Վալիոս (Յուլիոս :
Եւ 'ի շինեղոյն Հռովմայ մինչեւ 'ի կրկնակի
Թագաւորութիւնն եւթն հարիւր և երկու
ամ : Եւ Վալիոս (Յուլիոս իջեալ յԱգիպ-
տոս հաստատեաց զԹագաւորութիւնն Լը-
դէոպատրեայ կնոջ : Եւ Վալիոս Կայսն Թարգ-
մանի : Եւ 'ի Ներոնիկոս⁽¹⁾ Թէ , հինգ ամ Թա-
գաւորեաց և ապա սպանաւ գաղտ Եւ Թա-
գաւորեաց () գոստոս ամա յիսուն և վեց
և ամիսս վեց :

Եւ յուր ամին () գոստեայ Թագաւորեաց
Հրէիցն Հերովդէս և խափանեաց զԹա-
գաւորութիւնն և զքահանայութիւն նո-
ցա , զի ընդ ձեռամբ արար զվակասն և
տայր կաշառօք : Եւ Թագաւորեաց ամա ե-
րեսուն և հինգ . և զառաջինն ոչ ընդու-
նէին զնա յԱրուսաղէմ , մինչեւ արար պա-
տերազմ և քակեաց զերկու պարիսպն , և
զբազումն կոտորեաց 'ի Հրէիցն , և ապա
տիրեաց 'ի վերայ նոցա : Եւ սա արար որ
յամենայն ամի քահանայսպետ փոխէր : Եւ

(1) Միւս Թարգմանութիւնն գնէ , «որ է Անդրոնիկոս
կոչեցեալ յոմանցոյ իսկ բառք Կայսն ոչ ինչ 'ի հայումս նշա-
նակէ , Թերեւս պարտի գրել գայտն , որ և 'ի Յոյն և 'ի
Լատին լեզուին որպէս և առ մեզ՝ նշանակէ գեղարդն , նի-
գակ :

առաքեաց 'ի Բաբելոն և ետ բերել զԼնա-
նէ (1), և արար զնա քահանայապետ ամ մի,
որ չէր Ղեւտացի: Եւ զկնի նորա արար
զԼրիստաբուլոս որդի Հիւրկանեայ քահա-
նայապետի զեղբայր կնոջ իւրոյ . և սպան զնա
և հաստատեաց զԼնանէ: Բայց թէպէտ
և փոխեցաւ սահման օրինացն և ամի ամի
կաշառօք ունէին և փոխէին զմիմեանս . և
այսու պատճառաւ բազում էին քահանայա-
պետք, այլ 'ի ժամ մտանելոյ 'ի Սուրբն Սըր-
բոյ ոչ որ 'ի նոյանէ համարձակէր, այլ ըզ-
Օսբարիա և զԼրիա կարգէին մտանել, որք
չէին այնպիսիք, այլ ըստ օրինացն և արդարք:

Ի յերրորդ ամին Հերովդի եղեւ Սամու-
սատ ընդ Հռոմօք, յաղթեալ զօրացն Հայոց
որ կային 'ի վերայ Լիւրատ գետոյ, և տային
հարկս 'ի Սիջագետաց (2): Եւ այսմ ժամանա-
կի զօրավարն () գոստեայ Լնտոնինոս ապրա-
տամբեալ յ() գոստեայ թագաւորեաց և սի-
րեաց զԼիզնուպատրոս գնալով յԱգիպտոս 'ի
համբաւ նորա: Եւ եկն 'ի վերայ նորա ()
գոստոս և ըմբռնեաց զնա և աղաչանօք սին-
կղիտոսացն ապրեցաւ և խաղաղացան. և մեծ
գերութիւն առաքեաց յայսմ կողմանէ 'ի
Հռոմ () գոստոսն: Եւ Լիզնուպատրա ունէր
նենգութիւն ընդ Հրեայս և ընդ Լրաբա

(1) Ըստ Եւսեբեայ Անանիոս:

(2) Մովսէս Խորե . Գիրք Բ . Գլ . 21 .

ցիս , և խնդրեաց յ[Նտոնինոսէ իշխանու-
թիւնն 'ի վերայ նոցա , և ետ նմա . և այս պատ-
ճառաւս եղեւ երկրորդ խռովութիւնն ()
գոստեայ ընդ [Նտոնինոսի . և դարձեալ
յաղթեցաւ [Նտոնինոս և Կղէոպատրա , որք
'ի միասին ընդդիմացան ()գոստեայ : Եւ
յորժամ տեսին զպարտութիւնն անձանց իւ-
րեանց , անձնասպան եղէն երկոքին՝ [Նտո-
նինոս և Կղէոպատրա . և ()գոստոս սպան
զ[Նրեգակն և զ[ուսին զորդիսն Կղէոպատ-
րեայ (1) : Եւ յայսմ ժամանակի բարձաւ
Թաբաւորութիւնն Պողոմեանց յ[գիպտոսէ
որ [Յունաց կոչէին , տեւեալ ամս երկերիւր
իննսուն և վեց , և եղէն ընդ Հռոմօք : Եւ
են ոմանք որ աստի թուեն զժամանակն ()
գոստեայ , որ կոչեցաւն Սեբաստոս , որ է
յաղիւղ (2) , յորժամ սպանան [Նտոնինոս և
Կղէոպատրա և որդիք իւր :

Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցաւ Յու-
դա գալիլիացին 'ի Վամաղա քաղաքէ : Սա
և Սադոզկ փարիսացին յարեան և ասացին .
«Չէ արժան մեզ հարկս տալ Հռոմոց : ո
[Յիննէտասն ամին ()գոստեայ առաքեաց
զՏիգերիոս զօրապետն իւր 'ի Հայս (3) , և

(1) Եւսեբիոս , Գրոնիոն . Հա . Բ . Եր . 256 :

(2) Սեբաստոս կամ Սեւաստոս ըստ Յունաց նշանակէ Աւ-
գոստոս , և ոչ յաղիւղ , զոր Միկայէլ շփեթէ ընդ միմեանս :

(3) Միւս Թարգմանութիւնն ունի յեգիպտոս :

արար ընդ նոսա խաղաղութիւն . և դարձեալ 'ի Հայոց՝ գնացեալ 'ի կիւրենական աշխարհն , արար զնոսա հնազանդս , որ է անդրքան զԵգիպտոս : (Յայսմ ժամանակի շինեաց Հերովդէս զՍամարիա , և յերաստիա կռչեաց յանուն ()գոստեայ . և շինեաց զՓանիոն 'ի Փանիա (1) , և մեծացոյց զարքունիսն յԵրուսաղէմ : Եւ շինեաց զանուանեալն աշտարակ Սորատոնեան՝ քաղաք , և անուանեաց կեսարիա յանուն կայսեր . և նորոգեաց զԳաբաա 'ի Գալիլեա : Եւ սա յաճախ արար հեղումն արեանց . և սա ըսպան զկին իւր Սարի (2) անուն , և սպան զամենայն օրինագէտ և զիմաստուն այր Հրէայ : Եւ յայսմ ժամանակի եղեն աւետիք Սրբոյ Կուսին . և յետ ինն ամսոյ և հինգ աւուր՝ ծնունդ կենարար Բանին Լստուծոյ Տեառն մերոյ (ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍ 'ի քառասուն երեք ամիս ()գոստեայ և յերեսուն երեք ամիս Հերովդի , և 'ի Թուին Լսորւոց երեք հարիւր հնգետասան : (ՅՆշամայ մինչեւ 'ի ծնունդն Քրիստոսի՝ ամբ հինգ հազար երկերիւր ութսուն և չորս . այս ըստ Եւսեբի , իսկ ըստ Եւթանասնիցն՝ ամբ հինգ

(1) Եւսեբիոս , Գրոնիւն . Հտ . Բ . յեր . 258 :

(2) Այն է Մարիանն կամ Մարիամն Թառն Զիւրկանայ վերջնայ , զոր 'ի գրգռութենէ քեռ իւրոյ Սողոմոն ըսպան Հերովդէս . Յովսեպ . Յշ . արտէրալ՝ Հր . Գիթք . Ա . ԳԼ . ԺԵ :

հազար հարիւր իննսուն և ութ . և ըստ Նանոսի՝ ամբ հինգ հազար իննսուն և մի . և ըստ այլոց՝ հինգ հազար հինգ հարիւր և երեք . և ըստ Նսորւոցն՝ ամբ հինգ հազար քըսան և վեց : Եւ էր մուտ տարւոյն երկուշաբաթ , և երկուտասանալուսնեայ էր տարին :

Ի քառասուն և երեք ամին () գոստեայ առաքեցաւ Վիւրինոս իշխան ՚ի Սինկզիտոսէն Հռոմայ գրել զագգն Հրէից և դնել գլխահարկս վասն պատճառի Եռգայի Վալիւեացւոյն և այլոց բազմաց , որք ասէին՝ « Զէ պարտ է մեզ հարկս տալ մահկանացու մարդոյ (1) : » Եւ լսել լսել եղեւ քանն ՚ի Հռոմ և բարկացան , և արարին բան զոր չէր լեալ մինչեւ ցայնժամ , և ՚ի նմին ժամանակի յայտնեցաւ Տէրն մեր ծննդեամբ : Յի չէ զայս ժամանակս ի ազիանոս հռոմայեցի որ կայր յայտմ կոյմանէ , և գրէր առ կայսր զպատահեալսն . գրեաց և ասաց , թէ « Վալսիկք եկին մտին յիշխանութիւնքս , և մաւտուցին պատարագ տղայի միոյ ծնելոյ ՚ի Հրէաստանի . և թէ ով է , կամ ո՞ր որդի , դեռ չեմք լուեալ : » Եւ գրեաց կայսրն թէ , « ԶՀերովդէտդ արքայ կայուցեալ եմք ՚ի վերայ Հրէիցն , նա գրէ առ մեզ : » Եւ եկին մոգքն յերեսուն և հինգ ամին Հերովդէի . Լւսեբի և Նիւսացին ասեն , թէ յորդւոցն

(1) Գործ . Ե . 36—37 :

Բաղաամու մոգքն էին, և Յակովբ ուռհայեցին ասէ, Թէ յազգէն Իլամայ Սեմացիք էին. և այլք ասեն, որդիք Թագաւորացն Արաբայ և Սաբայ էին ըստ Գաւթի բանիցն⁽¹⁾. և երեք Թագաւոր էին, զի երեք ցեղ պատարագ մատուցին: Եւ ոմանք ութ Թագաւոր ասեն, որպէս Սիբիա ասէ. «Սեթ վարիչ մարդկան»⁽²⁾: Եւ սուրբն Յակովբ երկոտասան իշխան պսէ, որ գտեալ էր գիրք, Թէ երեքհազար ձիաւոր և հինգ հարիւր հետեւակ ունէին: Եւ յորժամ եկին ՚ի Ափրատ գետ, ՚ի տեղին որ ասի Կալանիկոս, որ է Ռախզա, և լուան Թէ սով է ՚ի Հրէաստանի, և Թողին անգ զքաղուսն, և երկոտասան իշխան հազար հեծելով գնացին և տեսին. և յորժամ տեսին, դարձան աւ զօրս իւրեաց, որոց անուանք են այս. Դահանդուր որդի Արտաւազայ. Շաթէփ որդի Գուգբարայ. Արշակ որդի Սահդուգայ. Օրեւանա որդի Վարիդուգայ. Արհհու որդի Խաստրովու. Արտաշէս որդի Սելաթայ. Եշթանքուզա որդի Իշտոնայ. Սահդուգ որդի Հումայ. Աքշիրիշ որդի Սահապանայ. Սալտանա որդի Բելտանայ. Սարուդոք որդի Բելայ: Եւ Թագաւորին որ առաքեաց զնոսա՝ Փիր—Շապուհ անուն: Ի՛նչք երկու ամաւ յետ ծննդ

(1) Սաղմ. 4Ա. 10. (2) Մկրիա Ե. 5.

գետնն ասին զգալ մոգուցն . բայց այլք
ստուգեն թէ երկու ամաւ յառաջ գուշա-
կեցաւ աստեղը , և ելին 'ի գալ . և յերեկոյն
ծնաւ Տէրն , և մոգքն վաղն եկին : Եւ մը-
նաց Սարիամ Լստուածածինն 'ի Բէթղաւ
հէմ դքառառուն օր , և ապա դնաց 'ի Տա-
ճարն . և ընկալեալ 'ի գիրկս իւր զ()ծեալն՝
Սիմէոն ծերունին , որ հրամանաւ Հոգւոյն
պահեցաւ կենդանի 'ի Սողոմոնայ ժամանակա-
ցին , որ մի էր 'ի Թարգմանչացն , և 'ի գրեթէ
զ[]սայի մարգարէ , եկեալ 'ի տեղին որ ասէ .
“ Լ'հա կ'յս յղացի և ծնցի (1) . ” Եւ յոր
ժամ գրեաց՝ դարձեալ զըջացաւ , և ասաց .
“ Հեթանոսք զիափդ հաւատան այսմ , այլ
ծաղը առնեն զմեզ . ” և ջնջեաց առ ժամայն
զգրեալն , և դարձեալ տրտմեցաւ և ասաց .
“ Լ'պա թէ իմ ընկերքն՝ գրեն , այսն լինիմ .
և լինի հսկառսկութիւն : ” Եւ 'ի տրտմու-
թենէն ննջեցին ինքն և ընկերքն իւր , և 'ի
զտրթնուլն տեսին գրեալ զարմանալի գրով
որպէս ոսկեղինաւ : Եւ խնդացեալ Սիմէոն
եւրաց և երանեաց զժամանակն կուսածին և
զաչսն որ տեսանէ և զշուրթն որ համբու-
րէ զ[]մանուէլին : Եւ ասէ ցնա Հոգին .
“ Ս' տեսցես զմահ մինչեւ տեսցես դու
զ()ծեալն . ” և կատարեցաւ բան Տեառն .
Եւ յայն ժամն վաթսուէ ամաց էր Սիմէոն .

(1) Եւայի . է . 44 .

և երեքհարիւր քառասուն և չորս ամ սյլ
ապրեցաւ մինչ որ հառաւ երանութեանն :
Իսկ (Յովսէփ և Սարիամ հանդերձ մանկամբ
բըն գնացին 'ի Նազարէթ յետ ընծայելոյն .
և հրամանաւ հրեշտակին գնացին 'ի Աշ-
գիպատոս յետ վաթսուն և երկու ամին ծնըն-
դեանն Տեառն , և այլք առեն՝ թէ զկնի եր-
կու ամի գնացին :

Եւ Հերովդէս կոտորեաց զմանկունսն
խաբէալ 'ի Սոգուցն , և զտրացեալ այրեաց
զգրեանն Հրէից , և ջնջեաց զյիշատակ թա-
գաւորութեանն և զքահանայութեան՝ զի
ինքն իցէ , սեպհական և որգիք իւր ժա-
ռանգ թագաւորութեանն : Բայց Աշգիպ-
ատոս և յայլ աշխարհ պահեցան գրեանն խը-
նամովն Նստուծոյ : Եւ Տէր եհար զՀերով-
դէս չարաչար ցաւօք յոտից մինչեւ ցգլուխ ,
և տրորեցաւ ամենայն անդամօք , և բժիշկք
աչ կարէին օգնել նմա . և եդին զնա 'ի ջեր-
մըն ձէթ , և խատեաց ցաւն : Եւ ըմբռ-
նեալ զգլխաւորս Հրէիցն՝ և եդ 'ի բանտի ,
և պատուիրեաց փեսային իւրում Նիքքսին
և քեռ իւրում Սողոմէի , զի 'ի մահուան
նորա սպանցեն զնոսա , զի ակամայ Հրեայ
բըն լացցեն յաւուր մահուան նորա . զոր
և արարին իսկ : Եւ նա նեղեալ 'ի դառն
ցաւոց սպան զանձն , և չարամահ եղեւ
յերեւաւն և հիմա ամի թագաւորութեան

իւրոյ ⁽¹⁾ : Եւ կացոյց ⁽²⁾ գոստոս թագաւոր
զ՝ Բքեղայոս զորդի նորա՝ ամս ինն : Եւ զկնի
ինն ամի տուաւ յաքսորս ՚ի Նինան քաղաք
վասն չարեաց իւրոյ ⁽³⁾ . Եւ ան զիշխանաւ թիւնն
Հերովդէս չորրորդ ասեա : Եւ ՚ի նմին ամին
մեռաւ ⁽⁴⁾ գոստոս և թագաւորեաց Տիբեր
ամս քսան և երեք :

Եւ աջին Հերովդէսն սւնէր ինն կանայս
և ութ որդիս : Ի Նոսիասէ ⁽⁵⁾ (Նովսէո) Ննթիւ
պատրոս եղեւ , այն որ սպան զերկուս եղբայրս
իւր , և սպանաւ ՚ի հօրէն իւրմէ : Եւ
՚ի Սարէ (Սարիամնէ) դստերէ Հիւրկիան
եայ ⁽⁶⁾ ծնաւ զ՝ Ղէքսանդրոս և զ՝ Երիտաբու
լոս , զոր սպան Ննթիւպատրոս , և զՀերով
դէս՝ որ կոչեցաւ Ննթիւպատրոս , այն որ է
առ զՀերովդիսիադա և սպան զ՝ Նովհաննէս ⁽⁷⁾ :
Եւ ՚ի Նեղքոսա սամարացւոյն ծնաւ զ՝ Բքեղայոս ,
որ թագաւորեաց զհետ նորա : Եւ ՚ի իղէոպատրեայ
երուսաղէմացւոյն միւս
Հերովդէս և Փիլիպպոս , որ սւնէր զՀե-

(1) Յովսեփոս , (Յգ. գտեք . Հր. Գիրք Ա. ԳԼ. ԻԱ) :

(2) Յովսեփոս , (Յգ. դատեր . Հր. Գիրք Բ. ԳԼ. Ը .)
և Եւսեբիոս (Բրն . Եր. 262 .) կոչեն նոյնպէս Բնան կամ
Բիննա , ՚ի Գաղատացւոց երկրին , և այն իսկ է զԲնան մայր
քաղաքն Աւստրիոյ :

(3) Մարիամնէ ոչ գուտոր՝ այլ Թուն էր Հիւրկիանեայ
և գուտոր Աղէքսանդրի :

(4) Այս Հերովդէս ոչ Թունին Հիւրկիանեայ է որդի ,
այլ միւս Մաքիամնեայ դստեր Միմեմի քահանայապետի :

րովդիադա կին, և առաւ յեղջօրէն. զկնի
 և ինքն Փիլիպոս սպանաւ ՚ի նմանէ: Եւ ՚ի
 Բաղտայէ՝ Փիսարոս (Փասայէլ): Եւ որդիք
 որդւոցն նորա են այսոքիկ. Լ՛րիատաբու-
 լեայ եղջօրն Լ՛ղէքսանգրի եղեւ որդի Հե-
 րովդէս, որ և Թագաւորեաց ՚ի Բաղկիդա:
 Եւ Լ՛գրիպպաս որ կոչեցաւ Հերոդէս, այն
 որ սպան զՅակովբ զեղջայրն Յովհաննու,
 և որդնեռաց եղեալ մեռաւ: Եւ վանեաց
 սա զհօրեղջայրն իւր, և էառ զԹագաւու-
 րութիւնն. և եղեւ սմա որդի Լ՛գրիպպաս,
 որ Թագաւորեաց զկնի նորա: Եւ դստերք
 Բերինիկէ և Դրուսիլա, որ եղեւ կին Փե-
 լիքսայ իշխանին. Ի չորեքտասան ամին Տիբե-
 րեայ, որ է ՅԼԵ (337) Թուին, առաքեցաւ Պի-
 դատոս իշխան Հրէաստանի, և յետ տարւոյ
 միոյ, որ է յԼ՛գամայ հինգ հազար հինգ
 հարիւր երեսուն և եւթն, մկրտեցաւ Տէրն ՚ի
 Յորդանանն ՚ի Յովհաննէ, յունվորի ՚ի վեց
 և ՚ի տիբէթի քսան և մի, յաւուր կիւրակէի:

Եւ ՚ի նոյն ամի Գերմանիկոս կայսրն զօ-
 րացաւ ՚ի վերայ Պարթեւաց և Տիբեր ըզ-
 Տուրթէոս (Դրուսոս) արար հազարք իշխա-
 նութեան իւրոյ և ինքն դեղով մահու սպա-
 նաւ. և ՚ի նոյն ամի արքունիքն Բոմբիոսի աչ-
 րեցաւ⁽¹⁾. և ՚ի Տիբերեայ ժամանափն շինեաց

(1) «Պոմպիի Թէատրոնն հրձիգ եղեւ:» Եւսեբւ. քրն.
 ԴԻՐ. 262.

Հերովդէս զՏաբարիտս (1) և զԻսայիա (2) : Եւ Պիղատոս զպատկերն (3) Եւսեայ եմոյճ 'ի Տաւաթն , և զգանձանակ Տաւարին Թափեաց 'ի Զբէջան :

(3այսմ ամի ընտրեցան Լաւբեալք երկոտասան : Ա . Սիմոն Պետրոս 'ի ցեղէն Եփեթաղիմայ , որ շինեաց խորան յառաջ յԵւտիոք , և յամս Կըօղեայ կայսեր ել 'ի Հռոմ , և եկաց անդ ամս քսաննհինգ , և յերեքտասան ամի 'ի Երոնէ կատարեցաւ : Բ . Իդորէաս եղբայր նորա որ քարոզեաց 'ի Եփեթա և 'ի Եփեմիդիա և 'ի Սիւլթիա և յԼքաիա , և ամս առաջին Լթոռն յԿիւստոս : Գ . Զաիդք որդի (4) Եբեդեայ 'ի ցեղէն Օւրուղոնի , որ սպանաւ 'ի Հերովդէս Լաւրիպպայ , և եղաւ մարմին նորա իւր մարմնիկէ (5) : Դ . Զովհաննէս եղբայր նորա քարոզեաց յԱսիա , և եկաց մինչեւ ցեւթըն ամն Տրայիանոսի , և կատարեցաւ փա-

(1) Հերովդէս Անտիպոս շարորդագեա Գաղիլէոյ շինեաց զքաղաքս Տէֆերիա , և 'ի Պերթա զՅապիտոս քաղաք : զոր և յանուն կնոջ Տէբերի կայսեր կոչեաց (Յովս . ՅԷ . Պատմ . ԶԵ . Գիրք Բ . ԳԼ . Ժ .)

(2) Իսկ Եւսեբիոս (Բրն . Եր . 262) Ղէթիպոս անուանէ , զոր Միխայէլ կամ ընդ օպիմաիդք նորա փրպակա զԵրեն Բալէս կամ Անթիոս :

(3) Կամ Յարմարիէի , բառ անիմանալ . իսկ քաղաքն յորում աւանդի թե կայցեն նշխարք մարմնայ նորա՝ բաց 'ի զլսոյն , և Կոմբոստեա , յաշխարհին Սպանիացոց :

աւաւոր մահուամբ : Ե . Փիկիպարոս յազգէ
 Լեւրայ , 'ի Բեդսաիդա . քարազեաց յ'Մի-
 րիկէ և Թաղեցաւ 'ի Փսիդեա : Զ . Քարթա
 ղիմէոս յազգէն Իսաքարայ յ'Դաւիթ գեղջէ ,
 քարազեաց 'ի Հայաստանեայս , և անդ կա-
 տարեցաւ սրանչելի նահատակութեամբ 'ի
 յԻւրիանոս քաղաքի⁽¹⁾ , որ այժմ կոչի Հաղբակ,
 'ի Սանատրկոյ յամբարիշտ և յանգրէն Թա-
 գաւորէն : Ե . Թովմաս յազգէն Զուդայ , քա-
 րազեաց Պարթեւայ և Սադացեայ և Հրնդ-
 կայ , և անդ նահատակեցաւ : Ը . Սասթեոս
 յազգէն Իսաքարայ , 'ի Նազարեթէ , մեռաւ
 'ի Քաբադա և Թաղեցաւ յ'Նաիդ . և յետոյ
 տարաւ յայնկոյ ծովուն : Թ . Սիմոն կա-
 նանացին յազգէն Լեւրեմի , ննջեաց 'ի Հա-
 մա . և յայլ տեղ գտաւ , Թէ 'ի Կուրիս : Ժ .
 Զուդա՝ որ կոչեցաւ Թադէ , որ վասն իմառ-
 տութեան իւրոյ ստէին 'ի Երէս , որ է սիրտ
 և հոգի , քարոզեաց 'ի Հայս և յ'Սորիս , և
 կատարեցաւ 'ի Սանատրկոյ 'ի Հայս , 'ի տեղ-
 ւոյն յորում եհար զվէմն և բղինեաց աղ-
 բիւր երեքտասան ակն . երկուսասանն յա-
 ռաքելոցն անուն , և միւսն Փրկչին մերոյ
 Զիսուսի Քրիստոսի . որ կայ մինչեւ ցայսօր
 'ի բժշկութիւն ամենայն ախտից և հիւան-
 դութեանց : Եւ է պատուական մարմին և

(1) Այս քաղաք կոչի 'ի գիրք Մովսէսի խորհուրդս Ա-
 իբով . Բ . 31 :

Հերովդէս զՏաբարթա (1) և զԲայիս (2) : Եւ Պիղատոս զպատկերն (3) Եւսեայ եմցծ 'ի Տաւադն , և զգանձանակ Տաւարթն թափեաց 'ի ջրէջան :

Յայսմ ամի ընտրեցան Մաքեալք երկոտասան : Ա . Սիմոն Պետրոս 'ի ցեղէն 'Եփթաղիմայ , որ շինեաց խորան յառաջ յԱնտիոք , և յամս Կըռեայ կայսեր ել 'ի Հրոմ , և եկաց անդ ամս քսանեհինգ , և յերեքտասան ամի 'ի 'Երոնէ կատարեցաւ : Բ . Միգրէաս եղբայր նորա որքարողեաց 'ի Նիկիա և 'ի Նիկովիդիա և 'ի Սիլիսթիա և յԱքաիա , և ամս տասնին Միսոն յԱփեստո : Գ . Յակոբ որդի (4) Եբեդեայ 'ի ցեղէն Օւրուղանի , որ սպանաւ 'ի Հերովդէ Մաքրիպայ , և եղաւ մարմին նորա իւր մարմարիկէ (5) : Դ . Յովհաննէս եղբայր նորա քարողեաց Մաիա , և եկաց մինչեւ ցեւթըն ամի Տրայիանոսի , և կատարեցաւ փա-

(1) Հերովդէս Անտիպատ չորրորդական Գաբրիէլ շինեաց զքաղաքս Տէբերիս , և 'ի Պերթա զՅուդայոս քաղաք : Շուր և յանդուն կնոջ Տէբերի կայսեր կուէաց (Յովս . Յւ . Պատմ . Հր . Գիրք Բ . ԳԼ . Ժ .)

(2) Իսկ Եւսեբիոս (Բրն . յեր . 262) Ղէթիպոս անուանեւ , զոր Միկայէլ կամ ընդ օգիտագողք նորա զնկարական գրքեն Քոլէ կամ Սեպիոս :

(3) Կամ Յարմարիկի : Բառ անիմանալի . իսկ քաղաքն յորում աւանդի թէ կայցեն նշնագր մարմնայ նորա՝ բաց 'ի զլսոյն , է կոմբոստեղա , յաշխարհին Սպանիացոց :

աւար մահուամբ : Ե. Փիլիպպոս յազգէ
 Լսերայ, 'ի Լեգատիդաւ . քարոզեաց յ'ի-
 ընկէ և թաղեցաւ 'ի Փսիդեա : Զ. Բարթո-
 ղիմէոս յազգէն Իսաքարայ յ'ի Դաւիթ գեղջէ,
 քարոզեաց 'ի Հայաստանեայս, և անդ կա-
 տարեցաւ պանդելի նահատակութեամբ 'ի
 յ'իւրիանոս քաղաքի⁽¹⁾, որ այժմ կոչի Հաղաակ,
 'ի Սանատրկոյ յամբարիշտ և յանօրէն թա-
 գաւորէն : Ե. Թովմաս յազգէն Զուդայ, քա-
 րոզեաց Պարթեւայ և Սագացեաց և Հընդ-
 կայ, և անդ նահատակեցաւ : Ը. Սասթեոս
 յազգէն Իսաքարայ, 'ի Լադարեթէ, մեռաւ
 'ի Բաբաղա և թաղեցաւ յ'ի Նախիթ, և յետոյ
 տարաւ յայնկոյս ծովուն : Թ. Սիմոն կա-
 նանացին յազգէն Լիգրեմի, ննջեաց 'ի Հա-
 մա . և յայլ տեղ գտաւ, թէ 'ի Կարբա : Ժ.
 Զուդա՝ որ կոչեցաւ Թադէ . որ վասն իմա-
 տութեան իւրոյ տանին Եգէոս, որ է սիրտ
 և հոգի, քարոզեաց 'ի Հայս և յ'ի սորիս, և
 կատարեցաւ 'ի Սանատրկոյ 'ի Հայս, 'ի տեղ-
 ւոջն յորում եհար զվէմն և բղխեաց աղ-
 բիւր երեքտասան ակն . երկուտասանն յա-
 ռաքելոցն անուն, և միւսն Փրկին մերոյ
 Յիսուսի Քրիստոսի . որ կայ մինչև ցայսօր
 'ի թշկուածիւն ամենայն ախտից և հիւան-
 դութեանց : Լ. Ե. պատուական մարմին և

(1) Այս քաղաք կոչի 'ի գիրք Թովմոսի խորհանգաց Ա-
 իթան . Բ. 31 :

նշխարք ոսկերաց նորա և սրբոյն Սանդխտոյ
 'ի տեղւոջ նահատակութեան իւրեանց ամ
 փոփեալ : ԺԱ. Յակոբոս Արփեայ որդի՝ յազ
 գէ Սանասէի, որ մեռաւ 'ի Սրուճ : Եւ
 դա մասնիչն յազգէ Ղանայ 'ի Սկարիովտոյ
 գեղջէ : ԺԲ. Սատաթէ փոխանորդն նորա՝
 յազգէն Սորէնի, յերկիրն մարդակերաց :

Ղրեաց Եովսեպոս վասն Տեառն մերոյ
 այսպէս . « Երեւեցաւ յաւուրս մեր այր մի
 որում Եիսուսն ամէին . և բազում նշանօքն
 դոր առնէր նա , յայտնի էր՝ թէ նա է Քրիստոսն . և վասն նախանձու մատնեցին զնա
 Պիղատոսի դատաւորի : Եւ սպանին զնա
 խաչիւ . և յետ երկց աւուրց տեսին զնա
 կենդանի . և ոչ մեկնեցան 'ի սիրոյ նորա հա
 ւատացեալքն 'ի նա , և մինչեւ ցայսօր ու
 ճէ հաւատ նորա . և ցտուգեցաւ թէ նա
 ինքն էր Քրիստոս որդին Աստուծոյ կենդանւ
 ւոյ (1) : »

(1) Ի բնագրին այսպէս ունի . « Զայսու ժամանակաւ էր
 այր իմաստուն անուանեալն Եիսուս , և եթէ արժան է մեզ
 այր կոչել զնա . զի էր սքանչելագործ , և ուսուցիչ անթոյժ
 որք յօժարութեամբ ընդունին զճշմարտութիւնն , և զբա
 զումս 'ի Հրէից անտի և 'ի հեթանոսաց աշակերտս ունէր :
 Քրիստոսն իսկ է նա , զոր չարախօսեալ իշխանաց ազգին մե
 րոյ , Պիղատոս եւ զնա 'ի պատիժ խաչի : Սակայն անթոյժ
 որ իսկզբանէ սկսեցին զնա : Եւ զազարեցին 'ի սիրոյ անտի
 նորա . զի երեւեցաւ նոցա յետ երկց աւուրց միւսանգամ
 կենդանի , որքէս մերթադրեցն Ստոպոնոյ քաջ . և իւր բա
 զում ինչ սքանչելիս զնանէ նախ խօսեցան : Եւ մինչեւ ցայ

Լ՛որ՝ ըստ (Յովսեփայ վկայութեանն՝
 նախ սկսաւ հաւատ նորա երկոտասան ա
 ռաքելովքն (1), զոր գրեցաք վերագոյն. և ա
 յոտ ընտրեցան եւթանասուն և երկու աշու
 փերտքն, որոց անուանքն են այս: Ա. Լ՛դէ:
 Բ. Լ՛խէ: Գ. Ղազար: Դ. Լ՛նանիա: Ե.
 (Յակովբ: Զ. Լ՛ղիա: Է. Բառնաբա: Ը.
 Սոթենիա: Թ. Կիւրակոս: Ժ. (Յովսէփ:
 ԺԱ. Լ՛իկոգիմոս: ԺԲ. Լ՛աթանայէլ: ԺԳ.
 (Յուդա: ԺԴ. (Յստոս: ԺԵ. Շիղա: ԺԶ.
 Բառնաբա: ԺԷ. (Յովհաննէս, որ նա ինքն
 է Սարկոս: ԺԸ. Լ՛միռւս: ԺԹ. Լ՛իճէ: Ի.
 (Յասոն: ԻԱ. Սանիլ: ԻԲ. Դուրիքսիմա: ԻԳ.
 Լ՛ղէքսանդրոս: ԻԴ. Շմաւոն: ԻԵ. Կիւրինէ:
 ԻԶ. Լ՛ուկիոս: ԻԷ. Կղէոպա: ԻԸ. Սիմէոն:
 ԻԹ. (Յովսա: Լ. Բուդիսոս: ԼԱ. Դիւստ
 րոս: ԼԲ. Օպրիդոն: ԼԳ. Տիտոս: ԼԴ.
 Պատրոբա: ԼԵ. Լըմի: ԼԶ. Լ՛սոնկրիտոս: ԼԷ. Պը
 ռիսկոս: ԼԸ. Դուկաս: ԼԹ. Լ՛րիստափուլոս:
 Խ. Դէմաս: ԽԱ. Տիմոթէոս: ԽԲ. Դեւի:
 ԽԳ. Լ՛փրեմ: ԽԴ. Հերովդէս: ԽԵ. Սիլու
 բանոս: ԽԶ: Լ՛իկիտէս: ԽԷ. (Յովհաննէս:
 ԽԸ. Թէոդոս: ԽԹ. Լ՛իկոս: Ծ. Սարոուլոս:
 ԾԱ. Լ՛ասիոն: ԾԲ. Օպքարիա, որդի այր
 ւոյն, զոր յարոյց ՚ի Լ՛ային: ԾԳ. Սիմոն բռ

նոր ժամանակի ոչ նուազ ժողովուրդն քրիստոնէիք որ ՚ի
 նմանէ անուանեալ էր: Եւ Յովսեփ: ՅԶ. որտէր: ԶԳ. Բ. 10.

(1) Յորինիս առաջաւել:

բոտն : ծԴ . Ստեփաննատ : ծԵ . Ստաբրոս :
 ծԶ . Լյպեղէս . ծԷ . Իստոն : ծԸ . Շմաւոն .
 ծԹ . Յովսէփ , որ է Բառնաբաս : Կ . Լըրա-
 սոս : ԿԱ . Լժիմաս . ԿԲ . Յուլիոս : ԿԳ . Փի-
 լիպպոս : ԿԴ . Պրոքորոն : ԿԵ . Լիկանովը . ԿԶ .
 Տիմոն : ԿԷ . Պարմենա : ԿԸ . Լգարոս : ԿԹ .
 Լեփաս , զորմէ ասաց Պաւղոս՝ թէ ընդդէմ
 դարձաց նմա : Եւ ինքն Պաւղոս անօթն ընա-
 րութեան , որ թէպէտ և տրուպ գրէր զին-
 քն , այլ մեծ էր յամենեւեան :

Յայսմ ժամանակի երեւեցաւ իմաստաւ
 սէրն Փիլոն , եբրայեցի-աղէքսանդրացի : Սա
 գրեաց զպատահմունս Հրէից և վասն Սալ-
 խոսի , որ արար զանձն իւր աստուած . և ի
 միայնակեացսն Եգիպտոսի . և վասն արա-
 բաժոցն մեկնութիւնս . և վասն վաստակոց
 երկրի . և վասն մտաց արդարոց , որ յոր
 ժամ զարթնու՝ աղօթէ : Եւ վասն աւելման
 լեզուաց . և վասն աշխատելոց ի վարդապե-
 տութիւնս , և վասն զանազանութեան ա-
 նուանց գրէնաց և երկու Կտակարանաց :
 Եւ վասն տեսլեանց և երազոց հինգ ճառս .
 և հինգ վասն ելանելոյ հոգւոյ ի մարմնոյ .
 և չորս վասն օրինացն , և այլս բազումս : Եւ
 յաւտ-բա Կղզիեաց կայսեր եղաւ գրեանք
 նորա ի տունն գանձուց թագաւորացն Հռ-
 ոմնոց :

Յայսմ ժամանակի եւթն հերձուած գը-

տաւ 'ի Հրեայս, որպէս ասէր (Յովսէպոս⁽¹⁾,
 առաջին՝ 'Իպրացն, որ կոչին օրինականք :
 Լըրորորդն՝ 'Ի եւասականք, որ սւնին դաւան
 դաւթիւն ծերոցն : Լըրորդն՝ Փարիսացւոցն,
 որ հաւատան յարութեան որպէս 'Իպղքն,
 և ասնն և խոստովանին հրեշտակ և հոգի .
 և պահեն երկու օր 'ի շաբաթն . և մկրտին
 յաճախ, և հաւատան աստեղաց և բախ
 աղի : Չորրորդն՝ Սադուկեցւոցն, որ բւրա
 նան զյարութիւն և զհրեշտակ և զհոգի, և
 առին զանուն 'ի Սադուկայ քահանայէ ու
 մեմնէ : Հինգերորդ՝ Սիրոսոզք, որք ասնն՝
 թէ չկարէ մարդ ապրել, թէ ոչ յամենայն
 աւուր մկրտի : Վեցերորդ՝ Սաւսականք, որք
 չաւտեն ինչ շնչաւոր . և զՍովսէս և զմար
 դարէան ոչ ընդունին, և այլ սւնին գրեա
 նրա փոխանակ նոցա : Եւթներորդ որ պա
 հեն զօրէնս և ընդունին զմարդարէս, և մի
 'Իստուած՝ մի անձն դաւանին, և զգրու
 թիւն գրոցն ոչ իմանան ⁽²⁾ :

(Յիննւտասն ամին Տիգրերեայ կայսեր ա
 ռաքեայ 'Իքզար Հայոց արքայն առ Յիսուս

(1) Յովսէպոս, Յղ. պոլեւոլ. Հր. Գիրք Բ. ԳԼ. Թ :

(2) Յովսէպոս 'ի զիրս իւր Յղ. պոլեւոլ. Հր. չորեքն
 աղանդս և եթ յիշատակէ, զՓարիսեցւոց, զՍադուկեցւոց,
 զՅեսսեանց, և զՅուդայի գալիլեացւոյ որ յորդորէր զՀե
 րեայս ոչ տալ հարկս կայսեր . նպատակ նոցա սպառնալու
 թիւն գողով, և ձկառու նոցին 'ի փնտս կոցերական դան
 ձուն, պատժեցան 'ի Հռոմայեցւոց :

Ժուզթ աղաչանաց ՚ի ձեռն (Նանիայի (Նաանիի) հաւատարմին իւրոյ, աշխատել և գալ առ նա, և լինել Թագաւորակից նմա. և հաւատաց ՚ի նա և երկրպագեաց նմա յառաջ քան զչարչարանսն : Եւ (Յիսուս գրեաց պատասխանի և երանեաց զ՚բգար, և խոստաւ ջաւ յետ յարութեան իւրոյ առաքել նմա քարոզ և պատճառ կենաց զմի յաշակերտաց իւրոց : Իսկնա վասն ջերմութեան սիրոյն զոր Թէրմեր, առաքեաց դարձեալ զ(Յովհաննէս նկարագիր (1), փոխել և բերել զպատկեր նորա, զի գտնեա յայնմանէ վայելեաց : Եւ գնացեալ (Յովհաննէս ոչ կարէր հաւատարել վայելութեան գեղոյնորա, այլ և փոփոխէր իրաւաց ՚ի իրաւս. և հիւանայր նկարիչն : Եւ ապա ողորմութեան և գթութեան աղբիւրն խնդրեաց զդաստառակն և ետ ՚ի վերայ երեսացն. և նկարեցաւ տիպն ՚ի հանդերձեղէնն : Եւ էր այս յառաջ քան զչարչարանսն քան և չորս աւուրբք. և բերաւ և տուաւ ՚բգարու : Եւ մեծամեծ հրաշք և քանչեքիք քննէին ՚ի նմանէ, մինչև եկն Թագէոս առաքեալն. Ինչոյն ամի խաչիւ

(1) Մովսէս Խորենացի (թ. 29) և այլք, ասեն եթէ յաւաքում նուազի յառաքել Աբգարու զԱնանի պատուիրեաց նմա հանել և զպատկերն Յիսուսի. իսկ զերկրորդ գնալոյն ոչինչ յիշատակեն. և անուագ Յովհաննէս ՚ի Յայմաուսուրս (Օգոս. 16) և եթէ գտանի յիշատակել, Թերմէս ՚ի այն գրոց Միխայէլի Եւսեպի :

մեռաւ Տէրն և Թաղեցաւ, և յարուցեալ երեւեցաւ աշակերտաց իւրոց, և հաստատեալ օրհնեաց զնոսա՝ խոստանալով զՀռ գին սուրբ. և ինքն համբարձաւ յերկինս։ Եւ ՚ի նոյն ամի յաւուր Պենտեկոստէին Պիղատոս զգառկեր կայսերն եմյծ ՚ի Տաճարն, որպէս (Երվանդոս գրեաց, և յայնժամ եղեալ ձայն ՚ի շնորհացն որ կայր անդ, ասէին. «Իջ նամք տառի, գնամք. և այլ ոչ եւս դառնամք։» (Իշէ զայս և Փիլոն յերկրորդ գիրքն իւր։

Եւ Լգրիպպաս գնաց ՚ի Հռոմ ամբառտան զՀերոդէէ հօրեղբօրէ իւրմէ, և ըմբռնեցաւ ՚ի Տիբերեայ (1)։ Լն սա առաքեաց Լբգար արքայ Հայոց երկիցս անգամ վասն Վրիստոսի աստուածութեանն, եւ տրտունջ զՀրէիցն. գրեաց և ՚ի Քաբելոն առ Ներսէհ, գրեաց և առ Պարսից Թագաւորն (2)։ Եւ եղեւ այս ՚ի խնամոցն Լտտոծոյ, զի ՚ի նորութեան հաւատոյն հակառակութիւն մի լիցի, և վասն այսորիկ զոռաջինն առանց ընդդիմութեան տարածեցաւ սուրբ Լւետարանն, և Թռեաւ վաղվաղակի ժամանակ այսր Թագաւորաց, որք ոչ հակառակէին վասն Վրիստոսի աստուածութեան, խրատեալք ՚ի Լբգարու արքայէ, յառա

(1) Երվանդոս. Եւ. դասի. Հր. Գիրք Բ. ԳԼ. ԺԱ.

(2) Մովսէս Խոր. Բ. 30.

ջէալ և նախապատէ թափաւորէ, որ առաջին ձեռն ետ 'ի 'Կրիստոս' որայեւ ասաց 'Իսւ. խիթ': Եւ Տիրեր կեցեալ եւ թանապու. և աւթ ամ և թագաւորեալ քսան և երեք ամ՝ մեռաւ:

Եւ Հերովդէս թագաւորեաց քսան և երեք ամ, այն որ սպան զՅովհաննէս և 'ի Տեառնէ տատուհասեցաւ Հերովդիաւ կը նաւ իւրով, եղեալ 'ի բանտի կապանոք 'ի Պաւանիա (Սպանիա), և անդէն սպանան երկօրեան (1): Եւ զքի Տիրերի 'Բայիոս թագաւորեաց, և եհան 'ի կապանաց զ'գրիպպան, և եգ զնա թագաւոր Հրէից: Ի սոյն ժամանակի առաքեցաւ գառաւոր Փիլիքս (2) Արդիպատոս, և սա յոյժ նեղէր զՀրեայան ամս հինգ, և զտեղի պաշտաման նոցա պղծէր անսորբ գոհիւք. և վասն այսր պատճառի առաքեցին գեապանաւ առ 'Բայիոս աղաչել լռանա, յորոց մի էր և Փիլոն փիլիսոսիայ եբրայեցի Աղէքսանդրէ, և ոչ լուաւ նոցա, սպլ և պառքեաց 'ի Պատրանիա (3): Իշխանն 'Եսորւոց դնել զպատկերն իւր յամենայն մեհեա

(1) Յովսէպոս (անգ.), սւրբոն, Հերովդէս որ 'ի Հռոմ' գնացեալ էր գառ վարել ընդդէմ Ագրիպպայ յանդիմանն ալ 'ի Գալիսիոն, փախտաւորան քիթ 'ի Սպանիա, և անգ. ընդ Հերովդիաւ կնաւ իւրով վախճանի 'ի որսնդիաութեան:

(2) Եւսեպիոս (բռն. յեր. 268) Փղախոս Աւուղիոս զսա անուանէ:

(3) Եւսեպիոս (անգ.), Պետրոն կամ Պետրոնիա անուանէ զիշխանն Ասորւոց:

նրա, և ՚ի տառարա Հրէից պաշտել տառաւածս (1)։ և աստ կատարեցաւ ասացեալն ՚ի Դանիէլէ «Պղծութիւն աւերածոյն (2)»։

(3) Եայսմ ժամանակի Սիմոն և Կերինդոս և Սենանդրոս ծերեւեցան։ Եւ յայսմ ժամանակի Փիլոն և Պետրոս (առաքեալ) հանդիպեցան միմեանց ՚ի Հռոմ, և խօսեցան ընդ իրեարս առաջի Դայիոսի։ Եւ հարցեալ Փիլոնի զՅովհաննէս աշակերտն Վրիստոսի, թէ «Ո՞րն է Լատուած»։ և պատասխանի տուեալ Յովհաննէս ասէ. «Սէր է Լատուած»։ և Եւ Փիլոնի հաւանեալ տարաւ ՚ի տունն իւր արարեալ սէր։ և հաւատացեալ վկրտեցաւ։ Իսկ Դայիոս վասն կարի խնդրաւ տութեանն սպանաւ ՚ի ներքինւոյ միջէ, Թագաւորեալ ամս չորս։ Եւ Թագաւորեաց լլգոգիոս ամս չորեքտասան։ Եւ Սիլուսոս Թագաւորեալ ամս եւթն, և կոցեալ չորրորդապետ ամս երիս, որ և ապա առ զՀերովդէին հարուած, և եհար զսա հրեշտակ Լատուածոյ և մեռաւ։

(1) Եւստակիոս ՚ի գիրս ՅԷ. դարէ. ՀԷ. Գիրք Բ. ԳԼ. ԺԲ. մանրամասն պատմէ զանցս, և զտառիկ հրամանն Քաթոլի, որոյ և մահ սպանացեալ Պետրոսեայ վասն հեղատար շորժեցոյ ՚ի կաթարոսն սեբասթիա հրամանացն, և ըսն զգառապարտութեան վճիռն վաղ հասեալ առ նա լուր մահուան կայսերն. աղատի ՚ի տառապարտ կորստեն։

(2) Դանիէլ. Բ. 27։

(3) Եւստակիոս. Պատմ. եկե. Գ. 26. 28։

(Զամն կըօղեայ 'ի առնի Օլտոկին յանկարծ եղեւ ամբոխ յերուսաղէմ 'ի Տաճարին . և կոխեալ զմիմեանս մեռան երեսուն հազար անձինք : Եւ կըօղիտս կացոյց Թագաւոր Հրէից զ'Էրիզուպատ որդի Էրիզուպայ, և ըզփեղքս առաքեաց դստաւոր Վաղիւնացւոց և Սամարացւոց : Եւ Թագաւորեալ կըօղիտս ամս երեքտասան, մեռաւ 'ի տուն իւրոյ : Եւ առ զԹագաւորութիւնն Ներոն ամս երեքտասան : Եւ սա առաքեաց զՓեստոս և եհան զՓեղքս, որոյ առաջի եկաց Պաւղոս : Եւ դարձեալ եհան Ներոն զՓեստոս, և եդ 'ի տեղի նորա զ'Երէնոս (1) . և զայս ևս եհան և եդ զ'Երուրոս . և յաւուրս սորա ապքս տամբեցին Հրեայք 'ի կայսերէ : Եայսմ ժաւանակի անկաւ հուր յերկնից 'ի Հռոմ . և աքեաց շինուածս բազումս, և ամբոխ մարդկան ընդ նոսա : Իսկ Ներոն յերեքտասան ամին իւրոյ յարոյց հալածանս եկեղեցւոյ, և սպան զ'Ռաքեալսն : Եւ առաքեաց յերուսաղէմ զ'Եսայիանոս . և զՏիտոս որդի նորա վասն ապստամբութեանն Հրէից :

Եւ 'ի Եռդբուդա (Յովդապատ) քաղաք ամրացեալ էր Յովսեպոս զօրավար և պատմագիր (2) . և չոգաւ Վ' Եսայիանոս և հառ ըզ

(1) Յովսեպոս Աղբիտս զսա անուանէ . որոյ քործ ա. նիրաւութեան գրեալ կան 'ի գիրս, Յշ. պատմ. Հր. Գիրք Բ. ԳԼ. ԺԶ — Եւսեբի . Գրոմ . յեր. 270 :

(2) Նա ինքն է Յովսեպոս Քլաւդիոս հեղինակն գրոց Հնու.

քաղաքն (Յուդաուդա, և կոտորէք զնա . և զօրավարն (Յովսեպոս երթեալ ընդ առաջ աւել . « Եւ ետեմ քեզ Վեապիանէ, զի փութալ վճարի Եւրոն և թագաւորես ի տեղի նորա . 7 և վասն այնորիկ ոչ սպան զնա (1) . Եւ Եւրոն առեցեալ յամենեցունց սպան զանձն իւր, և թագաւորեաց Իսլաւիոս (Իսաղաւ) ամիսս եւթն, և սպանաւ ի մէջ Հռոմայ : Եւ Սոաբատոլոս (2) թագաւորեաց ի Եւրմանիա, և Ութոն (Սթոն) ի Հռոմ . որ և զկնի երկց ամսոց սպան զինքն : Եւ թագաւորեաց Իստալիոս (Իստիլիոս) ամիսս ութ . և եղեալ ամբոխ ի վերայ նորա սպանին զնա : Եւ այս համբաւ հասեալ ի Վեապիանսոյ զօրքն որ ընդ նմա, քարոզեցին զնա թագաւոր և հռապարհ : Եւ ինքն Վեապիանոս յորժամ ե-

թեանց Հրեից . և զաամութեան պատերազմոցն Հրեից :

(1) Յովսեպոս Յշ. պատմ. Հր. Գիրք Գ. ԳԼ. ԺԴ. Եւսեբի. Գրոմ. յեր. 272 :

(2) Չսուրանդիոս ոչ ուրեք առ պատմագիրս գտանեմք յանուանէ յիշատակեալ ի շարս կայսերաց զկնի Եւրոնի իշխել Հռոմայ : Այլ հայեցեալ ի գիրս Եւսեբեայ ի Բրոնիանի, յեր. 274, նոյն կարգաւ գտանեմք և Միխայելի պատմել և սիւլւանմբ Սուրապոս փոխանակ Բիթլիսոյ եղեալ . քանզի յարե անմիջապէս որպէս Եւսեբեայ՝ զտեղի թագաւորելոյ նորին 7 այն է Գերմանիա . իսկ զի յառ Ութոնի գնե առանձինն և զԻստալիոս . որ նա ինքն է Բիստիլիոս . զայս համարեմ յոյժն պատմագրե առեալ Միխայելի և ոչ յԵւսեբեայ, համարելով զնա զը որքինեւ քան զԲիստիլիոս առ Յովսեպոս . Յշ. պատմ. Հր. Գիրք Ե. ԳԼ. 2 :

ղեւ այս նմա, թողեալ զորդին Տիսոս 'ի վերայ Նյուսաղէմի՝ և ինքն գնաց յԱդիպոտոս, և հնազանդեաց ինքեան զկողմանոն զայնոսիկ. և այնք կողմամբ գնաց ծովով 'ի Հոռոմ, և թաղաւորեաց 'ի վերայ նոցա ամե ինն և ու միսս մեռաւան :

Եւ Տիսոս էառ զՆյուսաղէմ 'ի Օլատկի ամեին, և հարիւր քսաննւլեց բիւր Հրեայք կորեան. և քակեցաւ Նյուսաղէմ զյետին աւերն, և այրեցաւ Տաճարն յահկի ամեներն : Ինին ամբ յԱգամայ հինգ հազար չորեքհարիւր երեսուն և եւթն : Եւ 'ի յարութենէ Տեառն մեռայ ամբ քառասուն. և յառաջին շինուածէն մինչեւ 'ի յետին աւերն՝ երկու հազար հարիւր իննսուն և երկու ամ : Եւ յերրորդ ամին Վեպիանոսի առաւ Էրուսաղէմ. և մինչ գաղթեցան, յարուսաղէմ էին երեքհարիւր բիւր : Եւ յայն Օլատկին որ ժողովեցան, ածաւ 'ի ղենումն Օլատկին քսանն հինգ բիւր գառինս⁽¹⁾, և զամեն գառն

(1) Ի հոց. Թարգմանութեան Յովսէպոսի Յդ. պատմ. Հր. Գորք Ե. 17) քանդի չաւնիք 'ի ձեռնն զնապիւն, քնէ քսանն և հինգ բիւր վեց հազար և հինգ հարիւր գառինս, 280-800; և բաղմապատկեալ 10իւ՝ քնէ ՄԷ. (270) բիւր : որ առնէ 2,700,000, փոխանակ գնելոյ 2500,000: Իսկ առաջ 'ի Թարգմանութեան Միկայել գրոյցն քնէ հարիւր տասն բիւր՝ փոխանակ հարիւր տասնի, որ առնէ 2400,000: Եւ տարբերութիւնն՝ ծագի ի Թուոյ 0800 գառանցն զորոց զանց արագեալ է Միկայելի որո՛ւ Եւսեբ. Գր. Ե. Եր. 274 :

տաան այր ճաշակէին սուրբքն, և անսուրբքն
 ոչ կարէին ուտել. և որ կերանն, էին երկե-
 րիւր և տաան բիւր. վեց բիւր սրով մեռան,
 և հարիւր տաան բիւր սովով, և տաան բիւր
 գերի վարեցան: Եւ 'ի հնգետաասանամենից
 'ի վեր յԱգիպոոս առաքեցին յաղիւսագործ
 ծուծի, և 'ի հնգետաասանամենէ 'ի վայր՝ բա-
 ժանեցան զօրացն: Եւ զայս քառասուն ամ
 ետ Լստուած ժամանակ ապաշխարութեան,
 և յորժամ ոչ զղջացան, խնդրեցաւ վրէժ ա-
 րեան Արդւոյն Լստուծոյ: Եւ աստ բարձաւ
 Թագաւորութիւնն Հրէից, և մնաց միայն
 Թագաւորութիւնն Հռոմայ յամենայն աշ-
 խարհի, բաց 'ի Հայոց որ կային և նոցա
 Թագաւորք:

Օկնի Վեսպիանոսի Թագաւորեաց Տե-
 տոս որդի նորա: Եւ յերկրորդ ամի սորա
 Լստուած քարոզեցաւ 'ի զօրացն, և կար-
 ծեաց նա 'ի միտս իւր ամբարտաւանեալ,
 և եհար զնա հրեշտակ Տեառն և մեռաւ:
 Եւ Թագաւորեաց եղբայր նորա Դոմետիա-
 նոս՝ ամս հնգետաասան և ամիս հինգ: Սա
 հալածեաց 'ի Հռոմայ զամենայն աստեղա-
 գէտ և զկախարդ. և սա հրամայեաց այլ
 այգի ոչ տնկել⁽¹⁾: Յայտմ ժամանակի աճեաց

(1) « Դոմետիանոս զուտղս և զփիլոսոփայո Հռոմայե-
 ցաց մերժեաց: » Եւսեբ. Բրն. յեր. 276: — « Հրամանն
 ետ կցար 'ի քաղաքս որթ մի տնկել: » Անդ. 278:

քրիստոնէսութիւնն . և եհարց Պատրուբա-
լոս զվարդապետն իւր Ռոմնոս , թէ ի՞նչ նը-
շանակէ այսքան բազմութեան հաւատալ 'ի
խաչեալ այլ մի , որ և թէոգորոս իմաստա-
պետն լ' թեհացւոց և լ' քրիկանոս աղէքսան
դրացի և Վարտինոս իբաթու (հիպատոսթ)
հաւատացիւ 'ի նա , թողեալ զվայելութիւն
աշխարհիս : Եւ պատասխանի և ասէ . « Ո՞ր
ղարմանար ընդ այդ , զի կարծեմ թէ և առ-
տուածքն հնազանդին նախ : » Եւ նա ասէ .
« Որպէս . » և ասէ ցնոս . « Օ՞ր անախառ-
նութիւն և անմեղութիւն և անընչութիւն է
քարոզութիւն նորա . յայտ է զի 'ի վեր է
բան զամենեցուն քարոզդ այդ : »

Յայսմ ժամանակի Վարդունիոս տիւանեցի
շինեաց տղամեր բազում դիւական զօրու-
թեամբ , և ասաց . « Լ'անղ , զի որդին Սա-
բիամու կանխեաց քան զիս : Օ՞ր ես կամէի
հնադանդել զաշխարհ 'ի ձեռն արուեստիս
իմոյ : » Իսկ 'իոմե տիւանոս վասն խստութեան
սրտի իւրոյ սպանաւ , և բարձան ազգն Վեա-
պիանէի : Եւ թագաւորեաց 'ի քրուստ ամ մի ,
և լ'ստուած քարոզեցաւ 'ի սինկղիտոսէն ,
և ապականեցաւ հիւանդութեամբ և մե-
ռաւ (1) : Եւ թագաւորեաց Տրայիանոս ամս

(1) « Եւ քրուստ յախտէ ապականեցաւ 'ի Սաղոմոսեան
բղերատանն : » Սինկղիտոսն զՆերսէս առտուած հա-
մարեցաւ : » Եւսեբ . քրմ . յեր . 280 :

իննևտան : Սա հարածէր զքրիստոնեայս . և
 Հմառն կղէոպեանց Երուսաղէմի եպիսկո-
 պոսն և Իգնատիոս Լնտիոքու եպիսկոպոսն
 կատարեցան 'ի Վրիստոս : Եւ Ինիլինիոս Սե-
 կունդոս (1) հրամանաւ Թագաւորին բազու-
 վիս կոտորեաց 'ի քրիստոնէից . և զզնացեալ
 գրեաց առ Տրայիանոս , թէ “Վրիստոնէից
 ամենայն ինչ բարի է . բայց կոպց ոչ զոհեն ,
 և ընդ առաւօտս Վրիստոսի երկրպագեն : ”
 Եւ նա գրեաց թէ՝ ջնջեա զդոսս (2) :

Յայսմ ժամանակի տպատամբեցին Հը-
 րեայքն Եղիպտոս , և եդին Թագաւոր իւ-
 րեանց անուռն Լուսիաս , որ և առեսալ ըզ-
 Հրեայսն եկն Երուսաղէմ . և առաքեաց
 Տրայիանոս զԼուսիա , և կոտորեաց զբիւրս
 'ի նոցանէ , վասն այնորիկ մնաց Լուսիա իշ-
 խան Հրէիցն (3) : Յայսմ ժամանակի Հրեայ-
 քըն որ 'ի Կիպրոս կռուեցան 'ի վերայ Սա-

(1) Ամենայն օրինակք Թարգմանութեանցն երկոցունց՝
 ունին Սիւղիկոս փոխանսկ Սէկոնդոսի , որպէս ունի Եւսե-
 բիոս 'ի Քրիստոսի՝ յեր . 280 :

(2) Եւսեբի . Պատմ . եկէղ . Գ . 53 . ուր այսպէս 'ի մէջ
 բերէ զպատասխանին Տրայիանոսի . “Տոհմն քրիստոնէից ան-
 խափր մի ինդրեցին 'ի մահ , բայց եթէ դէպ ումեք լիցի՝
 դատեցի : ”

(3) Օրինակս մեր համաձայն Եւսեբեայ խօսի զպատամ-
 բութենէ Հրէիցն իսկ միւս Թարգմանութիւնն շփոթ ունի
 զբանն . և զԼուսիայ ոչինչ յիշատակէ : Եւսեբիոս , Բրն .
 յեր . 282 : Պատմ . եկէղ . Դ . 2 . ուր ասէ , թէ եր իշխան

զամինսց քաղաքի, և առեալ զքաղաքն կոտորեցին զՅոյնն որ 'ի նմա : Երնայքն որ 'ի Խրիա՝ մարտեան ընդ Յոյնն և կռուէին . և Յոյնք որ յԵփեսան գրիա և 'ի Կիւռինէական աշխարհն, պատերազմ յարուցին և կոտորեցան 'ի նոցանէ : Յայսմ ժամանակի երեւեցաւ Սեկունդոս ի մաստասէր լուսկացն : Օհնի Տրոյիանոսի Թագաւորեաց Լիքիանոս՝ ամս քսան և մի :

Ի չորրորդ ամի նորա Թագաւորքն Հայոց որ յԱռհա, բարձան, և լինէին անդ իշխանք . և մնաց 'ի մեծն Հայք Թագաւորութիւն : Յութեւտան ամին Լիքիանոս դարձեալ ապստամբեցին Հրեայքն յԱրուսաղէմ՝ խաբեալ յառնէ միոյն որ անուանէր Լիսող ⁽¹⁾ : Եւ առաքեաց Լիքիանոս կոտորեաց զնոսա, և հալածեաց յԱրուսաղէմէ զՀրեայսն, որ հայիլ անգամ ոչ իշխէին 'ի կողմն Լիքուսաղէմի : Եւ զԱրուսաղէմ քանդեաց . և առննթեր Լիքուսաղէմի շինեաց

'ի վերայ ամենայն եգիպտացւոց (Հրէից) Ղապապոս անուն ոմն :

(1) Եւսեբի (Պարմ. էջէշ. Դ. Ե.) անուանէ Բարտիւէայ կամ Բարտիւէայ . Աստեղ որդի, այլ իրօք՝ էր այր սպանող և աւազակ : Եւ առաքեցաւ ընդգէմ նորա Ալեքիանոսէ Յուլիոս Սեւերոս, որ պաշարեալ ժամանակս բազումս զտեղի ապականի նորա, յաղթեաց և սպան զնա, և ամենայն Հրեայք 'ի բաց մերժեցան 'ի կողմանց Երուսաղէմի ընդ պատմով մահու :

Քաղաք մի իլիոս Արքիանոս , և բնակեցոյց քրիստոնեայս և հեթանոսս , և սահմանեաց կորել զականջս Հրէիցն ուր և իցեն՝ զի նշանաւորք լինիցին : Եւ սա սահմանեաց առանց այլ պատճառի վասն քրիստոնէութեան հալածել զնոսս : Ի քսան և մի ամիս սորա ժողով եղլւաւ առաջին 'ի Նիկիա , քառասուն և երեք եպիսկոպոսք , և նզովեցին զՍաբէլ լիբեացին , որ ասաց թէ մի անձն է սուրբ Երրորդութիւնն : Եւ նզովեցին զՍաղենատիանոս որ ասաց՝ յերկնիցն բերել զմարմինն : Եւսուրս սորա էր Նիկեայ թարգմանիչ (1) :

Օ կնի Արքիանոսի թագաւորեաց Տիտոս Մատնինոս , որ կոչեցաւ Սեբաստոս և Նիգար և որդիք իւր ընդ նմա՝ ամս քսան և երկու : Եւ Մատնինոս հայր աշխարհի թարգմանի (2) : Ի սորա ժամանակս Եռստիանոս նիկուպօլսցի , որ կայ առնթեր Երուսաղէմի ,

(1) Նիկեայ էր պոնտացի ազգական Արքիանոսի կայսեր , որ ընկալաւ զքրիստոնէութիւն , և 'ի մերժին յեկեղեցոյն վասն յաստեղագիտութիւն պարապելոյ , դարձաւ 'ի Հրէութիւն , և թարգմանեաց զԱստուածաշունչ գիրք 'ի յոյն լեզու : Ս. Եպիփան : Վարդան , 'ի Յատաբան : Սալմիսիէան :

(2) Այսպէս կոչեցաւ և Արքիանոս վասն պետպէս պարսեաց և բարեաց զոր ցուցանէին ժողովրդեանն : Եւ զհայր անունն զբոյժէին 'ի սկիզբն հրովարտեաց իւրեանց և 'ի վերայ գրամացն : Եւսեբի . Քրոն . յեր . 384 . 286 :

գնաց 'ի Հռոմ՝ և ետ թուղթ աղաչանաց առ թագաւորն, և գազարեցաւ հալածանքն քրիստոնէից (1) : Ի սորա ժամանակս կատարեցաւ Պօղոկարպոս եպիսկոպոսն Օմիւռնիոյ (2) : Եւ աստ երեւեցան Կերտոն, որ նա ինքն է Սարկիոն, և Սարկոս (3) եկեալ 'ի Հռոմ, ասացին ոչ գոլ յարութիւն. և զօրէնսն չար ասացին, և ոչ ասացին զՅիսուս որդի այնմ որ օրինօքն և մարգարէիւքն քարոզեցաւ, այլ աներեւելոյն և բարերարին որդի. և էին կախարդք. և 'ի վերայ մկրտելոցն ասէին՝ յանուէն հօր աներեւելոյն, և յանուէն մօր Ճմարտի, և յանուէն որդւոյն որ էջ 'ի վերայ (Յիսուսի : Եւ այլ անուանս տողէին :

Ի թուին Մտորոց ՆԷԵ (475) թագաւոր

(1) Յուստինոս է 'ի Նեապոլիս քաղաքէ (Նապոլւս) ծնեալ յամի իբր 114, 'ի հեթանոս ծնողաց, և հետեւող Պղատոնեան վարդապետութեան։ Յերեսներորդ ամի կենացն՝ գարձեալ 'ի քրիստոնէութիւն վկայիաց վասն հաւատոցն 'ի Հռոմ քաղաքի յամի 168, ամբաստանեալ 'ի Կրեոլէո կիւնիկեան փիլիսոփայէ։ Ունի զանազան մատենագրութիւնս. գրեաց նա և գիր ջատագովութեան զքրիստոնէից առ կայսրէն։ Եւսեբի. Գրն. յեր. 286. 288 :

(2) Եւսեբիոս. Գրն. յեր. 288 :

(3) Կերտոն ազգաւ Ստորի, և Մարկիոն աշակերտ նորա, որ եկաց գլուխ ազանգոյն Մարկիոնացոց։ Իսկ Մարկոս եր աշակերտ Վազնաբանտի հերետիկոսի։ Եւսեբի. Գրն. յեր. 286. ուր զՎազնաբանտն ասէ, հասին 'ի Հռոմ յեպիսկոպոսութեան Հիւգինոսայ :

քեաց Մարկոս Արեղիոս ընդ որդիս Անտոնինոս և ի իւսիոս՝ ամս իննեւտասն (1) Ի յառաջին ամին սոցա Վաղքէշ (1) աղարշ) Թադաւորեալ Պարսից եկն յաշխարհն Հռոմացի և բազում գաւառս աւերեաց. և ելին ընդգէմ նորա Անտոնինոս և ի ուսիոս եղբարք, և հնազանդեցին զՊարթեւս և զՊարսս. և ի ուսիոս զօրացեալ կայսր անուանեցաւ ընդ եղբարս իւր (2) : Եւ եղեւ այլ պատերազմ ընդ Հռոմայեցիս և ընդ Վերմանացիս և ընդ Կարուտացիս և ընդ Սարմատացիս և ընդ Վալիլեա (3) : Եւ դարձեալ զօրացաւ ի իւսիոս. և անուանեցաւ Եսաթիս : Եւ սա Թադաւորեալ ամս ինն՝ և մեռաւ : Եւ Անտոնինոս ան ընկեր Թադաւորութեան իւրոյ փոխիւս որդի իւր, զի նեղէին զնա շրջակայքն. և Անտոնինոս հիւանդացեալ մեռանէր : Եւ Կոմիդոս Թա

(1) Անտոնինոս՝ որ կոչեր Մարկոս Ղուկիոս (Աւսիոս) Հեղիոս Արեղիոս կոմիդոս Անտոնինոս, էր որդի Մարկոսի Արեղիանոսի. իսկ Ղուկիոս վերոս կամ Բերոս էր եղբայր նորին՝ որ ընդ քոյր Թադաւորեցոյց. և որդին իւր կոմիդոս Թադաւորեաց զկնի Ղուկիոսի վերսի յամի 180 :

(2) Եւսեբիոս. Գրն. Եր. 288 :

(3) Եւսեբիոս (Գրն. Եր 290) ուզգէ զանուան աղբացս ընդ որս պատերազմեցան Հռոմայեցիք. «Հռոմայեցոց պատերազմ յարեաւ ընդ Գերմանացիս, ընդ Դակս և ընդ Սարմատս և ընդ Կուսքս : Գալիլեա յայտնի սիւս է օրինակողաց, յօրինակս միւս Թարգմանութեան գրի Գալլի. Ճալիս :

գաւորեալ ամս երեքտասան՝ և խեղդեցաւ ՚ի տան ձիոց ⁽¹⁾ : Եւ զկնի նորա Թագաւորեաց Երտենաքս՝ վեց ամիս , և սպանաւ : Եւ Թագաւորեաց Սուրինոս ⁽²⁾ (Սեւերոս) ամս ութեւտասն : Եւ յառաջին ամին նորա եղեւ պատերազմ մեծ ընդ Հրեայս և ընդ Սամարացիս . և յինն ամին յարոյց հալա ծանա քրիստոնէից , և բազումք վկայեցին :

Յաւուրս սորա յարեւմտից հիւսիսոյ ել ազգ մի բարբարոս ⁽³⁾ , և գնաց ընդգէմ նորա Սուրինոս և սպանաւ ⁽⁴⁾ : Եւ Թագաւորեաց Ենտոնինոս (Կարակալըս) որդի իւր՝ ամս եւթն : Սա գարծոց զաքսորեալն վասն հաւատոյ , և էր մի ՚ի նոցանէ Ելէքսանդր (Եպիսկոպոս) Երուսաղէմի . և Ենտոնինոս սպանաւ ՚ի Միջագետս ՚ի մէջ Ուռհայոյ և Խառանայ ⁽⁵⁾ : Եւ Թագաւորեաց Սակարամ մի և սպանաւ ⁽⁶⁾ : Եւ Թագաւորեաց Ենտոնինոս ամս չորս : Ի ժամանակս նորա չի նեցաւ Ղիկոպօլիս ՚ի Փղշտացւոյ աշխարհին :

(1) Եւսեբիոս՝ հեղձեալ յանկարծակի վախճանեցաւ : աւսէ , ՚ի յապարանն Բեսարիւանոսի : Բրն . յեր . 294 :

(2) Մովսէս Խորեն . Բ . 62 : Ստեփ . Առաջիկ Ա . 6 :

(3) Եւսեբիոս Բրն . յեր . 294 :

(4) Անտոնինոս Կարակալըս մինչդեռ Սոփա էր յարձակեցաւ և ՚ի վերայ Արտաւանայ Պարսից Թագաւորին և մեռաւ ՚ի պատերազմի , որպէս յիշատակէ և Մովսէս Խորենացի . Բ . 72 :

(5) Այն է Մակրիոս ըստ Եւսեբեայ : Բրն . յեր . 296 :

որ է Լյմաւուս (1) : Լյւ յետ սորա Թագաւորեաց Լղէքսանդր Սամեայ՝ որդի երկիւղած և հաւատացեալ կնոջ, որ և շատ օգուտ տրար քրիստոնէից : Ի յերրորդ ամի՝ սորա և Ի ՇԽԲ (542) Թուին Թագաւորեաց Պարսից Լրտաշիր որդի Խաբակայ (2), որ է սկիզբն Թագաւորութեան Պարսից, որ տեւեաց ամս չորեքհարիւր ութևտան, որ և Սասանեանք կոչին : Լյւ կացին զկնի միմեանց Թագաւորք քսան և եւթն, մինչեւ յարեաւ Թագաւորութիւնն Լրաբացւոց Սահմետիւ և երարձ զիս :

(3) Կնի Լղէքսանդրի Թագաւորեաց Փիլիպպոս ամս եւթն (3), և խաղաղացան քրիստոնեայք : Լյւ յառաջին ամին նորա Թագաւորեաց Պարսից Շապուր որդի Լրտաշիր՝ ամս երեսուն և մի : Հայսմ ժամանակի հազար ամ շինութիւնն Հռոմայ լցաւ : Լյւ Վաւդիոս (Վեկոս) սոյան զՓիլիպպոս և զոր

(1) Եւսեբիոս, Գրն. յեր. 296 :

(2) Յետ կորուսանելոյ Արտաւանայ զպարթևական Տեթութիւնն և զկեանս իւր ի ձեռն Արտաշէի որդւոյ Բաբակայ կամ ըստ այլոց՝ Սասանայ, սկսաւ սա ինքն Արտաշէի Թագաւորել ի վերայ Պարսից՝ կանգնելով զՍասանեան հարստութիւնն յամի փրկին 226 : Արտաթանգեղոս :—Մովսէս Խոր. Բ. 64 :—Միք. Չամչ. Հա. Ա. յեր. 361 :

(3) Եւսեբիոս զկնի Աղէքսանդրի յիշատակէ զՄագսի մինս, որ եկաց յաթուռն ամս երեսուցում յաջորդեաց Գորգիանոս՝ ամս վեց. և ապա փրկեպոս : Գրն. յեր. 208 :

դին իւր և թագաւորեաց ամ մի, և սպառնալ ի Ռերուդոս⁽¹⁾ և թագաւորեցին Ռուրոս և Վամուրինոս, և Վաղոս և Ռալոս ամ մի. և թագաւորեցին Ուլիրանոս և Վաղերոս ամս հնգեւասան⁽²⁾. և յարուցին հալածանք եկեղեցւոյ: Լէ Հապուհ թագաւորն Պարոից աւերեաց զԵսորիս և զԵլիէկիս և զԿապադովկիս գերութեամբ⁽³⁾: Լէ Վոթացիքն անցեալ ընդ Տանաւիս գետ՝ գերեցին զաշխարհն և տարան: Յայնժամ Վաղերիոս դադարեաց ի հալածելոյ զեկեղեցի Լստուծոյ, և ի շնորհաց Լստուծոյ առեաց հաւատոս սքանչելեօք ի ձեռն սրբոց արանց. և զի առնոյր Լստուած վրէժս ի թշնամեացն ճշմարտութեան ի հալածիչ թագաւորացն:

Ի թուին ՇՀԸ (588) թագաւորեաց Վաղատիոս (Աղօդիոս) ամ մի. և յետ նորա թագաւորեաց Լլաւրիոս (Լլրեղիանոս) ամս

(1) ՍԴԵԿՈՍ զՓԻԼԻԿՈՍ հանգերձ որդւոյն սպանանէ. և զան նորա քնին և ժերումն եւս կարգի հալածանա (քրիստոնէից) յարոյց: ԴԵԿՈՍ հանգերձ որդւոյն Արրիտոս սպանաւ ի Եւսեբ. Քրոն. յեր. 298:

(2) Բուրոս կամ Բարոս Հերեննիոս, և Վամուրինոս՝ որ է Հոստիլիանոս ոչ յիշատակին ի գիրս Եւսեբեայ. այլ զին ԴԵԿՈՍ գնին Վաղղոս և Վաղոթանոս, զոր Միկայել Բալդուին կոչէ. ապա Վաղերիանոս և Վաղլանոս: Քրոն. յեր. 298. 300:

(3) Մովսէս Խարեն. Բ. 74:

վեց և ամիսս վեց : Սա շինեաց պարիսպ մի այլ Հռոմայ . և սա յարոյց հալածանս , և շանթահար եղեալ մեռաւ , և դադարեաց հալածումն , և թագաւորեաց Տարաթանոս (Տակիրոս) ամս վեց . և սպանաւ 'ի Պոնոսոս , և թագաւորեաց Պուլլիրիանոս (Փղորիանոս) և սպանաւ 'ի Տարսոն Կիլիկիոյ⁽¹⁾ : Իսկ Պարսից թագաւորեաց Արմիզդ :

Ի Թուին ՇՂԳ (593) ծնաւ Կոստանդիսնոս : Իսկ զկնի Պուլլիրիանոսի թագաւորեաց Պրորոս ամս եւթն : Եւ 'ի նոյն ամի թագաւորեաց 'ի Պարս Վարհարան (Վահրամ) ամս երես : Եւ յետ նորա Վարհան որդի իւր թագաւորեաց ամս հնգերորտան : Իսկ սինկղիտոսն յորժամ կամէր ապստամբել 'ի Հռոմայ , ամրացոյց զՆնտիոք և սպանաւ : Եւ զկնի Պրորեայ թագաւորեաց Կարոս և որդիք իւր Կարինոս և 'Եռմիրինոս՝ ամս երկու⁽²⁾ : Եւ Կարոս մեռաւ 'ի Սիջադետս , և 'Եռմիրինոս սպանաւ յ'ճիրիկէ (Ք)րակէ) : Եւ Կարինոս 'ի պատերազմի Կարմիացւոցն ըստ սպանաւ⁽³⁾ : Եւ թագաւորեաց 'Իսկղենտիանոս . և աստի սկսանի Թուականն թագաւ

(1) Եւսեբ . Բրն . յեր . 300 :—Մովսէս Խոր . Բ . 73 :

(2) Եւսեբ . Բրն . յեր . 302 :—Մովսէս Խորեն . Բ . 76 :—Սամուէլ :

(3) Եւսեբիոս որպէս և Մովսէս Խորենացի փոքր մի այլ լազգ պատմեն զմահ որցաւ "Ի Կարայ վախճանելն 'ի Սիջա

ւորելոյ 'Իրոկղետիանոսի , որ է [Նորւոց
 ԸՂԻ (594) : Եւ զկնի 'Իրոկղետիանոս թագաւորեցին
 Սաքսիմիանոս , զորոյ զդուստրն
 կին աւնէր 'Իրոկղետիանոս . և Սաքսիմիանոս
 որդի Սաքսիմիանոսի թագաւորեաց 'ի շր.
 ռոմ , և Կոստանդիանոս 'ի Վալիս (1) . սորա
 'ի միում ժամանակի թագաւորեցին : 'Իրոկղետիանոս
 և Սաքսիմիանոս 'ի կողմն արեւելից
 վարէին զիշխանութիւնն միաբանութեամբ
 միմեանց : Եւ յայտմ ժամանակի ապստամբեաց
 Եգիպտոս , և գնացեալ շր. մայեցւոցն
 հնազանդեցուցին և զբազումս սպանին :
 Ի մեռասան ամին 'Իրոկղետիանոսի
 թագաւորեաց 'ի Պարսս 'Երսէհ' ամս
 եւթն , և զկնի նորա Լորդդ որդի իւր՝ ամս
 հինգ : Եւ 'ի յիննետասն ամին 'Իրոկղետիա
 նոսի քակեցան եկեղեցիք և զօրացան հալածանք
 (2) , և ընդ հալածմանն սով սաստիկ ,
 մինչ մոթ մի ցորեանն երկու հազար հինգ
 հարիւր դրամ էր (3) : Եւ վասն առաւել

գետս , համերիանոսի առ նովա լինէր սպաննել 'ի Թրակ
 և Կարինոսի նոյնպէս 'ի Կոնստանդուպոլս : Գրոս .
 յեր. 302 : Մովսէս Խորեն . Բ. 76 : Իսկ Ապուլ Յարաճ յազա
 դադս մահուան Կարինոսի խօսելով սպանաւ , առէ , 'ի պատե
 րազմին ընդգէմ Գերմանացւոյ , որով քորք ինչ մերձեաց
 Գարձոյոց բառին . սակայն զերկոցունց իսկ զսխալման
 ուզգին Եւսեբի . և Խորենացին , որք առն 'ի Կոնստանդուպոլս
 կաշնոյ սպանեալ :

(1) Յօրինակին Գալիլէա : (2) Եւսեբի , Գաթ . Էջ . Ը . 3 :

(3) Եւսեբիոս , Գաթ . Էջ . Թ . 8 :

ամբարշտութեան Վիոկղետիանու եհար ըզնա լ'ստուած , և նա յանձնեաց զԹագաւոս լուծիւնն 'ի Սաքսիմիանոս , որ ոչ էր պակաս չարեօք քան զնա : Եւ ինքն Վիոկղետիանոս ազգի ազգի ցաւօք նեղէր և տրորեցաւ . և գիտաց եթէ յ'ստուծոյ էր հաբուածն , և գրեաց թուղթ իսաղաղութեան եկեղեցւոյ և շինութեան⁽¹⁾ : Եւ Սաքսիմիանոս ոչ կամէր , և չկարաց լուծանել զհրամանն , այլ առ ժամանակ մի դադարեաց հալածումնն⁽²⁾ : Եւ գարձեալ ասաց թէ՝ «Վ'ստուածքն հրամայեն չխտիանել զհալածումնն» և սկսաւ հալածել և հանել 'ի քաղաքաց զքրիստոնեայս⁽³⁾ , և խրատեցաւ աշխարհ երաշտով և տարածամ մահու , որ զտան մեռեալն 'ի գերեզման մի դնէին⁽⁴⁾ : Եւ խստացոյց պատերազմ ընդ Հայս , և եհաս նմա բարկութիւն , և դառն ցաւօք մեռաւ :

Եւ յետ այսորիկ Թագաւորեաց Կուտանդ հայրն Կոստանդիանոսի . և ունէր երկու կին , զՇեղինէ և զԹիօդորա դուստր Սաքսիմիանոսի : Եւ յուծ ամի Թագաւորութեան իւրում առ հաղորդ Թագաւոս

(1) Եւսեբիոս , Պատմ. եկեղ. Ը . 17 :

(2) Եւսեբիոս , Պատմ. եկեղ. Թ . 1 :

(3) Եւսեբիոս , Պատմ. եկեղ. Թ . 2—4 :

(4) Եւսեբիոս , Պատմ. եկեղ. Թ . 8 :

թուփեան իւրոյ զկոստանդիանոս որդին շեղինեայ, որ և երեք ամ ընդ հօրն թագաւորեաց և մեռաւ հայրն. և ինքն կոստանդիանոս թագաւորեաց ՚ի ՈՒԳ (623) ⁽¹⁾ թուին Նորուսց։ Նովհաննէս ասիացի ասէ. թէ հայրն կոստանդիանոսի դարձաւ յառողւած պաշտութիւն, և Սեղբեստրոս զհայրն բժշկեաց ՚ի բորստութենէ. և Պետրոս և Պաւղոս երեւեալ կոստայ՝ խրատեցին զնա կոչել զՍեղբեստրոս մկրտել զնա։ Նամ վկայէ Սոկրատ հռոմայեցի ⁽²⁾։ Եւ Իգնատիոս մլետինացի ասէ, թէ յորժամ թագաւորեաց կոստանդ

(1) Եւսեբեայ Քրիստոս գագարին մինչեւ ՚ի քսաներորդ ամն կոստանդիանոսի։

(2) Եւսեբիոս յԵկեղեցական պատմութեան իւրում (Ը. 14) բազում գովութեամբ խօսի զհօրէն կոստանդիանոսի և ցուցանէ զնա իբրեւ արքարեւ հաւատացեալ այր, յասելն. «Հանգարտ էր ամենայն վարուք իւրովք և առ այնոսիկ որ ՚ի ներքոյ իշխանութեան նորա էին, քաղցրութեամբ էր և առ Առտուած սիրով։ . . Նա միայն յաւուրս մեր ըստ արժանի առաջնորդութեան թագաւորաց կատարեաց զժամանկ իշխանութեան իւրոյ, և այլով պատուով. և առ ամենայն մարդ ՚ի շահ օգտութեան զանձն իւր ապր։ . . Ոչ զառճարս եկեղեցեաց քակեաց նա, և ոչ նորոգեաց ՚ի վերայ մեր ինչ մի (՚ի նեղութեանցն), ժամն այսորիկ վախճան բարիոք կատարեալ երանութեամբ ընկալաւ նա. զի յաշխարհէ առտի յայսմանէ նա միայն ել ՚ի թագաւորութեան իւրում միաբանութեամբ և փառօքոյ Իսկ որ ինչ յայսմիկ պատմի զկոստասայ, Սոկրատ (Թ.) որդւոյ նորա կոստանդիանոսի վերագրէ։ սրպէս և աւանգովիւնն իսկ զայն հաստատէ։ Տես և ՚ի Մովսէս Խորեն. Բ. 2։

դիանոս , կային թագաւորք յաքսիմիանոս
 և միւս յաքսիմիանոս (յաքսիմոս), և յաք-
 սիմիզէս (յաքսենոփոս) և յեւերոս , և չո-
 րեքինն հալածիչք էին . և ՚ի մեռանելն յե-
 ւերեայ՝ իշխանքն նորա ետուն զթագաւո-
 րութիւնն Կոստանդիանոսի , և կեսար քա-
 ռազեցին զի իկիանէ փեսայ իւր : Եւ յետ
 եւթն ամի կալաւ Կոստանդիանոս թագա-
 ւորութեանն իւրոյ հաղորդ զի իկիանէ , որ
 և գաղտ հալածէր զքրիստոնեայս . յետոյ և
 ապստամբեաց և մեռաւ ՚ի նմանէ :

Եւ յերկրորդ ամի Կոստանդիանոսի թա-
 գաւորեաց Պարսից Հապուհ եւթանասուն
 ամ : Եւ Կոստանդիանոս ցնաց պատերազ-
 մել ընդ յաքսիմիանոսայ որ ՚ի Հռոմ . ե.
 խորհեցաւ ՚ի միտս իւր և ասէ՝ թէ «Կլուգքն
 չօգտեաց ինչ առաջին թագաւորացն . » և
 ասաց . « Եւ լ'ստուած օգնէ ինձ ՚ի պատե-
 րազմիս , նմա երկրպագեմ : » Եւ ՚ի հասա-
 րակ աւուրն ետես խաչ լուսեղէն , և գիր
 ՚ի նմա որ ասէր . « Լ'ստու յաղթես : » Եւ
 որք ընդ նմա էին՝ նոյնպէս տեսին : Եւ յայ-
 նրմ գիշերի երեւեալ նմա Քրիստոս , ասէր
 ցնա . « Լ'րա զօրինակ երեւելոյն քեզ և յաղ-
 թես : » Եւ ելեալ ընդ առաւօտն արար
 նոյնպէս (1) : Եւ աստի եղեւ օրէնք թագաւ

(1) Եւսեբիոս առանց յիշատակելոյ զերեւումն խաչի

ւորաց քրիստոնէից խաչ տանել առաջի: Եւ յորժամ եղեւ պատարազմ, յերեւել խաչին յաղթեցաւ ամբարտաւանն, գետասոյզ եւ զեալ 'ի Տիբերիոս գետ: Եւ էր կին Լյուստան գիանոսի գուսարն 'ի խկղետիանոսի՝ 'ի խկղեաւանուն(1), որ և 'ի միասին մկրտեցան, զի դեռ չէր մկրտեալ Լյուստանդիանոս(2): Յայսմ ժաւմանակի մեծն Վրիգորիոս 'ի Հայս իառաւ լորեալ մեծամեծ նշանօք, որ և 'ի ձեռն նորա դարձան ամենայն Հայք յաստուած պաշտութիւն. և նա եղեւ նոցա քարոզ և քահանայապետ երեւելի շնորհօք նման սուրբ Ղապբելոցն Քրիստոսի: Եւ 'ի յերրորդ ամի իւրոյ թափաւորութեանն Լյուստանդիանոս ընդարձակեաց զ'իւզանդիա, և աճեցոյց 'ի

յօդս: ասէ՝ յեա յաղթութեանն և մտանելոյ 'ի Հռոմ, հրամայեաց կանգնել 'ի քաղաքին զնշան փրկչին: Թ. 11: Մովսէս Խորեն. Բ. 80: Սոկրատ. 2:

(1) Մովսէս Խորենացի (Գիրք. Բ. Գլ. 80) և Սոկրատ (Է.) ասեն եթէ Մաքսիմինդա էր անուն գոտերն Դիոկղետիանոսի, իսկ այլք փաւսառ կոչեն՝ գուսար Մաքսիմիա, նոսի Հերքեւլեայ և Եւտրոպեայ, և ոչ Դիոկղետիանոսի: որոյ գոտեր անուն էր Վազերիա, որ ամուսնացաւ ընդ Գաղերիոսի:

(2) Յազազս մկրտութեան մեծին Գոստանդիանոսի այլ և այլ կարծիք են առ քննադատութեամբնակակից պատմիչք յորտ գտանին արք երեւելիք որբութեամբ և ընդ հարս եկեղեցւոյ համարեալք, և բազումք եւս 'ի յեանոց պատմագրաց ասեն զԼյուստանդիանոսէ, եթէ 'ի Նիկիոսի գիա լեալ և զվախճան իւր նկատեալ էա ամէլ զինքն 'ի հանքային ջուրս Հերդիանուպօլսոյ, ապա յաշտարմն Աբիւբոթի ուր ժողովեալ

Նման չորս (1) միլ . և զարդարեաց զնա զսրգ-
գուք , և անդ փոխեաց զԹագաւորութիւնն
Հռոմայ , և յանուն իւր կոչեաց զնա Կոս-
տանդինուպօլիս , և արար զքնակիչս նորա
ազատ . և շինեաց եկեղեցի մեծ իրինեայ (2)
անուն , և միւս այլ յանուն Լուսաբերոյն : Եւ
երեւեցաւ միայն Լուսաբերոյն , զամենայն
զհոգն իւր եղեալ ընդ Լուսուծով : Եւ շի-
նել հրամայեաց ընդ ամենայն երկիր եկեղե-
ցիս , և քակել զմեհեանս կռոցն . և եղ օ-
րէնս մի զք լինել զինուոր կամ ձիաւոր , որ
ոչ իցէ ծնունդ սուրբ Լուսանին : Թէ ոգոս (3)
ասէ , թէ նկարիչք զտախտակ և զորմն զար-

նարս զեպիսկոպոսունս (արիսական) ընկալաւ զինք միջ-
տութեան : Զայս օրինակ պատմէ և Եւսեբի 'ի վարս Կոս-
տանդինոսի (Գիրք 'Ի. ԳԼ. 61) : Տես զայսմանէ և զմոն-
բանսն կարծիս քննաբանից յԵրեւակն Յովհաննու պատ-
ուերց Տերպեհց . 1857 . Հտ . Ա . Թիւ 4 և այլն , յորում
'ի մէջ բերէ զհակառակ կարծիսն 'Տ . Կերանժէ Բենեդիկ-
տեան կրօնաւորի , որ ցուցանէ զմկրտութիւնն Կոստանդիա-
նոսի 'ի Հռոմ լինել 'ի ձեռն Սեղբեստրոսի , որպէս ասէ և
մերս Մովսէս Խորենացի . Պատմ . Բ . 80 :

(1) Մովսէս Խորեն . (Բ . 85) հնգապատիկ , ասէ , մե-
ծացոյց զբազմն :

(2) Իրնէ է բաւ յունարէն , որ նշանակէ Խաղաղութիւն , յայտ-
նանուն կոչեցաւ նախ մեծ եկեղեցին Կոստանդինուպօլիս ,
որք նորոգեալ է . զեղազարդեալ ապա 'ի Կոստանդեայ որդ-
ւոյ նորա և կրկին պարբոյցք շքապատեալ կոչեցաւ սուրբ
Սոփիա , որ է Ինսպարութիւն աստուծային կամ տաճ .

(3) Յօրինակիս Դիոդոր , միւս Թարգմանութիւնն Թեո-
փիլոս կոչէ :

դարեն 'ի զբօսանս մարդկան . իսկ ժամանակագիրք զժամանակ բանիւ զարդարեն :

Ըրդ յայսմ ժամանակի երևեցաւ Ըրիոս երէց աղէքսանդրացի 'ի մէջ եւթն երիցանց, զոր եգիտ զէն սատանայ, և ջանայր կրկնել զարարածոցս երկրպագութիւնն, զի ետ նրմա ասել զորդին Ըսառուծոյ արարած: Եւ կային նմա այլ համախոհք զեց, զոր յուցանէ թուղթն այն զոր գրեաց առ Եւսեբի նիկիւ միդացի, որք են այսոքիկ . Եւսեբիոս կեսարու (1), և Թէոդոս Եւսոգիկեայ, (3) Եւսեբիոս (2) Եւսոգիկեայ, Ըթանաս Ըսառուծոյ, Ըրիգոր Տարութոյ, Ըթիոս Ըրիգոր (5), Եւ յորժամ յայտնեցաւ չարութիւնն նորա, նշովեաց զնա Պետրոս եպիսկոպոս (4) . և նա սկսաւ զբազումս առնել իւր խորհրդակիցս . զԸթիոս քաղկեդոնացի, զԵւսեբիոս նիկիւմիդացի, և զԸթիստոս եպիսկոպոս եգիպտացի, որ և 'ի ժամանակ հաղածմանն զոհեալ էր, և լուծեալ յառտիճանէն, և զԸթիթալէս, և զայլս բազումս :

(1) Ան է հեղինակն եկեղեցական պատմութեան, զորմէ բազումք Արիոսեան ասէն լինել, որ ասպնջականեաց իսկ զԱրիոս 'ի մէկնել նորա Աղէքսանդրիոյ, և նշովեցաւ յերկրորդ ժողովոյն նիկիոյ 'ի հինգերորդ նստին :

(2) Եւսոգիկեայ փռւեալ :

(3) Համարի թէ զԹէոփիլասայ կամի ասել . որ եպիսկոպոս էր Մարմարիկոյ որ 'ի Լիբիա, զոր տառափոխութեամբ Լիգիա գնէ :

(4) Պետրոս էր զարթարք Աղէքսանդրիոյ որ փայտայ

Եւ ՚ի սմին ժամանակի եղեւ շարժ սաստիկ յԱգիպտոս, և զբազում շինուածս բլնափայտն ապականեաց, զշարժումն աղանգին (Երիտի) նշանակելով: Եղեւ այլ ինչ պատահումն յեկեղեցի վասն Սատկին. զկոպմանք արեւելից ընդ Հրեայն տօնէին ՚ի չորեքտասան լուսնին, և կողմն արեւմտից միշտ ՚ի կիւրակէի: Եւ յայսմ ժամանակի նախ Եղէքսանդր արար ժողով յԵղէքսանգրիս բազմութիւն եպիսկոպոսաց, և նոր վեաց զԵրիտ և զամենայն խորհրդակիցս իւր: Եւ գրեաց զանեծսն և ետ տանիլ ըզնա յամենայն երկիր, բայց ոչ շիջանէր հուրն ապականիչ, մինչեւ եհաս բանն առ Թագաւորն Կոստանդիանոս. և նա տրոմեցաւ յոյժ և գրեաց թուղթս առ Եղէքսանդր եպիսկոպոս և առ Երիտ՝ հաշտութիւն առնել ընդ միմեանս, և զար կարծիքն բառնալ ՚ի մտաց Երիտի: Եւ ոչ այսու խաղաղէր պղտորումն եկեղեցւոյ. և սկսաւ տուրածանիլ աղանդն, և հարկ եղեւ Սեմին Կոստանդիանոսի ժողովոյ հրաման տալ ընդ ամենայն երկիր, ժողովիլ ՚ի Նիկիա Բիւթանացւոյ: Եւ ժողովեցան երեքհարիւր ութ և տասն Եպիսկոպոսք. և գլխաւորք էին այսորիկ, Ուսիոս Կուռուտարիոյ, Բիդոս և Բի-

յոմի 311: Սորա են նամակքն գրեալ առ Ակակիոս ՚ի վերայ հաւատոյ, Տես ՚ի ձեռագիրոս:

դէդ (Բիկենդ) երիցունք փոխանակ Պապուն
 Հումայ, Լիքսանդր Լիքսանդրու, Լիս-
 տակէս մեծ Հայոց և փոքր Հայոց, Յուլիոս
 Սերաստիոյ, Լուստաթէոս Լիտիորու, Յա-
 կովբ Սժքնայ : Եւ շինեաց թագաւորն մեծ
 և ընդարձակ ապարանս, ուր նստէին ժո-
 ղովն . և ինքն յոսն կացեալ անձամբ սպա-
 ոաւորէր : Եւ նոքա տեօին շնորհս աստուա-
 ծային յերեսս թագաւորին, և եդին նմա
 աթոռ 'ի մէջ իւրեանց, և ալաչէին նստել .
 և ոչ լուաւ նոցա, այլ կայր և ծառայէր ըզ-
 պէտսն և լսէր զբանս նոցա : Եւ էին ընդ
 եպիսկոպոսունս երիցունք և սարկաւագունք
 հազարք և բիւրք . և թագաւորն պաշտէր
 զամենեսեան իւրովք ծախիւք 'ի քսանէն Խա-
 ամոյ մինչև 'ի յութեւտան Հիլիանայ ամոյ :
 Եւ զառաջինն սկսան քննել բանաւորքն
 (տրամաբանք) և հռետորքն իմաստասիրական
 ոճով, և բազումք երթային զհետ նոցա :
 Եւ յա յարուցեալ ոմն մանկագոյն իշխան ա-
 սէ . « Քրիստոս և Եւաքեալքն ոչ աւան-
 դեցին մեզ բանս արուեստաւորս, այլ հա-
 ւատ հաստատուն, որ պահի գործովք ա-
 ռաքինութեան : » Եւ ապա լռեցին նոքա,
 և թողին յեկեղեցականքն . և նոքա եդին
 զսահման Եւաքելոցն՝ հաստատելով զնոցայն :
 Եւ բազումք անհաւան լինէին, և թագա-
 ւորն հանէր զնոսա 'ի թուոյ ժողովոյն, և

Ճշմարտօք ընդր զթիւն : Եւ էին ոմանք որ ետուն թուղթս հակառակութեան և նախանձու միմեանց առ թագաւորն, և նա հաշտեցոյց զնոսա և այրեաց զթուղթ վիճաբանութեանն : Եւ աղաչեաց թագաւորն 'ի միասին կատարել զտօն Յարութեանն Վրիստոսի, և զկիւրակէսն մեծարել ժողովով և պարապմամբ գործոյ : Եւ այնպէս տաճմանեցին յաւուր կիւրակէի տօնել զՅարութիւն Վրիստոսի Լստուծոյ մերոյ զկնի հին օլատկին, և պատուել զկիւրակէսն դատարկացեալ, ըստ կանոնաց Լուսբերոյն շատանալ աստուածային գրովք և ոչ վայրապար գործովք, և 'ի շաբաթու յիշատակ Սարտիրոսաց կատարել Եւ ինքն թագաւորն սահմանեաց զանարգողն քահանայից և եպիսկոպոսաց չար մահուամբ սպանանել : Ի քսան ամի Կոստանդիանոսի եղեւ ժողովն, և լինին յԱդամայ հինգ հազար ութ հարիւր երեսուն և երեք ամբ : Եւ արձակեցաւ ժողովն պաառով և պարգեւօք թագաւորին, և նպովեցան զկնի Լրիոսի՝ եպիսկոպոսն Եփիմարիւ Եւսեբիոս, Թէոգենիոս եպիսկոպոս Եփիկոյ, Սարիս՝ Վաղկեդանի, Թուամաս Սարկտիկի⁽¹⁾, գլխաւոր արք :

Իսկ թագուհին շեղինէ երազովք տեւ

(1) Ընթերցիր Թէովհաս Մարմարիկոյ եպիսկոպոս, զոր Քրեոգոն Աթիոս Լիդիոյ կոչեաց :

լեան եւ յԱրուսաղէմ հանդերձ Սեղբեստրոսիւ Հռոմայ հայրապետիւն, և եգիտ 'ի վերայ գերեզմանին պատկեր լսողկայ, որ է լիորդիտէս. և սուրբ Խաչն Քրիստոսի Թաղեալ կայր 'ի բազում ժամանակաց, և տանջեալ զՀրեայսն եգիտ Յուդայիւ զԽաչքն : Եւ էր եպիսկոպոս Արուսաղէմի Սարկոս անուն. և շինեալ զեկեղեցիսն ետ ց|Սարկոս : Եւ արար դասս կուսանաց և կրօնաւորաց յԱրուսաղէմ. և իւրովք ծախուք խնամէր զնոսս :

Իայց լրիոս 'ի ձեռն ոմանց կեզծաւորաց խաբեաց զԹագաւորն զի տեսցէ զնա և լուիցէ 'ի նմանէ դաւանութիւն. և հրամայեաց Թագաւորն : Եւ նա գրեաց կոնդակ մի մեծ զՎիկիոյ դաւանութիւնն, և փոքր մի այլ զիւր հայհոյութիւնն, և թւնելով Թագուն 'ի ձեռն, ետ (զմեծն) ց|Թագաւորն, և ասաց. «Քան զայս աւելի ես ինչ ոչ դաւանեմ : Եւ յորժամ առ 'ի Թագաւորէն զմեծ կոնդակն 'ի ձեռն, յայն որ ունէր ըզփոքրն, յորում էր գրեալ իւր հայհոյութիւն, ասաց. «Եզովք սաստիկ 'ի վերայ՝ Թէ այլ ազգ փառաւորեմ զՆստուած քան զայս որ աստ գրեալ է : Եւ հաւատաց Թագաւորն մինչեւ լստուած խայտառակեաց զնա պատումամբ : Եւ առաւել հաստատեցաւ 'ի հաւատս Թագաւորն և յոյժ խնամով գլխայր

յեկեղեցիս . և ազատ արար զեկեղեցիս ընդ ամենայն երկիր , և ապրանք և մուսաք եկեղեցւոյ և առանց հարկաց . « Եւ ունիցին , ասէ , ամենայն եկեղեցի զհին և զնոր Կոստանս լիով , և որքք և այրիք կացցեն 'ի ծախս եկեղեցւոյն . և գիտունք եղևցին եկեղեցականքն Եստուածաշունչ գրոց . և մաւրն ինչ յաստեղաբաշխութենէ կալլի եկեղեցի զուսմարական արհեստն , զի մարթապղին վարել զժամանակս տօնից և զմուրակացն , և զայլ բազմադմունս աստեղագիտութեանց մի ընկալի եկեղեցի : »

Եւ Կատանդիանոսի երեք օրդիք էին . առաջ օրդին անուամբ հօրն (Կատանդին) , և միջնոյն անունն Կոստան (Կոստաս) և կրօտերոյն անունն Կոստոս (Կոստանդ) , որ և աբար զնոսա կեսար⁽¹⁾ : Եւ ապա օրդին պահեաց զուղղափառութիւնն , նոյնպէս և կրսերն մինչեւ ցմահ . և զաւագ օրդին կացոյց 'ի Կոստանդինուպօլիս , և զմիջինն յաբեւելից կողմն , և զկրսերն 'ի Հռոմ : (Հայրմ² ժամանակի եղեւ սկիզբն հաւատալոյ Հնդկաց և Վրաց⁽²⁾ : Եւ կազմեաց Կոստանդիանոս հանդերձեղէն եկեղեցի չորեցուցանել ընդ

(1) Յանթապս գրոցս աչ ընդ այլոյ գնին անուանք որդւոյն Կատանդիանոսի վասն կարի յոյժ մերձաւորութեան ձայնիցն : վասն որոյ և շիոթին բազումք 'ի պատմաբանից :

(2) Մոզես Խորեն . Բ . 83 — Սոկրատ . Ի Գ . Ի Գ :

ինքեան . և շինեաց յԱնտիոք եկեղեցի մեծ
ու թանկիւնի : Եւ շինեաց կամուրջ 'ի վե-
րայ Տանուխս գետոյ , և անցուցեալ զգարն
'ի վերայ՝ գնաց 'ի Սկիւթացիս որ են Սուզք
և կոտորեաց զնոսա մասամբ , և զայլն դար-
ձոյց 'ի քրիստոնէութիւն :

Այսմ ժամանակի եկն Շապուհ արքայն
Պարսից 'ի Սժքին , և դարձաւ ամթո՞ղ : Եւ
Ասկալը ուսնայեցին ասէ , թէ « Լրտտան-
դիանոս կամեցաւ գնալ 'ի վերայ Պարսից ,
և եկն 'ի Արկամիգիա՝ հիւանդացաբ , և խնդ-
րեաց մկրտութիւն և մկրտեցաւ , զի չեւ էր
մկրտեալ , քանզի ակն ունէր 'ի Յորդանան
մկրտիլ : Եւ արար կտակ երկից որդւոցն , և
եռ զկտակն յերէց մի արիանոս Եւսեբի ա-
նուն . և ժամանակն (հասակն) Լրտտանդիանոս
սի վաթսուն և հինգ ամ . թագաւորեալ ե-
րեսուն և երկու ամ՝ մեռաւ խաղաղութք
'ի մեծ կիւրակէն Պենտէկոստէին , 'ի քսան
երկու Իսր ամսոյ : Եւ տարեալ զհարմինն
'ի Լրտտանդինուպոլիս՝ եգաւ յեկեղեցւոյ
սուրբ Առաքելոցն :

Եւ կտակաւագ որդւոցն՝ աթոռն Լրտտանդ-
նուպոլիս , և միջնոյն՝ Անտիոք և արեւելից կող-
մին , և կրտերոյն՝ Հռոմ : Եւ 'ի մահուան օրն
միջին որդին առննթեր հանդիպեցաւ 'ի Ար-
կամիգիա , և առ զկտակն յերիցուէն . և երէց
որդին Լրտտանդիանոսի եկն յաշխարհն կբր

սեր եղբօրն՝ գնալով ՚ի Հռոմ : Եւ կրտսեր որդին Լոստոս կետար էր կարգեալ զՊաղմատիոս ՚ի Հռոմ, որ էր եղբայր մեծին Լոստանդիանոսի : Եւ Պաղմատիոս սպան զԼոստանդիանոս՝ զաւագ որդին Լոստանդիանոսի առանց կամաց կրտսեր եղբօրն . և Լոստոս սպան զՊաղմատիոս փոխանակ ըսպանանելոյ նորա զԹագաւոր եղբայրն իւր : Եւ ունէր Պաղմատիոս երկուս որդիս , ըզՎալլոս և զՅուլիանոս . կամեցան և զնոսա սպանանել , և ոչ սպանան , զի Վալլոս հիււանդ էր և Յուլիանոս տղայ , և զերծան տքուլ պատճառաւ : Եւ յետոյ հաշտեալ ընդ նոսա՝ եղ ՚ի դպրոց ՚ի գիւղ մի Սակաթանուէն , մօտ ՚ի Լեոարիա Հայոց : Եւ յորժամ զարգացան ուսմամբ , եղեն վկայասէրք և սկսան շինել վկայարան սրբոյն Սամսայ , և կողմն Վալլոսի հաստատէր , և կողմն Յուլիանոսի փլանէր , զոր հանդերձեալ էր լինել գուշակէր :

Եւ Լոստան միջին որդին զՎալլոս կեսար կարգեաց յԱնտիոք , որ և ապստամբեաց ՚ի վերայ Թագաւորին : Եւ լուալ Թագաւորն և առաքեաց սպան զնա , և ըզՅուլիանոս եղ ՚ի բանտի . և Թագաւորն Լիսիա (Եւսեբիա) բարեխօս լեալ առ Թագաւորն՝ եհան ՚ի բանտէն , և առաքեաց յԵթէնս ուսանել ուսումն իմաստասիրու-

Թեան : Եւ անդ էին Ղրիգոր Լստուածաբանն և Բարսեղ, և իւր եղբայրն Ղրիգոր Վիւսացին : Եւ մարգարէացան վասն Յուքիանոսի զոր ինչ լինելոց էր :

Հայսմ ժամանակի Կոստան որդին Կոստանդիանոսի Սեծի շինեաց քաղաք մի յերկրին Սելւեկիայ, և անուանեաց զնա Կոստանդնուպօլիս⁽¹⁾ : Եւ ի վեց ամին Կոստոսի բռնացաւ Սաֆնենտիոս, և եհան ի Կոստոսէ զԽալիա և զԼիփրիկէ, և Թագաւորեաց ի Սիրմի : Եւ ի դաւմանէ զօրացն սպանաւ Կոստոս : Եւ ընդ նմին սպանաւ եղբորորդին իւր Կոստանդիանոս, որ երեք ամ Թագաւորեալ էր ընդ նմա : Եւ լուեալ զայս Կոստանայ և զայրացմամբ լցեալ չոքաւ և սպան զՍաֆնենտիոս, և ընդ նմին սպան զԼուփիլիս, որ էր յազգէ Թագաւորաց, որ ընդ Սաֆնենտի էր Թագաւորեալ : Եւ յաւուր սպանման նոցա երեւեցաւ նշան Խաչին յարեւելից կողմանէ : Եւ եմուտ Թագաւորն ի Հռոմ երեւելի փառօք, և դարձեալ ի Կոստանդնուպօլիս՝ արար զՅուլիանոս կեսար, և ետ նըմա կին զքոյր իւր զԼիւնէ (Նեղինէ), որ Կոստիա կոչեցաւ :

(1) Միեայեւ և կամ Թարգմանիչք և ընդօրինակողք որ խալին աստ յանուանակոչութեան քաղաքիս, զոր ամենք ընթեռնուն և կրնային : Ապուլիարամ ասէ, եթէ Կոստան կոչարն ընդարձակեաց զԱմիթ և կոչեաց զնա Ապօպատ (Բերան, ասոր. յէր. 64) :

Յայսմ ժամանակի Հրեայքն որ էին 'ի Պաղեստինէ, ապստամբեցին և սպանին լոգ զօրականս Հռոմայեցւոցն. եւ առաքեաց թագաւորն և կոտորեաց զնոսա : Իսկ (3) Յու լիանոս գնացեալ 'ի Գալիա (1) ընդգէմ բարբարոսացն, յաղթեաց, և հպարտացեալ թագաւոր քարոզեցաւ 'ի զօրացն (2) : Իւ լուեալ զայս թագաւորն Կոստան, զարհուրեցաւ և մկրտեցաւ 'ի (4) յիսուս եպիսկոպոսէ (5) Եւստիոքոս, որ էր արիանոս. և ել ընդգէմ (3) Յուլիանոսի. և ընդմէջ Կիլիկիոյ և Կասպագովկիոյ մեռաւ՝ կեցեալ ամս քառասուն և ութ, և թագաւորեալ ամս քսան և հինգ : Իւ սա թէպէտ խաբեցաւ 'ի Սերիսոսէ սարիանոսէ երիցու և սիրէր զՄիանոսքն,

(1) Գալիա է Գաղղիացւոց երկիրն. Gaule անուանեալ 'ի հնոց :

(2) Յուլիանոս 'ի Բեննա քաղաքի Գաղատացւոց լեալ, ետես երազ, յորմէ գրգռեցաւ ապա արշաւան ընդգէմ Կաստանայ, որ բաւ գուշակութեան իմիք եղբայ զմանէ՝ ոչ էր ապրելոց անգր քան զամս 361 : Յուլիանոս առ 'ի յանկուցանել զԻրեւ զզօրականո, քարոզեաց ազատութիւն կրօնի. և ինքն իսկ առ ժամն կեղծաւորեցաւ զբրիտանեութիւնս և Ս. Հասեալ 'ի Լիւրիկէ, յայտնի գաւանեաց զկռռս. և 'ի Թրակէ հասեալ, սու քաղաքս բաղումն : Յայնմ ժամանակի Կոստան որ ընդգէմ Պարսից կայր 'ի մարտս պատերազմաց շողեալ, եգ 'ի մոթի գառնալ Մաթիգր, և ունել զգէմ շահաապստեանցն բռնաւորին :

(5) Եւստիոս անուանեալ առ պատմագիրս, էր եպիսկոպոս Մաթիգրայ յարիանոսաց, զորմէ ապի մեռեալ յանդէջութեան :

այլ յարարած ոչ ասէր զորդին [Նստուծոյ, սյլ ծնունդ. Զոր՝ բայց կրսեր ասէր : Եւ սա ետ կանոնել՝ առանց հաղորդելոյ ոչ ելանել 'ի պատերազմ՝ առանց հոգեւոր վահանին, այլ 'ի ժամ մահունն զղջացաւ և դաւա նեաց զաղղառառութիւնն և վճարեցաւ :

Իսկ Յուլիանոսէ առ զԹագաւորութիւնն կեսար լեալ՝ ամս հինգ, և Թագաւորեալ ամս երկուս : Եւ զայն եւս գտեալ է իմ, որ ասեն, թէ Յուլիանոս Սեծ Կոստանդիւ անոսի եղբորորդի է : Քանզի ասեն, թէ երկու եղբայր ունէր Սեծն Կոստանդիանոս 'ի հօրէ կողմանէ, Լամպիոս և Կոստիոս (1) . և Լամպիոս իւր անուամբ որդի մի ունէր . և Կոստոսի եղեն երկու որդի, Վալլոս և Յուլիանոս . և Վալլոս ապստամբեալ սպանաւ . և Յուլիանոս կեսար լեալ և յաղթեալ բարբարոսացն՝ և անցանէր ընդ փողոց մի և պսակ հիւսուածոյ անկաւ 'ի (վերայ) գլխոյն . և այն եղեւ պատճառ ոմանց ասելոյ, թէ յաղթութեան նշան է, և այլք կուրստեան ասէին նշան : Եւ ես զառաջին պատմութիւնն ստուգեցի քան զերկրորդս : Բայց զի վարժեալ էր Յուլիանոս կախարդութեամբ և դիւաց ծառայութեամբ, ըզք

(1) Լամպիոն է Դազմաթիոս՝ եղբայր Սեծին Կոստանդիանոսի, և Կոստիոն է Յուլիոս Կոստաս միւս որդի նորա և հայր Գաղղոսի և Յուլիանոսի :

յաղթութիւն իւր և զմահ թագաւորին (1) ՚ի դիւացն համարէր : Եւ պղտորեաց զկարգ թագաւորութեանն , և ագանէր հանդերձս փիլիսոփայութեան և ծաղըս առնէր զծիրաւ նիսն՝ զգէնլով մաշկեակս ադի՛ : Եւ սա սկըսաւ ծածուկ զաղբիւրակունսն զոհիցն աւրեամբ պղծել , և ցանել տայր ՚ի վերայ աւմենայն կերակրոյ , զի կերողքն և ըմպողքն զնորին կամսն ստասցին : Եւ ՚ի մտաննէն ՚ի կոստանդնուպօլիս՝ Եւփօ-Խարփօք քարոզեցաւ :

Եւ եկեալ յԱնտիոք սղացայց զդահեկանս , և առատացոյց զհաց և զգինի . և նորա արարին նմա նախատինս՝ ասելով ցնա ամբօին . « (1) Երկայն մօրուսդ ընդէր պահես պարապ . կտրեա և արա չուան և դիր յեղջերսն զենլեացն քոց , և դուլաւ տար նըւէր դիւացն չաստուածոց քոց : » Եւ նորա քարկացեալ կամեցաւ սրով մաշել զքաղաքն , և շիջոյց զնա իմաստաւէրն՝ իբխանոս (2) ասելով . թէ « Չպարտին քեզ մահ , այլ նախաւ տինս փոխանակ նախատանացն քոց . » և ժողովեալ Քոստա նախատեաց զնոսա և եթող զնոսա : Եւ կայր ՚ի լեառն Անտիոքու վանք մի Պաւուլա անուն . (3) , և տնդ կայր գե-

(1) Այն է կոստաս կայր Բիւզանդիոյ որ մեռաւ ՚ի պատերազմին ընդդէմ Յուլիանոսի , զոր պատմեաց վերագոյն :

(2) Լիբանոս կամ Լիբանոս էր փիլիսոփայ և վարժապետ հռետորութեան սրբոյն Յովնանու Ոսկերէրանի :

(3) Միւս թարգմանութեան օրինակքն ունին Արաբացի

ընդմանն Ռաբելայ եպիսկոպոսին . և Յոս-
 քիանոս կամեցաւ 'ի տեղւոջն կանգնել ըդ-
 պատկերն Ապողոնի , և արկանել վիճակ
 վառն երթալոյ նորա 'ի Պարսս , և ոչ ետ
 նմա պատասխանի դեւն . և գիտաց թէ
 վասն Ռաբելայ է , և հրամայեաց զնա հա-
 նել և տանել 'ի քաղաքն . և քրիստոնէիցն
 առեալ խնդու թեամբ տարան սաղմոսիւք և
 լապտերօք . և դեւքն սկսան խօսել ընդ
 նմա բարիս ⁽¹⁾ : Եւ նորա ղուարձացեալ եդ-
 առաջի պատկերին երկու սեղան . զմինն
 ելլց խնկով , և զմիւսն ոսկւով . և եդ ա-
 ռաջի հուր , և ասէր . “ Ով արկանէ ափով
 մի խուռնկ 'ի վերայ հրոյ , թող առնու ա-
 փով մի ոսկի : ” Եւ բազումք 'ի պարզամտաց
 խաբեցան և աւին զոսկին . և յետ այնորիկ
 յուռեւ և յըմպել նստան , և լատ սովորու-
 թեանն նկարէին զխաչն 'ի վերայ գինւոյն . և
 ոմն ասէ . “ Օ քնչ է այդ , յետ ուրացու-
 թեանդ իաջակնքելդ : ” Եւ նոքա զարհու-
 րեալ ասէին . “ Երբ ուրացաք : ” Եւ նա ա-
 սէ . “ Յառնու զոսկին յետ խնկոյն : ” Եւ
 նոքա ընկեցեալ զգինին և արտաքս դիմեալ
 ընկեցին զոսկին յերեսս թագաւորին՝ քրիս-

համարի եթէ իցէ տեղի կռոյն Ապողոնի 'ի Դափնի մերձ
 յԱնտիօք քաղաք . իսկ յօրինակիս մերում գրի Պաւուլա ,
 որ մերձագոյն է անուան սրբոյն Բաբելայ՝ քան Ապողոնի :

(1) Յովն . Ոսկեբերան . 'ի տարբն Բաբելայ . ԳԼ . ԺԵ :

տանեայս ասելով զինքեանս : Եւ թոյլ ետ նոցա զտանջեն 'ի ժամուն յայնմիկ , զի մի աւնուն մարտիրոսի առցեն :

Աս փոխեաց զանուն քաղաքաց , զԵսասրիա կոչեաց Բագկէ , և զԵրստանդինուպօ լիս՝ Բիւզանդիա ⁽¹⁾ . և շինեաց հիւրանոց , աղքատանոց և տեղի որբոց և այրեաց դարմանոյ՝ խաբէութեամբ : Եւ հրամայեաց ընթեռնուլ զառասպելս հեթանոսաց , և չար գելուլ զորդիս քրիստոնէից յարտաքին ուսմանց : Եւ ելեալ յԱնտիոքայ սպառնալեօք՝ թէ դառնայ 'ի Պարսից խաղաղութեամբ , և առաքեաց յԱռհա պատրաստել ինչ նըմա , և ոչ ընկալան : Եւ գնացեալ 'ի Խառան՝ զոհեաց դիւաց , և պատուեաց զՇրբեայսն որ անդ կային . և հրամայեաց երթալ յԱյրուսաղէմ և շինել զՏաճարն և զհիւր ըստ օրինացն : Եւ նոքա առեալ երեք հազար մով կիր և ժողովեալ 'ի ցրմանէն և գնացեալ սիսան շինել . և հաղմ ուժգին ցրուեաց զկիրն , և շաղախով կամեցան շինել , և իջեալ հուր այրեաց զշինուածան և զգործիան : Եւ շրբեայքն որ յԱռհա , յարեան 'ի վերայ քրիստոնէիցն և սատակեցան 'ի նոցանէ :

(1) Անունս Բուլի եթէ պարս իցէ ընթեռնուլ Մաթիս , աչ եթէ փոխեալ համարին անուանակոչութիւնը յիշեալ քաղաքաց , այլ զառաջին անուանոն զոր 'ի հեթանոսութեան ունէին , նորոգեալ :

Իսկ Յուլիանոս յամենալ 'ի Խառան՝ և գարձեալ զոհեաց դիւաց առաջի կռոյն զոր կանգնեաց 'ի Խառան . և մինչ զոհէրն , անկաւ Թագն 'ի գլխոյն , և ձին զոր առննթեր ունէին , կոխեաց զնա և պատառեաց զհանդերձն . և սասցին բարեկամք իւր , Թէ « Եւսն քրիստոնէիցդ է զոր զհեա քո տանիս օր Եւնա դարձոյց քսան և երկու հազար 'ի զօրացն . բայց զնշան Խաչին զոր տանէին ըստ (սովորութեան) առաջնոցն , ոչ դարձոյց , զի առաց . « Եւ գիտէ , Թէ յաղթեն մեզ Պարսք , պարտութիւնն Խաչին իցէ . և տարաւ ընդ իւր զօրք երեք հարիւր իննսուն և հինգ հազար պատերազմող , բայց 'ի սպառաւորացն և 'ի գործաւորացն . և ուր և երթային՝ կանգնէր կռուս և զոհէր , և հարցանէր , և ասէին դեւքն , Թէ « Հոմագունդք դամք ընդ քեզ աստուածոց բազմութիւնք . և տամք քեզ զճակատագիրն Եղէքսանդրու և զԲախտրն , և Երէս աստղն կայ 'ի գլխս զօրացդ (1) : և Եւ եկն 'ի Տիսբոն և աւերեաց : Եւ ելեալ Հապուհ գնաց փախստական , և սուտքեաց առնա տալ նմա գանձ բազում զի դարձցի , և ոչ կամեցաւ . և ապա ժողովեալ զՊարսա , եկն 'ի վերայ Տիգրիս գետոյ . և գնացին պատգամաւորք առ երկոսին , և ոչ կարացին առնել խաղաղութիւն : Եւ յանկարծակի

(1) Այլ ըստ դիցարանից էր շաստուած , պատերազմի .

Յէն նեւ մի դիպեցաւ փորոտեացն (Յուլիա
նոսի, և վայթեցաւ արիւնն . և առեալ յա
րենէն ափովն՝ ձգեաց ընդ երկինս ասելով .
« (Յաղթեցեր, Գալիլեացի . արդ ա՛ռ 'ի վե
րայ Լստուածութեանդ և զթագաւորու
թիւնս : » Եւ ինքն ոչ ագանէր զրահս և
սաղաւարտ՝ հպարտացեալ դիւացն խոստ
մամբ . այլ զնետն 'ի յօգիցն էառ , թերեւս
ոչ 'ի մարդկանէ , այլ 'ի զօրութենէ Լստու
ծոյ . և կատարեցաւ մարգարէութիւնն որ
եղեւ նմա յԱնտիոք . զի յորժամ զՔրիս
տոսի պատկերն 'ի տանէն տեռատես կնոջն,
ուր բազում բժշկութիւն լինէր , քակիլ ետ
Յուլիանոս և կանգնեաց 'ի տեղին կուռք ,
և իջեալ հուր՝ սյրեաց զկուռսն⁽¹⁾ . և եկեալ
պատմեցին նմա մինչ մտանէրն յԱնտիոք . և
նա 'ի ժամն ետես վարդապետ մի 'ի քրիս
տոնէիցն , և ասաց ընդ իբրեանոս իմաստա
սէրն . « Հարց ընդ վարդապետդ , թէ ո՛ւր
է ձեր հիւսանն որդին : » Եւ պատասխա
նեալ նորա ասէ . « (Յարուեստն իւր կայ . Խա

(1) Եւսեբիոս 'ի գիրս որ վասն եկեղեցւոյ (Ե . 17) պատ
մէ զպատկերէս , զոր կինն տեռատես կանգնեալ էր , ասէ ,
'ի յիշատակ սքանչելեացն զոր եցոյց նմա Տէր , 'ի Պենագա
քաղաքի առաջի դրաց տան իւրոյ 'ի բարձր վիմի , և էր պը
ղծի : Զայս պատկեր ետ. Բուլիանոս կործանել , և 'ի տեղի
նորա կանգնել պատկերս կուռք : որ 'ի կայծականց մաշեցաւ
Եւսեբիոս իբր ակնատես պատմէ զպղնձի պատկերէս , որ
կայր , ասէ , տակաւին յառաւրս իւր :

— Ի (դադադ) շինէ թագաւորիդ մահուան. և լուռ եղեն : Եւ նոյն բանն ել 'ի գլուխ . և կազմեցին Խառի կամօք և զօրութեամբ հիւսանն Որդւոյն , և եդին 'ի ներքս :

Եւ ընտրեցին այր մի զօրագլուխ (1) և աւագին . « Թագաւորեալ դու փոխանակ Եւր լիանեայ 'ի վերայ մեր . և նա ասաց . « Եւ դիւապաշտից ոչ թագաւորեմ : Եւ նորա ընդ մի բերան ասացին . « Եւ մեք ամենեքեան քրիստոնեայք եմք : Եւ ետ դնել զթագն 'ի գլուխ խաչին . և ասաց . « Եկայք երկրպագեցէք . և ամենեքեան երկրպագեցին . և ապա առեալ եդ 'ի գլուխ իւր . Եւ վասն սովոյն և սղութեանն արարին սէր ընդ Պարսիկս . և ետուն զՍԾբին առանց մարդկանն , հանելով 'ի նմանէ զբազմութիւն քրիստոնէից բնակելոյն 'ի նմա : Եւ դարձան՝ բերելով զմարմին անօրինին 'ի Նիլիկիա , և պահեցին 'ի սահմանս Տարսոնի անարգապէս : Եւ եթող Եւր լիանոս 'ի բաւնից իւրոց ճառս քառասուն :

Իսկ Եւրբիանոս այր բարի և տոտուածապաշտ ուրախ արար զքրիստոնեայս . և եղեւ մեծ ցաւոցն բժշկութիւն , բայց չէաք արժանի վայելման . ոչ յերկաբեաց , այլ 'ի մէջ Վաղատիոյ և Իիւթանիոյ կալաւ զնա ցաւ երիկամանցն և մեռաւ՝ եւթն ամիսս

(1) Ան է Յովնանոս զոր փոքր մի գլին կոչէ Յուրբիանոս :

միայն թագաւորեալ, և ոչ հասաւ 'ի Խոստանդնուպօլիս : Եւ եկեալ զօրքն 'ի Ղիկիա թագաւորեցուցին զՎաղենտինոս որ էր 'ի Փանիոյ (Պանոնիա), 'ի Լիպպալիոն քաղաքէ, այր իմաստուն. և կամեցան դնել նմա ընկեր, և ասէ ցնոսա . « Եւդ չէ 'ի ձեր կամքդ, այլ յիմա . դուք զիս ընտրեցիք, և զընկերն իմ ես ընտրեմ : » Եւ հաւանեցան նմա . և նա ան իւր ընկեր զեղբայրն իւր զՎաղէս, որ մկրտեալ էր Եւդոքսէ եպիսկոպոսէ, որ էր արիանոս, նորա դաւանութեամբն . և զնա եդ թագաւոր յարեւելից կողմանէ . և էր շատագով արիանոսացն :

Եւ Վաղենտինոս ան զՇուոմ և պաւ հեաց զհաւատն Ղիկիոյ, և զորդին իւր ըզՎրատինոս օգոստոս քարոզեաց : Եւ գլխացեալ Վաղէս Եւդիպոոս 'ի Սարկիանուպօլիս . և 'ի հասանելն նորա անդ՝ եղեւ շարժ, որ այլ բնաւ չէր լեալ և ոչ լուեալ . զի 'ի շարժել ծովուն, եզարկ զնաւսն ընդ պարիսպ քաղաքին . և դարձաւ ծովն և գնաց 'ի ներքս քան զսահմանս իւր, թողեալ զտեղին : Եւ ժողովեալ բազմութիւն մարդկան յափշտակելինչ 'ի նաւացն, և դարձաւ ծովն և կըլաւ զամենեսեան և տարածեցաւ 'ի վերայ ցամաքուն, և բազում քաղաքս և գաւառս ընկղմեաց զապականութիւն Վաղեսի նշաւակելով : Իսկ Վաղենտինոս յանդիմանէր

զեղըպրն վասն չարափառութեանն, և 'ի յոչ լսելն՝ բարկացաւ և ոչ տալր նմա օգնական պատերազմել նմա ընդ 'Իսթացիսն, ասելով. «Ոչ օգնեմ ես առն որ ընդ 'Լիտուաւած պատերազմի»:

Եւ ինքն Վաղենտինոս չոգաւ 'ի պատերազմ 'ի Սարմատիա, և զարհուրեցան Սարմատացիքն, և խնդրեցին խաղաղութիւն 'ի նմանէ պատգամօք: Եւ զարմացաւ Վաղենտինոս ընդ գարշութիւն նոցա և ընդ տգիտութիւնն. և հարցեալ զնոսա և իմացեալ՝ զի այնք որ առ նա եկին՝ ընտրելագոյնքն էին, և բարկացաւ և ասաց. «Եղբւրքս, որ թողեալ են ձեզ թագաւորութիւն և իշխանութիւն անասնոցդ»:

Եւ մեծ ազաղակաւ քաջալերէր զզօրսն չառնել ընդ նոսա սէր, այլ բառնալ զնոսա. և 'ի խտադոյն գոչմանէն պատառեցան երակրք փողիցն, և մեռաւ ութսուն և չորս ամաց՝ թագաւորեալ ամս մետասան⁽¹⁾ Սա աբտաքոյ օրինաց երկու կին էառ. առաջին ըզՍեւիրէ (Սեւերա) և երկրորդ զՅուստինէ դուստր (Եուստինանոսի)։ Եւս (Եուստինանոս) ետես տեսիլ և պատմեաց թէ յինէն ծիրանի նիւթ ելանէր, և էր իշխան. և լուեալ Վաղենտինոսս սպան զնա, զի մի՛ ծնցի, աւէ, թագաւոր. և յետոյ էառ զդուստրն ա-

(1) Ստրատ. ԴԱ :

րա . 'ի նմանէ ծնաւ որդի մի , զոր յիւր ա-
նուն կոչեաց Վլադենտիանոս , և երեք դուս-
տրք , զՎալիէ՝ որ եղև կին Սեծին Թեոդոսի ,
և 'ի նմանէ ծնան Լրկագէոս և Ոնորիոս (1) :
Եւ 'ի մահուանն Վլադենտիանոսի չէր մօտ ա-
ռաջին որդին Վրատիանոս , որ էր յառաջին
կնոջէն , այլք 'ի զօրացն Թագ եդին 'ի գլուխն
Վլադենտիանոսի որդւոյն փոքր , որ էր չորից
ամաց :

Իսկ Վլադէս արար զօրագլուխ զՎրատի-
նոս և առաքեաց 'ի պատերազմ ընդ Վոթա-
ցիս , և յաղթեցաւ : Եւ Վլադէս նախատեաց
զնա , և Վրատիանոս ասէ . « Պարտութիւնն
այս չէ իմ , այլքո , զի պատերազմիս ընդ
Քրիստոսի (2) : »

Յայսմ ժամանակի Սաւիէ դշտոյն Տաճ-
կաց բազում վիշտս հասուցանէր Հռոմայե-
ցւոցն . և խոստանայր խաղաղութիւն , եթէ
ձեռնադրեն գաւառի նոցա եպիսկոպոս ըզ-
Սովսէս անապատաւոր : Եւ Վլադէս լուեալ

(1) Սուրբա (ՂԱ) ոչ յիշատակէ եթէ 'ի Գալիէ
(Գաղղա) ծնան Լրկագէոս և Ոնորիոս . քանզի ողջս ար-
դարեւ յիշիայ Պղպիտայէ 'ի միւս կնոջն Թեոդոսի եղն ,
որ էր գաւառը Անտոնի Սպանիացւոյ , որ եղև հիւպատոս
յամբ 382 :

(2) Յայսմ պատերազմի ոչ եթէ Գրատիանոս՝ այլ Տրայի-
անոս վարէր զպաշտն զօրավարութեան . առ որ յանդիմա-
նութիւնս արար Վադէս յազազս անյաջողութեամբ յետ
գաւառոյ : Ամիանոս Մարկեղոս ԼԱ . 7 . 8 :

ղայս՝ առաքեաց յանապատն խնդրել կրօնաւոր, որոյ անունն Սովսէս իցէ. և դռեալ զոմն բերին առ նա. և ոչ կամէր ձեռնադրիլ յարիանոսացն, այլ յաքսորելոցն ուղղափառաց: Եւ հրամայեաց Թադաւորն. և առեալ զեպիսկոպոսութիւնն ՚ի հալածելոց ուղղափառացն, գնաց: Եւ ընդ երթալն նորա բազում Տաճիկք քրիստոնեայք եղեն, զի դըշխոյն Սաւիէ հռոմայեցի էր ազգաւ, գերեալ ՚ի Տաճկաց. և վասն գեղեցկութեան իւրոյ կին լեալ Տաճկաց Թադաւորին. և յետ մահուան Թադաւորին, ինքն ունէր զԹադաւորութիւնն: Եւ վասն նորա բազումք դարձան ՚ի քրիստոնէութիւն (1): Եւ յայսմ ժամանակի շինեաց Սաղէս Գիթսոն Սնորոք, որ է բանտ ուղղափառացն: Եւ յանկարծակի երևեցաւ զօրք՝ գնալով ընդ երկինս մարմնաւոր տեսլեամբ: (Յայսմ ժամանակի ծնաւ մա-

(1) Սոկրատ (ՂԴ) ՚ի հայ Թարգմանութեան աղագր պատմէ զՍովսէս: Էր, ասէ, Սովսէս արաբացի ազգաւ, և հաւատացեալ ՚ի քրիստոս, առանձնացեալ ճգնէր յանապատի, սբանշալի լեալ առաքինութեամբն: Լուեալ սորա ըզպատերազմ զոր տայր Մաւիա Թադաւի ընգգէմ քրիստոնէից, երթեալ համոզէ զնա ՚ի խաղաղութիւն, և հաստատէ գաշին սիրոյ: Տեսեալ զվարս սորա, բռնադատեն ձեռնադրիլ ՚ի քահանայութիւն ՚ի Ղուկիոսէ եպիսկոպոս Սգէքսանգրիոյ, որ էր արիստական: Սովսէս արհամարհեալ զնա վասն սղոյնքոյն, ընգռնի զձեռնագրութիւն յեպիսկոպոսաց անտի ազգափառաց. որ ՚ի հպարտանս կային, և գաղծեալ առ Մաւիա՝ լցունն անպահաւտութեանն:

նուկ մի յԱնտաք միականի, որ ունէր չորս ոտք և չորս ձեռք և մօրուք:

Եայսմ ժամանակի ելին Պոթսցիքն և գերեցին բազում գաւառս, զԱլիւթիա և զԹրակիա և զԱրևսիա և զԱնկեդոնիա և զԱքայիա և զամենայն Ալլադա. և Ալադէս փախեալ ի Կոստանդինուպօլիս, և ամբոխն նախատէին զնա ասելով. «Տուր մեզ զէն և երթիցուք կռուեսցուք:» Այլ ել զայրացմամբ և սպառնացաւ նոցա՝ որ ի դառնալն քակէր զքաղաքն: Այլ գնացեալ յաղթեցաւ ի նոցանէ, և փախեալ ի գիւղ մի. և պառտերազմողք բարբարոսաց պատեցին զգիւղն, և նա թաքեալ ի տուն յարդի. և յուզեալ զնա ոչ գտին, այլ այրեցին զգիւղն և այրեցաւ նա ընդ յարդին, առհաւատչեայ յաւիտենական հրոյն⁽¹⁾, և կեցեալ ամս յիսուն, և թագաւորեալ ամս եւթնևտասն: Այլ անգլթագաւորութիւն Սրատիանոս, որ յաւուրս հօրն Ալադենտիւանոսի Ապոսկարպօր էր ի Հըռուսմ. և սա կանգնեաց զուղղափառութիւն, և արար հաղորդ թագաւորութեան իւրոյ զԽէոդոս սպանիացի, որ նա էր քարոզեալ

(1) Պատմագիրք ոչ համաձայնին ընդ միմեանս ի պատմել զգնական մահուան Ալադէոսի: Սոկրատ ասէ. «Հասեալ Ադրիանուպօլիս, հրով այրեալ սատակեցաւ անհաս ի մարդկան գիւղութեան՝ թէ զիսրդ և կամ զէն՝ որմեակաւ հրով այրեցաւ.» Ա. Ե. Ե. Մովսէս Խոր. Գ. 33:

յառաջագոյն թաղաւոր զՎրատիանոս, և նա փոխարինեաց և ետ նմա զյոստանդինուպօլիս և զամենայն արեւելս: Յայսմ ժամանակի շինեցաւ հրամանաւ սոցա Սիսուլայն: Եւ լըւեալ բարբարոսացն զկորուստն Սաղէսի, եկին մինչեւ 'ի պարիսպն յոստանդինուպօլիս. և ելեալ թէոդոս կոտորեաց զնոսա, և գընացեալ յաշխարհն նոցա, արար զնոսա ընդ հարկաւ: Եւ եղեւ խաղաղութիւն եկեղեցւոյ և աշխարհի զկնի քառասուն ամի արիանոսացն չարութեան (1):

Յայսմ ժամանակի մեռաւ: Վրտաշիր թաղաւորն Պարսից, և առ զթաղաւորութիւնն Շապուհ որդի նորա: Եւ յերրորդ ամին թէոդոսի սպանաւ Վրատիանոս 'ի Սաքսիմիանոսէ բռնակալէ 'ի Հռոմ (2), և թաղաւորեաց փոքր Սաղենտիանոս 'ի Հռոմ: Եւ թէոդոս և Սաղենտիանոս մարտուցեալ ընդ Սաքսիմոսի բռնակալի, սպանին զնա, և ինքեանք երեւելի փառօք մտին 'ի Հռոմ:

(1) Սոկրատ, ԴԵ:

(2) Ալեմէն Մաքսիմոս ազանիացի, եր բարձրագոյն պաշտօնեայ պատերազմի 'ի բանակին որ կայր յերկրին Բրիտանացոց, համարդ թէոդոսի, այլ 'ի բել գնորա գահակալութիւնն որ եղեւ 'ի ձեռն Գրատիանոսի, յարձակեալ 'ի Գաղղիա և զհետ մտեալ նորին որ փախուցեալ 'ի Մաքսիմոսէ 'ի Լիոն քաղաք ապաստանել փութայր, զմահ ետ համբուրել 'ի ձեռն աբուսն Միգրապաթ կոչեցելոյ: Սոկրատ գլխովին այլազգ պատմէ զմահ Գրատիանոսի, զոր տեսցեալ 'ի գիրք նորա, ՃԴ:

Իշւ ապա եկն թեոդոս 'ի Կոստանդինուպօլիս, և առաքեաց զսպարափիոս յարեւելս գործակալ (1) . և յորժամ եկն յԱնտիօք, ետեսանդ հակառակութիւն յեկեղեցին, և աւրար խաղաղութիւն և եղ զաթոռն 'ի Սելւորիոս : Իշւ 'ի չորրորդ ամին թեոդոսի կամեցաւ սրբել զեկեղեցի յարիանասացն . և արար մեծ ժողով հարիւր և յիսուն եպիսկոպոսաց . և գլխաւորք էին այսորիկ : Սելւորիոս Անտիօքու, Տիմոթէոս Աղէքսանդրու, Լիւբեղ Լորուսաղէմի, սուրբն Ներսէս Հայոց Սեծաց՝ դարձեալ յաքսորանացն, Պրիգոր աւտուածաբան Կոստանդինուպօլի, և Պրիգոր նիւսացին . և նշովեցին (նախ) զաղանդն Արիոսի, և ապա զԱսկեդոնին, որ իշխեաց յանդգնել և զսուրբ Հոգին արարած աւսել : Իշւ հաստատեցին զհաւատն Արիիոյ, և յաւելին 'ի Հաւատամքն վասն սրբոյ Հոգւոյն, զի այս խնդիր յետոյ չարժեցաւ (2) :

Իշւ զկնի տասն ամի եպիսկոպոսութեան

(1) Սպարափիոս 'ի յոյն լեզու զօրավար նշանակե, և էր առաջն Նորա Հապուհ, որ եկեալ յԱնտիօք ետես բաժանեալ զեկեղեցին 'ի մեջ Մելեարիոսի և Պաւլինոսի, իւրաքանչիւր առանձինն կապեալ աթոռ : Պաւլինոս ոչ համեալ ընդ առաջաբնութիւն Մելեարիոսի, որ ասէր երկուցն հաւ աթոռոց միեւն 'ի մահ, իսկ որ նախն մեռանիցի՝ բարձցի նորա աթոռ, զասն որոյ Հապուհ յանձնեաց զաթոռն յՄելեարիոս առեալ Պաւլինոսի զմի միայն եկեղեցի :

(2) Սոկրատ . Ճ . ՃԱ . — Մովսէս Խոր . Գ . 55 .

իւրոյ, լ'ստուածաբանն եւ 'ի կոստանդնուպօլսէ, և էառ զաթոռն Ներտառիոս : Եւ թէ ոգոս յորժամ ետես զՍելիտոս, ասաց թէ «Օսա տեսի ես յերազի, որ օրհնէր զիս թագաւոր:» Եւ սա մեռաւ 'ի ժողովն, և խօսեցաւ Գրիգոր նիւսացի վասն նմա գերեզմանական ճառս. և բերաւ մարմինն յԱնտիօք : Եւ Սելիտոս խափանեաց զքահանայսն ընդունելոյ զխոստովանութիւն, և սահմանեաց զի կատարեալքն առցեն և յամենեցունց վկայեալքն : Օի քահանայ մի յԱնտիօք հրապարակեաց զխոստովանութիւն սարկաւսգի միոյ, որ անկեալ էր 'ի կին մի մեծազգի, և եղիւ յորով սպանութիւնս (1) : Եւ ասաց Սելիտոս, թէ «Եւ զաջ զնեւ 'ի վերայ դժնկի փշոյ և ոչ 'ի վերայ տգիտաց և անկատարից :»

Յայսմ ժամանակի հանդիպեցաւ թէոգոս 'ի Թեսաղոնիկէ, և հիւանդացաւ, և մկրտեցաւ յԱբիլասայ և առողջացաւ. և եկեալ 'ի կոստանդինուպօլիս շինեաց ըզմեծ եկեղեցին զՆաստասիա (Յարութիւն) : Եւ յայսմ ժամանակի ծնաւ նմա որդի 'ի Գալիէ (Գալլայ) կնոջն, և կոչեաց զանունն նորա Սնորիոս. և Գալիէ ծնեալ զՍնորիոս՝ մեռաւ (2) : Եւ կայր նմա պատկեր յԱն

(1) Սուրբ. ՃԺ :

(2) Տես 'ի Ծանօթութեան 3. յԲ. 134 :

տիրոջ, և լուեալ զմահ նորա՝ քարշեցին և ընկեցին 'ի շուկայն : Եւ բարկացաւ յոյժ Թափաւորն Թէոփոս . և առ զիշխանութիւնն Անտիոքու , և ետ զնա Սատիկ (Սառգիկէ) քաղաքի՝ զանուանիլն մայրաքաղաք և աթոռ Աւետարանչի . և դատաւորքն արարին յոլով սպանութիւն վասն այնմ գործոյ (1) : Եւ լուեալ զայն միայնակեաց մի Ապողոս աւնուն (2) . եկն և յանդիմանեաց զԷջնանն , և գրեաց առ Թէոփոս , թէ “Սասն պղնձի պատկերի միոյ չէ պարտ այնչափ բարկանալ , և զպատկեր Աստուծոյ ապականել՝ զմարդիկ : Պղնձի պատկեր չատ կարես կազմել . թէ պատկեր Աստուծոյ անկարունաւ չինել , զայդ ոչ գիտեմ : Եւ քանի եւս զհոգիս մեր աւնարգեմք մեղօք , և չէ ումեք հոգ , որ է պատկեր Աստուծոյ նախատեալն : ” Եւ զայս

(1) Ըստ պատմութեան Յունաց՝ Թէոփոս եգ նոր հարկըս 'ի վերայ Ասիացւոց առ 'ի աօնախմել զհնգամեանն որդւոյ իւրոյ և զաանամեանն իւր : Անտիոքացիք ընդգէմ կացեալ հրամանիս և զարձանն իսկ պղնձի զկայսեր արկեալ կործանեցին : Սաստիկ զպրացեալ կայսեր ընդ անարգանն , զյանձնաւորսն մահու դատեաց , և գլխաւորքն 'ի բնակչաց եղան 'ի բանտի : Յայնժամ Փլաքիանտ հարապետ Անտիոքայ երթեալ առ կայսր , հղօր բանիւք իւրովք հաշտեցուցանէ ընդ ժողովրդեանն , և զպառնայիսն նորա 'ի բաց դարձուցանէ : Յովհ . Ոսկ . ճառ անդրիտիս , ԻԱ :

(2) Ապողոս կամ Ապողոն եր միայնակեաց և այդ աւանդագորութեան , Մակեդոնիոս կոչեցեալ ըստ Թեոփոսեանի , և գրելիք մականուանեալ :

լուեալ թագաւորին՝ լուեաց 'ի բարկութեանէն և հաշտեցաւ ընդ քաղաքին :

(Յայսմ ժամանակի թեոսաղոնիկէ, որ է գլուխ Խապիոյ (1), ապա տամբեալ 'ի թագաւորէն քարկոծեցին Կիշխան թագաւորին որ 'ի քաղաքին : Եւ թագաւորն զայրացեալ հրամայեաց կոտորել զքաղաքն . և մեռան եւթն հազար արդար և մեղապարտ : Եւ Լ'մբրոսիոս եպիսկոպոս եկն առ թագաւորն 'ի Սեդուլիէ (Սիլան) քաղաք և դիպաւ թագաւորին առ դրան եկեղեցւոյն, զի կամէր մտանել, արգել զնա և ասէ . « Չամաչես, արեամբ շողախեալ, մտանել 'ի տուն Լ'ստուծոյ . այլ դարձիր և առ կապանս 'ի ձեռքս իմ, զոր առաքեաց քեզ Լ'ստուած : » Եւ թագաւորն դարձաւ . և յետ ութ ամսոյ եկն տան Ննդեանն . և թագաւորն նստեալ լայր դառնապէս . և եհարց զնա մագիստրոսն (Ռուփինոս)(2), և ասէ . « Օրհնէ, արքայ, ընդէր լաս : » Եւ նա ասէ . « Րհդէր չամ, զի ահա ծառայք և մեղաւորացկանք մտանեն յեկեղեցի, և ես արգելեալ կամ յեկեղեցւոյ և կապեալ յերկինս : » Եւ նա

(1) Այս փոխանակ Խապիոյ՝ պարտ է ընթերցուել Իւլիոյ, այն է Լիւրիկէ :

(2) Այս Ռուփինոս էր պաշտօնեայ թագաւորին, որ գրգռեաց ցեփոքոս 'ի մահ մտանել անձինս հնգետասան հազար ըստ այլոց պատմագրաց :

ասէ . « Եւ փութամ և աղաչեմ զեպիսկոպոսն : » Եւ ասէ Թագաւորն . « Եւ ոչ հաւատամ Թէ ըէ քեզ , և ակն առնու երեսաց , և արհամարհէ զօրէնս Լատուծոյ : » Եւ տակայն գնայ Ռուփինոս . և Թագաւորն երկիւղիւ զհետ երթայր : Եւ յորժամ ետես եպիսկոպոսն զՌուփինոս , բարկացաւ և ասէ . « Պիղծ , քո խրատու եղեւ այն աւմենայն : » Եւ նա անկեալ առ ոտսն աղաչէր և ասէր . « Լհա և Թագաւորն դայ ըզհետ իմ : » Եւ նա ասէ . « Չթողում զնա յեկեղեցի . և Թէ կամիցի՝ ընդունիցիմ ըսպանութիւն 'ի նմանէ որպէս և զայլսն : » Եւ գնացեալ ընդգէմ Թագաւորին՝ պատմեցին զասացեալս 'ի սրբոյն . և ասէ Թագաւորն . « Թող երթամ և խնդութեամբ ընդունիմ զնախատինսն ըստ արժանեացն իմոց : » Եւ յորժամ եկն , կայր արտաքոյ և աղաչէր արտասուօք . և ձայնեաց առ նա եպիսկոպոսն և ասէ . « Լմբարտաւան , անօրէն , ընդէր եկիր այդր : » Եւ ասէ Թագաւորն . « Եօժարութեամբ ընդունիմ , հայր սուրբ , զանարգանսդ և զբանադրանքդ , և առանց քո կամաց ոչինչ առնեմ . միայն մի փակեր (զդուռն) ընդգէմ երեսաց իմոց , զի արտաքուստ 'ի ներքս տեսից զերեսս քո և զեկեղեցիդ Լատուծոյ : » Եւ եպիսկոպոսն կայր յեկեղեցին և ասէ . « Օհր ապաշխա-

բուժիւն կրեցեր, զի զիս և զգուռն եկեղեցւոյս տեսցես : Դէլ Թագաւորն ասէ . « Սիայն ցոյց դեղ վերաց իմոց և արարից : Դէլ ասէ եպիսկոպոսն . « Իմիստ ես ընդդէմ վնասակարաց . գրել տուր օրէնս, զի արդեւցեն զվնասապարտսն երիս աւուրս . և Թէ տակաւին կասկածանօք է, քառասուն աւուրս . և հարց և փորձ լիցի, և վկայիւք և քննութեամբ Դայտ եկեսցէ իրաւն . և զինչ տեսցեն զկնի շիջման բարկութեանն, արասցէ զնա լատշաճն պատուհաս : Դէլ նոյն ժամայն դրեցին . և առաքեաց առ ամենայն դատաւորս և իշխանս երկրի, զի պնպէս արասցեն : Դէլ ապա հրամայեաց Թագաւորին մտանել յեկեղեցին . և նամտեալ յեկեղեցին՝ ընկէց զինքն ի վերայ գեանոյն ասելով . « Սերձեցաւ անձն իմ ի հող . Տէր ապրեց՝ զիս ողորմութեամբ ⁽¹⁾ : Դէլ արաատուեալ արքայ կանգնեցաւ և գընաց մերձ ի խորանն . և կամեցաւ երթալ յիւր տեղին, և արգել զնա եպիսկոպոսն և ասէ . « Դու է քեզ լինել յետոյ և ի վայր քան զամենեսեան, մինչեւ կատարեալ ապաշխարես : Դէլ յանձին կալաւ ամենայն խոնարհութեամբ, և գնաց կանգնեցաւ ընդայլ ապաշխարողսն : Դայտիսի էր երկիւղ և հաւատ Թագաւորին ⁽²⁾ :

(1) Սաղմոս . ՃԺԸ . 25 :

(2) Սուրբ Օգոստինոս, Յշ . Կապիւն Ապոսթոյ . Ե . 26 :

(Յայսմ ժամանակի գտան նշխարք լ'մբա-
կումայ մարգարէին և Սիբիայ, յԼուծբա-
բուլոս Պաղեստինացւոց ⁽¹⁾ յայտնութեամբ
եպիսկոպոսին. և յԵրուսաղէմ գտան նըշ-
խարք սրբոյն Ստեփաննոսի և ոգք ընդ նմա՝
առ (Յովհաննու եպիսկոպոսին Երուսաղէմի:

Ի յերեքուասան ամին թէոդոսի քարոզել
ետ զորդին զԼ'րկադէոս թագաւոր յարեւել-
և յայնժամ Ուգանոս (Եւգինէոս) և Ուրբո-
գոստոս (Լ'րբոգաստոս) իշխանք խաբէու-
թեամբ սպանին զԼ'աղենտիանոս 'ի Հռոմ:
Եւ թէոդոս թագաւորեցոյց զԼ'նորիոս 'ի
Հռոմ: Եւ ելեալ սակաւութիւն ընդ դէմապու-
տամբացն որ էին բազումք, և ասեն ցթա-
գաւորն որ ընդ նմա էին. « Թոյլ տուր մին-
չեւ հասանեն զօրքն: » Եւ նա եմուտ 'ի քա-
ղաք մի առանձինն, և դռնաց առ Տէր. և
երեւեցաւ նմա (Յովհաննէս Լ'ետարանիչն
և Փիլիպպոս առաքեալն, և ասեն ցնա. « Ս'ի
զարհուրիւր և օգնականի մի մնար, զի մեք ե-
կաք 'ի Քրիստոսէ օգնել քեզ. » որ եղև իսկ.
զի 'ի վաղիւն կորեան երկոքին բռնակալքն ⁽²⁾:

(1) Այն է Ելեւթերպոլիս քաղաքն Յուդայաստանի 'ի
յեզին Դանայ:

(2) Սոկրատ ասե, եթե Եւգինէոս պարտեալ 'ի մար-
տին յոտս Թէոդոսի գիմէր յանկաւարութիւն նորին ապաս-
տանեալ, և զօրքն անգէն զնա գլխատեցին: Իսկ Արթո-
գաստոս 'ի հետամտիցն իւր ոչ կարացեալ զբժանիլ, բռ-
նութիւն ելեալ վախճաներ. ՃժԻ:

Եւ յորժամ դարձաւ Թագաւորն յաշխա-
տութենէն և եկն 'ի Սիդիլի (Սիլան), կալաւ
զնա ցաւ երիկամանցն և մեռաւ, կեցեալ
ամս վաթսուն, Թագաւորեալ ամս վեչուս-
տան և ամիսս ութ (1) :

Յայսմ ժամանակի Թագաւորեաց 'ի Պարսս
Ռուհարօն Գերմանշահ (Սլաւմ Կրման), որդի
Հապհոյ, եղբայր Արտաշի՝ ամս մետասան :

Այս թէոգոս 'ի կենդանութեան իւ-
րում աղաչեցեալ յ'Միդիքոսէ եպիսկոպոսէ
հալածել զարիանոսան, և ոչ լուաւ նմա, մին-
չեւ յաւուր միում նստէր Թագաւորն և
Թագաւորեալ որդի նորա Արկադէոս ընդ
նմա . և եմուտ յ'Միդիքոս, և ետ ողջոյն թէո-
գոսի, և յորդին ոչ հայեցաւ, և կարծեաց
Թագաւորն թէ ոչ տեսաւ զորդին, և ասէ .
« Հայր օրհնեա՛ զորդիս Կ իշ և ասէ . « Դու
բաւական ես մեզ Թագաւոր, զդա ոչ պա-
տուեմ, բայց թէ զմի 'ի ծառայիցդ : » Եւ
տրտմեցաւ և զայրացաւ յոյժ Թագաւորն :
Եւ ասէ եպիսկոպոսն . « Դու մահկանա-
ցուդ զնախատինս որդւոյդ չկարես տանել .
իսկ անմահն Աստուած զանպաառաւութիւն
որդւոյն իւրոյ ոչ խնդրէ 'ի ձեռաց քոց : »
Եւ հաւանեալ Թագաւորն՝ հրամայեաց հա-
լածել զարիանոսան, և ընկենուլ յամենայն
համարձակութենէ :

(1) Սկիսած . ճժԵ :

Յայսմ ժամանակի յԱմառուս Պաղեսախ նեայ ծնաւ մանուկ մի, որ 'ի լանջացն 'ի վեր երկու էր գլխովք, և չորս ձեռօք. և ապրեցաւ երկու ամ: (Հորժամ մինն ուտէր, միւսն չուտէր. և երբ մինն ննջէր, միւսն արթուն կայր. և էր զի խաղային ընդ միմեանս, և երբեմն լային, և երբեմն ծիծաղէին, և մինն քան զմիւսն երկու աւուրբք յառաջ մեռաւ:

Իսկ Թագաւորն Մկադէոս էր ողջախոհ և ժուժկալ. և ներքոյ ծիրանեացն ագաներ 'ի ծածուկ մաղեղէնս, և սիրէր զկրօնաւորսն: Յայսմ ժամանակի ածաւ (Հովհան յոյժ փաւ փաքանօք 'ի Կոստանդինուպօլիս, և էր զօրուոր բանիւք և նշանօք և վարդապետու թեամբ: Իայց կային ոմանք որ անգոսնէին ըզնա վասն ոչ յստակագոյնս խօսելոյ 'ի բարբառն (Յունաց, զի Մարի էր ազգաւ և այնու էր վարժեալ: Սա մեռաւ յաքսորս 'ի Կոմանա Հայոց, կեցեալ ամս յիսուն. և եւթն ամ եպիսկոպոս եկաց և զերիս ամս յաքսորս եկաց (1): Եւ յորմէ հետէ մկրտեցաւ, ոչ երգուաւ և ոչ երգուեցայց, և ոչ սուտ խօսե-

(1) Սուրբ Եովհաննէս Ռեկեքերան յաջորդեաց զԵկեքաւ, ուրտ յամի 397, և 'ի 28 փետրուարի ամսոյ դատապարտեցաւ յաքսորս յամի 404, և վախճան նորա եղև յամի 407, յորմէ յայտ է եթէ եկաց նա յաթուռն ամս իբր եւթն: — Սոկրատ, ձժԷ:

ցաւ , և ոչ նկուլեաց զոր , և ոչ արբ գինի , և ոչ ծիծաղեցաւ , և ընդ մարդոյ ոչ ճաշակեաց . և յորժամ երթայր յաքսորս , եհար զձեռն յեկեղեցին և ասաց . « Եղջ մնա , սուրբ Եկեղեցի , բնակարան փառացն Տեառն : Եւ ես 'ի սլարգեւացն 'զսր առի յԱստուծոյ , երկոտասան հազար ճառս եդի 'ի գանձս քո , որ են ութ հարիւր գիրք : »

Յետ այսորիկ հիւանդացաւ Լրկադէոս , և եդ քարոզել զորդի իւր զԹէոդոս Թագաւոր ութամեայ : Եւ Սնորիոսի ոչ եղեւ որդի , և նա միայն էր ժառանգ , երկեւ Լրկադէոս վասն որդւոյն և արար կտակ , եւ յանձնեաց զորդին 'ի Պարսից Թագաւորն Յազտաճատ (Յազկերտ) : Եւ խնդաց յոյժ յորժամ լուաւ Յազտաճատ , և առաքեաց դաստիարակ մանկանն այր մի բանաւոր Լն տիրոս անուն , և առաքեաց սպառնալիս յամենայն տուն Թագաւորութեանն Հռոմնց , եթէ ոչ ահիւ և դողութեամբ տեսցեն զմանուկն : Եւ մեռաւ Լրկադէոս Թագաւորեալ ամս երեքտասան : Եւ կայր իսկ զաղութիւն 'ի մէջ Պարսից և Հռոմնց , և Քրիստոնեայք որ 'ի Պարսս էին , աճէին և կային անկասկածս 'ի ձեռն միջնորդութեան Սարութայի եպիսկոպոսի : Եւ մեռաւ Սնորիոս 'ի Հռոմ անորդի , և Թագաւորեաց Կոստանդիանոս (Կոստաս Գ.) և նա

սպանաւ 'ի բռնակալէ ումնմնէ, և մնաց
 Թէոդոս միայն զկնի Սորիսի, որ Թագաւորեաց
 ամս երեքտասան, և ժառանգ ոչ եթող: Եւ յայնժամ Թէոդոս զԿղենտիա նոս
 հօրաքեռորդին իւր արար կեսար, և առաքեաց 'ի Հռոմ ընդ մօր իւրոյ. և յետ
 այնորիկառաքեաց նմա Թագ, որ և Թագաւորեաց
 ամս երեսուն և երկու: Եւ էր Թէոդոս այր
 սուրբ և չորակեր, և անձէթ և անգինի էր
 սեղան նորա զաւուրս պահօցն: Եւ սա զԲեբրոնի
 եպիսկոպոսին մազեղէնն առնոյր զկնի
 վախճանելոյ եպիսկոպոսին, և զգենոյր
 զամենայն գիշեր. և էր անոխակալ և ողորմած
 այնչափ, որ 'ի հարցանելն թէ՝ «Ինչ էր
 Թողուս զմահապարտան կենդանի.» և նա
 ասէ. «Երանի թէ զմեռեալսն կարէի 'ի
 կեանս դարձուցանել, Թող թէ զկենդա
 նիսն 'ի մահ փոխել: Եւ Եւստուծոյ է գործ՝
 սպանանել և կեցուցանել:»

Եւ յամ ժամանակի Բաղտաճատ Թագաւորն
 Պարսից մեռաւ, և առ զԹագաւորու թիւնն
 Երհարան որդի նորա ամս քսան և երկու (1):
 Եւ բարձաւ սէրն 'ի միջոյ Թագաւորացն.
 և հարան Պարսիկք յողով անգամ
 ալօթիւք Թագաւորին:

Եւ յամ ժամանակի առաքինի երեւեցաւ

(1) Այն է Վրամ Բ. որ նոստել զկնի Յագեբերտի յամի
 419 կամ ըստ այլոյ 421:

Լ'կակ Լ'մթայ եպիսկոպոսն, գնելով զգերեալսն 'ի Պարսից մինչեւ տայր զսպաս եկեղեցւոյն . զարծաթեղէնս և զոսկեղէնս՝ 'ի գինս ծառայիցն ասելով թէ «Լ'ստուածն մեր պէտոռչ ունի ոսկեղէն և արծաթեղէն սպասուցոյ Լ'ւ գովեցաւ հաւատ նորա 'ի Պարսս . և խնդրեաց գնա Պարսից թագաւորն , և յոյժ մեծարեաց 'ի փառս Վրիստոսի : (Յայսմ ժամանակի հռչակուորք էին Սիմէոն սիւնաւեաց Ղ'նուսք և Սօր Պարթամա 'ի սահմաւս իրոքք և այլոք :

Ի սոյն ժամանակս էր Նեստոր պատրիարք 'ի Կոստանդինուպօլիս . և էր նորա քահանայ մի Լ'նաստաս անուէն , որ յաւուր մի ում յամպիոնն խօսեցաւ զնոր հերձուածն , զՍարգիսմ մարդածին և ոչ Լ'ստուածածին դաւանեալ : Եւ ասն ունէր ժողովուրդն Նեստորի պատուհասել զնա . և նա ոչ միայն ոչ մեղադրեաց , այլ և ան 'ի նմանէ զհերձուածն և տարածեաց : Եւ վասն սորին պատճառի եղեւ մեծ ժողովն յԱփեսոս 'ի քառասուն և մի ամին Թէոդոսի , և 'ի Ձիթ (742) թուին Լ'տարուոց . և 'ի Վրիստոսէ չորս հարիւր քսան և երեք ⁽¹⁾ , եղեւ առաջին ժողովն յԱփեսոս . և էին անդ երկերիւր եպիսկոպոսք , և եւթն 'ի նոցանէ ելին նշովուք

(1) Ժողովն Եփեսոսի գումարեցաւ յամի 431, 'ի 24 ամի իշխանութեան Թէոդոսի :

ի թուոյն, և մնացին յուղղափառութեան հարիւր իննսուոն և երեք եպիսկոպոսք երեւելիք: Եւ Սեծն Սահակ Հայոց մեծաց անպարապ եղեալ, գրեաց թուղթ հաւա նութեան զոր ինչ և սահմանեացին: Եին և քաղմութիւն քահանայից և կրօնաւորաց. և գլխաւորք էին այսօրիկ. ի Հռոմայ Լրիա դէոս և Պրովգիոս եպիսկոպոսք փոխանորդք Կելիստիանու Հռոմայ պապուն. Կիւրեղ՝ Լղէքսանդրի. Սեմնոս՝ Կիսեսոսի, Յովհաննէս՝ Լնտիոքու, Լիակ՝ Սլտենուոյ, Յոբնաղ՝ Լրուսաղէմի, և այլք որ արարին նզովս Նեստորի, և Յովհաննէս Լնտիոքու⁽¹⁾, և քսան և վեց եպիսկոպոսք ընդ նմա ոչ գրէին նզովս Նեստորի, մինչեւ ինքեանք նզովեցան ընդ նմա: Եւ գնաց Նեստոր յաքսոյս: Եւ աւսպա եղեւ ընդ Կիւրղի Յովհաննէս, և խոստովանեաց զանգիտութիւն, որ ոչ գիտէր զչարութիւնն Նեստորի. և ապա հաստատեցին և ասացին. «Եթէ որ այլ ժողով կամ եպիսկոպոս կամ թագաւոր, նոր հաւատ և նոր սահման գնէ յետ այսօրիկ, եղիցի նզովեալ. այլ զլիկիայն հաստատուն կալլի սուրբ եկեղեցի մինչեւ ցկատարած աշխարհ

(1) Յովհաննէս եպիսկոպոս Անտիոքայ աշակերտակից գործ Նեստորի, զորա կողմն ունէր դաւաջինն, այլ յետայ ի վերայ հասեալ մուրութեան նորին, յետս եկաց ի հաղորդակցութենէ նորա:

հի : Լու նշովեալքն զկնի Նեստորի այսորիկէ
էին . Թէողորիասս՝ Կիւրիս քաղաքի . Լնդրէ՝
Սամուստեայ , Լշէքսանդրոս՝ Սնրէճայ , Լ-
րիանոս՝ Սրայ , Զովհաննէս՝ Կիլիկիոյ , Ութ-
րիոս՝ Տարօնոյ . և այլք ընդ նոսա . և ՚ի աե-
ղի Նեստորի եղին զՍաքսիմոս ՚ի Կոստան-
դինուպօլիս (1) :

Պատճառ, ժողովոյն Բաղկեղոնի :

Ի քսան և յինն ամի Թագաւորութեան
իւրոյ լուաւ Թէողոս զաղմուկն Փլաբիա-
նոսի եպիսկօպոսի Կոստանդինուպօլիսի , եւ
զԼաւրի վանապետի , և հրամայեաց երկրորդ
ժողով լինել յԱփեսոս , զկնի ութ և տասն
ամի աբաջին ժողովոյն որ առ Կիւրղիւ (2) .
և գրեաց առ Ղէոսկորոս զայս օրինակ .

“ Լափո-Լափոյ կայսր Թէողոս և Սաղեն-
ախանոս յաղթող Թագաւորք . առ ռաբբ
հայրդ Ղէոսկորոս եպիսկօպոսապետ առա-
քեւական աթոռոյդ Լշէքսանդրու : Ղիաու-
թիւն լիցի սրբութեան ձերոյ , զի արմատ
դառնաւ Թեան Նեստորի շառաւիղեալ Թուի
առ Փլաբիանոս , և Սանեայ կարծիքն առ

(1) Ստրաս , ճՀԱ :

(2) Երկրորդ ժողովն Եփեսոսի եղև յամի 449 , ՚ի 42 ամի
Թէողոսի , և ոչ ՚ի 29 որպէս սխալմամբ գրէ Մկրտչէ :

Լ՛ւտիքէս վանական, որպէս լուաք . և գործս
այս մշակութեան ձեզ է պատշաճագոյն ,
որքել զեկեղեցի անարատ հարսն Քրիստոսի,
վասն որոյ փութացիր 'ի թիկունս հասանել
տրամութեան երկնաւոր առագաստին . և
բերցես ընդ քեզ տասն մետրապօլիոս և
տասն այլ եպիսկոպոսս բանաւորս իմաստու-
թեամբ , որ կարող են զպայծառ ութիւն հա-
ւատոյ ուղղափառութեան վառեալ և դնել
'ի վերայ աշտանակի՝ յուրախութիւն երկ-
նաւորաց և երկրաւորաց : Լ՛ւ 'ի գալն քո
ածցես տասն այլ եպիսկոպոս 'ի Պաղեստինէ .
և 'ի Փղշտացւոց . բեր և զԵօրնաղ եպիսկո-
պոսապետն Լ՛յրուսաղէմի, զի ընդդէմ էր նա
Նեստորի և Լ՛եւոնի չարափառաց . և մի
բերցես զհիւանդացեալսն 'ի հաւուտս առ
կիւրդիւ՝ զթէոդորիոսս եպիսկոպոս Լիւրիայ
քաղաքի, և զայլս ընդ նմա : Լ՛ւ Եռլիանոս
հռոմայեցի որ առ ժեզս է , ընու զտեղի
Հռոմայ, զի և նա հիւանդ ցուցաւ Եփես-
սոսի ժողովն իւր տուժարովն : Լ՛ւ ան զժեծ
Ճգնաւորն և զհայրն անապատի փոխանակ
ամենայն արեւելից վանօրէից զԵօր Պարսա-
մա , զի կարի ջանայր նա հակառակ Նես-
տորի և տուժարին Լ՛եւոնի : »

Լ՛ւ սուրբն Գէոսկորոս առեալ զթուղթ
թագաւորին , արար որպէս հրամայեցաւն .
և եկն Եփեսոս 'ի ժողովն , հարիւր քսան և

ութ եպիսկոպոսօք : Եւ գլխաւորք էին այսօրիկ . Վէոսկորոս՝ Լիէքսանդրի , Յօբնաղ՝ Լիւսաաղէմի , Վոմանոս՝ Լիւտիօքու , Եւստաթէոս՝ Վիւրիտայ , Թէոդօլէս՝ (Թէոդօլոս) Լիւսարիոյ Հայոց , Եւստերիոս՝ Լիւիկիոյ , Վասիլիոս Սելէւկիոյ , և Սօր Պարսամա գլուխ վանակաւնայ , Եւ արարեալ քննութիւն յոլով , Եւտիքէս զղջացաւ կերպարանօք և ոչ ճշմարտութեամբ , վասն որոյ ոչ եղեւ ընկալեալ , և նզուղեցաւ , զի առ աչօք ասէր զմարդկութիւն Տեառն մերոյ : Եւ ապա արարեալ էր դաւանութիւն Քրաքիանոս , բերին յառաջ և կարգացին , որ ունէր զՎիստորի մտածութիւնսն . և գտաւ ՚ի նմա ձեռագիր ՚ի Վասիլիոսէ եպիսկոպոսէ Սելւէկիոյ և զՆուրիանոսի հռովմայեցւոյ և զԵւտիքոսի կիպրացւոյ , և զՍելւէկոսի եմեսացւոյ : Եւ ՚ի լսելն զայս ամենայն ժողովն՝ նզովեցին ասելով . « Դարձէք , բարձէք , այրեցէք հրով զանաստուած տումարդ . » և նզովիւք ընկեցին յաթոռոյ զՔրաքիանոս և զԵւստերիոս և զՎոմանոս Լիւտիօքու , և հինգ եպիսկոպոս յընկերաց նորա , և զՎրիանոս Սրոյ , զԿլամիոս Պեպուլայ⁽¹⁾ , զԹէոդարիտոս Լիւրիտայ , և զԻբաս Սաւհայոյ , զՍերբերիոս Թլմոց⁽²⁾ , զՎանիէլ Խառանու , և զտումարն Լեւոնի արհամարհեալ յառաջին ժա-

(1) Ըստ Աստեմանեայ՝ Սոփրոնիոս Դիւլայ :

(2) Ըստ Աստեմանեայ՝ Ետէբիոս Տրիւլայ :

զովոյն , ոչ համարեցան պատշաճ ընթեռնուլ :

Եւ եկն թուղթ 'ի թագաւորացն 'ի Թէոդոսէ և 'ի Վաղէնտիանոսէ , ոչ յաւելլուլ և ոչ պակասեցուցանել 'ի հաւատոյ ուղղափառութեան 'իկկիոյ , կոստանդնուպօլսին և Եփեսոսին , այլ զնոյն հաստատել . վասն որոյ դաւանեցին՝ մի Տէր , մի Քրիստոս , մի Որդի , մի դէմ , մի բնութիւն յետ անձառմիաւորութեանն . նոյն Եւստուած և մարդկատարեալ , հոգի , մարմին , միայր , ճշմարտապէս և ոչ կարծեօք :

Իսկ զկնի արձակման ժողովոյն , յորժամ գընացին (առաքեալքն) առ 'ի Եւոնէ , և պատմեցին նմա զոր ինչ եղեւն , շարժեցաւ 'ի բարկութիւն Եւոն , և առաքեաց կոչեաց առ ինքն զՓլարիանոս , և լուաւ նմա զդաւանութիւնն և հաճեցաւ . և այնչափ զայրացոյց Փլարիանոս զԵւոն ընդդէմ 'ի Եստկորոսի ասելով թէ՝ « Երհամարհեաց զքո աւմարն և նեստորական ասաց զքեզ . » եւ նա 'ի տարակոյս անկեալ խնդրէր հնարս ընկենուլ զ'Եստկորոս փոխանակ նախառանց իւրոց : Եայսմ ժամանակի գնացին թագուհին Թէոդոսի և քոյր նորա Պրոքեր 'ի պատճառ ըստ ազօթից 'ի Հռոմ , և ըստ պատշաճի մեծարեցան 'ի Վաղէնտիանոսէ թագաւորէն և յամենայն բնակչաց Հռոմայ : Եւ արքայն

Վաղենտինոս առեալ զնոսա երթայր 'ի տաճար առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի, ուր կային նշխարք նոցա. և զայն իմացեալ ի եւոնի, ընկէց զինքն 'ի գետին 'ի ներքոյ վարագուրին, և երեսք 'ի վայր, և ոչ յարեաւ ընդառաջ նոցա, մինչեւ վերացուցեալ զվարագոյրն՝ և տեսին զի լայր հեծեծանօք, և հարցեալ զպատճառն աղաչանօք, բուռն հարկանէին նստուցանել զնա, և աւեր (1)։ «Պատառեաց 'ի էոսկորոս զհաւատոս ուղղափառ և արհամարհեցաւ աթոռ սուրբ (Նաբբելոցս 'ի նմանէ : » Եւ նորա՝ միսիթաբեցին՝ վնա և ասեն . « Ինի ըստ կամաց քոյ՝ զոր ինչ հրամայես : » Եւ կալաւ զնոսա բարեխօս առ Խէոդոս Թագաւորն, տալ հրաման տիեզերական ժողովոյ, խափանել զ'Էոսկորոսին . և նորա երդմամբ յանձն առին Եւ 'ի գառնալ կնոջ Թագաւորին և քեռնորա Պողբերայ, գրեաց զինի նոցա Թուղթ աղաչանաց զի արասցէ ժողով յողովաթիւքան զ'Էոսկորոսին՝ քննել ստուգիւ զիւր տուժարն և չդնել զնա ընդ 'Եստորի չարափառի : Իսկ իբրեւ լուաւ Թագաւորն, հըրաժարեաց 'ի նորա խնդրոյն, և ասաց . « Ես հաստատեալ եմ և հաւանեալ Վիւրղի և Էոսկորոսի սուրբ սահմանին, որք դաւ

(1) Եօրենակին և Նորի :

տեցան զտումարն | Էւոնի զուգարան՝ Եւտորի անիծելոյ : 7 Եւ ուղղափառութեամբ կեցեալ Թէոդոս թագաւորն՝ մեռաւ յիսուն ամաց , թագաւորեալ քառասուն և երկու ամ . զի ութամեայ թագաւորեաց :

Եւ թագաւորեաց Սարկիանոս քեռորդի թագաւորին Թէոդոսի ընտրութեամբ Պողքերայ , այր ծեր տգէտ և առանց դրօշութեան : Եւ թագաւորեաց ամս վեց և ամիսս հինգ , որ և ասէն թէ սլոունկութեամբ միաւորեալ էր ընդ Պողքերոյ յառաջագոյն : Եւ յառաջին ամի թագաւորութեան նորա գայ թուղթ աղաչանաց 'ի | Էւոնէ այլ նոյն օրինակ զոր յառաջագոյն գրեաց , վասն ժողովոյ առ Սարկիանոս և առ Պողքեր , յիւ շեցուցանելով նմա զկանխաւ խոստումն : Եւ ետ բերել առ նոսա զիւր տումարն , զի նոցա սաստիւ և հրամանաւ շրջեցուցանեն ընդ աշխարհն ասիական առ Եպիսկոպոսս , զի ձեռնարկ արասցեն 'ի տումարն նախ քան զԺողովն : Եւ նոքա հաւանեցան վասն երկու պատճառի . առաջին՝ վասն խոստմանն և երգմանն Պողքերի , և երկրորդ՝ զի օրէնք էր չդնել թագաւոր 'ի Կոստանդնուպոլիս առանց թագաւորին Հռոմայ և հայրապետին : Եւ այս առանց նոցա եղև , և յերկիւղի էին վասն ժխորման , (վասն այնորիկ) գրեցին թուղթ աղաչանաց և սպառնալեաց յերե-

սաց թագաւորին և Պողքերայ, և իշխանօքն և ՚ի | եւոնէ եկեալ եպիսկոպոսօքն առաքեցին ընդ աշխարհ, և ՚ի հաւան ածին ձեռագրով չորս հարիւր քառասուն և վեց եպիսկոպոս :

Եւ յորժամ դարձան և տարան առ թագաւորն և առ Պողքեր զ| եւոնի տղամարն, յորում կայր չորս հարիւր քառասուն և վեց եպիսկոպոսի ձեռագիր, խնդացին և իւրեանք այլ ձեռնագրեցին . և հրաման ետուէն ժողով ընդ ամենայն երկիր՝ բաց ՚ի Հայոց, որ չէր ընդ իշխանութեամբ նոցա: Եւ յերկրորդ ամին Սարկիսանէի ժողովեցան եպիսկոպոսք եւթն հարիւր . և գլխաւորք էին այսօրիկ . ՚ի Հռոմէ փոխանակ | եւոնի՝ Տրոմուպիկոս, | Իլիքաս, | Իկինիսոս, | Սկողայոն . Յոբնաղ՝ Երուսաղէմի, Իէոսկորոս՝ Եղէքսանդրի, Գումանոս՝ Ննոիոքայ, Սասիլիոս Սելեւկիոյ, և Պետրոս Սիրիացին՝ եպիսկոպոսն Գաղացւոց և գլխաւոր Փղշտացւոց աշխարհին, և Թիւսդորիսոս զոր Սիւրեղ նշովեալ էր յ| փեսոս՝ եդին գլուխ ժողովոյն . և ասաց Իէոսկորոս . “ Ի՞նչ է այդ անօրէնութիւնդ . առեալ աստուածընկալն Պաւղոս, թէ — (1) որ քակեցին՝ վերստին շինիցեմ, յանցաւոր առնեմ զանձն իմ (1) . քակեալդ նշովիւք զխաղդ

(1) Թդ. առ Հռովմայեցիո. ԺԵ. 20 .

գնէք գլուխ , և շինիչ զմեռեալդ : » Եւ օգնէր նմա զառաջինն (Յորնաղ . և շարժեցան և եղեն ամենն ընդ 'Իէսսկորոսի և ասացին « Լիւրեղ սահմանեաց նդովիւք , որ այլ նոր իրք չդնիցի , և մեք զնոյնն ասեմք , նզովեալ եղիցին որ այլ նոր սահման դնեն և կամ նզովեալն Լիւրղի ընդունին : » Եւ յետ այս սորիկ թագաւորն սկսաւ փաղաքշել , և ինքն անձամբ սպասաւորէր , և աղսչէր և կաշառէր . և ետ (Յորնաղայ երեք գաւառ 'ի Փղտացւոց աշխարհէն . և բազում թախանձանօք ած զնա 'ի հաւան չորս հարիւր քառասուն և վեց եպիսկոպոսօքն , որ նախ ձեռնադրեալ էին : Եւ մնացին յաւղափառութիւն ընդ 'Իէսսկորոսի երկերիւր յիսուն և չորս , որ կրեցին բանդ և կապանք և նեղութիւնք և մահ , և ոչ միւրեցան 'ի սիրոյն 'Քրիստոսի : Եւ հաւանեալքն տոմարին | Լուռնի , երկու բնութիւն ասացին յատկացեալ , և խաբէութեամբ զկոյսն 'Խտուածածին , զի թէ յատկանայ բնութիւն մարդոյն ըստ նոցա չարեացն , զիմրդ է 'Խտուածածին : Եւ լցան տիեզերք խռովութեամբ և արեամբ . երկու ամ և կէս յամեաց ժողովն . և դարձան արսորեալքն և նզովեալքն 'ի Լիւրղէ և 'ի 'Իէսսկորոսէ 'ի պատիւ և յիշխանութիւն զօրականօք և թղթով թագաւորականաւ : ընդ որս և (Յորնաղ գնաց յԱրուսաղէմ :

Եւ եղեւ խռովութիւն մեծ յԱրուած
 ղէմ, զի չընդունէին զնա, և ձեռնադրեցին
 իւրեանց պատրիարք զԹէօդոսիոս ⁽¹⁾ . և
 Յորնաղ գրեաց առ Սարկիանէ, և առա-
 քեաց զօրագլուխ զօրօք, և հանին զԹէո-
 դոսիոս և հաստատեցին զՅորնաղ : Եւ շքե-
 ր վերստին ընդ աշխարհն Պաղեստինէ և
 ընդ Փղիշտ, և դարձուցանէր 'ի միլարու-
 թիւն . և զուղղափառսն ծեծէին և հալա-
 ծէին, յափշտակէին զինչն . և բաղումք 'ի
 Հրէիցն շրջէին և կոտորէին զուղղափառսն :
 Իսկ 'ի Պետրոսէ պատկառէին 'ի Վաղաց-
 ւոյն եպիսկոպոսէ, զոր ասեն որդի Թագա-
 ւորին Սրաց պատանդ լեալ 'ի Կոստանդի-
 նուպօլիս և յօժարեալ 'ի խիստ կրօնս, ե-
 ղեւ հռչակաւոր առաքինութեամբ . և հար-
 կեալ արարին եպիսկոպոս : Եւ սա յանդի-
 մանեաց զՍարկիանոս, և նղովեաց զԺողովն,
 և զնաց տրտմութեամբ : Եւ ոչ որ իշխէր
 ընդդիմանալ նմա վասն գերազանցեալ ա-
 ռաքինութեան նորա : Եւս Պետրոս գրեաց
 'ի Հայս, և երանեաց վասն ոչ լինելոյ նոցա
 'ի Ժողովն, և ասաց յայտնապէս . “ Ի. քաղ-

(1) Արեւմտեանք զԹէօդոսիոս համարին իբր կրօնաւոր
 որ յանգուգն բարութ, և վասն իրիք յանցանաց տարադրեալ
 յԱղէքսանդրիոյ և փախուցեալ 'ի Պաղեստինէ ունել զԹե-
 ոսն Երուսաղեմի 'ի Ժամանակի զի Յորնաղ 'ի Ժողովն գը-
 տածէր քաղկեդոնի :

կեդսն ուրացան զՔրիստոս . դուք պինտ
կացէք ՚ի հայրենի հաւատդ որ շնորհեցաւ
ձեզ ՚ի Տեառնէ . և աշխարհիդ ձեր . զի որ
սկէս երբեմն սերմն մարդկութեանս այդուստ
սփռեցաւ ընդ աշխարհ , նոյնպէս առ ձեզ
պահեցաւ սերմն ուղղափառ հաւատոյ . և
՚ի ձէնջ տարածելոյ է ընդ բազումս : Ողջ
լիբուք յանսասան վէմն Քրիստոս , որդեակք
իմ : ո Րնդ որս և մէք հաւատացեալքս ՚ի
Աստուած Հայրն ամենակալ և յՐդին մի-
ծին ՚ի Տէրն և ՚ի Փրկիչն մեր (Յիսուս Քրի-
ստոս . և ՚ի Հոգին սուրբ Աստուած Ճրջ-
մարիտ , փառաւորեմք զսուրբ Արքայդու-
թիւնն և զմի Աստուածութիւնն , այժմ և
հանապաղ յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

Յովհաննու միայնակեցի տեսանողի , աշակերտի Պետրոսի եպիսկոպոսի վիրիացոյ , եթէ ահօրէն եւ ամպարտաւան ժողովն . Բաղկեղոնի 'ի բարկութենէն Աստուծոյ եւ 'ի թողոյ 'ի ձեռաց եղեւ եւ ոչ 'ի Հոգւոյն Սրբոյ , որպէս նիկիայն , Կոստանդնուպօլսին եւ Եփեսոսին . եւ վկայեն այսմ նախատեսութիւնք սրբոցն որ եղեն յառաջագոյն եւ որ զկնի ժողովոյն :

Ա. “ ԱՅՍՐ աղանդոյ սկիզբն 'եւստոր եղեւ , զոր պատմեաց մեզ հայրն մեր և հայրապետն սուրբն Պետրոս , եթէ իս էի 'ի Վրաստանդինուպօլիս , և 'ի տօնի սրբոց Քառասնիցն հայեցաւ 'եւստոր 'ի պատկեր Տէրամօրն որ կայր յիկեղեցին և ասաց . “ Սք պարծիր , ո՛վ Սարիամ , թէ զ'ստուած ծընար . զի ոչ ծնար զ'ստուած , այլ դու մարդ ես և մարդ ծնար : ” ի նոյն ժամն լկեցաւ 'ի գիւէ , և զարկաւ զգետնի , և բարձեալ սարկաւագացն տարան 'ի յարկս իւր : իւր այս եղեւ սկիզբն պղտորման և ամբոխի սուրբ լկեղեցւոյ : ”

Բ. “ Պատմէր մեզ նոյն հայրն մեր վասն Պալսկիոսի ուռհայեցւոյ , որ էր այր սուրբ միայնաւոր , և ունէր հոգի մարգարէութե ,

սա լուաւ զհերձուածն Իբասայ (1), և սաւ տեալ նմա և զայրացեալ եկն 'ի Փղիշտ, և կայր հանդարտութեամբ : Եւ էր անդ Իւի լոս եպիսկոպոս, այր սուրբ և սքանչելի, և հանապաղ զայր առ նա 'ի Վաղացւոց քաղաքն վասն հոգեւոր իրաց . և յաւուր մի ում եղեւ 'ի զարմացման, և հարցեալ զկնի զպատճառն ասէ ցՊետրոս. « Զառնէ թագաւոր մի Սարկիանոս անուն, և առնէ ժողով և հալածէ զուղղափառսն . և կրեմք ես և դու, և 'ի նոյն կատարիմք : » Եւ էր այս յառաջ քան զեւթն ամն ժողովոյն : »

Գ. « Եւոյն յիշեցեալն Պալակիոս յաւուր միում ետես տեսիլ, և սկսաւ ասել. « Վայ Պողքեր, վայ Պողքեր. » և ժողովեցան 'ի հարցանել, և ասաց. « Պողքեր՝ որ նուիրեաց զինքն Լստուծոյ, պոռնկեալ անկանի յԼստուծոյ, և հալածէ զուղղափառ հաւատաւցեալսն 'ի նա 'ի ձեռն Սարկիանոսի : »

Դ. « Պատմեաց մեզ Պալակիոս վասն Պամփիլոսի սարկաւագի : « Զաւուր միում, ասէ, աղօթէր 'ի սուրբն. Գողգոթա յԵրուսաղէմ, որ եղեւ 'ի հիացման, և սկսաւ աւսել երիցս անգամ. « Վայ Եւիլիոս (Պրայիլիոս)

(1) Իբաս եպիսկոպոս Եդեսիոյ համախոհ դտաւ Նեստորի խոստովանութեանն, վասն որոյ և 'ի բաց մերժեցաւ յաթուոյն : Այլ յետայ 'ի թոյլտուութենէ ժողովոյն քաղկեդոնի քարձաւ կրկն յաթու իւր և վարեաց զնոյն ցկեանս :

պատրիարք Լյուսաղէմիոյ Լը հարցեալ զնա՝
ասէ . « Եւ Լիլիոս որ տեսանէք պատուեալ
յամենեցունց , լինի ժողով 'ի Վաղկեդոն ,
և ընկենուն յանարգանս և յաքսոբս և 'իմահոյ »

Ե . « Լը ասաց Պալակիոս ց'Պետրոս հաշ-
րապետ և ց'Յովսէփ ներքինի . « Եւ յամ կար-
դայէք զգրեանդ , զի զգուշաթիւք եկեղեցւոյ
դոր յանձնեաց ձեզ Լ'ստուած : Եւ զայ
ժամանակ , որ ոչ տրտապէք 'ի հալածանաց : »
Լը Պետրոս զարմացաւ և ասէ . « Եւ ինչ
ասեա : » Լը նա ասէ . « Տրտմութիւն մեծ
կրեացէ սուրբ եկեղեցի յետ աւուրց . և
յորժամ լինի , յիշեցէք զիս : » Լը ինքն սկը-
սաւ միայն աղօթել զայս . « Տէր Լ'ստուած
իմ անասան պահեա զիս յուզիղ հաւատոս .
և մի տանիր զիս 'ի ժամանակ տրամութեան
եկեղեցւոյքո , այլ որպէս կամիս , սա զհո-
գիս՝ Թէ 'ի տուէ , Թէ 'ի գիշերի , Թէ 'ի
տան և Թէ 'ի բացեաց : » Լը յաւուր մե-
ռեմ երթալով նմա 'ի ճանապարհ , ետես
այր մի սուրբ և ասէ ցնա . « Եւ ինչա զիս
յաղօթս քո : » Լը ինքն անկեալ մեռաւ .
և ազդ արարեալ առնն 'ի մերձակայ գեղջն ,
եկին և տարան , պատուով թաղեցին : »

Զ . « Պատմեաց մեզ Յովհաննէս քա-
հանայն աղէքսանդրացի , Թէ « Սինչ էի ես
մանուկ , գնալ կամեցայ 'ի մեծ քաղաքն Լը
թալիս յուսումն իմաստասիրութեան , և

ի գնալն մոտի յայրն ուր կայր մարգարէն մե-
ռեալ . և սկսայ աղօթել՝ հանդիպիլ հաճոյի-
ցնն (Նստուծոյ . և եղեւ ձայն առ իս . « Ար-
դեակ չկայ խաղաղութիւն , չկայ ժամանակ
բարւոյ . զի յառնէ թագաւոր Սարկիանէ-
անուն և առնէ ժողով , ուր ուրանան ըզ-
մահն (Նստուծոյ խաչիւ . և յառնէ պատրի-
արք ուղղափառ Վէոսկորոս անուն , որ կայ
բնդդէմ չար ժողովոյն , և ՚ի նոյնն կատարի
վկայութեամբ . և փոխէ զգաւանութիւն
նորս Տիմոթէոս անուն . և շփոթ ժողովոյն
մնայ մինչեւ ց' Նեռնն : »

Ե . « Հայրն Օրենոն որ կոչէր մարգարէ ,
ի Քրազրու գեղջէ՝ փղշտացի , ասաց ցհայ-
րնն Ստեփաննոս . « Թէ կամիս բարեգոր-
ծութիւն առնել , արդ արա . եթէ կամիս
յօտարութիւն գնալ , արի դնա , զի ժողով
կամի լինել չար , և հալածումն յառնէ ե-
կեղեցւոյ : » Եւ ինքն խնդրեաց յ' Նստուծոյ
մահ , և ննջեաց քան զժողովն Քաղկեդոնի
յառաջ : »

Ը . « Պատմեաց հայրն Նոկտիոս Պամ-
փիլեցի գլուխ եղբարց , թէ « Լյոր մի սուրբ
բնակէր յառանձնական տեղւոջ , և եկն առ
նա սատանայ և ասէ . Հնազանդեաց ինձ ,
Եւ նա ասէ . Սի , բաբէ քեզ (1) : Եւ ասէ
սատանայ . Չհնազանդիս . ահա առնեմ ժու-

(1) Յօրենսդրութիւն Մի' բարի լինելու :

զով որ ամենեքեան հնազանդին ինձ : Եւ զայս ասաց զի հաւանեցոյց զժողովն ասել, թէ ոչ խաչեցաւ Եստուած, այլ մարդն : »

Թ. « Եթա քան զժողովն, յորժամ կամէր լինել, նսեմացաւ արեգակն. և տեղաց օդը քարինս և հող. և քարինքն որպէս ձեռա գործ էին մարդկան : Եւ ոմանք Երուսաղեմացիք և Փղշտացիք առին ՚ի ձեռս և կուրացան : Եւ Եւսեբի առեալ ՚ի քարանցն առաքեաց առ Եւդոքսիա ՚ի Կոստանդնուպոլիս. և գուշակեաց թէ՛ պատճառ խաւսորման եկեղեցւոյ լինելոյ է : »

Ճ. « Եւ Պետրոս և Լնդրէ աշակերտն իւր վկայեցին, թէ յորժամ եղեւ ժողովն, կուրացեալքն այն օմանէին զաչա իւրեանց առեամբ սպանելոցն վասն ուղղափառութեան, և բժշկէին : »

ՃԱ. « Եւ յետ ժողովոյն, ՚ի Եսաարիա յորժամ վիճէին Քաղկեդոնացիքն, թէ մարդըն խաչեցաւ, եղեւ պատարագն իւրեանց միս և արիւն մարդոյ. և չկարացին ճաշակել, և մնաց առ բաղումս պահեալ : »

ՃԲ. « Եւ յորժամ զառաջինն թագն ՚ի գլուխն եղաւ Եսթրիանոսի, խաւար կալաւ զամենայն երկիր, գուշակելով զխաւարումն եկեղեցւոյ. և ինքն ասաց թէ՛ « Այն նշանակեաց որ մինչեւ յիս խաւար էին աշխարհքս և ինեւ սկսանի լոյս և բարութիւն : »

ժ.Գ. « Եկեղեցւոյն վերայ , որ շինեալ
 քայ 'ի տեղւոջ համբառնալոյ Տեառն , կայր
 խաչ մի ոսկեղէն , և ընդ լինել ժողովոյն՝ յան-
 կարծ պրեցաւ և փոշի եղեւ , և սուգ եղեւ
 ժողովրդոցն . և գրեցին 'ի Կոստանդնուպո-
 լիս , և առաքեցին խաչ պղնձի և եդին 'ի
 տեղւոջն : »

ժ.Դ. « Լ'սաց հայրն Լ'սայի . թէ՛ « Լ'սաց
 քնձ հայրն Պողոս եթեովպացի , որ էր հար-
 իւր և տասն ամաց , թէ յետ քսան ամի լինի
 չփոթ մեծապէս 'ի ձեռն Ընթերցանէի , որ
 թագաւորէ վեց ամ : Լ'ւ զկնի լինի սակաւ
 մի խաղաղութիւն եկեղեցւոյ , և դառնան
 անդրէն 'ի նոյն չարիս մինչեւ 'ի սուտ Քը-
 րիստոսն : »

ժ.Ե. « Լ'սաց հայրն (1) Էնոն , որ ասի Լ'ս-
 իւր-Իւրիւն , որ յանդիման (1) Ընթերցանդրի
 էր , թէ « Գնացի առ նոյն հայրն Լ'սայի , և
 տեսի որ զսիրայն 'ի ձեռին ունէր , և միտք
 իւր վերացեալ էր , և կարծեցի թէ աղօթէր ,
 և դարձայ . և կոչեաց զիս և ասէ ցիս . Գը-
 րեա՛ , թէ սուրբն Տիմոթէոս , որ այսօր յաք-
 սորս է , յետ սակաւ ժամանակի դառնայ ,
 և կանգնէ զուղղափառութիւնն երկու ամ
 և ապա ննջէ : Լ'ւ յետ իւր լինի սարկաւա-
 զապետն եպիսկոպոս , և յաւուրսն յայնու-
 սիկ լինի պատառու մի յեկեղեցի , որ ոչ ող-

(1) Յօրինակիս չափաւոր :

ջանայ մինչ ՚ի յայտնել պիղծ Նեոխնն : 7

ԺԶ . « Հայրն Պաւղոս անապատացին պատմեաց, թէ « Սմն միայնակեաց տեսանող տեսանէր, զի ժողովեալ էին ամենայն եպիսկոպոսք և վառէին թոնիր . և կալան լուսապատկեր երկտասարդ մի, և ձգեցին ՚ի ներքս և ծեփեցին . և յետ երեք աւուր ետես ելեալ, և ասէ . « Տէր, ով էին որ այրէին ըզքեզ, և զիարդ զերծար : 7 Եւ ասէ . « Հրեայքն Նեստորականք, Վաղկեդոնայք եպիսկոպոսքն, որ ասեն՝ մարդն խաչեցաւ, և ոյրեն զեկեղեցի իմ : 7 Եւ ծեր մի որ ոչ միաբանեաց ընդ նոսա, զերծոյց զիս ամենեւին յայրմանէն : 7 Եւ ասեմ. Տէր, ով էր նա : 7 Եւ ասէ, Պէոսկորոս . և որպէս կիւրենացին էր Սիւմոն, որ եբարձ զՍաչն իմ . և Սիւրենա աշխարհէ | Իբիոյ, որ բառնան զՍաչն իմ պարծանաց ՚ի ձեռն Պէոսկորեայ եւ պահեն զուղղափառութիւնն : 7

ԺԵ . « Տիմոթէոս ՚ի ժամ ննջման իւրոյ պատմեաց, թէ « Սինչ մանուկն էի և երթայի ՚ի դպրոց, հանդիպեցաւ ինձ փառատեսիլ ծեր մի, և համբուրեաց զգլուխ իմ և աւսաց երեք անգամ. Ողջոյն ընդ քեզ Տիմոթէոս, հայրապետ կատարելութեան (1) : 7

ԺԸ . « Եւ դարձեալ ասէ նոյն Տիմոթէոս,

(1) Միւսն յաւելու . Դոս քիիս որպէս ողբալէան անդամոյ վերջապի :

Թէ՛ «Ի տեսլանն երթայի ես ՚ի Սերովամ, և տեսի վանք մի աւերակ . և դարձեալ էին մրդաբեր ծառքն ՚ի փուշ և այգին բեկու տեալ . և հարցի Թէ այս ի՞նչ է . և ասէ մմն ցիս . «Մյս վանքն Իւնիլիոսի (Յորնաղի) է, յորմէ կոչեցաւ յեպիսկոպոստութիւն , և եւ զեւ հակառակ ՚ի տոհմորոսի ՚ի ժողովն Քաղկեդոնի . և կատարեցաւ առ նա բանն , Թէ «Լիդիցի բնակութիւն նորա աւերակ , և ՚ի յարիս . նորա մի որ իցէ որ բնակիցէ (1) : »

ԺԹ. «Ի յաղուհացսն շրջէր Իւնիլիոս քստ հին ժամանակին ՚ի վանորայսն , և գնաց ՚ի դուռն տեսանողի մենաւորի ումեմն . և փակեաց ընդդէմ նորա : Լիւ նա բախէր . եւ առէ մենաւորն . «Մնա ոռւտ քրիստոս , գնա Յուդա մատնիչ : » Լիւ ասէ . «Պահքն տաւ եւալ է զխելքն : » Լիւ գնացին ամօթով : »

Ի. «Մնաբանոս(2)մի յԵրուսաղէմ ՚ի Պրուպատիկէն տեսանէր զՏէրն , զի մտանէր ՚ի Տաճարն հրեշտակօք , որ ունէին լապտերս շիջեալս , և ասէր . «Սոռացան զերախտիսն իմ և զպարգեւսն իմ : Լիլիլին Լիլիլիոս որար դռունս իմ այրս աւազակաց , բողանոց և պողնկանոց և շնանոց : » Լիւ բացաւ առաջի նորա խորհրդանոցն , և սկիհն էր ազտեղի և փաշտոեալ հանդերձիւ ծածկեալ . և աւ

(1) Սաղմոս . ԿԸ . 26 .

(2) Ընթերցող .

սաց Տէրն . “ Հանէք , ձգեցէք , զի ոչ է իմ
գառ ” Եւ ցանադանոսն ասէ . “ Եւ աստի ” Եւ
նա ասէ . “ Եւ զորմութեամբ օգնեալ ինձ Տէր ”
Եւ եւ Տէրն և գնաց : Եւ այս տեսիլ յայտնի
եղեւ ամենայն քաղաքին . և լուաւ Իւրիւ
նիոս թէ համբաւեցաւ տեսիլն . և ՚ի գիւ
շերին աներեւոյթ արարին զմանուկն . եւ
թէ զնչ արարին , Եւսուած գիտէ : ”

ԻԱ . “ Եւսուածն յայնոսիկ Պետրոս ոմն
սուրբ , ետես զսուրբ խորհուրդն ապակա
նեալ . և այլ ոչ եւս հաղորդեցաւ մինչեւ
ցմահ : ”

ԻԲ . “ Եւ անապատաւոր Պաւղոս անուն ,
որ բնակեալ էր հեռի Եւրոսագեմէ հնգեւ
տասան միլ , տեսանէր դաշտ մի , և ՚ի մէջ
դաշտին բլուր մի , և ՚ի բլրին խորան մի , և
՚ի վերայ խորանին սիւն մի օսկի՝ ակամբ և
մարդարաով զարդարեալ . և ցոյմունք շա
ռաւիղաց հրեղինաց հատանէին ՚ի նմանէ .
և շուրջ զնովաւ բազմութիւն զօրաց՝ որ
կային նմա ՚ի սորասու . և եղեւ ձայն յեր
կնից որ ասէր . “ Եւրովեալք են ամենեքեան
որ ասեն երկու բնութիւն : ” Եւ որք շուրջ
զխորանաւն կային , ասացին . Եւմէն : Եւ ա
զինք ամենայն լցեալ ունէին զգաշտն սասա
նեալք յոյժ : Եւ եղեւ այլ ձայն որ ասէր .
“ Եւրովեալք եղիցին որ բաժանեն զմին զան
բաժանելին , նզովեալք եղիցին ուրացողքն

զմինն. և ամենեքեան աղաղակէին . (1) ։ Գ

ԻԳ. « Եւ յետ սակաւ մի տեսին զի իւր նիսս զի անցանէր , և ասաց . « Եւ ասն այսորիկ անցանեմ ընդ քեզ , զի այլ ակն ոչ ունիմ տեսանել զքեզ . 'ի պատերազմ երթամք , և նեղութիւն ունիմք կրել . կամ կոխել ըզ խորհուրդն (2) ։ Ետուծոյ կայ առաջի , կամ մեռանիլ . զի խնդրեն 'ի մէնջ ուրանալ զհայրենի հաւատս մեր , և զ(3) իմոնին և զհրէիցն խոստովանել , թէ ոչ էր (4) ։ Ետուծ որ չար չարեցաւ և մեռաւ (1) ։ Գ

ԻԴ. « (5) Հետ այսր ետես նոյն ինքն ծերն Պաւղոս զ(6) թքնաղ մերկ կանգնեալ յանկեան մի և սեւացեալ իբրեւ զախան : Եւ ասէ ծերն . « 'Ինչէր է այդպէս » Եւ ասէ . « Տեսաւեմ զամօթ իմ , զի ոսկի բաղում ժողովեալ եմ սուտ քրիստոսին , այն որ պատերազմելոց է ընդ բնութիւն հողոյ : Եւ իմացաւ ծերն , թէ ընդ մարդկային բնութիւնս է պատերազմելոց , որ 'ի հողոյ ստեղծեալ : Գ

ԻԵ. « Եւ վանք մի 'ի սահմանս Տրապոլեայ , (որոյ) առաջնորդին անուոնն Պանոսփրիսոս , որ եղեալ էր 'ի հարկէ եպիսկոպոս : Եւ Վասիլիոս եպիսկոպոսն (7) ելեւկիոյ մինչ երթայր 'ի ժողովն (8) Վաղկեդոնի , տարաւ զնա

(1) Թարգմանիչն 'ի բացաբութիւն անուանա խիւիկա կամ Լիւիկոս յաւելեալ ունէր աստ զայն բան . « Մեր բաւազէ Եօքնաղ էր այս : »

ի հետ . և ետես զի զսուղինն ամենեքեանն նդովին զսողան երկու բնութիւն , միաբանեալքն ընդ Վեոսկորոսի , և յետս դարձեալ ուրացան զմինն և աքսորեցին զՎեոսկորոս . և նորա տրտմեալ արգելեաց զինքն ի տուն մի , և արտասուօք հայցէր ինքն յԱստուծոց յայանել նմա զկամս իւր : Եւ եղեւ ի հիացման , և տեսանէր կոնդակ մի ոսկեգէր տարածեալ ի կամարէն երկնից մինչեւ ի վայր , և յերկուց կողմանց գրեալ լուսաւոր գրով . «Նդովեալ լիցի ժողովն Վաղկեդոնի . ուրացան զիս , ուրացան զիս . նրդովեալ եղիցին , նդովեալ եղիցին : » Եւ ի գիշերին մտեալ ի նաւ , գնաց և պահեաց զքաղաքն Տրապօլիս յուղղափառութեան հնգետասան ամ : »

Ի Զ . « Ստեփաննոս հայր եղբարց , ի Սելեւկիայ Վակու վանից , ասաց թէ « Չհաւատամ թէ Սասիլիոս եպիսկոպոս անկաւ ի ճշմարտութենէն , զի գիտուն և (այր) շնորհաց է : » Եւ յորժամ դարձաւ ի ժողովոյն , խնդրեաց ի Տեառնէ ցուցանել նմա թէ ունիցի զուղղափառութիւն . և ատենէ տեսիլ զի մտանէր յեկեղեցին , և պատուեցին զնա ժողովուրդքն . և եմուտ ընդ նմա այր մի լուսաւոր . և յորժամ կամէր բանալ զբերանն և ասել աղօթս , էած զմատն ի բերանն , և դարձոյց եհան զնա յեկեղեցւոյն :

և ասէ . « Չես արժանի . այլ որպէս դարձուցեր դու զերեսդ յ'ստուծոյ , դարձուցէ 'ստուած զիւրն 'ի քէն : »

ԻԷ . « 'Լյս Ստեփաննոս խնդրեաց յ'ստուծոյ ցուցանել նմա ստուգութեամբ , թէ զի՞նչ կոչի ժողովն Քաղկեդոնի . և տեսանէր զմի յառաքելոյն Քրիստոսի , որ տանէր զնա յարքունիս , ուր կային եպիսկոպոսք ժողովոյն , և ասէ . « 'Լյս են ատելիքն Քրիստոսի , այս են ուրացողք նորա : » Եւ ետ նրմա խարազան և ասէ . « Հան զամենեւեան զատելիքդ Քրիստոսի : »

ԻԸ . « 'Լյր մի հագետես Ռոմանոս առնուն , 'ի գեղջէ 'Լբէլմէուլայ (Պաղեստին) առաջնորդ եղբարց վեցհարիւրոց , որք ասէին ընդ նա , թէ « Բնդէր լռեալ կաս , և ոչ նախանձիս զնախանձ Տեառն վասն չար ժողովոյն Քաղկեդոնի : » Եւ առաց . « Երեւցէք ինձ զաւուրս տասն : » Եւ գնաց ընդ առապատոն 'ի կողմանս հարաւոյ և աղօթեաց անապաղ տասն օր . և խնդրեաց 'ի Տեառնէ յայտնել նմա զճշմարտութիւնն : Եւ եղիւ ձայն առ նա . « Ղնա պահեա զհաւատն 'Իիկիոյ : » Եւ չոգաւ պատմեաց եղբարցն , և նորա ասեն . « Իսկ (3) ք ասեն թէ զնոցայն մեք ունիմք , այդ զի՞նչ է : » Եւ դարձեալ գնաց կրկնեաց հայրն զպահքն . և եղիւ ձայն . « Ղնա լսէ Պետրոսի , 'Իէսկոբոսի ,

Պրիգորի Լատուածաբանին, Պրիգորի նիւսացւոյ, Լարսղի, Պրիգորի սքանչեւագործիոյ Լու գնաց պատմեաց վանիցն. և նոքա ասեն. «Վասն Քրիստոսի սրբեա զմեր սիրտս, զի և նոքա ասեն, Թէ մեք զՊրիգորին և զԼարսղին ունիմք և զայն ի յուզղափառացն հաստատեցաք» Լու գնաց երրորդեաց զպահքն. և ետես տումար պարզեալ յերկնից մինչեւ յինքն, և էր գրեալ. «Սրացան զիս ի Քաղկեդոն, և անցին ընդ սահման ուզղափառացն. վայէ նոցա, և նզովք է բաժին նուցա:» Լու իբրեւ ընթերցաւ, ոչ գնաց առ եղբարսն, այլ յըրուսաղէմ գնացեալ պատմեաց: Լու շարժեցան եկեղեցականքն ի վերայ Եդեսիայ: Լու ընկեցին ի յաթոռոյն և եդին պատրիարք զԹէոդոսիոս: Լու լուաւ Սարկիանէ, և առաքեաց վերստին հաստատեաց զԵդեսիայ յըրուսաղէմ:»

ԻԹ. «Պատմեաց քահանայն Լուփիլոս կեսարացին, Թէ «Սինչ էր Տիմոթէոս յաքսորս ի Խրախաւսանաւ կղզի (1), գնացի առ շա, և տեսի յոտս նորա վերս սաստիկ, նա՛ սուր անբժշկելի. և մերձակայքն ոչ դարմանէին զնա. և եռ աղաչեցի զի Թոյլ տացէ ինձ հըպիլ և մաքրել զԹաթախն, և ասէ ցիս. «Սչ տեսանես սպի յաչս իմ» Լու ասեմ՝ «Լոյս» Լու ասէ ցիս. «Սինչ կայի ես ի ժողովն Քաղ»

(1) Ըստ այլ Թարգմանութեան Խրաւանոս:

կեդոնի , և առանձնացեալ կայի յաղօթս , երեւեցաւ ինձ սեաւ մի լշթէովպացի . և ունէր ՚ի ձեռին տումար մի , յորում կայր ձեռագիր բազում եպիսկոպոսաց . և ասէ ցիս . « Ի՞նչէ՞ր չդնես զձեռագիրքս ՚ի տմա . դիր , թէ չէ՝ առից զոգիդ : » Եւ իբրեւ ոչ լուայ նմա , եզարկ զաչս իմ , և վայթեցաւ արիւն յաչսոցս իմ . և թուեաց թէ՛ փլաւ պտուղն . և գոհացեալ զ՚ստուծոյ , եդի զձեռս իմ անուամբն Քրիստոսի աչացս և բժշկեցաւ , և մնաց սպիս յիշատակ իրացն : Եւ յայս վէրս ՚ի սատանայէ է , որ կաղացոյց զիս . և արդ թոյլ տուր , թէ պատեհ տեսանէ Տէր , կարող է բժշկել . և այս չէ շատ ՚ի դիւական ժողովոյն ինձ : »

Լ . « Ոմն Պետրոս՝ զօրապետ Սարկիսանէի պատմեաց զօրապետին Օննի , թէ « Յո՛ժ սիրով ընկալայ զժողովն Քաղկեդոնի . և էի հալածիչ ուղղափառացն , մինչեւ տեսի ՚ի տեսլեան ոմն որ ասէր ցիս . « Ի՛չարէդ ՚ի բաց կաց . և եկ տես զոր ցուցանեմք քեզ : » Եւ տարաւ եցոյց ինձ տեղի անճառելի լուսով լցեալ . և կայր անդ թէոդոս (1) . և եցոյց (այլ) տեղի , յորում հուր բորբոքէր , և անդ կայր Սարկիանոս և ամենայն դաւաւնողքն ի եւոնի . և զայն տեսեալ ՚ի բաց կացի , և եղէ ընդ ՚ի նոսկորոսի և ընդ Տիմոթէի : »

(1) Միւս թարգմանութիւնն յաւելու և կոտորեցիւնս

ԼԱ. « Երկու աբեղայք կիպրացիք, ա-
նուն միոյն կիրակոս և միւսոյն Յուլիոս,
պատմեցին թէ՝ « Կայր առ մեզ վիպարան մի
նշանագործ, և յետ ժողովոյն ձայն եղեւ ՚ի
շիրմէն՝ ՚ի շնորհէն որ անդ կայր, թէ « ԼՂԼ
ոչ կամ ես աստ. մի գայք առ իս. ուրա-
ցան զՔրիստոս ՚ի Քաղկեդոն, և ընկալան
բազումք և դուք ընդ նոսա : »

ԼԲ. « Ի Կեսարիա Փղշտացւոց կայր եր-
կու տապան, Յովհաննու Սիրտչին և Եղի-
սէի մարգարէին. և սարկաւագ մի Լիստան-
դին անուն սպասաւորէր սրբութեամբ. և
զկնի ժողովոյն Քաղկեդոնի սկսաւ լալ. և ե-
տես զնա ոմն Լպօղոս անուն և եհարց թէ
վասն էր լաս : Եւ նա ասէ. « Յամենայն ա-
ռաւօտու մտանէի, և տեսանէի նստեալ ՚ի
մերայ տապանացն զՅովհաննէս և զԵղիսէի,
և մխիթարէի. և արդ ՚ի տարածել ազանդոյն
Քաղկեդոնի՝ կամիմ քնալ և զրկիլ ՚ի տես-
լէնէ սրբոցս : » Եւ նա ասաց թէ՝ « Յառաջ
խնդրեա ՚ի սրբոցդ, և առ զխրատն ըստ
Լստուծոյ կամացն : » Եւ լուաւ նմա, և սկը-
սաւ խնդրել պաղատանօք. և երեւեալ օրը-
բոցն ասեն. « Լրի գնա աստի, զի և ոչ մեք
մնամք աստէն, այլ գամք զհետ քո, և ոչ
թողումք դքեզ. մի տրամիր : »

ԼԳ. « Հայրն Օրսիմոս անապատաւոր
խնդրէր տեղի, և եկն ՚ի Ռեթէլ. և կայր

անդ վանք մի , և աղաչեցին լինել առ նոսա .
 և նա ասէ , թէ “ (Յաղանդէն Քաղկեդոնի
 փախչիմ : ” Եւ նոքա ասեն , թէ “ (Եւ մեզ չէ
 մտեալ աղանդն այն . ” խաբելով զնա : Եւ
 հաւատաց նոցա , և յանձն էառ մնալ առ
 նոսա . և ՚ի գիշերին յայնմիկ երևեալ նմա (Յա-
 կովք նահապետն ասաց . “ () Ի կենար աստ ,
 զի յուրացողացն Քրիստոսի են դոքա : ” Եւ
 յարուցեալ գնաց : ”

ԼԴ . “ Պատմեաց հայրն Պետրոս վասն
 Լճեւթորոսի (Եւթերոս) սրբոյ , որ բնա-
 կեալ էր ՚ի Կիլիկիա ՚ի լեառն Տորոս . և էր
 գիտաւոր և ընդակեր , մինչեւ որսորդք ըմ-
 բռնեցին զնա որպէս անասուն . և իբրեւ
 իմացան՝ աղաչեցին զնա լինել ընդ եղբարս ,
 և նա յանձն էառ . և ժողովեցան առ նա
 աշակերտք : Սա ՚ի վախճանելի իւրում ասաց
 ընդ աշակերտսն իւր . “ Դրեցէք , օրդեակք ,
 և առաքեցէք ընդ ամենայն երկիր , թէ յետ
 քսան և չորս ամի լինի ժողով և ուրանան
 զՔրիստոս . փախիք և դուք և գնացէք ՚ի Սե-
 ծըն Հայք և յԵգիպտոս , քի անդ մնայ ուղ-
 ղախառու թիւն , և անտի աճէ ՚ի Սիլադետս ,
 և փառաւորի Քրիստոս ՚ի նոցունց : ”

ԼԵ . “ Դարձեալ պատմեաց հայրն Պե-
 տրոս թէ՛ “ Ի մեռանելն Թէոդոսի Թագաւորի ,
 ոմն ՚ի յանապատն Եգիպտոսի (Եգիպտոսի)
 ետես հոգւովն զմահ Թագաւորին և ձայն

նեաց ուժգին և ասաց. « Երբեք աշտօր ուղ-
ղափառութիւնն 'ի բաղմաց. ահա փլաւ եր-
կինքն, և ոչ որ է որ ցաւի և ողբայ զաղէտստ »

ԼԶ. « Երբեք էր 'Եստոր յաքսորս 'ի
թեքաս Լեզիպտոսի, գնաց ոմն 'ի Թագաւ-
ւորէն Լոփառ տալ հռոգ զօրացն արքունի .
և երթեալ առ 'Եստոր ասաց, թէ « Լիամին
մեծարել զքեզ 'ի ժողովն տ Լեզ զինի այնորիկ
եկն մագիստրոս ոմն 'ի խնդիր նմա . և ըս-
կըսաւ ասել 'Եստոր . « Եթէ սուտ ասէի՝
թէ Երբեք է Եստուածածին և ոչ ծնեալն
'ի նմանէ Եստուած : » Լեզ նոյն ժամայն Թա-
փեցաւ լեզուն, և սկսաւ ուտել զեղուն
և զայլ միսքն, մինչեւ սատակեցաւ և գե-
րեզմանն չընկարաւ զնա : Լեզ զայս պատմեաց
Տիմոթէոս 'ի գիրս իւր : »

ԼԷ. « Փոտիմոս միայնակեաց սկիւթացի,
եկն Լեզիպտոս և ասաց. « Պետրոս հայր, մի
տրտմիր վասն չար ժողովոյն և Պռոտերի զոր
առաքեցին աստ սրարիարք . քանզի երկնաւ
ւորն Լըրուսաղէմ աղաչեն զԵստուած վասն
սուրբ եկեղեցւոյ և վաղագոյն սատակեն
զՊռոտեր : »

ԼԸ. « Ոմն սարկաւադ Վասիլ անուն,
աշակերտ հօրն Պետրոսի Թեքայեցւոյ, որ
կեցեալ էր առանձնական երեսուն և հինգ
ամ, եղիւ ձայն առ նա երկնաւոր, թէ « Ել
յաշխարհ և օգնեա ուղղափառութեան : »

Եւ եկն ՚ի իկիա դաւառ և բնակեաց անդ
երկրաւսան ամ։ Եւ եղեւ կրկին ձայն առ
նա թէ՛ «Երթ յանդիմանեա զՆեստոր։»
Եւ մինչ յանդիմանէր, և նա չլսէր, և ա
ռեալ զնա մագիստրոս ոմն, տանջեաց զնա
և արկ ՚ի բանտ. և նա աղաչէր զՏէր ՚ի
բանտին, և յանկարծ անկաւ ՚ի գլխին թէ-
գոսի թագաւորին կղմինտր մի յօդիցն և շատ
ցաւեցոյց. և ՚ի տեսլեանն ասացաւ նմա,
թէ՛ «Այսն Այալի տանջանացն եղեւ քեզ
այդ.» զի յորժամ յանդիմանէր զՆեստոր,
թագաւորն մօտ կայր և լռեաց։ Իսկ յոր-
ժամ զտեսիլն ետես թագաւորն, զահի հա-
րաւ և եհան զԱյալին ՚ի բանտէն, և առեալ
խրատ ՚ի նմանէ և թողուծիւն. և խրատն
էր ժողովն Եփեսոսի որ եղեւ։»

ԼԹ. «Եկն մի անուռն Լիննէ (Նեղինէ)
երկիւզած յԱտուծոյ, ետես տեսիլ թէ՛
«Ետ երեք ամի Նեստոր անուռն լինի պատ-
րիարք, և գու. մի հաղորդի ՚ի նմանէ.» Բայց
լռեաց զտեսիլն մինչ Այալն յանդիմանեաց
զՆեստոր. զնոյն տեսիլ ետես և վասն զո
զոյն Քաղկեդոնի որ եղեւ։»

Խ. «Պատմեաց հայրն Պետրոս փիւնի
կեցին, թէ՛ «Եկն մանուկն էի եւ առ վար-
դապետին իմուժ, և էաք ՚ի լոստանդինու-
տօյն, և անկաւ ՚ի վերայ իմ հիացումն, և
սկսաց որոնել թէ՛ զԵփեսոս Երրորդուծիւնն

միահաւասար է , և երեք՝ և մի է ։ Իւ երեւ
 ւեցաւ ինձ սուրբն Պետրոս առաքեալն , և
 եհան զիս 'ի բլուր մի , և եցոյց ինձ լոյս ան
 պարագիր մեծութեամբ և անհաս , և ասաց .
 « Իհա Հայրն Իւ եցոյց ինձ այլ լոյս նոյն
 պէս անսրբագիր և ասաց . « Իհա Որդին ։ Դ
 Իւ ասեմ . « Իման է Հօրն ։ Դ Իւ եցոյց ինձ
 այլ լոյս անսրբագիր և ասէ . « Իհա Հօրին
 Սուրբ ։ Իւ ասեմ նման է Հօր և Սրբւոյ ։ Դ
 Իսոյց Որդին մարգկապէս փայլատակեր ան
 ճառ և անհատական , և կայր 'ի մէջն յաջմէ
 Հօրն , և սուրբ Հօրին յաջմէ Սրբւոյ ։ Դ

ԽԱ . « Ինկնոս օմն ազէքսանդրացի , որ
 մկրտեալ էր 'ի հօրէ մերմէ , Եւնէր կին Վաղ
 կեդոնի աղանդովն , և չմիաբանէր ընդ հա
 ւատ Եոն . մինչեւ հիւանդացաւ մերձ 'ի
 մահ , և յափշտակեցաւ 'ի տեսիլ , և ետեա
 դրախտ անսրտմելի և ասացին . « Իյա է
 տեղի առն քո ։ Դ Իւ ետեա խաւար , և ան
 տի քայր ձայն բարոյ . (և ասեն . « Իյա է տե
 ղի այդմ աղանդոյ ուր կապդ ։ Դ⁽¹⁾) Իւ առող
 ջացաւ և զարձաւ յուղղափառութիւն ։ Դ

ԽԲ . « Ինաւտիմնէ , որ կոչի խոստովանու
 թիւն , այսինքն իմամատար եկեղեցւոյ , էր
 յայժ ողորմած , բայց խոնորեալ էր 'ի ժողովն
 Վաղկեդոնի ։ Իւ սա հիւանդացեալ ետեա

(1) Ի մէջ փակագծի եղեալն պահաւել յօդակին , և
 լրացուցաք 'ի միւս Թարգմանութենէն .

տեսիլ նման ասացեալ կնոջն . և ետ տանել զինքն 'ի վանքն Սամանոսի , և հազորդեցաւ յուղղափառութիւնն : Եւ յետ երեք աւուր ննջեաց . և իւր ողորմածութիւնն եղեւ պատճառ փրկութեան իւրոյ , որ չեթող զինքն 'ի կորստեան : »

ԽԳ. « Պունիտոս ոմն երէց՝ ազգաւ Դըռանպ , որ ոչ հաւանէր երկու բնութեանն՝ ոչ մոռք և ոչ բանիւ , ետես 'ի տեսլեանն հոտեալ մեռեալ մի 'ի սուրբ Յարութեանն , որ յանկարծակի կենդանացաւ . և ունէր 'ի ձեռին թուղթ ոսկէներկ արտաքոյ և ներքոյ . և յորժամ եբաց , լսեալ էր աղոթողութեամբ . և յորժամ զարթեաւ , մեկնեաց և ասաց . « 'Իարձեալ նորոգի աղանդն 'Բաղկեդոնի . » զի յայնժամ նորոգեալ էր 'ի Օհնոնէ արքայէ : »

ԽԴ. « Երկաւագ մի սպասաւորէր սուրբ Յարութեանն (տաճարի) յըրուսաղէմ . և եղեւ նմա շնալ ընդ կնոջ , և եմուտ ննջել զգիշերն 'ի սուրբն 'Իողգոթա . և եղեւ ձայն թէ՝ « Լպականեաց Զոբնաղ . և աշակերտք իւր զտեղի սրբութեան իմոյ : » Եւ վաղիւն գտաւ ձգեալ 'ի փողոցին , և խոստովան եղեւ զեղեալն . և լուեալ բազմաց ողջացան յաղանդոյն : »

ԽԵ. « Պատմեաց Սասիլիոս երանելին թէ , 'ի գեղ մի էր Պատաւլինէ անուն եւ

րէց մի Վաղկեդոնիկ, որ վիճէր ընդ աշխարհականի ուղղափառի . և կատարումն իրացն եղեւ, զի երէցն խնդրեաց հրով փարձել զհաւատսն . և կապեցին զմէկ ձեռն ուղղափառին և զերիցուն ընդ միմեանս, և վառեցին 'ի ներքոյ հուր, և այրեցաւ ձեռն երիցուն, և ուղղափառն անհոգ կայր, և փառաւորեցին զՔրիստոս : ր

ԽԶ . « Ի գիւղ մի անուն Սալտու, այր մի Լյուիփան անուն չհաղորդէր ընդ այլն, և երէցն սպառնացաւ, և նա առեալ զկինն իւր փախեաւ . և երէցն նոյն օրն հարեալ 'ի բարկութենէն (ստուծոյ՝ մեռաւ : Լյու դարձուցեալ զԼյուիփան 'ի տուն իւր, ամեն գետնն դարձան յուղղափառութիւն : ր

ԽԷ . « (Յորժամ Պետրոս պատրիարքն էր յԵփեսանդրիա յաքսորս, եղեւ ձայն առ Պիոլոս միայնաւորն սուրբ, թէ « Լ'րի գնա առ հայրն Պետրոս, և մխիթարես զնա : ր Լյու առաջնորդեաց նմա սիւն լուսոյ, և ած զնա ուր կայրն Պետրոս, 'ի տան միում : Լյու ետես յոանուտէրն շորհ՝ երկնաւոր 'ի վերայ նոցա, և աղաչեաց մկրտել զօրդին իւր, և դարձան յուղղափառութիւն : ր

ԽԸ . « Լյտես հայրն Պիոլ, զի բազում աբեղայք խաչ մի առեալ ձգէին առ իրեռըս և վիճէին . և ասաց թէ « Հերձուած մի լինի, որ ոչ բժշկի մինչեւ 'ի կատարածոյ

ԻՅ. « Ելին մի երանելի յերուսաղէմ Ուլ
 ւաւիա անուն, գնաց երկրպագել ՚ի տա-
 ճար Համբարձմանն, և ետես զՏիրամայրն
 ամօք նստեալ փառօք, և յերեսս ՚ի վայր ան-
 կաւ. և Տիրուհին կանգնեաց զնա և ասէ.
 « Ել վախեր, և կաց յուղղափառութեան,
 զի չարչարանք Որդւոյ իմոյ այլայեցաւ ՚ի
 բերան պղծոց. և եղեւ եկեղեցի որպէս ըզ-
 կոտորեալ անտառ առ լեռամբ, և ոչ խաղա-
 զի մինչեւ ՚ի կատարած : »

Ծ. « Եւ անտիոս ասկաղոնացի, մարգա-
 րէացաւ վասն նորա Օ ենոն անապատական
 թէ՛ « Ինիս եպիսկոպոս, բայց ոչ մեռանիս
 եպիսկոպոս : » Եղեւ եպիսկոպոս և սիրելի
 Նիստորի. և ՚ի յաքսորիլն Նիստորի, աղաչէր
 զՅորենաղ հաստատել զՆիստորի աղանդն :
 Եւ ՚ի լինել ժողովոյն գնաց առ նա (Եւսն-
 տիոս) և ջանայր յոյժ յերկու բնութիւնն. և
 ՚ի դուռնայն յիւր քաղաքն, կամեցան քարկոծ
 առնել, և փախեալ ՚ի Վիսրոս, և բարկու-
 թեամբ (Տեառն) սատակեցաւ. և իւր ըն-
 տոնիքն գնացին և բերէին զնա նաւով. և
 եղեւ հողմն սաստիկ և ընկեցին զնա ՚ի ծովն
 նաւորգքն, գիտելով թէ աշխարհական է, զի
 կայր աշխարհական մի այլ կոստանդնուպօլ-
 սեցի մեռեալ. և այնպէս ՚ի գլուխ եւ մար-
 գարէութիւնն Օ ենոնի սրբոյ առնն Նստու-
 ծոց : »

ԾԱ. «Լին մի ասկազոնացի Նիկիտէ ա նուն, սաստիկ յանդիմանէր զԲաղկեդոնացիսն. և երեւեալ նմա սատանայ ՚ի կերպարանս հրեշտակի, ասէ ցնա. «Վնդէր հայհոյեա զսուրբ Ժողովն» Եւ փոյց զաղիւսէ պատն ՚ի վերայ նորա, և ոչինչ եղեւ նմա. և յաբուցեալ խաչակնքեաց ընդդէմ (սատանայի) և չիք եղեւ:»

ԾԲ. «Պատմեցին մեզ երկու եղբարք լիլիկեցիք, թէ «Պնայսք առ Թէոդորոս Սանուեստացին (Սոպսուեստացի), որ անկեալ ՚ի խեղաց և արարեալ էր մեկնութիւն Պործոցն և Լեւտարանին (Յովհաննու գրէխոյն, և յանդիմանեցաք զնա. և եհար ըզնա հրեշտակ Տեառն, և յետ երկց աւուրց սատակեցաւ, որ էր յաշակերտացն Նեաւորի (1):»

ԾԳ. «Ի Պամփիլիա երկու դասք, ուղղափառք և հերետիկոսք, փայտ կոտորէին, և վիճէին վստն հաւատոյ. և վկայութիւն ճշմարտութեանն կամեցան խնդրել, և գրտան հնար զայս. բերին զտումարն ի եւոնի և զսահմանն ուղղափառացն, և ընկեցին ՚ի հուր. և այրեցաւ տումարն ի եւոնի և անա-

(1) Թէոդորոս Սոպսուեստացի ՚ի Մամեստիա քաղաքէ, ոչ աշակերտ՝ այլ առաւել վարժապետ և ուսուցիչ գառա Նեստորի. որ ՚ի նորա գրոցն հաւաքեաց զԹոյնա չարափառ աւութեան իւրոյ:

քառո մնաց ուղղափառացն . և միաբանեալ
գարձան յուղղափառութիւն : 7

ԾԳ. “Լախ քան զժողովն Քաղկեդոնի
երեք ամաւ, յԵրուսաղէմ յեւթներորդ ժա-
մու սուռն երեք արեգակն երեւեցաւ , մի
յարեւելք , մի յարեւմուտք , և մի ՚ի մէջ
երկնից , որ ցուցանէ թէ երեք ժողովն է
լուսաւորիչ աշխարհի և ոչ այլքն : 7

ԾԵ. “Ի դառնալն Յորնաղայ ՚ի ժողովոյն
Քաղկեդոնի՝ ելին ընդդէմ եկեղեցականք և
ժողովրդականք յանդիմանել զնա . և հայրն
Պետրոս նստաւ ՚ի լուծեան , և երեւեալ
նմա Փրկիչն ասէ . “Լսա զրկեցայ և հաւատոս
իմ այլայլեցաւ , և դու հանգիստ խնդրեա
քեզ : 7 Եւ յարուցեալ գնաց նա՝ և Թէոդո-
սիոս ընդ նմա , այն որ յետոյ ձեռնադրեցաւ
Եպիսկոպոս , որ և կարի իսկ հայհոյէր զՅոր-
նաղ : Եւ հրամայեաց Յորնաղ զօրականի
միում ըմբռնել զնա որպէս խռովարար .
և շարժեցաւ հայրն Պետրոս , բուռն եհար
զուրարէն Յորնաղայ և պատառեաց , և
ասաց . “Ի՞նչ ես որ հաւատ փոխես . զայն
Թող , զքո գործքն այս գիշեր ասեմ՝ զինչ
գործեցեր . և խնդրեմ հուր երկնաւոր մա-
շել զքեզ և զքոյսդ : 7 Եւ անկաւ յոտս նո-
րա և ասաց . “Եղորմեա , հայր սուրբ , խնայ-
եա՛ : 7 Եւ առեալ զԹէոդոս գնաց Պետրոս
՚ի յարկս իւր : 7

ԾԶ. «Քէոսովիոս այր խմաստուն և սուրբ, տանջէր 'ի խորհուրդս իւր վասն երկու բռնութեանցն, և խնդրէր յ'ստուծոյ լալով՝ յայտնել նմա : Եւ երեւեցաւ նմա (Յովհաննէս) Լեւտարանիչն և ասէ. «Իր էրն 'ի սկզբանէ, նա է զոր շօշափեցաք, զ'անն կենաց, և ոչ է երկու բնութիւն : » Եւ զայս լուեալ հաստատեցաւ 'ի մի բնութեանն : »

ԾԷ. «Եւր մի սուրբ տեսեալ բազում ժողով եպիսկոպոսաց, և 'ի միջի նոցա Պաղոս առաքեալ որ ասէր. «Եւր է իմ պատուէրն, զայդ ուսուցի. արդ եկայք առ էք 'ի սափորոյս և լուացէք զերեսս ձերոյ : Եւ իբրեւ լուացին՝ ամենեքեան սուսացան, և ասէ. «Եւրպէս ամենեքեան սուսացաք : »

ԾԸ. «Եւրկիանէ ամն աշխարհական յանգիմանեաց զՊամփիլայ եպիսկոպոսն, որ ասէր քարոզ երկու բնութիւն ասելով. և մատնեցին զնա տուկի (դքսի) քաղաքին, և տանջեաց զնա արջառաջովք. և այր մի լուսաւոր մօտ կայր նորա՝ եգեալ ձեռն, և ոչ ցաւէր նմա, ասկայն իջանէք արիւն և արար բժշկութիւն ցաւոց 'ի ժամուն յայն միկ : »

ԾԹ. «Եւրբն Տիմոթէոս պատմեաց հօրն (Յովհաննու յորժամ յաքսոյս էր, թէ «Յոք ժամ կամէր վնել ժողովն Քաղկեդոնի, և եկին հրաւիրել զնա, և յայնմ գիշերի տանէին

զիս յեկեղեցին 'ի պատարագի, և նշխարն էր սեւացեալ իբրեւ զածուխ, և բաժակն քացախ, և ոչ կարացի հաղորդել, և իմա ցայ զոր կամէր լինել : »

Կ. « Լնաստաս արեղայ ուռհայեցի, աշակերտեցաւ հօրն մերում Պետրոսի և հաղորդեցաւ 'ի նմանէ, և յայնմ գիշերի նոր մկրտեալ տեսանէր զինքն, և ոմն ծեր մեկնեաց, թէ յուղղափառութիւն դառնալ նորանալ է սրբութեամբ : »

ՎԱ. « Թամասիոն երէց պատմեաց մեզ, թէ « Յորժամ գայր հերետիկոս եպիսկոպոսն 'ի ժողովոյն Քաղկեդոնի, մկրտէի ես աղայ մի, և տեսայ ես և ժողովորդականքն, զի Հռ. գին Սուրբ աղաւնակերպ ել յաւազանէն և գնայր, և ասաց յօդաւոր ձայնիւ, թէ « Լսա ոչ այլ գառնամ յայդ աւազանդ : »

ԿԲ. « Պատմեաց մեզ հայրն Պետրոս, որ կայր իւր եկեղեցական մի, որ խմորեալ էր յաղանդն Քաղկեդոնի, և դիպեցաւ նա 'ի նեղ շուկայ մի, և ջանաց դարձուցանել զերեսս իւր, և նեղ էր տեղին՝ չկարաց, և եկեղեցականն երկրպագելով ողջոյն ետ, և նա յամօթոյն էառ զողջոյնն. և յայնմ գիշերի տեսանէր դաշտ մի, ուր ժողովեալ կային ամենայն սուրբք, և Քրիստոս Լսողած 'ի մէջ նոցա փառօք նստեալ : Լս գնաց երկրպագեաց նմա, և Տէրն դարձոյց զերեսս

իւր 'ի նմանէ . և գիտաց թէ այն է պատ-
ճառն , զի էառ զողջոյն հերետիկոսին , և ան-
կաւ յերեսս իւր . և մինչ բարեխօսէին ամե-
նայն սուրբք , ոչ հայեցաւ 'ի նա : ր

ԿԳ . « Սմանք աշխարհականք արեւելեան
աւղղափառք գնացին ճանապարհաւ 'ի իւ-
րիտոնիա , և գնացին առ Սիւնակեաց մի , և
նա ասաց ցնոսա . « | սեմ թէ ոչ հաղորդիք
յեկեղեցիս մեր : ր | , և նոքա ասեն . « Սիւ-
նիմք առ մեղ հաղորդ 'ի հարցն մերոց ուղ-
ղափառաց , և նոցա հրամանաւ հաղորդիմք : ր
| , և նա սաստեաց և ասէ . « 'Իուք աշխար-
հականքդ և զխորդ իշխէք նախատել զմեզ .
և զոր ունիք առ ձեզ , այդ չէ հաղորդ : ր
| , և նոքա տրտմեցան և ասեն . « 'Ո՛րչէ
այս : ր | , և յաւուր կիւրակէի տեսին զհա-
ղորդն իւրեանց և էր վառեալ լուսով և ա-
նոյշ հստով . և ոմն 'ի նոցանէ հաւատացեալ
էր Սիւնակեցին , և տեսանէր զիւր մասն
միս արիւնաթաթախ , և մեղայ ասաց . և
հաստատեցան յիւրեանց կրօնն , և փոխե-
ցաւ մասն և հաղորդէին անխիղճ : ր

ԿԴ . « Ստեփաննոսի սարկաւագապետին
Նորուսաղէմի քոյր մի կայր կուսան սուրբ ,
որ պահօք և աղօթիւք կատարէր զաւուրս
իւր . և եհաս 'ի կատարելութիւն այնչափ ,
որ յորժամ երթայր յեկեղեցին սուրբ Ստե-
փաննոսի և Նովհաննու , տեսանէր զսուրբն

Ստեփաննոս և զՅովհաննէս . և յետ ժողովոյն Վաղղիգոնի դարձեալ գնայր աղօթէր բատ սովորութեանն ընդ խմորեալսն յաղանդին . և երեւեալ նմա սուրբն Ստեփաննոս ասէ . « Վայր, երթ նիստ 'ի տան քո , մի գարայսր . և մեք առ քեզ էամք . զի ընդ այս ժողովոյս չկամիմք լինել ուրացողաց Վաղղիգոնացւոց : »

ԿԵ . « Եւն մի ուղղափառ պամիլիացի բընտիէր յԱլլուսաղէմ , և գնաց ընդ մեծ ժողովոյ 'ի տաճար Համբարձմոնն , և դիպեցաւ նմա մնալ 'ի տաճար Համբարձմոնն , և փալեցաւ դուռնն , և զգիշերն աղօթեաց յեկեղեցին , և վաղիւն չոգաւ 'ի խրճիթն : Եւ յետ աւուրց կալաւ զնա ցաւ մահու , և տեսանէր զի կային առ ընթեր նմա հրեշտակք , և վիճէին ընդ նմա . դարձաւ առ մերձակայքն և ասէ . « Տեսէք զքնչ ասեն ընդ իս մեղադրութիւն , թէ զիմոր վճարես ուղղափառութեամբ զկեանս քո , և համարես զքեզ կատարեալ , զի զանարժա նիցն պատարագն տեսեր և զհաղորդութիւնն , և աղօթեցեր ընդ նոսա : » Եւն կինն այն կանգնեալ 'ի հիւանդութենէն՝ աղաչ խարեաց , զի խնդրեաց յԱլլուսոց և ընկեց զինքն յանդիման սեղանոյն Ալլուսոց , և գուէր արտասուօք թէ՛ զիմոր խոստովանեալ ցուք զհաւատն ուղղափառ , յայտնեա մեզ

սուրբ եկեղեցի : Եւ եղեւ ձայն 'ի սուրբ սեղանոյն և ասաց . « Որդին Լ'առուծոյ նոյն է որ ծնաւն 'ի կուսէն , նոյն է որ խաչեցաւն , նոյն է որ Թաղեցու , նոյն է որ յարեաւ և գալոց է : »

ԿԶ . « Եւ Լ'առախա⁽¹⁾ Պամփիլացւոց կուսանաց վանաց աւագ մի կայր , որում անուն էր Օլոյի , և էին ուղղափառք : Եւ յաւուր միում յափշտակեցաւ մոօք 'ի դրախտոն , և ցուցին նմա զծառն կենսոց . և տեսանէր Թէ որպէս պարբ մեղուաց գային և ջանային յարե՛նալ 'ի ծառն կենսոց : Եւ սարկաւագ մի լոյս զգեցեալ հալածեաց ղնոսա . և հարցանէր Օլոյի Թէ՛ « Օլոյնչ է այդ : » Եւ ասէ սարկաւագն . « Օրառս Վրիստոս է , և մեղուքս ժողովն Վաղկեդոնի , որք չեն արժանի մերձե՛նալ 'ի Վրիստոս : » Եւ մինչ եկն Լլոդոնիոս եպիսկոպոսն յԼ'առախա⁽¹⁾ , յանդիմանեաց ըղձա Օլոյի , Թէ ընդէր ձեռագրեցեր 'ի տոմարին | եւոնի : Եւ նա ասաց . « Եւտամբ գրեցի , և ոչ մոօք : » Եւ ասէ Օլոյի . « Եւեալ ձեռք զխորդ կարէ գրել առանց կենդանի մատանց : » Եւ հրաժարեաց 'ի նոյանէ իւր կուսանօքն : »

ԿԷ . « | եւոնտիոս անապատական տեսաւ նէր զեկեղեցի մերկ , և զխորհուրդն վայ-

(1) Յօրինակիս Իսպախ :

Թեալ, և ասէին . « Եւս է նոցա եկեղեցին և պատարագն , որ չորրորդութիւն խոստովանեցան 'ի Վաղկեգոն : »

ԿԸ . « Եւ այլ ոմն սուրբ և տեսանող տեսանէր զեկեղեցին Կոստանդինուպօլսի ախոռ լեալ , և լի անսուրբ անասնովք և գարշ և զազիր հոտով : »

ԿԹ . « (Եւսիկտիստոս) եպիսկոպոս հայր վանից Պամփիլոյ տեսանէր զեպիսկոպոսն Լճիքոս զԵդեսսոյ քաղաքի , այն՝ որ կոչէր ուղորմած , և զԵպիփան Պերկացի՝ Թաղեալ 'ի ցեխս գարշ մինչեւ ցպարանոցն : Եւ ասէ Լճիքոս (ցԵպիփան) . « 'Իսու բարի գործովք զարդարեալդ , զիմորդ եղեր այդպէս : » Եւ պատասխանի ետ (Եպիփան) և ասէ . « Բաւրին յԵստուծոյ էր և չարս 'ի մէնջ . զի հնազանդեցաք ժողովոյն Վաղկեգոնի » Եւ ասէին Թէ՛ նա էր նորոգել զտումարն | եւոնի : »

Հ . « Կին մի սուրբ և զգաստ Լիթասա լի անուէն , յետ ժողովոյն Վաղկեգոնի մոտք յերկուս բաժանեալ տարակուսէր՝ Թէ յուրոց հաղորդիցի , և հայցէր յԵստուծոյ ցուցանել նմա . և տեսանէր եկեղեցի մի երկխորանի , և մեծ խորանն էր մերկ և Վաղկեգոնիկ մի 'ի վերայ , և փոքրն զարդարուէն և ճառագայթաւոր և մանուկ մի հրեղէն 'ի վերայ նորա , և ասէր՝ Թէ « Եւիս եկ՝ հաղորդեաց , 'ի բաց կաց յուրացողացդ : » Եւ էր

ինքն Քրիստոս որ ասէր զայս : 7

ՀԱ. « Ի վանս հօրն Ռոմանոսի էին երկու եղբարք , Տիմոթէոս և Յովհաննէս . Տիմոթէոս վախճանեցաւ և պատեցին զնա և տարան 'ի Թաղել , և յանկարծ նստաւ 'ի գագաղսն առնթեր գերեզմանին և ասէ . « Ինտէք , եղբարք , որ առ իս չկայր այլ մեղաց պատճառ քան զայն՝ որ իրաւ կարծէի զերկու բնութիւնն : Եւ վասն այնորիկ տանին զիս 'ի տանջանս , և խնայեաց յիս ողորմութիւնն Լստուծոյ , որ ասեմ ձեզ զայս վասն ձեր զգուշութեան , և որ հայցէք վասն իմ թողութիւն ուղղափառութեամբն ձերով : »

ՀԲ. « Յնախօք Լսորւոց մերձ յարքու նիսն բնակեալ էր ոմն այր սքանչելի , որ ոչ առնոյր ինչ յումեքէ , բայց սակաւ բանջար , որով ընոյր զպէտսն իւր . և զի սաստիկ և յայտնի յանդիմանէր զՔաղկեդոնիկոն , ըսպանաւ 'ի նոցանէ տանջանօք . քանզի ասէր նա՝ թէ « Հոռ անօրէնութեան գայ ինձ հա նապազ 'ի տեսանելն իմ զնոսա . և ոչ կարեմ տանել լռութեամբ : »

Ի վեց ամին Սարկիանէի և ի ՉԲԹԹԻՆ
 Լսորւոց սպանաւ. Սողէնտիանոս Հռոմաց
 Թագաւորն. և ասոտ պատառեցաւ Թագա-
 ւորութիւնն Հռոմայ ի Կոստանդնուպօլսէ:
 Արպէս Սարկիանէ առանց Հռոմայ կամաւ
 ցըն նստաւ յաթու Թագաւորութեանն,
 նոյնպէս և նորա փնային ըստ կամաց իւր-
 եանց: Բնդ նմին և պատառեցաւ կարգ եւ
 կեղեցւոյ և բարձաւ խաղաղութիւն եկե-
 ղեցւոյ զկնի ժողովոյն Քաղկեդոնի: Եւ մե-
 ռաւ Սարկիանէ լցեալ նզովիւք ի սրբոց ա-
 րանց ժամանակին, Թագաւորեալ վեց ամ:
 Եւ ի նոյն ամի Թագաւորեաց ի Հռոմ
 Լեւոն Թրակացի ազգաւ՝ յիշխանացն Սար-
 կիանէի (1): Եւ ի նոյն ամի Թագաւորեաց
 Պարսից Պերուզ, և արար հալածումն Քրիս-
 տոնէից. և արար պատերազմ ընդ Հռոմա-
 եցիս: Եւ Լեւոն ետ զգուստր իւր Օհնո-
 նի, և կացոյց զնա Թագաւոր կողմանցն ա-
 ըբեւելց (2), և զՎասիլիսկոս արար ստրատե-

(1) Լեւոն Թրակացի որ էր հրամանատար: Կռեցաւ ի
 ծերակուտէն յաթուն կայսերական Կոստանդնուպօլսի:

(2) Չենոն իսաւրացի ազգաւ, յիսայացեալ Լեւոնի կա-
 ցուցաւ ընդհանուր զօրապետ Արեւելից բանակին:

լատ 'ի Թրոակիա (1), և Միուրինոս եղեւ կեսաբ 'ի Հռոմ (2), և յետ սակաւու ըսպանաւ Ռակմիոսայ և քարոզեցան լ'նթիւմս և ի ռքարոս կեսաբք :

Եւ այսմ ժամանակի շինեցաւ Կալանիկոս, որ է Ռազայ, հրամանաւ ի Էւոնի Թադաւուրի, և կոչեցաւ ի Էւոնտիպօլիս : Եւ աստ 'ի սոյն ժամանակս եղեւ հրայրեաց 'ի Կուտանդնուպօլիս, որ ոչ էր լեալ յաւիտենից, և այրեցաւ 'ի ծովէ մինչեւ 'ի ծով. և ել

(1) Բասիլիսկոս եղաւր Վերինեայ կնոջ Լեւոնի կայսեր, եզաւ գլուխ բանակին որ առաքեցաւ ընդդէմ Գինսերիկայ Թագաւորին Վանատալց :

(2) Միուրինոս (Մայորիանոս) կոչուցաւ կայսր 'ի ձեռն Ռիկիմերայ, որ ունէր յայնժամ 'ի ձեռին զաստ գերազոյն կառավարութեան Հռոմայ, և Լեւոն հաստատեաց զկայսերութիւն Միուրինոսի յամի 457 : Յետ սակաւու մախաջեալ Ռիկիմերայ ընդ առաւելութիւն իշխանութեան Միուրինոսի առ որով ստուերանայր ճոխութիւն իւր, եւ ապանանել զնա 'ի Դորգոմա որ 'ի գաւառին Միլանո, յամի 460, և կացոյց նմա յաջորդ զմե լուկանայի՝ Լիբիոս Սեւերոս կոչեցեալ, զոր Միխայէլ Լաթարս անուանն : Զկնի վախճանի սորա Ռիկիմեր կացոյց կայսր 'ի Վանթիմոս համալթեալ Լեւոնի, յամի 467 : Եւ զոս յաջորդեցին հետզհետե Ռզիւբրիոս, Գանգալոս, Գլեոսերիոս, այլ կայսերութիւն սուսա ոչ ընկալաւ հաստատութիւն 'ի Լեւոնի կայսրէ Բիւլզանդիոյ, որպէս սովորութիւն էր ցայն վայր, վասն որոյ նա ինքն Լեւոն առաքեաց կայսր յառաջիկա զմի ոմն յնախորդ իւրոց Յուլիոս Նեպոս, որ էր 'ի կայսերական գերագոտա, նէն, և պատկեցաւ յամի 474, և եղեւ վերջին 'ի կայսերո Հռոմայ, յովմէ և այսր գագաթեաց կայսերութիւնն Հռոմեական :

Թագաւորն զվեց ամիս և ոչ կարաց մոաներ
'ի քաղաքն : Եւ յայնժամ սահմանեաց ի Ե-
ւոն կոյսր , թէ յաւուր կիւրակէի յեկեղե-
ցիս կացցեն մեծ և փոքր՝ յաղթես և յու-
սումն , և այլ ինչ մի գործեսցեն յաւուր
կիւրակէի :

Եւ յաւուրս ի Եւոնի ամիս մի օգոհ հող
և մոխիր տեղաց , և ուռաւել 'ի Նոստանդի-
նուպօրիս , և կուտեցաւ թիզ մի , և զահի
հարան աշխարհ և ակն ունէին անցման . և
'ի բազում տեղիս հուր վայթէր և այրէր ըզ-
տեղիս տեղիս : Եւ յայնմ ժամանակի՝ Նիզի-
կոն քաղաք 'ի շարժմանէ և 'ի կայծականց
շրջեցաւ . և բազում քաղաքք և գետքք 'ի թը-
րակիա ապականեցան : Եւ Թագաւորն ի Ե-
ւոն աղէցաւ թեամբ մեռաւ , Թագաւո-
րեալ ամս ութն տասն : Եւ յաւուրս սորա
ոչ պակասեաց խռովութիւն և աւեր աշ-
խարհի և եկեղեցւոյ , և գիտաց ամենայն
իմաստուն թէ ժողովն Քաղկեդոնի զայրա-
ցոյց զՆոստուած : Եւ խռովեցաւ հոգի նորա
սուրբ յամպարիշտ դաւանութեանց նոցա :

Եւ Թագաւորեաց փոքր ի Եւոն հրամա-
նաւ մեծ ի Եւոնի , վեցամեայ , որ էր թողն
նորա , և որդի Օնեոնի՝ կողման արեւելից
Թագաւորին : Եւ յետ ամի միոյ եկն հաջ-
նորա Օնեոն՝ զի երկիրպագցէ որդւոյն . և
կին նորա , մայր տղայոյն , խաբեաց զնա որ-

պէս զմանուկ և ասէ . « (Յորժամ գայ հայք
քո և երկրպագէ քեզ, դիր վթագն 'ի գը-
լուխ նորա և գու երկրպագեա նմա : » (Է-
արար այնպէս . և յեա սակաւ միայ մեռաւ
տղայն | Էւոն, և տրամեցան բազումք : (Է-
էր (1) Էնոն յ'սորի ազգէ , և աղաչէր զնա
Թագուհին մեծ | Էւոնի (Էրինիա (1) Էրինէ)
վասն ժաղովոյն 'Քաղկեդոնի՝ զի ընկալցի ըզ-
նա , և ոչ լաւաւ նմա : Իսկ Թագուհին ըն-
կէց զնա 'ի Թագաւորութենէ և եդ զեդ-
բայր իւր զ'Նասիրիկոս , որ էր մինչեւ ցայն
վայր ասպատակեալ 'ի | Էւոնէ յ'Րուհլիա .
և քարոզեցաւ Թագաւոր և արտօք զորդին
իւր զ(Նարկոս՝ կեասր : (Էւ (1) Էնոն փախեաւ
յերկիրն (Նորւոց՝ Թաղեալ զԹապաւաթու-
թիւան , և մտեալ 'ի բերդն (Սաղամէ գա-
գարեաց . և կլին իւր (Րկանիա (1) Էկն առ
նա գաղտագնաց :

(Էւ (Նասիրիկոս որդւոջն Թագաւորեաց
ամա երկու . և էր պիղծ և չարադեւ , և գը-
րէր ամենայն ուրեք զ'Քաղկեդոնին հաստա-
տել և քարոզել 'ի վերայ աշտարակի , և
հալածել զուղղափառսն , և եղեւ ատելի
յաչս ամենեցունց . և գային առ (1) Էնոն ,
և եղեւ ժողով մեծ : (Էւ (Նասիրիկոս առաւ

(1) Արիմիա . այն է Արիարնէ՝ կին Չենոմար դուստր
էր Լէւոնի Ա . կայսեր Յունաց :

քեանց զ(Նրոնմոս (Նրմատիոս) զօրագլուխ
 ալատերազմիլ ընդ Օճնոնի : Եւ Օճնոն խօ-
 տեցաւ ընդ նմա 'ի խաղաղութիւն , և խոս-
 տացաւ զնա Կեսար առնել : Եւ առեալ ըզ-
 Օճնոն զօրօքն ածին 'ի Կոստանդնուպօլիս ,
 և ընկալան քաղաքն խնդութեամբ . և փա-
 խեաւ Բառիլիսկոս որդւովքն յեկեղեցի մի .
 և առաքեաց Օճնոն մերկացոյց զնա 'ի ծի-
 րանեացն , և առաքեաց 'ի | ամիս Կաստրա (1)
 Կապադովկացւոց . և ածին 'ի բուրգն մի և
 փակեցին յամենայն կողմանց , և դառնա-
 պէս մեռաւ անդէն : Եւ Օճնոն արար զ(Նր-
 տեմիս զօրապետ և զօրդին իւր կեսար (2) .
 և զկնի այնորիկ սպանաւ Նրոնմիս , և զօրդին
 արարին ընթերցող եկեղեցւոյ :

Հայնժամ թագաւորն 'ի ձեռն Նիակայ
 պատրիարքի Կոստանդնուպօլի յորդորեալ
 յուղղափառութիւն առաքեսց առ Պետ-
 րոս պատրիարքն Ննտիպու և առ Տիմոթէ-
 ոս պատրիարքն Նղէքսանդրու , որ կային 'ի
 քանտի 'ի Կոստանդնուպօլիս , հարցանել հա-
 լատոյ խոստովանութիւն . և նոքա ետուն

(1) Կաստրա 'ի լեզու Յունաց և Լատինաց նշանակէ աշ-
 տարակ , բերդ . իսկ Լաթո է Լիմէն ամրոցն , ուր բանտար-
 կեալ լինէին կասկածաւոր անձինք առ բիւզանդեան կայսե-
 րութեամբ :

(2) Որդին Նրոնմոսի կոչէր Բառիլիսկոս , որ ապա զրկեալ
 յիշխանութենէ եղել եպիսկոպոս Կիւզեկոնի 'ի Բիւթանիա

գրով զՆիկիայն և զԼիւրդին և զՎիոսկորոսին, և ասացին թէ՝ « Սէք յայդ եմք : » Եւ թագաւորն առաքեաց ընդ ամենայն երկիր և ձեռնագրեցին ի դաւանող թիւնն յայն եւթն հարիւր եպիսկոպոսք, և ասացին թէ՝ « Նզովեմք զտումարն | եւոնի, նզովեմք ըզժողովն Քաղկեդոնի, նզովեմք զԼիւսի, նզովեմք զՆեստոր որ պատառեցին զհաւատս, և նզովեալք եղիցին ոչ նզովողք նոցա : » Եւ ընկալեալ թագաւորն և հաւանեալ՝ առաքեաց զՊետրոս զոր թափին կռեն, պատուով մեծաւ յՆնոսիոք յաթոռն իւր, և անդ կատարեցաւ : Եւ զՏիմոթէոս յԱղէքսանդրիա, զոր ձեռնադրեալ էր ուղղափառացն զինի Պրոտերայ, և կայր յաքսորս :

Ի յայսմ ժամանակի ապստամբեցին Սամարացիքն, և եդին իւրեանց թագաւոր հաստատուն, և զբազումն կոտորեաց ի բերիստոնէից, և մտեալ ի Նեսարիա՝ քակեաց զեկեղեցիսն : Իսկ զօրքն Հռոմայեցւոց գընացեալ ի վերայ նոցա կոտորեցին. և զՀուտոս թագաւորեալն Հրէից առաքեցին առ

(1) Պրոտերիոս էր ի Քաղկեդոնականաց, որ յաջորդեաց զաթոռն Աղէքսանդրիոյ զինի Դեոսկորոսի զոր Մարկիանոս կայսր աքսորեաց ի Գանգրաս Պապլագանիոյ վասն պաշտպան երեւելոյ Եւսիբեայ մոլորութեանն—Եւսեբիոս, Պատմ. Եւր. Բ. 5 :

(2) Այն է Յոսատոս կամ Յոսատոսոս կոչեցեալ, որ էր գլուխ յԷլուզակաց :

Օճնոն թագաւոր, և զշինեալն 'ի Հրէից տաճարն՝ օրհնեցին եկեղեցի յանուն սրբոյն Խարիամայ, և զգտեալ Հրեայսն յԱնտիոք կոտորեցին :

Յայսմ ժամանակի եղեւ շարժ, և Նիկոմիդա քաղաք կործանեցաւ. և էր այս վեցերորդ շրջումն Նիկոմիդայ 'ի շարժմանէ : Եւ յետ այսորիկ մեռաւ թագաւորն Օճնոն վաթսուն ամաց, թագաւորեալ ամս վեշտասան : Եւ Փիւրոս (Պերոզ) թագաւորն Պարսից, դառն հալածիչն քրիստոնէից շարսւ մահ եղեւ, և էառ զթագաւորութիւնն Բալաշ (Սաղարշ) ամս չորս. և յաւուրս սորա խաղաղութիւն եղեւ քրիստոնէից : Եւ թագաւորեաց Նիստաս 'ի տեղի Օճնոնի. և ընդ թագաւորելն գտաւ չարիք 'ի մանկունս դպրոցացն, և լուեալ թագաւորն բարկացաւ և կոտորեաց զամենայն դպրոցս կոստանդինուպօլսի : Եւ սորա հրամանաւ շինեցաւ քաղաքն զոր Տարա կոչեն, վասն անդ սպանանելոյ զ'Իարեհ, և անուանեաց զնա Նիստաս յանուն իւր՝ Նիստատասուպօլիս ⁽¹⁾ : Եւ յաւուրս սորա 'ի շարժմանէ ընկրդմեցաւ Նիկուպօլիս : Եւ զինի Բալաշայ թագաւորեաց Պարսից կուտ (կաւատ). և Համապասպ ⁽²⁾ եղբայր նորա հալածեաց ըզ-

(1) Միջայէլ Չամչեան. Պարժ. Հայոց, Հտ. Բ. յեր. 235:

(2) Համապասպ է սխալ օրինակողաց, փոխանակ գրելոյ Համ. քա. համ. Չամչայ :

Կուտն ամս երկու . և դարձեալ զօրացեալ Կուտն սպան զեղբայրն և թագաւորեացաւ մըս երեսուն : Եւ յայնժամ ելին Հոնք և յաղթեցին Պարսից , և կարծեցին Պարսիկք թէ Հռոմայեցւոց բանիւ եղեւ , և ժողովեալ զօրս՝ եկին յերկիրն Սիջագետաց և առին քաղաքս բազումս (1) :

(Հայսմ ժամանակի եղեւ Պատրիարք Կոստանդնուպօլսի քսաներորդ՝ Տիմոթէոս , յոյժ առաքինի և իմաստուն , որ առաց թագաւորին և գրեցաւ կանոն զսուրբ Լստուածն խաչեայր ասել ընդ ամենայն երկիր . և խորհաց Լնաստաս եւ սահմանեցաւ յերկիր ամենայն : Եւ եղեւ ժխոր մեծ 'ի Կոստանդիւնուպօլիս՝ թէ զԵրրորդութիւնն խաչեն . և էին Նեստորականք և սպառնացան Տիմոթէի , և սպանին երէց մի զՏիմոթէի . և Տիմոթէոս զայրացեալ գնաց 'ի քաղաքէն :

(Հայսմ ժամանակի երեւեցաւ այրն բանաւոր Փեղքսիանոս արքեպիսկոպոս , որ է Սնբէճայ , ձեռնադրեալ 'ի Պետրոսէ Լնտիռ քու : Սա արար յոլով գրեանս ուղղափառ վարդապետութեան : Օսմանէ լուաւ թագաւորն (Լնաստաս) և առաքեաց տարաւ 'ի Կոստանդինուպօլիս եպիսկոպոսօք և վարդապետօք , և մի էր 'ի վարդապետացն Սեւերիանոս և երկու հարիւր քահանայ ընդ նմա .

(1) Միքայէլ Չամչեան , Պարմ . հայր , հտ . Բ . յեր 232:

և հրամայեաց թագաւորն քննութիւն առնել վասն հաւատոյ . և յաղթողք երեւեալ վարդապետութեամբ փխտթօնս (Փեղիթօնոս) և Սեւերիանոս ընդդէմ չարափառացն : Եւ հրամայեաց թագաւորն հանել 'ի գերեզմանէն Եւփիմեայ վկայի զտուժարն Լեւոնի և Վաղկեդոնի , և այրեցաւ հրով : Եւ Բալասիոս (Փլաթիանոս) ոչ կամէր զայրելն , և ցուցաւ այնու թէ՛ հոմախոհ է Վաղկեդոնի , որ էր պատրիարք Լնտիոքու , և նզովեցաւ և գնաց յաքսորս : Եւ Փիլաթօթոս ձեռնադրեաց եպիսկոպոս 'ի Կոստանդինուպօլիս զմեծն Սեւերիանոս , լի՛ հոգւով և իմաստուն և փարթամ Լստուածաշունչ գրողք . և յաւուր ձեռնադրութեան իւրոյ ասաց զձառն , որոյ ակիզքն այս է . “ Որք քաժանեն զմիաւորութիւն Սրգւոյն Լստուծոյ . ” և կոյ 'ի նմա սոմենայն արատ աղանդաւորաց , զոր (զձառն) և ունին Եղնք և կարգան 'ի յանդիմանութիւն իւրեանց : Եղոս ժամանակս էր Սրճոյ եպիսկոպոսն , և ունէր շնորհ աստուածային և ոչ 'ի դպրութենէ մարգկան . զոր ընկալաւ զնորա վարդապետութիւնն Սեւերիանոս պատրիարքն Լնտիոքու , այն որ ձեռնադրեցաւ 'ի Կոստանդինուպօլիս յաքսորելն զԲալասիոս Լստերեւեցաւ Սիմոն բրուտն , որ արար ճառս և շարականս ուղղափառ դաւանութեան :

(Հայտնի ժամանակի թագաւորն Պարսից
 Լուան (Լաւատ) ժողովեալ զօրս՝ եկն 'ի Լար-
 նոյ քաղաք և էառ զնա . և արար սէր և ոչ
 կոտորեաց զնոսա , զի ոչ անարգեցին զնա
 յորժամ պաշարեալ էր զքաղաքն . և դար-
 ձաւ եկն յ'Սիթ յաշնան ժամանակն և սառ-
 տիկ նեղէր զնոսա : Եւ եկեալ էր ոռ նոսա
 Յովհաննէս վանական 'ի Լարթմայ և քարո-
 զէր մեծատանց ողորմել աղքատացն , և ընդ
 այլ ամբոխն ասէր . « Որեցէք զձեզ պահօք
 և լալով և հսկմամբ գիշերականօք : » Եւ ե-
 րեւեալ նմա հրեշտակ՝ Ստուծոյ ասէ . « Յով-
 հաննէս , կորնչի քաղաքս այս վասն մեղաց ,
 և դու վախճանիս և ոչ տեսնես զաւեր
 քաղաքիս : » Եւ նա ոչ դադարէր յազօթից
 և 'ի քարոզելոյ . և եկն անձրեւ սաւտիկ և
 երկայն հանդերձիւք իւրեանց Պարսիկքն ըս-
 կրան նեղիլ և տկարանալ . և զի շինեալ է-
 ին փայտեղէն քերդս , և տարեալ առ պա-
 րիպն , և քաղաքին իմաստունքն ջուր հաց
 համեմի արկին 'ի վերայ և այրեցին՝ ձգելով
 կրակ 'ի նա : Եւ թագաւորն Պարսից խըն-
 դրեաց ինչս և ասկիս զի գնացէ , և նոքա
 անարգեցին զնա և 'ի չարիս իւրեանց ոչ
 զղջացան . և բարկացաւ Տէրն և մատնեաց
 զքաղաքն և կոտորեցին 'ի նմա անձինս սւթ-
 առն հազար , և զայլսն գերեցին . բայց մի-
 այն զի մեծ եկեղեցին լցեալ էր ժողովրդեամբ :

խնդրեաց զօրագլուխն Հայոց և թողաւ այն⁽¹⁾։
Եւ եմուտ թագաւորն յեկեղեցին, և եւ
տես զպատկերն Փրկչական նկարեալ 'ի խո
րանն, և հարցեալ թէ ո՞վ է. և ասէն՝ թէ
« Լստուածն է քրիստոնէից : » Եւ երկրպա
գեաց նմա թագաւորն, և ասաց. « Եւ եւ
րեւեցաւ ինձ 'ի տեսլեան և ասաց. մի եր
թար, մատնեմ զքաղաքս 'ի ձեռս քո : Եւ ոչ
ես առի զքաղաքս, այլ Լստուածն իւ
րեանց ետ ինձ, զի մեղան նմա⁽²⁾ : »

Եւ առեալ գերի բազում գնաց յԱռ
հա, և ոչ կարաց առնուլ զնա. և գնաց յեր
կիր իւր՝ թողեալ 'ի յԱմիթ հեծեալ։ Եւ լը
ւեալ զօրացն Հռովմայեցւոց, եկին պաշա
րեցին զԱմիթ և ոչ կարէին ինչ առնել քա
ղաքին, զի ոմն 'ի գլխաւորացն Լիզան անուն,
յոյժ զօրաւոր և խոհեմ էր, և յաջաւոր
էր զՀռովմայեցիսն։ Եւս այր մի Կադան
անուն եկն 'ի Կարթայոյ գեղէ և խօսեցաւ
ընդ Հռովմայեցւոցն զոր ինչ առնելոց էր,
և չոգաւ խաբեաց զԼիզոն և ասէ. « Լու
ընդ քեզ չորս հարիւր ձիաւոր և երթամք
բերեմք հինգ հարիւր ձի, որ կան յարօտս 'ի
բացեայ : » Եւ յորժամ գնացին, ելին դարաւ
նամուտքն և սպանին զնոսա. և իմացեալ
Պարսից զնենգութիւն առնն, բարկացան և

(1) Այն է Վարդ սպարապետն Հայոց՝ եղբայր Վահանայ

(2) Միգայէլ Չամչեան, Պարս. Հայոց, Հատ. Բ. յեր. 232:

տառն հազար այր 'ի քրիստոնէիցն արգելին 'ի տեղի մի, և այնչափ սովեցուցին, մինչ կե-
քան 'ի սովոյն զկօշիկս իւրեանց. և ինքեանք
(Պարսիկք) 'ի գիշերի միում ելին և գնացին
յաշխարհն իւրեանց :

Ի քսան և երկու ամին Նիաստասայ առա-
քեցաւ 'ի նմանէ զօր յաշխարհն Հայոց, և
արարին զնոսա ընդ ինքեամբք՝ 'ի բաց կալ
'ի Պարսից . իսկ Նիաստաս Թագաւորեալ
քսան և եւթն ամ, մեռաւ 'ի քսան և ինն
թամեալ ամոյ :

Ի ԳԼԲ (832) Թուին Նսորեաց Թագաւո-
րեաց Յուստիանոս Թրակացի . և այս եղեւ
ձկիպէն Յոյն Թագաւորի, որ էր 'ի գեղէ-
Բեդրինեայ, որ յետոյ արարին զնա քաղաք՝
յանուէն իւր կոչեալ . և զժուրն սորա ասեն
Թէ այնպիսի պիղծ է, որ Թէ շատ եփեն՝
լինի արիւն : Եւ Յուստիանոս էր այր պար-
զամիս՝ անվարժ գրոց . և յողովք 'ի Թրակիա
ճածկաբար մնացեալ էին աղանդովն Քաղ-
կեդոնի, որք խաբեցին զնա և ասեն . « Թէ
դաւանեա զժողովն Քաղկեդոնի, ամենայն
տիեզերք հնաղանդ լինին քեզ : » Եւ ա-
սացին՝ Թէ « Վրած է 'ի ժողովն Թէ՝ որ
ընդունի զերեք ժողովսն, Թող ընդունի և
չորսն, զի այս է կառարումն և գլուխ ե-
մից : » Եւ վաղվազակի եւ հրաման 'ի նը-

մանէ և քարոզ ժողովոյն Քաղկեդոնի զօրօք հեծելօք ընդ ամենայն երկիր . և հալա ծեալ լինէին ուղղափառքն և յաթոռոց զըրկեալք . և Սեւերիոս պատրիարքն Նստիւքայ գնաց յԱլէքսանդրիա զկնի վեց ամի եպիսկոպոսութեան իւրոյ . և կսկծելիս նոյն վեաց զթագաւորն , և առաւել զեկեղեցականն , իւր արք հաւանին չար ժողովոյն , լուծեալք են ՚ի քահանայութեան աստիճանէ : Եւ ընդ ելանելն նորա յՆստիւքայ , իջեալ հուր այրեաց զարքունիսն որ յԱնտաք , և վեց ամիս ոչ շիջաւ հուրն , մինչեւ այրեաց զըովանդակ քաղսքն , և թուէր թէ կենդանի է հուրն : Եւ յետ ամի միոյ գնալոյն Սեւերիայ , Պօղոս անուռն Հրեայ , որ էր անօթ բարկութեան , նստաւ յաթոռն Նստիւքայ . և սա ժողովեաց զամենայն եպիսկոպոսունս Նստիւքոց և նեղէր զնոսա ընդունիլ զժողովն Քաղկեդոնի , և զհաւանեալսն՝ յաթոռսն իւրեանց առաքէր , և զանհաւանսն՝ յորսւորս : Եւ որք արքաբեցան և կացին յուղղափառութեան՝ այսորիկ են , զոր ասէ Յովհաննէս ասիացին :

Նիդիրիւրոս՝ Նաւարդոյ , Յուլիոս՝ Հանգոնի⁽¹⁾ , Յովհաննէս մետրապօլիտ՝ Սանուեռտիայ (Սամեստիա) , Պօղոս՝ Էքեբայ⁽²⁾ , Յովհ

(1) Միւս թարգմանութիւնն ունի Հագոնի . որ թառի է թէ իցէ Հարգան քաղսքն : որ է Հանն մերձ ՚ի Կոկիսան :

(2) Միւս թարգմանութիւնն եկեղիւյ , գուցէ Բերիւյ :

Հաննէս՝ (Զարապօլսի, Պօղոս՝ փոքր (Նդէքսան-
գբու, որ է Սկնգրուն (Իսկէնտէրուն) . Նի-
կուլայոս՝ Տարսնի : Եւ ՚ի Կապադովկացւոց
երկրէն Պրոկղ՝ Կողոնիայ . Սասինսս՝ Լըմա-
վասիկայ (1) . Նիկոսիորոս՝ Սեբաստիոյ Հայոց :
Եւ ՚ի Եփեսոսիոցայ Լսորւոց, Կաստանդիա՝
Սատկին (Սաւոգիկէայ) եպիսկոպոս, որ վասն
առաքինութեան և սրբութեան իւր մերձ
պատրիարքաց նստէր աթոռով և քարոզեալ
լինէր ՚ի պատարագս ամենայն զկնիպատրիար-
քին : Նիսոնինէ՝ Հալայ, Փիլաքսին՝ (Փելե-
գիանոս) արհիեպիսկոպոս Սնբէճայ, զոր յետ
քաղում խոստման և խոշտանգանաց ՚ի Վան
գրա պրեցին ՚ի կրափառն : Բադրա՝ Եփե-
մոյ (Սպամիոյ) . Թէոդոսիոս և Սնեսիմոս՝ Օրդ-
մոյ (2) և Սւրէմին . Նոնաս՝ Սելեւկիոյ . Իս-
գսրակ՝ Կնչրի (Կեսարիոյ) . Սարի (Սարաս)
Լիմիայ . Թումա՝ Ղամասկոսի, այր Ճգնա-
ւոր որ զքսանեութ ամ հաց ոչ եկեր,
այլ բանջար : Նդէքսանդրոս՝ Լըէլ քաղաքի,
Թումա՝ Նարգարայ . Յովհան՝ Թէուրայ
(Թուրեր) . Յովհան միւս՝ Լհուրանի . Սար-
գիս՝ Կիւրիուսայ . Թումաս՝ Վերմանիկոյ,
որ է Սարաշ . Պօղէ՝ Ուռհայոյ, որ յետոյ
թուլացաւ և դարձաւ յաթոռ իւր . Յով-
հաննէս՝ Խառանու . միւս այլ Յովհաննէս՝
Եփրնու . Եւստաթէ՝ Փիւրնին . Պատրէ՝ Սաս-

(1) Միւս Թարգմանութիւնն Արմայ, կամ Արմայ :

լին . 'Նոնա Կարկիսօնի (Կրկիսոն) . Պողա՝
 Կալինիկոսի (Կալանիկոս) . Սարիոն՝ Հռոմէ-
 քարին , որ է Հռոմկլայն . Յովհաննէս՝ Թլա-
 ցին . Թուամա՝ Տարայոյ . Լհարոն՝ Լճմուշայ :
 Եւ յերկրէն Լսիացւոյ 'ի Կարիոյ՝ (Կարիա ,
 Լյարն) եպիսկոպոսապետն Ուփումիոս . Լն-
 տիքոյ Պիսիդեայ՝ Ոմինիբանաս . Դելկտայ
 քաղաքէ՝ Օլուքսիո . Դելանտայ՝ Պետրէ . Յու-
 լիէ Լիկառնացի , որ յետոյ հերձուած խօ-
 սեցաւ . Թուսեպիոս՝ Լփեսոսի , որ արար
 սքանչելիք 'ի Կոստանդինուպօլիս , որ յետ
 բազում վիճմանց կանգնեցաւ երեք օր յոռն
 և հրեշտակի Տեառն աւանդեսոյ զՀոգին .
 և մարմին նորա վառեցաւ երկնաւոր լու-
 սով զտիւ և զգիշեր , և զարհուրեցաւ քա-
 ղաքն , և կամեցան զնա դնել ընդ Սարտիւրոսս .
 և եղեւ ձայն 'ի մարմնոյն թէ՝ « յիմ աթոռն
 տարէք Թաղեցէք : » Իլիւրինէ՝ Նիոյկեսարու .
 Լելափիտ՝ Կաստուրանայ . Թէոդորոս՝ Ուլի-
 բիոյ . Ղուկաս՝ 'ի Սիրու (Օմիւռնիա) քա-
 ղաքէ . Հեփսիբայ՝ Հեղրոնոսի . Պատրէ՝
 Սալուդի . Պիկատուր՝ Փիլադերիայ . Պատ-
 րէ՝ Սանգէի . Լիոթոդոր՝ Լսոնի . Փաղէկ՝
 Սանտարի . Բուստինոս՝ Լքսենիայ . Լղէք-
 սանդրոս՝ Վանքարայ : Թող զայլ մանր տե-
 ղեաց եպիսկոպոսունան զորս թուղաք . և երի-
 ցանց և սարկաւադաց թիւ ոչ գոյ , որք ընդ
 ասացեալ եպիսկոպոսունս գլխաւորս գնա-

ցին յաքսորս 'ի Լոստանդինուպօլիս և յԴէթսանդրիա . եւ յետ բազում քննութեանց և խոստմանց և սպառնալեաց և ոչ հաւանելոյ , միտլ խեղդեցան :

Եւ որք 'ի տեղիս և յաշխարհն Լսորոց սպանան և չգնացին յաքսորս , են այսոքիկ : Սլփրինտոս 'ի գաւառէն Լնոիոքու և Լգրիանէ՝ Սասուփտումի չարչարանօք 'ի զօրագլխէն Լնոաքայ սպանան : Յովհաննէս ի մաստունն փախեալ 'ի Սելեւկիա 'ի Իլլա վանք , և հասեալ սպանին վանօքն հանդերձ : Եւ Լիրիոս գլուխ վանացն Լնոաքոյ ամեն եղբարքն սպանաւ . և վանախանքն Թլհա տայ 'ի տեղւոջն չարչարանօք կատարեցան : Եւ վանքն սուրբ Սոմանոսի և սրբոյն Սիմէոնի վանքն և Շիղայ առաքելոյ վանքն յերկիրն Վեսնոյ , և Լղնատն՝ գլուխ ամենայն վաներոյն , յետ բազում վիճմանն ընդ Վաղկեգոնիկան , ինքն և ամենն 'ի միասին մեռան : Եւ Յովհաննէս Վաբրայի վանապետն պրացին , և վաներ բազում շուրջ զԵռահայ քաղաքաւ , ամենեքեան 'ի տեղիս իւրեանց կոտորեցան : Եւ վանքն սուրբ Յովհաննիսի , որ է յարեւելից կողմանէ Խառանու , և վանքն Սականոսի և վանքն սրբոյն Սարգսի , և մեծ վանք լերինն որ ասեն Թումա առաքելոյն հիմնարկեալ , 'ի տեղւոջ իւրեանց սպանան : Եւ մեծ վանքն սուրբ Սահակայ ,

և մեծ վանքն Սխիտայ և Սիզալայ և Բէգուգէլ, և հինգ վանք առաքելագիր յԱթթայ երկիրն, իւրեանց եպիսկոպոսքն և վանականօքն կոտորեցան ՚ի միասին : Եւ վանքն սուրբ Նանիանց և վանքն սուրբ Լքրոսհամու և վանքն սրբոյն Իանիէլի և վանքն սրբոյն Սամուէլի, և սոքա միասպէս նահատակեցան : Եւ վանքն սուրբ Նքաւմայ. և վանքն Թրաքի առնթեր Ռասլին, զորս կոտորեցին. և յՌասլէն մինչ ՚ի Պաղատ անապատ արարին, զքաղաք և զգետը և զվանք ջնջեցին. բայց Թէ ոմանք փախչէին և զերծնուին առ Ժամն, յետոյ ՚ի բուռն անկեալ մեռանէին :

Եւ վարդապետք որ ՚ի գրոց վիճէին և քաջալերէին զհաւատան, են այսորիկ : Եղիա՝ Իսկաւնայ, և Սամի և Կողմայ և Յովհաննէս և Սարուն յարեւելից, և Կափթայ և Սարգիս այր սուրբ և սքանչելագործ, և Նատոն և Եղիա միւս, և Սիմէոն և Կայըր և Սարգիս միւս, և Յովհաննէս և Սիմէոն այլ, և Նանիա այր Նսուծոյ սքանչելագործ : Սոքա ամենեքեան ՚ի միասին գնացին առ Թագաւորն յանդիմանել զնա. և եհան զբաւ ընդդէմ՝ նոցա, և յաղթահարեալ եղին ՚ի սրբոյն. և սպանին զամենեւեան սքանչելի արսն, և զվաներն որ կայ շուրջ Ռաղայ՝ զսուրբ Օւրէ և զսուրբ Լբէ և զսուրբ Սոգէ ե-

պիսկոպոսոքն և կրօնաւորօքն իւրեանց կօտորեցին : Եւ կայր անդ Սիւնակեաց մի, որ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց հաց ցան, կութեան չէր կերեալ, Յովհաննէս անուռն⁽¹⁾ Բայց միայն արմատս և բանջարս, զոր տաշին աշակերտքն, և թէոդորիտէ որոյ միտքն վերացեալ յաճախ և ՚ի զարմացման լինէր, և երթեալ առ նա զառաջիկայն հարցանէին և ըէին : Եւ թուամ տարացին Սիւնակեաց մեծ վարդապետն, յորմէ և երկնաւորք պատկառէին, զնոսա յետ բազում հարցափորձի սրով կատարեցին :

Իսկ անօրէն չեպիսկոպոսն Սուհայոյ՝ Պօղէ, դարձեալ նա յաղանդն Քաղկեդոնի, աւրեամբ շողախեաց զամենայն իշխագետս, և գնային ՚ի նմանէ փախստական ՚ի Պարսիկս և ՚ի նոցանէ Քուանէին. և ոմանք մերկ և բոկ ՚ի լերինս չըջէին զամառն և զձմեռն. և ոչ կարեմք զչարիս նորա ընդ գրով արկանելը Սա բազում աղաչանօք կոչեաց առ ինքն ըզսուրբն Յակովբ. Սրճոյ եպիսկոպոսն. և նա աղօթեաց զի ճանապարհ նորա կամօք Տեառն լիցի, և յարեաւ գնալ. և հասեալ ՚ի վանքն որ Պարսից կոչեն, և անդ երեւեցաւ նմա հրեշտակ և ասէ. «Քարձիր և պատուիրես աշակերտացն քոց վասն ուղղափառութեան, զի յետ երկու աւուր կատարիս » Եւ դար-

(1) Միւս Թարգմանութիւնն ունի Սիւնն անուն :

ձաւ: և արար պատրաստութիւն ելից իւրոց,
և զգուշացայց զհօտն իւր և զաշակերասն, և
վախճանեցաւ ըստ բանի հրեշտակին յետ
երկուց աւուրց:

(Յայտմ ժամանակի խնդրեաց Կուռ (Կա:
ւատ) Թագաւորն Պարսից 'ի (Յուստիանոսէ
հինգ հազար հինգ հարիւր կենդինար ոսկոյ,
տալ զօրովսրին որ պահէր զգուռն Հոնաց,
և ոչ կամեցաւ տալ: Եւ ել Թագաւորն.
Պարսից 'ի Սիլապետս և 'ի Կողմանս Լ'նտիո:
քայ և գերեաց, և գտաւ 'ի գերեալն չորս
հարիւր կուռանս, և զոհեաց զնոսա Ուզի
կռոց իւրոց (1):

Եւ յայտմ ժամանակի կորեաւ և անյայտ
եղև ջուրն Սելովամաց ամե հնգետասուն: Եւ
'ի սոյն ժամանակս անկաւ հուր յերկնից և այ,
րեաց զՊալքաք քաղաք, զոր շինեալ էր Սողո
մոն 'ի լեառն: Ի բանանու, և զարքունիքն որ
անդ էին. բայց զերեք վէմն զոր եղեալ էր
Սողովմոն 'ի խորհուրդ Լորորդութեանն՝ ոչ
վնասեաց (2): Եւ յայտմ ժամանակի երեւե
ցաւ փին մի որ երկայն էր քան զամենայն
մարդ գիրկ մի. լեզուով ոչ խօսէր, և կե
րակուր՝ մարդոյ ուտէր, և յամենայն խանու
թէ առնոյր փող մի. և կեցեալ բազում ժա

(1) Միւս Թարգմանութիւն՝ Կուռիայ խոց իւրոց:

(2) Երեւելի էր 'ի քաղաքիս տաճար կռոցն Երեքքարեան
կողմեցեալ զոր Թէոփոս մեծն կործանեաց: Մովսէս խոբ. Գ. 33:

մանակս՝ անյայտ եղեւ, և ասէին բազումք թէ՝ յաւերժահարսանցն էր :

Ի թուին (Նորուոց ՊԼՁ (836) էր յԱՌՀԱ Նիկիդիայ եպիսկոպոս, և սա նեղէր զհաւատացեալն հաւանիլ անօրէն ժողովոյն : Սա ժողովեաց քսան այր՝ միայնակեացս սքանչելիս, և չարչարեաց զնոսա անողորմն, և արք զնոսա 'ի բանտ. և 'ի յերբորդ ժամ՝ զիշերոյն եղեւ հեղեղ սաստիկ եկեալ 'ի լեռանցն, և ընդդէմ պարսպին բաղխեալ դարձաւ յետըս. և դարձեալ եկն և եզարկ և փոյց զպարիսպն, և անցաւ 'ի վերայ քաղաքին և ելից զքաղաքն, և սպան զմարդ. և զանա սուն, և առեալ տարաւ ելից յԱփրատ գետ : Եւ 'ի լլայն (յամրոցն) քաղաքին զերծաւ Նիկիդիայ, և թուով արքն որ զերծան՝ կամեցան քարկոծել զՆիկիդիայ և փախեաւ Մնտաքս Եւ Լփրեմ աղանդակիցն իւր, պաւորիարքն Ննտիօքու (1) ասէր. « Տեսէք, եղբայրք, զերկրորդ Նոյ զերծեալ 'ի հեղեղացն որ վասն մեղաց ոչ ընդունողաց զժողովն Քաղկեդոնի եղեւ : » Եւ Յուստիանոս առաքեաց ոսկի բազում շինել զՍՈՒՀԱ. և 'ի պեղելն գտաւ գիր մի 'ի վէմ մի, թէ « Լրեք անգամ ջրհե-

(1) Եփրեմ ամթեցի՝ էր իշխան Անտիօքայ, իսկ պատրիարքն կոչէր Եւփրատիոս. որոյ ընդ կորնչելն ընդ աւերածովք քաղաքին 'ի պահառ տասանութան, կացուցաւ նաեւ Եփրեմ իբր տեղակալ. յամի 826 :

գեղ կրէ Ուռհա քաղաք . 7 և էր քաղղէա-
ցի գրով . և զգտեալ մարդիկն խեղդած՝ ըս-
կրտան թաղել, և էր թիւն երեսուն և վեց
հազար, և ի թուեցն զմնացորդսն՝ հաշուեցան
որ տարեալ էր հեղեղն երկու հարիւր հազար:

Իսկ Նսկզկա և Լփրեմ պղծեցին զՆոաք
ի չար աղանդն, և շարժեցաւ նոր բարկու-
թիւն Նաուծոյ ի վերայ Նոաքոյ, և շար-
ժեցաւ ամենայն քաղաքն հինդերորդ շար-
ժումն, և ամենայն շինուած տան և արքու-
նեաց և եկեղեցւոյ ի վայր շրջեցաւ . և բոլ-
րաբէր երկիրն հրով, ջուր և հուր ի վեր
գայր յանդնդոյ և բերէր խեցեմորթս և գոր-
տաւ և խեչեփառս և ոսկերս, և հոտ մահաւ
բեր բուրէր, և մեռանէին մարդ և անասուն
ի պէսպէս չարեաց . և աւուրս ինչ հուրն
իբրեւ զանձրեւ տեղայր յօդոյդ: Եւ զամ մի
և կէս ոչ կտրեցաւ շարժն և ոչ հրեղէն անձ-
րեւքն . և մեծ եկեղեցին զոր շինեալ էր Կոս-
տանդիանոս, դողաց զեւթն օր իբրեւ զհասկ
ի հողմոյ, և ապա պատառեալ գետնոյն ել
հուր և այրեաց ղեկեղեցին, և ապրեալքն ի
պատուհասէն էին հազար երկերիւր և յի-
սուն սյր: Եւ երեւեցաւ յանկարծ լուսե-
ղէն խաչ յերկինս յետ երեք աւուր կորս-
տեանն, և աղաղակեցին . “ Տէր ողորմեա,
Տէր ողորմեա . 7 և ծածկեցաւ (1). և ի շրջն

(1) Ստեփաննոս անգի յամի փրկէն 527, տե “ Արեգանք

ընդ քաղաքն կենդանեացն միացելոց, տեսա-
նէին զպատասուռածն 'ի տեղիս տեղիս, և լը-
սէին ձայն հեծութեան յընկճմելոցն յեւա-
նել ուգւոց նոցա. բայց զԼճիղիւս և զԼճփրեմ
ոչ գտանէին զի խնդրեացեն խրատ և աղօ-
թքս, և ոմանք ընտանիք նոցա ասէին թէ՝
Լստուած յերկինքն էառ զնոսա 'ի բարկու-
թենէս. և ասա գտին զնոսա 'ի պղինձ մի
կարեփեցաց, և կային մարմինքն 'ի պղինձ
ձըն՝ մերկացեալ ոսկերքն 'ի մայն և գլուխ-
քրն 'ի դուրս, զի ճանաչիցեն թէ ով դք ի-
ցեն: Եւ Սելեւկիս Լսորւոց որ կայ 'ի վե-
րայ ծովուն և Վափնի քաղոք և քան միլ
շուրջ զԽոտիսքաւ տապականեցան. նպնայեա
և Լնաւարդա Վիլիկիոյ գլուխ, և Կոյնթոս՝
գլուխ Ելլադայ ընկճմեցան շարժմամբ:

Վամիրացւոց երկիրն կայ յարեւելոց Լի-
գիպտոսի, և Հնդկաց 'ի հիւսիսայ կողմն (1):
Հրեայ ոմն (2) Թագաւորեաց 'ի վերայ նորա

ամենեւին նուաղեցաւ. յետ սոց ամբ խստագոյն ք

(1) Վամիրացւոց երկիրն է կոչեցեալն 'ի գրոց Սաբա, յեր-
ջանիկն Աբարիս, այն է Եգիպտոս. ըստ Գուհաց երկիր Հոմե-
րացւոց անուանեալ: Իսկ Հնդիկք ըստ հնոցն իմացուածոյ,
են հարաւային կողմնիք Աբարիոյ՝ յեղերս Կարմիր ծովուն,
անդ ուր միանայ վերջինս այս ընդ Հնդկաց ավերանու: և կո-
չէին Հնդիկք կամ երկիր Հնդկաց վասն գոյն 'ի վերայ ձա-
նապարհին Հնդկաստանի:

(2) Ըստ Գովհաննու պատմագրի առաջւոց՝ կոչէր անուն
Հրեայ Թագաւորին Տիմոն կամ ըստ այլոց Տիմիանոս: Իսկ

Դժբանքովս (Յուստիանեայ, և լուաւ եթէ
 Հռոմայեցիքն նեղէն զՀրեայն 'ի քաւառն
 իւրեանց, և կոտորեաց զվաճառականսն Հռո-
 մայեցիս որք երթային 'ի Հնգիկս, և փակե-
 ցաւ ճանապարհն յերթեւեկացն : Եւ ա-
 ռաքեաց առ Հրեայ թագաւորն՝ Հնդաք
 թագաւորն՝ Քուշանաց այսինքն՝ Հաբաշից, և
 մեղադրեաց վասն կոտորելոյն զճանապարհորդ-
 արն, և Հրեայն արաք նմա ընդդէմ պառաս-
 խանի : Եւ ժողովեաց զօրս Հնդաքն և ուխ-
 տեաց (Նստուծոյ՝ որ թէ յաղթէ Հրէին՝ լի-
 նի քրիստոնեայ . և գնաց 'ի վերայ Հրէին և
 յաղթեաց նմա երկոց անգամ և հալածեաց
 յերկրէն զՀրեայն, և առաքեաց երկուս իշ-
 խանս առ (Յուստիանոս և ծանոց նմա զԼը-
 սին, և եպիսկոպոսս խնդրեաց զի արասցեն
 զնոսա քրիստոնեայս : Եւ նորա խնդացեալ
 առաքեաց իւր աղանդովն եպիսկոպոս (Յով-
 հաննէս անուն (1), որ երթեալ մկրտեաց ըզ-
 նոսա և եղեւ երկիրն քրիստոնեայ : Եւ ա-
 ռաւել զօրացեալ և խրախուսեալ 'ի Քրիս-

թագաւորն Հապէշից ըստ նորին Յովհաննու՝ կոչէր Այտուկ
 այլ իսկական անուն նորա էր Էլս—Ամեայ . և քաղաք նու-
 ցա Թոռանիստ՝ էր Աքսուսի Տես 'ի գիրս Տիմոթէոս վար-
 գապետի Սափրիչեան . Երմիայ զանդիպալիս 'ի Հապէշտան .
 Գիրք Ա . Եր . 125 . Տպեալ յերուսաղէմ . 1871 :

(1) Այն է Յովհաննէս Պարամնարիոս, զոր Պատրիարքն
 Աղէքսանդրիոյ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս 'ի վերայ Աքսուսի
 քաղաքի, որոյ նկեալ մկրտեաց զԹագաւորն և զաւագանին
 յամի իբր 524 :

տոս, արար հնազանդ զերկիրն Վամիրայ, և եդ նոցա Թագաւոր լ'բրահամ անուն, և կային յոլով քրիստոնեայք ՚ի Վարմիրայ: Եւ առաքեաց լ'բրահամ Թագաւոր յ'ղէքսանդրիա առ Տիմոթէոս պատրիարք և խնդրեաց հովիւս այնր հօտի. և նա առաքեաց ուղղափառ հաւատով եպիսկոպոսս և քահանայս որք երթեալ հակառակեցան և լ'ստուածաշունչ վարդապետութեամբ յաղթեցին ուղղափառքն (Յովհաննիսի, և ձգեցին զնա և դարձուցին յուղղափառութիւն զերկիրն Վուչանացւոց և Վամիրացւոց:

Եւ գիտել պարտ է զի երեք Թագաւորութիւն է շնդկաց, և չորք Թագաւորութիւն Վուչանացւոց (1), որք կան ՚ի հարաւոյ և ունին զաւելի մասն երկրին հարաւոյ և արեւելից: Վանկի քսան և չորս ղերաք է աշխարհս և զչորեքտասանն Վուչացիքն ունին որ են շապաշիք: Եւ ալմուկն Վաղկեդոնի անկաւ ՚ի մէջ ներքին և արտաքին շնդկաց Թագաւորին՝ Եքսանտոն անուն, և ներքսալ գունին՝ Ինծուք (Ինտուկ կամ շնդաք). և ՚ի սոցա աղմկելն դարձեալ զօրացան շրեայք և եդին իւրեանց Թագաւոր յերկիրն Վամիրայ:

(1) Յաղագս բաժանման երկրին չապէշից ՚ի զանազան Թագաւորութիւնս, տես ՚ի գիրս Տիմոթէոս վարդապետի Սափրիչեան, Երկամեայ պանդխտութիւն ՚ի Հաղկեդոն. Գիրք Ա. յեր. 38:

և արար հալածութիւն և յաճախ մահ բրիստոնէից քաջալերելով զնա (Յուստիանեայ, զի առաքեաց առ Հրեայ թագաւորն և ասաց . «Ի՞նչ զաղանդիւ գայդ , զի դոքա ոչ ընդ մեզ են և ոչ ընդ ձեզ . և որպէս տեսանեմք՝ մեր և ձեր ասելս զասն Վրիստոսի՝ ի մէկ իրք հայի . զի դուք ասէք՝ որ հարքն ձեր յԱրուսաղէմ մարդ խաչեցին , և մեր ասեմք զնոյնն՝ թէ զմարդն խուչեցին Հրեայքն . իսկ այդ ազանդդ ասեն լ'ստուած խաչեցաւ ա լ'ւ նա լուեալ զպատուէրն (Յուստիանեայ)՝ չոգաւ ի վերայ Վիգրան քաղաքի , և կտորեաց զբրիստոնեայսն որ անդ կային , որպէս և գրեալ պատմութիւնն ծանուցանէ . և զմնացեալն ի թրղթէն (Յուստիանեայ և ի դեսպանայն ուսցիս : լ'ւ այն դեսպանքն որ գնացեալ էին առ Ս'նդուր (Ս'ոնդիր) թագաւորն Տաճկաց (Ս'րաբացուոց) սիրոյ աղագաւ , գրեցին առ (Յուստիանէ նախ քան զդառնալն՝ վայտ օրփնակ :

« Ի՞նչ ասցէ ձեր ինքնակալութիւնդ , որ եկաք լ'ստուծոյ յաջողելովն ի Հերեթա քաղաք թագաւորանիստ Տաճկաց , և չգտաք անդ զթագաւորն . ապա ելաք գնացաք առաջնորդ առեալ մեզ՝ ընդ անապատ աւուրրս տան ընդ աւազուտ լեառն , և հանդիպեցաք Ս'նդուր թագաւորին . և ի տեսանելն զմեզ՝ սկսան ծաղր առնել զմեզ և

կատակել ասելով. « Ո՛ր է Վրիստոսն ձերն որ արարէք Տէր և Աստուած երկնի և երկրի . և այժմ որպէս լուսք՝ առիք յիւրմէ (1) և զԹագաւորութիւնն Հռոմայեցւոց, և դաւանեցիք զնա մարդ մեռեալ և կենդանացեալ : » Եւ 'ի շատ կատակաբանելն նոցա՝ եկին դեսպանքն 'ի Հրէից Թագաւորէն , և բերին աւետիք Թէ՝ զօրացաք մեք Աստուծով և հալածեցաք զՎալիւլացին և զհաստատեալսն 'ի նա կորուսաք . գնացաք և 'ի Վիգրան և նենգիւ երդուաք և առաք զքաղաքն , և ստեցաք զերդումն՝ գլխելով Թէ չմեղադրէ զմեզ Աստուած ջնջելով զթշնամիս նորա : Բայց չկարեմք ասել զէրն զոր ունին առ Վրիստոսն իւրեանց , զի մանուկ մի չկարողի պատրել և դարձուցեալ յետա 'ի Վրիստոսէն , և ոչ կին մի և ոչ ծառայ որ : Օ՛ր էր անդ կին Թագաւորի չորս դստերօք , և խնայեցի 'ի նա և զամենայն հնարս փորձեցի , և ոչ հաւանեցաւ ինձ 'ի բայ կալ 'ի Վրիստոսէ , և ապա յստացի նմա Թէ՝ « Ս' արասցէ Տէր Թէ ես ապականեմ զդեղ երեսացդ քոց . միայն առա զոր ասէ Թագաւորն քո (Յուստիանոս Թէ՝ մարդ էր Վրիստոս և մարդ խաչեցաւ : » Եւ զայրացեալ եթուք յիս և չարամահ սպանի զինքն ընդ

(1) Միւս Թարգմանութիւնն լուսելու , ոչ վրիստոսայեցեան լինին , այլ և :

դատերան իւր : Եւ արդ մի արասցես սէր
ընդ Հռոմայեցիս , այլ գնասցուք և բարձ-
ցուք զԹագաւորութիւնն Հռոմայեցւոց :
Եւ զայդ յառաջագոյն գրեցաք առ ձեզ 'ի
ձեռն Լքբահամու երիցու որ է ընդ մեզ ,
և զինչ կամին տալ մեզ պատասխանի ոչ գի-
տեմք : » Եւ յետ այնորիկ միաբանեսալ ընդ
միմեանս Տաճիկքն և Պարսիկքն , եկին մինչ
Երնոաք և Երփեմիա և գերեցին :

Այսոմ ժամանակի եղեւ շփոթ 'ի Կոս-
տանդինուպոլիս և սպանին զԷստաւորն , և
'ի նմին ժամու այրեցաւ մեծ կաթուղիկէ
եկեղեցին . և այս ամենայն պտուղք էին
չարեացն (Յուստիանեայ , զոր մեք զսակաւն
գրեցաք զոր ինչ անցոյց նա ընդ աշխարհ և
ընդ եկեղեցի , որ էր այր ծեր 'ի Թագաւո-
րելն իւրում , և արար զքուերորդին իւր
(Յուստիանոս (Յուստինիանոս) կեաար , իւ-
րով անուամբն կոչելով . և ետ նմա իշխաւ
նութիւն 'ի Թագաւորութեանն , և առաւ
քեաց զնա ընդդէմ Պարսից . և յորժամ եկն
'ի Սինքէճ և լուաւ վառն կուսի մի որ էր
դուստր երիցու , և ինդրեաց 'ի կնութիւնն .
և նա ոչ կամէր տալ ասելով թէ՝ « Հանեա
զնա յիւր դաւանութենէն : » Եւ երդուաւ
նմա թէ՝ « Թող պահէ իւր կրօնիւքն իւր
եպիսկոպոս և քահանայս , և թէ լինի հնար՝
քարոզեցից զդաւանութիւնդ ձեր ընդ ա-

մենայն երկիր : Եւ ետ նմա զաղջիկն ուրում անուէն էր թէոդորիա . և եղև ՚ի ձեռնն նորա բազում դիւրութիւն ուղղափառաց , և տարաւ ընդ իւր եպիսկոպոսունս և քահանայս ՚ի Կոստանդինուպօլիս : և յետ երեք ամսոյ մեռաւ անօրէն ծերն (Յուստիանոս) թագաւորեալ ամս ինն : Եւ էառ ըզ թագաւորութիւն տղայն (Յուստիանոս) (Յուստինիանոս) և թագաւորեաց ամս երեսուն և ութ և ամիսս եւթն :

(Յայսմ ժամանակի թագաւորն Պարսից Կուտն (Կաւատն) ետ զորդին իւր ՚ի դպրոց ՚ի Սանիքեցիսն յերկիրն իւրեանց , որ և ուսաւ զկրօնս նոցա և ուխտեաց վարդապետայն իւր որ թէ թագաւորէ՝ պաշտէ զազանդն նոցա , և նորա ասացին՝ աղօթենք որ թագաւորես : Եւ մայր տղայոյն աղաչէր ըզ Կուտն թագաւորեցուցանել զորդին ՚ի կենդանութեան իւրում , և իմացաւ թագաւորն զպատճառն և երկեաւ , թէ գուցէ լսենայլ թագաւորք մոգուց , և ասեն թէ՝ ՚ի ժամանակս նորա բարձաւ մոգութիւնն : Եւ աւրար մեծ ժողով և կոչեաց զՍանիքեցիսն զաւմենեսեան իւրեանց եպիսկոպոսօքն և կոտորեաց զամենեսեան , և զորս եգիտ արուաքոյ՝ այրել հրամայեաց , և ետ զեկեղեցիս նոցա քրիստոնէից : Եւ կային ՚ի Սանիքեւոցն ՚ի Կոստանդինուպօլիս բազումք , և ջա

նային դարձուցանել զնոսա յաղանդոյն և ոչ կարացին, և այրեցին զնոսա առհասարակ ։

Հայսմ ժամանակի առաքեցաւ Վալստերիս (Վեխասարիոս) ՚ի Պարսս մեծի զօրու՝ յաւագ շաբաթն մեծի Նատկին, և խնդրեաց թագաւորն Պարսից թէ՛ « Պատուենք զտօնս Հրէից և Քրիստոնէից, և չպատերազմինք ՚ի տօնիս վասն ձեր և վասն Հրէից որ ընդ մեզ ենոյ ՚լ ոչ լուան, այլ արարին մարտ ՚ի մեծի շաբաթուն ճրագալուցին ։ ՚լ եղեւ բարկութիւնն Նստուծոյ ՚ի վերայ Հռովմա յեցւոցն, և բազումք գետամոյն եղեն և յորովք սրով մեռան ։ ՚լ յեւս այսորիկ մեռաւ իրաւան և թագաւորեաց խոսրով որդի նորա . և մայր նորա չարչարէր ՚ի գիւաց, և չկարէին օգնել մոգքն, և գնաց առ Սոլեմս միայնակեաց, մկրտեցաւ և բժշկեցաւ ։

՚լ յայնմ ժամանակի Հրեայքն որ ՚ի Սաւմարիա՝ կացուցին իւրեանց գլխաւոր և կռտորեցին Ղլիկոպօլիս (1) և բազում մնասս գործեցին . և եկեալ զօրքն Հռովմայեցիք ջնջեցին զնոսա (2) . իսկ թէ՛ ողորիս թագաւորն

(1) Ընթերցիր Նէստօլիս, այն է Նապոլիս քաղաքն արգի, ուր գտանին ցարդ Սամարացի Հրեայք ։

(2) Պատմագիրք Յունաց ստեն, եթէ սրտմտեալ Սաւմարացոց ՚ի հալածանացն Յունաց և ընդ խիստ օրինա զոր եւ Յուստինիանոս ՚ի վերայ ամենայն ազգացն աղակոնից . ապստամբեալ կացուցին իւրեանց թագաւոր զոմն Յուլիանոս անուն որդի Սաբարայ, որ ամ բազում սաերս երկրին,

աղաչէր զթագաւորն վասն ուղղափառութեւն
 և թագաւորն առաքեաց թուղթ յանապատն
 Լիզիպատսի առ կրօնաւորսն զի եկեացեն և
 իւրեանց պարկեշտութեամբն և առ Լստ
 ուած համարձակութեամբն ընտրեսցեն քըն
 նութեամբ զլաւն և զհաճոյսն Էյտուծոյ :
 Լս առաքեաց առ սուրբն Սեւերիոս որ կայր
 յԱղէքսանդրիա, զի աշխատ լիցի և եկեացէ
 'ի գործ եկեղեցւոյ : Լս եկին յոյժ բազմու
 թիւն անապատաւորաց և սուրբն Սեւերիոս
 'ի կոստանդինուպօլիս : Լսին և 'ի քաւառաց
 քաւառաց եպիսկոպոսանք յերկուց կողման
 ցըն՝ յուղղափառացն և 'ի չարափառաց, և
 արարին տարի մի քննութիւն. և այնչափ շա
 հեցան ուղղափառքն՝ զի դադարեաց հալա
 ծումն : Լս Լնթիմոս պատրիարքն կոստան
 դինուպօլի դաւանեաց զուղղափառութիւն
 յաղթեալ 'ի ճշմարտութենէն, և գրեթէ ա
 մենայն բազմութիւն քաղաքին դաւանեցին
 զճշմարտութիւնն՝ բաց յեկեղեցականացն,
 որք ամպարոտաւանեալք արացէին ընդդէմ
 ճշմարիտ առտուածալաշտութեան :

յաւարի առ և զՍկիւթուպօլիս և տիրեաց Նաբոլոս քաղա
 քի : Թէոդոր Սկենոս, իշխան Պաղեստինի և զօրավար բա
 նակին Յունաց, բախեցաւ զօրօք ընդ Յուլիանոսի ապա և
 Իրենէոս կոմս բոս կարգի իւրում եւ 'ի վերայ Սամարացւոց
 մինչդեռ ապաստանեալ կային 'ի լէրիս, և սատակեցոյց զԳըւ
 խաւորս նոցա որք բանակիցք լինէին ընդ Պարսա, յուսալով
 օգնութիւն առ 'ի նոցանէ գառնել :

Եւ մինչ յայտասիկ էին, եկն եհաս համբաւ ասպատակի թշնամեաց. և ելեալ քսան հազար արանց գնալ ՚ի պատերազմ, և գնային խնդու թեամբ յուսով դառնալոյ ամենեցուն յուղղափառութիւն։ Եւ թագաւորն ելեալ յուղարկել զգօրսն և դարձաւ աղօթել յեկեղեցւոյն, և շարժեցաւ քաղաքն և լցան փողոցք և տանիք և վերնայարկք և գաւիթք եկեղեցւոյ արամբք և կանամբք որք աղաղակէին. « Խորեպաշտ թագաւոր, միադաւան՝ միահաւատ արա զամենեւեան։ » Եւ ելաց թագաւորն զբազում ժամս, և պատասխանի ետ ժողովոյն, թէ « լինի ըստ կամաց ձերոց։ » Եւ նորա այլ աղաղակեցին. « Փաւթա թագաւոր, և ՚ի կեանս քո արա խաղաղութիւն եղբարց բաժանելոց, որ միաւորելով խտուծոյ լանին ՚ի մի բնութիւն՝ միաբանեմք ամենեքեան։ » Եւ դարձեալ ելաց արքայ լալիւն մեծ. և ապա ասէ ցնոսա. « Ենացէք և թոյլ տուք, լինիցի որպէս հայցէք։ » Եւ յորժամ գիտացին ժողովորդականքն, թէ միայնակեացք որք երկնային վարուք են և աստուածախօսք, մի բնութիւն դաւանեն, այն է ճշմարիտն։ Եւ կամէր թագաւորն հաստատել զուղղափառութիւնն, զի գիտաց թէ ուրացաղք են Քաղեղեղանսեկանքն. բայց զի մտանէին Քաղեղեղանիկքն ծածկաբար առ թագաւորն և երբ

Կիւղ արկանէին նժա հոգեւոր և մարմնաւոր,
 ասելով թէ՝ « Ետեղի կամիս լինիլ Եստուծոյ
 և մարդկան հաւանելով կնոջդ . զի վեց հա-
 ռիւր երեսուն և վեց եպիսկոպոսքն բանա-
 դրեալ են զոչ հաւանոյս նոցա բանիցն , և
 յամեն երկիր տարածեալ է դաւանութիւնդ
 այդ , ոչ կարեն հանդարտել քեզ աշխարհք
 ամենայն : » Եւ երկեալ թագաւորն և
 կայր ՚ի տարակուսի : Եւ զայս լուեալ Սե-
 ւերիոսի ասաց . « Եպաքէն Պետրոսի տուաւ
 իշխանութիւն կապել և արձակել , իսկ որք
 ոչ ունին զՊետրոսի դաւանութիւնն , ոչ կա-
 րեն կապել և արձակել , այլ ինքեանք են դա-
 տապարտք և կապածք . զի Պետրոս երկաւ
 բնութիւն ոչ դաւանեաց , այլ ասաց միաւոր՝
 « Դու ես Որդի Եստուծոյ , այդ որ մեզ ե-
 րեւիս . » և երանեցաւ ՚ի Տեառնէն : Իսկ
 տնայատականքն տեսեալ թէ յամեաց բանն
 և ոչ լինի կատարեալ խաղաղութիւն , ասեն
 ցթագաւորն . « Եւ թագաւոր , հաւատս մեր
 չէ մանկագոյն և փոքր՝ որ մեծանայ , և ոչ
 ծերացեալ՝ որ թէ նորանայ , և ոչ թերի՝ որ
 ընու , և ոչ առաւելեալ՝ որ պակասի . այլ զոր
 Հոգին Սուրբ սերմանեաց մարգարեիւքն և
 ժողովեաց առաքելօքն , և Տէրն մեր Եստու-
 Վրիստոս Եստուած ճշմարիտ կատարեաց և
 հաստատեաց , մեք յայնմանէ ոչ թիւրիմք ,
 ոչ պարգեւօք և ոչ փաղաքշանօք , ոչ մահ

ուամբ և ոչ կապանօք, այլ կամք և մնամք առաջի մարդկան՝ որպէս և եմք առաջի Աւտուծոյ : Դէլ զայս ասացեալ գնացին յաւառատն իւրեանց, և Աւերիանոս զԱնթիւմոս առեալ գնաց յԱղէքսանդրիա :

Աւլուու զայս սուրբ Աօր (Օօրաւ (Օոհար) տիւնակեացն որ ՚ի սահմանս Ամթայ, և գնաց տասն աշակերտօք ՚ի Կոստանդնուպօլիս յանդիմանել զԹագաւորն : Աւ յանդիման եղեալ Թագաւորին ասաց. « Աինչեւ յերբ է անիւծեալ ժողովոյն Վաղկեդոնի չարիքն, ընդէր չքառնաս և արքես զեկեղեցի : Դէլ զայրացաւ Թագաւորն ընդ անարգանսն և ընդ աւնէծս ժողովոյն, և եհար ձեռօքն զկուրծք սրբոյն և ասէ. « Աինչ նշան ցուցանէք դուք զի գիտասցուք թէ ձերդ է ճշմարիտ. և զի արդ իշխեցեր առաջի իմ՝ նզովել զսուրբ Ժողովն : Դէլ նա ասաց. « Ազովեցի և եղիցի նզովեալ և հաւանեալքն նմա. և զի խընդրես նշանս տեսանել, հաւատամ յԱստուած կենդանի որ զքեզ առնէ նշան : Դէլ ել բարկուածեամբ ՚ի Թագաւորէն, և երեւեացաւ այն Թագաւորին մեծ անարգանք, և ետ գրել վազվաղակի, թէ որ յայսմ հետէ իշխէ նզովել զժողովն Վաղկեդոնի, նոյն ժամայն սպանցի : Աւ տարածեցաւ հրամանն, և հրեշտակ Տեառն յայտնեաց զտեսիլն իւր Թագաւորին, և եհար ձեռամբ զգլուխ Թա

գաւորին և անկաւ թագաւորն և անշնչա-
ցաւ և թափեցաւ ի խեղացն . և գնացեալ
թագուհին անկաւ յոռոս սրբոյն, և աղաչեաց
գալ և աղօթել և դնել զձեռնն ի վերայ՝ զի
կենդանացեալ արասցէ զկամս նորա : Եւ ե-
կեալ սրբոյն եդ ձեռն և աղօթեաց և յա-
րեաւ վաղիլաղակի և խնդրեաց ժողով զի
հաստատեսցէ զուղղափառութիւնն . և եկն
Սեւերիանոս և Թէոդորէ պատրիարքն Ղէք-
սանդրու և Նիթիմոս և այլք բազումք, և
չարափառ պատրիարքն Նոտիդբու ի ձեռն
Սարգսի բանաւորի ծանոյց Ղաթնի Հռո-
մայ պապուն և եկն ի Կոստանդինուպօլիս,
և մեծարեաց թագաւորն և քաղաքն զմուտ
նորա . և երեք պատրիարքունքն ոչ ելին ընդ-
դէմ նորա, Սեւերիանոս և Նիթիմոս ⁽¹⁾ և
Թէոդորոս : Եւ յետ աւուրց սկսաւ մեղա-
դրել թագաւորին, թէ « Ի՞նչ է այն խաբեբայն
Օջրաւ որ վասն նորա շարժես զկրօնս սուրբ
ժողովոյն Քաղկեդոնի . տուր զնա ի ձեռս
իմ . » և հրամայեաց թագաւորն : Իսկ սուրբն
առանձնացեալ էր ի պահս և ի ճգնութիւն,
զի առաջին շաբաթն էր աղուհացիցն : Եւ
առաքեաց առ նա և ասէ . « Կամ եկ դու
առ մեզ, կամ ես և թագաւորն գամք առ
քեզ : » Եւ գնացեալ ասացին ի դրանէն

(1) Յորժանկն Տէմիւն :

ի ներքս. ետ պատասխանի և ասէ. « Եւ մինչեւ յաւագ հինգշաբաթ օրն ոչ ես երթամ առ ոք և ոչ ընդունիմ առ իս զայլ: Եւ նա բարկացեալ արար ատենն և նզովեաց զ() եւ երիտս և զ() թիմոս և զ() Եղորոս և ըգտուրքն () օրաւ () ոհար) և դաւանեաց երկու բնութիւն և զ() ետտորի աղանդն, և վաղ վաղակի ժամանեաց բարկութիւն յ() ստուծոյ ի վերայ նորա, և թանձրացաւ լեզուն և չոանէր զնա բերանն և թափէր արտաքս, և երեք անգամ կտրեցին բժիշկք և ոչ դադարէր կեղն և բորբոսն մինչև ի մեծ հինգշաբաթ օրն, և չարամահ սատակեցաւ (1): (Հայնժամ եբարձ թագաւորն զեղեալ սահմանն ստանման նզովողացն Վաղկեգոնի ժողովոյն, և գնացին սուրբքն ի տեղիս իւրեանց:

Եւ աստ յայտնեցաւ նշխարք սրբոյն () արինեայ ի գաւառին () նախքու, ի Ղէնտէրիս գեղ, անփռատ և մածեալ ընդ տախտակսն, և էր ամենայն մարմինն վէրք. և եղև բազում բժշկութիւն, և բերաւ յ() նոսր:

Եւ յայսմ ժամանակի եկին Պարսիկք և գերեցին զՀալպ և զ() նոսր, մինչև տաւրան կամակարութեամբ սիւնս մարմարեայս ի Պարսս. և գնացին Հռոմայեցիք և առին

(1) Զանազնակալ վախճան Աբաթոնի պապի ի կոտանդինուպոյն, հաստատեն և արեւմտեան պատմագիրք: Յէս Գլխորեայ, Պարս. Եկէ. ԼԲ. 82-84:

զվրէժն գերելով զաշխարհն Պարսից : Եւ յետ այնորիկ եկն Խոսրով Թագաւորն Պարսից 'ի վերայ Ուսհայս և չկարաց առնուլ, և գերեալ զՍրուճ և քակեալ զՆոտաք՝ գլխաց :

Յայսմ ժամանակի Վաղկեդոնի ազանդոմն եպիսկոպոսք 'ի Կոստանդինուպօլիս, Լսայի՛ Ուգոսի, և Լքքոսանդրոս՝ Իրգբալտոսի ըմբռնեալք յարուամոլութիւն, հատան երանք նոցա 'ի Թագաւորէն, և վերացեալ 'ի ձող ցուցաւ քաղաքին, և քարոզքն աղաղակէին թէ՝ « Լյս է գատաստան որք զայնպիսին գործեն » և կատարեցաւ բանն Պաղտի թէ՝ « Սրովհեաւ ոչ իմացան զՆոտաւած ունել 'ի գիտութեան, մատնեաց զնոսա Լատուած գործել զանարժան սըն (1) : »

Ի հնգետասան ամին (3) Խոսրովանեայ ելին Պարսիկք և գերեցին զՆիմիոսն և զԵլաւնիկոս, և զՊելիա քակեցին և 'ի Պելիայ տաւրան զնշխարս սրբոյն Նադաթի և զոսկին որ 'ի վերայ տապանին սրբոյն Սարգսի (2) :

(1) Թուղթ առ Հռովմայեցիս • Ը • 28 :

(2) Ապուլքարաճ կոչէ զանուան քաղաքացս Դէմիտր, Կալուկիտ : Բէլ—Բաղաս Իսկ 'ի վարս Սրբոց գրի : Եթէ սուրբն Բաքոս նահատակեցաւ 'ի Բարբաղիտն քաղաքի, և սուրբն Սարգիս 'ի Ռուծաթ քաղաքի Ատուրդ մերձ Ապամիս, որ է Համա :

Ի Թուին (Նորուց ՊԻԸ (848) եղեւ նշան
 'ի վերքան զհաւատալ, որ Թէ չէի գտեալ
 'ի բազում գիրս սրբոց գրեալ, (և ոչ ես կա
 րէի գրել) : Խաւարեցաւ արեգակն ութ և
 տասն ամիս, զի երեք ժամ աւուրն լոյս տայր
 և զայն որպէս ոչ լոյս և ոչ գիշեր, և ոչ հա
 սան պտուղք տարւոյն, և ամենայն բնա
 կիչք աշխարհի եղեն իբրեւ գիկսակենդանս
 և որպէս այլակերպս : Եւ յետ այնորիկ ե
 ղեւ մահ տարածամ, որ բնաւ չէր լեալ
 յաւիտենից. նախ սկսաւ 'ի Կոստանդինու
 պօլիս ընդ ելանել սրբոցն 'ի նմանէ : Եւ
 ռաջին օրն մեռան հինգ հազար, և միւս
 այլ օրն տասն հազար, և միւս այլ օրն հնգե
 տասան հազար, և յայլում աւուր ութ և
 տասն հազար. և եդ Թագաւորն Թուողս 'ի
 դրան քաղաքին և համարեցան մինչեւ յե
 րեք հարիւր հազարն, և ապա Թողին զհա
 մարն : Նախ սկսաւ յաղքատսն և ապա 'ի
 մեծաւորսն և յիշխանսն և 'ի տուն Թագա
 ւորին, և ուռնոյր ցալքն (անութք) և պա
 տառէր, և երթայր շարաւն. և հոտեցաւ
 քաղաքն և ընուն 'ի ծովն ոչ կարելով Թաղել
 : Եւ 'ի վերայ միոյ յաճախէր չարն, յառաջ
 երեք սեաւ պտեր (խլաններ) երեւէր 'ի մէջ
 ակին և այլ ոչ ժամանէր փոխել զոսն : Բա
 զումք այս նշանովս մեռանէին. և զոր ընկե
 նուն 'ի ծովն, դարձեալ արտաքս բերէր

ծովն . և նեխեցաւ քաղաքն և թագաւորն քառասուն դահեկան հրամայէր տալ սր մի մեռեալ հանէր ընդ քաղաքն , և նոքա 'ի տաւ նել զմեռեալսն՝ անկանէին և մեռանէին : Եւ բազումք մտանէին 'ի տունս թափեալք 'ի մարդոյ և լի գանձիւք և հանդերձիւք , և բառնային շալակով , և 'ի հանելն ընդ դուռն՝ անկեալ մեռանէին (1) :

Եւ տարածեցաւ մահն յերկիրն Եգիպտոսի , և ջնջեցաւ քաղաք մի , ուր եւթն ալր և տղայ մի մնացին , և 'ի շրջելն ընդ քաղաքն՝ յանկարծ անկան եւթն ալրն և մեռան , և տղայն ետես զհրեշտակ Լ'ստուծոյ 'ի կերպարանս ծերոյ . և տեսեալ զի լայր տղայն , եհան զնա 'ի քաղաքէն և ասաց . « 'Ինա և մի լար , զի բարկութիւնս վասն հերձուածոյ և մեղաց է : »

Եւ 'ի Փղշտացւոց երկիրն գնացեալ պատուհասին 'ի քաղաք մի՝ երեւեցան դեւք և ասացին , թէ « 'Իտանէք պատկեր մի պղնձի , երկրպագեցէք նմա և ոչ մեռանիք : » Եւ շրջեալ գտան զպատկերն և երկրպագեցին . և յաճախեաց մահն , և ոչ մնաց 'ի նոցանէ և ոչ մի : Եւ եհաս բարկութիւնն 'ի

(1) Զայս դէպս կոտորածի մահտարածման հաստատեն և Յովհաննէս Ասիայի և Զաքարիա Մեկեախնացի , և պատմագիրք Յունաց . և պատահեցաւ յամի 524, առ թագաւորութեամբ Յուստինուսի , և տեւեաց ամս տասն :

Հայտ և ՚ի Պարսս : Բայց Հէմս քաղաք , ուր
կայր գլուխ Եովհաննու Սկրտչին , և բնակ
չացն ապաւինեալ ՚ի նա և ՚ի բարեխօսու
թիւն նորա , ապրեցան :

Ահն և տասն ամին Յուստիանեայ բար
բարոսք առին զՀռոմ և աւերեցին , այնչափ
զի մնացեալքն ելին յառնթերակայ աւե
րական , որ չէին կարող բնակել ՚ի քաղաքսն :
Եւ յայսմ ժամանակի փոխեցաւ ՚ի Բրիտոն
սուրբն Սէւերիանոս յՂէքսանդրիա , և ե
ղաւ պատուով ՚ի տապանի . և ուղղափառ
քրն եդին պատրիարք զՍարգիս Ճգնաւոր
Լիտիոքայ : Եւսմ ժամանակի այրեցաւ վանք
սրբոյն Սիմէօնի յԱնտաք և Թափուր եղեւ
՚ի բնակչացն : Եւ ՚ի սոյն ժամանակս (պա
տահեցաւ) խանգարումն Օլատի : Եւ ՚ի
քսան և երեք ամին Յուստիանեայ գետն
Տարսնի ելաւ և տարաւ զքաղաքն : Եւ ՚ի
սոյն ժամանակս ՚ի շարժմանէ կորեան ՚ի ա
տիկն եւթն հազար պր : Եւ ՚ի Սիւսիա ըն
կղմեցաւ կէս քաղաքն Պոնոպօլի (1) և իջին
բնակիչքն կենդանւոյն ՚ի խորս , և ձայն հեծ
մանն գայր զսււրս , և ոչ կարէին օգնել :
Եւ ՚ի Փիւնիկէ ընկղմեցաւ Տրապօլիս և Պիւ
սոս (2) և Տրովաս և ամենայն քաղաքն Վալի

(1) Միւս Թարգմանութիւնն Պոնոպօլի : զոր ոմանք
խմանն զՊոնոպօլիս քաղաք :

(2) Այն է Բիբլոն , կամ Բիբլոս , որ ըստ Տաճկաց

լեացուոյ . և 'ի ներքս գնաց ծոփն երկու միլ
և նաւքն մնացին 'ի ցամաքի :

Յայսմ ժամանակի առաւ Պատրա (1) 'ի
Պարսից և ամրացաւ , և լուեալ Հռոմայեց
ւոցն գնացին սղարեցին զքաղաքն զԷլթն
ամ և դարձեալ առին : Եւ յայսմ ժամանա
կի եղեւ սով սաստիկ , մինչ զի ուտէր մարդ
հինգ լիտր հաց և ուռնայր և ոչ յագենայր :
Եւ եղև մահ անաոնոց երկու ամ , և էր ընդ
ամենայն երկիր , և պակասեաց եղին վաւ
տակ յերկրէ : Եւ եղեւ շարժ 'ի Կոստանդի
նուպօլիս զքառասունն օր , և բազում տուն
գերեզման եղեւ բնակչացն , և տապալեցան
յոլով եկեղեցիք , և մասն ինչ 'ի Եփեսոս
կորեալ : Եւ 'ի յերեսուն ամին Յուստիա
նեայ երկու պարիսպքն Կոստանդինուպօլիս
չըջեցան՝ շինեալքն 'ի Կոստանդնէ և 'ի Թէո
դոսէ : Եւ Իիկոն քաղաք 'ի վայր չըջեցաւ ,
և զոստն օր շարժեցաւ երկիր որպէս տե
րեւ : Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցաւ սուրբն
Յակովբ անուանեալն Կալդէնկար (2) :

Յայսմ ժամանակի առաքեաց Թադաւո
րն Արաբկաց քրիստոնէից Հերեթն առ

Ճեփու կոչի : Իսկ Տրլան Թռի Թե՝ ասիցէ Տիւրս :

(1) Միւս Թադմանութիւնն Սղարս :

(2) Անն Եսկոբ Ասորի ծանծաղոս կոչեցեալ 'ի Յու
նաց և Պուրտուսնոյ Ասորուոց , և 'ի սորբո համարեալ առ
Ասորիս :

(Յուստիանոս մեղադրանք, թէ ընդէր աւե-
 րեցիք զբրիստոնէութիւնս ժողովովն Վաղ-
 կեգոնի և արարիք զլքրորդութիւնն չորրոր-
 դութիւն : Եւ (Յուստիանոս առաքեաց արս
 քմաստուէնս պատասխանել նմա . և յորժամ
 գնացին՝ տեսաւ զնոսա թագաւորն և ասէ .
 « Եւ դուք յաշակերացն անիծեալ ժողո-
 վնն էք : » Եւ նոքա ասեն . « Ինդէ՞ր հրա-
 մայէ ձեր թագաւորութիւնդ զայգպիսի
 իրս , նզովել զվեց հարիւր և զերեսուն և
 վեց սուրբքն . զի թէ վայրապարք և աշխար-
 հականք էին , պատկառել արժան էր , թող
 թէ եկեղեցւոյ առաջնորդք և սուրբ մար-
 դիկ : » Եւ ասէ թագաւորն . « Ես բարբարոս
 մարդ եմ և չգիտեմ (խօսել) 'ի գրոց ,
 բայց ասեմ ձեզ բան մի . թէ ընի յոլովու-
 թիւն կերակրոց և անկանի 'ի ներքս մու-
 կըն մի , պղծի՞ թէ ոչ . » և ասեն՝ « պղծի : »
 Եւ ասէ ցնոսա . « Եւ զեւրդ ոչ ապականէին
 վեց հարիւր երեսուն և վեց եպիսկոպոսունք
 տումարովն | եւոնի , որ 'ի Հրէութիւն դար-
 ձոց զՎրիստոնէութիւնս : » Եւ յետ բա-
 զում բանից ասեն արքն . « Հրամայեցէ ձեր
 քաջութիւնդ՝ և առնեմք պատարագ որ հա-
 զորդիք , ցոյց սիրոյ և խաղաղութեան ձեր
 և թագաւորին մերոյ : » Եւ ասէ ցնոսա Հե-
 րեթն . « Սեք 'ի ձէնջ ոչ հաղորդիմք և ոչ
 յձեզ հաղորդեմք : » Եւ հրամայեաց հաց

պատրաստել և ռոճիկ՝ միս ըղտու . և 'ի բերելն առաջի՝ ասէ . « Կերայք . » և նորա ասեն . « Եբ զայդ ոչ սւտեմք , զի պիղծ է : » Եւ թագաւորն ասէ . « Եւ զիսորդ ոչ պղծիմք մեք 'ի մարդոյ մսէ , զի այդ է պատարագն ձեր : » Եւ ապա արձակեաց զնոսա ամօթով :

Յայնժամ մեռաւ Թէոդորիա թագուհին ուղղափառ խոստովանութեամբ , և թաղեցին զնա Լնթիմնս և Թէոդորոս պատրիարքունիք :

Եւ յայտնեցան հերձուածք 'ի ժամանակս Յուստիանեայ՝ այսորիկ . Եւ աջինն՝ հատեալքն 'ի Սանիքեցւոցն , որք եկին 'ի Պարսից՝ կերպիւ արեղայից , որք արեամբ քպիտակ հաւոյ և սպանեալ տղայոյ հաղորդին , և 'ի տարւոջն մի անգամ առնեն ոճրագործութիւնս զՍանիքեցւոցն . Եւ երկրորդն՝ Ստեփաննոս Սահայոյ , որ ասէր՝ ըստ չափոյ մեղացն զտանջանքն մեղուցեւոցն , և յետ այնորիկ հաւասարին արդարոց : Եւ երրորդն՝ Յովհաննէս յԿիւսիոյ (յԱլամիոյ) որ նիւթ ասէր զԱստուած իբրեւ զմի 'ի տարեւաջս : Եւ չորրորդ՝ Յուլիանէ արիւսառնացին , որ ասէր՝ թէ Վրիստոս զանապական մարմինն Եդամայ որ յառաջ քան զմեղսն էսու , և ոչ զապականացուն որ զուղղափառ խոստովանութիւնն ունի : Օ՛ի Եդամ կրկին է . զառաջինն չուներ խառնուած , և զկնի մեղացն

խառնեցաւ ապականութիւն : Օյսա յանդի-
մանեաց սուրբն Սեւերիոս 'ի յաստուածայ-
լին գրոց , և նա ոչ զղջացաւ , և ձնաց խմորն (1) :
— Հինգերորդ՝ Յովհաննէս տրիթացին որ
երեք բնութիւն ասէր զաստուածութիւնն ,
սա աշակերտ էր Սամուէլի ռասլացւոյն :
Օյսա կոչեաց Յուստիանէ թագաւոր , և լը-
ւեալ զհերձուածն՝ հալածեաց զնա , և գնա-
ցեալ արար գրեանս , վկայութիւն որսալով
յ'ստուածաշունչ գրոց իւրում աղանդին :
— Վեցերորդ՝ Փոտինէ անտիոքացին , նոյպէս
երեք բնութիւն և էութիւն և անձնաւա-
րութիւն ասէր , և արար գրեան 'ի Կոստան-
դինուպօլիս : — Նութերորդ՝ Թէոդորոս կա-
պադովկացին , զնոյն աղանդն հաստատէր
թէ՝ Քրիստոսի աստուածութիւնն չէ Հօր
աստուածութիւն : — Ութերորդ՝ Միանասիոս
որդի դստերն Թէոդորոսայ թագուհւոյ , որ ա-
շակերտեցաւ Մանի ուռհայեցւոյ և յետոյ
Սարգսի երիցու , որ եղեւ պատրիարք Մե-
տիոքայ : Սա զ(Յովհաննիսի աղանդն քարոզէր՝
երեք բնութիւն ասելով Նրորդութեանն :

(1) Զազանդաւորացս այսոցիկ Յուլիանիտաց խօսի և
Յովհաննէս Ասիացի 'ի գիրս իւր Հտ . Բ . ԳԼ . ԺԱ . յորոց
սմանք , ասէ , եկին և 'ի Հայս յաւաքս Մովսէս կաթողիկո-
սի 'ի տարածել զաղանդն իւրեանց , զորս ետ արտաքոնել-
նոյնդէս և յետ Ժամանակի 'ի կաթողիկոսութեան Յովհան-
նու Խմաստաբերի ժողովով դատապարտեցաւ այն աղանդ-
չարափառ :

և Թագաւորն աղաչեաց զԹէոդորոս պատ-
րիարքն առնել զնա երէց, և ոչ հաւանե-
ցաւ. և զկնի մահաւանն Թէոդորոսի կա-
մեցաւ առնել զԼԹանաս պատրիարք Լիւք-
սանդրի, և գրեաց Թագաւորն լիւքսանդրի
և ոչ առին յանձն: Իշ Կայնոն Տարսոնի ե-
պիսկոպոսն և Ուգէն Սելեւկիոյ, աճեցու-
ցին զաղանդն ԼԹանասի, և վասն սյսր ա-
զանգոյ և այլ տմենայն հերձուածոյ արար
ընդդէմ ճառս Թէոդորոս պատրիարքն Լի-
ւքսանդրի: — Իններորդ՝ Լմբիկոս (Լիւթի-
մաս) կոստանդինուպօլսեցի, ասաց Թէ՝ «Որ
ոչ խոստովանի երեք անձանցն յառուկ բնու-
թիւնս, նա Հրեայ է և հակառակ ուղղա-
փառութեան:»

Յայսմ ժամանակի եկն Հերեթ Թագաւորն
Տաճկաց առ Յուստիանոս (Յուստինիանոս)
և ունէր գիր հաւատոյ զարեւելեան եպիս-
կոպոսաց Հայոց Սեծաց, և զՅակովբայ Կուր-
գնկարին և զԼիւքսանդրու պատրիարքին, և
ասաց. «Որ ոչ ձեռագրէ ՚ի գիրս յայս, նա
հերձուածող է և չարափառ. և ոչ ձեռա-
գրէին բազումք. և բարկացաւ Հերեթն ՚ի
վերայ Յուստիանոսի և ասաց. «Լիւգգայ և
ափշեալ, ոչ իմանաս եթէ այս ամենայն ցա-
սումն երկնաւոր ՚ի վերայ երկրի վասն չար
ժողովոյն է. վասն էր ոչ բառնաս զնիւթ
բարկութեանն Լիւստուծոյ:» Իշ պատասխա-

նի ետ (Հուստինիանոս) և ասէ . « Լ'ղաջեմ
 զքեզ մի զայրանար , չկարեմ զայդ առնել և
 առնել զԹագաւորութիւնս . այլ վասն քո ե-
 րեսաց չտամ վստահութիւն և հպարտու-
 թիւն Բաղկեդոնացւոցն 'ի վերայ ուղղափա-
 ռաց , և դադարէ հալածութիւն ուղիղ խոս-
 տովանողացն՝ վասն քո , զի զքեզ պատճառ
 դնեմ և չմեղադրէ որ ինձ վասն ուղղափա-
 ռացն , և աճեն և բազմանան , և Լ'ստուած
 հոգասցէ 'ի ձեռն կարող ժամանակաց և Թա-
 գաւորաց : » Եւ ասա Հերեթն Թագաւոր
 առ ինքն կոչեաց եպիսկոպոսս ուղղափառս
 և զՅակովբ , և ձեռնադրել ետ 'ի Կոստան-
 դնուպօլիս պատրիարք ուղղափառացն , նոյն
 պէս և Ղ'նտիոք և Ղ'ղէքսանդրի , և ետ 'ի
 վերայ սպառնալիս՝ զի մի որ նեղեսցէ զնոսաւ
 Եւ գնաց Հերեթն 'ի Թագաւորութիւն իւր
 Բայց զի ասէին ուղղափառքն ընդ Բաղկեդո-
 նիտքն , Թէ դուք զԵստորին , զԹէոդորէս-
 փն և զԹէոդորին հաստատեցիք զաղանդն ,
 վասն այսր պատճառի ժողովեաց Թագաւորն
 բազմութիւն եպիսկոպոսաց պատասխանի
 առնել ուղղափառացն . և պատրիարքունք
 էին՝ Դոմնաս Լ'նտիոքայ , Լ'պողինար Լ'ղէք-
 սանդրի , Եւտիքէս Կոստանդինուպօլի : Եւ
 Բաքիլոս (Վիգիլիոս) կայր 'ի Կոստանդինու-
 պօլիս , վասն զի աւեր էր Հռոմ : Եւ ոչ գայր
 առ 'ի ժողովն , ամպարտաւանեալ Թէ՝ ետ

չեմ դոցա ընկեր . և յորժամ կամեցան նոր
վել զՆեստոր և զԹէոդոր (Թէոդորետոս)
և զԹէոդոր Սամուեստացին և զՏարսոնա-
ցին , ոչ ետ թոյլ Բաբելոս նշովել զնոսա ,
ասելով թէ՝ « Ոչ է արժան զկնի հարիւր ե-
րեսուն ամի հանգստեան Սրբոցն նշովել
զնոսա » Եւ զի ոչ նշովեցին զնոսա , ոչ որ
ընկալաւ զժողովն զայն (1) :

Ի թուին Նսորւոց Ոկե (667) յայտնեցաւ
աղանդն (Հուլիանեայ առ աչօք ասողին ըզ-
տնօրինականն Քրիստոսի, յԵփեսոս, յաշա-
կերտացն (Հուլիանեայ) . Եւ եկն առ նոսա
եպիսկոպոս Պրոկոպոս և յանդիմանեցաւ ՚ի
քաղմաց՝ և ոչ զղնացաւ , և ՚ի ծերութեան
նորա աղաչէին զնա աշակերտքն նորա զի ա-
րասցէ եպիսկոպոս իւր փոխանորդ, և ոչ առ
յանձն ասելով թէ՝ « Եւ մի եմ և չէ պա-

(1) Երկրորդ ժողովն կոստանդինուպօլսի եղև առ Յուս-
տինիանոսիւ, յամի 553, ՚ի ներկայութեան Եւթիքիոսի կո-
ստանդինուպօլսի եպիսկոպոսի (Ապողինարայ՝ Աղէքսանդրիոյ,
և Դոմնոսայ՝ Անտիոքայ . Անդ ՚ի մայրաքաղաքն գտանէր և
Վիգիլիոս հայրապետ Հռոմայալ առ ամպարտաւանութեան՝
ոչ հաղորդեցաւ ժողովոյն , անաստելով հրաւիրանաց Յուս-
տինիանոսի : Ի սմին ժողովի նշովեալ մերժին գիրք Թեոդո-
րոսի Մոպսուեստացւոյ . Թեոդորետոսի կիւրացւոյ և Իբա-
սայ Եփեսացւոյ, որ կոչին Երէս Գլուխ : Նշմեցաւ և նոյն ինքն
Թեոդորոս նշովի ՚ի նմին ժողովի, թեպէտև կանխաւ իսկ
վախճանեալ էր նա . քանզի վճիռ հան ժողովն , եթէ արժան
է նշովի դնել ՚ի վերայ ուրուք հերետիկոսի զկնի վախճանի
նորին :

տեհ . երեք արքեպիսկոպոս պիտի՝ որ ձեռնադրեն եպիսկոպոս : Եւ ՚ի մեռանիլն նորա կալան աշակերտքն զմի ոմն՝ որում անուն էր Ստորուպիոս (Ստորոպիոս), և եղին զձեռն (Պրոկոպիոսի) ՚ի վերայ գլխոյն , և արարին զնա եպիսկոպոս , և նա արար տասն եպիսկոպոս , և առաքեաց ընդ ամենայն երկիր սերմանել զաղանդն : Եւ մի ոք ՚ի նոցանէ , Սարգիս անուն , գնաց յերկիրն Վամիրացւոց ⁽¹⁾ և խաբեաց զքաղաքն , և արար նոցա

(1) Քամիրացիք են Համարք կոչեցեալ ազգն , որոց էրկիրն է յարեւելից հարաւոյ Անապատն—Արարիոյ : Այս ազգ , որպէս յիշատակէ Միկայէլ Ասորի և պատմագիրք Յունաց , էին քրիստոնէայք , և գլխաւոր քաղաք նոցա էր Կասսան և Հիրա զոր բնագիւղք մեր Հերեթա կոչեն : Յառաջում քառորդի վեցերորդ դարու Եթովպացիք տիրեցին Քամիրացւոց . իսկ Հրեայք որ բնակէին անդ , յարուցեալ ՚ի վերայ նոցա կոտորեցին և կացուցին Թագաւոր զմի ոմն ՚ի Հրեից անտի . որոյ զօրացեալ սպան զքրիստոնէայս արաբացիս : և յարձակեալ ՚ի վերայ Նիգբան քաղաքի , առ զայն , և զքահանայս և զգողութեւրդս որ ապաստանեալ կային յեկեղեցւոյ , խողխողեաց և զեկեղեցին այրեաց , որպէս յիշատակեցաւ վերագոյն յեր . 231 : Մի էր ՚ի Թագաւորաց քրիստոնէից Հաբեա (Հերեթ) հինգերորդ ՚ի կարգի հոմանուն իշխանաց , և նստեր ՚ի Կասսան , զոր Ասորիք կոչեն Թագաւոր Արաբացի , իսկ Յոյնք Արեթաս զնա անուանեն : Զսա Յուստինիանոս կայսր գիմակաց արար Մունդիրայ Գ. Թագաւորին Հիրայ , և կոչեաց զնա գլուխ ամենայն Արաբաց Ասորւոց՝ Պատրիկ անուամբ , յամի 550 : Սոյն սա եկն ՚ի Կասսանդինուպոլիս յաւուրս Յուստինիանոսի , յամի 562 , առաջի առնել կայսեր ինչ ինչ խնդիրս քաղաքական . իսկ Թէ արդարեւ բանք եղէն զկրօնից և զգաւանութենէ , ոչ ինչ յիշատա-

Եպիսկոպոս Սիմէոն անուն, և յետ երից ա-
մաց մեռաւ : Եւ այլք յայլ տեղիս գնացին
և զըպարտէին զսուրբն Սեւերիանոս՝ թէ
զՔրիստոսի մարմինն ապականեալ և որդնեալ
ասէր 'ի գերեզմանն. բայց Սեւերիանոս զայս
ասէր, թէ ապականուցաւ և մահկանացու
մարմին զգեցաւ, և ոչ թէ 'ի գերեզմանին
ապականեցաւ, և նշովէր զայնպիսիսն որ ա-
սեն՝ ապականեալ : Իսկ Յուլիանիտքն ասեն
թէ՝ 'ի յորովայնի կուսին անմահ և անապա-
կան մարմին էառ և անչարչարելի. և այն որ
չարչարեցաւ և մեռաւ, կերպարանօք և առ-
աջօք էր և ոչ ճշմարտութեամբ : Եւ ոմն 'ի
նոցանէ գնաց յԱլեքսանդրիա, և խառնեցան
'ի նա այլ ազանդք, Պանտիոսացիք և Սադին-
տացիք, և ձեռնադրեցին իւրեանց պատրի-
արք, և նա արար բազում եպիսկոպոսս և
առաքեսոց յամեն ի իրիա. և սոքա յետոյ
կանդնեցան միմեանց հակառակ : Եւ երկու-

կեն յոյն մատենագիրք : Ըստ պատմութեան Միխայելի՝ Քա-
միրացիք հակառակք էին չորրորդ ժողովոյն : Առ նոսա գը-
նաց Սարգիս ոմն աղանդաւոր և ուսոյց նոցա զազանք իւր,
թերեւս նա իցէ Սարգիսն նետտորական որ ուսուցիչ եղեւ
Մանեսի ըստ աւանդութեան : Եւ թուի ամենայն հաւա-
նութեամբ, եթէ 'ի տարածել մահմետականութեան յԱրա-
բիա, Թուրք և Քամիրացիք զքրիստոնէութիւն և դարձան 'ի
նոյն գէն : Յամի յորում կամքս (1871), ապստամբեալ սոցա
ընդդէմ Օսմանեան տէրութեան, յարձակեալ կան յԱսիա,
այլ զօրութիւն Բ. Դրան ընդ փոյթ նուաճեցէ զնոսա :

ի նոցանէ ՚ի բանտի կային ՚ի Սճբին , և խնդրեաց զնոսա թագաւորն Պարսից և արձակեցան , և ոմն ՚ի նոցանէ զնաց զհիւսիսիւ և խաբեաց զբազումն , և եկն յԱրգոն և ՚ի Հայս , և ոչ ընկարն Հայք . այլ առաքեցին յերկուց կողմանցն թուղթ առ պատրիարքն Թէոդորոս ուղղափառացն , և նա կատարեալէր զկեանս : Եւ ապա գրեցին թուղթ մի Քաղկեդոնիտքն և թուղթ մի ուղղափառքն , և միմեանց չէին վկայ գրեալքն և հալածեցին զնոսա : Եւ ՚ի խապադովկիա յարովք խաբեցան և ասեն , թէ առ ժամանակ մի զտեղի կոչաւ ՚ի մասն ինչ Հայոց , մինչեւ ՚ի կատարելոցն սրբեցաւ չարութիւնն :

Եւ յայնմ ժամանակի կամեցաւ Յուստիանոս նորոգել զեկեղեցին որ յանուն Եւաքելոցն և զոսպանատուն թագաւորացն , և ՚ի բրեւն գտան երեք տապան արճրճած , և գիր ՚ի վերայ տապանացի . Ենդրէաս , Սուկաս , Տիմոթէոս , և յոյժ ուրախութիւն եղեւ քաղաքին ընդ գիւտ սրբոց առաքելոցն Քրիստոսի : Եւ յայս ժամանակս Սեւաստոսն որ ՚ի Կեսարիա Պաղեստինոյ , առաքեաց աջ մի ՚ի Կոստանդինուպօլիս , ասացեալ թէ՝ Յովհաննու Սկրտչի է , և եղեւ կարծիք թէ իցէ նորա , թէ ոչ . սակայն պատուեցաւ ուկեղէն յարկօք :

Եւ Յուստիանոս շինեաց երկուտապան

վանք և իննսուն և վեց եկեղեցի . և ոչ դպ-
գարեաց սա յիւր ժամանակն 'ի շինելոյ եկե-
ղեցիս և հիւրանոցս և աղքատանոցս :

Ի ԳԶԱ (871) Թուին Լ'սորուոց , սկիզբն է
Թուականիս Հայոց :

Յետ քառասուն ամի հալածմանն և սեր-
մանելոյ աղանդին Վաղկեդոնի , քաղաքն Լ'ս-
միթ կրեաց սով սաստիկ զուժ ամ . և յետ
յագենալոյն հացիւ , (պատահեցաւ 'ի մար-
գիկ) տարի մի դիւական մոլեգնութիւն և
կատաղումն և թափումն 'ի խելաց , մինչ ոչ
ճանաչել նոցա զինչս և զտունս իւրեանց .
այլ ըստ պատահման մտանէին 'ի տունս , և
հրապարակաւ և յեկեղեցիս գործէին շու-
թիւն . և ելեալ 'ի քաղաքէն ընդ վայր հա-
չէին որպէս շունք , և կանչէին որպէս անբան
անասունք և իբրեւ զաքաղաղս , և մերկա-
նային և փախչէին առանց պատճառի , ասե-
լալ . « Վան Պարսիկք , գան , փախիք » : Լ'ս-
ջջակայ գաւառն և Ուռհա գային և պա-
հէին զնսսս , և խնդրէին յԼ'ստուծոյ ողոր-
մութիւն . և յետ տարւոյն զգաստացան և
զգեցան սեւաս , և դասս դասս գնային յԼ'ս-
բուսաղէմ և յայլ ուխտս : Լ'ս յետ այսորիկ
եղեւ մահաբաժամ , և մեռան երեսուն և
վեց հազար մարդ 'ի սակաւ ժամն :

Իսկ Թագաւորն Յուստինիոս յամեն ժա-

ժանակս իւր ընդունէր զժողովն Վաղկեդոնի, բայց զԹուղթն Հիբասայ ուռհայեցւոյ ոչ ընդունէր, և ոչ հաւատայր որք ասէին թէ՝ «Վաղկեդոնի ժողովն ընկալան զԹուղթն նորա:» Իսկ յորժամ ասաց Իսաքիլոս (1) իգիլիոս) պապն Հռոմայ թէ՝ «Ժողովն Վաղկեդոնի ընկալան զԹուղթն Հիբի (Իբասայ),» և կանգնեցաւ (Թագաւորն) և երեք անգամ ասաց. «Ժողովն Վաղկեդոնի նշուած է:» Իսկ խաբեցաւ նա ի յաղանդն Եռլիանեայ յեպիսկոպոսէն Եպեմիոյ. և գրեաց առ Լնաստոս (1) պատրիարքն Լնտիդրու զաղանդն, և հրամայեաց ժողով առնել և ձեռագրել զնա: Եւ ժողովեցան հարիւր իննը սուն և հինգ եպիսկոպոս Ենտաք, և ոչ ընկալան. և գրեցին առ Թագաւորն վկայութեամբ գրոց՝ չար հերձուած զասելն առ աչօք զչարչարանսն Տեառն: Եւ տարան ըզԹուղթն առ Թագաւորն. ոմանք ասեն՝ զըզջացաւ տեսանելով զԹուղթն, և յերկոցունց աղանդոցն դարձոյց զերեսս, ի Վաղկեդոնէ և ի Եռլիանեայ, և ուղղափառ կատարեցաւ մահուամբ, Թագաւորեալ ամս երեսուն և ութ և ամիսս հինգ: Եւ ի մեռանելն Եռլիանեայ, մի ոմն ի սքանչելի արանց տեսաւ տեսիլ և պատմեաց, թէ՝ «Տեսանէի դաշտ մի ընդարձակ, և ի մէջ դաշտին հնոց

(1) Միւս Թարգմանութիւնն Անան:

մի բարբորեալ հրով, և դողացի և ասեմ.
« Ի՛րմ է այս դատն տանջանսդանքս. » և ա-
սէ ոմն ցիւս. « Եւր (Յուստիանեայ էր պատ-
րաստած, բայց իւր եկեղեցասիրութիւնն և
աղքատասիրութիւնն չեթող զինքն հերձ-
ուածով մեռանել, այլ դարձաւ յուղղութիւն
և ՚ի անդիս ուղղափառացն գնաց : »

Եւ յետ նորա թագաւորեաց քորսրդի ծո-
բա իւրով անուամբն (Յուստիանոս ⁽¹⁾) և թա-
գաւորեաց ընդ նմա և կինն իւր. և էր ահարե-
կաւ և ոչ եղեւ ժխոր ուրեք, այլ և խոյս ե-
տունն ամենայն չարագործք. և էր Թրակացի
և այլ քաջ, բայց յաւէին ոտքն նորա : Յա-
ռաջին ամին տրաւ երեւեցաւ յօդդ հուր
բորբորեալ, և յոլովք ասէին թէ նշան ա-
րեան է ⁽²⁾. և թագաւորն առսրեաց և ե-
բեր ՚ի Ալամբրոնէ և ՚ի Վանդոնէ արուեալ
տաւորք, որք կանգնէին փայտ՝ և զանձինս
վառէին հրով. և ելանէին ՚ի փայտսն եւ
իջանէին օծեալ զանձինս տալիսով և ոչ աչ-
րէին : Եւ դարձեալ երեւեցաւ յարեւելքս

(1) Այն է Յուստինոս Բ. որ թագաւորեաց յամի 565 :
Արեւելեան պատմագիրք Հայր և Ասորիք միով անուամբ
հռչէն զերեսին եւս Յուստիանոս, որով և շփոթութիւն
արժանեն ՚ի պատմութեանն :

(2) Ի ամին ամի, այն է 566—567 ամն Բրիտտոյի. ա-
սէ Սամուէլ անեցի (՚ի Գրոյիսիւն.) « Այլ աստուածային ե-
րեւեցաւ ՚ի սուրբ մատրանն, այլ և նշան ահեղ հրաշափայց
և արեւնատեսակ յերկինս : »

և ՚ի հիւսիս այնպիսի հօւր՝ որ բազումք ՚ի տեսլենէն վեռան, և բերէր օղն եղէգն այլ բեցած և թուղթ այրեցած, և բազումք ժողովեցին ՚ի զամբիղս. և զարհուրեցաւ թագաւորն, և գնաց յեկեղեցին յաղաչանս, նոյնպէս և քաղաքն ամենայն: Եւ ՚ի յինն ժամ աւուրն ել ամպ մի հրախառն, և կայր ՚ինմա խաչ մի նկարեալ, և տեսեալ զայն բազմութիւնն աղաղակեցին. «Տէր, ողորմեա. Տէր, ողորմեա ըստ մեծի ողորմութեան քում»: Եւ պատրիարքն ասաց յթագաւորն. «Տեսանե՞ս զինչ եղեւ յաւուրս քո. որպէս յաւուրս մեծին Կոստանդիա նոսի՝ նշան խաչի փայլատակեալ երեւեցաւ. արդ առաքեա և տուր բերել Ղափեմիայէ (Ղապմիս) Եսորւոյ զխաչափայտն Բրիստոսի որ կայ առ Եպիսկոպոսի մի: Եւ առաքեաց թագաւորն և բռնութեամբ առին զխաչն և բերին Ղափեմաք, և խիզարեալ ընդ մէջն, զկէսն թողին Ղափեմաք և զկէսն տարան ՚ի Կոստանդինուպօլիս. և ելին քաղաքացիքն և թագաւորն և պատուով տարան ՚ի քաղաքն և եղին յաւագ եկեղեցին:

Եւ յերկրորդ ամին Յուստիանեայ առաքեաց զպատրիկն Յովհաննէս պատարագօք ՚ի Պարսս սիրոյ աղագաւ առ Խոսրով թագաւորն Պարսից, գնաց և դարձաւ պատուով: Եւ յայնմ ժամանակի ոչ գոյր թա-

գաւոր Հայոց, քանզի մտեալ էին ընդ Պարսից իշխանութեամբ, և խոսքով թագաւորն Պարսից սկսաւ նեղել զՀայս՝ երկրպագել կրակի, և ապստամբեցին Հայք և խնդրեցին օգնութիւն 'ի Յուստիանոսէ զօրք, և յաղթեցին Պարսից և հալածեցին յաշխարհէն: Եւ առաքեաց խոսքով առ Յուստիանոս՝ մի օգնել Հայոց, և տալ հրամանն դառնալոյ 'ի Պարսիկս և կամ տալ զհարկն: Եւ Յուստիանոս արար ընդդէմ պատասխանի և ասէ. «Տուր յիս զ(1)՝ ծբին որ քրիստոնէից լեալ է, և վասն սիրոյ դարձուցին առ ձեզ:» Եւ զայս լուեալ լռեաց խոսքով (1), Եւ պատրիկն Յովհաննէս հրամանն առեալ 'ի թագաւորէն խօսել վասն միաբանութեան հաւատոյ ընդ Հայս և ընդ Ասորիս, և եկն յՈրդա պատրիկն և ասաց ընդ Յակոբ Կուրդնէ կարն: Եւ եղեւ ժողով 'ի Կալանիկէ, որ է Սաղա (2) և ոչ միաբանեցան, նոյնպէս և Հայք քամահեցին զբանիւք նոցա:

Եւ 'ի չորրորդ ամին Յուստիանոսայ եղեւ խանգարումն Օլատիկի, և թիւր Օլատիկ աւ

(1) Զպատեւագմունն Յունաց և Հայոց ընդ Պարսս՝ տես 'ի Պատմ. Հայոց, Հտ. Բ. Եր. 283—288:

(2) Կալանիկոս որ և Ռազա կամ Ռակա կոչի, զորմէ բաղմիցս լինի յիշատակութիւն 'ի պատմութեան, եր քաղաք 'ի Միջագետս Ասորոց 'ի վերայ Եփրատ գետոյ, յարեւելից կուսէ, և անկանի 'ի հարաւակողմն խառանու: Սեբէոս կազնիկոս անուանէ զայս քաղաք, Եր. 81:

բարին Եղնք : Յաւուրս յայտոյիկ Յովհաննէս եպիսկոպոս Սարմիացի ⁽¹⁾ այր ապակա՛նիչ և աներկիւղ յԼ'ստուծոյ , եղ 'ի կամս թագաւորին առնել խռովութիւն եկեղեցւոյ ուղղափառացն , սուսուլ 'ի նոցանէ զաթոռ և զեկեղեցի և զհամարձակութիւն , և մատնել կապանաց և բանդից և մահուան , որ եղեւ իսկ զկնի քառասուն ամի հալածանացն . և չքէին եպիսկոպոսք զօրականօք , և զհաւանեալսն վերստին մկրտէին և եկեղեցական ձեռնադրէին , և զոչ հաւանեալսն պէսպէս չարչարանօք սպանանէին և յաքսորս և 'ի բանտ տային : Եւ լցաւ երկիր մեծ բարկութեամբ և խռովութեամբ , զոր ոչ կարեմք 'ի գրի առնել զաղէտս անցիցն այնոցիկ զոր կրեաց սուրբ եկեղեցի : Եւ յետ հազարաց և բիւրուց սպանելոց 'ի յանապտուած Յովհաննիսէն որ էր պատրիարք Կոստանդինուպօլսի , տաղտկացաւ թագաւորն ընդ անհնարին աղէտսն , և ասաց ընդ նա . «Տուր ձեռագրով զդաւանութիւն քո յիս . 7 և գրեաց Յովհաննէս և ետ ցթագաւորն : Եւ ընթերցեալ թագաւորն՝ ճանաչեաց թէ Ղեստորի աղանդովն է , և բարկացաւ 'ի վերայ նորա և ընկէց զնա յաթոռոյն և եղ ըզնա յաքսորս , և ասաց ընդ Ղնատտաս զօրապետն իւր . «Դարձո վաղվաղակի զուղղա-

(1) Միւս թարգմանութիւնն՝ Սարմիացի :

փառան որ կենդանի իցեն, և այլ մի տաքեա
երեւել առաջի իմ քաղկեդոնականացդ : Կ
Իայց զոր ինչ նախ քան զայս եղեւ, ոչ է
արժան անտես առնել :

Սեփայրն Մտուծոյ Յովհաննէս հռչա-
կաւորն, որ զգիրս հարանցն գրեաց, և յով
գիրս գրեաց և եթող ՚ի զարդ եկեղեցւոյ,
աքսորած և ՚ի բանտի կայր ՚ի Վոստանդինու-
պօլիս, և պատկառելով յառաքինութենէ
նորա՝ առաքէին առ նա թագաւորն և Յով-
հաննէս պատրիարքն ելանել ՚ի բանտէն,
և ոչ ելանէր. և աղաչէին բազում աղաչանօք
լինել միջնորդ խաղաղութեան եկեղեցւոյ և
ընդունել զժողովն չորրորդ. և նա սաստիկ
նզովէր զժողովն և զպատրիարքն և զթագա-
ւորն. իւր բարկացան և արգելին ՚ի նմանէ զեր-
թեւեկան, և արկին ՚ի տուն գէջ. և անկաւ
սուրբն յօտնացաւութիւն և ՚ի գլխացաւու-
թիւն, և եռացին ՚ի նա ոջիւք և բորբոք և
վէրք ՚ի մարմինն, և ուտէին ճանճք և պիւ-
ծակք զցայգ և զցերեկ, և նա ոչ կարէր ծած-
կել զինքն և կայր որպէս զմեռեալ ՚ի բազում
ժամս : Եւ յետ յով ժամանակի եկն առ նա
երիտասարդ մի գեղեցիկ պառմուճանաւ
զարդարեալ, և թուեաց նմա ՚ի զօրականաց
թագաւորին՝ ուղղափառ գոլով. և երթեալ
համբուրեաց զնա և զսպեաց, և սկսաւ ՚ի
հանգչիլ և փաքատիլ ՚ի ցաւոցն, և ել ընդ

գումռնն : Եւ դարձեալ եկն և եբեր նմա գի
նի և արբ , և օրհնեաց զհա և ասէ . “ () րհ
նեալ ես դու , որդեակ , որ հանգուցեր զիս : ”
Եւ այսպէս ու թ օրծառացէր զնա և ողջագու
րէր և քաջալերէր ասելով . “ Հայր համբե
րեա , և երանելիք են որ այսպիսի պատա
հումն կրեն վասն ուղղափառութեան . ” և
բերէր վկայութիւնս ՚ի գրոց վասն հաւատոյ
և վասն առաջնոցն համբերութեան : Եւ
Յովհաննէս զուարճանալով ընդ իմաստութիւն
նորա և ասէ . “ Որդեակ ուսով՝ է քեզ այդ
ամենայն գիտութիւն ՚ի տղայութեանդ՝ զոր
ես ծերութեամբ իմով ոչ գիտեմ . ” և ասէ
ցնա . “ Հայր , ամենայն ինչ հնարաւոր է
Հոգւոյն Սրբոյ . այլ գու ուրախ լեր զի ե
լանես ատի և զբազումս լուսաւորես : ” Եւ
յետ այսորիկ եկն առ հա արհի եպիսկոպոսն
պատրիարքին և առաց . “ Սուրբ Հայր , լսէ և
հնազանդեաց թագաւորին , և լինի միաւռ
րութիւն անդամոցն Քրիստոսի : ” Եւ սուրբն
պատառախանի ետ և ասէ . “ Քրիստոս լսու
ռա՞ծ նզովէ զձեզ . զիարդ չամաչէք , որ թէ
ճշմարիտք էիք՝ յետ այսքան վշտացս զոր ան
ցուցիք ընդ եկեղեցի լսուածոյ , չէր պարտ
հաշտել ընդ ձեզ , թող թէ հերետիկոսք և
ատելիք լստուծոյ : ” Եւ գնաց ՚ի նմանէ ե
պիսկոպոսն . և եկին և հանին զնա ՚ի բան
տէն հրամանաւ թագաւորին և տարան ՚ի

կղզի մի բարբարոսաց կռապաշտից, և անդարգելին զնա, որ և 'ի վարդապետութենէ նորա և 'ի նշանագործութենէ դարձան առ 'Քրիստոս անձինք քսանևութ հարիւր բիւր (') 'ի փառս 'Քրիստոսի լ'ստուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից. աւմէն:

Լ'յս համբաւ հալածանաց ուղղափառաց եհաս յերկիրն Պարսից, և ժողովեցան մոգքն և գնացին առ Թագաւորն իւրեանց խոսորով, և ասեն. « Ընդէր ոչ առնես դու՝ սրպէս առնեն չռամայեցիքն, որք ոչ դառնան 'ի կրօնս իւրեանց՝ չարաչար սպանանեն, և ընդ քո Թագաւորութիւնդ խաղաղացեալ կան՝ որք ոչ պաշտեն զհօւր իբրեւ զքեզ: » Եւ լուեալ Թագաւորին Պարսից՝ և արար հալածումն մեծ ընդ ամենայն աշխարհ իշխանութեան իւրոյ. և ըմբռնեալ երեք եպիսկոպոս և եհան զմորթս նոցա, և զայլն ազգի ազգի տանջանօք սպան և բազում վանորայս քակեաց, և թիւ ոչ գոյր ըսպանեւրցն. և առաքեաց 'ի չայս շինել անդտուն կրակի, և նոքա զայրացեալք սպանին զնոսա անողորմ՝ խրախուսեալք յ'ստուած: Եւ կաթողիկոսն մեծ՝ որ նստէր 'ի Դուին, դնաց 'ի կոստանդինուպօլիս ածել զօրք ընդ դիմանալ Պարսից: Եւ գնացեալ 'ի կոստանդինուպօլիս, ելին ընդառաջ նմա Պատա

րիարքն և ամենայն քաղաքն ընդունել ըզնա . և զայս պատիւ լուան 'ի Հայք զԲաղկեդոնիտքն այնպէս փարէին զնովաւ , և պատրիարքն առ իւր ունէր զնա հանապազերկեան թէ դուցէ խաբիցի . և առաքեցին առ նա մի հաւանել կալ ընդ նոսա վասն կարեաց իւրեանց , զի յոյսն մեր Բրիստոս է , և զուղիղ հաւատս ոչ տամք վասն երկեղի մեռանելոյ : Եւ մինչ գնացին և տարան զԹուղթն , և նա վաղաքոյն իմացեալ էր ըզհերձուածոյնոցա չարութիւն , և մեկնեալ 'ի նոցանէ՝ կայր առանձին , որ և յամելով նորա 'ի Կոստանդինուպօլիս , ննջեաց ուղղափառ խոստովանութեամբ , և մեծ պատուով ամ փոփեցաւ յուղղափառացն , որոյ եղեւ մեծ ամբողթիւն և հաստատութիւն հաւատոյ և պարծանք ուղղափառացն , մնալ Հայոց 'ի Ճմարտութեան յերկուց կողմանց՝ 'ի Պարսից և 'ի Բաղկեդոնացւոց , Եւստուծով միայն զօրացեալ և օգնական 'իմարդկանէ ոչ որ ⁽¹⁾ :

Իսկ Սոփիա կին թագաւորին՝ քորադուռ տըր (դուստր քեռ) էր թէոդորիայ թագուհ

(1) Բանք Միխայէլի ակնարկեն 'ի Մովսէս կաթողիկոս եղեվարդեցի . այլ սա ոչ չոգաւ 'ի Կ. պօլիս . ինքրել ձեռն օգնականութեան ընդդէմ Պարսից , ալ Վարդան զօրավար փախստեայ անկաւ անդ , և յունական զօրք դարձեալ 'ի Հայս՝ պատերազմեցաւ ընդ զօրս խոսրովու : Իսկ Մովսէս կաթողիկոս վախճանեցաւ 'ի Հայս՝ յԱթուռ իւր յամի ՏՅԾ առ թագաւորութեամբ Որմզդայ՝ որդւոյ խոսրովու :

ւոյն , ուղղափառութեամբ սնեալ , որ էր առաքինի և երկիւղած , մինչ զի հոգեւոր տեսիլ տեսանէր և հաղորդէր յուղղափառ երիցուէն (Նորդասայ : Եւ եղեւ զի հաւանեցուցին զնա Վեժարել զՎաղկեդոնիկսն , և հաղորդել 'ի նոցանէ . և երեւեցաւ նմա սուրբ կոյսն Սարիամ և ասէ ցնա . «Վուտոր , ընդէր թողեր զիս և գնացեր առ հերետիկոսսն .» և նա ասաց . «Օ ի ոչ գիտեմ դաւանութիւն , ուստ ինձ :» Եւ ասէ սուրբ կոյսն . «Բաւականէ քեզ ասել՝ Հայր և Սրբի և Հոգին Սուրբ , և Հաղորդիլ 'ի Վաղկեդոնացուոցն :» Եւ զայս տեսեալ և լուեալ , 'ի բաց եկաց 'ի նոցանէ և այլ ոչ հաղորդեցաւ :

Եւ յայնժամ զՍարկիանէ՝ թագաւորն (Յուսահանոս) արար կեռառ , զմօր քեռորդին իւր , 'ի յութ ամին իւրոյ , և առաքեաց 'ի վերայ Թճբնայ : Եւ գնացեալ 'ի Տարա Սարկիանէ , առաքեաց զզօրսն յերկիրն Պարսից , և ասպատակեալ առին աւար բազում և դարձան 'ի Տարա . և զարհուրեցան Պարսիկքն : Եւ մարզուանն (մարզպանն) որ կայր 'ի Սճբին , կաշառօք և ծառայական խոնարհութեամբ յամեցոյց զՍարկիանէ 'ի քաղաքին , մինչ բերին 'ի քաղաքն (Սճբին) առճիկս և ազդեցին թագաւորին իւրեանց , և զքրիստոնեայսն հանին 'ի քաղաքէն : Եւ :

Դ՛ Օլատկի Խօնին պատեցին զքաղաքն, և եղեալ կռիւ. յամենայն կողմանց՝ ածին յառնուլ զնա: Եւ յայնժամ գայ Սկակիոն հրամանաւ Թագաւորին՝ ժողխանսկ Սարկիանէի հանել զնա. և ասացեալ Սարկիանէի Թէ՝ «Ներեա ինձ աւուրս երկու,» և ոչ լուաւ, այլ ընկէց Դ՛ նմանէ զպատիւն և Դ՛ բաց եհան զնա ամբարտաւանու թեսմբ: Եւ տրտմեցան զօրքն և թողին զքաղաքն, և բաղումք կարծեցին Թէ՝ մեռեալ է Թագաւորն. և ցրուեցան և ամրացաւ քաղաքն և զպատուաւ հանելոյն Սարկիանէի ասել արժան է:

Երկիրն Տաճկաց (Արաբաց) ընդ երկու բաժին էր. կէսն ունէին Թագաւոր քրիստոնէեայ և էին քրիստոնեայք, և կէսն էին կրօնապաշտ և ընդ Թագաւորութեամբ Պարսից. և քրիստոնէից Թագաւոր էր յայսմ ժամանակի Սնդուր՝ զկնի հօր իւրոյ Հերթ Թագաւորին. և էին բարեկամք և օգնականք Հռոմայեցւոցն միշտ հայրենեօք:

Արդ գնաց Սնդուր յերկիրն Պարսից և գերեաց, և եկն նստաւ վրանօք յերկիրն Տաճկաց (Արաբաց), որք գիտացին Թէ Պարսից Թագաւորն է՝ որում հնազանդն էին, և եկին առ նա առանց զինուոյ. և նա կոտորեաց զնոսա, և առ զերկիրս Տաճկաց և աւերեաց և գերեաց և դարձաւ ծանր աւարաւ: Եւ լուեալ զայս Պարսիցն, եղեն ժողով:

մեծ և խորհեցան գնալ յերկիրն Սնդուրայ։
 Եւ իմացեալ Սնդուրն առաքեաց առ Յուս-
 տիանոս և խնդրեաց ձակի բազում՝ առնուլ
 զօրս ՚ի վարձու ընդդէմ Պարսից . և տրամե-
 ցաւ Յուստիանոս վասն խնդրոյն , կարծե-
 լով թէ հարկս խնդրէ : Եւ նոյն ժամայն գը-
 րեաց երկուս թուղթս : Եւ Սնդուրն գը-
 րեաց , թէ « Եկ առ Սարկիանէ և առ ոսկի և
 զօրք , ես պատուիրել եմ նմա : » Եւ առ Սար-
 կիանէ գրեաց թէ՝ « Յորժամ գայ առ քեզ
 Սնդուրն , գաղտ առ զգլուխ նորա , և ա-
 ռաքեա ինձ աւետիս : » Եւ ՚ի խնամոցն Եւ-
 տուծոյ փոխեցան թուղթքն . որ առ Սնդուր-
 էր (գրեալ) առ Սարկիանէ տարան , և որ առ
 Սարկիանէ՝ առ Սնդուր : Եւ յորժամ ըն-
 թերցաւ Սնդուրն , ասաց . « Եյս ո՞ր չարի
 փոխարէն է՝ զոր կամեցան առնել ինձ . » և
 օրհնեաց զնախատեսն Եւտուած , որ փրկեաց
 զնա ՚ի չար խորհրդոցն Յուստիանոսի : Եւ
 լուեալ Յուստիանոսի կարծեաց թէ Սար-
 կիանէ առաքեաց զիմ գրեալ թուղթն առ
 Սնդուրն , և արար նմա բարեկամութիւն :
 Եւ առաքեաց զԿակ դնել զՍարկիանէ
 յերկաթս :

Իսկ Պարսից զօրքն իմացան թէ ՚ի բաց
 եկաց Սնդուր ՚ի Հռովմայեցւոց միաբա-
 նութենէն , և Հռովմայեցիքն պաշարեալ
 են զՍճբին քաղաք , թողին զգնալն առ

Սնդուր և դարձան 'ի Սիջագետս, և կռտորեցին զգորսն Հռոմայեցւոց, և զայլսն փախուցին. և գնացին մինչեւ յԱնտաք և յԱփեմիա, և գերեցին զամենայն Սիջագետես որ ընդ Հռոմօք. և ապա գնացին 'ի վերայ Տարայոյ. և բազմութիւն զօրացն Հռոմայեցւոց որք փախստեամբ զերծան 'ի Պարսից, անկան 'ի Տարա, և երթեալ Պարսիցն նստան շուրջ զքաղաքաւն: Եւ ապա ընտրեաց խորով թագաւորն Պարսից հինգ հազար կուսանս աղջկունս 'ի գերեալըն, և պատրաստեաց զօրականս և ապրտանել զհինգ հազար կուսանսն յերկիրն Թեւոսլացւոց 'ի Թուրքաստանն⁽¹⁾ պատարաւ գրս նոցա բազում գանձիւք զի եկեսցեն օգնեսցեն նոցա երթալ 'ի վերայ Հռոմայեցւոցն և Հայոց և Սնդուրաց: Եւ յուղի անկեալ տանէին զաղջկունսն, և նոքա լընուին զճանապարհն արտասուօք, զի գաւինքն Քրիստոսի գնային կերակուր գայլոց. և գնացին իջան առ մեծ գետովն Պարսից: Եւ խորհեցան կուսանքն ընդ միմեանս խորհուրդրս, և ասացին ընդ զօրսն. «Լրարէք մեզ ողորմութիւն և 'ի բաց գնացէք յաչաց մերոց, զի լուանամք 'ի գետս վասն աշխատու-

(1) Թեւոսլա է յերկրն Պարսից սահմանակից խորտանայ. ոչ կարի 'ի բացեայ 'ի Կասպից ծովէն: Մովսէս խորեհացի. Ա. 8:

Թեան ճանապարհիս . Դ և . հաճոյ Թուեցաւ նոյա , և յարուցեալ մեկնեցան և գնացեալ հեռացան : Եւ նորա յարուցեալ աղօթեցին և ասացին . « Բրիստոս Լ'ստուած , փրկու թիւն բրիստանէից և պսակ և սուրբ լիեայ կուսից , եկ առ մեզ և ընկալ զմեզ յառաքաստքս սուրբ , և գազանաց մի մատներ զանձինս որ խոստովանիմք զքեզ : Եւ շահանօք սրբոյ Կուսի անարատ մօրքս Լ'ստուածածնին և աղօթիւք ամենայն սրբոցքոց և արեամբ ծնողացն մերոց սպանելոյ յանօրինացն որ բողոքեն առ քո մարդասիրութիւնդ : Դ եւ լեալ ամենեցուն 'ի կամուրջն՝ լյան 'ի պետն առ հասարակ և մեռան 'ի ջուրն : Եւ իմացեալ զօրացն եկին և մի ոչ պտուս 'ի նոցանէ կենդանի , և դարձան պատմեցին Թագաւորին իւրեանց . և զարմացաւ յոյժ և խափանեցաւ խորհուրդն ⁽¹⁾ : Եւ զօրքն Պարսից երկու ամ պաշարեցին զքաղաքն Տարա , և ելեալ զօրքն Հռոմաց 'ի դուրս՝ արարին առաւել քաջութիւնս . և զօրքն Պարսից խաբէութեամբ մեկնեցան 'ի քաղաքէն . և Հռոմայեցիքն աչխատեալ էին , Թողին զպարիսպն և նստան յուտել և ըմպել . և յանկարծ բաղխեցան դարձեալ Պարսիկքն և փութանակի եդեալ

(1) Յայտնաւորք . Սեպտեմբեր 7 .— Մեքայէլ Չամչեան , Պատմ . Հայոց , Հատ . Բ . յեր . 245 :

ժանդուխտ յամենայն կողմանց և առեալ ըզ-
քաղաքն կոտորեցին :

Յետ այսորիկ թագաւորն (Յուստիանէ
հաշտեալ ընդ Յովհաննէս պատրիարքին , և
ի նմանէ և յայլոյ Քաղկեդոնացւոց շար-
ժեալ՝ դարձաւ ի հալածումն ուղղափառաց,
և մահ և ազգի ազգի տանջանալոսնք և նախա-
տինք , որ և զանցոյց զկռապաշտ թագաւո-
րօքն , և գիր ոչ տանի և լսելիք ոչ բաւեն զառ-
ի նմանէ Կործեալ չարութիւնն ընդ սւղղա-
փառսն՝ Կրեւ և հաստատել Վասն որոյ առա-
քեաց լ'ստուած ախտս մոլեկանս և դեւս
ի թագաւորն , նմանապէս և ի պատրիարքն .
երբեմն հաչէին նման շան , և էր զի իբրեւ
զկասուռ վակէին , և տասն մատամբ ձեռացն
կեղեքէին զերեան և զմուրուսն , և վիժէին ի
բարձր տեղւոյ և ոչ կարէին արգելլուլ պէս
պէս հնարիւք . և յետ բազում խայրառա-
կանաց և ծանականաց՝ խեղճմամբ ի գիւացն
բարձան երկրքին ի կենացս : Եւ նախ քան
ղմահն նորա , յորժամ սակաւ մի դիւրէր նը-
մա , հարցանէին թէ ո՞վ նսացի յաթոռ թա-
գաւորութեանս . և նա բազում անգամ ա-
նուանէր զնօտար մի Թրակացի Տիբերիոս ա-
նուն . և զնա եգին թագաւոր , ազգաւ Յոյն-
զի ի Վայիոս Յուլիոսէ մինչեւ ի վերջինս
Յուստիանոս՝ յիսուն թագաւոր Պռանգ է-
ին ազգաւ , և զօրք և թագաւորութիւնն

Հռոմայեցիք կոչէին, նախ վասն Հռոմայ եւ ապա վասն Կոստանդինուպօլսի . վասն զի՝ Կոստանդիանոս նոր Հռոմ զնա կոչեաց . և խառն էին ընդ միմեանս լեզուաւ և գրով, և չէին զատած մինչեւ 'ի Տիբերիոս, որ և 'ի նմանէ սկսանի Եռնաց Թագաւորութիւնն: Եւ նախ եղեւ 'ի հին ժամանակն Սակեդոնացւոց Թագաւորք երեսուն և ութ, որք և Եռնաց կոչէին, 'ի Կռոնոսէ Սակեդոնացւոյ մինչեւ 'ի Բրասուս (Պերսէոս), 'ի Թուականին Լսորւոց ՄԶԸ (288): Եւ աստ երկրորդ անգամ սկսաւ 'ի Թուխ Լսորւոց 922 (886), և 'ի Թուխ Հայոց 'ի ԺԵ (15):

Յայսմ ժամանակի հպարտացաւ Թագաւորն Պարսից (Խոսրով) յաղթութեամբն որ եղեւ նմա 'ի Սիջուդեսու . և եկն յերկիրն Հայոց և ցուցին մեծ քաջութիւնս Հայք՝ սատարելովն Եռնաց, երկիցս անգամ դարձուցին հարմամբ: Եւսա երրորդ անգամ ժողովեալ Թագաւորն գնաց զկողմամբն հիւսիսի առ լեւամբն պատելով, Թողեալ զՀայս և եկն 'ի Կապադովկիս, և ընդդիմացան նրմա Յոյք: Եւ եկն 'ի Սեբաստիա և էառ զնա և սպրեաց հրով. և դարձեալ զօրացան Յոյք և եկին առին զբանակն նոցա և զտուն կրակին զոր շրջեցուցանէին զկնի իւրեանց, և քակեցին. և Թէ չէին պատառեալ 'ի միմեանց Յոյք, սպառեալ էին զՊարսիկս, զի

անկաւ աղմուկ ինչ 'ի Յոնս , և զօրացան Պարսիկք և գնացին առ ին զ|Երիտինէ Հա-
յոց և այրեցին : Եւ առաքեցին առ նա զօրքն
Յունաց և ասացին . « Օ Բնչ է այդ զոր առ-
նե՞ս՝ աւերումն և այրումն . այդ չէ թագաւորի
օրէնք . այլ զտեղի առ և պատերազմեաց , և թէ
յաղթեա՞ք թո լինի երկիրս . և զայդ մեք ոչ ա-
բարաք 'ի քո երկիրն՝ զինուորքս առանց թա-
գաւորին : » Եւ լուեալ զայս ամաչեաց Պար-
սիկն , և զտեղի առ յարեւելից կուսէ քաղա-
քին . գնացին և զօրքն Յունաց և կանգնե-
ցան հանդէպ նոցա յառաւօտէ մինչեւ 'ի
յինն ժամ աւուրն և ոչ կռուեցան : Եւ ասպա
Պարսիկքն սկսան գնալ անցանել ընդ Եփ-
րատ , և ելին Յոնք զկնի և շտապեալք 'ի
յանցան՝ բազումք գետակուր եղեն . և Պար-
սիկքն գնացին յաշխարհն Հայոց և յերկիրն
իւրեանց : Եւ ետ օրէնս խոստով չելանել թա-
գաւորի յաւար և 'ի պատերազմ՝ երկրի և
հեծելոյ , քայց թէ . ընդդէմ թագաւորի :

Իսկ զօրքն Յունաց գնացին առ հիւսիսիւ
պատերազմել ընդ մասն ինչ Հայոց աշխար-
հին և առնուլ աւար 'ի նոցանէ . և զի քրիս-
տոնեայք էին , ելանէին վաներն և գեղերն
խաչիւ և աւետարանաւ ընդ առաջ : Յունա-
կանացն . և նոքա լրբութեամբ ընկենուին
զխաչսն 'ի գետին , և մերկացուցանէին պե-
կեղեցականսն և զաշխարհականսն սպանաւ

նէին և գերէին, և զհաւատաւոր կուսանսն խայտառակէին. և զգինդս կանանցն ականջօքն կարգէին, և ՚ի չկարելն հանել զապարանջանսն՝ զձեռսն կտրէին և կորզէին, և այլ բազում չարիս գործէին. և առեալ աւարդարձան ուրախութեամբ որպէս ՚ի մեծ յաղթութենէ: Եւ թողեալ ղերկվարսն և թափեալ յինքեանց զկազմած զինուոյն, նստան յուտել և յըմպել: Եւ դարձան զօրքն Պարսից, և ժամանեցոյց բարկութիւնն Կոստանդնուպոլսի իւրեանց ՚ի գլուխս իւրեանց զսրաւարին ընդ քրիստոնեայսն: Եւ եկեալ Պարսկացն Կոստոբեցին զնոսա, առեալ բովանդակ զձիւն և զղէնսն և զսր ինչ ունէին, և դարձան մեծաւ յաղթութեամբ:

Յայսմ ժամանակի ժողովեցան եպիսկոպոսք և քահանայք և միայնակեացք Սիջա, գետաց և Հայոց որ ընդ իշխանութեամբ Յունաց էին, և գնացին առ Տիբերիոս ինդրել զխաղաղութիւն, ղեկալցեն համարձակութեամբ զուղղափառութիւն: Եւ ոմանք ՚ի Քաղկեդոնականացն ջանային բարկացուցանել զԹագաւորն վասն ուղղափառացն. իսկ Թագաւորն արար ատեան և ասէ մեծաձայն. « Եւ աբուք ինձ ամենեքեան զոր ասեմն. քանզի յոլովք ՚ի ձէնջ ոչ գիտեն թէ սրպէս մեռաւ Թագաւորն Կոստիանոս, ղի չէիք ՚ի մօտ, և ղիս առ իւր ունէր զայսգ և

փոքրեկ, և յողովք 'ի ձէնջ գիտեն և վկայեն.
 քանզի թագաւորն զատ 'ի դիւին չարեացն՝
 ունէր ցաւս չարաչարս . և յորժամ դեւն
 թողոյր, քայր 'ի զգայութիւն, և տեսանէի
 զի հրեշտակ լստուծոյ կայր առ գլուխն և
 'ի յիշատակ բերէր նմա զամենայն գործն իւր
 զոր արարեալ էր նորա ընդ ուղղափառսն, և ա-
 սէ թագաւորն . « Լստուած ողորմած, հատու-
 նոցա որք արարին զիս հալածիչ ուղղափա-
 ռացն : » Եւ ասէ յիս . « Տես, որդեակ իմ Տի-
 բերիսս⁽¹⁾, զհատուցումն զայս, զի կենդանւոյն
 զըկեաց զիս Լստուած 'ի թագաւորութե-
 նէս, զի ես զըկեցի զթագաւորութիւն նորա
 քստ իմում չափոյ . մի նմանիլ դու չարեաց
 իմոյ, այլ պատկառեա յԼստուծոյ, պատկա-
 ռեա յուղղափառացդ յինէն հալածելոց .
 պատուեա զթագուհիդ որ թագաւորէր քո
 և այժմ եղէւ քեզ մայր : » Եւ որ ինչ այսպիսի
 բանք են՝ պատուիրէր ինձ . և զցաւն որու
 վայնի և զպատուհասն գիտէք դուք և զդիւ-
 ւին չարաչար ըկեղն, որոյ պատճառ նմա մա-
 հուան այն էր . մի՞ ոք զչարն Յուստիանեայ
 յիս գարձուսցէ չար խրատովքն իւրովք, զի
 ոչ լսեմ զխորստական բանսն : » Եւ ասէ յը-
 ժողովեալ ուղղափառսն . « Վնացէք, հարք
 իմ սուրբք, կացէք անհոգութեամբ և խըն

(1) Յօրինակիս Տիբերիս :

դու թեամբ 'ի սահման հաւատոյ ձեր, և ուրարէք 'ի վերայ մեր աղօթս : 7

Իայց Սոփիա թագուհին ոչ թողոյր ըզկինն Տիբերեայ 'ի Կոստանդինուպօլիս, և պատրիարքն ասէ ընդ Տիբեր. « Թող զքո կինն և առ զթագուհին : Եւ նա տրտմեցաւ և ասաց. « Երդ գիտեմ եթէ երկիւղ Տեառնն ոչ գոյ յաղանդդ ձեր, Քաղկեդոնականք զկինն իմ օրինաւոր, որ երեք զաւակ ծնեալ է ինձ և յաղքատութեան իմում պանդխտակից էր ինձ, արդ ասես զնա թողուլ, և զԷստուծոյ սիրոն զայրացուցանել ինձ : 7 Եւ գնաց պատրիարքն ամօթով մեծաւ : Եւ լուաւ Սոփիա և ետ ածել զկինն Տիբերեայ 'ի քաղաքն. և սիրէր զնա, և կոչեաց զանուն նորա Հեղինէ : Իսկ Տիբեր նախ 'ի հիւանդութեան թագաւորին կեսար եղել. և էր առատաձեռն և ողորմած, և յորժամ թագաւորեաց, եդ իւր սահման յամենայն աւուր եւ թանասուն և երկու կենդինար գանձ բաշխել աղքատաց :

Յայսմ ժամանակի լուաւ Սնդուր (Սունդուր Դ) զմահն Յուստիանեայ և զթագաւորելն Տիբերեայ, և եկն առ նա, և եղել ուրախութիւն մեծ. և մեղադրեաց Տիբեր՝ թէ ընդէր թոյլ ետուր Պարսից յարձակիլ 'ի վերայ մեր : Եւ նա հանեալ զթուղթն Յուստիանէի առ Սարկիանէ վասն սպանման

նորա, և ետ 'ի Տիբեր: Եւ ընթերցեալ Տիբեր՝ զարմացաւ յոյժ: Եւ այնժամ ասէ Սընդուրն. «Եւ վասն քո բարեացն զոր արարեր ընդ ուղղափառսն, հաշտեցայ և եկի. և արդ աղաչեմ զի քարոզեսցի յայտնապէս ուղղափառութիւն ընդ ամենայն երկիր:» Եւ ետ հրաման Տիբեր, և գրեցին զքարոզութիւն ուղղափառութեան: Եւ գնաց Սընդուր 'ի յԱնտաք զի հաստատեսցէ զուղղափառութիւն նախ տնդ, և խօսեցաւ ընդ պատրիարքին Գրիգորի: Եւ մինչ 'ի յայտ էին, եկն թուղթ յորդուոցն, թէ Պարսիկք կամին գալ 'ի վերայ մեր. և գնաց Սընդուր յերկիրն իւր:

Ի չորրորդ ամին Տիբերեայ ելին Սկլաւքն (Սկլաւոնացիք) և առին աւար բազում 'ի Թրակիայ և 'ի Թեսաղոնիկէ, և առին զերամակ թագաւորին և հեծան, և ժողովէին յերկրէն զէնս և ազանէին, զի մինչեւ ցայն վայր չէին կալեալ ոչ ձի և ոչ զէն և ոչ պատրաստութիւն ձիաւորի. և եկին նստան 'ի Սերմի (Սերմիոն) քաղաք, և առաքեցին առ Տիբեր՝ տալ նոցա զքաղաքն Սերմի: Եւ թագաւորն յամեցոյց զնոսա երկու ամ, աւկըն ունելով Սուսկլարտացն⁽¹⁾ գալոյ, և յորժամ ոչ եկին, 'ի հարկէ ետ նոցա զքա-

(1) Են բնակիչք Լոնգոբարտիայ գաւառի, որ 'ի հիւսիսայ խապից:

քաբն և զինչսն և ոչ զմարդիկսն, և մտեալ 'ի քաղաքն տեսին լքեալ և ներքեւեալ 'ի սուվոյ, զի կերեալ էին զլուն և զկատու 'ի հետարն ('ի պաշարման), և արարին նոցա բազում մարդասիրութիւն Սկլաւքն, տալով հաց և գինի. և 'ի յուտեղն յաճախ՝ մեռանէին, և նոցա իմացեալ սկսան կակղագոյն և սակաւ կերակրովք 'ի հոգի ածել զնոսա: Եւ յորժամ հաստատեցան, հանին զնոսա 'ի քաղաքէն և ինքեանք բնակեցան: Եւ յետ միոյ ամի այրեցաւ քաղաքն, և ելեալ գնացին բարբառսքն:

Յայսմ ժամանակի արար Տիբեր կեսար զՄօրիկ ⁽¹⁾ և առաքեաց 'ի Պարսս. և նա գլնացեալ գտաւ զկամուրջ մեծ 'ի գետոյն քաղեալ, և կարծեաց թէ Սնդուրն է ազդեալ Պարսից: Եւ եկն առ Տիբեր և չարախօսեաց զՍնդուր, և անկան 'ի հնարս թէ դրպէս որնասցեն զնա: Եւ ոմն իշխան Սանգանա (Սագնոս) անուն յանձն էառ ըմբռնել զնա, և գնաց զօրօք որպէս թէ 'ի Պարսս երթայ:

(1) Մօրիկ էր ազգաւ Հայ, յԱրագածոտն գաւառէ, յՕշակոն գեղէ, որ կացեալ 'ի ծառայութեան կայսերական Դրան, եղև ընդհանուր զօրապետ. և յաղթեալ Պարսից, ժառաւորեցաւ 'ի Տիբերեայ, և զկնի վախճանի կայսեր, ամուսնացաւ ընդ դստեր նորա, և յամի 382 եղև կայսր: Ստեփան Ասողիկ, Բ. 6.- Կիրակոս, յեր. 27. տիպ Մոսկուայ, և այլք: Իսկ Միխայիլ, որպէս և բազումք 'ի պատմագրացն Յունաց, կապագովացի ասեն զնա լինել, և յոյն աղգաւ:

և անշահեաց գալ տեսանել զնոսա և սահմանել : Եւ Սնդուր առանց կասկածանաց եկն առ նոսա . և արարեալ բաղում խրախուժիւն նրա , և ՚ի գիշերի ըմբռնեալ զնա առաքեցին առ Տիբեր , և եդաւ ՚ի բանտի . և լուեալ զայս որդին Սնդուրայ Լւման ⁽¹⁾ , ել զօրօք յերկիրն Հռոմայեցւոց առնուլ գանձս և չորքոտանիս բաղումս , բայց մարդոյ ոչ մնասէր . և խորհեցան վասն նորա չարիս՝ որսալ և զնա : Իսկ նա յորժամ գիտաց թէ ոչ արձակեն զհայրն , նեղեալ ՚ի գթոյ հօրն՝ մահ յանձն առեալ եկն առ Տիբեր երդնուլ նրմա կալ ընդդէմ Պարսից՝ եթէ արձակեցէ զհայրն . և յանձն առ Տիբեր , և արարին երդումն . և ասլա ասաց անօրէնն Սօրիկ , թէ « Լյա է նշան պահել զերդումն քո՝ եթէ հաղորդիս ընդ մեզ » Եւ նա ասաց . « Օչպէ ոչ կարեմ առնել , զի բաղում է ազգն իմ և բարկանան ինձ . թող զայն որ ոչ ասեմ՝ զի մի տրտմեցուցից զձեզ . ատելի լինել Լյա տուժոյ ոչ կարեմ » Եւ յորժամ զայս լուան՝ բարկացան , և կալեալ զնա առաքեցին առ հայրն յաքսորս : Եւ այս համբաւ հասեալ յերկիրն Տաճկաց (Լրաբացւոց) , եղեն հնգետասան բաժին , հաստատելով իւրեանց առաջնորդս . և միմեանց ոչ հնազան

(1) Այն է Լւման Ե. Ապուլ-Քապուս կոչեցեալ որ թագաւորեաց յամի Տեառն 583—603 .

դէին . և ոմանք 'ի նոցանէ եղեն ընդ Պառսից իշխանութեամբ , ոմանք 'ի Վամիրական երկիրն ետուն ձեռն , և կէսք եղեն ընդ Հռոմայեցւոյք . և 'ի պատճառս չար ժողովոյն Վաղկեդոնի բարձաւ վայելուչ թագաւորութիւնն այն :

Իսկ Տիբեր յաւել յողորմածութիւն , զի զգորրորդ մասն յամենայն ստացուածոց իւրոց տայր աղքատաց : Եւ եբարձ զբաժն յամենայն իշխանութենէ իւրմէ . և էր բարեխորհ և անցաստեմն և աննենգ . և սա թագաւորեալ չորս ամ և հիւանդացաւ , և ետ զդուստր իւր () գոստիա՝ Սօրկայ կայսեր 'ի կնութիւն (1) , և արար զնա թագաւոր , որ էր 'ի Կսպաղովկիայ , յԱրփսուս քաղաքէ (2) : Իսկ Տիբեր մեռաւ և տրտմութիւն ոչ սաւկաւ եթող աշխարհի . և Սօրիկ առ զթագաւորութիւնն :

Իայց Հռոմ ապստամբեալ 'ի Սօրկայ , եդին իւրեանց թագաւոր Վարամիոս (Վերմանոս) (3) : Եւ թագաւորն Պարսից Խոսրով մեռաւ և թագաւորեաց Որմիզդ որդինորա , և առաքեաց 'ի Հռոմ՝ զի հնազան

(1) Դուստրն Տիբերեայ կոչէր Կոստանդինա .

(2) Այն է որ կոչի այժմ Եսփուս , մերձ 'ի Զէթուն . և է գիւղ փոքրիկ հայաբնակ և ունին եկեղեցի մի : Առ պատմագիրս ուրեք կոչի քաղաքս այս և Եփեսոս :

(3) Գերմանոս էր աներ Թեոփոսի՝ օրդու Սօրկայ :

դեսցին նմա . և ոչ ընկալան զբանն նորա
 Հռոմայեցիքն , այլ գնացին յերկիրն Պար-
 սից և գերեցին , և երեք հազար գերի ա-
 ռաքեցին Սօրկայ . և հնազանդեցաւ Վա-
 մարիոս Սօրկայ , և յոյժ ուրախ եղել Սօրիկ-
 Լէ հրամայեաց ընդարձակել զԱրփսուս քա-
 ղաք ուստի ինքն էր , որ է յերկրորդն Հայք ,
 որ զկնի չորս ամի շրջեցաւ 'ի շարժմանէ , և
 դարձեալ շինեաց լաւագոյն քան զառաջինն
 մեծաւ հոգաբարձութեամբ , և վերստին
 ընկղմեալ եղել շարժմամբ :

Եւ այսմ ժամանակի Սօրիկ եղ զօրագլուխ
 զՓիլիկտոն (Փիլիպպիկոս) փեսայ իւր , որ էր
 քեռայր իւր , և առաքեաց զնա ընդդէմ
 Պարսից . և Պարսիկքն առաքեցին 'ի Սօրնայ
 բազում գանձս 'ի Սուփարղինն , և առին
 զնա . և գնաց Փիլիկտիոս և դարձեալ էառ
 զնա , և կոտորեաց զՊարսիկքն որ 'ի նմա : Եւ
 'ի նոյն ամի յարեան Պարսիկքն 'ի վերայ Ու-
 մրզդի Պարսից արքային և հանին զաչս նորա ,
 և մեռաւ յուր ամին Սօրկայ : Եւ 'ի յինն
 ամին Սօրկայ թագաւորեաց Խոսրով որդի
 Ումզդին (1) :

Եւ Սօրիկ արար զԹէոդոս որդին իւր կե-
 սար , և արար նմա հարսանիս (հանդէս) մեծ ,

(1) Սեբեոս, յեր . 56—57 : Մեջտէլ Չամչեան . Պարմ.
 Հայոց Հառ . Բ . յեր . 295—296 :

և պատրիարքն կապեաց զթագ նորա : Եւ 'ի նոյն ամի իշխանն Պարսից Վահրամ ապստամբեաց 'ի Խոսրովայ . և երկեալ Խոսրով և եկն յԱւուհա , և առաքեաց առ Մօրիկ լինել նմա հայր , և կալ նմա օգնական՝ առնուլ զՊարսս⁽¹⁾ : Եւ Մօրիկ առաքեաց զգորս Թրակիայ և զգորս Հայոց , և տարան հաստատեցին յաթոռիւր , և պարգեւօք դարձան , և դարձուցին ըզՏաբաւ զՌասայն (Մծբին) 'ի Հռովմայեցիս⁽²⁾ : Եւ Մօրիկ ետ զդուստր իւր Մարիա⁽³⁾ Խոսրովու 'ի կնուծիւն , առաքելով ընդ նմա եպիսկոպոսս և քահանայս . և Խոսրով երեք եկեղեցի շինեաց 'ի Պարսս վասն կնոջ իւրոյ . և պատրիարքն Նստիորու գնաց և օրհնեաց զնոսա , զմէկն յանուն Նստուածածնին , և զմէկն յանուն սուրբ Նաքեւրցն , և զերրորդն յանուն սուրբ Սարգսին . և եղև մեծ խաղաղութիւն :

Եւ Մօրիկ թագաւորեալ ամս քսան , և

(1) Թովմա Արծրունի (յեր. 94) . և Սեբեոս (յեր. 57) 'ի մէջ բերեն զպատճէն թղթոյն Խոսրովայ առ Մօրիկ :

(2) Իսմին պատեաղմի գտան Ներսէս հայ իշխան և Մուշեղ Մամիկոնեան հայեցի քաջ զօրօք 'ի կողմանէ Մօրկայ եկեալ 'ի վերայ Վահրամայ ապստամբի , զորոց տես հանդերձ պարագայիւր 'ի Պարս . Հայոց . Հտ . Բ . յեր . 296—300 :

(3) Պատմագիրք Յունաց ասեն զամանէ դուստր լինել քրիստոնէի ուրուք և ոչ Մօրկայ , և կոչեն զնա Սիրի , յորմէ Շիրիկ երգքն առ արեւելեան բանաստեղծս 'ի վերայ սիրոյ նորին ընդ Խոսրովու արքայի : Իսկ Սեբեոս յայտնագոյն եւս ասէ՝ լինել դուստր քրիստոնէի 'ի խաժատան աշխարհէ : յեր . 76 :

հապարտացեալ արհամարհէր զգործն . և եղև գալ Բուլղարացն 'ի Թրակիա, և ելեալ զօրքն 'Հռովմայեցւոց' և հալածեցին զնոսա, և եկին 'ի Կոստանդնուպօլիս և առաքեցին առ Սօրիկ և ասացին . «Լսառած խաղաղութիւն արար յաւուրս քո . բայց խաղաղութեամբ զօրքն ոչ ապրին, այլ հռոգօք . կամ տուր ընդ հարգեալ ռոճիկսն անթերի, կամ տես յայսմ հետէ զմեղ թշնամիս քեզ : » Եւ նա խստաշաւ ընդդէմնոցա, և ասացին զօրքն յՊետրոս եղբայրն Սօրկայ . «Սպանցուք զեղբայրն քո և թագաւորեալ դու : » Եւ նա ոչ կամեցաւ, այլ գնաց պատմեաց Սօրկայ : Եւ զարհուրեալ Սօրկայ փախեալ 'ի Քաղկեդոն . և երթեալ զօրացն անդ, սպանին զնա, և թագաւորեցուցին զՓոկաս զոմն 'ի զօրագլխաւ ջրն ⁽¹⁾ :

Եւ լուաւ զայս Խոսրով թագաւորն Պարսից՝ եթէ սպանին զՍօրիկ և զորդիւնն, յոյժ

(1) Փոկաս էր 'ի զօրաւարացն Սօրկայ . որում յանձն լեալ բանակն կայսերական առ զդէմ ունել ապստամբութեան Բուլղարաց, նա ընդհակառակն խաղաղոյց զգործն 'ի վերայ Կ. Պօլսի . և կալեալ զՍօրիկ հանդերձ հնգեքումբ որդւովք խողիողեաց անկնայ, և յինքն տարաւ զթոռն : Սերէոս պատմէ (յեր. 85—86), թէ յառաջնում արշաւանին զօր ետուն Յոյնք ընդդէմ Թրակացւոց (Բուլղարաց, Ավարաց) . գտանէին և զօրք Հայոց ընդ զօրաւարութեամբ Մուշեղայ Մամիկոնէի . որոյ խորագոյնս զհետ թշնամեաց պնդեալ վառանգեցաւ, և ձերբակալ լեալ ոպանաւ :

տրտմեցաւ և զգեցաւ սեաւ ամենայն տամբն Պարսից, և ելաց զնա աւուրս բաղումս. և յետ այնորիկ ծանուցանէր զերախտիսն զոր արար Սօրիկ Պարսից. «(1) ի նա հաստատեաց զխախտեալ Թագաւորութիւնս ՚ի ձեռս իմ. արդ ո՞վ է ՚ի ձէնջ որ առնու զվրէժ արեան նորա ՚ի դիւրութիւն սրտի իմոյ : » Եւ յառաջ եկն ոմն ՚ի մեծ իշխանացն, որում անուներն էր Ռոմիզոն, և ասէ. « Ես երթամ և կատարեմ զկամս քո ՚ի վերայ Հռոմայեցւոցն, և ընում արեամբ զերկիր նոցա զորս գտանեմ ՚ի Հռոմայեցւոցն : » Եւ ասէ ցնա Թագաւորն. « Սչ կոչեսցիս դու այսուհետեւ Ռոմիզոն, այլ Շահրպարզ (Շահրվարազ), զի այր քաջ ես դու : » Եւ առաքեաց զնա ամենայն զօրօքն Պարսից, որոյ եկեալ էառ զՏարա և զՍասլայն և զԵրտին, և ձմերեաց ՚ի Սիլագետս. և առ զՍառան և զՀալպ և զՆտաք, և այլ առն ոչ մեղանչէր՝ բայց միայն Հռոմայեցւոյ : Եւ յուրեքորդ ամին Փոկայ եղև ամենայն Սիլագետք Պարսից. և ապա անցին ՚ի Կապադովկիա և ՚ի Կաղատիա և յԱնկիրիա և յԱսիա, և մինչեւ ՚ի Քաղկեդոն գնացեալ յաւարի հարին (1) : Եւ ՚ի միտս իւր խորհէր խոստով ՚ի վերայ Հռոմայեցւոցն այլ Թագաւորեւ, զի որդեգիր էր Սօրկայ կայսեր և փեսայ :

(1) Սեբեոս, յեր. 121—122.

Իսկ թագաւորն փոկաս արար բազում սպանութիւնս զօրապետաց և զօրաց, և եղեւ ատեցեալ յամենեցունց: Եւ յայնմ ժաւմանակի երկու պատրիկք էին յՎիրիկէ՝ երեւելիք և քաջք ՚ի մարտս պատերազմաց, անուն միոյն Վրիգոր և միւսոյն Հերակլ. և խորհեցան երկոքին զմահ թագաւորին, և պատրաստեցին զօրականս և առաքելոյն զդռիս իւրեանց զօրօք՝ զմինն ընդ ծով և զմիւսն ընդ ցամաք: Եւ ինչ Հերակլի անուամբ հօրն Հերակլիոս անուն, եհաս նորա վիճակ ընդ ծովն երթալ, և որդին Վրիգորի ընդ ցամաք. և ուխտեցին նոցա թէ որ վաղագոյն երթայ ՚ի Կոստանդինուպօլիս՝ նա թագաւորէ, և որ յետոյ երթայ՝ լինի նմա կեսար: Եւ գրեցին ՚ի քաղաքն և յարքունիսն զխորհուրդն՝ զի սպանցեն զՓոկաս, և զնախաժամանեալն առ նոսա յորդւոց իւրեանց թագաւորեցուցեն: Իսկ Հերակլիոս յաջողակ հողմոյ դիպեալ գնաց յառաջագոյն, և տեսեալ ըզթուղթսն՝ վաղվաղակի սպանին զՓոկաս: Եւ թագաւորեաց Հերակլ այր քաջ և իմաստուն, և եղեւ խնդութիւն ամենեցուն և հանդարտութիւն:

Իսկ թագաւորն Պարսից յորժամ տիրեաց Սիջաքետաց, առաքեաց ՚ի Պարսից եպիսկոպոսս Եստորականս և Քաղկեդոնիկս, որոց գլխաւորին անուն էր Աշխիմիա ⁽¹⁾, իսկ ուղ-

(1) Միւս Թագաւորութիւնն Աշխիմիա:

ղափառքն որ 'ի Սիջափետոս, ոչ ընկալան զնուսա, և դրեցին աղաչանս ագ թագաւորն Պարսկոյ՝ զի մի խախտեսցէ զհայրենի սահմանս նոցա : Եւ լուաւ թագաւորն և անդրէն կոչեաց . և նոքա խնդրեցին 'ի Խոսրովայ զի հրամայեսցէ նոցա քննութիւն առնել, թէ վասն էր ոչ ընկալան զմեզ : Եւ առաքեաց Խոսրով 'ի Հայս և 'ի Սիջափետոս գընալ առ ինքն իմաստնոց և աստիճանաւորաց և պատասխանի առնել Քաղկեդոնացւոյն և Նեստորականացն : Եւ գնաց մեծ կաթողիկոսն Հայոց Ներսէս⁽¹⁾, և պատրիարքն Լսոր-

(1) Զայս ժողով յիշատակէ և Սեբէոս, յեր. 188-195, յորմէ առնու Ասողիկ 'ի պատմութեան իւրում (յեր. 94-99)՝ 'ի մէջ բերեալ և վնամակն զոր գրեաց Ներսէս Գ. առ Կոստանդկոյսր, յորում յիշէ՝ եթէ և յաւուրս խոսրովու Բ որդւոյ Որժդգի եղև ժողով 'ի գուռն արքունի յաղագս բանի հաւատոյ : Զայս պատմութիւն թերևս շփոթեալ Միխայիլի ընդ անուան Ներսէսի որ յետոյ է իբր 20 ամօք և աւելի քան զժողովն որ յարքունիսն խոսրովու, համարի եթէ առ նովին իսկ Ներսէսիւ եղեալ իյէ : Քանզի առ թագաւորութեամբ խոսրովու Բի նստան յաթոռն կաթողիկոսական՝ Աբրահամ, Յովհան Գ. Կոմիտաս և Քրիստափոր : Դարձեալ Ասողիկ այլազգ իմն պատմէ զպաածառս ժողովոյն : Լուեալ, առ, խոսրովու ըզհանապաղօրեայ վէճս և զխռովութիւնս որ լինին 'ի մէջ Հայոց և Յունաց վասն բանի հաւատոյ, հրամայեաց ժողովել 'ի գուռն արքունեաց իւրոց և պիսկոպոսաց արեւելեայց և Ասորեստանեայց ընդ վերակացութեամբ Սմբատայ Բագրատունւոյ : Ի ժողովի յայմիկ գտաւ և Զաքարիա պատրիարք Երուսաղէմի որ 'ի գերութեան կայր և գերեկիցք նորին և պիսկոպոսք Աղէքսանդրիոյ, այլ և կաթողիկոսն Աղուանից :

ւոյ ուղղափառաց լ՛թանաս և Սեւերիանոս եղբայր իւր, որ հրաշալի նշանօք կոչեցեալ էր ՚ի քահանայապետութիւն այսպիսի օրի նակաւ :

Եւր մի էր ՚ի Սամստիա⁽¹⁾ բարեպաշտ և ողորմած, որ մեռաւ և եթող երկուս որդիս, զլ՛թանաս և զՍեւերիանոս, ընդ մօրն՝ բազում ստացուածօք . և մայր նոցա Սանի ըսպասաւորեաց զամենայն ինչս իւր աղքատաց, և ետ զողջայսն ՚ի դպրոցս . և սնուցանէր զնոսա աղօթիւք և հաւատովք, մինչ զլյորժամ տեսանէր եպիսկոպոսս և քահանայս և միայնաւորս, ասէր . « Խաչ հանցիմ վերայ . ո եւ ինքն տարածանէր զթեւսն առաջի, և որպէս զգոյաւոր իբք ծրարէր, և երթեալ ՚ի տունն թափէր զթեւսն ՚ի վերայ գլխոյ տղայոցն . և

եւս և հետորականք և Սեւերիանոսանք, Եւ ՚ի ինեւ հոր, յաքնութեան՝ հերետիկոսք ամենայն ՚ի բաց մերժեցան, նոյնպէս և Քաղկեդոնականք պարտեցան . իսկ դաւանութիւնն Հայոց որ զերիս և եթ ժողովն ընդունին, իբրեւ ուղղափառական ճշմարիտ դատեցաւ առաջի ժողովոյն և խորովու արքայի, որում վկայեաց և Զարկա պատրիարք Երուսաղէմի՝ յաղթեալ ՚ի ճշմարտութենէ, որպէս ասէ Ասողիկ, վասն որոյ և խորով հրաման, ետ եթէ « Ամենայն քրիստոնեայք որ ընդ իմով իշխանութեամբ են, զհաւատս Հայոց կայցեն : ո Եւ այսպէս հաստատեաց կրկին զվճիռս հարց իւրոց կաւատայ և խորովու Ա, որք գրեալ էին ՚ի Թուղթս և պահեալ ՚ի տան գանձուց, հնքեալ մատանեաւ իւրեանց :

(1) Յօդնակիս մերում ՚ի Ստոս :

ասէին տղայքն, թէ « Լ՛յդ ի՞նչ է մայր. » և մայրն ասէր. « () րհնութիւն է, որդեակք, զոր առի ձեզ ՚ի սրբոց Լ՛ստուծոյ : » Լ՛ւ զարգացեալ մանկանցն գնացին ՚ի վանս սուրբ Յովհաննիսի : Լ՛ւ յետ բազում ամսոց եղին զԼ՛ թանսս ուղտպան, և երթեալ բերէր ըզպէտս վանիցն : Լ՛ւ ՚ի սահմանս Ռուծափայ վանք մի էր ուղղափառաց, և գնաց առ նոսա յամենայն ուղղափառաց աղաչանք, զի ընտրութեամբ ըստ Լ՛ստուծոյ կամացն դիցեն պատրիարք : Լ՛ւ ընտրեցին երեք, և գրեցին զանուանս նոցա յերեք թուղթ, և ՚ի թուղթ մի զՔրիստոսի անունն. և եղին ՚ի մում, և եղին ՚ի սեղանն, և մատեալ պատարագ. և զկնի պատարագին առնուլ ետուն երեք օր զկնի միմեանց, և գայր Քրիստոսի անունն. և փոխեցին զմարդիկն յայլս, և նոյնպէս գայր Քրիստոսին՝ առ ՚ի ցուցանել թէ Քրիստոս է քահանայապետ, մինչեւ այլ արժանաւոր ընտրէք : Լ՛ւ զՔրիստոսին վասն այնորիկ գրեն, որ թէ յերեք անուանցն մի անունն գայ, մէկ մի այլ անունն Քրիստոսին գայ, գետեան թէ վայել է սորա սրբութեանս : Լ՛պա թէ ոչ գայ Քրիստոսին, յայլ անուանելոցն գայ, չէ ընդունելի, և թէ միայն Քրիստոսի գայ, ամենն են խոտան : Իսկ այն վանքն երեք օր և երեք գիշեր հսկեցին և լացին առաջի Լ՛ստուծոյ, և յերրորդ աւուրն երեւեցաւ Քրիստոս և ասէ.

«Վ՝ աղիւն առաւօտուն գայ այր մի ուղտուք, անունն լ'Թանաս, զնա ձեռնադրեցէք ։ Եւ նոցա ուրախացեալ սպասէին նմա ՚ի վաղիւն, և ՚ի բանալ գրանն կայր լ'Թանաս կանգնեալ, և հարցեալ զանունն և իմացեալ, մեծաւ աղաչանօք և երգմամբ և երկիւղիւ լ'ստուծոյ ածին ՚ի հաւան և ձեռնադրեցին . և յետ ձեռնադրութեանն ասէ . « Սիրովն Վրիստոսի աղաչեմ զձեզ, ծածկեցէք զբանս և թոյլ տուք ինձ իմ հանդերձիւն տանել զուղտոսն և լընուլ զտարին իմ ։ » Եւ հաղիւ հաւանեցան . և արար այնպէս ։ Եւ ՚ի ընուլ տարւոյն իւրնդրեցին և գտին ։

Եւ ել համբաւ զնմանէ մինչեւ ՚ի Պարսից Թագաւորն ։ Եւ կոչեցաւ լ'Թանաս պատրիարքն և գնաց, և եղբայրն զինի . և տեսեալ զնա հայրապետին Հայոց՝ սիրեաց զնա և մեծարեաց, նոյնպէս և Թագաւորն խոսրով ։ Եւ յետ բազում հարցափորձի և քննութեան յաղթեցան Պարսից եպիսկոպոսքն և Նեստորականքն և Վաղկեդոնիկքն ։ Եւ զգացուցին խոսրովու, և կոչեաց առաջի իւր զԺողովն, եհարց և ասէ . « Օրինչ է ձեր հակառակութիւնդ, ասացէք ։ » Եւ ասեն Վաղկեդոնացիքն և Նեստորականքն . « Նք ամեն քրիստոնեայքս լ'ստուած խոստովանիմք զՎրիստոս որ մարմին էառ, բայց դոքա ասեն զՆեստուած և զմարմինն մի քնութիւն, և զՆեստուած խաւ

չեալ ասեն՝ և առանձինն մեք ասեմք, թէ մարմինն որ մեղաւ՝ նա մեռաւ, և լ'ստուած որ ոչ մեղաւ՝ նա ոչ մեռաւ : Եւ ասեն ուղիւսփառքն ցթագաւորն . « լ'յդ շատ բան է և բազում ուսման և յերկար ժամանակաց պէտք են, և արարեալ են վասն այդորիկքննուլթիւն առաջին թագաւորքն : Եւ ասաց թագաւորն . « լ'վ էին թագաւորքն . և նուքա ասեն . « լ'ստանդիանոս և թէոդոսքն՝ առաջինն և երկրորդն . և այլքն ասացին՝ « լ'արկիանոս . և ուղղափառքն ասացին . « լ'եք զլ'արկիանին ոչ ընդունիմք : »

Եւ խոսքով ասէ . « լ'սեմ որ յաղթեցաւ լուսէ դուք որ զլ'արկիանին ընդունիք . այլ և ես ասեմ, որ լ'արկիանէ չէ հաւասար այնց թագաւորացն . և յորժամ ասէք միաւորիլ լ'ստուծոյ և մարդոյն, բաժանել չէ պարտ, զի ինձ ճշմարիտ թուի ասելն, թէ մահ մարդոյ չկարէր փրկուլթիւն առնել : Բանզի ես յորժամ եկի յաշխարհն ձերբազում անգամ լուայ վասն այսորիկ, և տեսի ի նոցանէ բազում նշանս և սքանչելիս՝ որ մահ լ'ստուծոյ ասեն : լ'յլ և պատմեցին ինձ զօրքն իմ, թէ « լ'տաք յեկեղեցի մի զոր ուղղափառքն առնանեն, և քահանայն կար ի պատարագի և կամէր հաղորդել զժողովուրդն, և վասնայնորիկ յողով էր պատրաստեալ զհացն և զքաժակ գինեացն ըստ իւրեանց խորհրդոյն . և ի մտանելն

մեր յեկեղեցին, ոչ հայեցան 'ի մեզ և ոչ ոստեան, և մեք հրամայեցաք՝ որ կոտորեցին զոմանս 'ի ժողովրդոցն, և այլոցն թոյլ տուաք փախչիլ. և հայելով մեր 'ի պատարագողն (որ) կերաւ զքաղաքիս հացին միայն և արբ զգինն, և յետ այնորիկ հարցաք թէ՝ «Ի՞նչ խոստովանիք զայդ կերակուրդ » : Եւ նա աւսէ . « Ս'իս և արիւն լ'ստուծոյ » : Եւ ասաւ ցաք . « Հոգեւոր է՝ թէ մարմնաւոր կերակուրդ » : Եւ նա աւսէ . « Հոգեւոր » : Եւ բացաք զփոր երիցուն և ամենեւին ոչինչ գտաք նշան 'ի նմա՝ թէ կերեալինչ էր » : Եւ թէ այսպէս է, իրաւ են միաւորողքն » : Եւ զայս ասացեալ թաղաւորին ոչ յիւրմէ՝ այլ յ'ստուծոյ յազգմանէն, որպէս Փարաւոն և լ'սաբուգոդոնոսոր և լ'աղաամ՝ և լ'պախափա տեսին զճշմարիտն և իմացան վասն օգտի աստուածաշտութեանն, նոյնպէս և խոսրովու ասելն՝ 'ի փառս ճշմարտութեանն, զի զօրաւոր է ճշմարտութիւնն ըստ լ'զրի սրբոյ ⁽¹⁾ : Ս'ան որոյ պատուեաց թագաւորն զհայրապետն Հայոց՝ տալով զորդին իւր նմա սան և զաշխարհն Հայոց 'ի հրամանս նորա, և պարգեւս մեծամեծս ետ նմա և լ'թանասայ, և զաշխարհն Պարսից ետ 'ի ձեռս նոցա խնամել զքրիստոնեայն ըստ իւրեանց օրինացն, կարգել եպիսկոպոսս և քահանայս

(1) Ա. Եղեա՝ Դ. 33.

և սարկաւադունս , և շինել եկեղեցիս , և ապրանք եկեղեցեացն . և այսպէս լ'ստուած զփառաւորիչս իւր փառաւորէ . և նմա փառք յաւիտեանս :

Իսկ շէրակլ Թագաւորեալ ՚ի քսան և մի ամին խոսրովու , և առաքեաց առ խոսրով խնդրել սէր ասելով , թէ “ Սպանաք զՓոկաս զսպանողն Սօրկայ , և դու արա ընդ մեզ խաղաղութիւն : ” Եւ ոչ կալաւ խոսրով յանձին , այլ յարուցեալ եկն ՚ի Կեսարիա չալոց , և առ զնա և կոտորեաց զքիւրս բիւրուց ⁽¹⁾ : Եւ ՚ի չորրորդ ամին շէրակլեայ հնազանդեաց Շահրպարդն զ՝ Խամասկոս Պարսից . և ՚ի գալ տարւոյ՝ առ զ՝ Իսլիլիա , և ՚ի վեց ամին շէրակլեայ առ զԵրուսաղէմ և սպան ՚ի նմա արս խնսուն հազար ⁽²⁾ : Եւ շրեայքն զգերեալ քրիստոնեայսն գնէին սակաւ գնոյ , և սպանանէին վասն չարութեան իւրեանց : Եւ զօրավարն Պարսից առ զԻսաչն Քրիստոսի և առաքեաց ՚ի Պարսս , և ընդ նմա զՕլաքարիա պատրիարքն Երուսա-

(1) Սեբեոս , յեր . 125 : — Վարդան , յեր . 86 . աիպ Մոսկուպ :

(2) Խոսրով առ զԵրուսաղէմ յամի 616 , զոր Միքայէլ Չամէան գնէ երկու ամօք յառաջ ՚ի 614 ամին . և սպան արս յիսուն հազար կամ քսո ամանց՝ յիսուն և եւթն . և գերեաց անձինս երեսուն հազար : Սեբեոս , յեր . 130 : — Մովսէս Կաղանկատուացի , Գիրք Բ . ԳԼ . Ժ : — Թովմա Արծրունի , յեր . 98 : — Սամուէլ :

ղէմի քաղկեդոնիկ . և յետոյ զամենայն Հրեայսն ջնջեաց յԱրուսաղէմէ և յամենայն սահմանացն և առաքեաց ՚ի Պարսս : Եւ ՚ի գալ միւսոյ տարւոյն գնաց յԱգիպտոս և առ զնա, և հնազանդեաց զամենայն | իբիա Պարսից Շահրպարզն մինչեւ ՚ի Քուշացիսն : Եւ ՚ի նոյն ամի եկն Շահէն զօրավար մի այլ Պարսից ՚ի վերայ Քաղկեդոնի, և առ զնա և կռտորեաց ⁽¹⁾ : Եւ դարձաւ առ զԼիլիկիա և բազում գերութեամբ և աւարաւ գնաց ՚ի Պարսս . մինչեւ զսիւնս մարմարեայս և զանօթս պղնձի և երկաթի տարան ՚ի Պարսս : Եւ եղև հնազանդ Պարսից ամենայն իշխանութիւնն Հռոմայեցւոց ՚ի ծովէ մինչեւ ՚ի ծով : Իսկ Հերակլ զորդին իւր Կոստանդին արար օգոստոս , և առաքեաց ընդդէմ Պարսից ⁽²⁾ :

Եայտմ' ժամանակի երեւեցաւ Սահմէտ

(1) Սեբէոս (յեր. 141) յորմէ առեալ և թալմա Արծրունի, զՇահրվարազայ ասեն եկեալ ՚ի Քաղկեդոն, և առեքեալ զաշխարհն, ուր ՚ի մէջ բերեն և զբանս Հերակլէ վասն խաղաղութեան խօսեցեալ առ մեծ զօրավարն Պարսից, և բզպատճէն հրովարտակին խոսրովայ առ Հերակլ կայսր ուղղեալ լի ամբարտաւանութեամբ, յեր. 100—101 :

(2) Սեբէոս (յեր. 144), թալմա Արծրունի (յեր. 102), և Մովսէս կաղանկայաուացի (Գիլգ. Բ. Գլ. Ժ.) ասեն՝ եթէ Հերակլ Թագ կապեալ որդւոյ իւրում Կոստանդինի, եթող ՚ի ձեռս նորա զկառավարութիւն Դրանն, և ինքն ընդ ծով ել ՚ի Ճանապարհ յաշխարհն Եգեթացւոց և Պարսից, և անձամբ մղեաց պատերազմ՝ ընդ Շահրվարազայ և խոսրովու :

որդի Աբդլայի յԱթրապէ (1) Արաբիայ։ Եւ
է Արաբիա՝ ի հիւսիսոյ և յփրատ գետոյ
մինչեւ ի ծովն հարաւոյ, և ի յարեւմտից՝ ի
կարմիր ծովէն մինչեւ յարեւելս ի Պարսից
ծովն . և բնակիչքն կոչին Իսմայելացիք վասն
Իսմայելի, և Սարակինոսք վասն Սառայի, և
Հագարացիք վասն Հագարայ, և Սադիանա-
ցիք վասն Կենդուրայ որդւոյ Սադանայ։

Այս Սահմէտս ելանէր յԱթրապ քաղա-
քէն և վաճառականութեամբ գայր ի Պա-
ղեստինէ և յԳիպտոս, և եղեւ ծանօթու-
թիւն նմա ընդ մինակեցի ումեմն՝ որ էր Ա-
րիանոս, և ի քարոզութենէ նորա հաւատաց
յԱստուած՝ և գնաց քարոզեաց ազգին, և
զոմանս հաւանեցոյց . և ել նոքօք յանապառ,
և զանհնազանդան գերէր և աւերէր, և յու-
րովք յարեցան ի նա, և երթային արշաւէին
ի կողմանս Պաղեստինի, գերէին բերէին . և
փարթամացան, և յաճախեաց և բազմացաւ
զօրքն, և ել համբաւ զնմանէ։ Եւ միաբանե-
ցան Հրեայքն ընդ նմա, և ետուռն նմա կին
յազգէն իւրեանց, և հալածէին զզօրսն Պար-
սից և տիրեցին բազում աշխարհաց (2)։ Եւ
սկիզբն երեւման նորա յերկոստասան ամին

(1) Աթրապ է նոյն՝ որ կոչեցաւ յետոյ Քաղաք մարգա-
րէի, և այժմ հասարակաբար կոչի Մէտինէ։

(2) Մովսէս կաղանկայտ, Գիրք Գ. Գլ. Ա.—Սոեփան
Ասողիկ, Գիրք Ա. Գլ. Դ.—Կիրակոս, յեր. 32. տիպ Մոսկուտոյ
—Թովմա արծրունի, յեր. 109.—Վարդան, յեր. 88։

Հերակլէայ, և 'ի ԶԼԳ (933) Թուին Լ'սորուց
և 'ի Հայոց Թուին 4 (60) :

Հայսմ ժամանակի խաւարեցաւ կէս ա-
րեգականն յ'Երեզ ամսոյ աշնանն մինչեւ 'ի
'Քաղոց ամիս՝ սկիզբն ամարան, և ասէին մար-
դիկ՝ Թէ այլ ոչ զորդի արեգակնն յաւիտեան :

Իսկ 'ի հնդեւտասան ամին Հերակլէայ ա-
ռին Պարսիկք զՍոդոմոն կղզի և գնացին Շա-
հրպարզն և Վարապոզն⁽¹⁾ իջան 'ի վերայ Կոս-
տանդինուպոլի, և զօրքն սփռեցան 'ի Թրա-
կիա, և ոմանք յարեւմուտս կոյս, և ամ մի պա-
շարեցաւ Կոստանդինուպոլիս և անյուսացաւ
յամենայն կողմանց : Եւ յանկարծ եղեւ նո-
ցա դիւրութիւն այսպիսի պատճառաւ : Հայ-
նրմ ժամանակի բանսարկեցին առաջի խոս-
րովութե հպարտացեալ է Շահրպարզն ընդ
գործս իւր, և ասէ. « Կնամոյն խոսքով նրա-
տեալ է 'ի մէջ հարձից և վարձակաց, և կար-
ծէ Թէ ինքն է Թապաւոր. և զայս ոչ իմանայ
Թէ ես առի զԹապաւորութիւնս Հռոմայ-
եցւոց և յաւելի 'ի Պարսս, և արարի նմա
հանգիստ : » Եւ լուեալ զայս խոսքով Բարիա-
յաւ և Գրեաց Լուզլի առ Վարապոզան երկրորդ զ-
բազլաւի, ելի յորժամ փեսանիս զգիրտ՝ հապ զգլաւի
Շահրպարդի, և առ իս առարկա⁽²⁾ : Թուղթն ան-

(1) Մովսէս կաղանկատուայի Բրաթարի անուանէ զը-
սա. (Գիրք Բ. ԳԼ. ԺԱ.)՝ զոր և Յոնք Բարապոլոսս կոչեն :

(2) Նաորագրեալքն եղծեալք էին 'ի մերում բնագրի :

կաւ 'ի ձեռս ծառայիցն Հերակլեայ, և նա ազդ արար զիրսն զօրագլխին (Հահրվարազայ) և ձայնեաց առ ինքն և եցոյց նմա զԹուղթն, և հնարիմացուծք փոխեաց զԹուղթն Հահրպարզն և գրեաց 'ի խոսրովու երեսաց թէ՛
 “Հահրպարզ և Վարատողան, 'ի գալ թղթոյդ առ ձեզ՝ սպանէք երեք հարիւր իշխանս ու գրեաց և զանուանս իւրաքանչիւրոց իշխանացն, և եցոյց Վարատողին զԹուղթն և յայտնեաց զբանն մեծամեծացն և շարժեցան. 'ի բարկութիւն ընդդէմ խոսրովու, և ապրտամբեալ 'ի խոսրովայ՝ արարին սէր ընդ Հերակլ, և ետուն նմա պատանդ զորդին Հահրպարզին և դարձան 'ի Պարսս՝ Թողեալ զերկիրն Հռովմայեցւոց: Եւ առաքեաց Հերակլ առ Թագաւորն հիւսիսոյ խաքան (1), և խոստացաւ նմա տալ կին զդուստր իւր Եւ դոքսիա՝ եթէ նա յանձն առցէ տալ նմա քառասուն հազար հեծեալ 'ի վերայ Պարսից: Եւ խաքանն խոստացաւ կատարել զխնդիրն նորա, առաքել զգօրսն ընդ դուռն կազբից: Եւ ելեալ Հերակլ գնաց ընդ Հայս 'ի վերայ Պարսից: Եւ լուեալ զայս Թագաւորն

զոր առաք 'ի միւս Թարգմանութենէն:

(1) Այն է Թագաւորն խազրայ Չերու խաքան որ ընդ Հերակլեայ միաբանեալ մարտ եղ ընդ խոսրովու զամս եւրիս: Մովսէս կաղանկայտուացի երկար բանիւք պատմագրէ զանցս աղէտից պատերազմացս և մահուն խոսրովու: Գիրք: Բ. ԳԼ. ԺԱ—ԺԳ:—Կերակոյտեր. 30, և այլք:

Պարսից, ժողովեաց զօրս և եդ գլուխ զօրացն զՌուզբե—Բահան⁽¹⁾, և առաքեաց ընդդէմ Հերակլեայ . և յաղթեցան Պարսիկք 'ի դիպելն Հերակլեայ, և սպանաւ Ռուզբե—Բահան . և լուաւ խոսրով և փախեաւ 'ի Սաւարդա յամուրն իւր⁽²⁾։ Եւ Շիրի որդին խաւովու որ կայր 'ի բանտին, եւ 'ի բանտէն կաւաւ Պարսից և սպան զհայրն 'ի ձեռն հրամանի իւրոյ, և Թագաւորեաց Շիրի⁽³⁾։ Եւ Հերակլ դարձաւ ձմերել 'ի յԱթուր⁽⁴⁾ . և

(1) Մովսէս կաղանկայտուացի զգորապետն զոր առաքեաց խոսրով բանակաւ ընդդէմ կայսեր, Ռուզբեհ կոչէ . յայտ անունն փոխեալ, ասէ, զառաջին անուանակոչութիւն նորին .

(2) Քաղաքն ուր ապաւինեցաւ խոսրով յերեսաց զօրութեան Հերակլիէր Վեհ—կաւատ, տեղի ամրութեան, յայնկոյ Տիգրիս կամ Դիլաթ գետոյ, ուր կային ամրացեալ և ամենայն տիկնայք և որդիք և գանձք ալքային։ Սեբէոս, յեր. 150։—Թովմա Արծրունի, յեր 104—105, իսկ Մովսէս կաղանկայտուացի (Գիլք Բ. Գլ. ԺԳ) Վեհ—Արտաշէր կոչէ զանուն քաղաքաբերդիս։

(3) Շիրի, կամ Շիրուշ ըստ Պարսից, կոչէր և կաւատ, որ էր անդրանիկ որդի խոսրովու, և ըստ գրեւոյ Մովսէսի կաղանկայտուացոյ (Գիլք Բ. Գլ. ԺԲ) դայեակ սորին՝ որ մի էր 'ի նախարարացն, խորհրդակցեալ ընդ կաւատայ և գլուխեալ զփրոտս ամենայն աւագացն, հան զնոսա ընդդէմ խոսրովու ուրք միաբանեալ Թագաւորեցուցին զկաւատ, և նա յետ կոտորելոյ զամենայն եղբարս իւր ըստ Թելագրելոյ դայեկին իւրոյ, և զհայր իւր որ Թագուցեալ կայր 'ի բուրաստանս ընդ ձմաւօք, կալեալ եդ 'ի զգուշութեան, և զկնի քանի ինչ առուրց երաբձ 'ի կենաց—Թովմա արծրունի, յեր. 105։

(4) Աթուր, յորմէ Աթուրացիք կոչին Ասորիք, նշաւ

Շիրի առաքեաց առ նա խնդրել սէր, և խոստացաւ նմա կոչել զգորսն իւր յաշխարհէն Հռովմայեցւոց: Եւ Հերակլ հաւանեցաւ և գարձաւ 'ի Սիջագետս յառաջքան զինքն առաքեալ զԹէոդորիկէ (զԹէոդոր) զեղբայրն իւր: Իսկ զորքն Պարսից որ յՈւռհա՝ ոչ հընազանդէին Շիրէին⁽¹⁾, և Հրեայքն վասն ատելութեան քրիստոնէից օգնէին Պարսից և զԹէոդորոս ոչ ընդունէին յՈւռհա. և նորա մարտ եղեալ յաղթեաց Պարսից և առ զքաղաքն: Եւ Հրեայ մի կախեալ ընդ պարիսպն, գնաց առ Հերակլ 'ի Թիլմօզ⁽²⁾ և իբր հրամանն չկոտորել զՀրեայսն, որ մինչ 'ի գալն նորա զբազումս սպանեալ էին:

Եւ եկն Հերակլ յՈւռհա, և ել ընդ առաջ նորա եկեղեցականաց բազմութիւն յոյժ և վանորայք լերինն Ուռհայոյ, զորոց ասէն զԹիւն իննսուն հազարաց: Եւ 'ի տեսանելն՝ զարմացաւ Հերակլ ընդ բազմութիւնն, և խոնարհեցոյց զերեսն յերկիր առաջի նոցա. և յորժամ իմացաւ թէ ոչ ընդունին զԺողովն Վաղկեդոնի, ասաց՝ թէ՛ «Չէ արժան զրկել

նախէ զքաղաքն Նինուէ: զոր շինեաց Ասուր որդի Սեմայ: Ծննդոց՝ Ժ. 11:

(1) Ոչ հնազանդէին զորքն Պարսից գաշանցն որ հաստատեալ էր 'ի մէջ Հերակլեայ և Կաւասոս, որով Ուռհա լինէր մասն իշխանութեան Բաւնայ:

(2) Թիլմօզ կամ Թլմուզ, է քաղաք հին և աւերակ ընդ մէջ Ռադնի և Սրնայ, և իբր ասան մզն հեռի 'ի Ռադնէ:

զմեզ յալօթից այսքան բազմութեան վասն ժողովոյն Քաղկեդոնի : Եւ ՚ի տօնի Օնընդեանն մուսւ ՚ի սուրբն Սոփի յեկեղեցին ուղղափառաց , և պատուեաց յոյժ զքահանայն ընծայիւք . և ՚ի ժամ հաղորդելոյն յառաջ գընաց հաղորդիլ , և արգել զնա արհի եպիսկոպոսն Նսայի և ասէ . « Նախ նշովեա զժողովն Քաղկեդոնի և զտումարն Եւթոնի : » Եւ բարկացաւ Թագաւորն վասն այնր բանի , և առ զեկեղեցին ուղղափառաց և ետ ՚ի Քաղկեդոնիկսն :

Եւ ինքն եկն ՚ի Սեբէճ և ել ընդ առաջ նորա պատրիարքն ԼԹանաս երկոտասան եպիսկոպոսօք , որ նախ եկեալ յԵնտիօքայ՝ մընային նմա . և անուանք եպիսկոպոսացն են այս . Թումա՝ Թրմուրին , Վասիլ՝ Հէմնայ , Սարգիս՝ Լըրիսոյ , Յովհաննէս՝ Կուրիսոյ , Թումա՝ Սեբէջայ , Իանիէլ՝ Խառանայ , Եսայի՝ Ռուհայոյ , որ եկն առ պատրիարքն յառաջ քան զգալ Թագաւորին . Սեւիրէ (Սեւերոս) Կընչոյ , ԼԹանասիոս՝ յԵրապիսոյ . Կողմա՝ Եպիփանիայ քաղաքի Կիլիկիոյ , Սեւիրէ՝ Սամոստիայ : Եւ ընկալեալ զնոսա Թագաւորն և նստան ՚ի քննել զերկոտասան օր . և ապա խնդրեաց Թագաւորն դաւանութիւն գրով . և նոքա տուին ըստ սահմանի ուղղափառաց , և գովեաց և գոհացաւ զՆստուծոյ և ասէ . « Եւս է ճշմարիտ խոստովանութիւն .

նշովեալ է ժողովն Քաղկեդոնի և տուժարն
 Եւոնի (1): » Եւ դրան եպիսկոպոսն իւր հա-
 կառակեցաւ նմա, և թագաւորն հրամայեաց
 կտրել զքիթ նորա. և զպատրիարքն մեծ պա-
 տուով արձակեաց :

Եւ յետ աւուրց եկն Հերակլ Ղնտիոք,
 և ժողովեցան Քաղկեդոնականքն և իշխանք
 և տուին նմա խորհուրդ և խրատ, թէ «Տա-
 րածեալ է դուանութիւնդ այդ, և մեծն
 Հռոմ'ի յայդ կայ, և ոչ ընդունին զքեզ և
 ոչ կարես յերկարել 'ի թագաւորութիւնդ,
 եթէ ոչ յայտնապէս յարուցանես հալածանս
 աղանդոյդ զոր ատեն Հռոմայեցիք: » Եւ
 պատրեալ ղթագաւորն սիրեաց զփառսմարդ-
 կան քան զփառս Լստուծոյ, և ետ հրաման
 այլ մի երեւել առաջի նորա՝ որ ոչ դաւա-
 նէ զՔաղկեդոնին, և այսուհետեւ ոչ գոյ
 դատաստան և իրաւունք՝ որք սպանանեն և
 կողոպտեն և հալածեն զնոսա: Եւ մի կաւ-
 ցին կաթուղիկէ Եկեղեցի, և մի համարձա-
 կութիւն: »

Եւ ժողովեցան 'ի թէոգոսպօլիս և դար-
 ձոց զբազումս 'ի Հայոց յաղանդն իւր 'ի
 ձեռն Եղբի, զոր կաշառեաց զագահութիւն
 նորա և խաբեաց զանմտութիւն նորա (2): Եւ

(1) Միւս թարգմանութիւնն այլ իմն ասացուած բանից
 տայ կայսեր, որ յարմարագոյն եւս թուի. «Եւ ասէ թա-
 գաւորն. բիծ ինչ ոչ գոյ 'ի ձեզ, այլ զմերս պահեսցուք:»

(2) Ամենայն պատմագիրք մեր ժխարան հաստատեն զա-

ոչ հնազանդեցան նմա վանորայքն արեւելից և իմաստուն եպիսկոպոսքն և զբազում աշխարհս պահեցին յուղղափառութիւն անշարժելիս, մինչեւ յալթեցին ճշմարիտքն և բարձու աղանդն չարութեան 'ի ձեռն ըսքանչեւագործ և իմաստուն առնն Նստուծոյ Յովհաննու օձնեցւոյն, որ յետ ութսուն և չորս ամաց տգիտաբար հաւանելոյն Լզրայ, Յովհաննէս օձնեցին Կաթողիկոսն Հայոց Սեծաց, պայծառ կարգօք զարդարեաց զեկեղեցի աղօթիւք սրբոյն Սրբորի Հայոց Լուսաւորչին և սուրբ որդւոցն իւրոց ⁽¹⁾ :

Նարի բարս և զթուլամտութիւն Եզրի և զագահութիւնն, վասն որոյ ոչ առեալ ընդ իւր զՅովհան մայրավանցի (մայրագոմեցի), որ աստուածային գրոց բանիրուն ճանաչէր, որպէս ասէ Սամուէլ, և ոչ զեպիսկոպոսն Սիւնեաց զՄաթուսաղայ, զբարեհամբաւեալն իմաստութեամբ և աստուածաբանական հմտութեամբ, այլ զսորա աշակերտն առեալ ընդ իւր գնայ, ուստի և տկարացեալ 'ի բանս' ընդունի զսահմանադրութիւնս ժողովոյն Քաղկեդոնի, փոխարէն ընկալեալ 'ի պարգեւ զաղահանսն Կողբայ, Սեբէոս, Գլ. ԻԹ.—Ստեփ. Ասողիկ, Գլ. Բ. Գլ. Բ.—Սամուէլ.—Վարդան, յեր. 86:—Կիրակոս, յեր. 31.—Ստեփ. օրպեւան, Գլ. ԻԸ :

(1) Ստեփանն Ասողիկ (յեր. 104) համաձայն Միխայէլի ասէ եթէ Յովհաննէս իմաստասէր, զոր փիլիսոփայ կոչէ, այն է Օձնեցին, արար, ասէ ժողով 'ի Մանաղիկոտ, սրբելով յաշխարհէս (Հայոց) զՔաղկեդոնականացն երկաբնակ խոստովանութիւն և այլն, որ յաւուրցն Եզրի մինչև ցայն վայր մնացեալ էր յաշխարհիս Հայոց 'ի բաժնին Յունաց, Միքայէլ Չամչեան երկար քննութեամբք բանից ջանայ ցուցանել թէ այս ժողով լեալ իցէ 'ի տեղապահութեան Յովհաննու Մանաղ-

Իսկ Շ իրի Թագաւորն Պարսից զկնի ինն ամսոյ Թագաւորութեան իւրոյ մեռաւ , և Թագաւորեաց Արտաշէր որդի նորա երկու ամ . և ապա Շահրպազն սպան զնա և ինքն Թագաւորեաց , և պահեաց սէր ընդ Հերակլի⁽¹⁾ : Եւ Վարատողնարար ընդ ինքեան զոմանա և պատառեցաւ Թագաւորութիւնն Պարսից , և օգնեաց Հերակլ Խոռխանէի (Շահրվարազ) և սպան զՎարատողն : Խոռեան ամ մի Թագաւորեալ սպանաւ և նա , և

կերտուոյ՝ որպէս ինքն անուանէ . և Թէ նախորդն Օձնեցւոյ՝ Եղիա կաթողիկոս որ պարտ էր Նատագով լինել Քաղկեդոնականաց ընդհակառակն Թշնամի էր նոցա որպէս գրի 'ի պատմութեան Մովսէսի կաղանկայտուացւոյ (Հտ. Բ. յեր. 11-18) . զի զՀերսէս կաթողիկոսն Աղուանից Ժողովով նշովեաց վասն ընդունելոյ զԺողովն Քաղկեդոնի : Առեմք , եթէ զկնի Եղբի ցայն վայր , հաղորդութիւնն զոր ունէին Հայք ընդ Քաղկեդոնականացն՝ էր 'ի բաժնին և եթ Յունաց . իսկ այնոքիկ որ էին 'ի բաժնին Պարսից , պահէին զնախնական դաւանութիւն իւրեանց . վասն որոյ Յովհաննէս Խմաստասէր 'ի Ժողովի անդ զոր կալաւ ընդ Ասորիս , ջանաց խախանել զհաղորդութիւնն զոր ընդ Քաղկեդոնացիս ունէին՝ այնոքիկ որ էին 'ի բաժնին Յունաց , որպէս բացայայտ առեւ Առողիկ :

(1) Հերակլ 'ի կենդանութեան Արտաշէրի գրեաց առ Շահրվարազ և խոստացաւ տալ նմա զԹագաւորութիւնն Պարսից՝ օգնութեամբ զորաց իւրոց . և 'ի փոխարէն խընդրեաց 'ի նմանէ դարձուցանել առ ինքն զսուրբ խաչն որ կայր 'ի քանձան արքունիւ Երթեալ Շահրվարազայ 'ի Տիգրան , սպան զԱրտաշէր և յինքն առ զԹագն , և զխաչն դարձոց առ Հերակլ : Սեբէոս , յեր. 435 : Յորմէ առեալ գրէ և Թովմա Արժուանի , յեր. 104—107 :

Թագաւորեաց Պարամ (1) դուստր Խոսրու վու սակաւ աւուրս՝ և մեռաւ : Եւ Թագաւորեաց Օլարմանդուխտ քոյր իւր (2) : Եւ զհետ նորա Թագաւորեցին Շահրորի, Ռաբուրան Խոսրով, Պերուզ, Օլուանդուխտ, Ուրմիզդ, ապագականք Թագաւորին Պարսից, ամենն յերկու ամի վճարեցան (3) :

Եւ Սահմէտ բազում աշխարհաց տիրեալ զեւթին ամ (4), մեռաւ և առ զիշխանութիւնն Բուբաքր (Ապուպէքր) ամն երկու և ամիսս հինգ :

Իսկ Հերակլ ՚ի վերայ ամենայն չարեաց իւրոց ՚ի ծերութեան իւրում առ զՍարտիկ յեզդըօր իւրում դուստր ՚ի կնութիւն իւր, և ծնաւ ՚ի նմանէ զԵրտկլիէ անօրէն որդի (5) :

Իսկ զկնի Բուբաքրայ Թագաւորեաց Ռմար (6) : Եւ սա բազում գերիս առաքեաց յԱ-

(1) Այն է ըստ հայ պատմագրաց՝ Բբոր կամ Բոր՝ դուստրը Խոսրովու և կին Շահրիսթապայ :

(2) Ըստ ոմանց՝ Ալարմիդուխտ կամ Չարիկ :

(3) Սեբեոս այսպէս ունի զթիւ և զկարգ Թագաւորացն որ յաջորդեցին մեծին Խոսրովու. Կաւաս, Արտաշէր, Խոռեմ, Բբոր, Խոսրով յազգէ Սասանայ, Ազարմիզուխտ, Ուրմիզդ և Յազկերտ : Վարդան ոչ յիշէ զԽոսրով և Կերակոս՝ զՈւրմիզդ : Իսկ Ժամանակք տեւողութեան սոցա մինչեւ ցՈւրմիզդ են ամբ հինգ :

(4) Մահմէտ Ա վարեաց զիշխանութիւնն ամն տասն, պակաս աւուրս յիսուն :

(5) Մարտինէ դուստր էր քեռ Հերակլի :

(6) Ի բնագրիս մերում անխափր գնի Ուր և Ռմար :

րաբիա: Եւ սա էառ զՎասր (Վասրա) յԵսորի իշխանէ, և աւերեաց քաղաքս բազումս Եւ առաքեաց զօր ՚ի Պարսիկս, և գտան զնոսա ամբոխեալս, զի ոմանք զԵտաճատ (Յազկերտ) և ոմանք զՈրմիզդ. առէին Թագաւոր: Եւ սպանաւ Որմիզդ, և Թագաւորեաց Ետաճատ: Եւ զօրն Տաճկաց բազում աւար առեալ՝ դարձան և զօրացան ՚ի վերայ Պարսից և ՚ի վերայ Հռոմայեցւոցն:

Եւ առաքեաց Հերակլ զեղբայր իւր ըղթօհոգորիկէ ՚ի վերայ Տաճկաց, և եկն յերկիրն Եստիրօբու ՚ի գեղն որ կոչի Կոսիտ: Եւ կայր անդ սիւնակեաց մի աղանդովն Վաղկեդոնի, Սիմէօն անուռն, և գնաց առ նա Թօհոգորիկէ և իշխանք իւր. և ասաց Սիւնակեացն. « Ուստեցէք ինձ որ ՚ի դառնալն յաղթութեամբ ջնջէք զոչ ընդունողն Վաղկեդոնի ժողովոյն, և հաւատամ ես թէ տացէ ձեզ Եստուած յաղթութիւն: » Եւ Երդուան նմա, և ասացին թէ՛. « Եւ մեք ունիմք պատուէր ՚ի Թագաւորէն սատակել զնոսա և կորուսանել: » Եւ ոմն իշխան ուղղափառ յոյժ տրտմեցաւ, զի գիտաց եթէ հասեալ է ՚ի վերայ նոցա բարկութիւն յԵստուծոյ: Եւ ելեալ գնացին մեծաւ փքացմամբ, և ՚ի ցոսմանէն Եստուծոյ հարան և դարձան ՚ի փախուստ յոյժ սակաւք, և այլն անկաւ ՚ի սուրն Տաճկաց և առաւ ամենայն

պատրաստութիւնն նոցա : Եւ եղբայր թագաւորին մագապուր եղեալ և յամօթոյն չիշխէր յակն անկանել մարդկոն : Եւ դարձեալ զօրաժողով արարեալ Հերակլեայ 'ի ձեռն Արկլարայ զօրապետի⁽¹⁾, և հանեալ զորդին Խոռիանէ (Խոռեմայ) և առաքեաց զնոսա 'ի վերայ Տաճկաց եւ թանասուն հաղարու, և երթեալ կռուեցան առ գետովն 'Իամասկեայ. և յաղթեցան Յոյնք, և անկան 'ի նոցանէ քառասուն հազար հեծեալ⁽²⁾ : Եւ որդին Խոռիանէի մտեալ 'ի Հեմա առ Ոմար՝ տալ նմա զօրերթալ 'ի Պարսս և հնազանդել նմա զՊարսս. այլ զի կային առ Ոմար դստերք Խոռովու թագաւորին Պարսից 'ի գերութեան, ասացին ցնա. «Արդի ապստամբի է, և երթաց որ ընդդէմ քո թագաւորէ. մի հաւանիր :» Եւ առաքեաց Ումար և սպան զնա խաչիւ մահու : Եւ յետ այնորիկ առ զ'Իամասկոս⁽³⁾

(1) Միւս թարգմանութիւնն չունի զանունդ Սկար ռարոն : Թեոփանէս և Նիկեփոր պատմիչք Յոյն, յիշատակեն 'ի սմին ժամանակի 'ի ծառայութեան կայսեր լինել և Թեոդորոս Ռշտունի և Վահան կամարական որդի Սմբատայ՝ զօրապարութեան պաշտօնի : Իսկ անունդ Սկար թեբեւս իցէ Սլար, որ նշանակէ զօրավար :

(2) Սեբեոս պատմէ զայս պատերազմ՝ և զտեղի ճակատամարտին ասէ լինել յայնկոյս Յորգաննու և ոչ առ Դամասկեայ գետովն. (յեր. 166) — Ղեւոնդ Երէց, տիպ փարիզու, յեր. 21 : Թովմա Բարձրունի, (յեր. 113) :

(3) Դամասկոս առաւ յամի 834, ձեռամբ Հալեոսայ և Ապու — Օպէխոսայ :

և զըրջակայ գաւառսն և գքաղաքսն, և զգրացաւ յոյժ :

Հայսմ ժամանակի ելեալ Սադն ⁽¹⁾ զորաւիարն Տաճկաց՝ ՚ի յԵթրաքայ, և եհար զգանակ իւր ՚ի վերայ Քուբար քաղաքի : Եւ լուեալ Լճութաճատ Թադաւորն Պարսից, և եկն բանակեցաւ ընդդէմ նորա ՚ի վերայ Լճքուսայ . և յետ այնորիկ ելել պատերազմ սաստիկ, և յաղթեցին Տաճիկքն Պարսից, և փախստական տարան զնոսա մինչեւ ՚ի Կասիդքսն, սակաւք և անզէնք ՚ի Տաճկաց՝ զգաղումն և զզինեալս ՚ի Պարսից . մինչ զի՝ ոմն իշխան ՚ի Պարսից, սպառազինեալ յոյժ, երթայր փոխստեայ առաջի մերկ և անթամբ ձիաւորի Տաճիկի, և բաղում անգամ դառնայր և հարկանէր ՚ի վերայ սրտի Տաճիկն և սչ բանէր նետն . և մինչ երթալն, հանդիպեցաւ իշխանին բահ ցոցեալ ՚ի ճանապարհին, և փորձով եհար զբահն, և Թափ անցոյց ըզնետն, և գիտաց Թէ յԵսաուծոյ է, և անկաւ յերիվարէն և սպանաւ ՚ի մերկ Տաճիկն և կողոպտեցաւ : Եւ ոմանք ասեն, Թէ պատմեաց Լճաբիկն Թէ՛ պ ուսն(պայտ ձիոյ) կտոր

(1) Սադ. եր որդի Մելիք Ապու—Վուսթքաղայ, որ հրամանաւ Ռմարայ չորաւ ՚ի պատերազմ ընդդէմ Պարսից յամի 656 մերձ ՚ի Տիզբոն, և զորաւար բանակին Պարսից եր Ռոստամ իշխանն Ատրպատականի՝ որդի Խառն Ռմզդի, զոր յիշատակէ և Սեբէոս, (յեր. 159) :

մի նայր 'ի գրապանս , և տասն անգամ ձգեցաւ նետն և դիպէր յայն , որ և ինձ ինչ ոչ մեղանչէր : 7

Եւ յաւաւրան յայնոսիկ եղեւ տօն վկայիցն Աիմէօնի , և ժողովեցան անդ տօնողք . և իմացեալ Տաճկացն , Գնացին և կոտորեցին զնոսա : Եւ բազումք գայթակղեցան , թէ լ'ստուած բնդէր մատնեաց , և զայն ոչ իմանան՝ թէ սահման առաջին տօնողացն բարձաւ . զի նորա պահօք և արտասուօք տօնէին , և այժմ՝ ուտելով և արբեցսւթեամբ . յորս ոչ հաճի լ'ստուած , և 'ի մեղս և յոչ աստուածաւաշտութիւն համարեալ է այն սկէս տօնեայն :

Եւտ այսորիկ եկն լ'շտաճատ 'ի Տիգրիս գետ . Գնացին և Տաճիկքն . և յորժամ տեսին զգաղմութիւն նոցա Պարսիկքն , փուռցին զկամուրջն : Եւ ասէն Տաճիկքն . « Եկայք անցցուք , զի լ'ստուած որ օգնէ մեզ 'ի ցամաքի , օգնէ մեզ և 'ի ջուրս : 7 Եւ անցին՝ և մի 'ի նոցանէ աչ պակասեաց , և հարին զՊարսիկքն և փախուցին : Եւ լ'շտաճատ չորիցս անգամ եկն 'ի վերայ Տաճկաց և յամենայնն յաղթեցաւ . և ապա իմացաւ եթէ հասեալ է նոցա կատարածն , և փախեաւ գնաց 'ի Աիկիստան յերկիրն Սարագանի , 'ի սահմանս Թուրքաց , զոր Սաբաստանն կոչին . և թաքեաւ անդ ամս հինգ , և սպանաւ 'ի Թուր

քացն (1), իշւ այսու օրինակաւ բարձաւ թա-
գաւորութիւնն Պարսից, տեւեալ ամս չորս
հարիւր ութ եւ տասն, որ կոչէրն Սասանայ .
եւ առին Տաճկունք (Արաքացիք) զիշխանու-
թիւնն Պարսից :

Իսկ Հերակլ ՚ի զօրանալն Տաճկաց ոկսաւ
յլ նտաքոյ մինչեւ ՚ի Կոստանդինուպօլիս բա-
զում կողպուտս առնել ՚ի բրիտոնէից, զի
ասէր՝ լաւ է մեղքան Տ ճկայ :

Իսկ Սմար գնաց յԷդիպտոս, եւ ել ընդ-
դէմ նորա եպիսկոպոսն Կաւրա, եւ խոստացաւ
տալ նմա յամենայն տմի երկու հազար դա-
հեկան՝ զի մի մոցէ նա յԷդիպտոս, եւ դար-
ձաւ : Իշւ Հերակլ բարկացաւ եւ եհան ըդ-
Կաւրա յեպիսկոպոսութենէն, եւ առաքեսց
զօրագլուխ մի Սանուիլ անուն, Հայ ազգաւ,
պահել զերկիրն . եւ յորժամ գնացին հարկա-
ռութն զի առցեն զհարկն, ասաց . « Իշս չեմ
Կաւրա որ տամ ձեզ ոսկի, զի նա փիլոն ունէր
եւ ես թուր : » Իշւ շրջեցան զօրքն Տաճկաց
յլ Էդիպտոս եւ առին զԷդիպտոս, եւ դարձաւ
եկն յարուսաղէմ Սմարն . եւ եկն առաջի նո-
րա Սոփրինոս (Սոփրոնիմոս) եպիսկոպոսն Իշ-
րուսաղէմի, եւ ետես զՍմար զի զգեցեալ

(1) Սերէոս (յեր. 168—169) ասէ՝ փախեալ ՚ի զօրս
հարաւայ . եւ (յեր. 214—215) ասէ՝ փախեալ ՚ի զօրս Թե-
տալաց եւ ՚ի նոցունց ոպանաւ :—Ղեւոնդ, ԳԼ. Բ. յեր. 25:
—Թովմա արժրունի, (յեր. 115)»

էր հին հանդերձ և հին մուշտակ , և երբեր նա ապտուսական հանդերձ , և աղաչէր ըզնա զգեճնուլ , և նա ասէր . « Ետ Լստուած 'ի ձեռս իմ՝ զամենայն գանձս Պարսից 'ի Տիւբոն , և նոյնպէս զՀռոմայեցւոցն և զԻսմասկեայ և զամենայն գաւառաց Լգիպտացւոց , և ոչ փոխեցի զհանդերձ աղքատու թեան իմոյ՝ զի մի՛ մոռացայց զիս և հպարտացայց , » և ոչ առ 'ի նմանէ : Եւ ետ եպիսկոպոսին զիշխանութիւն աշխարհին . և խնդրեաց 'ի նմանէ եպիսկոպոսն հանել ըզՀրեայսն Երուսաղեմէ , և ետ 'ի հրամանս նորա ⁽¹⁾ : Եւ ետ հրաման շինել 'ի Տաճարին տեղն մզկիթ նմա : Եւ անտի եկեալ Եսորիս , և Յովհաննէս զօրապետ Հերակլի որ կայր Ելուհա , գնաց առ նա 'ի Կլնշրի , և ետ նուցա հարիւր հազար դահեկան հարկ տարւոյ միոյ , զի այլ մի՛ մտցեն 'ի Սիլագեոս յարեւելից կողմանէ : Եւ լուաւ Հերակլ և բարկացաւ և տարեալ զՅովհաննէս ետ 'ի կապանս . զի Լստուած որ կամէր հանել 'ի նրմանէ զաշխարհն , ետ նմա միտս դառն և հպարտ : Եւ 'ի գալ տարւոյն եկեալ մօին

(1) Ի հրովարտական զոր ետ Օմար՝ Հայոց , ոչ միայն յիշատակի արտաքսումն Հրէից 'ի սուրբ քաղաքէ , այլ և ոչ որ ասէ , 'ի Յունաց որ 'ի չղակալս Երուսաղեմի իցեն , 'ի դալ իւրեանց յուխտ , մի՛ բնակեացին 'ի քաղաքին . քանզի Յոյնք ապրտամբք համարեալ էին :

ի Սիջագետս Տաճկունք. և ի գալն յՍևահա ելին ընդառաջ եկեղեցականքն սիրով. և իմաստութեամբ իւրեանց հանին զզօրականքն սիրով՝ զՀռոմայեցւոցն որ անդ էին : Եւ տիրեցին Տաճիկք Սիջագետաց : Բայց Թլմօզն և Տարա ոչ հնազանդեցան սիրով, և առին զնոսա բռնութեամբ և կոտորեցին զզօրսն որ ի նոսա : Եւ յամին յայն եդին դլսահարկ ամենայն քրիստոնէի որ ընդ իւրեանց իշխանութեամբ :

Եւ յայսմ ամի մեռաւ Հերակլ՝ Թագաւորեալ ամս երեսուն և ամիսս հինգ : Եւ Թագաւորեաց Կոստանդիանոս որդի նորա ամիսս չորս : Եւ ունէր Հերակլ երեք որդի, միոյն անուէն Կոստանդիանոս (Հերակլ-Կոստանդին) և միւսոյն Երակլիս, և կրսերոյն Երակլեակ : Եւ Մարտինէ կինն Հերակլեայ դեղով սպան զԿոստանդիոս (Հերակլ-Կոստանդին), և Թագաւորեցոյց զկրսեր որդին Երակլեակ, և դժուարեալ իշխանքն սպանին զԵրակլեակ և եդին Թագաւոր զԿրատոս զորդին Կոստանդիոսի՝ զԹոռն Հերակլեայ ⁽¹⁾ :

Իսկ Սմար յետ յազմութեանն Պարսից

(1) Հերակլեայ յառաջին կնոջ ծնաւ Հերակլ-Կոստանդին, և ի Մարտինայ յերկրորդէն ծնան Հերակլեակ, Դաւիթ և Մարինոս. իսկ Կոստոս, որ և յանուն հօրն Կոստանդին կոչեցաւ, եր Թոռն առաջնոյն Հերակլեայ : Յերթօս. Եկր. 164 :

և Հռոմայեցւոց՝ սպանաւ 'ի ծառայէ միոջէ
որ ազաչէր առնել նմա դատաստան , և նա
յամեցոյցնէր . և յաւուր միում յորժամ ա-
ղօթէր Սմար , եհար զնա դանակաւ , և մե-
ռաւ՝ թագաւորեալ ամս երկոտասան : Եւ
առ զիշխանութիւնն () թման . և էր սա ա-
գահ և անցանէր զսահմանաւ առաջնոցն ,
և խորհեցան իշխանքն ոպանանել զնա . և ի-
մացաւ () թման և ազաչեաց զի ներեսցեն
նմա , և կոոցցէ 'ի սահմանի առաջնոցն , և թո-
ղեն զնա : Եւ եդին զօրագլուխ զՍաւի (1) .
և եկն Սաւի գորօք 'ի Կեսարիա Սորատուն
եան (2) , և առ զնա և կոտորեաց զՀռոմայե-
ցիսն որ 'ի նմա : Եւ 'ի հինգ ամին Կոստան
գիանոսի յաւարի հարեալ զերկիրն՝ գնաց յւ-
թագաւորն Կոստոս ժողովեաց զօրս և տար
բաժինս երկուս , զմինն ետ 'ի ձեռս Հայկազ-
նայ ումեմն , որում անուեն յաւիթ էր (3) ,

(1) Մաւի կամ Մաւիա (Մոպէէ) , էր որդի Ապու-
Սոփիանայ իշխանին Սիւրիոյ .

(2) Կեսարիա Սարատունեանն էր յերկրին Պաղեստինաց-
ւոց , որ և կոչի Կեսարիա Պաղեստինի , զոր շինեաց Հերով-
դէս , և կոչէր յառաջագոյն տեղին՝ Ալպարս՝ Սարատունն , զոր
ինքն 'ի պատիւ Օգոստեայ կայսեր անուանեաց Կեսարիա . և
է այժմ աւերակ և երեք ժամաւ հեռի 'ի Եռապէս : Եռապէս ,
Պարս . պարսաւ . Հրեի . Գիւր . Ա . ԳԼ . ԺԶ :

(3) Ան է յաւիթ Սահառունի , զոր Հերակլ Ա տար
Կեսարպաղատ 'ի վերայ աշխարհին Հոյոց յամի 631 . և զնա
բաշորեաց Թեոդորոս Ռշտունի յամի 636 : Իսկ Սիւրեա :

և զմիւսն 'ի ձեռս Վաղինեայ⁽¹⁾, որ գնաց ընդ
 Վիրիկիա և սպանաւ 'ի Տաճկացն որք եկեալ
 էին հնազանդել զՎիրիկիա, և երին ընդդէմ
 նորա և սպառեցին զՅոյնսն, սակաւ ինչ թու
 ղեալ փախստեայս: Եւ Վաւիթ գնաց վերին
 կողմամբն, և զօրքն Հռոմայեցիք որք ընդ
 նմա, ոչ ինչ պակաս քան զՀագարացիսն գոր
 ծէին կողոպտելով զբրիստոնեայսն, և առ
 նուին ոսկի և արծաթ և հանդերձս, այլ և
 գկանայս խայտառակէին յանդիման արանցն:
 Եւ ոմն գնացեալ առ Վաւիթ՝ ասաց. « Ինչ
 դէր տաս գործել զօրացդ այդպիսի չարիս,
 զինչ պատահիսանի տաս առաջի Եստուծոյդ:
 Իսկ նա զայրացեալ սաստեաց Եռնականա
 ցըն, և ասէ. « Ես է պատճառ բրիստոնէից
 կորստեան, զի ոչ ինչ է խտիր ընդ մեզ և ընդ
 անհաւատոսն գործովք և լրբութեամբս: Եւ
 առեալ զնոսա դարձաւ 'ի Կոստանդինուպո
 լիս:

Յայսմ Ժամանակի Պատրիկն Վրիգոր ա
 պստամբեաց 'ի յՎիրիկէ. և յանկարծ մտին
 Տաճիկքն յՎիրիկէ և գերեցին, և Վրիգոր

Թուամ անուն զոմն իշխան, ասէ, արձակեաց 'ի Հայս.
 (Եր. 179):

(1) Վաղենտինոս, քանզի օգնեաց Կոստասայ որ և
 կոստանդ, ունել զաթառն կայսերութեան, կարգեցաւ 'ի նմա
 նէ զօրավար Զաս Արշակունի լինել ասէ Սեբեոս, Եր. 175:
 Եւ սպանաւ յազմկի ուրեք յամի 644, կամ ըսա Սեբեոս
 արկաւ 'ի հուր 'ի Ժողովոցոցն յետ գլխաւորելոյ զնա, (Եր. 179):

հնազանդեալ գնաց 'ի կոստանդինուպօլիս :

Եւ 'ի սոյն ժամանակս հրամանաւ Սաւ-
եայ եկին հազար և եւթն հարիւր նաւ յի-
գիպտոսէ , և առեալ զնոսա Սաւի՝ գնաց 'ի
կիպրոս կղզի և խնդրեաց 'ի նոցանէ հարկս .
և ամրացան 'ի քաղաքս և ոչ կամեցան տալ .
և յարձակեցաւ 'ի վերայ նոցա սուրն Հա-
գարու և կոտորեաց բազմութիւն յոյժ : Եւ
չոգաւ 'ի քաղաքն կոստանդիա որ գլուխ էր
կղզւոյն , և լցեալ կայր մարդով և գանձիւք ,
և նստեալ շուրջ զնովաւ՝ էառ զնա և կոտո-
րեաց և երկոյ զնա արեամբ . և արար պրզ-
ծութիւնս յեկեղեցի նոցա 'ի կաթողիկէն
դոր շինեալ էր սուրբն Եպիփան⁽¹⁾, փոխանակ
զի ոչ պահեցին զուղղափառ հաւատն Եպի-
փանու և ոչ զսահմանեալ կանոնս նորա և
զգործս : Եւ լցան զօրքն Հագարու յաւարէ
նոցա , և տուեալ մասն եկեղոցն յիգիպտո-
սէ՝ գնացին յերկիրն իւրեանց :

Եւ յայնմ ժամանակի գրեաց սուրբն Ե-
թանաս պատրիարքն Նորւոց ուղղափառաց
'ի սուրբն Քրիստափոր (Գ) կաթողիկոսն Հա-
յոց, զի խնամ տարցի կողմանցն Պարսից և
Եթովպացւոց (Նորւոց) քրիստոնէից՝ զգու-

(1) Կոստանդիա, որ և Սալամինա, և արդ Կոշի ըստ Տաճ-
կաց Թառւալ , քաղաք է ծովեզերեայ, յորում շինեաց Եպիփան
զին եկիղեցին և մեծացոյց 'ի ժամանակս եպիսկոպոսութեան
իւրում այնք քաղաքի : Վարք սրբոց . յեր. 271 :

շուքուցանել զնոսա յաղանդոյն Նեստորի և Վաղկեդոնացւոցն. «Բանդի գտաք մեք, ասէ, Թուղթ զարթոյն Սարուծայի, եթէ որպէս շնորհքն Նստուծոյ ապրեցայք ազգդ Հայոց ՚ի Բարսումայէ ապականչէ (1): Յորում թող թի գրեալ կայր այսպէս, եթէ Բարսումա մի էր յաշակերտացն Նեստորի և կայր ՚ի Սըճքին, և յորժամ լինէր ժողովն յԱփեսոս առ Թէոդոսիւ, ոչ գնաց Բարսումա ՚ի ժողովն, այլ ասաց՝ եթէ «Լս ընդ իշխանութեամբ Պաւեայ կաթողիկոսի եմ զոր ձեռնադրեալ են Հայք ՚ի Պարսից աշխարհն» Լս զի առաքեալ էին յԱփեսոսէ ՚ի Պարսս խնդրակս Պաւեայ և այլոց եպիսկոպոսացն որ ընդ ձեռամբ նորա էին, և Պաւի գրեալ Թուղթ ուղիղ դաւանութեան և ՚ի ձեռն երկու ա

(1) Այն է Բարձումա եղեսացի Ջերմ աշակերտն Նեստորի, որոյ ուսումն մալար վարդապետութեանն հասեալ և ՚ի Հայո յառաջ Գրիստափորի Ա. գրեաց կաթողիկոսն առ Բարուէ (Պաւիէ), որ էր կաթողիկոս քրիստոնէիցն որ ՚ի Պարսս և յայլ տեղիս, առ ՚ի զգուշացանել զնոսա յաղանդոյն Բարձումայի: Իսկ ոտ զձեռամբ անեալ զթուղթն, որպէս և զայն զոր Բարուէ գրեաց առ եպիսկոպոսունս արեւմտեայց և առ աջի արարեալ զայն Պերողի, բազում ինչ ստուծեամբ քստերով զՀայոց և զԲարուայ իբրու եթէ ապստամբել խորհիցին ՚ի տերութենէ, և Պերող ետ ոպանանել զԲարուէ. իսկ Հայոց ոչ ինչ կարաց Բարձումա հասուցանել չարիս, ալ և ՚ի բաց մերժեցաւ անտի ոպառնալ՝ օր Նորշապուհ իշխանին Աբդուլուոյ: Թովմա Աբդուլնի, յեր. 88: Տե՛ս և ՚ի պատմութեան Միքայելի Չալճեան: Հտ. Բ. յեր. 152-153:

բեղայի առաքեաց յիշխեոս : Եւ դրեալ էր
 'ի Թուղթն Թէ՝ « Եւ մեղադրէք զմեզ վասն
 չգալոյս , զի ընդ իշխանութեամբ անօրինաց
 կամք , և երկեաք եթէ պատճառս կարկա-
 տեն 'ի վերայ մեր , և սուրն սպանող հարցն
 ժերոց դոցէ և զմեզ . այլ զոր ինչ սահմանէք
 ուղիղ դաւանութիւն , հաւանիմք մեք : »
 Եւ Թղթաբերքն առ դայլ Խարսումա եկին
 'ի Եմբին , և տեսեալ զԹուղթն՝ էտու և
 դարձոյց զնոսա և ասէ . « Եւ տանիմ զԹուղ-
 Թըս , դուք դարձարուք և գնացէք զի մի
 կարծիս լրտեսութեան տայք Հռովմայեցւո-
 ցն : » Եւ նոքս պարզմտութեամբ դարձան ,
 և ոչ մեղադրեաց նոցա կաթողիկոսն , այլ ա-
 սաց՝ « Խարիոք արարիք լսելով եղբօրն մերոյ : »

« Եւ յորժամ իմացաւ Խարսումա՝ Թէ
 նշովեցաւ Նիստոր , բարկացաւ և գնաց առ
 Թագաւորն Պարսից և ասէ ցնա . « Եւր մի
 'ի Կոստանդինուպօլիս , առաջնորդ եկեղեց-
 ւոյ , խորհէր հանապազ բարիս առ Պարսիկս ,
 և արգելոյր զՀռովմայեցիսն ասպատակել 'ի
 Պարսս , և վասն այսր պատճառի առաքե-
 ցին զնա յաքսորս , և զսահմանեալի 'ի նմա
 նէ զկարգն խոտեցին և նշովեցին : Եւ կա-
 Թողիկոսս այս (Պաւլի) լրտես է առ ձեզ Հա-
 յոց և Հռովմոց , և ասի Թուղթս որ գը-
 րեալ է զձեզ անօրէնս և արիւնասէրս : »
 Եւ հաւատաց նմա Թագաւորն : Եւ խնդ-

բեաց 'ի նմանէ (Բարսուամ) և ասէ . «Տուր ինձ իշխանութիւն 'ի վերայ ամենայն քրիստոնէից որ ընդ քո իշխանութեամբ են , զի հաստատեցից զկրօնս 'Եստորի բարեկամի Պարսից , և յանհաւանելոցն ժողովեցից քեզ գանձս : » Եւ ետ նմա իշխանութիւն և զօրք : Եւ ասէ . « Տուր 'ի ձեռս իմ զկաթողիկոսս զայս : » Եւ ետ նմա հրաման առնել զոր ինչ կամի . և գնաց առ կաթողիկոսն և ասէ ցնա . « 'Դաւանեա զ'Եստորին . » և նա ասաց . « | Եւայ որ նշովեցաւ 'Եստոր , և եղիցի նը զովեալ : » Եւ կտրեաց զէպու նորա : Եւ լուաւ Թագաւորն և տրտմեցաւ , և կոչեաց զԲարսուամ և ասէ . « 'Ինդէր արարեր զայն : » Եւ տաց' . « | Հայհոյեաց զքեզ : » Եւ ասէ Թագաւորն . « Թէ այդպէս է , գնա և զգը լուին այլ կտրեա , » և չոգաւ կտրեաց :

« Եւ եկն 'ի Բաղդատ և հնազանդեաց 'Եստորի զնոսա , և անտի գնաց 'ի 'Լինուէ . և կալաւ զ|Նարտիրոս արհի եպիսկոպոսն երկոտասան եպիսկոպոսօք և իննսուն երիցամբք և ասէ ցնոսա . « Կամ հաղորդեցէք զիս , կամ հաղորդեցարուք յինէն : » Եւ նոքա ասեն . « | Ը տամք զարբութիւն շան , և ոչ առնումք զարբութիւն 'ի շանէ : » Եւ նա զայրացեալ սպան զքահանայսն և զեպիսկոպոսունն , բերեալ 'ի Սժբին եգ 'ի բանտի 'ի տան շրէի միում , և յետոյ քարկոծել ետ զօրացն , և

ապա կախեաց զփայտէ , և երեւեցաւ նշան
երկնաւոր 'ի վերայ նոցա , և հաւատաց չե-
րեայն և մկրտեցաւ : Եւ ել անտի և կամե-
ցաւ մտանել 'ի Հայք , և իմացեալ Հայոց
առաքեցին և հալածեցին զնա և սպառնա-
ցան նմա, թէ կրկնէ զգալն՝ հրով մաշել ըզ-
նա և զգորսն իւր : Եւ առաքեաց Բարսու մա
'ի Պարսս , և գրեաց առ Թագաւորն՝ թէ ա-
պատամբեցին Հայք 'ի քէն : Եւ առաքեաց
Թագաւորն Պարսից 'ի Հայս առ զօրսպետն՝
զի հրամանաւ Թագաւորին իւրեանց եկես-
ցեն 'ի Պարսս՝ թէ Թագաւորն ոչ կամեսցի
գալ , և առ Թագաւորն նոյնպէս գրեաց գալ
և պատասխանի առնել վասն հաւատոյ : Եւ
գրեաց Թագաւորն Հայոց պատասխանի և
ասէ . « Սէք քեզ վասն հաւատոյ չպարտիմք
ինչ , ոչ գալ և ոչ պատասխանել , բայց թէ
երթաս 'ի վերայ բարբարոսաց , մեք երկցամք
և խաչիւ գամք , այս է քո երգումն և մերն :
Եպա թէ ոչ կամիս կալ 'ի բանն քո , և ոչ
մեք կամք 'ի բանն մեր : ⁽¹⁾ » Եւ լռեաց Թա-
գաւորն :

(1) Միխայէլ պատմագիր անպէտ թուի լինել պատմու-
թեան Հայոց , քանզի 'ի սմին ժամանակի , այն է՝ առ Պերո-
զիւ , մարզպանք կառավարէին զՀայս 'ի կողմանէ Պարսից ,
և երեւելի էր յայնժամ Վահան Մամիկոնեան : Դարձեալ
զպայման դաշինն եղեալ 'ի մէջ Պերոզի և նախարարացն Հա-
յոց , ոչ ուրեք գտածեմք առ պատմագիրս մեր աւանդեալ ,
Պերոզ 'ի Թախանձելոյ Աշուղայի վրաց քաղաքի և Շղոմ :

ո՛ր, սուրն սատանայի և երկրորդ ջրհեղեղն աշխարհի այսու պատճառաւ ոչ եմուտ 'ի Հայո, այլ գարձաւ 'ի վերայ Լ'սորոց վաւրն բազում մեղաց մերոց : Եւ արար երեք ժողով, 'ի Կատիղբոն, 'ի Վադրի, 'ի Վրաւմիա, և գրեաց զանօրէնութեան ⁽¹⁾ սահմանն 'Եստորի' կանոնս : Եւ զոչ հաւանեալն սատակէր անողորմաբար, կամ'նահառակիլ արժան է ասել ճշմարտապէս՝ պայծառագոյն պսակաւ քան որ 'ի կռակաշտիցն կատարեցան : Քանզի՝ որպէս լսեմ, եւ թն հազար և ութ հարիւր եկեղեցական եպիսկոպոս և երէց և սարկաւագ կատարեցան 'ի հմանէ, և աշխարհականացն թիւ ոչ գոյ. և վասն այսորիկ սողաչեմք զձեր սրբութիւնդ, զի ըստ կարի երթայ 'ի ձէնջ բժիշկ ուր յաճախեաց հիւանդութիւնն, կատարելով զ՛նաքելոյն թէ՝ «Վուք սր կարողդ էք, զտկարութիւն տկարացն բարձէք. » զի մի պակասեցի ցութեանն սուրբ ամենեւին հեղձեալ յորոմանցն բաղմութենէ : Ողջունեմք զամենայն աթոռակիցս ձեր մերովք աթոռակցօքս : Ողբերուք 'ի վէմն հաւատոյ ուղղափառութեան 'ի Տէր մեր (Յիսուս Քրիստոս : »

Ի Թուին Լ'սորոց ԶԿԵ (965) և Հայոց

Հագհոյ Պարսկի և այլոց միջնորդաց հետգհետէ եթող յազատութիւն զախարաբան առանց թեռութեան, յամի 466 :

(1) Յօրինակէս՝ զանօրէնութիւն :

ՂԱ (92) (1) կրկին աւերեցաւ Կիպրոս 'ի Տաճկաց . զի լուան թէ դարձեալ ժողովեցան 'ի նա բնակիչք , և գնաց իլղուր (Լիւու-էլ-Համուար) զօրագլուխն Տաճկաց (Արաբայ) և արար զնա գետնափոր և եղև ծակամուտ , և ինչ 'ի նմա ոչ եթող ստացուածս , բայց սակաւ մարդիկ , յորոց երգումն առեալ եթող անդ : Իսկ Սաւի գնացեալ 'ի Ռոդոս կղզի և առ զնա և աւերեաց . և անտի գընացեալ 'ի Լլետէս , առ զնա փութանակի , նմանապէս և զՍարութ և Ղլու (2) , որ են կրդ զիք ամրագոյնք , առեալ և (ետ) քակել զնոսս : Իսկ 'ի Ռոդոս կղզի տեսեալ զպատկերն պղնձի մարդակերպ , որ մի էր յեւթն հրաշիցն , զոր բազում պարանօք և նգօք շրջեցին . և գտաւ չափ երկայնութեան նորա հարիւր և հինգ ուտրն , և վառեալ 'ի ներքոյ հուր՝ թուլացան շամփուրքն և քակեցին և կապեցին երեք հազար բռն . և գնեաց զնոսա Հրեայ մի 'ի Հեմայ :

(Յայտմ ժամանակի եղև սով սաստիկ , մինչև կերսն և ընդ այլ գարշելիս՝ զմիմեանս : Եւ 'ի Գերմանիկէ , որ է Սարաշ , այր մի աւուռնն Լիլիէ՝ բնակէր յայրի մի , և զինի սռ

(1) 965 թիւն Ասորոց պատասխանէ 102 թուոյն Հայոց :

(2) Մարութ է Արագոս կղզին , և կու է կով կղզի յեւասակեալն 'ի Գործո Առաքելոց (ԳԼ. ԻԱ. 1) , որ 'ի Տաճկաց կոչէ Գոշ ապուս :

վայն ոչ եթող զանօրէնութիւնն , այլ գողա-
նայր մանկունս և ուտէր . և կարծէին զնա
մինակեաց , և ինքն միօրթարէր զծնողսն ման-
կանցն . և յետ ուտելոյ նորա յիսուն և մէկ
մանկունս , յայտնեցաւ և կախեցաւ : Եւ 'ի
սոյն ժամանակս հողմ ուժգին հիւսիսային ե-
կեալ փլոյց բազում եկեղեցիս և բրգունս
բազումս , և քակեաց անտառս բազումս :

Եւ յաւուրս Կոստանդեայ որդւոյ Հե-
րակլեայ երեւեցաւ այր մի 'ի Կոստանդինու-
պօլիս Մաքսիմոս անուն , որ խօսեցաւ հեր-
ձուածս 'ի 'Քրիստոս՝ երկուս կամս և երկուս
ներդործութիւնս , և ոչ ընդունեցաւ , բայց
'ի Հռոմ ոչ արհամարհեցաւ յորժամ լուան⁽¹⁾ :
Իսկ յայսմ ժամանակիս յաւուրս Կոստոսի թո-
ռինն Հերակլեայ , 'ի Կոմանա Հայոց կոմս մի
անուն Թէոդորէ խնդրեաց 'ի ոյապէն Հռո-
մայ , որում անուն էր Մգաթոն , զի վասն ա-
սորիկ արասցէ քննութիւն , զի չնճեն ասէ
ոմանք վասն երկու կամաց և երկու ներդոր-
ծութեանց : Եւ Մգաթոն արարեալ ժողով

(1) Մաքսիմոս էր երէց վանացն Խրիստոպօլոյ , որ խոս-
տովանէր 'ի Քրիստոս երկուս կամս , վասն որոյ 'ի ժողովի
ուրեք գումարելոյ 'ի Կոստանդինուպօլիս յամի 675 , դատա-
պարտեցաւ և աքսորեցաւ 'ի Լազիկէ : Զկնի հնգից ամաց
(680) եղև ժողովն Կոստանդինուպօլիս , յորում որոշակի
ընկալն դաւանել 'ի Քրիստոս երկուս կամս և երկուս ներ-
դործութիւնս ըստ երկուց բնութեանցն , և դատապարտե-
ցին զմիակամեցաւանսն :

հաստատեաց զհաւատն յաքսիմոսի յետ հա-
ջիւր քսան և հինգ ամի ժողովոյն՝ Բաղկեդոնի,
զի ասացին թէ՝ բնութեանն յատուկ կամք
պիտի և ներգործութիւն, և զայս ոչ զգացին
յիմարեալքն այն, թէ և անձն այլ պիտի ա-
ռանձինն և յատուկ՝ որ է յետորին (1) :

Ի թուին Նորոց 242 (966) և Հայոցն
29 (93), և յերեսուն և եւթն ամի Նրաբկաց
բռնակալութեանն, և ՚ի տասն ամի Կոստոսի
և յինն ամի Սմանայ, Սաւի զօրապետն կազ-
մել ետ ՚ի Տրապօլիս յոյժ բազմութիւն նա-
ւաց՝ երթալ ՚ի Կոստանդինուպօլիս : Եւ էին
ընդ վերակացուն երկու զինուորք՝ որդիք հա-
ւատացելոց, (որք) հանին զյորանդ ծառայան
որ կային անդ, և սպանին զամենայն զգօրսն
և այրեցին զնաւսն առ հասարակ, և ինքեանք
ելեալք ՚ի մի նաւոյն՝ գնացին ՚ի Հռոմ (2) :
Եւ զայս լուեալ Սոււեայ՝ արար այլ պատ-
րաստութիւնս նաւաց, և կազմեայ զօրս և
ետ ՚ի ձեռն Նյուլղուրի (Նյու-էլ-Հափուար)
երթեալ ՚ի Կոստանդինուպօլիս : Եւ զայս լը-
ւեալ Կոստոսի, եկն ՚ի Փիւնիկէ, որ է Նքայ (3)

(1) Այս ժողով եղել յաւուրս Կոստանդնի Պուգոնա-
պոսի յամի 680, այն է զինի երկերիւր քսան և ինն ամաց ժո-
ղովոյն Բաղկեդոնի, զոր թերեւս թարգմանիք սխալեալ են :

(2) Սեբեոս. յեր. 185.—Ստեփան Ասողիկ, յեր. 123—
124.—Վարդան, յեր. 98 :

(3) Բառքս՝ որ է Ասայ յաւելեալ թուի ՚ի թարգմանչէն,
զի ոչ ՚ի Պողոմայիտ եկն կայսրն, այլ մերձ ՚ի Էռաւն Ուլա՝
պիտ որ և կոչի Փիւնիկ, մերձ ՚ի Պրուսա քաղաք :

և էր ընդ նմու թէոգոսիէ եղբայր իւր բազմութեամբ նաւաց ընդ ծով եկեալ: Եւ յորժամ գիտացին Հագարացիքն, առեալ զնաւսն ելին ընդ դէմ նոցա. և յայնմ գիշերի որ վաղիւն լինելոց էր մարտն, կոչեաց Կոստոս Թագաւորն երազահան, և ասէ. «Տեսանէի զիս յերուզի 'ի Թեսաղոնիկէ: Դ Եւ ասէ երազահանն. «Եւ ան թէ չէիր ննջել, ոչ գրեզ յայն տեղին տեսեալ. զի Թեսաղոնիկէ յաղլո-Ռի-ն ալոց Թարգմանի⁽¹⁾: Դ Եւ արհամարհեսց ըզբանս նորա Թագաւորն, և եղև պատերազմ 'ի վերայ ծովուն սաստկագոյնս՝ մինչեւ փոշին որպէս 'ի ցամաքի պղտորէր զօդն, և յաղթեցաւ Կոստոս և հազիւ զերծաւ սախաւուք. և թիւ անկելոցն զսրս գտին յեզս ծովուն՝ քսան երեք հազար արանց: Եւ կամեցան գլնալ Հագարացիքն 'ի Կոստանդինուպոլիս և եկն Պտղոմէոս հրամանաւ Թագաւորին և խառացաւ տալ հարկս և ստեայ, և գնացին Հագարացիքն յերկիրն Սաւրացոյ. և եկն Պտղոմէոս և եբեր հարկս երեք տարւոյ, և Վրիգոր զորդին իւր պատանդ, և գնաց⁽²⁾, Եւ Կոստոս վասն երկեղի Թագաւորելոյ՝

(1) Թեսաղոնիկէ քանակն ըստ Յունաց Առաւածայազմ, այսպէս կոչեաց զայն Փրիլպպոս արքայ Մակեդոնացոց յառնուն զնա յաղթութեամբ:

(2) Սիբէոս Երբ. 185—186, և ալ պատմագիրք Հայոց Պոպկոպ կոչեն զՊտղոմէոս զօրավարն Յունաց, որ կատարեաց ընդ Մաւեայ զպայման հաշտութեանն 'ի Դամասկոս:

սպան զեղբայր իւր Թէոփոսիէ, և եղեւ ա-
տեցեալ յամենեցունց, և գնաց 'ի Հռոմ.
և կոչէին զնա 'ի Հռոմայ 'ի Կոստանդինու-
պօլիս: Եւ ելեալ 'ի Հռոմայ՝ եկն 'ի Սիռա-
կուսա. և հաճեցաւ ընդ տեղին, և առա-
քեաց կոչեաց զսրգիսն, և ոչ ետուն զօրքն,
այլ արարին զնոսա Եւտուկարտոր՝ զԿոստան-
դիոս, զՏիբերիոս, զՀերակլ, և նստան 'ի
Կոստանդինուպօլիս. և Թագաւորն ոչ իշխեաց
եւանել 'ի Սիռակուսայ, զի լսէր Թէ կոչեն
զնա զօրքն երկրորդ Կային՝ սպանող եղբօրն:

Եւ յայտմ ժամանակի սպանաւ Սթման
Թագաւորն Տաճկաց յԱթրասլ քաղաքի վասն
պիղծ դործոց, և պատառեցաւ իշխանու-
թիւնն յերկուս, 'ի Բաբելոն և յԱգիպտոս:
Եւ փեսայ Սահմեաի Թագաւորեաց 'ի Բա-
բելոն և յԱտրիս, և յԱգիպտոս Սաւի Թա-
գաւորեաց: Եւ փոխեալ Սաւի զԹագաւո-
րութիւնն յԱթրասլոյ 'ի Դամասկոս, և Թա-
գաւորեաց ամս քսան: Եւ զկնի եւթն ամի
խաղաղութեանն գնաց Սաւի և աւերեաց
զԴադատիա և զԵսիա և զԻւթանիա:

Եւ 'ի սոյն ժամանակս սպան Նդրէ սորա-
տելատ զԿոստոս 'ի Սիռմի (1), 'ի ժամ քաղա-
նեաց լցեալ զգլուխն սապանաւ, և 'ի փակել
աչոցն՝ եհար դանակաւ և մեռաւ, և Թա-

(1) Կոստոս որ և Կոստանդ, սպանաւ 'ի Սիրակուսա քա-
ղաքի Սիկիլիոյ և ոչ 'ի Սիրմիոն:

գաւորեցուցին զպատրիկ մի Հայ ազգաւ ,
 Սէժէժ անուն , և էր բարեպաշտօն : Իսկ
 որդին Կոստոսայ Կոստանդին զօր ժողովեալ՝
 սպան զՍէժէժ և ինքն թագաւորեաց ընդ
 եղբարս իւր :

Եւ ՚ի սկիզբն թագաւորութեան նոցա գե-
 րեցան Ղփրիկէ ՚ի Տաճկաց ութսուն հազար
 անձինք , և դարձեալ եկին Տաճիկքն ՚ի Սիւ-
 կիա (1) և կոտորեցան ՚ի Յունաց երեսուն հա-
 զար անձինք , և այս էր առաջին պարտու-
 թիւն նոցա :

Յայսմ ամի այդ մի ՚ի Բալթաքոյ Կալանիկէ
 անուն , Լյորի ազգաւ , առաջին իմացաւ ըզ-
 'Լափտն (2) , և այրեաց զնաւսն ՚ի վերայ ծո-
 վուն՝ լցեալ զօրօք Տաճկաց : Եւ յայսմ ժամու
 նակի երեւեցաւ ծիածանդ զբովանդակ գի-
 շեր մի լի երկնիւք՝ բոլորեալ և պարագրեալ
 զգունդն երկնից , և զարհուրեցաւ ամենայն
 աշխարհ :

Ի յինն ամի Կոստանդիայ ելին ՚ի Յունաց
 զօրք և բնակեցան ՚ի լեառն Սիբանանու և
 կոչեցան ապստամբք , և Լյորիք կոչեցին ըզ-
 նոսա Ղուռճանք . և առին ՚ի Սիբանանու

(1) Սիւս թարգմանութիւնն ունի Կիւլիս , ըստ մեզ՝
 կարծի թէ իցէ Լիւտիա գաւառ յարեւմտից Փախլագիոյ :

(2) Նափտն է նափ , այլ աստ կամի նշանակել զբռնա-
 կան հուրն , որ վառէր և ՚ի մէջ ջրոյ , որով Յշնք յազթող
 գտանէին ՚ի ծովամարտս՝ այբերով զնաւս թշնամեաց :

լեռնէն՝ մինչեւ 'ի սեաւ լեռնն . և թուի թէ՛ այսու պատճառաւ կոչին Վրացիք Ղուռ-
ճանք ⁽¹⁾, զի ապստամբեցին 'ի Հայոց ծառա-
յութենէ և 'ի հաւատակցութենէ : Եւ ելին
Տաճիկք և ջնջեցին զապստամբսն :

Եւ յայսմ ամի Յովհաննէս որդին Սէփե-
ժայ հալածեաց զԽոստանդին զեւթն ամիս
վասն սպանութեան հօրն , և ապա սպանաւ
և ինքն : Եւ հպարտացաւ Խոստանդին յաղ-
թութեամբն , և արհամարհեաց զերկոսին
զեղըարսն և ընկէց 'ի թագաւորութենէ .
և իշխանն | Էւոն ասաց ցնա . « | Ը տամք քեզ
միայն թագաւորեալ : » Եւ նա կաշառօք կու-
րացոյց զգօրսն և կտորել ետ զէզուն և զձեռն
և զոտն | Էւոնի : Եւ եղեւ նմա որդի և կու-
չեաց Յուստիանէ :

Եւ զկնի Սաւեայ թագաւորեաց Տաճ-
կաց Եղիտ որդի նորա՝ ամս երեք և ամիսս
վեց , և մեռաւ : Եւ ապստամբեաց Սուխ-
թար 'ի Բաբելոն , այր կեղծաւոր և սուտ որ
ասէր զինքն տեսող և մարգարէ . և 'ի յԵւթ-
րաբ թագաւորեաց Լբդլա ⁽²⁾ : Եւ 'ի Իս-

(1) Վերք առ Եւրոպացիս կոչին շխորձիանօ , և առ
Մահմետականս կիւրձիւ . իսկ Վրացիք կոչեն զինքեանս Քար-
թուէլի , եւեալ 'ի Քարթլոս բառէն , որ համարի առաջին նա-
խահայր իւրեանց :

(2) Մուխթար որդի էր Ապու—Ռբէիդայ . և տիրեաց
Քուֆայ՝ յամի 683 . իսկ Աբդլա էր որդի Զապէիրայ , որ
եր խալիֆայ Մէքքէի :

մասկոս զորդին ի զիտայ խորհեցան դնել թա-
գաւոր . և եղեն պատերազմունք , և այր մի
ծեր յ' թրաբոյ ⁽¹⁾ անկեալ 'ի մէջ նոցա աղա-
չէր խաղաղանալ . և ետ նոցա խրաոտ 'ի յե-
րեք նեա զրել երեք մարդոյ անուն , և իցէ
յերիցն մի ինքն , և ձգել զնետան 'ի գետինն
(և) տացեն առնուլ զնոցանէ զմինն տղայի մի ,
և որոյ նետն առցի՝ այն թագաւորէ : Եւ ել
վիճակն ինքեան և թագաւորեաց , որ և յեա
ամի միոյ մեռաւ : Եւ դարձեալ բաժանե-
ցան , բայց թագաւորեաց Լբդլմլըք որդին
Սրուանայ : Եւ յայսմ ամի մեռաւ Կոստան-
դին և թագաւորեաց Յուստիանոս որդի
նորա : Իսկ Լբդլմլըքն նեղեալ յապստամբս-
ցն՝ արար սէր ընդ Յուստիանոս ամա տանն ,
և խոստացաւ նմա տալ յամենայն ամի հա-
ղար դահեկան և ձի մի և ծառայ մի , և Կիս-
րոս տացէ հարկ Տաճկաց և Յունաց : Եւ
Հայք ձեռն ետուն 'ի Յոյս : Եւ զի երկրորդ
անգամ բնակեցան 'ի իբանան երկոտասան
հազար ապստամբք , հանին զնոսա Հռոմա
յեցիք և տուրան 'ի Հռոմ ⁽²⁾ :

(1) Ան է Մրուան որդին Հաբեմայ , որ ել յիշխանու-
թիւն խալիֆայութեան յամի 684 :

(2) Աբդ—ըլ—Մեէք որդին Մրուանայ նեղեալ յապս-
տամբացն որ 'ի Լիբանան լերին 'ի Մարդայիտաց , զորս Սե-
բեոս (յեր . 216) Մարդոցէք անուանէ , տեսալ և զյաջող-
ուագո Յունաց , կըռէ գաշն խաղաղութեան ընդ Յուստինի-
անոսի Բ : Աբդ—ըլ—Մեէք յանձն առնու հատուցանել նմա

Ի տոյն ժամանակս էր սուրբ վարդապետն Յակոբ ուռհայեցին ՚ի գաւառէն Լ՚նտիոքայ, որ ուսաւ լեզու և գիր յունարէն և եբրայեցեալն, որ պնաց և եմուտ պատճառաւ ընդ հրէութեամբն, և Թարգմանեաց զԺաժուկան Հրէիցն յասորի լեզու : Եւ արար մեկնութիւնս բազում գրոց, և եղև եպիսկոպոս Ուռհայոյ, և կատարեաց զկեանս իւր յերկիրն Քեսնոյ, ՚ի վանսն որ կոչի սուրբ Յակոբայ :

Իսկ Լ՚բղլայն հնազանդեաց զպատմաբարն : Եւ ՚ի ժամանակին յայնմիկ գերեաց Յուստինիանոս զԵկպրոս . և եղև շմար ընդ միմեանս Պարսից (Լ՚րաբայ) և Հռոմից : Եւ առաքեաց զԵմիստ Լ՚բղլայն՝ զամիրայն Պ զերոյ յերկիր⁽¹⁾ Հռոմայեցւոց ՚ի Կեսարիա : Եւ Հռոմք ՚ի վարձու առեալ զԵկլաւսն, եկին պատերազմել ընդ Եմիստ, և կոտու

ամ յամէ հազար գահեկան ոսկի, նեղդ մի և ծառայ մի, և Յուստինիանոս շնորհէ Ամիրայն զկէս հարկացն Եկպրոսի, երկրին Հայոց և Վրաց, նոյնպէս յանձն առնու կայսրն ազատել զԱրաբացիս յարշաւանացն Մարդայիտաց, ընդ որս անգագար ՚ի կուռի կայր ձեռնառութեամբ Հայոց, որոց զօրավարք թէոդորոս Ռշտունի՝ ըստ պատմելոյ Սեբեոսի, և ՚ի լրումն այսր յօգուածոյ դաշինն Յուստինիանոս ՚ի բաց հանեալ ՚ի Լիբանանէ երկուստոսն հազարս յապստամբացն Մարդայիտաց, ցրուէ զնոսա ՚ի Հայս, ՚ի Պամփիլիա և ՚ի Թրակիա :

(1) Այս Մահմէտ էր որդի Մուսանայ եղբօր Աբգրէլ Մեղէք ամիրայի, որ յամէ 692—708 կառավարեաց ըզ Միջագետս, զՀայս և զԱսորպատական :

րեցան Հռոմայեցիք, և մնացեալ Աղլաքն եղեն ընդ Տաճկաց՝ եւթն հազար անձինք, և եդին զնոսա Տաճիկքն յԱնտաք և ՚ի Կուրիս (1) տուեալ նոցա կանայք և ապրանք:

Ի ԽԶ (1006) Թուին Լսորեաց և ՚ի ՃԼԳ (133) Թուին Հայոց եկին Հռոմայեցիքն յերկիրն Անտաքայ պատերազմել ընդ Տաճկաց, և կորեան ՚ի նոցանէ բազումք, և մնացեալքն ՚ի նոցանէ փախեան. բայց և յերկոցունց կողմանցն անկան բազումք զառաջինն, և ապա յաղթեցան Հռոմայեցիք. և Թիւ ապա ներլցն յերկոցուն կողմանցն գտաւ քառաւսուն բիւր, յերեքն Լսորիւ ամսոյ, և տեղի պատերազմին Պուշիրիքն, ուր մինչեւ ցայսօր երեւին ոսկերքն ՚ի հերկել անդաստանացն:

Ի յեւթանասուն և հինգ ամին իւրեանց Տաճիկունք բարձին զպատկերս ՚ի գրամէ և ՚ի դահեկանէ, և շինեցին միայն գրով առանց պատկերի դահեկանս և դրամս և փող վասն նախատանաց պատկերապաշտութեան. Ի սոյն ժամանակս Յուստիանոս խառացեալ սպան զբազումս յիշխանացն և ՚ի զօրացն, և զչարեալ կալան զնա և կտրեցին զբիթն և եդին ՚ի բանտի, և Թագաւորեցուցին զոմե ի եւոն անուն (2): Իսկ Լսփիմրոս (Լքսիմաւրոս) զօրապետն որ էր ՚ի Կիլիկիա, եկն և

(1) Կուրիս՝ քաղաք է ՚ի սահմանս Եփրատացւոց:

(2) Ղեւոնդ. Գլ. Ե. Եր. 37:

եհան զ| եւոն և ինքն թապաւորեաց . և սա հնազանդեցոյց զ|Ալլաւան . և սա ելեալ 'ի վերայ Տաճկոց . յերկիրն Սամիսոն , և սպան 'ի նոցանէ հինգ հազար յոյր , և առեալ աւար և գերի՝ դարձաւ :

Իսկ Աբդըւս ⁽¹⁾ կացոյց երկու զօրապետ , զ|Սահմէտ և զՀաջալ , որք անողորմաբար կային և վարէին զիշխոանու թիւնն | . յս | Սահմէտ նենգիւ ժողովեաց զարքայազունն Հալոց 'ի Նախջաւան , և ջանաց դարձուցանել 'ի կրօնս իւր . և յու հաւանեւ ի նոցա , ածեալ 'ի մեծ եկեղեցին՝ հրով այրեաց զնոսա ⁽²⁾ : Հայսմ ժամանակի գովեցաւ իմաստու թեամբ և աստուածապաշտութեամբ այր մի 'ի յ|Առհա՝ Աթանաս անուն , որդի Լուամայի , և տարան զնա առ Աբդըւս և մեծարեաց զնա , և եդ 'ի տան թապաւորութեան իւրոյ մատաւ կարար և վերակացու տան և ամենայն ընչից իւրոյ . և տայր նմա յամենայն ամի վաթսուն հազար դահեկան , և թիւ զօրացն տային նքմա ամեն մին՝ դահեկան մի 'ի տարին : | . Ն սա արար քաղուսմ դիւրութիւնս քրիստոնէից ուղղափառաց : | . Ն սա շինեաց յ|Առհա երկու եկեղեցիս , զմինն յանուն Աստուածած-

(1) Կոչի սա և Աբդըւս-Մեղէք :

(2) Աեւոնդ ԳԼ . 2 . յեր . 56 :—Ստեփ . Ասողիկ , Գիրք Բ . ԳԼ . Դ . յեր . 127 :—Յովհ . Կաթ . ԳԼ . ԻԱ . յեր . 125 :—Սամաւէլ :—Վարդան , յեր . 99 :—Կիրակոս , յեր . 37 :

նին և միւս եւս յանուէն սուրբ (Թէոդորոսին, բերեալ զնշխարս նորա յԵւթայիտոյ՝ որ է Լիւ լաթայն⁽¹⁾ և եդ ծնդ։ Եւ ՚ի մէջ երկու եկեղեցւոյն շինեաց գետնափոր տեղի Վաստառակին, և գնեաց զսուրբ Վաստառակն ՚ի Տաճկաց ՚ի յիսուէն հազար դահեկան, զի ընդ իշխանութեամբ նոցա էր յայնժամ, և եդ զայն անդ ՚ի ծածուկ. և իջանէին սանդղօք և ՚ի տօնին հանէին ՚ի տեսիլ ժողովրդոցն, մինչև ՚ի ժամանակս Յովհաննէս պատրիարքին, և նա ամփոփեաց եւս խորագոյնս, եդեալ ՚ի մէջ վիմաց, և ոչ ուրեք գտանի. որ և գրեաց իսկ Ճշմարտապէս որ ամփոփեացն թէ՛ « Ես պահեցի ասանց գտանելոյ վասն երկեղի աւսօրինացն. » և թէ՛ ո՞ր է զոր Հռոմայեցիք ունին, ոչ գիտեմք :

Եւ յայսմ ժամանակի թագաւորեաց Լեւդըմլէին սրգին Սապլամա յերկրին Կընչոյ, որ է Հալպ : Ի տասն և ինն ամին իւրոյ Լեւդըմլէք առաքեաց զՍելիմ⁽²⁾ ՚ի վերայ Սանուեստիոյ և առ զնոսա :

(1) Ապլաթայն է Ապլագա կոչեցեալն ՚ի հոց, որ հասարակ անուամբ Եւթայիտա ճանաչի. և է գիւղ ՚ի սահմանս Ամսոխոյ Պոնտացւոց, ուր ծնաւ ուրբն Թէոդորոս ստրատելոգ, և անդ ամփոփեցաւ մարմին նորա :

(2) Մապլամա կամ Մալիմ, ըստ Յունաց՝ Մասալմա, էր արդարեւ որդի Աբդ—ը—Մէլէքոյ, որ վարեաց զհին եղբօր իւրոյ Վլթայ՝ զիշխանութիւնն Խաղէֆայութեան, և ըստ կարգի պատմութեանն համարի եթէ առ կենդանեալ

Եւ ի սոցն ամի ել Յուստիանոս ի բան-
տէն զկնի տասն ամի արգելմանն , և դնաց
առ խաբան թագաւորն խաղրաց . և նա խըն-
դութեամբ ընկալաւ զնա , և ետ զդրստոր
իւր նմա ի կնուծիւն . և ձեռն ետ ի Ռուլ-
զարսն , և եկն ի Կոստանդինուպօլիս և Ե-
փիմրոս (Եսիմարոս) փախեալ , և զի եւսն
սպան և զբազումսն կոտորեաց յարքունեաց
և զայլսն արատրեաց , և արար զարքունիօն դա-
տարկս . և գտեալ վեց հազար հաճիկ պերի-
ազատեաց գնալ խաղաղութեամբ : Եւ բա-
զում զօրս առաքեաց ի խնդիր կնոջն և խեղ-
դեցան յալիս ծովուն . և լուեալ խաբան տրտ-
մեցաւ և առաքեաց մեղադրեաց նմա և ասէ .
« Եւմիոս , ընդէր բազմութիւն զօրաց առա-
քեալ ի խնդիր կնոջ . կարծէիր թէ ար-
գելուլ կամիմ . արդ առաքեա սակաւ և
առ զնա : » Եւ լուեալ ուրախացաւ , և ա-

թեամբ հօրն վարեաց և զպաշտօն զօրավարութեանն նոյնպէս
և եղբարցն Վլթայ և Սիւլէյմանայ , Ղեւնեգ գրէ , թէ Սիւ-
լէյման յորժամ փոխանորդեաց զիշխանութիւնն , առաքեաց
զՄալիմ զօրավար ի գրունս Կասբից ի Դարբանդ (Գլ . 2 .
յեր . 64) : Յովհաննէս կաթողիկոս (ի պարմոնիւն Գլ . ԻԱ .
յեր . 126) . Վթաղիման անուանէ , եթէ շիցէ խանդա-
րեալ յօրինակչաց , զոր մարթ է ընթեռնուլ Մաւրաման և
Սուլէյման , բայց յետինն ուղղագոյն երեւի . քանզի յաջորդ-
քնէ զնա Վլթայո Տեո և ի Մովսէս Կաղանկատուացի (Հա .
Բ . յեր . 46) : Սաեփան Առաղիկ (յեր . 126) , որ գրէ հա-
մաձայն Ղեւնեգայ , — Իսկ Կիրակոս (յեր . 37 . տիպ Մահու-
այ) Սուլէյման , ասէ , առ զԴարբանդ :

ապրեաց եբեր զկինն իւր և զորդին Տիրե-
րիոս ⁽¹⁾ :

Ի Թուին Լսորուոյ ՌժԵ (1015) և Հայոց
ՃԾԲ (152) ⁽²⁾ և շինեաց Սյլիմն զՍանուեստիա
ընդարձակս՝ բարձր և ամուր պարսպով, և
կացոյց ի նմա զօրս՝ կալ ընդդէմ Հռոմայե-
ցւոցն : Եւ ի սոյն ամի մեռաւ Լբզլմիքն
և Թադաւորեաց Սլիթ ամս ինն և ամիսս
հինգ : Յայսմ ժամանակի հալածեաց Յուդ-
տիանոս զազգս Հայոց յիշխանութենէն իւր
ի ձեռն Փիլիպիկոսի, և խնդութեամբ ըն-
կալան զնոսա Տաճիկք ի Սեւթինի և ի Սի-
ջագետոս : Եւ եղեւ մեծ ամրութիւն ուղ-
ղափառաց Լսորուոյ՝ կալով ընդդէմ երկա-
բնակացն, և շինեցան վանորայք և անա-
պատք և գիւղօրէք Հայաստանեայց, և կան
մինչեւ ցայսօր :

Իսկ անօրէնն Սահմէտ յարոյց սաստիկ
հալածանս հաւատացեալ Լրաբկացն, և ըմ

(1) Յուստինիանոս փախուցեալ առ Թադաւորն խաղ-
քաց, ամուսնացաւ ընդ դստեր նորա Թեոդորայ, յորմէ ե-
ղեւ Տիրերիոս : Իսկ Աբսիմար երկուցեալ ի նիզակահու-
թենէն նոցա, խորհեցաւ կաշառել զԹադաւորն խաղքաց առ
ի սպանանել զՅուստինիանոս, որայ իմացեալ փախեաւ առ
Բուլղարս, և առեալ ի նոցանէ յօգնականութիւն հնգե-
տասան հազար զօրս, գիմեայ ի վերայ Կոստանդնուպօլիսի
և առ զայն, (Թէոփանէս, յեր. 312:—Նիկիփոր, յեր. 27):
Ղեւոնդ՝ խաբանայ զօրօքն, առեւ, եկեալ և տրեւալ Կոստան-
դինուպօլիսի. յեր. 38 :

(2) Յօրինակին ՃԽԴ :

բռնեաց զգլխաւորն նոցա և չարչարեաց
ազգի ազգի հարուածօք վասն հաւատոյ և
սպան զնա, և ձգեցաւ մարմինն նորա զա-
ւուրս երեսողն, և ոչ հոտեցաւ և ոչ մերձե-
ցաւ թռչուն և ոչ գաղան, և յամօթ եղեւ
Սահմէտ: Եւ հաստատեցան քրիստոնեայքն
ի մեռանելն նահատակութեամբ վասն ան-
ուանն Քրիստոսի՝ բազմութիւն յոյժ. և նա
անխնայ կոտորէր:

Ի սոյն ժամանակս գնաց Սյւլիմ յերկիրն
Կապադովկացւոց և սպանին ի Հռոմայեցւոց
քառասուն հազար անձինս ի զօրացն Զու-
տիանեայ. և առին զՏօնա (Տիանա) քաղաք
և առ Սյւլիմ զՏարանդա, և եկեալ ի Կիլի-
կիա առ զԴոճում և զՊաւտանդա, և այլ բա-
զում քաղաքս. և զօրն Տաճկաց կայր ի Տա-
րանդա յայնմ հետէ: Իսկ Փիլիպիկոս սպա-
նեալ զՅուստիանոս և զՏիբերիոս որդի նա-
րա, և թագաւորեաց ինքն: Եւ ի սոյն ա-
ւուրս ել հրաման ի Սլլիմայ՝ զքրիստոնեայս
ածել յեկեղեցի և սպանանել եթէ ոչ ու-
րանան ի հաւատոց. և անթիւ կոտորեցան
ի հրամանէ նորա ի Քրիստոս հաւատացեալ:
Եւ Փիլիպիկոս (Փիլիպիկոս) թագաւոր վար-
ժեալ էր գրովք սրբովք, այլ և արտաքնոցն
ևս. տա ջանաց և արհամարհեաց զվեցերորդ
ժողովն զաղանդն Սաքսիմոսի, և ոչ կամե-
ցան խմորեալքն յաղանդն: Ի սոյն ժամա-

նակս ան Սյւլիմ զՍմասիա, և առին զՆոտիոք Վիսիգեայ. և յետ երկու ամին Թագաւորեւոյ Փիլիկտոսի, հանին զաչս նորա և արքայքին. և Թագաւորեաց Նաստաս ամս երկու : Եւ մեռաւ Սյլիթ և Թագաւորեաց Սուլիման ամս երկու : Եւ ՚ի սոցն ամի ան Սյլիմ զԵրկիրն Վաղատացւոց և զԵրդսն որ ՚ի նմա : Եւ առաքեաց Նաստաս զոր ՚ի կողմն արեւմտից, որ և ամիրսեալք սպանին զօրագլուխն իւրեանց . և Թագաւորեցուցին զԹէոդոսիէ, և փախեաւ Նաստաս ՚ի Նիկիա :

Եւ Սյլիմ գնաց յերկիրն Թուրքաց և դարձաւ բազում աւարաւ . և գնաց ՚ի վերայ Սիւսի և ան զՆրաքմիա (Վերգամոն) և զՍարդիա և գերեաց : Եւ հպարտացեալ Սյլիմ և ժողովեալ երկու հարիւր հազար հեծեալս և հինգ հազար նաւ լի սպառազինօք, և առ ընդ իւրայլ եւս երկուտասան հազար զոր ՚ի Ռուղլարաց, և վեց հազար ուղտ և վեց հազար եշ բարձեալ կերակրօք եւ պատրաստու թիւն բազում ամաց . և եդ զօրագլուխ զՍմար և երդուաւ քակել զՍոստանդինուպօլիս . և կային ընդ նմա զԵհիդք (1) երեսուն հազար . և եղեն երկու բանակ մինն ընդ ծով և միւսն ընդ ցամաք : Եւ եւոն զօրագլուխն Թէոդոսիէ (2) եկն առ Սյլիմ և եդ ընդ նա ուխտ

(1) ԶԵհիդք նշանակէ առա՝ կամաւոր զինուոր :

(2) Թէոդոսիէ, Զիթերցիւր Թէոդոսեայ : Մատենագիրք

Սննդիմ, որ թէ առնու զքաղաքն, զնա դիցէ
 թագաւոր. և եմուտ (| և.ոն)՝ի կոստանդինու-
 պօլիս : Եւ Տաճկունք ընդ որ քաւառ և ընդ
 քաղաք անցանէին, տային բան խաղաղութե-
 ւ : Եւ ինքն Սուլիման թագաւորն եկն զկնի նոցա
 երկոտասան հազարաւ, և նստաւ ՚ի Վիկիա,
 և սղարեաց զնա : Իսկ թագաւորն թէսդու-
 սիոս իմացաւ զսուտն | եւ.ոնի, և կալաւ
 զընտանիս նորա և արկ ՚ի յարգելս. և | ե-
 ւ.ոն փախեաւ և եկն առ Սուլիման, և առ
 վեց հազար հեծել՝ իջաւ ՚ի վերայ Բմուրին⁽¹⁾
 և ասաց ընդ քաղաքն քաղտ երդմամբ թէ՝
 «Նենգութեամբ շրջիմ ընդ քոցա : » Եւ
 նոքա գնացին բերին զընտանիսն և ետուն
 ցնա. և սկսան գնալ ՚ի կոստանդինուպօլիս
 երկոքեան կողմանքն. և ՚ի յառաջանալն նոցա՝
 ելին զօրք քաղաքին ընդ առաջ | եւ.ոնի եւ
 հնազանդեցան նմա, և տուին ՚ի ձեռս նորա
 զօրդին թէսդուսի և քարոպեցին թագաւոր,
 և դարձան ՚ի քաղաքն : Եւ լուաւ թէսդուս
 և Կերծեաց զգլուխն և եղև եկեղեցական :
 Եւ | եւ.ոն թագաւորեաց, և լուեալ
 Սուլիման խնդաց՝ կարծելով թէ տայ զքա-

ԺԱ. ԺԲ դարուց զյատուկ անուանն վերջաւորեալս ՚ի է.
 ՚ի գործ ածին և փախանալ սեռականի. ՚ի տեղի էայ մատ-
 նկան որպէս Պաղեստինէ, խորիանէ. առ որս մեք յաւելաք
 ուրիշ զտառն ՚ի :

(1) Ամոր կամ Ամորիոն կամ Ամորիա ե քաղաք ՚ի Գա-
 շատիա :

զարն 'ի ձեռս նորս . և նա սկսաւ խաբել
 զնա բանիւք , և ամբողջիւն առնէր քաղա-
 քին . և գիտաց Սսլիմ թէ խաբէ զնա , է-
 անց 'ի միւս կողմն և զօրքն երթային սուաջի ,
 և ինքն չորս հազարօք զկնի , և ելին 'ի վերայ
 նորա Բուլղարք վարձաւորք և կոտորեցին
 զչորս հազարսն , և զերծաւ Սսլիմ , և էանց
 'ի միւս բանակն . և բախեցին զօրքն Տաճկաց
 յարեւմտից կողմն քաղաքին հանդէպ Սիկի-
 Ղրանն . և կային 'ի ծովու կողմանէն երեսուն
 հազար արանց որ պահէին զնաւսն , և քսան
 հազար պահէին 'ի Բուլղարաց կողմանէ , և
 պատերազմէին 'ի ծովէ և 'ի ցամաքէ ընդ-
 քաղաքին . և ելեալ Բուլղարք յօլովս կոտո-
 րեցին 'ի Տաճկաց : Եւ երկեան Տաճիկքն
 զի եհաս ձմեռնն , և էառ զնոսա տարակոյս
 ահի 'ի ծովէն և 'ի Բուլղարացն և 'ի քա-
 ղաքէն . և եղեւ սով 'ի Տաճիկքն որ ուժէին
 զաղբ և ըմպէին զմէղ իւրեանց : Եւ մինչ
 յայս նեղութիւնս կային , մեռաւ Սուլիման
 Թագաւորն Տաճկաց , և առ զԹագաւորու-
 թիւնն Սմար , և առաքեաց առ Սսլիմն Թու-
 ղուլ զքաղաքն և երթալ . և դարձաւ տա-
 կաւուք և այլքն ջնջեցան սովով : Եւ յայնմ
 հետէ Սմար ⁽¹⁾ սկսաւ նեղել զբրիտոնեայսն
 վասն քինուլ թէ զօրք նորա անցան (ջնջեցան)

(1) Միւս Թագաւորութիւնն Սսլիմայ ասէ նեղել զբը-
 քիստոնեայս 'ի վէճ քինուլ ոպանման զօրաց իւրոց :

ի պատճառս նոցա , և Զանայր դարձուցաւ
նել ի կրօնս իւր :

Եւ յայսմ ժամանակի տըր մի Սեւերոս
անուէն , Եւորի աղգաւ , սկսաւ ասել ընդ
Հրեայսն՝ թէ « Եւ եմ Քրիստոսն . ժողովն
ցէք ինչս : որպէս զի պատրաստեմ զօրս և
երթամք թագաւորեմք յԵրուսաղէմ : » Եւ
հաւատացին ի նա , և ժողովիցին գանձս
բազումս . և իմացեալ Սմարայ՝ կոչեաց ըզ-
նա և ան զժողովեալ գանձն . և եթող զնա :
Եւ այս Սմարս եդ օրէնս չառնուլ ղ քրիս-
տոնէին վկայութիւնն , և ոչ հեծնուլ քրիստո-
նէին ի թամբօք գրաստ . և թէ սպանանէ
Տաճիկն ղ քրիստոնեայն , ոչ մեռանի վասն
նորա , այլ տայ զարեան գինքն հաղար դրամ :
Եւ աղատ արար զեկեղեցականն ի հարկէ ,
որ ոչ տան յամենայն ստացուածոց իւրեանց
ի յարքունիս : Եւ սա եդ օրէնս ոչ ըմպել
գինի Տաճկի :

Եւ մեռեալ սորա՝ թագաւորեաց Իզիտ ա-
մրս չորս : Ի վերայ սորա պատամբեաց այր մի
ի Հեր , որ ասէին և նմա Իզիտ , և յաւիթ
եղեն ընդ նմա , և առաքեաց Իզիտ թագա-
ւորն և սպանին զնա : Ի սոյն ժամանակս բա-
զում աշխարհ անմարդ եղել ի սովոյ՝ ի դաւ
մարտիս : Եւս Իզիտ առաքեաց ընդ ամե-
նայն երկիր ջնջել զպատկերս յեկեղեցեաց ,
ի հանդերձից , ի գրոց և յամենայն իրաց :

Սոցնապետ և Սեւան ջնջեաց յեկեղեցեացն
 Հռոմացւոց . և եղև տրտուել զմանկէ, և
 յարայ հալածանա 'ի վերայ ամենայն աղօ-
 ւմարդոյ որք ոչ գաւանեն գնորայն, և բազում
 Հրեայք մկրտեցան և եղեն քրիստոնեայք և
 այլքն փախեան : Եւ մեռաւ Իզիտ և Թադա-
 ւորեաց Հէշմ ամս թնն և տասն . և էր նե-
 ղիչ և հաքիապահանջ : Եւ սա եհան յիշ-
 րատ գետոց ջուր 'ի վեր քան զկալանիկէ՝ ու
 առգանել զդաշտս : Եւ սա գնացեալ 'ի Նի-
 սեկեսարն, և առ զնա . և ապին 'ի նայն ամի
 զանառիկ բերդն յերկիրն Կիլիկիոյ, որ կոչե-
 լի իսէ (Երկու ին) :

Ետիւ ժամանակի էր Մեծանառ արարիչ
 արքն Նախորայ Մարուոց և Յովհաննէս հայ-
 րուպետն Հայոց (1) . և կալմանքն Սապու-
 ռականի և Սասնոց և Մշուանք և Սիւնիք և
 Երկուրիկ Մարիք էին 'ի մի դաւանութիւն
 առաքելական հիմամբ : Եւ վասն սցնորիկ եր-
 Թային Մարիք առ կաթապետն Հայոց և ու-
 սէին . «(1) Եք 'ի սուրբ Գրիգորի գաւանութեն
 եմք . ու և առնուին ձեռնադրութի . և չկայր
 հակառակութիւն 'ի նստաւ Եւ յայնմ ժամա-
 նակի երէց մի Մարչապուհ անուն և արկա-
 ւադ մի Իսաբրիէլ անուն 'ի Սոփարիմայ,
 եղեն բանտարկուք 'ի մէջ Հայոց և Մարուոց .

(1) Նա ինքն է Յովհաննէս Կաթապետ Օմեցի, իմաս-
 տաւոր կոչեցեալ :

գնացին և ասէին ընդ կաթողիկոսն Հայոց, թէ « Յակոբիկքն զմարմինն Քրիստոսի ու պահանացու ասեն . 7 և գային առ Լ'Թանաս և ասէին , թէ « Հայք Յուլիանոսք են : 7 Եւ գրեցին առ իրեարս երկու պատրիարքքն Հայոց և Եսորւոց՝ մեղադրութիւնս : Եւ ապա խնդրեցին գաւանութիւնս 'ի միմեանց . և գրեցին գաւանութիւն և տեսին՝ զի մի էին երկուցն , բայց յոմանս մնացեալ էր պղծ ստրուամն Լ'զըայ : Իսկ Յովհաննէս պատրիարքն Հայոց , այս սուրբ և սքանչելագործ և յոյժ վարժ լեծային գրաց , այլ և արտաքնոցն : Սա խնդրեաց (առնել) ժողով պշտարհախօսմբ հանգիսիւ 'ի գեղաքաղաքն Սանձկերտ՝ յերկուց կողմանց՝ Հայոց և Եսորւոց . և արարին քննութիւն ուղղափառութեամբ , և բանասարկութն՝ երէցն և սարկաւագն Յուլիանիտք ⁽¹⁾ . և չկայր ինչ մէջ ընդ Հայք և ընդ Եսորիք , բայց միայն արարողութիւնս՝ որ չարարին ոչինչ փոյթ : Իայց ոմանք յ'Եսորւոց ասացին , թէ 'ի Վործս առաքելոցն գըրեալ է թէ՝ « Եստուած յարաց զՅիսուս 'ի մեռելոյ , և այտաւեպեռ ոչ դառնայ յապաւկանութիւն ⁽²⁾ : 7 Եւ տրտմեցաւ հայրապետն Հայոց , և ասաց թէ՝ « Եւ այնպիսի է , որ թէ նախ ապականացու էր : 7 Եւ խնդրեաց

(1) Բառքս՝ և բանարխոս՝ երէք և տրտաւոն Եստաւեպեռ առնելով թուին , եթէ չգուցե այլ բառ կամ բայ պակաս :

(2) Գործք Առաքելոց . Բ . 31 , 32 :

գորինակն Հայոց, և գտաւ ճշմարիտն՝ որպէս
և էրն, և բերեալ զԼսորւոցն՝ նոյնպէս գը-
տին. և այն որ ասէին թէ՝ « Լսոր-է-թիւս ոչ
դառնայ յապականութիւն, 7 չգտաւ ուրեք
գրեալ. և ամաչեաց տգիտութիւն նոցա, և
ուրախ եղին. և զթիւրութիւնն Լ;գրաց որ
'ի սակաւս մնացեալ էր, ուղղեցին: Լ;ւ բզ-
Լարշապուհ և զԼարբիէլ նզովեցին. և ե-
գին դաշն սիրոյ և խաղաղութեան չառնուլ
չարախօսութիւն 'ի միմեանց Հայք և Լ;ու-
րիք: Լ;ւ եղեւ այո 'ի Թուին Հայոց ՃԿԻ
(164) (1), և Լսորւոցն 'ի ՌԼԵ (1035) (2):

Հայսմ ամի ապստամբեաց Լ;գիպոտս 'ի
Տաճկաց, և գնաց Տաճիկն և սպառեաց ըզ-
նոսա, զի որք զերծանն 'ի կոտորածէն, 'ի նաւ-
մոեալ փախեան: Լ;ւ 'ի գալ ամին ել Թուր-
քըն յերկիրն Տաճկաց Լ;րտուղին (3) և առին
քաղսքս բազումս. և այս է սկիզբն ելանելոյ
Թուրքացն (4): Լ;ւ գնաց ընդդէմ նոցա (Լ)րս-

(1) Միւս Թարգմանութիւնն գնէ ՃԿԶ, կամ ՃԼԵ. որ
երեքեան եւս սխալ են, քանզի ըստ պատմելոյ Սամուէլի
և Արակոսի Գանձակեցոյ (յեր. 38—39) Ժողովս այս Մա-
նզկերթի եղեւ 'ի Թուին Հայոց ՃՀԵ (175):

(2) Արակոս: յեր. 38:

(3) Արտուղն է Արարատական երկիրն, յորում է քա-
ղաքն Արտաշիլ, և Թերեւս զայս քաղաք կամի ցուցանել
Միխայէլ: Ղեւնդ յիշատակէ զԹարգու քաղաք, ուր եր-
թեալ բանակեցաւ, ասէ, Մսիմ. (յեր. 65):

(4) Թուրքն իմա աստ զԽաղերքն կամ զՍիւլեթացիս, որ
են Թաթարք, 'ի հիւսիսակողմն Ազգիստու:

ըիմ, և յերկուց կողմանցն անկան հազարք և քիւրք : Եւ ապա արարին սէր քաղաքաւն զոր առեալ էին Թուրքն ⁽¹⁾ . զի թողին զայն նոցա և ինքեանք դարձան :

Եւ ՚ի սոյն ամի եղև անձրեւ սաստիկ , որ թուէր բանալ սահանաց երկնից . և վե՛րստին փոյց զպարիսպն Եւրոպայոյ և տարաւ զքաղաքն : Եւ ՚ի գալ ամին գնացին Տաճիկքն յերկիրն Հռոմայեցւոց և առին զՂենձերա ⁽²⁾ . քաղաք և զՂիկիա և քակեցին զնա . և ել հրաման ՚ի Հէշմայ սպանանել զամենայն գերեալսն . և եղեն քննութիւն յԵւրոպա վասն սպանելոցն թէ վկայք են՝ թէ ոչ , և ոչ յայտնեցաւ ճշմարիտն :

Եւ ան թագաւորն Հռոմոց ան զգուշտորն իսպանայ իսաղրաց թագաւորին՝ կին սրգւոյ իւրոյ Լյուտանդիանոսի (Ե) , մկրտեալ

(1) Միւս Թարգմանութիւնն ասէ , Տաճիկքն (Արաբացիք) Թողն իսաղրաց զառեալ քաղաքն . իսկ աստ իմանի ընդհակառակն իսաղրաց թողուլ զքաղաքն ՚ի ձեռս Արաբացւոց : Քանզի ասէ Մովսէս Կազանկայտուայի (Հտ . Բ . Եր . 46) եթէ Ջառան որդի Արդրուհայ , թաժի Տեառն 720 , երկրորդ անգամ մտեալ զօրօք ՚ի իսաղիրս , սպանաւ յԱսորդինայ . և ՚ի թուին Հայոց 22 , (731) գարնեալ Մովսէման շինէ զԻարբանդ յանուռն Տաճկաց : Սամուէլ Սուլիման կոչէ զՄովսէմ : Տես և ՚ի գիրս Ղեւոնդայ , Եր . 64 , և 131-132 , ուր անուռդ Ջառան փոխեալ է ՚ի Հարաշիկամ Սէթ Հարուշի , որ է Սայիտ Ջառան :

(2) Ճենձերտ է Գանգր քաղաք , այն է Չանդըր ըստ Տաճկաց :

զնա նախ, և ետ զԹագաւորութիւնն որդւոյ իւրոյ : Եւ մեռաւ Եւոն Թագաւորեալ ա միս քսան և չորս : Եւ Արտաւազ⁽¹⁾ փեսայ Թագաւորին ապստամբեալ եմուտ 'ի Կու տանդինուպօլիս . և Կոստանդին փախեաւ յԱնտոյիկոն (յ'նաւոյիւան²), և խոտտացան օգնել նմա , և եկն յ'մուրին քաղաքն մեռնել⁽²⁾ : Եւ լուաւ Արտաւազ, զոր ժողովեալ և 'ի վերայ Կոստանդիանոսի գնաց , և եհար և փախոյց զնա , և մնացեալքն եկին առ Արտաւազ . և Թագաւորեաց Արտաւազ :

Իսկ Հէջմ գինի իննև տասն ամի Թագաւորութեանն իւրոյ մեռաւ : Եւ Թագաւորեաց Վլիթ , և արար չար տանն Հէջմայ . և արար զօրապետ իւր՝ զԱբաս , և էարկ ըզնա յոսկի և 'ի գանձ Թագաւորութեանն Տաճկաց իբրեւ 'ի ծով . որ և զամենայն բաշխեալ զօրացն՝ առ զԹագաւորութիւնն . բայց ոչ ընդունէին զնա յոլովք , զի հարձօրդի էր⁽³⁾ , և Վլիթ չարագործ և գինարբ էր և ոչ զնա ընդունէին : Եւ Թագաւորեցուցին զՎալիա եղբայր (հօր եղբօրորդի) սոցա 'ի Իամաակոս . և նա առաքեաց կտրեաց զգլուխ եղբօրն⁽⁴⁾ , և ցցեալ 'ի ցից գգլուխ եղբօրն ,

(1) Արտաւազդ էր Հայ ազգաւ , և սիրեցեալ յաչա Լեւոնի՝ տուեալ էր նմա զգուստր իւր Աննա :

(2) Թերեւս՝ յիւսիս :

(3) Աբբաս էր բնական որդի Իգիտի և եղբայր Վելիտայ :

(4) Աւետիգ (Գլ. Ը . Եր . 146) այսպէս պատմե ըզ

և տեղով գինի չըջեցուցանէին ընդ քաղաքն :
 Եւ յետ այնորիկ յարեան 'ի վերայ միմեանց
 ամիրայքն ամենայն խնդրելով իւրեանց թա-
 գաւորութիւնն, և կոտորէին զմիմեանս . զեր-
 կիրն Պարթից Վասիդն էառ . և Սրուան ըզ-
 չայս, և զԽորասան Պարիզ . և զԼ'գորիկէ
 Լ'բդլէհ (Լ'պու — Լ'ուաիլ) . և Իգիտն զգինի
 հինգ ամսոյ մեռաւ . և առ զտեղին Իրէհիմ
 (Իպրահիմ) . այր բարեբարոյ և ողորմասիրտ
 Եւ թա զինի սակաւուց մեռաւ : Եւ ելեալ
 Սրուան 'ի չայոց՝ հանդիպեցաւ եղբօրն Սու-
 լիմանայ 'ի վերայ Լ'գորատայ, և 'ի մէջ նոցա
 ոպանան երկստասան հազար սյր . և փախեաւ
 Սուլիման յՍուճափ, և Սրուան եկն 'ի Գա-
 մասկաս և թագաւորեաց . և առեալ զգանձ
 թագաւորութեանն երեք հազար բռն ուղ-
 տու, եբեր 'ի Խառան . և ապա գնաց 'ի Շէմս
 և էառ զնա յամիս չորս : Եւ քակեաց զու-
 բիսպ նորա, և քակեաց զպարիսպն Բաղա-
 քու : Եւ գնաց յԼ'թուր՝ որ է Լ'ինուէ, և
 'ի Պարթեւա՝ որ է Բահլ : Եւ Լ'բդլա Լ'լէ
 (Լ'լեայ) որդին եկն 'ի Խորասանայ ⁽¹⁾ 'ի վերայ

մահ Վեգիտայ . * Համառոտիմ նախաորայցն տեսեալ զգործ
 իշխանին իւրեանց . զի վարէր անպիտան զազգապէց ողորմ-
 թեամբք : հարցին ցհաւատարիմս հաւասարին իւրեանց որ
 անտանին կուռայք (կարգացողք) . . . և ըստ հրամանին
 նոցա մտեալ յարքունական ապարանս՝ դաին զնա թմբեալ
 գինեգեղութեամբ, և սպանին զնա սրով : * Տեո և 'ի Ստե-
 փան Ասողիկ . յեր . 133 : — Վարդան . յեր . 102 :

(1) Միւս թարգմանութիւնն ունի այսպէս . « Եւ Ելի

Լ'գլխաց՝ որ է գեւո լ'թուրաց, որ նա ինքն է Տիգրիս, և փախեաւ Սրուան և առին Պլտոյիքն (ազգ լ'րաբաց) ի Սրուանայ եւթն հարիւր բեռն դահեկան և դրամ⁽¹⁾ :

Եւ Կոստանդիանոս առեալ զօգնականս իւր եկն ի Կոստանդինուպօլիս, և եհան զաչսն լ'րաւաւալայ և պըսորեաց, և ինքն հաստաւ տեցաւ. և եղեւ նմա որդի և կոչեաց զնա յանուն հօր իւրոյ Լեւոն : Եւ ի Տաճկաց պատերազմիլն խաղաղացան Հռոմայեցիքն, եւս առաւել Հայք : Եւ ի ժամանակս յայտ եղեն նշան մեծամեծք ի Սարտի ամսեան մինչեւ ի յԱպրիլ. օգո հոգ և փռչի տեղաց և տիւն գիշեր թուէր : Եւ ապտ երեւեցան երեք սիւնք ամպեղէնք հրախառն ի կողմն հիւսկաց երեք օր, և ելանէին ի վեր և իջաւ նէին ի խանութ : Եւ զկնի պնդ երեւեցաւ.

որդին գնաց ի Խորասան :

(1) Զայս կոտորած զոր ետուն զօրք Խորասանայ ամիրայեաթին Սրուանայ, յորում և մեռաւ իսկ յիշէ և Ղեւոնդ (Գլ. Ը. յեր. 157—158), որ եղև. ասէ ի մեռն Սրադլի. որոյ հասեալ մինչեւ յԱկողա, որ թուի թէ Նշանակիցէ զԲուֆա քաղաք մերձ ի Բաղդատ, եպիտ մեռն օրնախառնութեան և ի բնակչաց տեղոյն. այն է Պետաիքն : (Տես և ի Ստեփան Ասողի յեր. 134) : Ասա Արդլա՝ էր Ապուլ Աբրահ Աբդալլահ Էս—Սաֆֆահ կաշեցեալն, որդի Մահմաի, որդւոյ Աբու, և յանուն որոս կոչեցաւ հարստութիւնն Աբրահան, և էր իշխան Պարսկաստանի և Իրաքայ՝ յորժամ հրատարակեաց զինքն իսկիֆա յամի 750. և մեռաւ զկնի չորից ամաց :

աստղ մի անծանօթ՝ լուսնին չափ, ամեն առաւօտ ելանէր յարեւելից և գնայր յարեւմուտս՝ զտիւն ամենայն տեսանելով մարդկան(1)։ Եւ լինէին ցումունք աստեղաց զամենայն գիշեր որ թռչէին ընդդէմ յարդգողին (1)։ Եւ յետ այսորիկ եղեւ շարժ սաստիկ, և պատահալ երկրի ելին աղբիւրք 'ի գոյն արեւան. և զինի այնորիկ խառնակումն մեծ եղեւ 'ի վերայ ծովուն մեծի, և բարձրանայր արին և թուէր մերձ առ երկինքն վերացեալ, և եռացրաքէս 'ի կաթասոյս. և բազում մարդիկ և անասունք մեռան 'ի ճայթմանէ որոտմանն որ առ ծովեզերքն կային։ Եւ բերդ մի որդւոցն ('մոնայ') որ կայր 'ի ծովու, և ջերմունկն որ գտաւ յաւուրս Սաղովմոնի 'ի ծովուն և շինեաց 'ի վերայ նորա Սաղովմոն բուրգն և պատրաստութիւն յոլով, այն փաւ և ընկրդ մեցաւ։ Եւ եղեւ յետ այնորիկ սով սաստիկ, և ասպա մահտարածամ փողացաւութեամբ, որ 'ի Բասթա քաղաք մեռանէր յաւուրն քան հազար անձինք։ Եւ իւրաք թէ՛ յերկիրն Սահիամու կատաղեցան կապիկք և բազում մլնասս գործէին՝ ասպականելով զմարդ և զանասուն։ Եւ զայս ամենայն տեսեալ Սրուան թագաւորն 'Իամասկոսի, որ փոխեաց զարքունիսն իւր 'ի Խառան, զղջացաւ և անկաւ

(1) Սամուէլանէ, 'ի Թուին Հայոց ՄԹ, և Փրկչին 762. երկու աստեղք երևեցան. մի յարեւել և մի յարեւմուտս։

մահ 'ի վերայ նորա , և գրեաց ընդ ամենայն տեղիս ապաշխարութիւն . և սասանեցաւ երկիր և յորդեցին արտասուք և հսկմունք և ողոթք ամենայն ուրեք , զի կարծէին թէ հասեալ է կատարած աշխարհի յազգի ազգի նարանչան պատուհասիցն . քանզի նորանչան հրաշք լինէին , մինչ զի գեղ մի յոսն լերինն թափօրայ 'ի շարժմանէն յիւր տեղացն 'ի բոց վազեաց երկու միլ և ինչ ոչ խախտեցաւ շինուած , և ոչ պակասեաց հաւ մի . և Ս'նբէճ քաղաք ընկղմեցաւ 'ի տեղւոյ իւրում : Եւ 'ի Կոստանդինուպօլսէ երրորդ մասն անկաւ , և Նիկիա բովսնդակ փրաւ , և բազում քաղաքք 'ի Վիւթանիա կործանեցան : (Յայնժամ կաշառեցին զՆրուան Վաղկեդոնիկքն և եդին իւրեանց պատրիարք գթեոփիլէ մաղմանի որդի , և գնաց 'ի Խառան և դարձեալ կաշառօք էառ զեկեղեցին Նորոց սղղափառաց : և արքեպիսկոպոսն թեոփիլէ եհար զձեռնն 'ի խորանն և ասաց . « Ս'վ պղծեալ խորան , վաղիւ սրբբիս օրհնութեամբ և ուղղափառ պատարագաւ : » Եւ նոյն ժամայն մինչ կայր յոսն , զառեցաւ հրով և այրեցաւ , և եղև երկիւղ մեծ 'ի վերայ պատրիարքին թեոփիլի , և առեալ զայրեցած ասկերսն 'ի գիշերոյ փախեան . և մնաց եկեղեցին ուղղափառաց :

Եւ յայտմ ժամանակի եկն Նբգլէ որդին

Լ՝լէ (Լ՝լեայ) ՚ի Խառան, և փախեալ Սրուան
 յԱսկազան փեց ուղղութիւն բարձելօք սակաւ
 և արծաթով, և անտի ելեալ գնաց յաշխարհն
 Նուբեաց, և լ՝քղլա զհետ նորա. և հասեալ
 նմա ՚ի Նուան ՚ի վերայ Նեղոս գետոյ, և պա-
 տերազմեալք ընդ միմեանս սպանաւ Սրու-
 աւան (1). և առեալ զգանձն Սրուանայ զոր
 ժողովեալ էր ագահութեամբ, զամենայն
 ստացուածս նորա գրաւեաց ՚ի յինքն լ՝քղը-
 լայն և թաղաւորեաց միայն, Նու մինչ նստաւ
 ՚ի վրանն իւր, յանկարծակի եղեւ ամբոխ
 յոյժ, և սկսան գնալ ամբոխն ՚ի գերեզմանն.
 գնաց և լ՝քղլա, և տեսին զի ելանէին ՚ի գե-
 րեզմանացն արք ուխտ ներկեալ մօրուք և
 միջօր չափ ելեալ՝ զտեղի առեալ կային զե-
 րիս տիւս և զերիս գիշերս, և փայտց լ՝քղը-
 լէն պահապանս ՚ի վերայ նոցա, և փացին կեն-
 դանիս, և հանապազ հարցանէին, և ոչ ետուն
 պատասխանի և ոչ խօսեցան ամենեւին. և
 նոքա ներդեալք՝ դարձեալ թաղեցին զնոսա
 հրամանաւ թաղաւորին և ինչ ոչ իմացան:

Իսկ թաղաւորն լյստաւնդիանսս սոր ի-
 մաստօւն էր և հմուտ գրոց, և ՚ի ծածուկ
 աւնէր զուղղափառութիւնն. և մեռաւ կին

(1) Ղեւոնդ զտեղի մեծի բանակին Սրուանայ գնե մերձ
 յԱսկազա քաղաք և ՚ի Պատրա, ուր և ՚ի վրանն իւրում ըս-
 պանաւ տե՛, առանց ուրեք յիշելոյ զփախուստ նորա յեր-
 կինն Նուբիա. (Գլ. Ը. յեր. 158):

նորա դուստր Խաբան Թագաւորին , և այլ ոչ կամէր առնուլ կին ըստ օրինաց քրիստոսնէից Թագաւորաց . և բռնադատեցին զնա երբս ամս՝ առնուլ կին , և ապա ասէ յնոսա . “ Զէ պարտ երկրորդ կնաւ Թագաւորել ինձ . և ապա Թէ զայդ կամիք ինձ , դիք զորդին իմ Թագաւոր , յայնժամ ես առնում կին : ” Իշւ արարին այնպէս . և Թագաւորեաց Ի եւոն , բայց հայրն խնամէր և հոգայր զաշխարհն և զտուն Թագաւորութեանն : Իշւ առեալ նորա կին և ժողովեալ զօրք , եկն ՚ի Երլահինի Հայոց և ՚ի մերձակայ գաւառսն , և առեալ զՀայս և զԴարիս որ ընդ իշխառնութեամբ Տաճկաց էին ⁽¹⁾ տարաւ՝ ասելով ց(Յոյնս) . “ Քրիստոնեայք են , ասէ , ընդ մեզ լիցին իբրեւ եղբայր և որդիք մեր : ” Իշւ տեսեալ զնոսա Քաղկեդոնացւոցն , մատեան առ Թագաւորն և ասեն . “ Դնգէր բերեր զգոսա , զի հայհոյեն մեզ և ատեն և նշովեն զժողովն չորբորդ : ” Իշւ Կոստանդիանոս ինձրեաց ՚ի նոցանէ դաւանութիւնսն գրով . և նշաւ տեալ Հայոց գրեցին , նոյնպէս և Դորուզցն , որ էին միաբան և մի կամաց և մի ներգործութիւն Քրիստոսի ⁽²⁾ . Իշւ տեսեալ Թագաւորն և ամենայն իշխանք նորա , հիացան

(1) Դեւոնգ . յեր . 161 :

(2) Իմա՝ գաւանդցին ՚ի Քրիստոս մի բնութիւն , մի կամք և մի ներգործութիւն :

և գովեցին , և ասացին . « Եյս է Ճշմարիտ քրիստոնէութիւն և ուղղափառութիւն . » և վասն այնորիկ հրամայեաց ժողով լինել . զի յայն դաւանութիւն դարձուսցէ զամենայն երկիր . և եղբւ ժողովն զոր Եւթնէրորդ կոչեն : Եւ ասաց թագաւորն . « Եղաչեմ զձեզ՝ երկու իրք բարձէք , մի՝ ղժողովն Վաղկեդոնի , և մին՝ զսլատկերագրութիւն յեկեղեցիս ասենել . » և ոչ կամեցան , և անկան յոտս թագաւորին և աղաչէին՝ զի մի հարկեսցէ զնոսա վասն երկու խնդրոցն : Եւ տրամեցաւ յոյժ թագաւորն , և դարձաւ և ասէ . « Իսկ ոմ է Եաքսիմոսի աղանդն անիւծեալ Վեստորականին , բարձէք զնայն . » և լուան նմա , և նշովեցին զԵաքսիմոս՝ որ երկու կամք՝ և երկու ներգործութիւն ասաց Քրիստոսի : Եւ վասն այսորիկ յովմք ՚ի Յունաց ոչ մեծարեն ղժողովս զայս⁽¹⁾ : Եւ այց թագաւորն ՚ի Եւաքսիմոսի պաշտէր զուղղափառութիւն , և ետ հրաման չայոց գնալ յերկիրն իւրեանց , « Եւ մի , ասէ , յետ մահուան իմոյ չարչարեսցեն զձեզ . » և ետ պարգեւս և պա-

(1) Եյս ժողով եղև յամի Տեառն 754 . յորում գտան երեք հարիւր երեսուն և եւթ եպիսկոպոսունք , և վճռեցաւ կուսպաշտութիւն համարել զպատկերացն պատիւ , և նշովեցին զպատկերազատն , և յանուանէ նշովեցան Գերմանոս պատրիարք որ վերանանեալ եր . Յովհաննէս Դամասկացի և Գէորգ կիպրացի :

շար 'ի Ճանապարհն և օգնականս՝ տանել զնոսա խաղաղութեամբ ։

Ըստ ամի եկն մարտիս և եկեր բազում գաւառս և 'ի գալ միւսոյ ամին եկն կարկուտ անտես և անուր՝ որ փլցց բազում շինուածս, և սպան կենդանիս բազումս, և կռեցին ըդ մէկն ութ լիտր ։ Եւ մեռաւ յայտ ամի 'Բազում թագաւորն Տաճկաց՝ Թագաւորեալ եւ թնամ, որ զկնի միւս 'Բազումին 'Բաբասայ՝ ('Ալուլ-Բաբաս) ⁽¹⁾ տիրեաց Պարսից և 'Բաբասացոց ։ Եւ Թագաւորեաց 'Ալուլ-Գափր, որ և շինեաց զ'Երանի և զԿարնոյ բազում զոր Բայեք կալանիկէ կռչեն և 'Բաբասեք 'Բազում, որ է մորչ ծառի ⁽²⁾, և ըդ կամախ՝ զորս աւերեալ էր զնոսա կոտոր (կոտորանդին) Թագաւոր ⁽³⁾ ։ Եւ 'ի նմին ամի առին Տաճկունք զ'Երիկէ, և առին 'ի Տաճկաց ('ի Պարսից) աշխարհն զ'Իսթրաստան և զԵրմակայան ամենայն, և առին զ'Ի-

Ի Թուին 'Բաբասոց ԹԳ (1073) և 'ի Հա-

(1) Արդա՝ որ մեռաւ 'ի ամին ամի 755, նոյն է. որ կռչի Ալուլ-Աբբաս, որոյ նախորդն էր Մուսան Բ, և Ալուլ-Աբբասայ յաջորդեաց Ալուլ-Ճաֆար Ալ-Մանսուր (յաղթող) որ էր եղբայր Ալուլ-Աբբասայ. և 'ի գիրս Հայոց կռի Ջափրէ Ա. կամ Արդա Բ. :

(2) Արդա՝ շրջանիկ երկիր Հոռոմոց ։

(3) Աւետիգ յիշէ զԽորդութիւն Կարնոյ 'ի ձեռն Իդուտի, որ էր կարգեալ ոտախան 'ի կողմանէ Ջափրայ 'ի վերայ Հայոց, (յեր. 161) ։

յոյն Ծ (200) շինեաց Ս Կափար 'ի վերայ Տիգրիս գետոյ 'ի վեր քան զԿապիզոն քաղաք, և անուանեաց զնա Պաղտատ՝ որ Թարգմանի Ռիշ, զի ընդ մէջ է Պարսից և Եսորաց (1)։ Յայսմ ամի ելաւ Քուրդն և գերեաց 'ի Ռազանայ յիսուս հազար անձինս։

Եւ 'ի սոյն ամի համբաւեցաւ կին մի 'ի Ռաբրայ, որ աւելին թէ 'ի ծնանելն կաթե ոչ եկեր 'ի մօրէն. և զարգացաւ և եղև կին կոտարեալ, և ոչ եկեր ինչ և ոչ կերաւ աւ մենեւին. և բերին զնա 'ի Պաղտատ առ Ս Կափր, և փորձեաց և գտաւ այնպէս։ Եւ արար Ս Կափրն ժողով գիտնոց, եթէ լեալ ի ցէ այնպիսի ինչ երբէք. և ասացին՝ թէ ոչ (2)։ Եւ յայսմ ժամանակի ապստամբեցին Սոգքն և եդին իւրեանց Թագաւոր (3). և գնաց Տաճիկն 'ի վերայ նոցա, և յաղթեցան 'ի Սագուցն. և երկրորդ անգամ չողաւ Տաճիկն 'ի վերայ Սոգուցն, և կոտորեցին 'ի նո

(1) Ըստ Միքայելի Չածէան (Հո. Բ. յեր. 408)։ Չափրէ շինեալ զքաղաքն Բաղդատ, կոչեաց զնա Միդիոպ Աստատ, որ է քաղաք խաղաղութեան. այլ զի բնակից անդ յասալագոյն և իշխան ոմն Բաղտ անուան, անտի առաւ կոշիւ Բաղդատ։

(2) Չսոյն պատմն և կերակոս, թէ յաւուր իշխանութեան Չափրայ ծնաւ կին մի, որ եկաց ամս երեսուն և ոչ ինչ կերաւ, յեր. 44։

(3) Միւս Թարգմանութիւնն ասէ, եթէ յայսմ նշանի խաբեալ Մագուցն՝ ապստամբեցին ընդդէմ տէրութեան Արաքացւոց։

ցանկէ քառասուն հազար անձինս , և հնա-
զանդեցոյց զՍողոմոն և դարձաւ : Եւ ելեալ
Յափրն 'ի Սիջադետս , և կացոյց երկու հար-
կահանս , Տաճիկ մի Սլիման անուն և Հրեայ
մի Սուսէ անուն , որ և դադարի արարին
զաշխարհս յոտիւոյ և յարծաթոյ : Եւ բա-
զումք փորէին զգերեզմանս՝ գտանել ինչ և
շալ նոցա , զի կեղեքեալ և տանջեալ լինէին
'ի բռնութենէ նոցա : Եւ լուեալ (Յունաց
սկսան և նորս պեղել զգերեզմանս հնոց
մեռելոցն . և մինչ փորէին 'ի Նիկոմիդայ քա-
ղաքի , գտին զգերեզմանն Նիկոմիդեայ շի-
նսղի քաղաքին , և բաղմութիւն ոսկւոյ և ա-
կանց պատուականաց ընդ նմա ամբողջա-
նաւ . և ազդ արարին Կոստանդիանոսի , և գնաց և
ետես , և ոչ կամեցաւ յառնուլ ինչ 'ի նմա-
նէ , այլ կոխածու վիմօք փտկեաց , և առաց-
« () Ինչ գարշապոյն քան կենդանեաց կռ-
զոպտել զմեռեալս և այնու վայելել . ո՛ր և
սաստեաց նոցա զի այլ մի արասցեն զայն :

Իսկ 'ի չարաչար ագահութենէն Յափրի
այնչափ պակասեաց արծաթն , զի զեղն և
զէշ դրամի միոյ վաճառէին , և զտղայն հինգ
դրամի տային պահանջողացն : Եւ սա զկնի
քսան ամի սատակեալ , հանգեաւ երկիր 'ի
չարեաց պղծութենէ նորս : Եւ 'ի նոյն ամի
մեռաւ Կոստանդիանոս թագաւորեալ ամս
երեսուն և չորս : Եւ Եւսէն (Դ) որդի նորս

հաստատեցաւ ՚ի տեղի նորա : Եւ ՚ի վերայ
Տաճկաց թողաւորեաց Սահադի որդի
Պափրի , և ցրուեաց զամենայն ինչսն որ
գանձեալ էր հայրն , և ետ զինքն կախար-
դութեան , և աստեղօք վարէր : Եւ լուեալ
Լեւոնի առաքեաց նմա զգիրսն Յանէսայ
և Յամբէսայ կախարդացն՝ զոր ինչ գործեալ
էին ընդդէմ Սովսէսի . և ընկալաւ խնդու-
թեամբ : Եւ եկն Սահադի ՚ի Հալապ , և ե-
լին ընդդէմ նորա երկոտասան հազար Սորի
պատուել զնա . և զարմացաւ ընդ բազմու-
թիւնն , և յորժամ նստաւ՝ կրչեաց զնոսա
և ասէ . « Սիյերկուց առաջի կայ ձեր , կամ
մեռանել՝ կամ դառնալ ՚ի կրօնս մեր : » Եւ
տաճկացան հինգ հազար այր , և այլն ամենն
մեռան վասն հաւատոցն որ ՚ի Քրիստոս : Եւ
կանայք և մանկունք ուրացողացն թողն ըզ-
նոսա և փախեան : Եւ գնաց Սահադի յեր-
կիրն Երաբխոյ ՚ի Հռոմացեցիսն . և զՆարոն
որդի իւր առաքեաց յաւարի . և գնացեալ
յԱփեսոս գերեցին եւթն հազար անձինս , և
պակասեաց ՚ի նոցանէ չորս հազար այր (1) :

Եւ Լեւոն առաքեաց զոր ՚ի Սիջադեպս ,
և տորան զքրիստոնեայսն՝ Հայս և Սորիս
ուղղափառս , և բնակեցոյց ընդ ինքեան ՚ի
Թրակիս (2) : Եւ գնաց սա ՚ի Ճանապարհ հօր

(1) Իմա՝ ՚ի զօրաց իւրաց :

(2) Ածել Լեւոնի գաղթականսն ՚ի Հայոց և Սորիւոց՝

խւրոյ, և ոչ երկրպագեաց պատկերաց և ոչ
եստ երկրպագել, և ոչ հաղորդեցաւ 'ի Քաղ-
կեդոնացւոցն. փասն որոյ 'ի Յունաց ժամօ.
նախագրացն տրտնջելով (Յակոբիկ կոչեն ըգ-
սա : Էւ սա թագաւորեալ ամս տօնն՝ մե-
ռաւ. և թագաւորեաց Կոստանդիանոս (Ե)
որդի 'նորա երկստասանամեայ, և իրինէ
մայրն նորա ընդ նմա քորողեալ լինէր թա-
գաւոր փասն տղայու թեան նորա : Էւ Նա-
րոն եկն յերկիրն Հռոմայեցւոց և դարձաւ
ամսթով : Յայտնամի շինեաց Էլի հրաւմա-
նաւ Սահադի զՀադ քաղաք յերկիրն Սա-
րաչոյ : Էւ մեռաւ Սահադի և թագաւու-
րեաց որդի իւր Սուսի ամս երկու : Էւ ե-
կեալ Հռոմայեցւոցն զկնի երկու ամի շինե-
լոյն զՀադ, քակեաց զնա : Էւ մեռաւ Սու-
սի, և թագաւորեաց Նարոն եղբայր նորա
որ կոչեցաւ Սաշիտ : Էւ դարձեալ շինեաց
Էւդէմեէք զՔաշիդ ⁽¹⁾, և պատրաստեաց
երկու հազար սայլ, և քակեաց զեկեղեցիսն
որ կային յարեւմտից Շնճէ գետոյն ⁽²⁾ որ է

'ի Թրակիա, զոր արար ձեռամբ Մկրտչիկ զօրասեպի թրա-
կացւոյ, որպէս և Կոստանդին Ե գաղթեցոյց յառաջ քան
զսա 'ի Պոստանդինուպօլիս, ոչ յաղագս այլ իրիք պատճա-
ռի էր, բայց եթէ առ 'ի ընդ զտեղի բնակչացն որք մեռան
'ի մահտարածակէ, որ տեւեաց յամէ 747—750 :

(1) Ամենայն օրինակք աւելն Հադիդ : Այս քաղաք շի-
նեցաւ հրամանաւ Հարուն Էլ—Ռէշիմայ :

(2) Տես 'ի Ժամօթութեան մերում 268, 'ի գիրս իգառ-
մութեան Մատթեոսի օսահայեցւոյ, յեր. 578 :

մերձ Սամուստայ, և քակեցին զառաքելաշէն եկեղեցին Վեանոյ հնգետասան խտրանին, և տարեալ սայլուն զքարն շինել զՀագ :

Եւ այսմ ժամանակի գտաւ տապան մի յԱռհա՛ Հրէի, որ գրեալ էր թէ՛ « Հաւառ տամ որ գոյ Վրիստոս, ՚ի կուսէ ծնեալ. և ծագեսցէ՛ լոյս նորա ՚ի վերայ իմ : »

Ի յայսմ ամի իմացաւ Կոստանդիանոս, եթէ Փիլիտէ (Հելլոտիոս) պատրիկն Սիկիլիոյ շնայր ընդ մայրն նորա, և կամեցաւ ըմբռնել և հանել զաչս նորա. և փախեալ Փիլիտէ և եկն առ Տաճկունք, և առեալ քառասուն հազար զօրք՝ գնաց դարձուցանել զՍիկիլիա ՚ի Տաճիկք : Եւ գնացեալ նոցա ձիւնարդել եղին, և յողովք մեռան և մնացեալքն եկին ՚ի Կոստանդինուպօլիս և արարին նոցա մարդասիրութիւն, և թողին ըզնոսա. և Կոստանդիանոս այլ ոչ ետ քարոզել զմայրն յեկեղեցին յետ շնութեանն : Եւ մեռաւ կինն Կոստանդիանոսի, և նա արհաւմարհեաց զկանոնք Մաքելոյն, և առ այլ կին (1), և ատել ի իւրեւ բազմաց : Եւ ապա կանէր զդատերս իշխանացն. և մայրն լուեալ

(1) Կոստանդին Եւ ամուսնացաւ նախ ընդ Մարիամայ դստեր նախարարի միոյ հայկազնոյ յերկրէն փախազոնիոյ, և էր Մարիամ սքանչելի գեղով. այլ յամի 795 թողեալ զնա կայսեր՝ եմուտ ՚ի վանս Կոռսանաց, և ինքն առ զԹէոփոսոս նախկին մօր իւրոյ Եռինեայ, յորմէ ծնաւ Լեօն :

դտրտունջ իշխանայն, կուրացոյց զաչս որդւոյն և թագաւորեաց ինքն, և արար երկրորդ իւր զներքինին իւր Փիլադի (Վէդիոս) :

Ի ժամանակի յայտ կային 'ի թողանցն Աթանասայ Կոմայի որդւոյ, որք փորեցին զտունս իւրեանց, և գտին բազում գանձս և ոսկեղէն օծս և կարիճս փորածոյս շինած, և մէջն լցեալ քեմիայիւ, որ ցանէին 'ի վերայ հալեալ պղնձոյ, և դառնայր յոսկի. և գրած էր 'ի նոսա բաժինս աղքատաց և եկեղեցեաց : Եւ զայս դտեալ՝ մեծացան յոյժ և ստացան ձիս և ջորիս և շուռնս և բազէս, և ելանէին որսային : Եւ եհաս բանս այս 'ի թագաւորն Տաճկաց, և տարու զնոսա առ ինքն, և չարչարեաց և էառ զոք ինչ ունէին. և առեալ զօծսն և բացեալ և զլցեալ քեմիայն գիտէին թէ հող է, և թափէին ընդ վայր, և յետոյ իմացեալ զպատուականութիւն իւրացն և յոյժ տրտմեցան : Եւ կուսան մի սուրբ 'ի նոցանէ առին 'ի Վարդիգդոնացի մի 'ի պահոռստ, և եհան զնա 'ի վերնատուն մի և եդ պահապանս Տաճիկս. և նա երկուցեալ 'ի խայտառականաց՝ մեռառ ընկենլով զինքն 'ի բարձր տեղւոջ 'ի վայր. և լուեալ թագաւորն Տաճկաց տղորմեցաւ և եթող զայլսն (1) :

Եւ Տաճիկքն սկսան արհամարհել զՇէ

(1) Իմա զԷդգարն կուսին՝ զթառառն Աթանասայ :

առմայեցիսն վասն կնոջն Իրինեայ, և առին խորհուրդ զօրքն Թագաւորեցուցանել զՂիկիփոր Կասպագովկայի. և լուեալ Իրինէ, կամեցաւ հոննել զաչս նորա, և ներբքինին Թագոյց զնա. և գտեալ զնա զօրացն Թագաւորեցուցին. և սա պատուով ունէր զդշխոյն և զներբքինին իւր դարձեալ իմացաւ Ղիկիփոր Թէ խորհին նմա չարիս, առաքեաց զԻրինէ յաքսորս յԱթէնս, և Թոյլ ետ ներբքինւոյն, և չարար նմա չար վասն երախտեացն առինքն:

Հայտմ ժամանակի շինեաց Թագաւորն Տաճկաց քաղաք մի յերկիրն Տաճկաց և կռչեաց զնա Օսկապարա (1), և եկին Հռոմայեցիք և յաւարի առին զերկիրն Տաճկաց. իւր Ղիկիփոր էր այր հօր և խորհրդաւոր. և ասեն վասն սմա՝ Թէ ՚ի Տաճիկ ազգէ էր, որք արհամարհանս գտեալ յազգէն իւրեանց՝ քլրիստոնէացեալ էին յառաջագոյն և ՚ի նոցանէ ծնեալ էր Ղիկիփոր. իւր Ալիփի (Փիլիստէ) իւր աւեալ զՂիկիլիա ՚ի Տաճիկք, եկն առ նոսա և պատմեաց՝ Թէ Ղիկիփոր այր քաջ է և պահող և աղօթող. և գրեցին առ Վհարոն. իւր ժողովեալ բազմութիւն յոյժ՝ զնաց յերկիրն Հռոմայեցւոց. և ել ընդդէմ նորա Ղիկիփոր, և նստան ամիսս երկուս հանդէպ

(1) Զայս քաղաք շինեաց Հարուն Էլ-Ռէշէտ ամիրայ ՚ի փոքր Հայս, մերձ Մալաթիայ:

միմեանց և խօսեցան 'ի խաղաղութիւն, և արարին սէր և խառնեցան զօրքն 'ի միմեանս. և տուեալ ՚Հարոն Նիկիփորայ զամենայն վրանսն և դարձաւ (1):

Եւ շինեաց ՚Հարոն քաղաք 'ի վեր քան զՎալանիկոս և անուանեաց զնա Նրակիւս (Քրակիւս) (2), զի առեալ էր կին Նրակացի. և Նիկիփոր շինեաց զՆնկիւրիս:

Յայսմ ժամանակի Ննանիա եպիսկոպոսն Սերտինայ, որ էր 'ի լեռնէն Հազարաւորաց, որ է լեռնն Նինուէի. սա շինեաց զվանքն սուրբ Ննանիանցն. գտեալ աւերակ բերդ մի և գնեաց զնա 'ի Տաճկաց, և փորեաց 'ի մէջ նորա և արար սրբապուռն ծանր ծախիւք, և բերեալ 'ի Տարայոյ զնշխարս Ննանիանցն և եդ 'ի նմա. և բերեալ զնշխարս Բարժս զիմէոսի Նռաքելոյն 'ի Հայոց և զՓիլիպոսի (3) 'ի Սընքէճայ. և գնացեալ 'ի Հռոմ՝ ելաց հանդէպ սրբոց Նռաքելոյն, և տուաւ նմա մասն 'ի Պետրոսէ և 'ի Պօղոսէ, և բերեալ զայն. և գնացեալ 'ի Բաբելոն՝ եգիտ անդ զնշխարս ըրս Սանիէլի մարգարէին և զՆիկիէլին և զՍեմայ որդւոյ Նոյի, և այլ բազում նշխարս,

(1) Այս գէպք այլազգ պատմի 'ի միւս Թարգմանութեան:

(2) Այն է երեւի 'ի վերայ ճանապարհին Իկսիոյ՝ որ տանի 'ի Տարոն:

(3) Զնորոգելի բառս որ պակաս էին 'ի մերումս բնագրի, լրուցաք 'ի միւս Թարգմանութեան:

և բերեալ զնոսա եգ 'ի արքատունն զոր շինեաց, և 'ի վերայ նորա շինեաց եկեղեցի գեղեցիկ, և մինչեւ ցայսօր կատարին աղօթք խնդրողացն :

Իսկ Նհարոն Թագաւոր Տաճկաց արար համար քանձօւն իւրոյ և գտաւ առաւել քան զոր Սափրն էր հաւաքեալ, հազար բիւր . և յոյժ ուրախացաւ, և կրկնեաց երեք ծունր Նստուծոյ և զԹագաւորութիւնն խոստացաւ Սահմետի աւագ որդւոյն իւրոյ, և զինի նորա Սամունդին, և յետ նորա իւստումայ (1) . և այս եղիւ պատճառ խախտելոյ Թագաւորութեան նոցա, (2) Սահմետ եգ 'ի Նաղտաա և զՍասունմ յ'սորիս և զՍամունն ապրաւ զհետ իւր 'ի խորասան : Եւ ետ նմա զգանձն իւր . և անգ մեռաւ Թագաւորեալ ամս քսան և երեք :

Իսկ Նիկիիոր գնաց զօրու ծանաւ 'ի վերայ Բուլղարաց, և եհաս 'ի քաղաք Թագաւորութեան նոցա, և արար բազում կստոր ուսածս, մինչեւ արկանէր տարածոց զման կունս նոցա և անցուցանէր կամնասայլս 'ի վերայ նոցա անողորմաբար . և զայրացեալ Սքանգ մի, եհար և սպան զնա :

(1) Անուանք երկոց որդւոցն Հարուն Էլֆէշիտայ են այսօրիկ ըստ առողջանութեան Արարաց . առաջինն՝ Սպուս Մուսա Մահմմետ Ալ-Ամին . երկրորդն՝ Ապու Ճաֆար Երգա-Ալլահ, այն է մահմադականքն՝ Մամուն . կամ Մամահուն . երրորդն՝ Էլ-Քասեմ Իպրահիմ Պիլլա :

Եւ թագաւորեաց Տաճկաց Սահմէտ, և
 եհան զգանձս հօր իւրոյ 'ի Կալանիկոյ և տաւ
 ըսաւ 'ի Բաղտատ, զի թագաւորեալ էր Սա-
 մուէն 'ի Խորասան, որ էր կիրթ ուսմամբ
 և իմաստութեամբ : Եւ կամեցաւ Սահմէտ
 խռովութիւն առնել և ստել ուխտի հօրն, և
 ոչ տայր զգանձն Սամուէնդին (Սամուէնին)
 և սկսան պատերազմիլ. ընդ միմեանս Սահ-
 մէտ և Սամուէնդն. և լուեալ զայս բազումք
 ապստամբեցին 'ի Փղշտացւոցն. և Սահմէտ
 արար ժողով և եղ զօրապետ զԼլի⁽¹⁾. և ա-
 ռաքեաց 'ի վերայ Սամուէնդին. և նա ա-
 ռաքեաց զօրս ընդդէմ նորա և պատերազ-
 մեցան, և յաղթեցաւ զօրքն Սամուէնդին և
 փախեան և ոմանք գետամոյն եղին : Եւ ե-
 կեալ Սահմէտ 'ի Սամուսատ, և շինեաց ըզ-
 բերդն և ամրացաւ, և 'ի ձեռն Լլի⁽¹⁾ քրիստոնէից ստաց-
 նազանդեաց զապստամբսն. և շինեաց ըզ-
 պարիսպն Բուհայոյ կրկին և զՍամուստայ
 պարիսպն և զԲեննոյ՝ քրիստոնէից ստաց-
 ուածօք զօրս կողոպտէրն : Եւ Հիւսէն զօ-
 րապետն ապստամբեաց, և կալեալ զՍահ-
 մէտ՝ եղ 'ի կապանս, և գնաց նստաւ 'ի
 Բաղտատ : Եւ Սահմէտ առաքեաց աղաչաւ
 նրս առ Հիւսէն, զի միայն թողլէ զնա կեն-
 դանի և ոչ պիտի նմա թագաւորութիւն.

(1) Նա է օր 'ի մեռ թագաւորութեան. կոչէ Հիւսէն
 որպէս և սատ փոքր մի յետոյ կոչէ Հիւսէն :

և խղճացեալ ետ նմա կեանս և զԹագաւո-
րու թիւնն : Եւ գնաց Սահմէտ 'ի Ռաղտատ,
և Սամուէնդն առաքեաց զՀորթամ զորապե-
տըն իւր, որ երթեալ սրաշարեաց զՌաղտատ
և սպառեցաւ քաթ 'ի քաղաքէն, և քակեցին
զեկեղեցիսն և ձգէին 'ի դուրս : Հատաւ և
այն և մօրն 'ի քաղաքն, և գտին զՍահմէտ
Թագուցեալ 'ի տան միում, կալան և սպանին
զնաւ : Եւ եկն Տահիլն ('Խահիթ) միւս զորապե-
տըն Սամուէնդին չորս հազարաւ 'ի Վալինիկոս
և սկսաւ սպառել զսպաստամբսն :

Հայսմ ժամանակի եղև շարժ ահագին,
և լերինքն կողոտու որ կան աստի և անտի,
հպեցան առ միմեանս, և տեպն մարգիկ, և
փլաւ լեռան մի և անկաւ Ալփրատ, և ար-
գելեաց զնա օր մի, որ գնայր գետ 'ի վեր-
և բազում լերինք խեցան, և յորով աղբիւրք
բացան ջրոյ և կպրոյ և նաւթոյ, և բազումք
խցան յաղբիւրականց :

Եւ կուրիշացիք ազգ մի են Տաճկաց որք
դրին իւրեանց Թագաւոր 'ի Պաղտատ զՊը-
րէհիմն (1) . և Տահրն ('Խահիթ) յորժամ լը-
ւաւ զայս՝ իշխանացաւ 'ի Խառան և 'ի Վա-
լանիկոս, և հրաման ետ՝ թէ իցեն կռա-
պաշտք՝ յայսմ ժամանակի յայտնապէս զը-
հեսցեն և անհոգ լիցին . և գտան բազումք :

(1) Իպրահիմ պէն էլ՝ Մեհաբ՝ որ եր հօրեղբայր էլ՝
Սամուէնայ :

Եւ զՂազար կոտորեց Տահիրն յԱւահա, որ նեղէր զբրիստոնեայսն ասելով. «Երիք գընացէք առ ձեր բրիստոնեայ թագաւորսն, զի հանգիցուք մեք. փոխանակ զի մինչ 'ի յայս ժամանակս անապատաբնակք եւ բացօթեայք էաք, եւ սպժմ առաք զերկիրս թրով, եւ մեր է սպռահեաւեւ Եւ որոտէին բրիստոնեայք՝ զի ոչ գոյր տեղի ապաստանի:

Իսկ զկնի Ղիկիփորայ թագաւորեցուցին զի եւոն. եւ Սիխայէլ դորապետն Հռոմայ սպան զի եւոն եւ ինքն թագաւորեաց⁽¹⁾: Եւ յայսմ ժամանակի ապառամբեաց Նասրն⁽²⁾ 'ի Սրուճ եւ առաքեաց առ Սիխայէլն տալ նրմա ձեռն, եւ տուաքեաց Սիխայէլ զեսպանառ Նասրն, եւ թիւրեցին զՆասրն ազգն խր, եւ սպան զդեսպանսն:

Իսկ Սամուէն ունէր առ ինքն իշխան մի Հռոմայեցի թոմաս անուն, որ եկեալ էր առ Նհարոն հայրն իւր եւ ասացեալ թէ՝ «Եւ կրտսանդ իմնոս թագաւորին որդի եմ. եւ թանկէին զնա պատուով, եւ Սամուէն ետ զոր նմա գնալ 'ի կրտսանդ ինքուցօրդս կամ թա-

(1) Ջկնի Ղիկիփորայ եւ յաթոռն Սաաւրայի ամիս զեց. որում յաջորդեաց Միքայէլ Ա Ռանգապէ կոչեցեալ, որ էր փեսայացեալ Ղիկիփորայ, ամ մի եւ ամիս քնն Ջափոխանակեաց Լեւոն Ե Արծրունի՝ ամն եւթն. եւ այս Միքայէլ Բ Թլուստն կոչեցեալ, որդի Հրէի, յամի 820:

(2) Նասր եր մի 'ի գլխաւոր կառապետաց Մահաբէի կամ Բաբանայ, զորմէ զկնի:

գաւորել, կամ առնել զնոսա անհանգիստս :
 Եւ զնաց թուամաս և պաշարեաց զխոստան
 դինուսօլիս վեց ամիս⁽¹⁾ : Եւ Սիխայն հա-
 նեալ զՏաճիկ ծառայան խոստացաւ ազա-
 տութիւն նոցա՝ եթէ սրաի մտօք կռուես-
 ցին ընդդէմ Տաճկաց . և կռուեցան և փա-
 խուցին զթումաս , և հասեալ կաղան զնա և
 կտրեցին զոտան և զձեռան , և չըջեցուցին
 ընդ քաղսքն . բայց զծառայան ոչ ազատեաց
 Սիխայն :

Հայոս ժամանակի եկն Սամուէն ի Բաղ-
 տատ, և զնաց Տահիրն առ նա և առաքեաց
 զնա իշխանն ի Խորասան , և Պրէհիմն փա-
 խեաւ և անցոյտ եղեւ : Եւ յայսմ ամի ծովն
 Լճրիանոս ընկէց յերկիրն Լիլիկիոյ ձուկն մի
 որ քառասուն դիրկ երկայն էր և նոյնչափ
 լայն և հաստ , ոչ էր իբրեւ ձուկն՝ այլ որպէս
 բլուր մի սոսկալի տեսեամք : Եւ ժողովե-
 ցաւ երկիրն և կտրատեցին և ապխտեցին և
 կերան և ձէթ քաղում հանին և վաճառե-
 ցին յԼնտաք , և այրէին և ուտէին զնա բա-
 զում ժամանակս :

Ի Թուին Լնտուց ԹՃԻ (1140) և Հայոցն
 ՄԿԷ (267)⁽²⁾ , մեռաւ Սիխայէլ Թագաւորն

(1) Սամուէլ յիշէ զգալ սուտ Թագաւորին թուամասն
 ի Կարնոյ քաղաք ի Թուին Հայոց ՄԾԳ (253) :

(2) Միւս Թարգմանութիւնն զնէ ՄԾԶ (256) և եր-
 կոթին են սխալ փոխանակ դնելոյ ՄՀԷ , այն է ի Թուին
 Քրիստոսի 828 կամ 829 , յորում ամի մեռաւ Սիխայէլ Բ :

Յունաց , եւ Թագաւորեաց թէոփիլոս :
 Եւ եկին Բուղարք 'ի հնազանդութիւն
 նմա եւ Քուրտանք եւ մասն ինչ Ղրաբա-
 ցւոցն , որք են լեզուք առանձինն Քուր-
 տանքն (1) : Եւ 'ի հին ժամանակացն կայր
 'ի մէջ Քուրտանացն բան ինչ դիւթա-
 կան , եթէ յայտնելոց է այր մի Սահա-
 դի անուն , եւ տիրէ ամենայն երկրի . եւ
 որ հաւատայ 'ի նա եւ մեռանի , յետ քառա-
 օուն աւուր յառնէ , եւ ժամանակ ինչ կե-
 ցեալ՝ փոխի յանմահական աշխարհն : Եւ
 տմանք ասէին՝ թէ Նստուած է , եւ այլք՝ թէ
 Թագաւոր է , եւ սպասէին նմա : Եւ յայսմ
 ժամանակի երեւցաւ ոմն Սահադի անուն ,
 եւ կարծեցին թէ նա է : Եւ ինքն հաւատաց
 թէ ինքն է , եւ սկսան ժողովիլ առ նա , եւ
 Թագ եղ եւ ձգէր քաղ երեսացն . եւ ել համ-
 բաւ զնմանէ , եւ զարհուրեցաւ Սամուն 'ի
 նմանէ : Եւ գնաց Սահադի եւ արար զքնա-
 կութի իւր 'ի լերինս Ղրարագայ յաշխարհն
 Հայոց եւ երթայր յամենայն կողմանս եւ զա-
 մենայն ազգ միապէս կոտորէր . եւ եկն 'ի
 Ճգիրայ սահմանոն , եւ հարկանէր եւ աւերէր
 առհասարակ : Եւ լուեալ Հասան զօրապե-
 տըն Սամունայ , եւ պնդեալ զինքն խաղաց
 գնաց 'ի վերայ նորա եւ սկսաւ կոտորել : Եւ
 փախեան 'ի նմանէ բազմութիւն ամբոխին :

(1) Թաւի թէ ասիցէ զՄարաց , որ են Բաւարք :

Եւ ինքն Սահադի ընկեցեալ զԹագն և ըզբողն՝ փախչէր, և անհաւ յերկիրն Հայկազնոյն Սահակայ, և Տաճիկքն առին զքանալին նորա և դարձան, և Սահակ ի խոսնն Հայադուն ըմբռնեաց զՍահադի և կտրեաց զգլուխ նորա. և չոգաւ Սահակ և կոտորեաց զքաղսւմն ՚ի Տաճկաց, և Քուրտանքն պատեալ էին զքերդն Սահակայ, և նա գարձեալ ՚ի կոտորածէն՝ եգիտ պաշարեալ ըզտուն իւր և կոտորեաց զնոսա, և ստեալք ՚ի նոցանէ զերծեալք եկին առ Թէոփիլոս աշտու պատճառաւ: Եւ այն Տաճիկքն որ ընդ Քուրտանն գնացին, և նոքա հաւատացեալ էին ՚ի Սահադի, որ երբեմն ասէր՝ Թէ ես եմ Քրիստոսն, և երբեմն՝ Թէ ես եմ Հագին սուրբ. և այնպէս հայէին ՚ի նո՛ր որպէս լռէին ՚ի նմանէ (1): Իսկ յորժամ ետես Թէոփիլոս գիտեալեցեալն որ գնացին առ նա, ուրախ եղեւ. և ել նոքոք յիշխանութիւնն Տաճկաց, և գնաց ՚ի Օւպատրա և առ ըզնա և քակեաց, և զքնակիչն տարաւ գերի:

(1) Վարդան յիշատակէ զՍահադիո զայս և կոչէ զնա Բաբ կամ Բաբան, զորմէ ասէ եթէ ՚ի սուր սուտերի ըսպանանելով զԻսմայելացիս, եկն մինչեւ ՚ի Գեղարբունիս: Սահլ (Սահակ)՝ որդի Սմբատայ, ըմբռնէ զնա և ընդունի փոխարէն պարգեւս յոյժ յԱֆշնէ, որ էր յայնժամ տաթիկան կարգեալ ՚ի Հայո, և զոտս և զձեռս Բաբանայ՝ հատեալ կախի զնա գիւյտէ: (Յեր. 107—109) — Միջոյշէլ Չամչեան, (Հայ. Բ. յեր. 441):

Եւ 'ի դալ միւսոյ ամին դարձեալ շինեցին Տաճիկքն զՍապատրա :

Եւ պատրիկն Սանիկ⁽¹⁾ ապառամբեալ 'ի թէպիկէ, եկն առ Սամուռն եւ ստիպէր զնա մատենել յերկիրն Հռոմայեցւոց . և յորժամ եկն 'ի Խառան՝ արգել 'ի քակելոյ զեկեղեցիսն : Եւ եկեալ Սամուռն 'ի յԵռհա եւ հարցեալ զմուտս կաթողիկէ եկեղեցւոյն, և ասացաւ թէ՝ հարկատու է Տաճկաց, և եւ հրաման 'ի նմանէ արգելման հարկի եկեղեցւոյ : Եւ 'ի ժամանակս ամուրան գնաց Սամուռն 'ի կապարագովկիս, և առ անտի բերդս չորս, և դարձաւ ձմեռել 'ի Ռամաւ կոս : Եւ 'ի դալ միւսոյ ամին՝ յԱյրիկ ամսեան եկն դարձեալ 'ի Հռոմայեցիսն, և ի Զառ 'ի Սուլայ բերդի⁽²⁾, և ոչ կարաց առնուլ զնա եւ դարձաւ 'ի Վեսուռն . և ել ընդ առաջ նորս Վիոնէսիոս պատրիարքն, և աւրար նմա մեծ պատիւ, և ետ նմա գիր ազատութեան եկեղեցւոյ : Եւ մինչդեռ խօսէր ընդ պատրիարքին, բերին աւետիւթէ առին զՍուլան զօրքն զոր թողեալ էր 'ի վե-

(1) Սանիկ կամ Մանուէլ էր յազգէ Մամիկոնեից ըստ Վարդանայ (յեր. 107), որ ընդ քաջութեան ընդդէմ աւեր և զոգի բարեպաշտութեան : Սա ինքն պաշտպան եկաց ընդդէմ պատկեցամարտից, և հաղթանակէ ժողովով կրկին զպատկեցապաշտութիւն յամի 842 :

(2) Այն է Լուլայ բերդ 'ի Կիլիկիս, ընդ հարաւահողմ Իկոնիոյ :

բայ բերդին, և յաւել 'ի սէր պատրիարքին :

Եւ յայնժամ ()անիլ պատրիկն թողեալ զ()ամուսնն գնաց առ Թէոփիլոս, և առաքեաց Թէոփիլոս խնդրել սէր 'ի ()ամուսնայ, և ասէ ()ամուսնն . «Թե՛ տայք ինձ հարկս և անուանէք զիս Թագաւոր 'ի վերայ ձեր, և արարից ընդ ձեզ սէր : » Եւ Թէոփիլոս այլ ոչ եա նմա պատասխանի : Եւ գնաց ()ամուսնն 'ի Արիւկիա . և եկն սմն Հռոմայեցի առ նա և ասաց զինքն որդի Թագաւորի . և ()ամուսնն հաւատաց և արար նմա Թագ յերեք հազար գահեկանէ, և ասաց ընդ ()որ պատրիարքն ()նախորդ՝ օրհնել զնա Թագաւոր ըստ օրինի քրիստոսնէից . և արար այնպէս : Եւ լուեալ 'ի Կատանդիմուպօլիս նորդեցին զ()որ : Իսկ խաբեբայն երկուս մ' հեցեալ 'ի մէջ Տաճկաց և ոչ արար որ նմա հոգ, և նա ուրացաւ զՔրիստոս և տաճկացաւ :

Եւ ()ամուսնն գնաց յերկիրն Հռոմայեցւոց և սիրով խաբէութեան զամենայն աշխարհն հնազանդեաց մինչ 'ի Տայանու (Տիանա) քաղաք զոր քակեալ էին Տաճիկք, և սկսաւ շինել 'ի հարկաց երկրին զոր պահանջէր խառութեամբ, մինչ ամենայն լեզու նորդէր զնա . և եհառ յականջս Տիանն զօրութեանց, և պահն զնա ()պառւած և մեռաւ : Եւ Թագաւորեաց ()բոսսահակ եղբայր նորա, որ և այրեաց զշինուած քաղա-

քին և զամենայն կազմուածն . և զհոգի ինքն
 'ի Ռաղտատ և հնազանդեաց բռնութեամբ,
 թէպէտ ոչ էին ընդ նմա : Եւ յայնժամ ե-
 կին 'ի Ռասրայ, և տրոնջեցին զկղզոյն՝ որ կո-
 չի Ռանատի, թէ միշտ ապստամբանոց է, և
 կոտորեն զվսճառականն որ գնան յ'Թաղիա
 և 'ի Հնդկիս : Եւ կայ կղզին այն 'ի մէջ ծովուն
 հանդէպ տեղւոյն ուր խառնի Լիփրատ և
 Տիգրիս 'ի ծովն որ կոչի Պարսից : Եւ առա-
 քեաց Թագաւորն զօրս 'ի վերայ նորա, և
 ոչ ինչ կարացին տանել վտոն ամրութեան
 տեղւոյն և հնարիմացութեան նոցա և քա-
 ջութեան արանցն . ապա յայնժամ առաքեաց
 Թագաւորն յ'Գլպտոս և 'ի Սաբա և ետ
 ածել անախ արուեստաւորս և ծովամուտք
 որ ծածկէին զգգայարանն առջնով մանկանց
 և առեալ ձէթ փշոով ընուն 'ի ծովն, և որ
 տեղաց հանդէպ պիտէր՝ մտանէին 'ի ծովն
 և ելանէին : Եւ առաքեաց զնոսա ընդ զօրն՝
 զի յորժամ ելցեն բնակիչք կղզոյն նաւօք 'ի
 կռիւ ընդ նաւօն Տաճկաց, մտցեն նորա յան-
 կարծակի 'ի քաղաքն և այրենցեն գնա, զոր
 և արարին իսկ . և բարձան ապստամբքն և
 զինէր դիւրութիւն վաճառականաց և եր-
 թեւակաց և աշխարհին Ռասրայոյ շինու-
 թիւն և ընդարձակութիւնն յորով :

Եւ այսմ ամի եւ Մուսահակ և շինեաց
 'ի մէջ Արմաւէի և Ռաբիդոնի զգեղն Շափա

արքունիք մեծ և ընդարձակ, և բերեալ յԷ-
գիպոտոսէ բալասանի տունկ և այլ բազում
ազգս տնկոց, և շինեաց անդ դրախտս և
վայելչութիւնս զքօսանաց: Եւ դիտասցես՝
զի այլ է Բաբելոն և այլ է Բաղտատ, չորս
աւուր է միջոց ուոցա:

Եայսմ ժամանակի առաքեաց Մբուսահն
դեսպան ՚ի Նուբիսն այսու պատճառաւ: Ի
հին ժամանակաց կայր խաղաղութիւն ՚ի մէջ
Տաճկաց և ՚ի մէջ Նուպեացն, և Տաճկունք
տային Նուպեացն ցորեան և գինի և ձէթ
և հանդերձս շատ յոյժ: Եւ թէ ելանէր թա-
գաւորն Նուբեաց յերկիրն Տաճկաց, հնա-
զանդէին նմա Տաճկունք յամենայն իրս ու-
պէս իւրեանց թագաւորին: Եւ Նուբիքն
տային Տաճկաց երեք հարիւր սեաւ ծառայ,
և աասն ապուղնայ և զուրափէ մի, որ է
կենդանի գոմիշոյ չափ և խայտ, և առաջքն
բարձր, որ է գինն քտան հազար դահեկան,
և փայտս անփուտո: Եւ յորժամ անկաւ բա-
ժանումն ՚ի Տաճկունք, խափանեցաւ սահ-
մանն այն զոր խնդրէր Մբուսահալն. և յոր-
ժամ գնաց դեսպանն, իշխան մի Օպքարիա
անուն որ գրեալ էր զորդին թագաւոր Պէ-
որդի անուն, որ էր ՚ի կնոջէ թագաւորապէս.
զի առ նոսա օրէնք է հայրենեօք թագաւո-
րել, և որ լինի յազգէ թագաւորի: Հաճոյ
թուեցաւ Օպքարիայի առաջել զորդին առ

Լ՛բուսահին : Եւ յորժամ լուաւ զգարուածն նորա Թագաւորն Տաճկաց , արար ուրախու-
 Թիւն մեծ , և առաքեաց և արար պատրաս-
 տուԹիւն ճանապարհին ծախք մեծամեծք՝
 մարդոյ և գրաստուց . և եհան հրաման ե-
 լանել ընդ առաջ նորա Տաճկաց և քրիս-
 տոնէից եկեղեցականաց և աշխարհականաց .
 և յարդեալ ընթանայր աշխարհն առենայն
 ընդ որ գայր նա՝ առաջն նորա , զի տեսանէին
 նոր իրք . մանաւկ քսանամեայ վայելուչ հաւ
 սակաւ նստեալ յուղտու , որ զարդարած էր
 նոր և անգին Թամբօք և կուբայ (1) ոսկեղէն
 ականակապ և մարգարտաշար 'ի վերայ նորա
 գմբեթաղարդ , և 'ի վերայ գմբեթին խաչ
 օսկեղէն : Եւ ունէր հանդերձ անասելի բաւ
 նիւ , և Թագ 'ի գլուխն անգին , և խաչ ոսկի
 'ի վերայ խնձորոյ 'ի մի ձեռնն , և գաւազան
 ոսկի 'ի միւս ձեռնն , և չորք եպիսկոպոսք ընդ
 նմա և բազմուԹիւն քահանայից , և չորս քա-
 հանայս աստի և անտի բարձեալ խաչս ոսկեօ .
 և զօրքն զարդարոմք պէսպէս հանդերձիւք ,
 և հիանային տեսողքն : Եւ Թագաւորն Տաճ-
 կաց ել ընդ առաջ նորա վառեալ բազում զօ-
 րօք , և աարաւ զնա 'ի Նաղտատ , և նստան
 'ի միում բարձի : Եւ կոչեցաւ 'ի խանէպիտ
 պատրիարքն և տրապ պատարադ և հազար-

(1) Տփլիսի գահն կամ հովանոցն կազմեալ 'ի վերայ ու-
 րաց ուղտու կամ փղի :

դէցաւ Թագաւորն Վէորգի . և զարմացաւ
 պատրիարքն ընդ իմաստութիւն պատանելոյն
 և ընդ հանճարեղ դաւանութիւն նորա ուղ-
 զափառութեամբ , և օրհնեաց զնա : Եւ Թա-
 գաւորն Տաճկաց ետ Թագաւորին քրիստոնէ-
 ից պարգեւս անկշիռ և անթիւ , զի գիտէր
 թէ այնպէս յառաջ քան զնա ոչ ոք փառա-
 ւորեցաւ 'ի Թագաւորացն որպէս ինքն՝ գա-
 լլստեսմբ Թագաւորին՝ Նուբեաց : Եւ հաւ-
 տատեցին զդաշինսն և զքաղաքսն որ կոչի Նքս-
 ւան և Վաւղան՝ արարին կիսաբաժինս , որ
 կան 'ի վերայ Նեղոսի 'ի մէջ Տաճկաց և
 Նուբեացն : Եւ գնաց Թագաւորն Վէորգի
 մեծապատիւ փառօք . բայց երկու եպիս-
 կոպոսք և այլ բազումք մեռան 'ի նոցանէ ,
 զի չէին սովոր փոփոխական օգոյ ամսորան և
 ձմերան :

Եւ յայնժամ երկու զօրագլուխքն Տաճ-
 կաց՝ Նապոն և Պապաքն հաճեալ ընդ կրօնս
 քրիստոնէից զոր տեսին 'ի Նուբեացն , բա-
 զում զօրօք գնացին առ Թէոփիլոս Թագա-
 ւորն Յունաց և եղեն քրիստոնեայք : Եւ
 Թէոփիլոս հպարտօցեալ նոքօք և առեալ զօր
 եկն 'ի Օղւպատրա և քաղեաց զնա , և կո-
 տորեաց հաւասարապէս զՏաճիկսն և զքը-
 րիստոնեայսն . և ապա գնաց 'ի Սելտենի և
 գերեաց . և ելաւ յԱշմուշա և 'ի Հանձիթ
 և գերեաց զքաղումն և գնաց : Եւ լուեալ

զայս լ'բուսահայն՝ էջ յերկիրն Հռոմայեցւոց երկու բանակօք որ կային ընդ նոսա, երեսուն հազար Սուղբի (1) և երեսուն հազար վաճառական, և յիսուն հազար ուղտ և քսան հազար Զորի բարձեալ ռոճիկս. և գնացեալ էառ զԵնկուրիա: Եւ ել լ'մուրին քաղաք մեծ և բաղմամարդ, տմուր և վայելուչ, որ ոչ գոյր նման նմա 'ի վերայ երկրի, և երկուտասան օր պաշարեաց զնա սառտիկ պատերազմաւ, և առ զնա մատնութեամբ իշխանի միում՝ Ղօռճան անուն. և կային 'ի նմա հազար վանք կուսանաց, զորո եւ կանայս ծառայից իւրոց. և սպանին ութւտասն հազար անձինս, և այրեցին զքաղաքն և զեկեղեցիսն. և անձառ է իրաւունք դառաստանին լ'ստուծոյ և ոչ ոք է հասու նմա (2):

Եւ կայր որդի մի լ'բուսահայ՝ Կաւութ անուն: Սա խնդրեաց 'ի հօրէն բառնալ ըզբրիտոնէից համարձակութիւնն, ոչ բառնալ մեռեալ վերամբարձ, և ոչ հարկանել

(1) Մուղբիք են Մաւրիտանացի Արապք, Մաղղաբիք:

(2) Ղեւնդ յիշէ զպաշարումն քաղաքիս ըստ 'ի ձեռն եղբորդուց նորին՝ Աթա զօրավարի. որ տեւեաց, ապէ, ամիսս երկս, և ոչ ինչ կարացեալ վնասել քաղաքին 'ի պատճառս Սուգաւիս (Չախարիս) գետոյ, որ շուրջ զնովաւ տղամացեալ անկուռելի պահէր զնա, թողին զպաշարումն և 'ի բաց զԷնացին: Յեր. 190—191. Առ ամենայն պատմագիրք Յուսոց և Ասորւոց ասեն իմէ մատնեցաւ քաղաքն 'ի ձեռն ուրումն մարդոց, զոր կոչեն Պոյեփեցէ, և զոր պատմագիրս Ճորճ կամ Շորճան կոչեն:

ժամահար, և ոչ երեւել խաչ արտաքոյ եկեղեցւոյ, և ոչ պաշտել յայտնապէս զպաշտօն խորհրդոյ եկեղեցւոյ, և ոչ մտանել դինի 'ի քաղաք և ջնջել զխողան յերկրէ: և այսպէս ատեալը զքրիստոնեայս 'Դաւութն:

Յայսմ ժամանակի յայտնեցաւ Աբուսահլայ թէ Աբաս եղբօրորդին իւր կամի սպանանել զնա, և բազում իշխանք ուխտեալ են առնուլ օգնական զՀռոմայեցիս և բառնալ զԹագաւորութիւնն Տաճկաց, և լինել ընդ Հռոմոմք: և եդ զնոսա 'ի կապանլա և մեռան 'ի սովոյն: և գրեաց ընդ ամենայն Տաճկունք թէ Աբաս կամէր եղծանել զիշխանութիւնն Տաճկաց, և վասն այնր պատճառի ատեն զԱբաս անուռն Տաճկունք:

Յայսմ ամի երեւեցաւ 'ի կողմանս հիւսիսոյ կարմիր ամպ իբրեւ զհսւր, երեք գիշեր, և ապա եկն անձրեւ անլուր և անտես, որ բերէր քարինս և կեղեւեաց զծառս, և մերկացոյց հեղեղն զդաշտս երկրի 'ի հողոյ, և ելաւ հեղեղն 'ի վերայ խառանայ և խեղդեաց անթիւ բազմութիւնս մարդոյ և առնանոյ, և տապալեաց գիւղս և գաւառս բազումս, և տարաւ ելից զնոսա յԱփքարտ:

Յետ այսորիկ առաքեաց Թէոփիլոս Թագաւորն նուէրս Աբուսահլայ և խնդրեաց 'ի նմանէ փոխել զգերիսն, տալ զՀռոմայեցիսն և առնուլ զՏաճիկսն: Եւ առաքեաց նմա

(Աբուսահլ) կրկին պատարագս՝ յիսուն բեռն ուղտու, և ասաց. «Չէ օրէն Արաբկաց փոխել վարդ Արաբ ընդ Յունի, զի պատուական են Արաբիք. բայց թէ տաս զմերն, առնեմքեզ դարձուածս բազումս:» Եւ արձակեաց (Թէոփիլոս) զբազում՝ Տաճիկս, և եղել խաղաղութիւն ՚ի մէջ նոցա:

Բայց երեւեցաւ զայսու ժամանակաւ ՚ի Պաղեստին այր մի թամամ անուն, և ասէր զանձնէ պատգամաւոր Աստուծոյ և նախանձախնդիր պատգամաբերին առաջնոյ. և ասէր թէ՝ «Չէ արժան ՚ի բրիտոնէից հարկ առնուլ, բայց միայն չորս դրամ:» և խընդային բրիտոնեայք, և ժողովեցան երեսուն հազար այր մերկ և բոկ և աղքատք. և ել նոքօք Աբուսահլէմ և քակեաց զսուրբ Յաբութիւնն. Եւ եկն առ նա Սափր⁽¹⁾ զօրագլուխն ՚ի Պամասկէ և սպան զնա: Եւ յայն ժամն մեռաւ Աբուսահլն և թագաւորեաց Ահարոն որդի նորա⁽²⁾:

Եւ ՚ի նոյն ամի մեռաւ Թէոփիլոս, և թագաւորեաց Սիսայէլ որդի նորա երեք ամաց, և Թէոդորոս մայր նորա կարգաւորէր զթագաւորութիւնն:

Իսկ Ահարոն թագաւորն (էր) այր կերող և

(1) Յօրնակին Զափ:

(2) Ահարուն Բ. Ապուճաֆար Հարուն էլ—Վաթիք կամ Վասէր կոչեցեալ, թագաւորեաց յամէ 842—847:

տրբեցող, և ինչ ոչ իմանայր ի յանցից և ի պատահմանց աշխարհին, թողեալ զԹագաւորութիւնն ի ձեռն արանց ոմանց, (Թագաւորեալ) զհինգ ամ և մեռաւ :

Իւ թէոդորա վարեաց զԹագաւորութիւնն չորեքուսան ամ ընդ որդւոյն և մեռաւ և հաստատեցաւ Սիխայէլն : Իւ ի ժամանակս սորա վեց Թագաւոր փոխեցաւ հաճկաց. Մհարոն, Յափար, Սահմադ, Մհմադ և միւս Մհմադ, Լպու—Լբդլա՝ որ յարեցուծեան իւրում սպանանէր զբազումս առանց սպառնալի. զկնի նորա Սուհդի (1) սր ել ի խորասան և եկն ի Բաղտատ :

Իսկ Սիխայէլն զքսանեհինգ ամ Թագաւորեալ մեռաւ, և զի ոչ գոյր սմա որդի, Թագաւորեաց ոմն Վասիլ անուն երկու ամ (2). և զհետ սորա Թագաւորեաց Ի եւոն (2) որդի իւր ամս քսանեհինգ և ամիսս սեթիւ մեռաւ Սահդ (Լլ—Սահդատի) յաւուրս սորա, և Թագաւորեաց Մհմատ ամս քսան երեք :

(1) Այն է Ա—Մահդատի Մահմէտ, որ Թագաւորեաց յամէ 869—870 : Զսա յաջորդեաց Ա—Մոթամէտ Ահմէտ յամէ 870—892 :

(2) Վասիլ էր Արշակունի ազգէ. և էր սենեկապետ Միխայէլի կայսեր. յամի 866 արար զնա իւր գահակից, այլ զկնի միայ ամի կացոյց փոխանակ նորա զոմն յանշանից Վասիլիկիանոս անուն. վասն որոյ և Վասիլ զերկոսին եւս ապանեալ ինքն Թագաւորեաց ամս ութ և տասն, և ոչ ըստ ասելոյ Միխայէլի ամս երկու :

Իսկ Թէոփանա մայրն ի եւոնի զկնի մեծ տասան ամի Թագաւորութեանն կամեցաւ սպանանել զորդին, և որդին զմայրն. և յանկարծ մեռաւ մայրն վկայեալ բարի գործովք: Եւ յետ ամի միոյ մեռաւ կինն ի եւոնի, և նա կոխեաց զկանոնս Ղապքելոյն և էառ այլ կին, և եղեւ ատելի ամենեցուն. և Թողեալ զկինն առանց պատճառի, և առ մի կին այլ, և էառ այլ երրորդ կին, զի ոչ գոյր յանդիմանիչ, և առ չորրորդ կին կենդանի. և ըսկըսաւ կանոնել թէ պարտ է առնուլ չորս կին ամենայն մարդոյ. և յետոյ ինքն աղէցաւ ութեամբ մեռաւ: Եւ յայն ժամն յայտնեցաւ ՚ի պատրիարքն Լյուսանդինուսոյսի կախարդութիւն, և հանին զնա և դրին միւս այլ, և գտաւ նա կախարդ և կռապաշտ, զի եղեալ էր ներքոյ վարագուրին կռօք եւ պաշտէր զնա ՚ի ժամ խորհրդոյն. և յայտնեցաւ չարիքն և վասն այսր պատճառի բարձաւ վարագոյրն յեկեղեցեաց նոցա ժամաւ նակս յոլովս: Եւ եղին պատրիարք մի այլ, և նա պաշտէր կուռս և ձգեցին զնա, որ աւեր թէ՛ « ի ձեր հայրապետացն եմ ուսեալ զայս, թէ ոչ մինչ ՚ի յայս ոչ գիտէի զայս: » Եւ այս եղեւ նոցա՝ զի ոչ ունէին զկատարեալ սահման հաւատոյ, Թող ետ նոցա Ղաւտուած գործել զանարժանն:

Օ կնի այսորիկ Թագաւորեաց Ղէքան

դրոս օրդի | եւոնի ամմի (1) . և էր սա հեւտեւող կախարդաց . և 'ի ժամանակս սորա եղեւ շարժ 'ի իմրակիւ , և պատառէր երկիր և կլանէր բազում եկեղեցիս և շինուածս . և մեռաւ (Ղէքսանդրոս հարուածօք , և թաւաւորեաց կիսեղբայր նորա կոստանդին (ե) ամս յիսուն և եւթն . և զի տղայ էր , եղին նմա դաստիարակս և օգնականս մինչեւ հաստատեցաւ :

Ի սորա ժամանակս փոխեցաւ թագաւորութիւնն Տաճկաց (Աբաբաց) 'ի ցեղն (Սահմեաի 'ի ցեղէն Ալեայ Զ) , և թագաւորեաց Աբաբաս (Ապուլ-Աբաս) ամս քսան : Եւ յայսմ ամի ել գլխաւորն Ռուլլարաց և զօրացաւ 'ի վերայ Յուճաց , և արկ զնսաս 'ի կոստանդինուպօլիս և նեղեաց յոյժ , և ոչ հանդարտեաց պատերազմի նորա զսմենայն ժամանակս կոստանդեայ :

Յերեքասան ամին կոստանդեայ թագաւորեաց Աբաբաց (Սահմեա ամս վեց : Եւ 'ի քսան և ինն ամին կոստանդեայ թագաւորեաց Չափար ամս քսան և չորս : Ի յիսուն երեք ամին կոստանդեայ թագաւորեաց Աբուճասը (Ապուլ-Սանսուր) 'ի վերայ Աբաբացւոցն ամս երկու . և 'ի յիսուն և չորս ա

(1) Ալէքս կամ Ալէքսանդր էր կրտսեր եղբայր Լեոնիւսը . ամս 470

(2) Յօրինակիս՝ և 'ի յնն Ամայ :

ժին կոտանդեայ թագաւորեաց լ'բլաբաս (լ'պուլ—լ'բրաս) ամս հինգ : իւ Քիստուն և հինգ ամին հիւանդացաւ կոտանդին և մեռաւ , և թագաւորեաց փեսայ նորա Ռոմանոս (1) : իւ յայտմ ամի եկն Սիմոն գլխաւորն Ռուղարաց և գերեաց զԹրակիա , և չոգաւ նստաւ 'ի վերայ Նորիանուպոլսի և նեղեաց զնա յոյժ և առ զնա և քակեաց : իւ առաքեաց Ռոմանոս առ Սիմոն և խնդրեաց սէր , և ած 'ի հաւան և տեսին զմիմեանս 'ի վերայ ծովուն և եղև իսաղազութիւն նոցա յարեւմտից կողմանէ , և դարձան 'ի կողմն արեւելից :

Իւ վասն զի կապագովկիա Հայոց և Սիւպետք լ'սորոց և կկիկիա ընդ ձեռածք Տաճկաց էին 'ի Հերակեայ (հեաէ) , քայց այժմ տկարացան վասն արքեցութեան և շնութեան իւրեանց : իւ ել կիրակոս զօքաւարն Ռոմանաւ և եկն 'ի Սելտեճի փոքր Հայոց , և քաղաքն խնդրեաց ներել նոցա զքառասունն օր , զի առաքեացեն առ թաւաւարն իւրեանց եթէ զինչ հրամայեցէ . և լուաւ նոցա կիրակոս : իւ հանին դեսպանն որ գնայր , և կալան և ածին զդեսպանն

(1) Այս Ռոմանոս Ա. էր աներ կոտանդինի կայսեր Պերփերուժենայ , և որդի Վաչագայ հայկազնայ , որ 'ի կենդանութեան փեսայի իւրոց Թագաւորեաց ամս 28 : Միքա. իւ 2ամէան , Հա. Բ. յեր. 816 :

առ իլիւրակոս . և նա վառն երկեղի սարսնման
երդուաւ նոցա արատով տալ նոցա զքա-
ղաքն . և յամենաց առ նոսա . և տպա մտեալ
'ի քաղաքն եւ նոցա աւետիս թէ՝ « Այսօր
հասանեն զօրքն մեր , և 'ի ժամ՝ երեկոյին
բացէք զդուռն որ մտանեն 'ի քաղաքս : »
Եւ հաւատացին նմա : Եւ կազմեցան Հռո-
մայեցիքն իբրեւ զզօրս Տաճկացն , և եկին
'ի ժամ՝ երեկոյին և մահն 'ի քաղաքն . և լքաւ
քաղաքն զօրօք , և առին զնա . բայց ոչ սպանին
զՏաճիկսն զի երդուեալ էին , և հանին զնոսա
և զնացին (1) : Եւ զվարնայ քաղաք առին և
զԲեսուռն և զամենայն երկիրն . և զնացեալ
'ի իլիլկիա առին զնա և տիրեցին նմա : Եւ
ելեալ զնացին յԱնտաք և 'ի ծովեզերայս և
յԱրուսաղէմ , և հաւանեցան փութանալի
զի տկարացեալ էր Տաճիկն :

Եւ յայտոսիկ մեռաւ Ռոմանոս (Ա) և թա-
գաւորեաց Կոստանդիանոս փեսայ նորա որ
էր այր վարժ գրոց և բարեգործ : Եւ 'ի չորս
րորդ ամին նորա թագաւորեաց Մըուտահը
'ի վերայ Մրաբկաց . և առաքեաց Կոստան-
դիանոս զորդի իւր զՎասիլն որ եկն և էառ
զՍամուսաւ : Եւ եկն համբաւ գութին՝ թէ
մեռաւ Կոստանդիանոս (Ը) և թագաւորեաց
Ռոմանոս (Բ) որդի իւր : Եւ 'ի նոյն ամի մե-

(1) « Յաւուրս Արատայ և Ռամանոսի առաւ Մեղքն ի
'ի Տաճկաց յ829 թուին . » Վարդան . յեր . 120 :

ռաւ Աբուսահն՝ Թագաւորն Տաճկաց, և Թողաւորեաց Այու ի Խանասն ամս վեց:

Իսկ Ռոմանոս Թագաւորեալ՝ արար պառփու զօրացն և ետ պարգեւս առատաձեռն, և սուաքեաց զօր և առին զՀարպ և Նեղէին զՏաճիկան: Եւ մեռաւ Ռոմանոս (Բ) և զօրքն Թագաւորեցուցին զԱխիլիորոս ի վերայ իւրեանց. այրատեցող ուղղափառաց՝ ի բազմաց պատրեալ: Սա ելեալ ի Սելտենի ետես աւերակ զքաղաքն և զաշխարհն, և առեալ խրատ ի հաւատարմացն իւր թէ՛ «Առաքեա առ Աթանաս⁽¹⁾ պատրիարքն Ասորւոյ որ բերէ զազգն և շինէ զաշխարհս, որ թէ դարձեալ զօրանան Տաճիկք, լաւ է մեզ զի նոքա կորիցեն և անկցին ի ձեռն Տաճկացո: Եւ առաքեցաւ (առ) տէր Յովհաննէս յԱնտաք և երդուաւ նմա, որ թէ յնու զաշխարհն ուղղափառաց նա, կամ դարձուցանէ զամենայն երկիրն յուղղափառութիւն, և կամ ոչ՝ երկաբնակացն տացէ արհամարհել զնա: Եւ հաւատաց նմա Պատրիարքն, և գնաց ժողովեաց յամենայն տեղեաց ուղղափառս խոսամամբ Թագաւորին, և շինեաց զՍելտենի և զերկիրն և վանորեայս բազումս, և արար զքնակաւթիւն իւր ի Պերթ

(1) Աթանասը՝ սեալ համարի Թարգմանչին փոխանակ գրելոյ Յովհաննէս, որ էր յայնժամ հաթոգեկոս Ասորւոյ, որպէս փոքր մի զինի ուղղէ զխալն:

տրն (1) : Եւ յորժամ յաջողեցաւ իրքն , կոչեաց թագաւորն զնա 'ի Կոստանդնուպօլիս պատճառանօք խոստմանն . և գնաց Տէր Եովհաննէս բազում եպիսկոպոսօք 'ի Կոստանդինուպօլիս :

Ի Թուին Լսորւոց ԲՄԶ (1280) և Հայոցն ՆԷ (407) ժողովեալ էին անդ երկուքնակք բազում , և արարին քննութիւն բազում վասն հաւատոյ երկու ամիս . և այնչափ սըտեցան Քաղկեդոնիկքն , որ չմնաց կարծիք ճշմարտութեան 'ի նոսա յամենայն լողացն : Եւ ապա դարձեալ խաբեցաւ թագաւորն յոմանց և սկսաւ ողորբել և խոստանալ աթոռս և պատիւս եպիսկոպոսացն թէ հաւանին և ընդունին զդաւանութիւնն նոցա , և սպառնալիք՝ թէ ոչ հաւանեցին : Իսկ նոքա ոչ յողորմանացն պատրեցան և ոչ 'ի սպառնալեացն երկեան , այլ ասացին . « Եթ ոչ կաբեմք բաժանել զմիաւորեալ բանն Լսոտուած յերկուս և բաժանիմք 'ի նմանէ կամ վասն պատուոյ և կամ վասն երկեղի : » Եւ լուեալ զայս թագաւորն բարկացաւ 'ի վերայ նոցա և եդ զնոսա կապանօք 'ի բանտի չորս ամիս :

Եւ բարկութեամբ եհար Լսոտուած ըզթագաւորն և մեռաւ , և առ զթագաւորութիւնն Եովհաննէս այր պատերազմող

(1) Պերիոն է անուն վանքն զոր շինեաց Պատրիարքն Ասորւոց :

և անձնեայ . բայց ասեն թէ կինն 'Երկիրաբայ թէսփանէ զայրն իւր սպան , զի չէր աժնւանացեալ ընդ նմա , և առ զ(Յովհաննէս , որ յառաջագոյն բառնայր և դնէր զչմուշկ⁽¹⁾ թագաւորին և շնայր ընդ թագուհին , և թէսփանէ ան զնա սյր և եղ նմա թագ , և կոչեցաւ վասն այսորիկ Չմշկիկ⁽²⁾ : Սա եղեալ աջօղակ՝ էառ Կաւառս բազումս 'ի Տաճկաց . և սա եհան զպատրիարզն Նորուոց և զեպիսկոպոսան իւր 'ի բանտէն և գնացին 'ի գաւառս իւրեանց :

Եւ յայսմ ժամանակի եղեւ պատրիարգըն (Խորիքու Քաղկեդոնիկ՝ Լ'լափի (Լ'լափիսս) անուն , որ արար հալածանս ուղղափառաց ձեռնտուութեամբ ոմանց իշխանաց՝ զորոց որդիան սան էր առեալ յաւազաւ նէն . որ և առեալ զ(Լ'լաւարանն Նորուոց և զմեռոնն և զհաղորդն երեք կրկին ջանաց այրել հրով բորբոքելով , և ոչ այրեցաւ 'ի շտորհացն Նստուծոյ պահպանեալ , և ոչ զըզջացաւ անորէնն , այլ ասէր ըբռութեամբ թէ՝ « Լաւարդութեամբ դոցա ոչ այրին . » որ և

(1) Եօրինակիս եղեալ էր նախ՝ զհուլի , որպէս ունի և միւս թարգմանութիւնն , և յետոյ յաւելեալ էր 'ի մերումս տառս ւ : Բայց թէ մին և թէ միւսն անպարտքե մեկեալ թիւնս զոր ապ Միկայէլ Չմշկիկ անուան որ էր մականուր Յովհաննու կայսեր :

(2) Տես 'ի գիրս Մատթեոսի Եւանջելոյ . Ա . 7 : Եւր . 8 . աղեալ յերեսագէմ :

չարագոյն գտաւ սա քան զյաբուգոգոնուսոր, որ ՚ի տեսանելն զերիս մանկունան ոչ այրեցեալ զղջացաւ և փառաւորեաց զԻստուած: Եւ սա յանդգնեալ ՚ի տոնի (Յայտնութեն եհան յեկեղեցեացն և ՚ի քաղաքէն զՀայք և զԵսորիք՝ արամբք և կանամբք, և տրտաքոյ քաղաքին արարին զոռնն: Ար և խնդրեցին յԱստուծոյ արտասուօք և եդին ուխտ ոչ մտանել ՚ի քաղաքն մինչեւ տեսցեն առեալ զվրէժ իւրեանց: Եւ հատարեաց Աստուած վաղվազակի զհայցուածս նոցա, և եհար ցաւ մամբ և չարաչար ցաւօք զայրն ամբարիշտ և մեռաւ, և դարձուցին զնոսա աղաչանօք և պատուով ՚ի քաղաքն՝ փառաւորելով զանունն Աստուծոյ, և գործեցաւ այս ՚ի թուին Ասորոց՝ հողար երկերիւր ութսուն և հինգ, և Հայոցն՝ չորս հարիւր երկուտասն:

Իսկ Չմչկիկ թագաւորն էր ՚ի Հանձիկ թայ գաւառէ և զայնր կողմամբ առնէր ըզբնակութիւն իւր. սա ազատեաց զծառայան ամենայն, և էր առատաձեռն և ողորմած սրտիւ, և սիրեցաւ յամենայնէ: Այս շինեաց ժեծ եկեղեցի ՚ի Նոստանդինուպօլիս, և ասեն զմասնէ թէ Հայ էր ազգաւ: Աս թագաւորեաց ամս երեք ⁽¹⁾ և մեռաւ. և եղեւ սուգ մեծ առ հասարակ ընդ ամենայն աշխարհն

(1) Յովհաննէս Չմչկիկ թագաւորեաց ամս վեց և ամիս չորս եւս:

Հռոմայեցւոց : Եւ Թագաւորեցին Վասիլըն և Կոստանդին որդիքն Ռոմանոսի Թագաւորին . և կային սիրով առ միմեանս , քանզի Վասիլն կացոյց զեղբայրն 'ի Թագաւորութեանն , և ինքն կայր ընդդէմ Տաճկաց , որ և Թագաւորեաց ամս յիսուն և հինգ , և զամենայն առուրս իւր յալթու թիւնս բազումս կատարեաց և հնազանդեաց զբազում աշխարհս , և կայր ընդդէմ Հայոց և արեւմտից և արար հնազանդ զՀայս և զԴուլզարս (1) . և մեռաւ , և Կոստանդին և զբայր նորա եկաց 'ի տեղւոջն երկու ամ և կէս և մեռաւ :

Եւ յառուրս սոցա Թագաւորեաց Տաճկաց Միխայլ ամս քաան և ինն , և զինի նորա Բուբարր ամս տասնևինն , և յետ նորա Միլարաս (Դյուլ (Բբաս) ամս քառասուն երկու :

Եւ զինի Կոստանդիանոսի (Ը) Թագաւորեաց (Յունաց Ռոմանոս (Գ) եղբար որդին Կոստանդեայ (2) , և ելեալ 'ի պատերազմ 'ի վերայ Տաճկաց և յաղթեցաւ և եղև փառխատական : Եւ տաւ արար հալածումն մեծ :

(1) Զգործս պատերազմնցն Վասիլ տես 'ի գիրս պատմութեան Ստեփ . Առաջեայ : Գիրք Բ : ԳԷ : ԺԴ : և ԿԶ :

(2) Ռոմանոս Գ եր փեայ Կոստանդինի Ը . զորոյ զգուռքն Զայի առեալ եր : Մատթեոս Ձագայեցի Ա . 41 : յեր 63 :— Սմբատ . յեր . 50 . տիպ փարիզու :

ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան իւրոյ .
 և սա գոչեաց զտէր (Յովհաննէս ՚ի Լիոստան
 դինուպօլիս . և գնաց վեց եպիսկոպոսօք և
 բազմութեամբ քահանայից . և եգիտ ժողո
 վեալ ՚ի Լիոստանդինուպօլիս երկերիւր եպիս
 կոպոս քաղկեդոնիկ , և արարին քննութիւն
 հաւատոյ : Եւ յսան ունէին զՊատրիարքն և
 ինքեանք նստէին . և Պատրիարքն այր ծեր
 էր և աշխատէր յօտն , և երկու եպիսկո
 պոսք աստի և անտի անցեալ պնդէին ըզ
 նա . և նա խօսէր գրոց վկայութեամբ և յան
 գիմանէր խստագոյնս . և խոստացան տալ նը
 մա զաթոռն (Նախքոլ թէ խօսք մի ասէ՝ եր
 կու բնութիւն յետ միաւորութեանն : Եւ
 պատասխանի ետ և ասէ . « Ես զաթոռն
 Պետրոսի ունիմ՝ յերկրի և յերկինս , և մար
 մնաւոր աթոռոյ ոչ ցանկամ . և զայդ որ մի
 խօսք ստիպէք զիս ասել՝ երկու բնութիւն ,
 Երրորդութեանն ուրացութիւնն այլ ինչ է՝
 քան մին խօսք : » Եւ Սեւտենոյ եպիսկոպոսն
 թէոզորոս ած նմա ապառակ ՚ի ծնօտն աջոյ .
 և նա մատոյց զմիւսն . և յարեաւ ոմն եպիս
 կոպոս (Լսորի) և եհար զթէոզոր , և կայր
 յօտն առ ընթեր Պատրիարքին . և ասէին
 նմա նստիլ , և նա ասէ . « Ես զՔրիստոս ապ
 տակեալ տեսանեմ և յոսն , և ես նստիմ : »
 Եւ դարձան արձակեցին զժողովն վասն տրու
 մութեանն , զի սկսան ՚ի լալ թագաւորն և

իշխանքն : Եւ յետ այնորիկ սկսան դնել տա-
տեան , և ասեն . « Դուք քրիստոնէութիւնն
կատարեալ ոչ ունիք . առէք մկրտութիւն և
ապա քահանայութիւն և գնացէք : » Եւ ա-
սէ Պատրիարքն . « Սկրտութիւնն Վրիստոսի
և քահանայութիւնն առ մեզ է , զոր ետուն
մեզ սուրբ Լուսաբեալքն և պահեցին Վէոս
կորոս և Սեւերիոս , և դուք խակի ոչ ունիք ,
բայց թէ միայն նշովք ՚ի գլուխս ձեր : » Եւ
բարկացան և ետուն հրաման երթալ յա-
րեւմուտս յաքսորս . և տարան զնոսա քսան
և ութ օր , և դարձեալ զղջացան և դար-
ձուցին ՚ի Կոստանդինուպօլիս և եղին զնո-
սա ՚ի բանտի , որ լինէին յոլով բժշկութիւն ,
և ել համբաւ սքանչելեացն , և ոչ մնաց իշ-
խան և ժողովրդական որ ոչ զարմացան , և
բազում կայրք բացան և դիւահարք բժըշ-
կեցան : Եւ անդ ՚ի բանտին կատարեաց լղ-
կեանս իւր երանելին Զովհաննէս պատրի-
արքն մարտիրոսական հանդիսիւ ՚ի փառս
Լստուծոյ , և ամկոտեցաւ յաշակերտաց իւ-
րոց , և եդաւ ընդ սուրբս յիշատակ նորա և
ընդ մարտիրոսս ժարմին նորա :

Եւ բարկութիւն Տեառն եղեւ ՚ի վերայ
Ռոմանոսի և մեռաւ չարապէս . և թագաւորեաց Սիսայէլն (Դ) ամս ութ . և յայնժամ
Տաճկաց թագաւոր Լալաբաս (Լադայլահ)
էր : Եւ ոմն ազգային Սիսայէլն կալափառ

անուհ, աստամբուլութիւն խորհնցաւ հինգ
ամիս, և խաւարեցին զաչս նորա: Եւ յաւ
ւուրս Սիխայէլի Սուլիման տաճիկ ետ զՍու
հա 'ի Հռոմք (1). և մեռաւ Սիխայն, և կա
լան զԹապաւորութիւնն (2) ոյի և Թօտոն
(Թէոդորա) զստերքն Կոստանդիանոսի:

Դ

Պարտ է զի յայսմ միջոցի գրեմք սակաւոք
սակս Թուրքաց ելիցն թէ յորմէ ազգէ են, եւ
կամ ո՞ր է քնակութիւնն նոցա, եւ կամ գիտո՞ղ
քնակեցան առ մեզ, գալով յերկիրս յայս:

Ասէ սուրբն Սուլսէս 'ի գիրս արարաւ
Տոցն (2), թէ «Թորգոմ ծնաւ զՂովբ և զայլս
լնդ նմա. ո յայտ է՝ զի յազգէ Յարէթի է
Թուրքդ, որ է Ղովբ և Սալուկ: Եւ Թուրք
վան Թորգոմնայ ասին, որ յետ աշտարակին

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի (Ա. 45. յեր. 65—72).
երկար բանիւք ծառէ զանցս Ուռհայոյ, և ստէ եթէ Սաւ
ման (Աիւլիման) բերդազահ քաղաքին ձանձրացեալ 'ի ներ
քին խռովութեանց և պատերազմաց, յանձնէ վթաղաքն
'ի ձեռս Մանիակոյ որ էր իշխան կարգեալ 'ի կողմանէ կայ
սեր 'ի վերայ քաղաքոց Եփրատայ: Եւ այս եղև առ կայ
սերութեամբ Առմանոսի Գ. և ոչ Սիխայէլի: — Մատթ. 51.

(2) Ճանդոց, Ժ. 2. 3.

գնացին յարեւելք և դարձան 'ի կողմն հիւսիսոյ, և առին բնակութիւն 'ի մէջ երկուց լեւրանց մեծոց և երկայնից. և ձգեցան տարածեցան յարեւելից հիւսիսոյ մինչեւ յարեւմուտս հարաւոյ. և ունին երկու դուռնրս, մին դուռն բանայ 'ի Պարս և մին դուռն 'ի Վիրս, զորս փակեաց ('ղէքսանդր Սակեդոնացիիւ) : Եւ են նոքա պարկեշտ 'ի ցանկութիւն կանանց և հեզ գնացիւք և անագահք, և պաշտեն մի ('ստուած, և կարծեն թէ երկինքն է այն մի ('ստուածն. զի ասեն ի՞նչ ասն գրի, և կօծն ըստ նոցա լեզուին կապոյտ կոչի, որ է կապոյտ ('ստուած, զոր կարծեն վասն երկնից : Եւ ուտեն զամենայն մեղերոտի և զգարշելի, և ագանին բրդեղէնս և մաղեղէնս, զի այլ ինչ ոչ լինի առ նոսա, և ոչ ունին օրէնս ինչ գրով և ոչ աւանդութեամբ, զի ոչ գնաց առ նոսա ('արգարէ կամ ('աւքեալ (1) : Եւ վասն սյնորիկ դրամբք արգելին զնոսա, զի մի ապականութեամբ լցցեն զերկիր և բազմութեամբն իւրեանց աւերեսցեն զաշխարհս : Եւ զդուռնն զայն՝ որ բանայ 'ի Պարսս, առաւել ամրացուցին Պարսիկք զչինեալն յ'ղէքսանդրէ բերդ մի, և շինեցին բերդս վեց և կացուցին պահապաննրս. և յորժամ պէտս ունէին զօրացն, հա-

(1) Սամուէլ, Վարդան, յեր. 127, Վերակոս, յեր. 133:

նէին 'ի նոցանէ Պարսից Թագաւորն վարձուք, և 'ի վճարմանն պատերազմին դարձեալ տանէին արկանէին 'ի ներքս :

Ընէ վասն նոցա Լիզեկիէլ մարգարէն բաշխւ Տեառն, ելանել Վովգայ և Սագովգայ՝ իշխանաց Թորէլայ և Ռոամոսոքայ, նորօք սպառնայ ազգին Հրէից, և անդէն կոտորիլ ասէ յԵրուսաղէմ. և երկիցս կրկնէ մարգարէն զպատուէրն Վոգայ և զսպականութիւն նոցա (1) : Ըյլ և՛ Թէ ուսումնասէր կամօք միտ դիցէ որ, երեք անգամ կրկնէ զելիցն նոցա, որ առաջինն եղև յաւուրս Կամբիւսեայ Պարսից արքայի, զոր ոմանք երկրորդ Նաբուգոդոնոսոր կոչեն : Սա վարձեաց 'ի Խուրբաց և յաղթեաց Թագաւորին Լիզուրացոյ, և առաքեաց 'ի ձեռն Հողամփառնայ (Հողմփեռնեայ) 'ի Պաղեստինէ : Եւ զկնի նորա այլք 'ի Թագաւորացն Պարսից հանին և բերին օգնական իւրեանց 'ի Սակեդոնացւոցն 'ի Սասանեանցն, որք գային և տային (տանէին) յաշխարհն իւրեանց ոսկի և արծաթ և հանգերձս և պտուղս և այլ բարութիւնս բազումս, և զնոցա ցանկութիւն շարժէին ելա նելոյ՝ Թէ լինի հնար : Եւ նախ քան զգալուսան Վրիստոսի հինգ հարիւր և մետասան ամաւ դիպեցաւ նոցա ելանել այսպիսի պատ-

(1) ԵԶԵԿԵԼ ԳԼ ԼԸ. 2. ԼԹ. 1.

Ճառաւ : (Զորժամ ըստ սովորութեանն դարձուցին զնոսա զհանեալ թուրքն յերկիրն իւրեանց և գնացին մերձ 'ի դուռն , դարձան 'ի վերայ տարողացն Պարսից և սպանին զնոսա , և յափշտակեցին բերդ մի և մտեալ 'ի ներքս ամրացան , և ազդ արարին ազգին իւրեանց , և ելին բաժին մի և առին զայլ բերդսն և արարին ընդ իւրեանց հրամանաւ ըզդուռն , և յաճախեաց յայնժամ ելանել բազմութեանցն որ կային 'ի ներքս : Եւ յայնժամ գիտացեալ՝ դարձեալ ամրացուցին զդուռնն , և ելեալ եկին յերկիրն Արաղոյ , յաշխարհն Պարսից , և ասեն՝ Թէ սպիտակ կենդանիինչ իբրեւ զչուն առաջնորդէր նոցա , և յորժամ ցրուիլ ջանային՝ կանչէր կենդանին և դառնային առ նա և երկրպագէին նմա . և այսպէս յաշխարհէն իւրեանց մինչեւ յԱրաղա առաջնորդէր նոցա , և ապա եթող զնոսա , և անյայտ եղեւ երեւումն :

Եւ նոքա եղեն երեք բաժին , և ձգեցին վիճակ երեք գաւազան . մինն անկաւ 'ի կողմն հարաւոյ , և գնացին բաժին մի 'ի նոցանէ 'ի կողմն Հնգկաց և խառնեցան 'ի նոսա հետ զանդութեամբ : Եւ երկրորդն անկաւ յարեւմուտս հիւսիսոյ , և գնաց միջի բաժինն նոցա յարեւմտից թրակիոյ և բնակեցան անդ , և յանուն աշխարհին կոչեցան Լոմանիք : Եւ երրորդն անկաւ 'ի միջոցս երկրի ,

և եկին խառնեցան 'ի Պարսիկս : Եւ յետոյ ելին այլք բազումք , և դարձեալ փակեցին զգուռնն : Եւ էին 'ի նոսա եւթանասուն գլխաւորք , որք եկին 'ի յԵրազայ և արարին 'ի մէջ իւրեանց ծիր եւթանասուն իշխանքն , և կանգնեցան բարբալ զծրաւն , և իւրաքանչիւր գաւաղան 'ի ձեռին իւրում , եւ տահմանեցին և ձգեցին զգաւալանան վեր 'ի յերկինս եւթանասուն գլխաւորքն և առաջին՝ թէ “ Եւր գաւաղան անկանի 'ի մէջ ծիրին , նա թաղաւորէ . ” և իբրեւ ձգեցին , ինն գաւաղանն անկաւ 'ի ծիրն և մէկն յըցեցաւ : Եւ կանգնեցին 'ի տեղւոջն ինն թագաւորութիւն , և ութն հնազանդեցան միւսն՝ որոյ գաւաղանն յցեցաւ , և կան անդ հաստատուն և ունին զգուռնն . եւ տիրեն ներքոյ երկու լերանցն , որոց անուանք լերանցն կոչին Եսինք աշխարհի . և նոյնպէս տիրեն արտաքոյ լերանցն բազում ուշադհաց . և անուն գլխաւորին իւրեանց հանապազ կոչի խաքան , զի այն էր առաջնոյ թագաւորին անունն , և գայ ազգէ յազգ : Եւ վասն զի բազումք 'ի նոցանէ խառնեցան յԵրաբացիս , և նոցա անուամբն կոչին Եսլեման , 'ի Եսլմայ առեալ զանսականկոչութիւն , որ էր առաջնորդ զօրացն որք գնացին 'ի Լոսա փանդինուպոլիս : Եւ այսու մանաւանդ յաբեցան 'ի նոսա , զի մի Եստուած քարոզէն .

Տաճիկք իբրեւ զնոսա : Եւ լուան 'ի նոցա
նէ թէ մի երկրպագէք արարածոցս . վասն
այնորիկ անարգեն զսաչն : Իսկ այլքն որ գը-
նացին 'ի Հնդիկս , որք յարեցան 'ի քրիստո-
նէայս՝ քրիստոնեայք եղեն , և որք 'ի կռա-
պաշտան յարեցան , նոյնպէս կռապաշտք ե-
ղեն . այսպէս և որ յարեւմուտս՝ պէսպէս
օրէնսս առին :

Մանապէս և ժամանակաւ ընդ միւս դու-
ռնն հանին Հայք և Վ իրք , օգնական իւ-
րեանց , և յարեցան 'ի նոսա , և եղեն քրիս-
տոնեայք : Ի նոցանէ են և Իդիւլիքն ան-
ուանեալք ըստ բառին Վ ըաց . զի ըստ նոցա
լեզուին իւն ձոր կոչի , և շին աման , որպէս
թէ՝ 'ի ձոր ամանած կան , և հանեն որպէս
յամանոյ :

Ըրդ , առաջին ելանելն Կամբիւսիւ է ,
որպէս ասացաւն . և երկրորդն՝ որ առ Տաճ-
կաց (Մարաց) Թագաւորօքն եկին 'ի Պա-
ղեստինէ , և որպէս Յովհաննէս ասիացին
ասէ , թէ « Չորս հազար թուրք կային զհետ
Ըրու Սահակայ⁽¹⁾ , յորժամ էառ զՄուսթա-
ֆաղաք : » Իսկ երրորդն դեռ եւս լինելոց է
մօտ 'ի կատարած աշխարհի . որպէս մարդա-
րէն Լեզեկիէլ ստուգէ երեք անգամ գալ

(1) Այն է Աբուսահլ զորմէ տես 'ի վեր յեր. 372 և
Ղեւոնդ վարդապետ (188) Մահմետ կոչէ , փոխանակ Ահ
մետայ :

նոցա ընդ միջոցս աշխարհի 'ի Հրէաստանն երկրի : Եւ ասեն , թէ յորժամ Տիբեր կայսր առաքեաց դեսպանս առ նոսա , նոյնպէս և Բուստրիանոս և Հերակլ , 'ի տեսանելն ըզնոսա՝ լայր խաբանն . և հարցեալ նոցա ըզպատճառն լալեաց , և ասէ . « Իպպ առ մեզ նախագիտու թեան քան 'ի հարցն աւանդից , թէ յորժամ Հոռոմոց Թագաւորքն ընծալիւք և կաշառօք հնազանդին թուրքաց , յայնժամ մերձեալ է աւերն աշխարհի » Եւ եհարց խաբանն , թէ « Դուք Հռոմայեցիքդ հարկս տայք Պարսից՝ թէ ոչ : » Եւ նոքա ասեն . « Ոչ , այլ Պարսիկք հարկին Հռոմոց , զի Տրայիանոս հարկ եդ 'ի վերայ Պարսից » Եւ զարմայալ խաբանն : Իպպ դեսպանքն որ գնան առ նոսա , ոչ թէ 'ի բուն աշխարհն նոցա երթան , այլ 'ի դուրս կոյս աշխարհն օր ասի Սարաղա : Եւ զհինգ հազար կուսանսն Շապուհ խաբանայ առաքէր ⁽¹⁾ , որ արաաքոյ բուն աշխարհին իւրեանց նստի յընդարձակ վայրի : Իպպ կան նոքա բուն օրինօք աշխարհին իւրեանց , զատ անտի որ մարդ ոչ ուտեն իբրեւ զգաւառինս իւրեաց :

Իսկ 'ի Թուին Լսորւոց ԹԵԿԱ (1361) , և Հայոցն ՆԱԸ (488) Թագաւորեաց Բունաց Կոստանդիանոս (Ժ) Սոնմախն՝ ամս երկու-

(1) Տե՛ս 'ի վեր յԵԻ՛ 269 :

տասան, այր մեծահոգի և առատաձեռն . և ունէր զսա ցաւն Նիբի⁽¹⁾ : Եւ զՏաճկաց Թագաւորութիւնն լ'բլարաս (Լ'պուլ-Սէ-վլար)⁽²⁾ ունէր :

Եւ այսմ ժամանակի ընկղմեցաւ Լ'զնկայ քաղաքն Հայոց ջրով, և մնաց միայն տուն մի հաւատացեալ և ողորմած առն, որում անուէնն լ'բրակոս էր, և հոգեւորուն մի : Եւ 'ի սոյն ամի եղեւ շարժ աստիկ ի պահքն Լ'աւջաւորաց⁽³⁾ : Եւ 'ի նոյն տարւոյն եղեւ հակառակութիւն յԼ'նտիոք եկեղեցականաց ուղղափառաց վասն իրաց ինչ, և ոմանք 'ի նոցանէ գնացին առ պատրիարքն երկաթնակ, և նա դարձոյց գնոսա յաղանդն իւր, և զայլ ուղղափառսն բովանդակ հալածեաց 'ի քաղաքէն . և առ 'ի նոցանէ զեկեղեցին որ շէնեալ էր 'ի վերայ գերեզմանին Սուկասու Լ'ետաբանչին, զկնի առնելոյն զսուրբ Պետրոս : Եւ 'ի վատկի տօնին՝ 'ի նոյն տաւորս եհան Լ'սառուած ընդ կսռափն նորա, անկաւ հուր յերկնից և այրեաց զեկեղեցին պատրիարքաւն և աշակերտօքն իւրովք, և այլ բազում ժողովրդով, այնպէս զի և ոսկր մի

(1) Ոտնացաւութիւն :

(2) Մատթէոս Ուռհայեցի : Աղաւտար կոչէ զոս . Ա . 54 . որ էր ամիրապետ Պարսից և նստեր 'ի Դաւին, և առեալ էր զգոռար Դաւթի Անհողինի :

(3) Մատթէոս ուռհայեցի, Ա . 67 . Միգաստ . Եր . 63 . ախպ փարիզու :

ոչ կարացին հանել 'ի տեղւոջէն . և հաւա-
տացաւ թէ դատաստան 'ի Տեառնէ եղեւ
Ճշմարտապէս . և դարձուցին զուղղափառ-
սին 'ի տունսն իւրեանց . և որք մնացեալ
էին յուրացողացն յայրեցմանէն, դարձան
և նորա 'ի կրօնս իւրեանց (1) :

Իսկ յորժամ լրաւ Թագաւորութեանն
Տաճկաց չորս հարիւր և երեսուն ամ, յայն-
ժամսկիզքն էառ Թագաւորութիւնն Թուր-
քաց 'ի Խորասան, և անուն նորա Տուղիւ-
բաթ, և առաքեաց զորք 'ի սահմանս Հայոց,
և եկին 'ի Սեւտենի և առին զնա և գերե-
ցին և դարձան . և կալաւ զնոսա ձիւն սաւ-
տիկ 'ի լեառն Սասնոյ և անկան 'ի պաղէն ե-
րեք հազար անձինք . և գերիքն ազատեալ
դարձան, զի կիրթք էին պաւղոյ և ցրտոյ և ոչ
մեռան (2) : Եւ մեռաւ Սոնամախն և սա ըզ-
Թագաւորութիւնն դուստրն իւր Թօդօռն
(Իէնդորա) (3) ամ մի . և զկնի նորա Սիխայն
(2) այր ծեր, ամ մի : (Եւ սա) այր սուրբ և
պահող և ոչ ուտէր զայլոյ վստտակ, այլ ձե-
ռօք իւրովք առնէր գրգալս և վաճառէր

(1) Զայն պէտս պատմէ և Մատթէոս Ուռհայեցի ճա-
խագոյն եւս բանիւք : Բ. 77 :

(2) Տես զարշաւանս ուղղիկ պէկի զոր արար յաշխարհն
Հայոց . 'ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ : Ա. 69 . 75 . 78 :

(3) Թէնդորա էր քենի Կոստանդնի Մոնամախի, և քցք
Զոյեայ : Մատթէոս ուռհայեցի : Բ. 79 :

և անտի ուտէր : Սա յորժամ ետես թէ զօրանայ թուրքն , եհան զքրիստոնեայսն՝ որ յայսմ կողմէ ծովուն և անցոյց յայնկոյս , և եկեալ թուրքն եգիտ զերկիրն անմարդ , և բնակեցան ի տեղին : Եւ բազումք մեղադրեն նմա , բայց նա մարդասիրութիւն արար :

Եւ յայսմ ամի յարեալ ոմն իշխան Կոմանոս , և առ զԹագաւորութիւնն . և Սիւխայն գերծեալ զգլուխն Կնաց ի վանք , և Կոմանոսն՝ Թագաւորեալ երկու ամ⁽¹⁾ , և յետ նորա Թագաւորեաց Կոստանդիանոս Տուկիծն յերկրէն Պամփղագոնայ որ զօրացաւ ի վերայ թուրքաց և շինեաց զՍտեփանոս պարիսպն , և յետ ինն ամի Թագաւորութեան իւրոյ մեռաւ :

Եւ յայսմ ամի եկն Քսիսարի⁽²⁾ զօրապետն Տուղըրիլին ի Հալսայ և առ զնա : Եւ այս եղեւ սկիզբն առնրոյ նոցա քաղաք ի խորին Ասորւոյ Սիլագեսայ , ի Դամասկոսէ

(1) Տես ի գիրս Մատթէոսի Ուռուցեցոյ , (Բ . 79) ըզգործս պատերազմացն զոր յարոյց Կոմանոս (Իսահակ—Կոմենոս) ի վերայ Թագաւորութեան Յուսից՝ մինչեւ զբաւմբած զայն :

(2) Քսիսարի թուի աղաւաղեալն Սլար—Խորասան առաւան , զի այս էր գլխաւոր զօրապետ բանակին Տուղըրիայ , նոյնպէս և Սամուէի , Ամր—Բաթր , Գիւնաճի , Մճմճ և Իսուլք , զորոց անհնարին արշաւանս և զաւերս զոր ածին Հայոց աշխարհին և փոքուն Ասիոյ յառն Թագաւորութեան Տուկիծայ և Դիոսիւնի առիս տեսանել ի պատմութեան Մատթէոսի Ուռուցեցոյ , Բ . 83 , 86 , 91 , 92 :

և 'ի Հալապայ 'ի կողմն Լիփրատայ մինչեւ 'ի ծովն Լիբրիանոս, որ է Կիլիկիոյն . և գնաց զօրապետն Տուղրիլին մինչեւ 'ի ծովն Պոնտոսի :

Յաւուերս յայտոսիկ հնչեաց սատանայ 'ի սիրտ Պատրիարքին Կոստանդինուպօլսի , որ արար դործ մի սոսկալի հրեշտակաց և մարդկան . զի զգրեանն և զմեռոնն ուղղափառաց Հայոց և Լստրուոց այրել տայր և կոխել ու տիւք , որ անգամ հացի և ձիթոյ պատիւ ոչ առնէին՝ հաղորդին և մեռանին . և ետ տանել զպատրիարքն Լիթանաս քսանեհինգ եպիսկոպոսօք 'ի Կոստանդինուպօլիս . և նախ քան զերթալն նոցա պատառեցաւ անասոււածն այն նախապիշն Քրիստոսի իբրեւ զԼիբրիոս : Եւ փոխանարդ նորա Պատրիարքն արար քննութիւն , և նոքա զայրացեալ և այրեցեալ արածով խստագոյնս յանդիմանեցին զնոսա , և 'ի վերայ այսօրիկ արգելան 'ի Վիոս կղզի (1) , և հրամանաւ Թագուհւոյն դարձան 'ի տեղի իւրեանց (2) : Իսկ զկնի Տուկիծին Թագաւորեաց 'ի Էօփանն Ումմանոս :

(1) Ընթերցի՛ր՝ 'ի վնս Գալաթի . ուր սովոր էին Յոյք արարել զեկեղեցական :

(2) Աւ Թագաւորութեամբ սոյն կայսեր Կոստանդին Տուկիծայ ամաւ Յակոբ սանահնեցի ընդ Ատոմայ և Աբուսահէ իշխանաց Հայոց 'ի Կոստանդինուպօլիս , առ 'ի միաբանել զերկոյն եկեղեցիսն , և ետ Յակոբ վարդապետ զգիր գաւանթեան , զոր արքայն Գագիկ հասեալ 'ի զ . Պոքեւս պատառեաց զԹուղթի զայն առաջիկ կայսեր . Մատթ . Ուս . հայտի . Բ . ԾԾ . Եւսեպ , յեր . 7 :

Եւ յայտմ ժամանակի մեռաւ սուլտանն թուրքաց Տուղըին, որ ասի Դօղլարսք (1) : և սուլտանացաւ Ալթասալամ (Ալթաարսլան և եկն անձաժք 'ի Հայս և 'ի Յոյնս . և հարան Յոյնք յԱլթասալամն և ըմբռնեցաւ 'իւթօժանն (2) . և լուեալ 'ի կոստանդնուպօ ջլո՝ թագաւորեցուցին զԱ'իխայլն . և զերծեալ 'իւթօժանն խաւարեցաւ աչօք, և սպանաւ հրամանաւ Ա'իխայլին :

Եւ առաքեաց Ալթասալամ զքորորդին իւր զԱուլլման, և առ զաշխարհն Հայոց և թագաւորեաց. և եղեն երկու սուլտանք, մին 'ի Յոյնք և 'ի Հոյք, և մին 'ի Խորասան՝ ազգաւ թուրք : Եւ եկն Աուլլման և 'ի գիշերի մտաւ յանկարծակի յԱ'նտիոք և առ զնա, և արար զսուրք Պետրոս մարիթ (3) :

Եւ 'ի սոյն ժամանակս ամիրայ մի անուան 'Իանշման, ելաւ 'ի թուրքաց և եկն եմուտ յերկիրն Կապադոկիացւոց, և առ զԱբուստ և զԼեւոսարիս և իշխանացաւ 'ի վերայ երկրին : Եւ այս է ակիզէն տանն 'Իանշմանայ (4) :

(1) Վարդան ճշտագոյն եւս արտաբերէ զանունս գրեւով Դօւլաբէլ, որ է Տուղըիլ—պեկ . (յեր. 127) . Նոյնպէս և զժագմանէ նորա բացայայտ խօսի, առեալ 'ի բանից Միւթարայ անեցւոյ :

(2) Մատթէոս Ուռհայեցի . 103, յեր. 242 — Վարդան, յեր. 136. — Կիրակոս, յեր. 58. — Սմառտ, յեր. 84 — Սամուէլ :

(3) Մատթէոս Ուռհայեցի . Բ. 123 :

(4) Տես զասն Դանիէլեանայ 'ի պատմութեան Մատթ .

Եւ յորժամ եղեն պատառմունքս այս , ելին ոմանք 'ի Հայոց արք թուով յիսուն և բնակէին յանապատս և ծեծէին զթուօրքն և առնուին 'ի նոցանէ ինչս 'ի պէտս իւրեանց : Եւ եկին յերկիրն Սարաշայ , և գտին անդ այր մի հայ ազգաւ՝ Փիլարոսոս անուէն , այր անձնեայ և գեղեցիկ , և եղեւ նոցա գլուխ և մօին յերկիրն Վիլիկիոյ , և տիրեալ էր թուօրքն երկրին , և առին 'ի նոցանէ բերդ մի և ամրացան 'ի նմա . և անտի առին զամենայն երկիրն քաղաքօք և բերդօք , և առին շուրջանակի Վիլիկիոյ աշխարհս բազումս , զՍարաշ , զՔեսուէն , զԱլաթայն և ըլլ Սլոնեի և զԻւռհա՝ յայնկոյս Եփրատայ , և զայլս բազումս : Եւ լուան Յայնք և տուին Փիլարոսոսին պնդեւս , և կոչեցին Սեւառտոս : Եւ յետ այսորիկ ժողովեցան 'ի վերայ Փիլարոսոսին յամենայն կողմանց թուօրք և առին 'ի նմանէ զկէս աշխարհի նորա . և գլխայ 'ի Սաղտատ առ խալիփայն և տկարացաւ 'ի հաստացն վասն երկրին , և առ 'ի նմանէ գիր զի առցէ զերկիրն դարձեալ . և մինչ նա եկն , առեալ էին և 'ի մնացեալ աշխարհացն և ոչ ետուէն նմա . և ասէն թէ՝ զղջացաւ և դարձաւ 'ի հաւատն իւր , և գլխայ յապաշխարութիւն 'ի վանս (1) :

Ուսահայեցւոյ , Բ . 167 . և 'ի ծանօթութեան 200 .

(1) Մատթէոս Ուսահայեցի ընդհակառակն պարտաւանջ

Եւ յայնմ ժամանակի յորժամ զօրացան թուրքն, հնազանդեցան նոցա Արաբացիքն որ Տաճիկք կոչէին վասն իշխանին իւրեանց վառաւորի և իմաստնոյ, որում անուն էր Տայաւ: Եւ խառնեցան թուրք և Տաճիկք և եղեն ազգ մի: Եւ որ ՚ի Բաղտատ իշխանն էր յազգէն Սահմետի, զայն թողին անդ և խալիփա անուանեցին, որ է յետ մնաց, այսինքն մնացորդ ՚ի Սահմետէ. և կալաւ պաւտիւ ՚ի Տաճկէ և ՚ի թուրքէ, և անտի առնուն օրէնք և պատիւ, և անտի սկսան աւիրայք ՚ի Խորասանայ ելանել թխտող սուլտանին և խալիփային, և գային առնուին իւրեանց աշխարհ և տիրէին: Եւ եկն այսու պատճառանոք ՚ի կողմանս Հայոց ամիւրայ մի Սուգման անուն, ազգաւ թուրք, և կոչեցին զնա Շահի արմէն, որ է թագաւոր Հայոց: Եւ ոմն ամիրա եկն ՚ի Սիջա գետոս, նոյնպէս թուրք ազգաւ, Արթուխ անուն և կոչեցան ազգաւ Արթուխիք (1):

Իսկ թագաւորն Յուհոսց Սիխայն՝ թոյլ և կնատ, կայր անհոգացեալ ՚ի պատերազմաց, յուտել և յըմպել. և յարեաւ ՚ի վե-

խօսի զփխարտոսէ, և ասէ զնմանէ՝ Թէ իցէ հայրդի, ալ յունադաւան կրօնիւ, (Բ. 106, 107, 111, 122, 125, 128):

(1) Յաղագս Սուգմանայ և Արթուխեանց, տես ՚ի գիրք Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ, Բ. 146 և ՚ի հետեւեալս, և ՚ի ծանօթութիւնն մեր անդ՝ 179:

բայ նորա Նիկիփոր (Գ. Վ ռտոնիատ), և եկն
 ՚ի Կոստանդինուպոլիս զօրօք և առ զնա, և
 սկսաւ կոտորել զքաղաքն. և Սիխայլն ան
 զԹագն ՚ի ձեռն իւր և դնաց ընդ առաջ նո-
 րա և ասէ. « Եւ զսա զոր խնդրես և ար-
 գել զսուրդ ՚ի բրիստոնէից : » Եւ առ զԹա-
 գըն, և հրամայեաց գերծուլ զգլուխն և
 տանել ՚ի վանք. և առ զկին Թագաւորին իւր
 ՚ի կնուծիւն (1), և կրտեաց զերկու որդիս
 նորա, և վստն այնորիկ ատեցաւ յամենե-
 ցունց : Վասն որոյ ոմն յիշխանացն Մէքս
 անուն, արար իւր խորհրդակիցս բազումս,
 և առ զԹագաւորուծիւնն. և նոյնպէս ա-
 րար Մէքսն Նիկիփորայ՝ որպէս և նա Սի-
 խայլին : Եւ Թագաւորեաց Մէքսն ՚ի վերայ
 Հունաց ամս քսան և ինն (2) :

Սկիզբն Թագաւորուծեան սորա Մլա-
 օալում առ զ՛Դամասկոս և սպան զՄքսիս (3) :

Եւ յայսմ ամի ելին ՚ի Հռոմայ կոմսուներ,
 և կուտեալ զօր բազում եկին ՚ի Կոստանդի-

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի, Բ. 109, և ՚ի ծանօթու-
 թեան 148 :

(2) Ալէքս Կոմնենոս էր որդի Բովաննու Կոմնենոսի,
 որ կալաւ զթոռն ամս իբր 37 : Մատթէոս Ուռհայեցի,
 Բ. 117 :

(3) ԶԴամասկոս քաղաք ոչ Ալեքսանդրէն՝ այլ որդի նո-
 րա Դիոքէ առ ՚ի ձեռաց Աքսիսի, այն է Աղիւ Իպոս—Աւք,
 որ էր կառավարի կարգեալ Դամասկոսի ՚ի կողմանէ Մե-
 լեք շահ առլառնին Պարսից : Մատթէոս Ուռհայեցի, Բ. 127 :

նուպօլիս և պաշարեցին զնա զԵԼԹՆ ամ. և այս է պատճառ ելանելոյ նոցա : (Երրժամ Լըթուխ ամիրայն առ զԵրուսաղէմ հրամանաւ Վեքիք շահին, և արար Վեբեգմանն ընդ հարկաւ, զի առնուին յաղօթականացն յամեն մէկէ կարմիր մի⁽¹⁾ : Եւ յայնրմ ժամանակի եկն 'ի Փռանկաց կոմս մի Օնջիլ⁽²⁾ անուն՝ Երուսաղէմ յերկրպագութիւն տնօրինական տեղեացն. և յորժամ մտանէր 'ի Վեբեգմանն՝ աւելի պահանջէին 'ի նմանէ քան զեղեալ հարկն, և 'ի յու տալն՝ զարկին զնա և հանին զմէկ ակն նորա 'ի սաստիկ զարկուցմանէն : Եւ առեալ իշխանն ըզհանեալ ակնն՝ եդ 'ի գրապանն, և տարաւ զնա 'ի Հռոմ, և չըջեցոյց ընդ կոմսունսն ամենայն, և շարժեաց զնոսա 'ի նախանձ Տեառն⁽³⁾, և ելին և եկին նախ 'ի Կոստանդիւնուպօլիս : Եւ մինչ կային նոքա 'ի վերայ Կոստանդինուպօլի, եղեւ շարժ 'ի Ղնտիոք և անկաւ պարիսպն և խլեցաւ բուրգն մի յարմատոց⁽⁴⁾, և գտաւ 'ի նա բազում պատ-

(1) Կարմիրն է անուն ոսկի դահեկանի :

(2) Այն է կոմս Ռեմոնտ տը Սեն—ժիլ (Raymond de Saint-Jilles) :

(3) Ձայս գէպս և Վարդան յիշատակէ, (յեր. 146) :

(4) Յիշէ և Մատթէոս Ուռհայեցի զայս շարժ անագին որ եղեւ Ղնտիոք, յորում բազում անձինք մնացին ընդ փառակգք, և եղեւ ասէ յամի փրկչին 1092, յամենան Սեպտեմբերի, (Բ. 133) : — Սեպտ, յեր. 87 :

կերք պղնձիք, և էին որպէս պատկերք Ռուանդի, որ կային 'ի վերայ ձիոց, և ագուցած էին 'ի բերանս նոցա երկաթք և փակած. և ետ բերել զնոսա ամիրայն առաջի իւր, և ետ քննել թէ զինչ իցէ : Սմանք աւելին թէ՛ կուռք են 'ի հին ժամանակաց. և հրաման ետ մանրել զնոսա. և փշրեցան և ցրուեցան պատկերքն : Եւ լուաւ կին մի ծեր և կայր, և ասաց. « Եւն պատկերքն տըլմեր էին 'ի Յունաց շինեալ՝ զի մի՛ զօրացի Ռուանդն և թագաւորեսցեն և անցցեն յայսկոյս ծովու : Իսկ ամիրայն յորժամ լըսեաց՝ յոյժ տրտմեցաւ՝ վասն խորտակման պատկերացն. և նոյն ժամայն առին (Ռուանդը) զկոստանդինու պօլիս և անցին յայսկոյս և զօրացան, և եկին նաւօք յԱլիսիոք :

Երկու 'ի նոցանէ յազգէ թագաւորաց էին, Պեմուռնդն և Տանգրի, և եւթն կոմսունք էին, Ռոջերն (Ռոժէր), Պեմսնդն, Պաղտինն, Ղոսլինն, Կալարանն (Կալերան), Կոնդսփրի (Կոտրփրոս), Սալկէսն (1) : Իսկ Ռէոգորոսն (2) զոր եղեալ էր զնա 'ի յԱռհա Փիլարտոս հայն, և կայր 'ի նորա ժամա-

(1) Անուանք գլխաւորացն խաչակիր բանակին այլափոխեալք են ըստ մեծի մասին. և ոմանք անիմանալի լեալք : Տես և 'ի գիրս Մատթէոսի Բաւհայեցւոյ, Բ. 150 :

(2) Թորոս կիրաւապաղատ եր որդի Հայո՛ շէթում Կոչեյ, որ ըստ ասելոյ Մատթէոսի Բաւհայեցւոյ (Բ. 145, 154)՝ կացուցաւ իշխան Բաւհայո՛ 'ի Դդուշ ամիրայէ՛, յամի 1084 :

նակացն անդ , և առաքեաց 'ի յԼ'նտաք սու
 Պռանգն և խոստացաւ տալ զքաղաքն 'ի
 Կոնդուփրի. և խնդացին նորա յուրախութիւն
 մեծ , և ասացին . « Որպէս Ուռհա քաղաքն
 նախ քան զԼ'րուսաղէմ հաւատաց 'ի Վրիս-
 տոս , և ինքն Վրիստոս հաւատովն Լ'բգա-
 բու արքային Հայոց յառաջ յՈւռհա թա-
 գաւորեաց , նոյնպէս և յողորմութենէն Վը-
 րիստոսի նախ քան զտիրելն մեր Լ'րուսաղէ-
 մի , Ուռհայի տիրեցաք : » Եւ առաքեաց Կոն-
 դուփրի զեղբայրն իւր զՊաղտին , և իշխանա-
 ցաւ յՈւռհա . և այլքն նստան 'ի վերայ Լ'ն-
 տաքոյ ինն ամիս : Եւ կային 'ի քաղաքն Լիւ-
 սան և Լ'լիւսան ամիրայք ⁽¹⁾ . և եւ Կիսանն 'ի
 քաղաքէն և Կնաց , և հանդիպեցան նմա արք-
 երկու ազգաւ Հայք , և սպանին զԿիսանն
 և բերին զգլուխն առ Պռանգն : Եւ կային
 'ի պորձ մի երկու եղբայր՝ նոյնպէս ազգսու
 Հայք , որք քաջացան և սպանին զԹուրքսն
 որ կային առ նոսա , և ազդեցին Պռանգին ,
 և մտին ընդ պորձն ընդ այն և առին զքա-
 ղաքն , և յետ այնորիկ տիրեցին նմա : Եւ
 'ի նոյն ժամանակս սպանաւ Սուլիման յԼ-

(1) Կիսան և Լիւսան ցուցանեն զմի և զնոյն անձն , այն-
 է՝ Լիւսիանն Մաթթէոսի Ուռհայեցոյ (Բ . 144 , 151) ,
 որ էր զօրապետ Ղազարի , և իշխան Անտիոքայ , որ յետ առ-
 ման քաղաքին 'ի Պեմսնտայ , յամի 1098 , փախուցեալ 'ի
 քաղաքէն սպանաւ 'ի զեղացւոց (Բ . 155) :

կոնիոն , և թագաւորեաց խլիճ ասլան :

Եւ լուաւ սուլտանն որ 'ի Խորասան զեղն Վռանգին 'ի վերայ Ննտաքոյ, և առաքեաց զգլխիւրապաղատն հարիւր հազար հեծելով⁽¹⁾, և եկն պաշարեաց զՎռանգն 'ի յՆնտաք . և այնչափ նոր էին առեալ զՆնտաք, որ մինչ մտաւ Վռանգն 'ի քաղաքն , զօրքն թուրքաց հասին 'ի Պաղրաս⁽²⁾, վասն որոյ շատ նեղեցին զնոսա սովով : Եւ նոքա ապաւիտեալք յԱստուած աղօթիւք և արտասուօք՝ գտին զգեղարդն Քրիստոսի , և ելեալ կռաւորեցին զԹուրքն և տարան զնոսա կոտորելով օր մի և դարձան⁽³⁾ . և եղեն փախաւական 'ի Սիջադեոաց թուրքաստանք : Եւ գնացին զօրքն Վռանգաց և առին զԾովեղերայսն և զՅոպպէ և գնացին յԱրուսաղէմ : Եւ նախ քան զՎռանգին գնալն առեալ էին զԱրուսաղէմ յգիպտացիքն և տի-

(1) Կերպողա զօր Միխայէլ, կամ լաւ եւս Թարգմանիչ նորա վերպակաւ գրէ կիւրապաղատ , էր զօրավար Պարկիւարուխի որդւոյ Մելիք շահի սուլտանին Պարսից : (Մատթէոս Ուռհայեցի . Բ 155 :

(2) Պաղրաս , որ և Պաղրսա , էր գղեակ մեծ յԱրասուս գաւառի յերկրին Կիլիկիայ :

(3) Մատթէոս Ուռհայեցի երկար պատմէ զգիւտ գեղարդանն և զպատերազմ զօր ետուն Փռանկք ընդ Կերպուղայ . (Բ . 155 . յեր , 322) : Իսկ Վարդան ասէ , թէ էր գեղարդն այն որով Հրեայք խոցեցին 'ի Պերութ քաղաքի ընդ կոտակս զպատկերն փրկական , և ել անտի արիւն և ջուր : Տէս զկնի յեր , 416 :

րեւոյլ էին նմա, և 'ի նոցանէ առին Պռանգքին և առ հասարակ կոտորեցին զնոսա . և ոմանք փախեան 'ի Տաճկաց և մօրին 'ի տաճարն , և հանեալ զնոսա սպանին : Եւ Թագաւորեաց յԵրուսաղէմ Կոնստանդինոս Երկու . և յետ նորա Պաղտինն ամս հնգետասան :

Յայսմ ժամանակի եկն Իլիճ ասլան 'ի վերայ Սլտենոյ , և լուաւ զգօրանալն Պռանգքին և դարձաւ : Եւ յայն ժամս եկն 'Կանիւզմանն 'ի Սլտենի և տրեաց զմուտքն և դարձաւ . և նոյնպէս առնէր զերեք ամ : Եւ 'Կաբրիէլ յոյն կայր 'ի Սլտենի , զոր կացուցեալ էր Փիլարտոսն հայ , և խստագոյնս նեղէր զքաղաքն քան զարտաքոյսն : Եւ յայն ժամ կային գլխաւոր իշխանք 'ի Հայոց՝ Սափին , որ 'ի ժամանակին Փիլարտոսին ունէր զԲիսսուն և զՍապան , և ոմանք 'ի Կիլիկիա՝ որք կոչին որդիք Սորինայ , 'ի Փիլարտոսէ իշխանացեալ 'ի տեղիս տեղիս , ոք առաքեցին և տարան զկաթողիկոսն Հայոց 'ի Կիլիկիա : Եւ յայսմ ամի ետ 'Կաբրիէլ յոյն զՍլտենի 'ի 'Կանիւզմանն , և ստեաց Պռանգքին և ոչ ետ 'ի նոսա ըստ խոստմանն (1) : Եւ արար դիւրութիւն և շինութիւն Սլտենոյ 'Կանիւզմանն , և խնամ արկ 'ի վերայ նոցա՝ տալով նոցա հաց և անասունս և ազատութիւնս , և շի-

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի , Բ 167 : Վարդան , յեր . 148 :

նեցան : Եւ այս 'Իանիշմանն էառ գերի զՊե-
մունդ թագաւորն և վաճառեաց 'ի հարիւր
հազար դահեկան (1) :

Եւ յաւուրս յայտոսիկամբոխեցաւ թուր-
քաց թագաւորու թիւնն 'ի Խորսոսան, և դար-
ձեալ ամբարձին զգլու խա իւրեանց Տաճիկք.
և ելաւ 'ի Հէմայ Սոլաղիբ տաճիկ և էառ
զԼիփեմիա և ամբարձաւ 'ի 'Իամասիոս : Իսկ
'Պոգաս և Ուրատոն (Սատուան *) ամիրայք
'ի Հալպ և Ումար առ զՍնճարն և զԽաբուրն
(Խարսն *), և անկան թուրք և Տաճիկք (Երա-
բացիք) 'ի յիրար վիճով (2), Իսկ 'ի Լիւթանիա և 'ի
Կապագոսիկա ոչ գայր Տաճիկ. այլ թուրքքն
ուռնէին և վիճէին ընդ Հուռաց, և զԳիւպ-
տոս Տաճիկքն ուռնէին. և եղեւ թշնամու-
թիւն ընդ 'Իանիշմանն և ընդ Խլիճ ասլան և
պատերազմէին ընդ միմեանս : Եւ 'ի յայտոսիկ
(աւուրս) մեռաւ 'Իանիշմանն յետ առնելոյն եր-
կուց ամաց զՍլտենի. և ել Խլիճ ասլան 'ի
վերայ Սլտենոյ. և Ղուսինն կայր 'ի Սլտենի՝
որդին 'Իանիշմանայ, և առ զնա երգմամբ :

Եւ յայսմ Ժամանակի անուանեցաւ սուլ

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի ասէ, եթէ միջնորդութեամբ
Գող Վասիլ քոյուսէն Փռանիք զՊեմունդն (Բռնման), և
թէ՛ տասն հազար դահեկան եւս ինքն Վասիլն ետ (Բ,
178):— Վարդան. յեր. 149 :

(2) Զյառնել ամիրոյիցս այսոցիկ 'ի վերայ միմեանց յի-
շատակէ և իրարկոս յիւրում պատմութեան, որոց անուան-
քն անձանօթ են մեզ, ասէ : (Յեր. 69)

տանն խորասանայ խիթածառին, և առաքեաց զՉաւվի զօրօք ընդդէմ Պռանգին, և եկն 'ի Սօւլ⁽¹⁾ : Եւ էր անդ ամիրայն Լիարմիշ (Ղիրմիշ), որ եւ ընդդէմ Չաւվի և պատերազմեցան, և յաղթեցաւ Չաւվի, և ըմբռնեցաւ և ածաւ կապանօք 'ի քաղաքն : Եւ զկնի սակաւուց մեռաւ Լիարմիշ (Ղիրմիշ), և ազատեցաւ Չաւվի, որ և գնացեալ ժողովեալ այլ զօրս բազումս, կամէր դարձեազ Գալ 'ի վերայ Սօւլայ, զի կացուցին նորա զորդին Լիարմիշն (Ղիրմիշ) ամիրայ. և իմացեալ Սօւլիք զԳալ Չաւլայ, առաքեցին առ Խլիճ ասլան և բերին զնա և տուին գբաղաքն 'ի նա : Եւ Չաւվի գնաց և առ զԽաբուրն և Խլիճ ասլան գնաց 'ի վերայ Խաբուրին. և 'ի յանցանեղն ընդ գետն՝ ընկղմեցաւ և մեռաւ⁽²⁾ . և Չաւվի թագաւորեաց 'ի վերայ Սօւլայ և Սժբնայ, և ժողովեալ գանձս՝ գլնաց 'ի խորասան : Եւ 'ի Սելտենի լուեալ զմահն Խլիճ ասլանայ, եդին թագաւոր զորդին նորա զՏուղ ասլան (Տուղրիլ—Լրսլան) :

(1) Չաւլի, այն է Ջաւադի—Սաքաուա, էր նախ կառավարիչ Մուսուլայ, և ապա եկաց Ֆարո գաւառին Պարսից և խնամեալ (Աթաբէկ) գեռահատակ մանկան Ճակիրայ որդւոյն Մահամմեդի : Իսկ Ճիրմիշ էր իշխան Ճըզիբէի, և կոչէր Հէմա-Էտտուլ Ճիրմիշ յաջորդ կերպովայի (Մատթէոս Ուռուպեցի, Գ. 194) :

(2) Մատթէոս Ուռուպեցի մեռաւ, ասէ, 'ի պատերազմի. (Գ. 196) :

և արար զօրագլուխք երկու, զիշ ասլան և ըզ Պիզմիշն՝ թէ անկաւ ընդ մօրն իւր՝ և մեռաւ : Եւ առ զմայր նորա Տուղաւան : Եւ կային երեք որդի այլ իւրիճ ասլանայ , Լըաբ և Շահան շահ և Սասուտ : Օ՛ Լըաբն ես պան Լմիր Խապի որդին Վանիշմանայ , և Շահան շահ եսպան զՍասուտն :

Իսկ ՚ի յայնմ ժամանակի յորժամ էր Պաղտինն երկրորդ թագաւոր յԵրուսաղէմ, եկն ՚ի Հռոմայ իշխան մի Կուտափի⁽¹⁾ անուն՝ երեսուն ձիաւորով յԵրուսաղէմ. և ուխտ էր առեալ որ սչ դառնար անդրէն : Եւ յետ աւ մի միայ եղեւ արեղայ, և երեսուն ձիաւորքն իւր ընդ իւրեանն փոխեցին զհանդերձս իւրեանց և կային սրբութեամբ և աղօթիւք : Եւ զի թուրքն նեղէին զքրիստոնէսյոս , աղաչեցին զնոսա ելանել ՚ի պատերազմ ՚ի վերայ . . . նաց ընդ զօրս քրիստոնէից ասելով թէ այն առաւել հաճոյ է լստուծոյ և շահ հոգւոյ : Եւ ետուն նոցա ապրանք քեղեր՝ թագաւորն և պատրիարքն . և ետուն ՚ի նոսա զՏաճարն ՚ի բնակութիւն , և եկին այլք յարեցան ՚ի նոսա , և ապա հաստատեցին իւրեանց կանոնք . և եղեն միաբանեալ եղբարք , և որ կենան սրբութեամբ և կուսութեամբ , և չունիցին առանձնական լինչս :

(1) Թերեւս կամի անէլ Հուկս աբփէն (Hugues de Pains), զի այս էր անուն գլխաւորին կարգի Տաճարահանաց :

և կռուիցին ընդ դէմ . . . նոցա իշւ ել բանա
այս 'ի Հռոմ և ամենայն ուրեք , և սկսան
միաբանիլ ընդ նոսա աղքատք և մեծատուներ
և իշխանք , և ատացան թերղս և փարթա-
մացան : իշւ այս եղեւ սկիւքն Պրերտցն (1) :

Իշւ յայնմ ժամանակի զօրացաւ Պաղակն
որ էր յԱրթուիտացն . և սա տիրեաց քա-
ղուս գաւառաց : իշւ առ սա գնաց կինն Խլիճ
ասլանայ և եղեւ նմա կին , թողեալ զորդիքն .
և յամեն Արթուիսքն չեղեւ ոք իբրեւ ըզ-
Պաղակն :

Ի թուին Մորուոց Ռն (1430) և Հայոցն
ՇԾԵ (557) Միր Խաղի թագաւորեաց և գը-
նաց եւթն հազարաւ 'ի վերայ Մուտքոյ , և
եւ ընդդէմ նորա Սոճեյն (Սոժեր) և հարաւ
'ի նոցանէ : իշւ լուեալ Պաղտինն՝ թագաւորն
Երուսաղէմի , և եկն և կոտորեաց զնոսա , և
զմնացեալն փախտաւան տարա :

Իշւ յայսմ ամի թագաւորն Սելտենոյ
Տուղասլան (Տուղըիլ—Մուսլան) էառ զԱլլըս-
թայն , և եկն Սուանքն և գերեաց զաշխար-
հըն Սլտենոյ . և թագաւորն Սլտենոյ և Պա-
ղակն քնացին 'ի վերայ Կամախայ և գերե-
ցին , և տէրն Կամախայ Սանկուճակն (Սա-
նուճէ) փախեաւ 'ի Տրապիզոն՝ յուսացեալ 'ի

(1) Ֆէր նշանակէ եղբայր . այսպէս կոչէին միաբանեալքն
կարգին Տաճարականաց , կամ աւֆիւալէ . զի ունէին առ-
ջիւլալս այն է հիւրանոցս կարգեալ ժամն ուխտաւորաց :

Յոյնս : Եւ առեալ զօր 'ի Յունաց և ըզ-
խաւռազն գլուխ, և եկն 'ի վերայ Պաղակին .
և յաղթեցան Յոյնք , և ըմբռնացաւ Սան-
կուճակն և խաւռազն, և վաճառեցին զխաւ-
ռազն երեսուն հազար դահեկան :

Ինդ այն ժամանակս արքայազուներն Հա-
յոց, որ յաւուրս Սասլի կայսեր եկեալ էին
'ի Սասպուրականէ և բնակեալ 'ի Սեւաստ
և 'ի Կեսորիա և 'ի խաւատանէքն , և բքու-
նացեալ ունէին զբազում տեղիս , մտին յեր-
կիրն Կիլիկեցւոց : Սմանք 'ի նոցանէ Ռոբի-
նեանք կաշեցեալք , որք էին յերկուց մեծա-
մեծաց զարմից , հայկազուներ և Սենեքարի-
մեանք , խնամու թեամբ խառնեալ ընդ մի-
մեանս , որք թագաւորեցին 'ի Սասպու-
րական յորժամ և Խազրատունիքն թագա-
ւորեցին 'ի մեծ Հայք , և այժմ սկսան տի-
րել երկրին Կիլիկեցւոց . և թագաւորեալ
արիսկան քաջութեամբ Ռոբէն նախ և Կու-
տընդին և Եւոն և Թորոս , և այլքն մի
լստ միջէ :

Ի թուին Լսորւոց ՌւլԴ (1434) և Հայու-
ցըն ՇԱՍ (561) եղեւ մեծ պատերազմն թռչ-
նոց , զի կռունգք և արագիլք զբազում ա-
ւուրս ժողովեցան յերկիրն Լմթայ 'ի Թըլ-
խմաւ : Եւ սկսան եւթն եւթն դեսպանս ար-
ձակել 'ի միմեանս . և յետ բազում երթե-
ւակաց կռուեցան յերրորդ ժամէ աւուրն

և կռուիցին ընդ դէմ . . . նաեւ իւր եւ բանա
այս ՚ի Հռոմ և ամենայն ուրեք, և սկսան
միաբանիլ ընդ նոսա աղքատք և մեծառունք
և իշխանք, և ստացան բերդս և փարթա-
մոցան: Իւր այս եղեւ սկիւբն Պրերուցն (1):

Իւր յայնմ ժամանակի զօրայաւ Պաղական
որ էր յԱրթուրեացի. և սա տիրեաց բա-
ղում գաւառաց: Իւր առ սա գնաց կլինն իյիճ
ասլանայ և եղեւ նմա կլին, թողեալ զորդիքն.
և յամեն Արթուրեքն չեղեւ ոք իրրեւ ըզ-
Պաղական:

Ի թուին Մորուոց Ռել (1430) և Հայոցն
Շոէ (557) Միր Խազի թագաւորեաց և գը-
նաց եւթն հազարաւ ՚ի վերայ Մտաքոյ, և
եւր ընդդէմ նորա Ռոճելն (Ռոժեր) և հարաւ
՚ի նոցանէ: Իւր լուեալ Պաղտինն՝ թագաւորն
Երուսաղէմի, և եկն և կոտորեաց զնոպս, և
զմնացեալսն փախստական արար:

Իւր յայսմ ամի թագաւորն Սելտենոյ
Տուղասլան (Տուղրիլ—Մուլան) էառ զԿալըս-
թայն, և եկն Պուանպն և գերեաց զաշխար-
հըն Սլտենոյ. և թագաւորն Սլտենոյ և Պա-
ղական գնացին ՚ի վերայ Կամախայ և գերե-
ցին, և տէրն Կամախայ Սննկուճակն (Սա-
նուչէ) փախեաւ ՚ի Տրապիզոն՝ յուսացեալ ՚ի

(1) Քէր նշանակե եղբայր. այսպէս կոչէին միաբանեալքն
հարգին Տաճարականաց, կամ առիթուի. զի ունէին առ-
բիւրս այն է հիւրանոյս կարգեալ ժամն աւիաւարաց:

Յոյնս : Եւ առեալ զօր 'ի Յունաց և ըզ-
խաւռազն գլուխ, և եկն 'ի վերայ Պաղակին .
և յաղթեցան Յոյնք , և ըմբռնացաւ Սան-
կուճակն և խաւռազն, և վաճառեցին զխաւ-
ռազն երեսուն հազար դահեկան :

Ինդ այն ժամանակս արքայազուներն Հա-
յոց, որ յաւուրս Սասլի կայսեր եկեալ էին
'ի Սասպուրականէ և բնակեալ 'ի Սեւաստ
և 'ի Կեսարիա և 'ի Խաւատանէքն , և բըռ-
նացեալ ունէին զբազում տեղիս , մօին յեր-
կիրն Կիլիկեցւոց : Սմանք 'ի նոցանէ Ռորի-
նեանք կոչեցեալք , որք էին յերկուց մեծա-
մեծաց զարմից , հայկազուներ և Սենեքարի-
մեանք , խնամու թեամբ խառնեալ ընդ մի-
մեանս , որք թագաւորեցին 'ի Սասպու-
րական յորժամ և Բագրատունիքն թագա-
ւորեցին 'ի մեծ Հայք , և այժմ սկսան տի-
րել երկրին Կիլիկեցւոց . և թագաւորեալ
արիսկան քաջութեամբ Ռորէն նախ և Կու-
տընդին և Եւոն և Թորոս , և այլքն մի
ըստ միւջէ :

Ի Թուին Լսորւոց ՌՆԼԴ (1434) և Հայու-
ցըն ՇԿԱ (561) եղեւ մեծ սլաաերազմի թռչ-
նոց , զի կռուեգք և արագիւլք զբազում ա-
ւուրս ժողովեցան յերկիրն Լմթայ 'ի Թրք-
խմաւ : Եւ սկսան եւթն եւթն դեսպանս ար-
ձակել 'ի միմեանս . և յետ բազում երթե-
ւակաց կռուեցան յերրորդ ժամէ աւուրն

մինչեւ ցինն ժամն . և յերկոցունց կողմանցն անկան կուտոցք մեծամեծ սպանեալք . և յաղթեցան արադիւքն և փախեան , և խաղաղացաւ պատերազմն , և զպատճառն լ'ըարիչն միայն գիտէ (1) :

Ի հինգ հարիւր ամի իշխանութեանն Տաճկաց լուաւ Խաթաթին սուլտանն Խորա սանայ, եթէ թագաւորեաց Սատաղա (2) տաճիկ 'ի վերայ Թիւրթայ, և ել ամենայն ուժով իւրով 'ի վերայ Սատաղայ և պատերազմեցան 'ի վերայ Տիգրիս գետոյ, և յաղթեցան Տաճիկք և սպանաւ Սատաղա, և աստանօր բարձաւ թագաւորութիւնն Տաճկաց, որ և տեւեաց հինգ հարիւր ամ : Եւ լ'սորւոց թիւն էր Ռւլֆ (1433), և Հայոցն ՇԿ (560), զկնի եւթանասուն ամի ելանելոյն Թուրքաց :

Յայնմ ժամանակի լուաւ Խաղի զմահն Պաղակին, և եկն 'ի վերայ Սելտենոյ, և ոչ կարաց առնուլ զնա . և դարձաւ Խաղի որդին 'Խանիշմանայ՝ թողեալ զորդին իւր 'ի

(1) Զայն դէպո պատմն և Մատթէոս Բաւհայեցի (Գ. 257), և Սմբատ (Եր. 92) . իսկ տեղի այր տեսարանիս առն լինել գաւառն Մելիտինու : Մատթէոս գնէ 'ի Թուին Հայոց ՇՀԲ, և Սմբատ ՇՀ . իսկ Միխայէլ ՇԿԱ . քանզի աս համեմատութեամբ Սորւոց թուոյն պակաս գնէ միշտ ամս տասն կամ մեծատասն :

(2) Յուդադ Սադաղայի տեո 'ի ծանօթութիւն մեր 266. 'ի պատմութեան Մատթէոսի Բաւհայեցւոյ, տպեալ յԵրուսաղէմ :

վերայ նորա զօրօք, որ և արկին զնոսա 'ի մեծ կարօտութիւն սովոյ և առին զնա: Եւ գթացեալ 'ի վերայ նոցա՝ ոչ ինչ մեղաւ նոցա, այլ ետ նոցա հաց և ոսպն. և եդ նոցա ռխար խաղաղութեան, և գնաց անտի: Եւ զօրացեալ Միւր Խազի ջնջեաց զԹուրքան որ կա յին յերկրին Կապադովկացեաց, և ինքն միայն թագաւորեաց: Եւ յաւուրսն յայնոսիկ լուաւ թէ՛ (Հոյն մի Կասիանէ անուն, ունի բերդեր յեզր ծովուն, և գնաց 'ի վերայ նորա, և հնազանդեցաւ Հոյնն և ետ զբերդերն, և ինքն ել առնա և կայր ընդ ձեռամբ նորա: Եւ սա սպան զՍասունն Մարթինեան. և լուեալ զքաջութիւն նորա խալիփայն և սուլտանն Խորասանայ, առաքեցին նմա թագ և պատիւ և փոխեցին զանուն նորա Սելէր Խազի, և անուանեցին թագաւոր աւստանայն հիւսիսոյ:

(Հայսմ ժամանակի դարձեալ թագաւորեաց Յունաց Իւանէ, և էառ զԿաստամանի և երկու բերդ այլ: Եւ լուաւ Սելէր Խազի և գնաց և էառ դարձեալ զԿաստամանի:

(Հայսմ ժամանակի եկն Օւանգի ամիրայն Սուլայ 'ի վերայ Հալայ, և ետուն յօժարութեամբ 'ի նա վասն համբաւոյ իրաւադատութեան նորա:

Եւ 'ի սոյն ամի առաքեաց խալիփոյն և Խիաթատինն Սելէր Խազէ, չորս արամսեալ

և չղթայ մի ոսկի պարանոցին և գաւաղէն
 ոսկի որ հարկանեն զնա 'ի նշանակ թափաւո-
 րելոյն նմա յորդուց յորդիս . և բերին նմա
 նաղարայք և փողք . և յորժամ եկին , մեռաւ
 նա , և կատարեցին զբանն 'ի վերայ որդւոյ
 նորա Սահմուդին , և քարոզեցին զնա Սելիք :
 Եւ էր նա ատեցող քրիստոնէից , և կայր նա
 օրինպն Տաճկաց , գինի ոչ ըմպէր , և վայ-
 րապար ոչ գնայր 'ի վարս իւր : Եւ նա շի-
 նեաց զՎեստարիոյ պարիսպն , և քակեաց բա-
 զում եկեղեցիս 'ի նմա : Եւ յայսմ ժամանակի
 Օւանգի ամիրայն Սալայ արար պատերազմ
 ընդ Լըթուխիսն և յաղթեաց նոցա :

Եւ յաւուրս յայտոսիկ եկն Պապն Հռո-
 մայ⁽¹⁾ Ղըրուսաղէմ և եկն Ղնոտիոք և կային
 անդ Յոյք քաղկեդոնացիք որ չարախօսեցին
 զՂսորիս և ասացին . « Իսաբեբայքս ատեն զժու-
 ղովն Բաղկեդոնի , և ունին զաջն Պարսամայ որ
 նզովեաց զժողովն չորրորդ . և ասեն՝ թէ առնէ
 նշանս սքանչելիս : Եւ յորժամ ասեմք թէ՛ բա-
 ցէք որ տեսանեմք , ասեն թէ՛ ոչ իշխեմք զի մի
 լիցի հեղեղ և կարկուտ . » և զայս ասէին և
 ծիծաղէին : Եւ ապա կոչեաց Պապն զհայրապետ
 վանապն Սոր Պարսամայ , և ասաց . « Ի՞նչեք
 զաջն որ տեսանեմք : » Եւ յաւուրսն յայնու
 սիկ մարախ սպականէր զերկիր , և ասաց թէ՛

(1) Թուի ակնարկել 'ի Լատին պատրիարք Երուսաղէմի
 կամ յայլ ոք 'ի կարտիւնաց :

« Ի՛երէք զնա վասն մարտիս , զի նովաւ ու
 զորմեսցի Լ'ստուած աշխարհի : » Լը նոքա ա-
 սացին . « Լը իշխո՛ւք հանել զնա 'ի տեղւոջէ
 իւրմէ : » () Եյնժամ սաստեաց նոցա և ասէ
 երդմամբ . « Ի՛նչ ոչ բերէք զնա , ոչ մնայ ձեզ
 աստ յիշատակ 'ի քաղաքիս մերում . այլ հա-
 նեմ զձեզ աստի և զամենայն ժողովուրդս
 ձերոյ Իսկ նոքա բռնադատեալք Կնացին և
 բերին , և տարան 'ի սուրբ Պետրոս . և ասաց
 Պապն . « Լ'ըդ բացէք որ տեսանեմք . » և
 նոքա ասեն . « բայց եթէ դու բացցես Հայրո՛ւ
 Լը նա առեալ եբայ , և յանկարծակի 'ի բլթ-
 թել աչաց ծածկեցաւ երկինքն ամպով , և
 սկսաւ գալ անձրեւ սաստիկ , և լինէր փայ-
 լատակմա՛ւք և կարկուտք և հրձգութիւնք
 մինչ տանել կամէր զքաղաքն : Լը ապա Պա-
 պն և ամենայն եկեղեցականքն անկան 'ի վե-
 րայ երեսաց իւրեանց և լացին լալիւն մեծ .
 և շարժեցաւ քաղաքն ամենայն , աչք և կա-
 նայք առ հասարակ յորժամ լուան , և դիմե-
 ցին յեկեղէցին : Լը ապա յետ բազում
 փնասուց արգելաւ պատուհասն , և հրամայե-
 ցաց Պապն առնել հսկումն Լսորեսոցն և
 խնդրել վասն մարտին 'ի ձեռն բարեխօ-
 սութեան սրբոյն : Լը ասաց Պապն լմբռու-
 նել զքորախօսքն , և ոչ դտին զնոսա , զի փա-
 խուցեալ էին : Լը ժողովեցան ուղղափառ-
 քն Լսորիք և Հայք ընդ նոսա և արարին

հսկումն, և հանին զաջն և պահպանեցին զաշխարհն. և նոյն ժամայն ողորմութեամբն Լստուծոյ գնաց մարտին և լլաւ 'ի ծովն, և փառաւորեցին զԼստուած և զծառայ նորա զ()օր Պարսամաւ, և տուին նմա եկեղեցւոյ տեղի և շինեցաւ, և կարգեցին ապրանք եկեղեցւոյն, և նղովք եդ Պապն զի մի որ իշխեսցէ նգովել զառեցողսն Վաղկեդոնի ժողովոյն. զի Լստուած հանգուցեալ է 'ի նոսա, այն որ քննէ զծածուկս և ինքն է պաշտեցեսոյն և պատուեալն. եւ մեք ինչ ոչ գիտեմք, այլ միայն մարտիցուք ընդ անօրէնսն և խաղաղութիւն. կալցուք ընդ անդամսն Վրիստոսի :

Եւ յետ այնորիկ խնդրեաց զգտեալ գեղարդն, և եղեւ քննութիւն թէ ո՞ր է այս : Եւ վկայեցաւ 'ի գիտողաց, թէ այն գեղարդն որով Վրիստոս խոցեցաւ, թադէոս առաքեալն զայն 'ի Հայք տարաւ : Իսկ այս գեղարդս ոչ է այն, այլ այն է որ 'ի Տաբարիա Հրեայքն յաւուրս ուրբաթուն մեծի գողացան քրիստոնեայ մի և տարան յանապատ և խաչեցին բեւեռօք. եւ զամենայն կատականս և զսպանութիւնս զոր արարին Վրիստոսի անօրէն և կատաղի Հրեայքն, նոյնպէս և արարին այն քրիստոնէին, զփշեղէն պսակն և զքղամիդն և զծեծումն գլուխոյն և զթուքն և զամենայն օրինակ անար.

Քանացն Տեառն . և խոցեցին գեղարդեամբ զկողան և ել արիւն և ջուր , և խաւարեցաւ արեգակն , նոյնպէս և շարժեցաւ երկիր : Եւ իմացան քրիստոնեայքն , և փախեան չրեայքն և առաքեցին պատգամս զի թողցեն նոցա՝ և նոքա դառնան առ Քրիստոս . զի հաւատամբ ասեն՝ թէ ճշմարիտ Լստուած էր խաչեալն 'ի չրեից Քրիստոս : Եւ ներեցին նոցա և դարձան 'ի Տէր բաղմնութիւն չրեից , խոստովանեալք զմեղս իւրեանց : Եւ այս է գեղարդն որ պահեցաւ և պատուեցաւ 'ի քրիստոնէից մեծամեծ նշանօք և սքանչելեօք :

Յայնմ ժամանակի յորժամ դարձան եկեալքն 'ի Խորասանոյ առ Անիք Խալի , եւ զեւ շարժ ահագին 'ի Խորասան յառուր ուր բաթու , և պատառեցաւ երկիր և կլաւ մլաքիթ մի ութ հազար արամբք և կանամբք՝ որ ժողովեալ էին յաղօթս և 'ի լսելութիւն քարոզութեան իւրեանց :

Ի թուին Լսորուոց ՌնԾԵ (1455) , և Հայոցն ՇՀԲ (582)⁽¹⁾ , մեռաւ Իովաննէ (Յովհաննէս) Թագաւորն Յունաց 'ի Ալիլիկիա , և Թագաւոր

(1) Յովհաննէս կայսր Պերպեռոսէն մեռաւ 'ի թուին Հայոց ՇՀԲ , կամ յամի Տեառն 1143 , որպէս գոյ շաբաթորոշն Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ (Գ. 256)՝ Որպէս ասացաք 'ի վեր յեր. 412 'ի ծանօթութեան , Միխայէլ Ասորի ԱՊ ամաւ պովաս դնէ զհայ թուականն :

րեաց որդի նորա կրտսեր Սանուհըն որ կայր առնմա, և գնացեալ 'ի Կոստանդինուպօլիս ընկալաւ զնա, և ոչ աւագ եղբայրն եկաց հակառակ նմա : Եւ 'ի նոյն ամի մեռաւ Երուսաղէմի Թագաւորն Պաղտինն, և Թագաւորեաց որդի նորա Պալտինյն՝ որ էր տղայ և մայրն խնամէր զԹագաւորութիւնն (1) : Եւ 'ի սոյն ամի մեռաւ Իսաուլ Թամիրայն տէրն Խարթբերդոյ՝ Լ'րթուխի, և առ զԻշխանութիւնն Խարասրանն (Լ'արա—Լ'րսլան) որդի իւր . և Սասունսն առ զԼ'բլթայն (2) :

Ի Թուին Լ'տրուոց ԹՆԾ (1456), և Հայոց ՇՁԳ (583) (3), առաւ Ուռհա 'ի Օանգեայ Լ'Թաբակէ՝ 'ի Յօսէն (Լ'ոսլէն), և զորպիս սովորէնն ոչ գրեցաք, զի գրեալ են այլք՝ ընդարձակս : Իսկ Օանգի զկնի ամի միոյ առնոյն զՈւռհա՝ սպանաւ 'ի Իղիճայ (4), և առ

(1) Թագաւորն Երուսաղէմի կոչէր Ֆուլք ա'Անթու, որոյ սպանեալ 'ի յորս՝ Թագաւորեաց որդի նորա Պաղտինն (Բոսուէն) ընդ խնամակալութեամբ մօր իւրոյ Մելիսանդեայ Մատթէոս Ուռհայեցի, Գ. 256:— Վարդան, յեր. 164:

(2) Մասուռ էր որդի Ղլիճ—Արտանայ Ա. որ Թագաւորեաց յամէ 1119—1158. և ըստ ասելոյ Գրիգորի Երեցո (ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցոյ, Գ. 261), առ յամի Փրբէշին 1149 գրեառն, զՊէհեանի, զՌապան :

(3) Յօրինակին՝ հինգ հարիւր յիսուն և երեք, Թեպէս և երկուցեան տալիք են, քանզի Ուռհա քաղաք առաւ 'ի Ջանգի ամիրայն 'ի Թաւին Հայոց ՇՂԳ : Գրիգոր Երեց, Գ. 256:— Վարդան, յեր. 164:— Ներսէս Շնորհ. յօգոսմ :

(4) Ոչ որ 'ի պատմագրոց յիշէ զանուն սպանողին Ջան

զիշխանութիւնն նորա Նորադինն (Նուր-
էտտին) որդի նորա 'ի Սու :

Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցաւ 'ի Լոս-
տանդինուպօլիս առ պատրիարքն և առ բա-
զում ընկերս իւր՝ առ կրօնաւորս և առ աշ-
խարհականս, հերձուած մի որ չար էր քան
զՆեստորին և զայլոց չարախառացն առաջ-
նոց . զի ասէին թէ Վրիստոս գիւօք և կա-
խարդութեամբ հնազանդեցոյց զաշխարհս .
և յովովք անկան 'ի նոսա և եղեն դիւապաշտք :
Եւ իմացեալ զայս թագաւորին՝ սպան ըզ-
բազումս, և ոչ բառնայր ազանդն այն, մին-
չեւ եհաս յաւուրս մեր նոցին չարիքն 'ի
նոյն Լոստանդինուպօլիս :

Իսկ Սուլինն յորժամ լուաւ զմահն Սան-
գէ, արար ժողով և եկն յԱռհա, և առ զնա
'ի գիշերի և մօտն 'ի ներս . և լուեալ զայն
թուրքաց՝ ձայն ետուն միմեանց և ժողովե-
ցան 'ի վերայ Առհայոյ, և զարհուրեցաւ
Պռանգն և անգիտացան անգիտութիւն
Առհայոյ կորստեան իսպառ . և հանին բռու-
նութեամբ զբազմութիւն քաղաքին անցու-
ցանել զնոսա յայնկոյս դետոյն Լփրատայ,
և իսպառ ջնջել ետուն զնոսա թուրքաց, որ
ասեն զթիւ սպանելոցն երեսուն հազարաց,

գեայ և ոչ միւս թարգմանութիւնն գնէ զնոսան . Գրիգոր
երէց շարացարոզն Մատթեոսի (Գ . 287) ասե՝ 'ի կարճէն
իւրով սպանեալ եղեւ 'ի գիշերի :

եւ զգերելոցն վեշտասան հազար : Եւ եկն այսպիսի կառարած Ուռհայոյ , զոր յայլոց պատմագրաց ուսանիս զբովանդակն⁽¹⁾ : Իսկ թէ զիադդ և յուժէ՞ շինեցաւ զառաջինն Ուռհա և անուանեցաւ , ասասցուք :

Օկնի Զահեղեղին՝ Ներքով՝ Թագաւորն շինեաց զնա և անուանեաց Ուռհաւի , որն՝ գիւղ կոչի , և հաւի՝ Քաղդէացւոց , որ է գիւղ Քաղդէացւոց . որպէս և Սելքիսեդեկ շինեաց քաղաք ի Պաղեստին և կոչեաց զանուն նորա Ուրիլէ՛ , որ Թարգմանի Վեւղ խաղաղութեան , և մեք Երուսաղէմ ասեմք : Եւ շինուածն Ներքով՝ տեւեաց յողով ժամաւ նակս . և ասեն՝ թէ Սենքերիմ՝ Թագաւորն Եթուրացւոց քակեաց զնա և մնաց աւերակ մինչեւ յաւուրս Լիւքսանդրի մակեդոնացւոց . և յորժամ անցանէր ընդ նա Լիւքսանդր , հաճեցաւ ընդ տեղւոյն վայելչութիւնն և ասաց ընդ Սելեւկոս . « Շինեա զսա քաղաք : » Որ և զկնի մահուանն Լիւքսանդրու շինեաց զնա Սելեւկոս , և կոչեաց զնա Եդեսիա , որ Թարգմանի Սակեդոնացւոց լեզուովն սիբէ՛ զսա : Օ , ի Լիւքսանդր աւ

(1) Ապուլ Փարաճ ՚ի Քրոնիկոնին իւրում՝ ասորական պատմէ ընդարձակ , եւս և զկործանումն վերջին որ եղեւ յամի 1147 : Տես և ՚ի Գրիգոր երէց շարայարողն Մաթթեոսի Ուռհայեցւոց , (Գ . 258) , և ՚ի Դամբանական ճառն Քարսեղ վարդապետի , որ խոստովանահայր էր Բոստանի իշխանին Գեանոյ :

ապ, թէ «Սիրեմ զսա. շինեսս զգա. քաղաք»⁽¹⁾ : Եւ Յոյնք 'ի գիրս ժամանակաց իւրեանց աշուանեն զսա՝ Սօրտու Սակեդոնիոս, որ է՝ Լսորւոյ Սակեդոնիա . և թիւն Լսորւոց 'ի նմանէ սկսաւ : Եւ զհետ եւթանասուն աւ մի ⁽¹⁾ Լբգար թագաւոր որդի Լքջամայ նուրագաց զնա : Եւ զկնի Լբգարու և որդւոց նորա եղեւ ընդ Հռոմօք (Հռոմայեցւոյք) 'ի կռապաշտութեան նոցա, որ տիրեցին նմա երեք հարիւր ամ : Եւ նահատակք որ 'ի նքմանէ եղեն՝ Շմնի, Կորի, Լյոխայ ⁽²⁾, Կողմա, Իամիանէ, և այլք բազումք ընդ նոսա : Եւ առ Կոստանդիանոսիւ բազմացաւ 'ի նմա վանորայք և քրիստոնեայք, և Յուլիանոս ամպարիշտն չկարաց հնազանդեցուցանել զնա և ոչ Վաղէս հերետիկոս, և մնաց խաղաղութեամբ մինչեւ 'ի Սարկիանոս, որ նեղեաց զնա վասն ուղղափառութեանն . և եղեւ ընդ ձեռամբ Տաճկաց յՍմար թագաւորէն մինչեւ յելանելն թուրքաց՝ չորս հարիւր ամ : Եւ յաւուրս Տաճկաց սնկաւ պարիսպ նորա՝ շինեայն 'ի Սելեւկոսէ ⁽³⁾ :

(1) Ի մահուանէ Աղէքսանդրի մինչեւ ցամ Տեառն 17, յորում շինեաց Աբգար զԵգեսիա, լինին ամբ 343, և ոչ եւթանասուն :

(2) Այն է Սամոնաս, Գուրիա և Աբիբ սարկաւազ եգեսացիք, զորոց զվկայաբանութիւնն տես 'ի Վարս սրբոց, յեր . 836 :

(3) Ձէ յայտ թէ յորմէ՛ առեալ Մատթէոս Ռուհայեցի

Ի Թուին (Նորուոց Թեոֆ (1459) և Հայա
ցըն ԸՁԶ (586) եկն Պարոն Թորոսն զինի
մահուան հօրն իւրոյ Ի Էւոնի 'ի Կոստանդի-
նուպօլսէ յերկիրն Կիլիկեցւոց, և չոգաւ
առ տէր Բթանաս (Բեորապօլիտն Նորուոց՝
հետեւակ, և ետ նմա զիւր ձին և երկոտա-
սան այր յաշակերտացն իւրոց, և ած զնա
յԼմուտայն՝ (1) որ կայր ընդ ձեռամբ նորա՝
'ի գիշերի. և վաղիւն տեսին զնշանակ նորա
և ծանեան թէ ողորմութիւնն Նորուոց ե-
հաս 'ի վերայ քրիստոնէից, և ուրախացան
յուրախութիւն մեծ: Եւ անտուտ ընդար-
ձակեցաւ և էառ զքաղուած տեղիս, և անկաւ
ահ նորա 'ի վերայ Թուրքաց և Եւոնաց, և եւ
համբաւ զնմանէ ընդ ամենայն աշխարհ (2):
Եւ ասեն թէ՝ երկոտառան ձիաւորով եր-
թայր նա 'ի ժամանակին յայնմիկ յԱպպան

ասէ 'ի սկիզբն պատմութեան իւրոյ. եթէ «Տիգրան արքայ
Հայոց կանգնեաց զհաշակաւոր մայրաքաղաքն Ուռհա. Թուի
ամենայն հաւանութեամբ՝ եթէ անգղուշութեամբ գրեալ է
Տիգրան փոխանակ գրելոյ Արգար:

(1) Ամուտա է բերդ յերկիրն Կիլիկեցւոց՝ մօտ 'ի Վահ-
կայ, 'ի մէջ Անարզարայ և Մամեստիայ (Մըսիս):

(2) Այս Թորոս Բ. իշխան Կիլիկիոյ, էր որդի Էւոնի
Ա. որ ձերբակալ լեալ 'ի կայսերէն Յունաց, ածաւ 'ի Կոս-
տանդինուպօլիս յամի Տեառն 1137: Թորոս Բ. 'ի գաղթին
իւրում զօրացաւ յիշխանութեանն՝ ընդարձակեալ զերկիր
տէրութեան իւրոյ: Գրիգոր Երեց, Գ. 263—268: —Վար-
դան, յեր. 164: — Կերակոս, յեր. 61: — Սմբատ, յեր. 98: —
Վահրամ:

առնուլ կին զդուստր Ս ջալինն (Վյալէն), և հանդիպեցաւ նմա հեծեալ բազում թուրքաց, որ գերեալ էին զախարհն և դարձեալ և լ'ստուծով զօրացեալն այն եհար զնոսա և կոտորեաց երեք հազար անձինս, և դողացին ՚ի նմանէ չըջակայքն և թշնամիքն ամենայն, և առեալ անուէն քաջութեան դարձու, և առ զլ'նաւարդա. և ապա եղև ամենայն երկիրն առ սակաւ սակաւ ՚ի ձեռս նորա :

Ի նոյն ժամանակս գնաց Ս ջալինն ՚ի վանքն Սոր Պարսամաւ, և ելին ընդ առաջ նորա խաչիւք, և տարան զնա յեկեղեցին. և նա էառ զամրոց նորա և կացոյց ՚ի նա զօրք, և ինքն եկն ՚ի Թլպաշարն : Եւ ՚ի նոյն ամի սնկաւ ՚ի ձեռս թուրքոց ընդ վայր և ընդ ոչ ինչ. զի ասեն թէ՝ ելաւ յորս և հեծեալն ցրուեցաւ ՚ի նմանէ. և ձին եզարկ զնա ընդ ծառ և անկաւ և կորոյս զխելն. և գտան զնա երկու թուրքք և տարան զնա ՚ի Հալպ, և ծախեցին զնա Հրէի մի՝ անծանօթ, և յետոյ գիտացեալ տարան առ լորագինն⁽¹⁾, և եդեալ զնա ՚ի բանտի էառ զամենայն աչխարհն ՚ի նմանէ՝ զլ'ջազն զԹլպաշարն, զՊիւրն, զՍիւպան, զՍարաշ, զՎեհեանի, զՀարսն մուր (Հիսն մանսուր), զՍամուսատ, զԼարկառ, զԼաղթայն և զայլն, և մնաց միայն Հրառակայն ուր կայր կինն նորա դատեցօքն, և

(1) Իբրեւր երէց, Գ. 259 :

նախախնամութեամբն լ'ստուծոյ եւ զնա տէր
Ղրիդորի Հայոց կաթողիկոսին, և եղեւ ա-
թու նոցա յաւիտեան :

Ի նոյն ամի յառաջ քան զհամբարձումն
Տեառն միով աւուրք, եղեւ անձրեւ ՚ի Պա-
ղեստինէ և լինէր ՚ի նմա կաթիլք արեան. և
՚ի Սայիա ամսոյ յառաջ ցօղ առաւօտուն
յլ'րուսաղէմ լինէր ՚ի քոյն արեան, առ ՚ի
նշանակելոյ զարիւնն քրիստոնէից որ հեղոց
էր յլ'րուսաղէմ ՚ի յառնուլն զնա : Եւ յա-
մառնային յեղանակն եկն ձիւն կարմիր, և
իջաւ յերկիր իբրեւ երկու մատն :

Ի թուին լ'սորուց ՌԵՄԻ (1464), և ՚ի Հա-
յոց թուին ՇՂԱ (591), ՚ի զարգանալ թագա-
ւորին լ'րուսաղէմի Պաղտնին, կամեցաւ
հանել զմայրն իւր ՚ի հոգալոյ զթագաւո-
րութիւնն. և եղեն ռմանք ՚ի զօրացն ընդ
մօրն և մօրին ՚ի պոլսն Վաւթի և ամրացան,
և կռուէին ընդ պոլսն. և մայրն խօսեցաւ
անտի ՚ի դուրս ընդ թագաւորին, և խղճաց
՚ի սիրտն և երգուաւ մօրն և եւ զլ'րուսա-
ղէմ ՚ի հրամանս մօրն. և ինքն առեալ զզօ-
ւրն գնաց ՚ի վերայ լ'սկաղոնի Փղշտացւոց,
և փրցց մասն ինչ ՚ի պարսպէն. և եկին ՚ի
պատառուածն յայն քսան հազար Տաճիկք
հագած, և սահին ընդ միմեանս. «Լ'յս քա-
ղաքս է դուիս Տաճկաց, և սովաւ զօրացաւ
Սահմեա. պինդ կացցուք ՚ի սմա և մեռ-

ցուք, և բաց ՚ի սմանէ զլոյս մի տեսցուք : Եւ չորս հարիւր յաւանգ դիմեցին ՚ի վերայ քսան հազարացն և սպանան ՚ի նոցանէ աւանդեան . և տրամեցաւ յոյժ թագաւորն և զորք իւր, և զոյժ գիշերն ջանային Տաճիկքն շինել գիլած պարսպին և Աիր Ռե նաղդն (1) մեծ իշխան թագաւորին, ջան ՚ի վերայ եդեալ ոչ ետ թոյլ շինել նոցա : Եւ ՚ի լուսանայն առաւօտուն թապաւորն լորուսաղէմի առ զխաչն ՚ի ձեռն և մտ գնացեալ՝ ձգեաց զնա ՚ի մէջ քաղաքին և ասաց . « Լահա, որ քրիստոսեայ էք ու հաւատ ունիք, խնդրեցէք զնանն Վրիստոսի . և վարեցան քրիստոսեայքն որպէս հրով, և դիմեցին յամենայն կողմանց և մօին ՚ի քաղաքն, և կոտորեցին ՚ի նմա վեշապասն հազար անձինքս, և առին գերի բազում, և այլքն մը տեալ ՚ի նաւ փախեան Ալգիլպատոս : Իսկ Օմրնաղոն որ եցոյց մեծ քաջութիւն բնդդէմ Տաճկաց, իշխանացուցին ՚ի վերայ Լեւտիդու, և արարին դլուխ զօրաց, և ետուն նմա զկինն Պոուեայ (Սեմոնտ տը Բոադիէ) ՚ի կնութիւն :

Այսմ ժամանակի մեծ իշխանաց իշխանն թորոս (Բ) որդի Լեւնի որդւոյ Լոստանդեայ՝ որդւոյ թագաւորազինն Ռոբինեայ,

(1) Այն է Ռենալայ կամ Ռենայ առ Հագիեան, որ կայր ՚ի ծառացութեան Ռեմնուայ իշխանին Անտիոքայ :

եւ յերկիրն կապադոկացւոց, և դարձաւ աւտուանի յաղթութեամբ :

Իսկ Սասուն առլտանն որ էր յորդանանն Խաքանայ արքային թուրքաց, ետ ըզգուսոր իւր Նուբասլանայ Վանիմանեանց և արարեալ միաբանութիւն խորհեցան գնալ 'ի Կիլիկիա . և յորժամ գնացին մերձեցան յերկիրն, և ահա փակեալ ամրացեալ էր եղբորք սահմանացն, և դարձան մեծ ամօթով : Եւ թորոսն մեծ առաւել զօրացեալ էառ զմնացեալ զղեական 'ի ձեռանէ (Յունաց 'ի յերկիրն Կիլիկեցւոց : Եւ լուեալ զայս թագաւորն (Յունաց Սանուէլ) և բարկացաւ 'ի վերայ Պարոն թորոսի և առաքեաց զՆիդրոնիկոս զօրագլուխն մեծ ամբոխիւ 'ի Կիլիկիա . և եւ ընդդէմ նորա Պարոն թորոս, և պատերազմեցան ընդ միմեանս առ ընթեր Տարսոնի, և յաղթեցան (Յոյք և անկաւ 'ի նոցանէ երեք հազար անձինք անուանիք, և մնացեալքն փախեան նաւուք և գնացին : Եւ էառ զքանակն և զժանրոց նոցա մեծն թորոս, և ուրախ եղեն գոհանալով զՏեառնէ . և վաճառէր ընդ օսկւոյ զմեծամեծս (Յունաց (1) :

(1) Ըստ Գլխգորի երկցու 'ի գիրա Մատթեոսի (Քաւայ. քցւոց . Գ . 263) : Անդրոնիկոս էր իշխան Արայ և Մոխայ կարգեալ 'ի կայսերէն Յունաց, այր ամբարտաւան և թի նախան. ձաւ ընդդէմ Հայոց, այլ 'ի գալ նորա 'ի Կիլիկիա, Թորոս

Ի Թուին Լ'տորուոց Բեգե (1465) և Հայոցըն ՇԱԲ (592) որդիքն Սանգեայ որ ՚ի Սուլ, Սեփադինն և Խուդբադինն՝ որ ուխտեալ էին խալիփային, ստեցին ուխտին և ձեռն տուին ամիրային որ նստէր ՚ի Խկրիթ ապրու տամբութեամբ. և բարկացեալ խալիփայն եկն ՚ի վերայ Սուլայ և ոչ կարաց սունուէ զնա, և դարձաւ ՚ի վերայ Խակրիթայ, և ետ զնա յաւար զօրաց իւրոց, և առին ըզնա և քակեցին ՚ի հիմանց, և յետոյ տուին զբերդն ՚ի Հասամադինն (Շէմսէտտին) որ էր այր բարի և սիրող քրիստոնէից, և վաղվաղակի շինեաց զքաղաքն և զեկեղեցիան, և կայր ՚ի հնազանդութիւն խալիփային:

Հայսմ ժամանակի Ղորադինն՝ տէրն Հաւպայ չոգաւ ՚ի վերայ Վամասկոսի և առ թղնա երդմամբ և կորոյս զհայրենեօք իշխանս նորա, և քակեալ զաղիւսաշէն պարիսպն և շինեաց քարամբք ամրագունիւք: Եւ ՚ի սոյն ամիմեաւ Վամուրտաշն՝ տէրն Սերունայ, որ էր յԼ'թուխեաց անտի, այր բարի և սիրող քրիստոնէից և շինող բաղում եկեղեցեաց՝ վասն այսու պատճառի: Հիւանդացաւ սա

տիրեալ էր արդէն Մոխայ, և առ խորտակել զեղջիւր ամբ բարտաւանտութեան Անգրոնիկեայ, յարձակեալ ՚ի գաւրո ՚ի քաղաքէն Մոխայ, ետ քաջութեամբ պատերազմ ընդ նմա և խորտակեայ զնոսա իսպառ. ՚ի վրէժ մահուան հօր իւրոց Լեւոնի Ա:

եւ յերկիրն կապագոկացեաց, և դարձաւ առ նուանի յաղթութեամբ :

Իսկ Սասուն տաւրանն որ էր յորդուցն Իսաքանայ արքային թուրքաց, ետ ըզգուսար իւր (Ղուբասլանայ) Իանիշմանեանց, և արարեալ միաբանութիւն խորհեցան գլխաւ 'ի Վիլիկիա . և յորժամ գնացին մերձեցան յերկիրն, և ահա փակեալ ամրացեալ էր եղերօք սահմանացն, և դարձան մեծ ամօթով : Եւ թորոսն մեծ առաւել զօրացեալ էառ զմնացեալ դղեակն 'ի ձեռանէ (Յունաց 'ի յերկիրն Վիլիկեցւոց : Եւ լուեալ զայս թագաւորն (Յունաց (Սանուէլ) և բարեկացաւ 'ի վերայ Պարոն թորոսի և առաքեաց զԼինդրոնիկոս զօրագլուխն մեծ ամբօխիւ 'ի Վիլիկիա . և եւ ընդդէմ նորա Պարոն թորոս, և պատերազմեցան ընդ միմեանս առ ընթեր Տարսոնի, և յաղթեցան (Յոյք և անկաւ 'ի նոցանէ երեք հազար անձինք անուանիք, և մնացեալքն փախեան նաւուք և գնացին : Եւ էառ զբանակն և զծանրոց նոցա մեծն թորոս, և ուրախ եղեն գոհանալով զՏեառնէ . և վաճառէր ընդ ոսկւոյ զմեծամեծս (Յունաց (1) :

(1) Ըստ Գլխագրի երկուս 'ի գիրք Մատթէոսի Ուռհայեցւոց . Գ . 263) : Անդրոնիկոս էր իշխան Արց. և Մսիսայ կարգեալ 'ի կայսերէն Յունաց, այր ամբարտաւան և լի նախանձաւ ընդդէմ Հայոց, այլ 'ի գալ նորա 'ի կիլիկիա, Թորոս

Ի Թուին Լ'սորւոյ Ռւկե (1465) և Հայու
ցըն ՇՂԲ (592) որդիքն Օյանգեայ որ 'ի Սալ,
Սեփադինն և Խուդբագինն՝ որ ուխտեալ է-
ին խալիփային, ոտեցին ուխտին և ձեռն
տուին ամիրային որ նստէր 'ի Թւրիթ ապրւ
տամբութեամբ. և բարկացեալ խալիփայն
եկն 'ի վերայ Սալայ և ոչ կարաց սուսուլ
գնա, և դարձաւ 'ի վերայ Թակրիթայ, և
ետ գնա յաւար զօրաց իւրոց, և առին ըզ-
նա և քակեցին 'ի հիմանց, և յետոյ տուին
զբերդն 'ի Հասամագինն (Շէմս—էտտին) որ
էր այր բարի և սիրող քրիստոնէից, և վաղ-
վաղակի շինեաց զքաղաքն և զեկեղեցիան,
և կայր 'ի հնազանդութիւն խալիփային:

Հայսմ ժամանակի 'Լորագինն՝ տէրն Հալ-
պայ չոգաւ 'ի վերայ 'Բամասկոսի և առ քա-
նա երգմամբ և կորոյս զՀայրենեօք իշխանս
նորա, և քակեալ զաղիւսաշէն պարխպն և
շինեաց քարամբք ամրագունիւք: Եւ 'ի սոյն
ամի մեռաւ 'Բամուրտաշն՝ տէրն Սերունայ, որ
էր յ'քրթուխեաց անտի, այր բարի և սիրող
քրիստոնէից և շինող բաղուժ եկեղեցեաց՝
վասն այսու պատճառի: Հիւանդացաւ սա

տիրեալ էր սրգէն Մսիսայ, և առ խորտակել զեղջիւր ամ
բարտաւանտութեան Անգրոնիկեայ, յարձակեալ 'ի գուրո 'ի
քաղաքէն Մսիսայ, եւ քաջութեամբ պատերազմ ընդ նմա և
խորտակեայ զնոսա իոպառ 'ի վրէժ մահուան հօր իւրց Լե-
ւոնի Ա:

հիւանդութիւն մահու , մինչեւ բժիշկքն յուսահատեցան և թողին . և նա յուսացաւ յաղթանք քրիստոնէիցն և առաքեալոց 'ի վանքն Սաւր (Բայի) ⁽¹⁾ , և բերին զաջ նորա : Եւ յորժամ մտին 'ի տունն , տեսանէր սյր մի հրեղէն , որ գնաց կալաւ զձեռանէ նորա և ասաց . « Ի՞նչ ես տէր . » և նա ասէ . « Քրիստոնեայքն առաքեցին զիս՝ զի մի մեռցիս : » Եւ յարոյց զնա , և նստաւ և փառաւորեաց զԵստուած և սղջացաւ . և եղև մեծ մխիթարութիւն քրիստոնէից ընդ իշխանութիւն նորա , 'ի Սերտին և 'ի Նաբին և 'ի Սուփարկին և յԱսալայն և 'ի Տարա , և յայլ բազում տեղիս : Եւ նոյնպէս պատուիրեսց որդւոց իւրոց յետ մահուան իւրոյ զնոյն խնամ ունեւ 'ի վերայ քրիստոնէից : Եւ ետ զՍերտինն և զՍուփարկինն 'ի Նաջմադինն (Նէճմէտտին) յաւագ որդին , և զԿանի քաղաք ետ 'ի Նամալադինն (Նէմալէտտին) 'ի միւս որդին , և զՏարա 'ի Հասամադինն (Հէմա—էտտին) 'ի կրտսեր որդին :

Եայտմ ժամանակի թագաւորն Եռնաց (Սանուէլ) ըստ ատելութեան բարուց իւրեանց զոր ունէին առ ամենայն քրիստոնեայք , առաքեաց առ Սասուտ սուլտանն և աղաչեաց զնա մեծաւ պատարագօք զի մտցէ

(1) Մար Բայ , իմա՝ Մար Իլաս : Իսկ մար կամ մար Նշանակէ 'ի լեզու Ասորւոց՝ տէր :

յերկիրն Լիլիկեցւոյ և սուերեսցէ զնա : Եւ նա ժողովեալ զամենայն զօրսն Երազմուկիայ և զԵրազմուկեաց , գնաց ամենայն պատրաստութեամբ և եմուտ յերկիրն Հայոց : Եւ նոքա նախագէտ եղեալ յառաջագոյն՝ ամբարցեալ և գաղթեալ էին ի լէրիսն և յամուր տեղիսն : Եւ սուլտանն գնաց իջալ ի վերայ Թլին Համդնոյ ⁽¹⁾ , և եհար զնոսա Տէր Եւտուածն քրիստոնէից՝ ոչ հրեղէն հրեշտակօք որպէս զզօրսն Երեմիայ , և ոչ ի ձեռն կնոջ որպէս զՀողովեռնէս , այլ տկար կենդանեօք՝ մեղիկ և ճանճոյ , այնպիսի՝ որ ասէին բազումք , թէ այն սաստիկ բարկութիւն է քան զհարուածս խստասրտին Փարաւոնի . և եղեւ պատուհասն ի մարդ և յանասուն Եւսկսան փախչել . և իջին զօրքն Հայոց ամբարցեալքն ի լէրինս , և կոտորեցին զբազումս ի նոցանէ , և առին աւար զմեծութիւն աւորինայն , և լցին զտունս իւրեանց գոհանալով և փառաւորելով զԵւտուած : Եւ ել վաղվաղակի պարոն Թորոս ընդ միջոցս լեռանցն ի խաւատանէսն ⁽²⁾ , և եհար զԹուրքն որ բնակեալ էին անդ . և դարձաւ բազում գերեօք և աւարաւ և անուանի փառօք յաւ

(1) Թլին Համանոյ էր տեղի ամբուլեան ի գաւառին Առաքաբայ , որ ի Լիլիկիայ :

(2) Խաւատանէք էր ամրոց ի սահմանս երկրին Արաքս , տիտ ընդ արեւմտեկողմն հարաւայ :

մենայն մարդկանէ (1) : Իսկ Սասունդ սուլ-
տանն գնացեալ մտապաշտօն յորդուոցն չա-
յոց մեծ ամօթով, և հասեալ 'ի Խօնն (Իկոնիա)
կրկին հարեալ 'ի Տեառնէ մեռաւ (2) :

Ի Թուին Մարտոյ Ռեւշ (1466), և չա-
յոցն Շաք (593), Թաքաւորեաց որդին Սա-
սունդին՝ Խլիճ ասլանն (Բ), և էին նորա երկու
եղբարք, զմինն խեղդեւ և գ. 'ի ծածուկ, և
միւսն փախեալ յեղբ ծովուն, և ամրացաւ
'ի բերդսն՝ զոր տուեալ էր նմա հայրն իւր
նախ քան զմահն իւր. և էր անուն նորա
Շահանշահ, և նա էր փեսայ տանն 'Իա-
նիշմանայ, և են սոքա ազգ մի, և վասն այ-
նորիկ ձեռն ետ նմա Մշուբ ասլան հօրեղ-
բօրորդին իւր, և աւերէր զերկիրն Խլիճաւ-
լանայ : Եւ լուեալ զայս Նորդդինն (Նուր-
էտտին) տէրն չալպայ և Ղամասկոսի, եկն
և էառ զՓարզման (3) և զԼեւոնի, եւ առա-
քեաց Մշուբ ասլան առ Նորադինն և առ
Խար ասլան (Խարա-ասլան) տէրն Խարթեր-
դոյ, զի առցեն զամենայն երկիր Խլիճաւա-
նայ, որ կայ 'ի սահմանս նոցա 'ի Սիջաքետս
և յայնկոյս Լիւրատ գետոյ. որ և ընդ խոր-

(1) Վահրամ, յեր. 208 :

(2) Գրգոր երեց (Գ. 265). — Սմբատ, յեր. 97 : —
Վահրամ :

(3) Փարզման եր քաղաք 'ի փոքրն Հայս 'ի սահմանս Եփ-
րատացոյց :

հելն 'ի յառնուլ զերկիրն և բաժանել, կրու-
ուեցան ընդ միմեանս և թողին :

Իսկ զերկիրն Եգիպտոսի Տաճիկք (Արա-
բացիք) ունէին ընդ իւրեանց իշխանութեամբ
'ի ժամանակաց անտի Սահմեռականացն որ
տիրեցին նմա, և ոչ կարացին մուտ գտանել
'ի նա թուրքաց թագաւորքն : Եւ լինէր նոցա
խալիփայ յազգէն Ալեայ, որպէս այն որ նըս-
տէր 'ի Բալտատ յազգէն Սահմեռի :

Ե

Թէ ո՞րք եւ կամ ուստի՞ եմ Արդմումնիքն
որք կան յարեաճառս :

ԽԱԼԻՓԱՅԻ որ կային Եգիպտոս, (էին)
յազգէն Ալեայ մինչեւ 'ի ժամանակս՝ Եորա-
գինին, որ և ապա բարձաւ 'ի նմանէ : Ի
կարգէ անտի խալիփայիցն ասէին ումեմն
Աբդլա, և էին նորա երկու որդիք, որոց
անուանքն Աբդլմինի և Ալուբ, որք անկան
պոռնկութեամբ ընդ կին հօր իւրեանց . և
իմացեալ հօրն՝ կամեցաւ ասանանել զնոսա(1) :

(1) Միւս թարգմանութիւնն փոքր մի ալըզգ պատմե-
չորորդ խալիփայն ասէ . Եգիպտոսի որ էր յազգէն Ալեայ
ունէր երիտ որդիս, և 'ի մեռանել իւրում աւագն աւ զիս,
լիփայութիւնն և խորհէր սպանանել զերկոսին եղբայր իւր

Եւ նորա իմացուն և փախեան՝ առեալ ՚ի տանէ հօրն երկու գիւղք, անուանք նոցա Վեմիա և Սեմիա: Վեմիան ուսուցանէր նիւթա խառնուածոց, որով կարողութիւն ի յէ առնել սակի և արծաթ, ակն և մարգարիտ: Եւ Սեմիայն ուսուցանէր հրաշագործութիւնս և տլիամ, որով հայնան մարգիկ: Եւ եալ նոցա զգրեանն գնացին յարեւմուտս կոյս ՚ի սահմանս Վիրիկոյ, և անցին անդրքան զնա, և գտին աշխարհ մի բարբարոսաց պլալեզուաց կորձէից աղանց Վռանգաց, որք էին սուանց ուսման և դպրութեան և օրինաց, և աղքատք. և յարեցան ՚ի նոսա և շինեցին տունս յամրագոյն տեղւոյ ՚ի քառաժայռս: Եւ արարեալ զարուեստըն ՚ի ծածուկ և ստանային գանձս և վաճառէին առատապէս: Եւ ունէին ընդ իւրեանս ծառայս բազումս, ստացան և ՚ի նոցանէ յորովութիւն ծառայից: Եւ հեղութք յարեցուցանէին յիւրեանս զքնակիչս տեղւոյն առատաձեռն լինելով նոցա. և առին ՚ի նոցանէ կանայս և ստացան որդիս, և ուսուցանէին դպրութիւնս և ուսումն աստեղագիտութեան և հնարից: Եւ շինեցին բերդըս և քաղաքս, և մեծացան. և ապա սկը

որոց անուանքն էին Ագլա և Մամունի, և իմացեալ սոցա զխորհուրդ եղբոր իւրեանց՝ փախեան յարեւմուտս, և յառն իւրեանց կոչեցաւ աղգն Ագլեմունիք:

ծան քարոզել նոցա զուսումն և զպաշտօն իւրեանց, և հաւանեցուցանէին աղանդով և տլամօքն զոր առնէին. և ուսուցանէին նոցա զլեզուս և զգիրս իւրեանց: Եւ մեծացան և արարին զօրս և զօրացան, և առին քաղաքս Բաղուս. մինչեւ առաւել բազմացան, և գնացին առին զՍիկիլիա կղզի, և տիրեցին բազում աշխարհաց, և արկին 'ի նեղութիւն զՀռոմայեցիս յոյժ: Եւ ասէն թէ՝ այսու պատճառաւ առին լ'լամանքն զկայսերական պատին 'ի Փրանսիսաց. զի նեղեալ 'ի Տաճկաց (Եւրաբացւոց) Հռոմ, առաքեցին առնոսա՝ զի եկեսցեն փրկեսցեն զնոսա 'ի Տաճկացն: Եւ յայտէս և Փրանսէսքն առաքեցին աղաջանս, զի թէ տացէ նոցա Տէր Եղիշութիւն հալածել զայլազգիոն, առցեն զկայսերական պատին. և երդուան նոցա: Եւ նոքա յուսացեալ Եւստուած՝ գնացին 'ի վերայ. . . նացն և կոտորեցին զնոսա և հալածականս արարին զմնացեալսն, և առին զկայսերութիւն լ'լամանքն: Իսկ Տաճիկքն, զի տիրեալ էին բազում աշխարհաց և բերդից, հառտատեցին իւրեանց սուլտան և խալիփայ, և կան մինչեւ ցայսօր ժամանակի:

Ի թուին Եստուոց Ռուջ (1466), և Հալոցն Շադ (593) մեռաւ խալիփայն Եգիպտոսի, և իշխանն (փոխարքայն) Եգիպտոսի

կամեցաւ ինքն նստիլ խալիփայ, և նա չէր
յազգէն լ'լեայ, և վասն այսորիկ ոչ կամէին
աշխարհն զնա, այլ զլ'բասս ոմն ընտրեցին,
որ էր որդի մեռեալ խալիփային. և լ'բասն
յորժամ գիտաց թէ իշխանն ոչ կամի դնել
զնա խալիփայ, էառ զսմենայն գանձս տանն
խալիփայու թեան, և եհան երեք հազար ծա-
ռայս ազգաւ Հայք, և կալմեաց զնոսա զի-
նուք և ել 'ի գիշերի և առ 'ի Պատդեանցն ընդ
իւր առաջնորդ ճանսարհին զի եկեսցէ առ
Նորագինն 'ի 'Իմիշկ: Եւ վաղեւն իմացեալ
իշխանն լ'գիպտոսի, պնդեցաւ գհետ նորա
ղորօք, և դարձան զօրքն Հայոց ազատեալ
ծառայքն՝ և հարին զլ'գիպտացիսն հարուա-
ծրս մեծամեծս, և մնացեալքն փախեան:
Եւ եկեալ նոցա 'ի Պաղեստինէ, չոգառ ոմն
'ի Պատդեանցն Ղարուսաղէմ, և ազդ արար
Պռանգացն, նոյնպէս և Ղսիսալան. և ժո-
ղովեցան և ելին ընդդէմ նոցա: Եւ տեսեալ
Լ'բասայն՝ կոչեաց զօրդիսն Հայոց և ասէ.
«Լ'հա որդիք իմ, հարէք զնոսա նման լ'գիպ-
տացւոցն, և մեծացուցից զձեզ յոյժ յոյժոյ
Եւ կազմեցան նոքա իսկ յորժամ տեսին զնշան
Խաչին առաջի զօրացն Պռանգաց, յարաա-
սուս հարան, և 'ի վայր իջեալ 'ի ձիոցն որ-
պէս կարօտեալք՝ փափաքանօք գնացեալ
ընդ առաջ Խաչին երկրպագեցին: Եւ Պը-
ռանգն էառ զիւրաւ զանչախու թիւն գան

ձուռն, և ըմբռնեցին զԼուսան և ծախեցին ըդ նա իշխանին Լիգիպտոսի ընդ բազում ոսկեոյ, և նա գնեալ զնա տարաւ կախեաց զփայտէ. և զգօրսն Հայոց Թողին ազատս գնալ յս' և կա միցին և այլ ինչ ոչ ետուն նոցա բաց 'ի հանգերձիցն զոր ունէին, տմարդիք եղեալ առ երախտիս նոցա զոր արարին քրիստոսասէրքն առ քրիստոսեայքն դիմեալք, և իւրեանց կամօքն լլին զնոսա մեծութեամբ ստացուածոց (1) :

Հայամ ժամանակի Ունաղտն (2), որ կոչեցաւ Բրինձ (իշխան), վիճէր ընդ պարոն Թորոսի վասն բերդին որ կայր 'ի Կոնստան (ի սահմանս) Արկիլիոյ, զոր առեալ էին 'ի Վրերացն Հոյնք, և պարոն Թորոս առեալ

(1) Պատմագիրք Արաբացւոց այլազգ պատմն զպարագայս այսորիկ : Աբաս ոչ որդի խալիփայի, այլ էր որդի կընոջ Ատեայ փոխարքայի, որոյ հրաման ընկալեալ խաղալ ընդ գէմ Ֆռանգաց որք անհանգիստ առնէին զԵգիպտացիսն մերձ Ասկազոն, խորհեցաւ 'ի մտի առնուլ 'ի բռին զիշխա, նութիւն փոխադրայութեանն. վասն որոյ սպանեալ զԱտէլ յաջորդեաց զնա : Այլ այսու յինքն ձգեաց զատելութիւն և զարմատութիւն բովանդակ երկրին. և երկուցեալ 'ի վերէ ժինդրութենէ, բարձեալ զամենայն գանձս տէրութեանն՝ խոյս ետ յԵգիպտոսէ, Թողեալ զխալիփայն 'ի ձեռս սիկարեանց. իսկ Աբաս 'ի փախել իւրում անկաւ 'ի ձեռս Ֆռանգաց և սպանու մահուամբ, և զորդին նորա յանձնեցին Տելայեայ փոխարքայի, որ կախեաց զնա զփայտէ : Եւ ինքն Տելայի, որ նա ինքն է Մեղք—Սալէհ, իշխանացաւ փոխանակ Ֆէլդ—Պիլահայ խալիփայի որ սպանաւ 'ի ձեռաց սիկարեանց :

(2) Ուրջոյ տը Հադիյեօն իշխան Անախդայ :

էր 'ի Զունաց . և ասէր Սնաղուն թէ՛ «Իարձո առ Փրերսն՝ զի վասն քրիստոնէից 'ի կըռուիլ են , զառաջագոյն կալեալ բերդն նուցա . » և վասն այսորիկ կռուեցան 'ի Սլընդրունն⁽¹⁾ , և անկան յերկոցունց կողմանցն յուրովք , և դարձան 'ի միմեանց : Բայց յետոյ հաւանեցաւ պարոն թորոս և ետ նոցա իւրով կամօք , և նոքա երդուեցան նոցա յամենայն կարիս մահու չափ ջանացեալ :

Ի Թուին Նսորուոց Ռեկը (1468), և Նայոց Շաւ (595), եւ Ստեփանէ եղբայրն պարոն թորոսի յերկիրն Սարաշայ , և 'ի գիշերի եմոյծ զգօրսն 'ի Սարաշ 'ի տունս քրիստոնէիցն կամօք քահանայի միոյ , և ընդ լուսանալն առ զքաղաքն և կոտորեաց զթուրքն . և հպարտացեալ քրիստոնեայքն յայտնապէս շնային ընդ կանայս թուրքացն . և բարկացաւ Տէր և ոչ ետ զբերդն 'ի ձեռս նոցա , այլ պրեցին զքաղաքն և առին զՆայերն որ անդ՝ և մօրն յերկիրն : Բայց ամիրայն Սարաշայ ըմբռնեաց զերէցն որ եմոյծ զգօրսն գաղութապէս 'ի քաղաքն , և կենդանւոյն քերթեաց զնա և պրեաց հրով ⁽²⁾ :

(1) Այն է Աղէքսանդրիա քաղաքն Ասորուոց , ծովեզերեայ , և այժմ կոչի Իսկուդերու :

(2) Գրիգոր երէց (Գ . 268) զայս գեպս առե լեալ 'ի Պէհեռնի : Իսկ Վահրամ համաձայն Միխայելի՝ Գերանդիոյ , առե , տիրեաց թորոս :

Ի սոյն ամի Ռնաղտն, տէրն Անտաքոյ, խորհրդակցութեամբ պարոն Թորոսի՝ զօրօք իւրովք գնաց ⁽¹⁾ ՚ի վերայ Կիպրոս կղզոյ վասն երկու պատճառաց. մի՝ վասն Թագաւորին (Յունաց քինու, որ յորդորէր զայլազգիսն ՚ի կորուստ Հայոց, և միւսն՝ վասն Յունացն որ ՚ի Կիպրոս կատորէին զՀայն և զԴռանգն. Վասն որոյ գնացեալ Ռնաղտն գերեաց զամենայն կղզին և էած զմարդ և զանասուն յեզր ծովուն, և Թուեաց զնոսա և կորեաց գինս ամենեցունց, և եթող զնոսա և էած ընդ ինքեան պատանդս՝ եպիսկոպոսս և աբեղայս բազումս և մեծատունս, մինչև բերցնն զկորեալ գինսն. Իսկ Ստեփանէ կալաւ Թուրք մի ՚ի Բերդուսէն ⁽²⁾ և խնդրեաց ըզբերդն, և նա ասաց. « Թէ երդնուս մեզ որ Թողուս զմեզ կենդանի, մենք տամք զԲերդուսն. » և երդուաւ ՚ի Խաչն և յԱւետարանն զի առաքեսցէ զնոսա խաղաղութեամբ ՚ի Հալպ. և ետուն նմա զԲերդուսն, և եհան զնոսա գնալ խաղաղութեամբ. Եւ ոմանք ՚ի տարողացն լուան զի սպառնային Թուրքերն

(1) Սմբատ պատմագիր (յեր. 98) ասէ՝ եթէ Ռնաղտ ՚ի գրգռութենէ պարոն Թորոսի յարձակեցաւ ՚ի վերայ Կիպրոսի, և Թէ ինքն իսկ պարոն Թորոս ընկերացաւ նմա յաշաւանին : — Գրիգոր երէց (Գ. 373) :

(2) Բերդուսն է Բերդունք գղեակն ՚ի Կիլիկիա մերձ ամբոյն կապանայ :

Թէ՛ «Դարձեալ զօրանամք և գամք աւերեմք զաշխարհս զայս :» Եւ պատմեցաւ պարոն Ստեփանեայ . և եհարց պարոն Ստեփանէ զեկեղեցականն , և նոքա ասեն . «Թէ այդպէս օպառնան , անխիղճ ես դու վասն երդմանն :» Եւ առաքեաց զհետ նոցա և կուտորեսց զնոսա : Եւ լուան զայս սմենայն այլազգիք և դառնացան ընդդէմ քրիստոնէից , վասն որոյ և մեծամեծ փեսք լինէին :

Եայմ ամի մեռաւ աւագ սուլտանն Խուրասանայ Սասուդն , և ոչ ունէր որդի՝ բայց մանկիկ մի փոքրիկ փոխանորդ իւր , վասն որոյ եղեւ աթոռապահ նմա ամիրայ մի Եւտիուզ անուն , որ ան զկին սուլտանայ իւր ի կնուծիւն՝ զմայր տղայոյն . և յետ փոքր աւուրց մեռաւ տղայն , և մնաց սուլտանուծիւնն Եւտիուզին , Թերեւս լիցի որդի ի նոյն կնոջէ ժառանգ սուլտանուծեանն . և զի (Եւտիուզ) աթաբակ եղաւ զառաջինն տղային , Թէպէտ սուլտանացաւ , բայց մընաց անունն նոյնպէս աթաբակ . և վասն այսորիկ յայնմ հետէ Թաբաւորքն Խորասանայ և Նինուէի և Սիլագետաց աթաբակ կոչին և ազգքն տուն Եթաբակեայ . նոյնպէս որ ի Կապադովկիա լինէին Թաբաւորք , զի ընդ ձեռամբ Եւտիուզին մտին , Եթաբակեանք կոչին :

Ի Թուին Լսորուոց Ռեկթ (1469) և Հայաց

ՀԴԶ (596) Խլիճ ասլան արար սէր ընդ Խար-
ասլան տէրն Սեւաստոյ, և եկն յերկիրն Սիւ-
ջագետաց և ան զտեղիսն զոր յառաջագոյն
կալեալ էր հայր նորա. և արար սէր ընդ պա-
րոն Թորոս և ընդ Ստեփաննէ, և կայր խա-
զաղու թեամբ :

Յայսմ ամի Թագաւորն Նրուսահէմի ե-
կրն յԱնուաք, և ժողովեալ զօրս գնացին ա-
ռին զՀերիմն (1) և գերեցին մինչեւ 'ի Հալպ
և դարձան : Եւ յայսմ ժամանակի շմորեցան
ընդ միմեանս Խլիճ ասլան և Խաք ասլան, և
պարոն Ստեփաննէ անդադար աւերէր զաշ-
խարհ երկոցունցն : Եւ եղեւ քսութիւն յու-
մանց առ պարոն Թորոս՝ թէ եղբայրն քո
կամի սպանանել զքեզ. և հաւատաց նոցա,
և կալաւ զեղբայրն և զնդանեաց տասն ա-
միս. և ապա միջնորդութեամբ բազմաց
դարձեալ եհան զնա 'ի Բանտէն, և կային սի-
րով ընդ միմեանս :

Իսկ Խլիճ ասլան արար սիրելի իւր զՏա-
նուէն ամիրայն Լեւտարիայ, և եհան զնա 'ի
'ի Խարասլանայ. և նա եղեւ սկիզբն քակ-
ման տանն Դանշմանանց (2) :

(1) Հարեմ կամ Հարենկ՝ էր ամրոց յերկրին Անտիոքաց-
ւոց 'ի հարաւոյ և աւուր միոյ ճանապարհաւ հեռի յԱնտի-
ոքայ :

(2) Տանուէն էր որդի Մելիք Մոհամմետայ ամիրային Մե-
լիտիայ, իսկ 'ի յաջորդել որդւոյն զհայրն, խլիճ-արսլան

Ի Թուին (Նորւոյ Ռւս (1470) և Հայոցն Շուէ (597), Տաշիկքն (Լրաբայիք) որ կոչին Լրադմուսնիք, ասպատակեցին ՚ի Սպանիա, և եկին մինչեւ ՚ի Սպանիա. և ելին ընդդէմ նոցա զօրքն Սուլթանաց, և յերկարեաց գործ պատերազմին :

Իսկ Թագաւորն (Յունաց Սանիլն դիպող ժամ գտեալ՝ եկն սպառնալեօք յերկիրն Լիւլիէացւոց ՚ի վերայ պարոն Թորոսի. և Թորոս խոյս ետ ՚ի նմանէ զօրօք իւրովք ՚ի կողմին լերինն : Եւ Սանիլն հնազանդեցան դաշտակողմանքն. և գնաց մինչեւ յԱնասք, և լուաւ գոյժ Թէ՛ ոմն ՚ի զօրապետացն կամի Թագաւորեւ ՚ի տեղի նորա : Եւ փութաւ յաւ ՚ի գնալ. և արար հաշտութիւն ընդ պարոն Թորոս և ընդ Ստեփանէ, և դարձաւ (1). և առաքեաց առ Խիճասլան և խնդրեաց ճանապարհ, և ետ նմա ճանապարհ. այլ սա կայն ՚ի գնալն զքաղուսն կոճապեցին ՚ի զօրացն՝ յայտնի և ՚ի ծածուկ (2). և գնաց ՚ի

Բ տիրեաց Եփեսարիոյ յամի 1169, և ինքն Տանուս փափեաւ առ Մանուէլ կայսր. և այսպէս սկիզբն եղեւ անկան տանն Տանիշմանեանց, որք տիրեցին մասին միոյ փոքուն Ասիոյ ամս 122 :

(1) Վարդան յաւերու առեւ (յեր. 165), եթէ Մանուէլ կայսր սիրով նուաճեալ զԹորոս, առնէա և զամենայն զօրս փախեաց՝ և գնաց ՚ի վերայ Հոլպայ, և անդ լուեալ զհամբաւ խռովութեան մայրաքաղաքին՝ դարձաւ յետս. - Գլբիգոր երեց (Գ. 276) :

(2) Գրիգոր երեց (Գ. 274) :

կոստանդինուպօլիսէ յաջողեալ ՚ի խորհուրդ զբա իւր զոր կամէր առնել : Բայց յորժամ ետես Սանին զպակասութիւն զօրաց իւրոց ՚ի Թուրքէն , առաքեաց այլ զօրս աւերել զգաւառն Թուրքաց զոր կարասցեն . և եղեն պատերազմունք ՚ի մէջ Յունաց և Թուրքաց : Իսկ Նորագինն իմացեալ զպատճառս նոցա , զօրաժողով լեալ ՚ի վերայ գաւառացն Խլիճ ասլանայ , և առ զՊեհսնի և զՍարան . և զՍարաշ և զվաներն և զայլս բազումս :

Ի Թուին Նորուոց ՌէշԱ (1471) և Հայոցն ՇԱԸ (598) , Նորա ասլան (Նաղուպ—արսլան) և Նորագինն հաշտեցան ընդ Խլիճ ասլան սուլտանին , և դարձուցին զաշխարհն զոր առեալ էին ՚ի նմանէ՝ առ ինքն : Եւ ՚ի նոյն ամի զօրքն Հալպայ ըմբռնեցին զԾօլինն զսէրն Հերմին՝ զորդի Ծօլինին , որ մեռաւ ՚ի ծառայութեան ՚ի Հալպայ . և եղեւ մեծ ուրախութիւն ՚ի Հալպայ , զի յոյժ նեղէր նա զերկիրն Հալպայ վասն քինու հօր իւրոյ , զոր եղին ՚ի կապանս և անդէն մեռաւ :

Եւ յետ ամի միոյ աւերեցին զՊարիշա գիւղ յերկիրն Հերմին , ուր բնակեալ էին Հայք , և կոտորեցին զնոսա և գերեցին :

Եւ յայսմ ժամանակի ել Թագաւորն Նորուսաղէմի Պաղտինն առ սահմանօքն Պաւմակոսի , և Պտոյլքն որ էին ընդ Նորա գնին և բնակէին յերկիրն Փղտաղուոց , աւ

ալըստամբեցին 'ի 'Նորադնէն և եղեն ընդ Ֆռանգին, և առին զնոսա և գնացին ընդ անապատ յերկիրն Լաբիպտոսի. և առին աւոր և գերի բազում յոյժ, և եղին հարկ 'ի վերայ նոցա հարիւր վաթսուն հազար դահեկան, և դարձան Այրուստղէմ մեծաւ փառօք:

(Յայսմ ժամանակի թագաւորն Վրաց Գէորգի եհար զՍալտուխ ամիրայն, և կալաւ զՍալտուխն և վաճառեաց զնա. և էառ զՆի քաղաք (1): Եւ դարձեալ ժողովեցաւ բազմութիւն թուրքաց ընդդէմ Գէորգեայ, և կոտորեցան 'ի նմանէ հազարք հազարաց և բիւրք բիւրուց:

Ի թուին Աորուոյ Ռւհբ (1472), և Հայոցն Շւթ (599), եղեւ պատերազմ ընդ Խլիճ աւլան և ընդ Աղուբ ասլան վասն դստերն Սալտուխին, զոր կամէր կին առնուլ սուլտանն, և տուաւ նա 'ի կնութիւն տեառն Սելախնոյ կամօք Աղուբ ասլանայ. և ժողովեցաւ 'ի վերայ նորա սուլտանն: Եւ ել ընդդէմ նորա Աղուբ ասլան և զօրացաւ ընդդէմ սուլտանին, և յաղթեաց նմա և փախցոյց զնա, և էառ զբանակետող նորա զգահոյսն ոսկեղէն և զամենայն պատրաստութիւն նո

(1) Վարդան (յեր. 165) գնէ 'ի Ոժթուոյն Հայոց առնուլ Գէորգի զՆի քաղաք 'ի Փատուէն ամիրայէն. Իսկ Սալտուխ էր փեսայ Շահի—Աբմէի թուին Սուգմանայ:

րա . բայց երեւեցաւ մեծահոգի , և դարձոյց անդրէն զոր ինչ առեալ էր , և խնդրեաց 'ի նմանէ սէր և արարին խաղաղութիւն , և սիրով կային ընդ միմեանս :

Ի սոյն ժամանակս ազդեղեւ թագաւորին Լըռուսաղէմի եթէ Ղիրարտ տէրն Սալիտոյ կազմեալ է նաւս 'ի ծովուն լցեալ աւազակօք , և յանինայ կոտորէ զքրիստոնէայս և զՏաճիկս . և վասն այսր պատճառի բարկացաւ 'ի վերայ նորա և էառ զՍայիդա և հալածեաց զնա , և եկեալ նորա առ տէրն Լիտիոքայ և ետ նմա զՊաղըաս⁽¹⁾ : Եւ նա ոչ դադարէր 'ի չարեաց իւրոց 'ի ծովու և 'ի ցամաքի մեծամեծ վնասս գործելով . և յորժամ զայն եւս իմացան , առին 'ի նմանէ և զՊաղըաս . և նա գնացեալ առ Սորադինն և ուրախ արար զնա յոյժ , զի խոստացաւ առ նա դարձուցանել զամենայն ծովեղբայրսն . և ետ 'ի ձեռս նորա զզօրս իւր , և գընաց նա և եմուտ յերկիրն Փռանգաց , և ոկսաւ առնել աւերումն և կոտորումն քրիստոնէից : Եւ ժողովեալ զօրացն Փռանգաց և անուամբն Վրիստոսի գիմեցին 'ի վերայ նորա և ձերբակալ արարին զգլուխ չարեսոյն , և կոտորեցին զզօրս Թուրքացն , և զանօթն

(1) Պաղըաս որ և Պաղրաս , էր գղեակ մեծ յԱրասաւ՝ յերկրին Եփեկիոյ :

աատանայի (Ղերարտ) տարան յԱրուսաղէմ
և հրով այրեցին :

Յաւուքս յայտոսիկ Սանիլ թագաւորն
Յունաց սպան զկին իւր դեղով վասն ամ-
լութեան նորա , և էառ արտաքոյ օրինացն
կին երկրորդ զգուստր տեառն Լնտիոքայ :

Ի թուին Լնորուոց ՌնչԳ (473) և Հայոց
Թիւն Ո (600) մեռաւ Տուղ ասլան ամիրայն
Սելտենոյ և նստաւ որդի նորա տասնամեայ
ի տեղի հօրն . և լուաւ Լղուք ասլան և եկն
ի վերայ Սելտենոյ և պաշարեաց զնա և ոչ
կարաց առնուլ , և եթող ի վերայ նորա զօր
և չոգաւ . և Խարապլան տէրն Խարթեր-
դոյ առնէր բազում ընդունելութիւն փա-
խըստականացն ի գաւառէն Սելտենոյ : Յետ
այնորիկ դարձաւ ի բարկութենէ իւրմէ Լ-
ղուք ասլան և արար հաշտութիւն ընդ ամի-
րայացեալ աղային և եթող նմա զաշխարհն
Սելտենոյ , որ էր որդի եղբօր իւրոյ : Յայսմ
ժամանակի լուաւ Խլիճ ասլան եթէ Լղուք
ասլան միաբանութեամբ բազում ամիրայ-
ից խորհեալ է ընկենուլ զնա ի թագաւո-
րութենէ և դնել զեղբայրն նորա , երկեաւ
և առաքեաց զԿրիստափոր դպրապետն իւր
առ Սանիլն խնդրել ի նմանէ օգնութիւն
և կամք սիրոյ , զի գնասցէ առ նա ի կու-
տանդինուպօլիս (1) : Եւ ուրախ եղել Սա-

(1) Գրիգոր Երէց (Գ . 282) համառօտակի յիշէ զերթն

նին, և երդուաւ նմա. և գնաց սուլտանն հազար հեծելօք առ Սանին 'ի Կոստանդի-նուպօլիս, և ընկալան զնա մեծ պատուով: Եւ եղեւ անդ աւուրս ութսուն, և այնչափ պատուեաց զնա, զի յայնքան աւուրս յաւմեն օր երկու անգամ առաքէին նմա հաց կերոյթ ոսկեղէն և արծաթեղէն ամանօք, և այն ամենայն մնայր սուլտանին և այլ ոչ դառնայր: Եւ 'ի յետին օրն կերան հաց 'ի միում սեղանի և զամենայն պատրաստութիւն ետ սուլտանին: Եւ յորժամ կամէր գնալ, ծածկեաց զհասակ նորա ոսկով՝ կալով նորա յօտն 'ի մէջ տաճարին, և ետ նմա ըզզօրս իւր և չոգսու և վարձեաց այլ բազում զօրս 'ի Թուրքաց: Եւ ժողովեցան ամիրայքն ամենայն Սիլվադետաց զօրօք իւրեանց առ Աղուբ ասլան և ելին ընդգէմ՝ նորա 'ի պաւտերազմ. և յորժամ եկին առ միմեանս, երկեան երկօքին կողմանքն 'ի բազմութենէ միմեանց, և արարին խաղաղութիւն և ցրուեցան յիւրաքանչիւր տեղիս:

Ի ժամանակին յայնմիկ պարոն Ստեփանէ կոչեցաւ 'ի պատիւ սիրոյ Ղազարոսիկոսէ իշխանէն՝ որ էր Յոյն, և յորժամ դարձաւ երթալ 'ի տուն իւր, սպանաւ նենգութեամբ

Խիւն—Արդանայ առ Մանուէլ կայսր 'ի Կոստանդինուպօլիս և տարաւ, ասէ, ընդ իւր զԱմիր Միւրան զեղբայրն Նուր-էտանի:

ինքն և որ ընդ նմա էին : Սմանք ասեն թէ խաչեցին 'ի պղինձ (1) : Յայնժամ շարժեցաւ քարկուծեամբ պարոն թորոս 'ի վերայ (Յու նաց և սպան 'ի նոցանէ որպէս ասեն՝ աւելի քան զտասն հազար անձինս : Եւ Լնդրոնիկոս երդնոյր՝ թէ չէ պատճառ սպանման եղբօրն. և ազաչեաց զթագաւորն Լըռուսաղէմի դալ և առնել խաղաղութիւն, և խոստանայր նը մա բազում ոսկի 'ի Լյոստանդինուպօլսէ : Եւ լուաւ նմա թագաւորն (Պետուին Գ.) և եկն և ազսչեաց զպարոն թորոս և զորդին Ստեփաննայ, և դադարեցին 'ի կոտորելոյ զՅոյն առն : Եւ յետ այնորիկ էառ պարոն թորոս զԼնաւարզա և զԹիւն :

Յայնմ ժամանակի թագաւորն Վրաց Ղեորգի էառ զՎիլն և կոտորեաց զՊարսիկսն որ 'ի նմա, և քակեաց զԴիկրայն զոր շէնեալ էին Պարսիկք ոսկերօք և արեամբ քր թխտոնէից (2) :

(1) Մեբատ (յեր. 98). և Վահրամ (յեր. 209) հաստատեն զբանս Միխայէլի—Աթրակոս (յեր. 90) զանց առնէ յիշել զեզանակ վախճանին :

(2) Վարդան ասէ (յեր. 166) թէ Գեորգի առեալ ըզ Դուլն, զգագաթունն (սղանելոյ) որ կային 'ի միաբէն, զարգարեալ ոսկէթել հանդերձիւք և եգեալ 'ի գագաղս տայ Մուգքի արաբաց, բառնալ յուս իւրեանց և տանել 'ի Տէփիս, 'ի Թուլն Հայոց ՈԺԲ (1163) : —Գրիգոր երէց. Գ. 284 :— Սամսէլ ասէ, յառաջնամ աւուր օգոստոսի առ զԴուլն, և վաթսուն հազարս գերեաց և քանդեաց զուստ ազօթանոցս նոցա :

(Յաւուրս յայտոսիկ ըմբռնեցաւ Ռնաղ-
տրն տէրն (Ննտիոքայ 'ի զօրաց Նորատոնին
հարիւր քսան ձիաւորով և հինգ հարիւր
հետեւակօք՝ դարան գործեալ նմա . ուր
բազում եցոյց քաջութիւնս, և թէ ոչ էր խը-
նայեալ 'ի հետեւակսն, դիւրաւ էր փախու-
ցեալ . բայց այրեցաւ սիրտ նորա և զտեղի
էտու, և յետ բազում մարտի ետ զինքն 'ի
ձեռս թուրքացն, և կաշեալ զնա ածին 'ի
Հալպ, և եղեւ մեծ տրտմութիւն քը-
րիստոնէից և ուրախութիւն թուրքաց (1) .
վասն որոյ նոյն ժամայն արշաւեցին 'ի Վա-
տիկն (Վաւոդիկէ) և առին եօթն հազար քը-
րիստոնեայս և վարեցին 'ի գերութիւն : Նշ-
լուեալ զայս թագաւորն Նրուսաղէմի, եկն
և արար սէր ընդ Հալպ, և դարձաւ գնալ
Ղըրուսաղէմ . և հասեալ Ղըքայ վախճա-
նեցաւ և ետ զթագաւորութիւնն եղբօր իւ-
րոյ (Նմարեայ (Նմաւրեայ) (2) 'ի թուին (Նսր-
ւոց Ռնհի (1474) և Հայոցն ՈԱ (601) : Նշ-

(1) Գրիգոր երէց (Գ. 281) ասէ, եթէ յաստատակել
Ռնաղտի զերկիրն խարբերդու, ըմբռնի 'ի Մնտիոնայ որ էր
կառավարիչ Հալպայ, հանդերձ երեսուն ձիաւորօք :

(2) Պետուին Գ թագաւորն Երուսաղէմի յետ գերու-
թեան Ռնաղտի եկն Ղնտիոք ոչ այնչափ առ 'ի աղառել
գնա 'ի գերութենէ, որչափ նախորհէր 'ի մօր զբւամբ ու-
նել զիշխանութիւն Անտիոքայ . ուր և հիւանդացեալ ջեր-
մամբ առ 'ի մահ, եհաս 'ի Պէրութ և անդ վախճանեցաւ :
Իսկ Ռնաղտ մնաց 'ի գերութեան մինչեւ ջամ Տեառն 1178

տարաւ զեղբայր իւր յԱրուսաղէմ և թագ զեաց անդ . և սգացին զնա աւուրս բազումք . և թագաւորեաց ամս իննևտասն⁽¹⁾ : Եւ Նորադինն եմուտ յերկիրն Արուսաղէմի և արար աւերումն , և առեալ աւար և գերի՝ դարձաւ : Եւ ել զհետ նորա Ամերիա (Ամաւրի) և փախոյց զնոսա և գաղաւման կոտորեաց ՚ի նոցանէ և դարձաւ :

Եւ ՚ի սոյն ամի Այլուբ ասլան հնազանդեաց զՏանուէն եղբորորդի իւր , որ ապրտտամբեալ էր ՚ի Կեօարիա Հայոց , և չոգաւ ՚ի Կամաւի որ է Կամախ , և սպան զապստամբ ամիրայն որ կայր անդ :

Եւ յայսմ ամի Խարասլան գնաց ՚ի Ամիթ և ոչ կարաց առնուլ զնա , և դարձաւ ՚ի Հարանքէփ⁽²⁾ և կոչեաց ՚ի սէր զԱյլուբ ասլան . և նա կարծեաց թէ նենգէ զնա , և գնաց բարկութեամբ ՚ի յերկիր նորա և առ զԱլլահադակն (Չմէկաճադ *) և գերեաց յերկրէ նորա հարիւր հազար անձինս և երկու եպիսկոպոսս , զտէր Իգնատիոս և զտէր Իոննէսիոս , և յետոյ զերծան կենդանիս Իսկ զկնի գերութեան Ոնազոտինն՝ կին նորա իշխէր Անտաքոյ . և ապա եկն պարոն

(1) Ամաւրի թագաւորեաց յամէ 1162—1173 , ամս մեծասան :

(2) Հարանքէփ (Հիւն—բէյթ) է աւան յարեւելեան եզերս Յիզբէթի և ՚ի հարաւոյ Ամթայ :

Թորոս և եդ բրինձ Լ'նտաքայ զՊեմունդն զարդի Թնաղտին՝ ոչ կամելով մօրն :

Ի ժամանակին յայնմիկ Լորադինն զօրա-
ժողով լեալ չոգաւ և գերեաց զերկիրն Տը-
բապօրեաց⁽¹⁾ և պատահեցին նոցա երեք հա-
րիւր ձիաւոր Պռանգ , և ոչ գիտացին զմի-
մեանս , բայց կարծեցին Թուրքն՝ Թէ Թա-
գաւորն Լըրուսաղէմի հասաւ , և Թողին զորս
առեալ էին և փախեան . և Պռանգն կոտո-
րէր զնոսա մինչ 'ի տեղի ինչ ընդարձակ : Եւ
յորժամ տեսին Պռանգքն զբազմութիւն
Քուրդացն և իմացան Թէ Լորադինն է ,
զարհուրեցան և ելին 'ի բլուր մի , և իջան
յերիվարայն և եդին ծուներ և աղօթէին
զվերջին աղօթսն՝ ալն ունելով մահու 'ի նը-
մին ժամու : Եւ տեսեալ Թուրքացն զաղօ-
թելն նոցա , անկաւ երկիւղ Տեառն 'ի վե-
րայ նոցա , և փախեան յերեսաց նոցա Թող-
լով զժանրութիւնս իւրեանց : Եւ սրտա-
պնդեալ քրիստոսասէր զօրացն , զհետ մը-
տեալ կոտորեցին յոյժ զբազմութիւն . . .
նացն զօրութեամբն Քրիստոսի , և Լորադինն
զերծաւ սակաւութ :

Եւ 'ի սոյն ամի գնաց Լըուբ ասլան առ
Շէրան շահ եղբայր⁽²⁾ սուլտանին և դարձաւ

(1) Տրապօն : այժմ կոչի Համ — Տրապիսոն , որ է ծո-
ղեղերեայ քաղաք Ղևորիս :

(2) Այսպէս յօդանշեալ , որ Թուրք տեղի Հան շահ , որ

ուրախութեամբ . և հասեալ 'ի Վանքրա որ
է 'ի վերայ Միս գետոյ՝ մեռաւ (1) : Եւ փու-
թացուցեալ զօրացն թագաւորեցուցին զԽ-
մայիլն զեղբորորդին Մուս ասլանայ, և արա-
բին միաբանութիւն ընդ Տանաւն ամիրայն
Կեսարիոյ : Իսկ զօրքն տր կային յԱղլթայն,
թագաւորեցուցին զՍահմազն զորդին Սահ-
մուտին (Սահստի) :

Եւ 'ի նոյն տարւոյ թագաւորն Երուսա-
ղէմի (Մամբի) չորաւ յԱգիպտոս, և եղեն
Եգիպտացիքն ընդ երկուս . կէսքն հնազան-
ցան Երուսաղէմի թագաւորին, և կէսքն հը-
պարտացեալ վստահացան 'ի Նորադինն, և
առաքեցին առ նա : Եւ Նորադինն առաքեաց
դՇ երօքաւ (2) զօրագլուխն իւր զօրօք յօգնա-
կանութիւն նոյա, և դարձան ընդդէմ թա-
գաւորին Երուսաղէմի և մատնեցան 'ի կռ-
րուստ 'ի բարկութենէն Մատուծայ, և մա-
շեաց զնոսա 'ի սուր սուսերի թագաւորն Ե-
րուսաղէմի : Եւ գնաց իջաւ 'ի վերայ Պըլ-
պէս քաղաքի (3) ամիսս հինգ . և լուաւ եթէ

էր եղբայր խիճ ասանայ Բ . որդւոյ Մատուտի, և եղբայր
կնոյ Եսթուպ—արսանայ :

(1) Միս գետ . այն է որ կոչի 'ի Տաճկաց խղլլ ընդ
որ ելեալ 'ի փոքուն Ասիոյ՝ թափի 'ի սեաւ ծով :

(2) Շերօքաւ . այն է Շիրքաւ . էր եղբայր Էսթուպ՝ հօր
Սալա—էտուտի :

(3) Պըպէս է Պիլոսիա կամ Պիլուսիա քաղաքն յեղմիկը
կրեայ ծովուն, որ բաժանէ զԱսիա 'ի Լիւիոյ :

Նորագինն ամենայն բազմութեամբ թուրքաց պաշարեալ է շէրիմն, և եթող ըզՊլպէս և եկն. և նախ քան զգալն նորա առաւ շէրիմն յանգիտութենէ զօրաց. յըռանգաց՝ որ ոչ լուան նմա իմաստնական խրքատին զոր գրեաց առ նոսա՝ զի մի ելլեն ընդդէմ թուրքաց. մինչև ի գալն նորա. այլ ժողովեցան և փնային յարուցին ի քաղաքէն զթուրքն, և ինքեանք նստան ի բացեայ և անհոգացան : Եւ դարձան ի վերայ նոցա թուրքքն, և կոտորեցին և առին զքաղաքն, և տարան գերի զբրինձն Լնտաքու (Բոեմնու Գ) և զայլս բազումն ի գլխաւորացն(1) :

Ի Թուին Լսորուոյ ԹԵԿԶ (1466) և Հայոցն ՈԳ (603), զօրացաւ սուլտանն Խլիճասլան և առ զԿատուկին և զԼպլթայն և զՏարանդա ի ձեռն Տանուին, և հալածեաց զօրդիսն Դանիշմանայ :

Յայսմ ամի պարոն թորոս առաքեաց ոսկի և արծաթ ի Հալպ՝ գնել զոմն յիշխանացն իւրոց որ կայր անդ ի ծառայութիւն. և նոքա առին զոսկին և շէրոուն զծառայն : Եւ թորոս առաքեաց սպառնալիս Նորագինն, և ինքն եւ յերկիրն Սարաշայ, և ժողովեցան ի ի վերայ նորա բազմութիւն թուրքաց, և եհար զնոսա զօրութեամբ Տեառն, և կալաւ ի նոցանէ այր գլխաւոր և նշանաւոր, և

(1) Գրիգոր Երէց, Գ, 281 :

զարհուրեցաւ Նորադինն յերեսաց նորա, և առաքեաց առ նա զոր խնդրէրն, և խնդրեաց խաղաղութիւն: Եւ բացաւ բերանն Պռանգաց, և խնդրեցին զՆրինձն, և վաճառեաց նոցա ընդ հարիւր հազար դահեկանի: Եւ ելեալ Նրինձն գնաց ՚ի Կոստանդինուպօլիս առ քոյրն իւր, և դարձաւ բազում գանձիւք: Եւ եբեր անտի Յոյն պատրիարք Նիտիքօւ, որում անուն էր Եթանաս, և եմյծ ՚ի յԱնտաք: Եւ տեսեալ զայս Պռանգ պատրիարքն Հերմի անուն, և ել ՚ի քաղաքէն և գնաց նստաւ ՚ի Խուսայրն, և բանագրեաց զքաղաքն:

Ի թուին Նորուոց Ռւհէ (1477) և Հայոցն ՈԴ (604) Սննիլ թագաւորն գնաց ՚ի վերայ Բուլղարաց և ըմբռնեցաւ յառնէ միօջէ, որ կամեցաւ տանել զնա առ թագաւորն. և նա խոստացաւ նմա մեծամեծ խոստումն՝ թէ թողու զնա, և գայ զհետ նորա ՚ի Կոստանդինուպօլիս: Եւ առ նմա այրն և դարձոց և փախոց զնա և ած զնա ՚ի Կոստանդինուպօլիս, և (Սննիլ) արար նմա զոր խոստացաւն:

Ի թուին Նորուոց Ռւհէ (1478) և Հայոցն ՈԵ (605) թագաւորն Երուսաղէմի գնաց դարձեալ յԱգիպոս, և յաղթեաց զօրացն Նուրադինն՝ որ կային ՚ի Սար, և այլ դարձաւ յԵրուսաղէմ: Եւ լուաւ եթէ նեղել սկսան Տաճիկքն զքրիստոնեայն, և գնաց երրորդ

անգամ յԱրգիստոս . և եւ ընդդէմ նորա Շեքաբաւ որ կայր 'ի Սնր , և դարձեալ յաղթեցաւ և փախեալ յերեսաց նորա : Եւ թաւ գաւորն Նրուսաղէմի էառ զՍնր , և եղեւ ռւրախու թիւն մեծ քրիստոնէից . և եղեն հարկատուք Նրուսաղէմի ամենայն Արգիստոս :

Եւ յայում ամի մեռաւ ամիրայն խարթւերդոյ Վարասլան , և առ զիշխանութիւնն որդի նորա Նորադինն (1) :

Ի թուին Նորուոց Ռեչթ (1479) և Հայոց ՈԶ (606) , Ներսէսիկոս յոյն՝ սպանողն պարոն Ստեփանէի , որ էր հօրեղբօր որդի Սանիլ թագաւորին , փախեալ 'ի Նիկիիոյ և գնաց յԱլքայ , զի անդ էր եղբօր իւրոյ դուստրն (Թէոդորա) , որ էր լեալ կին հանգուցեալ թագաւորին Նրուսաղէմի . և եղեւ հոգաբարձու տան նորա : Եւ անկաւ անօրէնն այն պոռնկութեամբ ընդ եղբօր դստեր իւրոյ և յղացաւ , և յոյտնեցաւ չարն և փախեան և գնացին 'ի խառան . և անդ ծնաւ նոցա չար ծնունդն . և գարշեցան ազգն թուրքաց 'ի քրիստոնէից յորժամ լուան զբանն զայն . և անտի գնաց 'ի Սերտին , և ոչ ընկալան զնա . և չոգաւ անտի 'ի Վարնոյ քաղաք , և

(1) Նուր-էտտին Մահմաւ սրդի Ֆաթր-էտտին Ղարա-արսլանայ սուլտան Որդաքիտ , որ տիրէր Ամթայ և Հին-բէշայ , մեռաւ յամի 1183 :

առնոյր զօր 'ի թուրքաց և երթայր գերէր զքրիստոնէայսն և բերէր վաճառէր անօրինացն :

Ի նոյն ամի մեռաւ մեծ իշխանաց իշխանն պարոն թորոս , կեցեալ երեւելի փառօք և մեծաւ յաղթութեամբ . և մօտ 'ի կոտարած կենացն զգեցաւ զգեստ կրօնաւորութեան և մեծաւ յուսով կատարեցաւ 'ի Վրիստոս . յիշատակ նորա օրհնութեամբ եղիցի 'ի Վրիստոս յեկեղեցիս ուղղափառաց : Եւ ետ զիշխանութիւնն որդւոյ իւրոյ յոյժ տղայոյ , և յանձնեաց զնա իշխանսն : Եւ եղբօր իւրոյ Սլէհին ոչ ինչ ետ՝ գիտելով զչարութիւնն նորա , որ նախ քան զմահ նորա գնացեալ էր առ Նորադինն և ետ նմա զկուրիս , և տրաւրեալ յոլով չարիս քրիստոնէից ձեռնառուութեամբ անօրինացն , գողացաւ և զՍլանաւեր⁽¹⁾ 'ի Հայոց և գերէր յանինայ զհաւատացեալս 'ի Վրիստոս , զորս ոչ կամիմք ընդ գրով արկանել զաղէտսն :

Յետ այսորիկ իշխանքն Հայոց և թոմաս մանկակալ տղայոյն , առին 'ի նմանէ ('ի Սլէհէ) երգումն՝ զի մի զրկեսցէ զեղբօրորդին իւր , և նօքոս տացեն նմա զկէս երկրին և դարձցի անդրէն , և նա երգուաւ և դարձաւ յերկիրն , և ոչ եկաց յերգումն , այլ

(1) Սլանաւեր , եթէ չիցէ անուն տեղւոյ , թուի եթէ ասիցէ վանաւոր , այսինքն՝ վանօրօր , վանքեր :

մեծամեծ չարեօք զօրացաւ և տիրեաց ա-
մենայն երկրին ⁽¹⁾ :

Ի Թուին Լսորւոց Ռւշ (1480) և Հայոց
Ռէ (607), բարձաւ Թագաւորու թիւնն Տաճ-
կաց յԷփրատսէ, որ սկսեալ էր յԱմարայ
'ի Թուին Լսորւոց Ջիթ (949), և աստ բար-
ձաւ . զինկաւ 'ի նոսա երկառաւորութիւն,
և եղեն երկու հերձուած : Տաճիկքն որ յԷ-
փրատս Սափտիք կոչին՝ որք են Շէխիք, որք
ասեն թէ՛ չարն չէ յԱտուծոյ . և մի է Լս-
տուած, և չարն բազում է, և սատանայ է
պատճառ չարին : Եւ որք յԼԹուր և 'ի Սիջա-
գետս էին, ասէին թէ՛ չարն և մեղքն յԱ-
տուծոյ է . և կոչին նորա Սալաբիք ⁽²⁾ . և այ-
սու պատճառաւ ատէին զմիմեանս : Սալա-
բիքն էին ընդ Պռանգաց և Շէխիքն ընդ Լսոր-
ագնին, և յերկուց կողմանցն կային յԷփրա-
տոս : Եւ առաքեաց Լորագինն առ երկու
սեան կողմանսն պատգամ և խոստացաւ նս-
ցա ազատութիւն՝ եթէ ամենեքեան զնա

(1) Թումաս աներն Թորոսի, որ խնամակալ էր մանկան
Ռուբենի, պահեաց զնա առ ժամանակ մի յերկիւղէն Մլէհի
որ կամէր գրաւել զգողանդակ իշխանութիւնն Վիլիկիոյ, որ
և իշխանացաւ իսկ, այլ ոչ կացեալ 'ի խաղաղութեան ընդ
ազգին՝ սպանաւ յիշխանայ, և ածաւ փոխանակ նորա յաթո-
ւրն Ռուբէն Բ որդին Ստեփանեայ, յամի 1174 . — Սմբատ,
յեր, 100—102 : Վահրամ, յեր, 210 :

(2) Սալաբիքն են Սիւննիքն . 'ի սոյն աղանդոյ էր և Նու-
րէատին և ամենայն Միջագետք :

կամիցին, և ոչ տացին հարկս Պաանգին ։
 Եւ լուան նմա և արգելին Վհարկն 'ի Թա-
 փաւորէն Երուսաղէմի, և ամրացուցին ՎՊԸԸ
 պէս և եդին երկոտասան հազար ձիաւոր .
 և հետեւակ երկու հարիւր հազար ։ Եւ լը-
 ւաւ Թափաւորն Երուսաղէմի և գնաց և
 առ զՊլպէս, և կոտորեաց առ հասարակ բայց
 'ի քրիստոնէից ։

Եւ Հաւուրն իշխեցող 'ի վերայ Սնրայ .
 այրեաց զքաղաքն ⁽¹⁾, և առ զքաղաքաւթիւնն
 և գնաց ամրացաւ 'ի Խարհէ քաղաք ⁽²⁾ և առ-
 աքեաց առ Երրադինն զեղեալ իրսն ։ Եւ
 Թափաւորն Երուսաղէմի դարձաւ բազում
 աւարաւ ։ Եւ Երրադինն առաքեաց զՀերաւ-
 քաւ զօրագլուխն հարիւր հազար հեծելովք
 յԱգիպոսս, որ ընդ երթալն սպան զիշխանն
 Տաճկաց (զՀաւեր) . և յետ այնորիկ բմբռ-
 նեաց զխալիփայն (Ետէտ լէտին իլլահ) և բա-
 սան զնա, և ջնջեաց զտունն նորա . և այս
 պէս բարձաւ իշխանութիւնն և խալիփայու-
 թիւնն Տաճկաց ⁽³⁾ յԱգիպոսսէ և տիրեցին

(1) Հաւուր կամ Հաւեր փոխաբայն Եգիպտոսի՝ որ
 գաշտակիցն էր Պաանգաց, տեսեալ զգրքուսն նոցա այրմամբն
 Պլպէսայ, զօրաժողով եղել . և առ 'ի վառել քարիւթիւն
 ոգւոյ զօրացն՝ այրեաց զքաղաքն Փոստատ . և խալիփայն Ե-
 գիպտոսի առաքեաց առ Եւրբէտոն ինգրել զձեռն օգնա-
 կանութեան նորա ։ Տես 'ի պատմութեան Խալիփայ Միշտայ,
 2, տ . Բ . Գ . Զ ։

(2) Խարհէ քաղաք՝ է Գահիբէն, Էփի Մարտ կոչեցեալ .

(3) Իմա՝ Արաբաց, որք էին 'ի Փադիմեան ջեղէնս

ազգն թուրքաց յայսմ հետէ : Եւ յետ երեք ամսոյ մեռաւ Շերաքաւ , և առ զիշխանու թիւնն նորա (Յուսուփն , որ է Սալահադինն՝ եղբորորդին Շերաքուի . և էին սոքա ազգաւ Քուրդ ՚ի Վիլնայ քաղաքէ Սեծաց Հայոց , որդիք աղքատաց , և հայր սորա կոչէր Եղբ⁽¹⁾ : Եւ յալուստորդի Սուլիմանայ և Շերաքաւ եղբայր իւր ելեալ ՚ի Վիլնայ վասն աղքատութե կինն ՚ի Սիլագետու և Կնոցին ՚ի Թիւրիթ և առին զնոսա ի բերդն ՚ի Ճորտութիւն : Եւ յալուստս ՚ի գիշերի միում տեսանէր , զի ելանէր ՚ի մարմնոյ նորա հուր և այրէր զբազում աշխարհս . և պատմեաց զերազն Սհաի միում . և (սա) մեկնեաց նմա թէ՝ ծնանի որդի որ տիրէ բազում աշխարհաց . և գրեաց զբանն , որ թէ ելցէ ՚ի գլուխ երազն , տացէ նմա և որդւոց նորա յամեն ամի հազար կարմիր այն որդին որ թագաւորէ : Եւ ՚ի նոյն ամի ծընաւ (Յուսուփն , և յորժամ զարգացաւ՝ էտառ զնա Շերաքաւ հօր եղբայրն իւր , և գրեաց առ Նորադինն : Եւ Շերաքաւ էր այր յառաջագէմ և իմաստուն , և արար զնա Նորադինն զօրապետ և առաքեաց յԳիպտոս : Եւ Սալահադինն՝ որ էր (Յուսուփն , էր ճարտար առաջի Նորադինին , և էր հաճոյ յաչս նորա , և զկնի մահուան հօրեղբօրն ա-

(1) Սամուէլ : — Վարդան . յեր . 161 : — Կիրակոս . յեր . 88 :

ապրեալոյ զնա 'ի տեղի նորա, և Չհուտն
այն եկն առ Լուբն և խնդրէր զուսկին, և ա-
տէ ցնա Լուբն. «Եկ երթիցուք առ Թագա-
ւորեայն, և նա տացէ քեզ:» Եւ չոգան
երկոթեանն յԱգիպտոս. և խնդրեաց Յու-
սուփն, և եհարց ընդ Չհուտն՝ Թէ քանի՞
ամբ են երազոյն: Եւ նա ունէր զգիր Թուա-
կանին, եհան և եցոյց նմա. և նա ետ ան-
ցեալ ամացն ամենայն ամի հազար դահե-
կան կարմիր: Բայց հայր նորա յետ սակա-
ւու ոտամբ ձիոյ հարեալ 'ի գլուխն՝ մե-
ռաւ և Թաղեցաւ պատուով: Եւ Յուսուփն
երթայր և զօրանայր և յառաջանայր օր ըստ
օրէ:

Ի նմին ամի էսառ Խլիճ ասլան զկեսարիա
և զՕրամիգաւ յորդւոցն Ղանիշմանայ: Իսկ
Յուսուփն հրաման եհան յերկիրն Եգիպ-
տոսի՝ զի միշտ գօտէկապ երեւեոցին քրիւ-
տոնեայքն՝ նշանակ ծառայութեան, և մի
հեծցեն 'ի ձի և 'ի ջորի:

Եւ յայսմ ամի միաւոր եկեղեցին ուղղա-
փառաց առաւ 'ի նեստորական եպիսկոպոսէն
(ի Բաղդատ). և եղեւ բարկութի Տեառն 'ի
վերայ նորա, և նոյն ժամէն դարձաւ (եկեղեցին)
առ տեարս իւրեանց: Եւ ուրս յայտոսիկ պայ-
ծառանայր աստուածային կարգօք և շնորհօք
վարդապետութեամբ սուրբն Յակոբ որ եղեւ
եպիսկոպոս և կոչեցաւ Ղիոնէսիոս: Սա էր

որդի Սալայի՝ առն արդարոյ : Սա արար յուր զգիրս խրատուց և կրօնից . և սա մեկնեաց զամենայն հին և նոր կոտակարանս . և լինէր նովաւ նշանք . և սքանչելիք ՚ի փառս Քրիստոսի (Նստուծոյ մերոյ :

Ի թուին Նստուց ՌՆՁԱ (1481) և Հայոց ՈՐ (608), առաքեաց Թագաւորն Յունաց Սանիլն առ տէր Ներսէս կաթողիկոս Հայոց և առ իս Սիսայլս պատրիարքս Նստուց, որ ժողովողս եմ գրոցս, վասն միաբանութե կրօնից և դաւանութեան՝ նախ ՚ի ձեռն Քրիստափորի և երկիցս անգամ ՚ի ձեռն Թօրիանեայ : Եւ գրեաց առ մեզ տէր Ներսէս, թէ խնդրել են ՚ի մէնջ երկու բնութիւն աւսել Քրիստոսի, և զչորրորդ ժողովն մեծաբել, և զՕնունդն ՚ի գեկտեմբերի ԻԵ առնել, և խմոր դնել ՚ի նշխարն և ջուր խառնել ՚ի բաժակն . և ՚ի սուրբ Նստուածն խաչեայր չասել : Եւ մեր գրեցաք առ նա, թէ «Նյդ կրօնքդ ՚ի մերս մերձ է . բայց ես ոչ կամիմ զձմարտութիւն կրօնից հարցն ձերոց փոխել . զի թէ մեծ և կամ փոքր⁽¹⁾ և կամ դաւանութիւն փոխէք, երեւի թէ թերի էիք մինչեւ ցայժմ և արդ լրայք և դեռ կատարեալք եղերուք՝ ակն առեալ մարդոյ . այլ մեր կատարեալ տեսանեմք զձեզ առաքելաւ :

(1) Ի բնագրիս դոյր աստ որ ուր բառս, զոր ոչ կարաւ ցաք իմանալ :

կան հիմամբ, և թերի ինչ ոչ գոյ 'ի ձեզոք :
 Եւ առաքեցաք առ նա զմի յաշակերտաց մե-
 րոց որ վարժ էր արտաքին գրոց, զի ընդ մեր
 պատասխանի արասցէ . զի լուաք թէ ար-
 տաքնովքն խրատեալ է այրն որ եկեալ է 'ի
 Թագաւորէն : Եւ գնացեալ աշակերտին մե-
 րոյ, մեծ կաթողիկոսն Հայոց հրամայեաց
 խօսել ընդ թօրիանէի վասն բնութեանց ա-
 ռաջի իւր . և եհարց մեր աշակերտն ընդ
 (Հոյնն թէ՝ « Ի քանիս բաժանի բնութիւննդ :
 Եւ նա ասէ՝ « յերկուս . և ասէ՝ « յորս . ո
 և թօրիանէ ասէ . « յանձնաւորութիւն և
 յանանձնաւորութիւնդ : Եւ նա ասէ . « Եւ
 երկու բնութիւնդ որ դուք ասէք, ո՞ր է,
 անձնաւորն թէ անանձնաւորնդ : Եւ կարկե-
 ցաւ զբազում ժամս տարակուսեալ, և ապա
 ասէ . « (1) Ինչ կայ մեր և արտաքնոցն կարգի
 և հարցափորձութեանց . թող զայդդ : Եւ կա-
 թողիկոսն պարսաւեաց զնա և ասէ . « Եւ
 ընդէր վազվազեա, երկուցեալ 'ի կապանաց
 երկոցունց . եթէ ախոյեան եկեալ ես, զխաբ-
 խրաչիս նմանապէս յերկոցունցդ՝ յետուա-
 ծաշունչ գրոց և յարտաքնոցն՝ որպէս զերկ-
 չտայդ : Եւ այսպէս խօսելով զբազում աւուրս՝
 յամօթ լինէր անուանեալ իմաստասէրն թօ-
 րիանէ (1) :

(1) Թօրիանեայ գիրք որ զսոյն խնդրոյ, գլխովն ընդ-
 հակառակն պատմէ, զյաղթանակել իւր 'ի բռնո և զպար-

Վրեալ էր և առ մեզ Սանիւն և խնդրեալ ՚ի մէնջ դաւանութիւն. և մեք գրեցաք և առաքեցաք, և հաւանեալ էին, և գրեցին առ մեզ վերստին գովութիւն և գոհութիւն բանիցն մերոց : Եւ զկնի աղաչանք՝ զի գնաւ ցուք առ նոսա, և ՚ի բերաննայ մեր լուիցեն. և մեք ոչ առաք յանձն զգնայն, այլ գրեցաք՝ եթէ «Սեր դաւանութիւն այդ է, մի բնութեամբ և կամօք և ներգործութեամբ փառաւորել զՎրիստոս ըստ Նաբեւոյ և Սարգարէից և ուղղափառաց հարցն մերոց, և յայդր վերայ հաստատեալ եմք անշարժելի. և որ ոք այդու ընդ մեզ զխաղաղութիւն կալցի և սիրէ զմեզ, կալցուք և մեք և սիրեալ ցուք. և եթէ վասն այդորիկ ատեն զմեզ և պատերազմին, մեք ընդ Նստուծոյ և ընդ հարցն մերոյ գնացուք. և մատուցուք զպարանոցս մեր ՚ի վկայական հանդէս նախ նեացն մերոց : » Եւ այնպէս և լաթողիկոսն մեծ ըստ իւրում իմաստութեանն արար պատասխանի. զնորայն լիով մեք ոչ իմացաք զպատասխանին, բայց զայս զխոացսք՝ զի խափանեաց տէր զջան թագաւորին զոր առաջի եղեալ էր մեզ Վաղկեդսնիկ լինել, զի անկաւ Սաւիլին այլ մեծագոյն հոգք ՚ի թուրքաց, այլ

առթիւն որոշն Ներսէսի Տեա ՚ի գիրս նորին՝ Թարգմանեալ ՚ի Ագեմեոս Գալանտէ : Ի ձեռագիրս Գրատան սուրբ Յովնայ : Համար 858. Գլ. Ժ :

և մեռաւ մեծն Ներսէս կաթողիկոսն Հայոց առաքինութեամբ և պարկեշտ վարուք զարդարեալն, և եկաց մնաց սահման հարցըն մերոց հաստատուն հիմամբ (1),

Այլ և ի նոյն թուին Վստրուց Ռեզա (1481) և Հոյսփ ՈՐ (608). խնդրեաց թագաւորն Նշուսաղէմի օգնութիւն ի թագաւորէն (Յունաց որ էր աներ նորա, և առաքեաց զօրքազում ընդ ծով և գնացին ի վերայ Նգիսպտոսի : Իայց յորժամ հասին յԱգիոպոս (Յոյնք, ըստ նենգաւոր բարուց իւրեանց նենգեցին թագաւորին Նշուսաղէմի, և կամէին ինքեանց առնուլ զՆգիսպտոս : Նւ իմացուցին Նգիպտացիքն թագաւորին զկամքս իւրեանց և զՅունացն, և տուին նմա

(1) Խնդրն միաւորութեան որ ընդ մէջ երկուց եկեղեցեաց Հայոց և Բուհայ ի ժամանակս Մանուէլի կայսեր և սրբոյն Ներսէսի Շնորհալոյ, յայտնի է ընդհանուր աղգիս ի գրոց նորին իսկ սրբոյ, յորում ոչ ինչ յիշատակի և զԱսորւոց մտանել ի նոյն խնդիր : Իսկ Աստեման պատմիչ ասէ՝ եթէ ըստ խնդրոյ Շնորհալոյն առաքեցաւ ի Հռոմկայ Բովհաննէս եպիսկոպոս ասորի, որոյ տեսեալ զհեղութիւն և զկազմութիւն բանից սրբոյ կաթողիկոսին Հայոց, համարելով զնա իբր հաւանեալ ընդ բանս Թէորիանեայ, մեղադրեաց զնա, և ոչ եւս կացեալ անդ՝ դարձաւ ի տեղի իւր : Զկնի մահուան Շնորհալոյն, յորժամ գումարեցաւ ժողովն ագգային ի Հռոմկայ, առաքեցան և ի Միխայել պատրիարքն Ասորւոցն եկեղեցականք ոմանք ներկայ գտանել ի նմին Վիբակոս, յեր. 67. որ և ի մէջ բերէ զառաջին թուղթն գրեալ առ Աեքսիսայ Մանուէլի—Տես և ի կարգս Թղթոց միաբանութեան, յԸնդհանրականն, յեր. 180 :

ոսկի և պատանդս, զի տացեն նմա հարկս . զի տակաւին չէր բաւական (Հոսուսին կըռուիլ ընդ թագաւորն Նրուսարէմի: Եւ հաւանեալ թագաւորին, և առեալ զոսկին և զպատանդսն դարձան, թողեալ զ(Հոյնսն անդէն, որ և ոչ իշխեցին յամել անդէն, այլ առեալ զնաւսն դարձան . և կալաւ զնոսս ձմեռն և բազումք կորեան 'ի ծովուն:

Ի նոյն թուին եղև շարժ ահագին յամառնային յեղանակին 'ի յունիսի Իթ, 'ի տօնի սուրբ առաքելոյն Պետրոսի և Պաւղոսի . յերրորդ ժամուն 'ի ժամ պատարագին շարժէր երկիր 'ի հիմանէ, և թուէր թէ 'ի վերէ 'ի բարձրանալ և 'ի վայր է 'ի խոնարհել . և եռաք երկիրս մինչև ցինն ժամ աւուրն, Եւ էաք մեք 'ի վանք Սաւր Հանանոյ (Ի Նիանիայի), և անկաք 'ի վերայ երեսաց մերոց, և հրամայեցաք զի յեկեղեցւոյն մի ոք ելլէ մինչ 'ի դադարել բարկութեանն . և զճշմարիտն արժան է ասել, դադարման ակն ոչ ունէաք, զի ամենայն ոք կարծէր եթէ հասեալ է վախճան աշխարհիս ⁽¹⁾ : Իսկ 'ի յինն ժամ աւուրն յիշեաց Լստուած զա-

(1) Յայսմ ամի (1170) ոչ միայն զԱնտիոք, այլ և զՏիւրքոս, զՏրապոնիս զԵմես և զԲերիս միասեաց շարժն շարժաւ աւերամբք շինուածոց և հաստահին բերդից, յոս և բազումք կորուսին զկեանս իւրեանց . և երկու զն դատաւորն Աստուծոյ, ասէ Գուլբերմոս տիւրացի, դադարեցուցածէր զպատերազմունս որ 'ի մէջ քրիստոնէից և իսլամաց

բարչական խնաման և հաստատեցաւ երկիր, և հոգի կյաք և ուշաբերեցաք. և էր տեսաւ նեւ զամենայն ակն յարտառու և ամենայն լեզու բերէր գոհութիւն Նստուծոյ : Նպատեկն եհաս համբաւ 'ի Հալպոյ՝ թէ փրաւ պարիսպն և բերդն և պատառուածք երկրին կլաւ զգաղումն, և սեաւ ջրով ցլաւ քաղաքըն, և մեռան 'ի նմա անհամար բազմութիւնք, և փլան ամենայն ձեռագործ շինուածք, և մնաց մի եկեղեցի : Եւ խնդրեաց արդար դատաստանն Նստուծոյ զվրէժ արեան քրիստոնէիցն, զի իբրեւ զանասուն վաճառեալ լինէին 'ի նմա ազգք քրիստոնէից՝ գինք արեանն Նստուծոյ. թողում ասել զգործն Սողոմոն և զանօրէնութիւն ջրակորոյս հսկայիցն մինչև յուսահատէին բաղումք 'ի դատաստանէն Նստուծոյ տեսանելով ըզչարիս նոցա : Եւ յնպէս և յնտաք, զի բաղում շինուածք փլան և եկեղեցին (Յունաց փրաւ 'ի վերայ պատարագողացն. փրաւ և սուրբ Պետրոս (եկեղեցին), և Իրինձն զգեցաւ քուրձ և ամենայն բնակիչք քաղաքին գնացին անկան առաջի Պատրիարքին իւրեանց՝ զի մոյցէ 'ի քաղաքն : Եւ նա ասէ. « Սինչ ոչ ելանէ չպատրիարքն (Յունաց, ես ոչ մոռանեմ 'ի նա. » և յորժամ գնացին հանել զնա, տեսին զի 'ի փլմանէ եկեղեցւոյն խոցեալ էր և մերձ էր 'ի մահ. և հրամայեաց

(պատրիարքն ի առինաց) բառնալ և ընկե-
նուլ յարտաքս, և արարին այնպէս. և մե-
ռաւ արտաքոյ քաղաքին. և ապա եմուտ
պատրիարքն յառանգաց Հեմր (1) ի քաղաքն :
Եւ սկսան շինել զփրածան : Նոյնպէս և յամե-
նայն երկիր բազում աւեր և կործանումն ե-
ղեւ բերդից, եկեղեցեաց և քաղաքաց և
գեղից ի նոր և յանլուր և յօտար շարժմա-
նէն. բայց ողորմութեամբն Վրիստոսի յԵ-
տաք և յամենայն ծովեզերեայսն մնաց եկե-
ղեցիքն ուղղափառաց՝ ոչ վասն բարի գործոցն
մերոց, այլ վասն սուրբ հարցն աղօթից և
նահատակութեան նոցա :

Ի Թուին Ետորւոց ԹԵԶԲ (1482) և Հայե-
ցրն ՈԹ (609), մեռաւ Խուդբադին աթաբա-
կըն Սօւլայ և ամենայն Եթուրացւոց. և
լուաւ Նորագինն եղբայր նորա և չոգաւ ի
ՍԾբին և առ զնա առանց պատերազմի,
նոյնպէս և զՍնճարն. և ուրախացան Փխիր-
քըն (2) յոյժ, զի սիրէին զնա որպէս զօրինա-
պահ, զի գինի ոչ ըմպէր, և ընդ սահման
աղօթից նոցա ոչ անցանէր. և ասէին զնա
մարգարէ : Եւ նա ի պատճառս ուրախու-

(1) Ան է Եմրի կամ Ամուրի պատրիարք, զորոյ և
վերագոյն յիշատակեաց զատելութիւնն զոր ունէր ընդդէմ
պատրիարքին Յունաց :

(2) Փխիրքն են ֆախիւր կոչեցեալ ազգն կոնստանդու-
քանկաց :

Թեան ազգին թուրքաց և Տաճկաց ատենայր
գրքիստոնեայսն, և աւերել տայր զնորաչէն
եկեղեցիսն որ 'ի ժամանակս նորա շինեալ լի
նէր, մինչ մեռաւ խալիփայն Սթնջն (1) և
առ զպատիւն Սուդսդին որդի նորա. և սա
արգելեաց 'ի քակելոյ զեկեղեցիսն այսու
պատճառաւ : Քանզի յորժամ եղև նոր
խալիփայն, գրեաց առ նա 'նորադինն' թէ
« Եսա սահման Փեղամբարին Սահմետի,
որ գրեաց թէ՝ զհինգ հարիւր ամ ոչ կամի
Տէր զՔլուամբ քրիստոնէից. և արդ կատա-
րեալ է թիւ սահմանին այն, պարտ է մեզ
պսուհետել բառնալ գրիստոնէութիւնն
Լիւյստուծոյ ազգմանէն գրեաց 'ի թղթին
թէ՝ « Զրամայեա ինձ դալ առ քեզ որ խոր
հինք փասն այսոցիկ 7 : Իսկ նա յորժամ տե-
սաւ զթուղթն և համկացաւ զբանն, թուե-
ցաւ նմա թէ նենգութեամբ գայ առ նա՝
զի սպանցէ զնա և ինքն առցէ զպատիւ խա-
լիփայութեանն. որպէս եբարձ զԴիպուտի
խալիփայութիւնն հրամանաւ իւրով, փամբ
այսորիկ գրեաց առ նա խտտագոյն պատառ-
խանի, և պարտաւեաց զնա. և քրեաց և ա-
ռաքեաց յամենայն աշխարհ՝ զի շինեցին
եկեղեցիք և համարձակ լիցին քրիստոնեայք

(1) Մոսթէնէա Եռսուֆ որդի Մոքթաթեայ որ աի-
րեաց ամս 24, և յաջորդեաց որդի նորա Մոսդատի Հասան
յամի փրկին 1169—1170 :

յամենայն ուրեք : Եւ զայս արար հակառակ Նորադնին . և սպան զՆիկիւն ⁽¹⁾ որ կամակից էր Նորադնին , և եհան ՚ի բանտէ զուրդիսն թուամայի և ետ նոցա զեկեղեցին իւրեանց զոր առեալ էր զըպարտութեամբ :

Իսկ Նորադնին գնաց պաշարեաց զԴասը ուր կային հինգ որդիք եղբօրն նորա, և ետես որ յոլով ժամանակի պէտք էին առնուլ ըզքաղաքն , խօսեցաւ ընդ նոսա ՚ի խաղաղութիւն , և երդուաւ որ թողու զքաղաքն և զերկիրն եղբօրորդեացն՝ եթէ բայցեն նմա զքաղաքն և մոյէ ՚ի նա խաղաղութեամբ : Եւ լուան նմա և ածին զնա ՚ի քաղաքն . և եւ ՚ի իլայն և էառ զամենայն գանձսն որ կային անդ , և եգ զիւր մարդիկն ՚ի իլայն՝ զի յառնուն նորա պահեսցեն . և զաշխարհն և զքաղաքն բաժանեաց եղբօրորդեացն , բայց զամենայն ամուրսն արար ընդ ձեռամբ իւրով և գնաց : Եւ յայնմ հետէ սկսաւ ծանրել ըզհարկ քրիստոնէից , և ետ հրաման մի երկայնեւ քրիստոնէից զհերս իւրեանց զի ճանաչաւորք լիցին . նոյնպէս հրամայեաց Ս հուռ ազգին կարմիր կարկատան կարել ՚ի ժակեղն կամ ՚ի յուսն զի ճանաչիցին :

(Հայսմ ժամանակի գնաց Լամրի (Մաւարի) թագաւորն Լըրուսագէմի ՚ի Կոստանդինու-

(1) Ուրի առանց երկբայութեան նշանակէ Վելի , որպէս առի օրինակ մի՝ Վաղի :

պօլիս, և բազում գանձիւք դարձաւ յորում սաղէմ:

Ի Թուին (Նորունց ՌՆՁԳ (1483) և Հայոց ՌԺ (610), Խլիճ ասլան եկն 'ի Սլտենի և ոչ կարաց առնուլ զնա. և առեալ գերի անձինս երկստասան հազար և դարձաւ անդրէն: Իսկ Նորադինն ժողովեալ զամենայն ամիրայսն և զխմայիլն Վանիշմանայ և զՇահն շահ եղբայր Խլիճ ասլանայ և գնացին 'ի Կեսարիա. և սուլտանն ոչ կապեցաւ ելանել ընդդէմնոցա, և առաքեցին առ նա զի տացէ յաշխարհէն բաժին եղբօր իւրոյ: Եւ որդիք Շահն շահին կային առ նմա հինգ. և նա էառ զմի յորդունց նորա՝ եզեն և խորովեաց և առաքեաց առ հայրն և ասաց. «Թէ ոչ երթաս այտի, զչորս որդին դոյնպէս առնեմ:» Եւ յորժամ տեսին զայն՝ երկեան, և արարեալ խաղաղութիւն՝ դարձան: Եւ կալաւ ցաւ զՆորադինն և հիւանդացաւ, և անկաւ շփոթ մեծ, և բազում գործակալք յորեան 'ի վերայ իրերաց և կոտորեցին զմիմեանս. և եղև յոլով ֆնատս և պակասութիւն քրիստոնէից վասն շփոթոյ իրացն այնոցիկ:

Ի Թուին (Նորունց ՌՆՁԴ (1484) և Հայոց ՌԺԱ (611), 'ի Խաչին ամիսն եղև պաղ և ձիւն սաստիկ, նոր 'ի լոյ և 'ի տեսանելոյ. զի քսան և եւթն թիղ չափեցին զթանձրութիւնն. որ և 'ի Հնդիկս, որ բնաւ ձիւն ոչ

քոյ, ասեն թէ չորեքուսան թիզ չափեցին
 դձիւնն . և պսղեցան աղբիւրք, և ձկունք
 ծովու մեռանէին, և ջնջեցան թռչունք և
 երէք 'ի ծմակ տեղիսն, և ընտանի անասնոց
 եղեւ մեռանիլ 'ի չգայէ կերակրոյ, և այրե-
 ցաւ ամենայն բոյս սերման : Եւ 'ի գալ ա-
 մին եղեւ սով մեծ և կարօտութիւն յոյժ,
 մինչ իշխանքն Կապադոկիոցոց սպանին զԻս-
 մայիլն զամիրայն Սեւաստոյ, և առին զամե-
 նայն ընտանիս նորա, և կոտորեցին անձինս
 հինգ հարիւր, և առին զամբարեալ ցորեանն
 և զամենայն ստացուածս նորա և ապրեցան
 'ի նեղութենէ սովոյն . և ծածկեցաւ գործ ըս-
 պանման նոցա զչորս ամիս վասն ձմերնային
 յեղանակին . և 'ի գալ գարնանն լուան ամե-
 նայն Եգիպտոս մերձակայ, և չար թուեաց և
 տարակուսեցոյց լուրն զբազումս : Եւ ոմանք
 'ի բնակչաց աշխարհին առաքեցին 'ի Իս-
 մասկոս առ Տանուէն ամիրայն Կեսարիոյ, զոր
 հալածեալ էր Խլիճ ասլան բազում ազգակա-
 նօք, և կոչեցին զնա . և եկն և էառ զիշխա-
 նութիւն Սեբաստիոյ, և էառ 'ի բազմաց ըզ-
 վրէժ ազգականաց իւրոց վասն անողորմ ըս-
 պանման նոցա : Եւ լուաւ Խլիճ ասլան և
 եկն 'ի վերայ Տանուէին 'ի Սեբաստիա . և
 Տանուէն յուսացաւ 'ի Նորադինն՝ կանգնեալ
 'ի հիւանդութենէ իւրմէ որպէս յարուցեալ
 'ի մեռելոց . և անկաւ ահ նորա դարձեալ 'ի

վերայ աշխարհի, և ժողովեալ բազմութիւն զօրաց գնաց 'ի Սեբաստիա. և զարհուրեալ սուլտանին եթող զբաղաքն և գնաց: Եւ իւրադինն դարձաւ և էառ զՍարաշ և զՊեհեսնի և զԲեսուսն: Եւ լուեալ զայս Խիճասլան, գայ բազմութեամբ յոյժ 'ի վերայ Նորադինն. և Նորադինն գնաց ընդ առաջ նորա և նստաւ 'ի վերայ Չահնայ⁽¹⁾: Եւ եկն սուլտանն և նստաւ 'ի միւս կողմանն մերձ առ նմա. և երկեան 'ի միմեանց և ոչ պատերազմեցան զբազում աւուրս: Եւ անկաւ սով 'ի բանակն երկոցունց և բազումք մեռան 'ի սովոյ. և յետ բազում աւուրց անցելոց եթող սուլտանն զՏանուսն կալ 'ի հընազանդութիւն Նորադինն, և արարին սէր և դարձան 'ի տեղիս իւրեանց:

Ասացից փոքր ինչ վասն աղանդոյ միոյ որ երեւեցաւ յաւուրս մեր նախ քան զվախ, ճան ի թողիկոսին Ներսիսի, որ եղեւ այսպէս: Աբեղայք երկու, անուն միումն Յուսիկ և միւսոյն Գէորգ, և երէց մի Կարապետ անուն, գնացին 'ի կողմանց Սիլապետաց առ սուրբն Ներսէս, և մեղադրեցան 'ի նմանէ վասն անկարգութեան համբաւոյ նոցա. և ելին 'ի նմանէ տրտմութեամբ, և ապրստամբեցին և գնացին յԱռհա, և սկսան բամբասել զտէր Ներսէս և հայհոյել եթէ

(1) Չահանէ Ճիհան գետ առ սահմանօք Արմինիոյ:

զազանդն իմոնի կախարդի լռնի, և լռնէ
արծաթով ձեռնագրութիւն. և ինքեանք ե-
ղեն Քաղկեդոնիկք, և խաբեցին չորս հարիւր
տուն յԱլուհայոյ զկնի իւրեանց և անուանե-
ցին զնոսա (Հուսիկեանք: Եւ բուաւ հայրա-
պետն Վերսէս, և գրեաց առ իշխան քաղա-
քին զի հալածեսցէ զնոսա. և իշխանն Ուա-
հայոյ եհան զնոսա անտի, և նոքա գնացին
ի Հալպ առ Նորադինն, և առին անտի հա-
մարձակութիւն և գարձան: Եւ ես կոչեցի
զնոսա առ իս և մեղադրեցի, և հաստատեցի
զնոսա յուղղափառութի, և առաքեցի զնոսա
իմ պատուաւ որ արամբք առ տէր Վերսէս, և
աղաչեցի հաշտել ընդ նոսա: Եւ յորժամ
գնացին նոքա, վճարեալ էր տէր Վերսէս ի
կենսոց տատի և հասեալ ի Քրիստոս ի թը-
ւին (Նսրուոց Ռեշե (1488) և Հայսցն ՌԺԲ
(612), յԱստուածածնին ամսեանն ի յութ.
յաւուր հինգ շաբաթուոյ: Եւ (Հուսիկն այն
անօրէն գարձաւ և գնաց յԱնտաք և մկրդ
տեցաւ և դարձեալ եղեւ Քաղկեդոնիկ (1):

(1) Աւ գլխաւորն այսր աղանդոյ թուին ակնարկել բանք
թղթոց որոշն Ներսէսի, մակագրեալ « առ ժպիրհ ոմնո :
Եւ զի ասէ Միխայէլ եթէ բամբասէին զուրբն արծաթով
առնել զձեռնագրութիւնն ըստ օրինակի Սիմոնի կախարդի,
յայտնեն բանք երրորդ թղթոյ որոշն յորում ի մէջ բերէ
գրանոյ յանդուգն ժպրհին որ ասէր եթէ «կաշառն զոր առ-
նուռ կուրացուցանէ զաշա քո, և վաճառես զթմառն Աս-
տուծոյ այնոցիկ՝ որ բիւր չարեք լքեալ ենո : Տես ի գիրս

Իսկ տէր՝ Երոսիսի կայր երկու եղբօր Ծր՝ դի եպիսկոպոսունք, և աւագ եղբօր որդին չէր մերձ մահու հօրեղբօրն, և կրտսերն առեալ զմատանին նորա՝ քարոզեցաւ Կաթողիկոս Եւ յորժամ լուաւ զայն աւագն, եկն ՚ի Կաթողիկոսութեան, և ոչ թողին ըզնա ՚ի բերդն. և նա գնաց դարձաւ առ փեսայն իւր առ պարոն Սեհն. և Սեհն հառ զնա և տաքաւ առ Երոսիսին, և նորին օգնութեամբն՝ եմոյծ զնա ՚ի Հռոմկայն. և նրա տաւ յաթոռ հայրապետութեան հօրեղբօրն՝ Վրիգոր անունն: Եւ ՚ի յաւուր ձեռնադրութեան իւրոյ կոչեաց զմեր եպիսկոպոսունան զաէր Վրիգորէս Քեանոյ եպիսկոպոս, և զտէր Վասիլիոս Բաբնայ եպիսկոպոս, և պատուեաց զնոսա, և կացոյց առնթեր ձեռնադրութե իւրոյ: Եւ յորժամ ձեռնադրեցաւ առաքեաց առ մեզ երկու եպիսկոպոս ըստ հին սահմանին մերոյ ըր ունիմք՝ իմիջի մերում, որ յորժամ Եսորւոց ուղղափառ պատրիարք ձեռնադրի, առաքէ առ Հայոց Հայրապետն զգաւանութիւնն իւր. նոյնպէս և Հայոց Կաթողիկոս լեալ, առաքէ առ պատրիարքն Եսորւոց զգաւանութիւնն իւր: Եւ ես սւրախ եղէ և խնդացի, զի այր գովելի և գիտնական էր. բայց ըստ կանոնաց սակաւ

Ընդհանրական Թղթոց, յեր. 211, տպեալ յԵրևանայ մ. յա. մի 1871.

մի մեղադրեցի, թէ յորժամ անուանեալ էր
Հայրապետ մի, պարոտ էր մնալ 'ի նոյնն :
Եւ և աղաչեցի զնա՝ թէ բարձ զկեղո անուան
արծաթառու թեան յազգէդ երեւելի և հըռ-
շակաւոր, և ամենեւին անխառն և պար-
կեշտ՝ բայց 'ի միայդ : Եւ յանձն էառ և
խոստացաւ առնել : Եւ և աղաչեցի վասն
անուանեալ կաթողիկոսին որ յառաջ քան
զնա ազգականին իւրոյ, զի պատուով կալ-
ցէ զնա 'ի տեղւոջ ուրեք, զի բազմու-
թեան ազգիդ պարտ է երկոյ և չորկոյ հայրա-
պետաց : Եւ զայն եւս խոստացաւ և կատա-
րեաց՝ առաքելով զնա 'ի Լամբուռն՝ յղլով
մասն վիճակի հաւատացեալ 'ի նա, որում
անուան էր Վրիգորէս (1) :

(1) Ոչ սք 'ի մերոյ պատմագրաց՝ յիշատակէ երկուց կա-
թողիկոսայ միանգամայն գրաւել զթառն զկ'ի Հնորհալոյն.
քանզի, ասէ Միխայէլ, եթէ Գրիգոր Ապիրատ (որդի Շա-
հանայ եղբոր Հնորհալոյն) կոչեցաւ յաթառն. կամ լաւ ևս՝
ինքնընտիր եղէւ. և Գրիգոր Տղայ (որդի Վասիլ միւս եղ-
բոր Հնորհալոյն) պաշտպանութեամբ և հրամանաւ Նուր-
—էտանի ձեռնադրեցաւ կաթողիկոս 'ի Հռոմիլա՝ իսկ Վարդ-
գան ասէ (յիւ. 169), Գրիգոր Տղայ առնու զքողն կա-
թողիկոսութեան հաճութեամբ ազգին, և Գրիգորէս Ա-
պիրատն կոչեցեալ չգրաւ 'ի Լամբուռն և ինամէր զՏարսնի-
վիճակն, որ և յամի 1195 նստաւ յաթառն զկ'ի Գրիգորի
Ե Գահալիժի : Նոյնպէս և Վահրամ քնէ նախ զԳրիգոր
Տղայ յետոյ զԳրիգորիս Գահալիժի, ապա զԳրիգոր Զ զԱ-
պիրատն, զոր ետ ձեռնադրել Լեւոն Բ յետ արիւնջի Հըռ-
ռոսկայի : Սմբատ ասէ եթէ Ներսէս Հնորհալի պատուի-
րեալ էր զԳրիգոր Տղայն նստուցանել յետ մահուան իւ-

Ի նոյն թուականին Ռեշե (1485) և Հայոց ըն ՌԻՐ (612)։ Նորադինն հրաման ետ զոր ժողովել յամենայն աշխարհաց յամանացւոց (Լէմէն) և յգիպտացւոց և յթուրացւոց և ի Կապադովկացւոց և ի Հայոց և ի Սիւրբաբեաւոց, զի բարձրէ զթագաւորութիւնն որ յերուսաղէմ զՍոանգացն, և զիւլիճ ասլանայ զսուրտանութիւնն։ Եւ ինքն հստաւապետալ էր, զբազում ժամս կարգայր և աղօթէր լռութեամբ. և ոչ տայր ըմպել գինի ի բանակին իւր, և ոչ ձայն երգոց և խաղուց և կաքաւչաց լսելի լինէր ի զօրս նորա. և վստն այսպիսի առարկնութեան աւելն ունէր թէ Մտուած խօսի ընդ նմա. զի ասէին խաբեբայք Շէխեր, թէ «Տեսաք ըզքեզ զի ելանէիր յերկինս». և այլք թէ՝ «Տեսաք որ հրեշտակ խօսէր ընդ քեզ». և նա հաւատաւոր նոցա։ Եւ մինչ ի յայսպիսի միտս հպարտացեալ էր և կայր ի Իսմասկոս Նորադինն, և ժողովէին յամենայն կողմանց հեծելոց բազմութեանց առ նա՝ որոց ոչ էր թիւ, յանկարծակի հարաւ ի Տեառնէ և մեռաւ՝ թագաւորեալ ամս քսանեւութ։ Եւ առ զթագաւորութիւնն Սիւլիք Սալէհն որդի նորա, և ցրուեցան զօրքն յիւրաքանչիւր տեղիս։ Եւ թագաւորն Երուսաղէմի (Լ-

բոյ։ Տես և ի ներբողեանն Ներսէսի Լամբրոնացոյ ի վարօ Շնորհալույն։

մաւրի) եկն 'ի վերայ 'Դամասկոսի և գերեաց
 զաշխարհն, և խոտաացան 'Դամասկացիքն առ
 նմա հարկս իբրեւ զառաջինն, և նա ոչ կա-
 մէր դառնալ նախ քան զառնուլ քաղաքին .
 բայց մեղքն քրիստոնէից ոչ ետ թոյլ, զի կա-
 լաւ զնա ցաւ մահու, և առեալ հարկ 'ի 'Դա-
 մասկոսէ՝ դարձաւ 'ի յԱլքայ և անդ մեռաւ՝
 թագաւորեալ ամս երկուսասան, զինի քառա-
 սուն աւուր մահուան 'Նորագնին . և եղեւ
 տրտմութիւն ամենայն քրիստոնէից մահն
 նորա : Եւ թագաւորեաց որդի նորա Պաղ-
 տինն ամաց հնգետասանից, և առաքեաց ա-
 րար սէր ընդ որդի 'Նորագնին : Եւ յորժամ
 լուաւ Խլիճ ասլան զմահն 'Նորագնին, եկն 'ի
 Սեբաստիա և առ զնա և զլիմանա և զԼիոկե-
 սարն, և ջնջեաց զմնացեալ ազգն 'Դանիշմա-
 նայ, և բարձաւ իշխանութիւն տանն 'Դա-
 նիշմանայ՝ որ սկսաւ 'ի թուին Նորուոց ԹԵԿԶ
 (1366). և աստ վախճանէառ՝ տեւեալ ամս հա-
 ըիւր քսան և երկու . և կացին վեց գլխաւորք
 զինի միմեանց : Նոյնպէս եւ 'ի Սալայ Սեփու-
 դինն (Սէյֆ-Լատին 'Սաֆի) եղբայրն 'Նորա-
 գնին, և առ զՍճբին և զԽաղա և զԽառան .
 և հնազանդեցաւ նմա եղբոր որդին իւր 'ի
 Հոլպ, և դարձաւ և եբարձ զեդեալ կա-
 նոնք 'Նորագնին, որ գրեալ էր յամենայն մրդ-
 գրթի վերայ՝ մի ըմպել գինի Սոլիմանի . և
 նա հրաման ետ տալէլ զգիրն, և համարձակ

եւ խմել յամենայն տեղիս յայտնապէս :

Յայոմ ամի Սալահադինն որ տիրեալ էր Եգիպտոսի, տիրեաց և իշխեաց ներքսագոյն Լճաբիոյ և մասին ինչ 'ի 'Նաբեաց աշխարհէն : Եւ 'ի սոյն ամի բերդեր զոր ունէին Հայք յերկիրն Սասնոց, նեղեալ 'ի 'Սուփարկնայ ամիրայէն, տուին 'ի Շահի 'Նոմէնն յամիրայն Խլաթայ, զայն որ ունէին 'ի հին ժամանակայ :

Ի Թուին 'Սորուոց ՌՆՁՁ (1486) և Հալոյն ՌԺԳ (613), սպանաւ իշխանն (1) Կիլիկեցւոյ կամօք իշխանաց իւրոց 'ի բերդն, և բերին զ'Սօբէն սրդին սլարոն Ստեփանէի որ էր 'ի Տարոսն, և իշխեաց 'ի վերայ աշխարհին : Եւ չարչարեաց և սպան զսպանողսն հօր եղբոր իւրոյ, զի ասէն թէ սպանին և արկին չանց . և վասն այսր նախատանաց ոչ կարաց ներել նոցա (2) :

Եւ 'ի նոյն ամի եւ Սալահադինն յաշխարհէն Եգիպտոսի և եկն 'ի 'Սամասկոս 'ի պատ-

(1) Նա ինքն է Մլէհ եղբայրն Թորոսի և Ստեփանեայ, որ զկնի միոյ ամի մահուան Թորոսի բռնութեամբ կալաւ զիշխանութիւնն Կիլիկիոյ, և վարեալ զամս իբր հինգ, ոչ կարացեալ տանել իշխանաց զխառնակեաց վարս և զանիրաւութիւնս նորին, սպանին 'ի Թուին Հայոց ՌԻԳ, և զօրդին Ստեփանեայ զՍօբէն որ կայր առ ընթեր Բակուրանայ իշխանին՝ քեռւոյ իւրոյ 'ի Պապեռոն, դնէն յաթոռն : Սմբատ յեր. 102 : — Վահրամ, յեր. 211 :

(2) Սմբատ, յեր. 102—103 :

Ճառս օգնութեան Սեբեք Սալէհին, և առ ըզ-
 'Իամասկոս և գնոց 'ի Հալպ. և զարհուրե-
 ցաւ Սեբեքն 'ի նմանէ. և նա առաքեաց առ
 նա և ասէ. «Լս. քո ծառայ եմ, և եկեալ եմ
 յօգնութիւն տեառնդ իմոյ՝ կալ ընդդէմ
 թշնամեաց քոց : » Եւ ոչ հաւատաց նմա, և
 ոչ եբաց զքաղաքն նմա. և նա դարձաւ 'ի
 Հալպայ և էառ պատերազմաւ. զՀամա և
 զՀամայ, և եհան զՍաանգ ծառայսն որ 'ի
 'Իամասկոս և վաճառեաց զիւրազին : Եւ ետ
 բերել ոսկի բազում 'ի Սորայ, և կուտեաց
 զօրս բազում : Եւ Սեփադինն լուաւ զժո-
 ղովին Սալահադինն, և եկն 'ի վերայ նո-
 րա խորխտանօք, և կոչէին զնա շուն կատաւ
 զեալ որ հաջէ 'ի տէրն իւր. և փութային
 'ի գալն զի մի փախիցէ 'ի նոցանէ. և նա ա-
 ռաքէր առ նա և ասէր. «Ս' կուռիք, մէկ
 մարդիկ եմք և մէկ հաւատ, և հնազանդ եմ
 ձեր : » Եւ ոչ լուան նմա, այլ չոգան բախե-
 ցան 'ի վերայ նոցա. և նոքս մարտեան ընդ
 նոսա, և սկսան կոտորել զզօրսն Սեփադինին,
 և փախեան յերեսաց նոցա : Եւ յորժամ ե-
 տես Սալահադինն թէ յաղթեցան Սալսիքն,
 արգել զզօրս իւր 'ի կոտորելոյ զնոսա, և ս-
 սէ. «Ինայեցէք զի մէկ ազգ եմք : » Եւ անց
 'ի մէջ նոցա և արգելեաց զզօրս իւր, և զըմ-
 բռնեալ ծառայսն հանգոյց և սղաւտեաց. և
 վասն այսորիկ անկաւ լահ և երկիւղ 'ի վերայ

ամենեցունց : Սննդանոց զորհուրեցաւ Սեբե Սալէհն և եհանն(1) զՍուսնի ծառայսն և վաճառեաց ստկաւու, զկոմսն Տրապօլեաց ութսուն հազար դահեկանի, զՍօլլին որդի Սօլլին յիսուն հազար, զՍնաղո բըրինձն հարիւր հազար : Եւ արար սէր ընդ Սնաթ զի օգնեացեն նմա :

Իսկ Սեփադինն դարձեալ արար ժողով և առ ընդ իւր զոներն Սերտինայ և Ղարսն-Քէբոյն, և եկն ի վերայ Սալահադինին վաթսուն հազարու : Եւ Սալահադինն ունէր երկոտասան հազար, և առաքեաց առ Սեփադինն և ասէ . « Սի գար ի վերայ իմ և մի կռուիր ընդ իս . զի ինձ չէ անարգանք թէ յաղթիմ ի յիմ տեառնէդ . բայց քեզ մեծ կորանք է՝ թէ յաղթիս ի ծառայէ բումմէ . » և ոչ լուաւ նմա : Իսկ ապա Սալահադինն գաղտ խօսեցաւ ընդ ամիրայսն խոռտանալով նոցա բարի առնել, և յորժամ խմբեցաւ պատերազմն, դարձեալ զօրացաւ Սալահադինն և պարտեցաւ Սեփադինն, և փախեան առաջի նոցա . և Սեփադինն նստեալ յուղտ փախեաւ ի Սուլ, և Սալահադինն առ ըզՍնբէճ, և եկին ի հնազանդութիւն նմա տներն Սնթափայ և Թլաշարայ : Եւ գնաց ի յԱլազն (2) և կռուէր ի վերայ նորա . և ե-

(1) Ըստ պատմութեան Արաբացի պատմագրաց ոչ Սեբե Սալէհ, այլ Սալահադին հանեալ զգերիսն վաճառեաց :

(2) Ալազ քաղաք է մերձ ի Հալապ :

լին յանկարծակի Հաշիշեքք⁽¹⁾ 'ի վերայնորա
և խոցոտեցին զնա և ոչ մեռաւ . և ինքն ըս-
տան զնոսա , և առաքեաց զօր 'ի վերայ Հաշի-
շեացն , և գերեաց զերկիրն նոցա , և զԼճազն
էառ պատերազմաւ և գնաց նստաւ 'ի վերայ
Հալլայ : Եւ առաքեցին Հալլացիքն առ
Ֆռանգն , և եկն Ոնաղոն որ վաճառեցաւն
և կոտորեաց 'ի զօրացն Սալահադէին , և ա-
րար զնա փախստական . և Սալահադէինն դար-
ձոյց զԼճազն 'ի Հալլա , և ինքն գնաց յԷ-
գիպտոս :

Ի Թուին (Նորուոյ Ռեճե (1487) և Հայոցն
ՈՒԴ (614) , մեռաւ Նաջբադինն (Նէճմէտ-
տին) տէրն Սերտինոյ՝ կեցեալ իշխան ամս
քսանեւերկու , այր բարի և քաղցր 'ի վերայ
քրիստոնէից . և առ զիշխանութիւնն խուտ-
բդին որդի նորա :

Ի սոյն ամի վարազ մի եհար զԹափաւո-
րըն Յունաց 'ի յորս և համբաւեցաւ Թէ
մեռաւ անտի . և իշխատեալն ասպատակեաց
յաշխարհն նորա և գերեաց զբազումն : Եւ
Թափաւորն ողջացաւ 'ի խոցոյն և առեալ
զօր բազում յոյժ , և կային առ նմա յորդուցն
Պանիշմանայ փախուցեալ առ նս , արար ըզ-

(1) Հաշիշեքն էին իբր աղանդաւորք ամանք հպատակք
գլխաւորի միում որ կոչէր Տերուհին լերին , որոյ կուրօրէն
ամենայն հրամանացն հպատակէին՝ զմեզ 'ի բռն ունեւորդ
միշտ :

նոսա զօրագլուխս, և առաքեաց առ նա յառաջագոյն, և ասէ. « Դարձա զհայրենիսն Դանիշմանեանց առ տէրս իւրեանց՝ որ կան առ իս. » և ինքն զհետ դեսպանացն չոգաւ, և կոտորեաց զազունմա ՚ի Թուրքացն : Եւ Թուրքն Ուճին գնացին ծածկապէս ընդ կողմին հիւսիսոյ և գերեցին ՚ի Յունացն հաւրիւր հազար կին և տղայքաց ՚ի յարանցն զոր սպանին : Եւ լուեալ զայն Թագաւորին Յունաց, խնդրէր զսուլտանն և վարէր զնա առաջի իւր, և ոչ կարէր դիպիլ նմա սուլտանն, և Թագաւորն Յունաց ետ յիսուն հազար հեծեալ յոմն յորդուոցն Դանիշմանայ, և առաքեաց զնա ՚ի վերայ Նիոկեսարու, և Թուրքերն արարին խաբէութիւն, և գրեցին Թուղթ ՚ի դիմաց քրիստոնէիցն և ձգեցին ՚ի դուրս, և էր գրեալ. Թէ՝ « Դանշմանդայդ զոր եդեալ էք ձեզ առաջնորդ, կամի մատնել զձեզ ՚ի ձեռն Թուրքաց : » Եւ լուեալ զայս հաւատացին և սկսան փախչիլ. և ելեալ զինի նոցա կոտորեցին զապունմա և սպանին զմիւս զօրագլուխն որ էր քորորդի Թագաւորին : Եւ յորժամ գնացին առ Թագաւորն, սրտմոեցաւ յոյժ, և գնաց զայրուցմամբ և եմուտ ՚ի մէջ Թուրքացն մերձ ՚ի Լյօնն (Իկոնիոն), իջաւ ՚ի ձորակի միում ՚ի մէջ երկուց լեւանց դժուարագունից, և պատեցան զնոքօք Պաի Թուրքմանք յուլութիւն

քաղուժ յոյժ, և սրաշարեցին զնոսա աւուրա
հինգ, և խոցստէին զնոսա գլօք քարանցն և
նետիւք 'ի տուէ և 'ի գիշերի, և սպանին 'ի
նոցանէ հազարս և բիւրս՝ մարդ և գրառտ,
և առին զռոճիկս նոցա հարիւր հապար բեռ-
նաւոր ձի. և երկեան յոյժ, և տկարացան և
առաքեցին առ սուլթանն և ետուն երեք քա-
ղաք զոր ինքեանք շինեալ էին, և խնդրեցին
տէր, և աղաչեցին զի զերծուցնէ զնոսա 'ի
նեղուլթենէ անտի: Եւ կամեցաւ սուլթանն,
և առաքեաց երեք ամիրայ հեծելօք՝ հանել
զնոսա անտի և տանել 'ի Խառանգինուպօլիս
խաղաղուլթենաթ: Եւ և կեալ առնոտս ամի-
րայքն 'ի գիշերի և հալածեցին զԹուրքմանսն
և հանին զնոսա անտի, և յուրի անկեալ գը-
նային: Եւ Թուրքմանն երթայր աստի և ան-
տի, և անարգէին զուլտանն զի արար սէր
ընդ նոսա՝ որ պաշարեալ էին 'ի ձեռս նոցա,
և հետզհետէ բռնէին յանկարծակի և սպա-
նանէին, և յափշտակէին: այլ և 'ի հեռաս-
տանէ նետաձիգս լինէին և սպանանէին: Եւ
(Յոյնք ասէին ընդ ամիրայսն որ տանէին ըզ-
նոսա, թէ՝ « Ի ձէնջ է ծախումն մեր՝ թէ
յապահանջացդ: » Եւ նոքա երդնութն թէ՝
« Ոչ է 'ի մէնջ, այլ անհաւանք և վարկեաւ
միտք են և սչ լսեն մեզ: » Եւ մինչ 'ի կու-
տանգինուպօլիս պակասեաց 'ի նոցանէ քսան
հազար այր: Եւ այսպէս պակասեալ 'ի զգ-

նոսա զօրագլուխս , և առաքեաց առ նա յառաջագոյն , և ասէ . « Դարձս զհայրենիսն Դանիշմանեանց առ տէրս իւրեանց՝ որ կան առ իս . » և ինքն զհետ դեսպանացն չոգաւ , և կոտորեաց զբազումսն ի թուրքացն : Եւ թուրքն Ուճին գնացին ծածկապէս ընդ կողմին հիւսիսոյ և գերեցին ի Յունացն հաւորիւր հազար կին և տղայքաց ի յարանցն զոր սպանին : Եւ լուեալ զայն թագաւորին Յունաց, խնդրէր զսուլտանն և վարէր զնա առաջի իւր , և ոչ կարէր դիպիլ նմա սուրտանն . և թագաւորն Յունաց ետ յիսուն հազար հեծեսլ յոմն յորդուոցն Դանիշմանայ , և առաքեաց զնա ի վերայ Նիոկեսարու , և թուրքերն արարին խաբէութիւն , և գրեցին թուղթ ի դիմաց քրիստոնէիցն և ձգեցին ի դուրս , և էր գրեալ թէ՝ « Դանիշմանդայդ զոր եղեալ էք ձեզ առաջնորդ , կամի մատնել զձեզ ի ձեռն թուրքաց : » Եւ լուեալ զայս հաւատացին և սկսան փախչիլ . և ելեալ զկնի նոցա կոտորեցին զբազումս և սպանին զմիւս զօրագլուխն որ էր քորորդի թագաւորին : Եւ յորժամ գնացին առ թագաւորն , սրտմտեցաւ յայժ , և քնաց զայրոցմամբ և եմուտ ի մէջ թուրքացն մերձ ի կօնն (Իկոնիոն) , իջաւ ի ձորակի միում ի մէջ երկուց լեւանց դժուարագունից , և պատեցան զնոքօք Պաի թուրքմանք յողովութիւն

քաղու մ'յոյժ, և պաշարեցին զնոսա աւուրս հինգ, և խոցստէին զնոսա գլօք քարանցն և նետիւք 'ի տուէ և 'ի գիշերի, և սպանին 'ի նոցանէ հազարս և բիւրս՝ մարդ և գրառտ, և առին զռոճիկս նոցա հարիւր հապար բեռնաւոր ձի. և երկեան յոյժ, և տկարացան և առաքեցին առ սուլթանն և ետուն երեք քաղաք զոր ինքեանք շինեալ էին, և խնդրեցին տէր, և աղաչեցին զի զերծուցնէ զնոսա 'ի նեղութենէ անտի: Եւ կամեցաւ սուլթանն, և առաքեաց երեք ամիրայ հեծելօք՝ հանել զնոսա անտի և տանել 'ի Կաստանդինուպօլիս խաղաղութեամբ: Եւ եկեալ առնոտս ամիրայքն 'ի գիշերի և հաւածեցին զԹուրքմանսն և հանին զնոսա անտի, և յուրի անկեալ գլնային: Եւ Թուրքմանն երթայր աստի և անտի, և անարգէին զսուլթանն զի արար սէր ընդ նոսա՝ որ պաշարեալ էին 'ի ձեռս նոցա, և հետզհետէ բռնէին յանկարծակի և սպանանէին, և յափշտակէին. այլ և 'ի հեռաստանէ նետաձիգս լինէին և սպանանէին: Եւ (Յոյնք ասէին ընդ ամիրայսն որ տանէին ըլնոսա, թէ՛ « Ի ձէնջ է ծախումն մեր՝ թէ յապահանջացդ: » Եւ նոքա երդնութն թէ՛ « Ոչ է 'ի մէնջ, այլ տնհաւանք և վարդնաւ միտք են և ոչ լսեն մեզ: » Եւ մինչ 'ի Կուտանդինուպօլիս պակասեաց 'ի նոցանէ քսան հազար այր: Եւ այսպէս պակասեալ 'ի զգ

բաց և ըի ամբթով գնաց Սանֆին յերկիր իւր
այն որ Զանայր երեւելի պատերազմաւ յաղ-
թել աշխարհի, և իմանալի խորհրդով՝ առ-
ղափառաց եկեղեցւոյ: Յետ այնորիկ առաւ
քեաց Գանձա բազումս առ սուլտանն, և գը-
նեաց զկենդանի մնացեալն 'ի դարաց իւրաց
որ կային 'ի Գերութեան. և ելլա այս 'ի Թուրք
Նսուրոց Թւազ (1488) և Հայոցն Ռժէ (617) (1):

Օայսու ժամանակաւ քրիստոնեայք որ
կային 'ի Սերտինի՝ անկան 'ի մեծ նեղութիւն
յերկաւց պատճառաց, 'ի ամփոյ և 'ի շարու-
թենէ, և 'ի խիստ բարուց ամիրային իւր-
եանց՝ որ մնացեալ էր յողգէն Քանչմանայ.
և ազդ արարին նոցա եկեղեցականքն, եթէ
թշուառութիւնս արս 'ի մեղաց է. զի կատա-
րեալ է բանն Տեառն առ մեզ որ ասէ թէ՝
«Վրաստանկեցան ընդ հեթանոսս և ուսան լոյ-
գարծա նոցա, և ելլել նոցա 'ի դայթակղու-
թիւն:» (2) Եկայք դարձցաք 'ի չարեաց
մերոց, և աշխատայաք զերեւա ողորմածին
Նսուրոց, զի սպառեցաք, պակասեցաք, իւ-
պառ ջնջեցաք: Եւ լուան ժողովուրդքն և
սկսան պահել և պզթիլ արտասուօք, և հըս-
կել և պազատել առ Նսուրաճ: Եւ դադաւ
րեաց Տէր 'ի բարկութենէ իւրմէ, և եւթի

(1) Սմբատ, (Եր. 105), յիշէ համառօտ զպարտութիւն
Մանուկի 'ի Իլիճ—Արշանայ, և զգաշն զոր ընդ նմա կը-
ռեաց:

Ֆիսիքոս ամիրային և զղջացաւ ՚ի Գործս իւր .
 և առաքեաց առ սուլտանն և առ ՚ի նմանէ
 գանձս և ետ ՚ի նա զ() Ելտինի, և ինքն ել
 և գնաց ՚ի Խարթերդ . և եղև մեծ դիւ-
 քութիւն քրիստոնէից և առաաութիւն հա-
 ցի, և ամենայն իրաց ընդարձակութիւն :

Ի թուին (Նորուոց ՌՆՁԹ (1489), ել () ա-
 լահադինն յ() Գիպոսէ երեսուն հազար հա-
 գած հեծելով, զատ ՚ի սոսկականացն և ՚ի
 հերոսականացն, և յիսուն և երկու հազար
 բռնակիրս զինարարձս զկնի իւր : Եւ եկն
 ՚ի Վաղեստինէ, և կալաւ () Եւանգ մի և զե-
 նեաց և արեամբ նորա լուացաւ ազօթից և
 ազօթեաց, և պատրաստեցաւ պատերազմի
 և աւերման երկրին : Իսկ թագաւորն () Եւ-
 սաղէմի Վաղտինն (Դ) Ժողովեաց զսակաւ
 զօրսն իւր, և առաջի նոցա անկաւ ՚ի վերայ
 երեսաց իւրոց ընդդէմ արեւելից . արարին
 և զօրքն նոյնպէս . և լացին և կարդացին սու-
 Տէր սրտի մօտք . և երդուան զօրքն առաջի
 () Եւսուածոյ և առաջի թագաւորին ոչ դարձու-
 ցանել թիկունս ՚ի թշնամեաց, սյլ մեռա-
 նել յօժարութեամբ ՚ի վերայ սուրբ () Եւ-
 ղեցւոյ . և գնացին ՚ի վերայ նոցա : Եւ յոր-
 ժամ տեսին զբազմութիւն . . . նացն և
 հայեցան ՚ի սակաւութիւն իւրեանց, իջան
 դարձեալ յերկվարացն, և մոխրամած երեսօք
 արուստեցին և պաղատեցին առ Տէր, և

կազմեցան պինդ հոււատով, և դիմեցին 'ի վերայ նոցա իբրեւ զարծաւիս յերսմն կա-
քաւացիւ, և խէր (Յիսուս Քրիստոս Նստուա-
ծըն քրիստոնէից եհան հողմն միրկեալ ըզ-
հետ նոցա ընդդէմ երեսաց Նշադգեացն,
և թափէր զնոսա յերիվարացն, և դարձու-
ցանէր զնոսա 'ի փախստատ առաջի նոցա .
և նոքա կոտորէին զնոսա յանխնայ և ոչ առ-
բեցուցանէին 'ի նոցանէ : Եւ փախեան և
ցրուեցան Նշադգիքն ընդ կողմն հարաւոյ
յանապատն, և յառաւօտէ մինչեւ 'ի մութ-
նել արեգակահին ոչ դարձան 'ի նոցանէ : Եւ
պէս և 'ի վաղիւն, և մինչեւ 'ի հինգ օրն եր-
թային և գտանէին 'ի նոցանէ լքեալ 'ի սովոյ
և թաքուցեալս . և առին զամենայն ծահրու-
թիւն ռաճկաց նոցա և զկտհ և զկարասի, և
լյան և փարթամացան . և ուրսիս արար Տէր
զհաւատացեալս իւր, և 'ի համբաւս յայս ե-
բեկ զմէջս . . . նաչն : Իսկ Սալահադինն
յոյժ տակաւուք անկու 'ի Սոր, և զգեցաւ
սեռաւ, և փափեցաւ 'ի տան խաւարի աւուրս
բազումս :

Եւ 'ի այն ամի սմիրայն որ կայր 'ի Հե-
րիմն, կապածեաց 'ի Հարպայ թէ խորհե-
ցան նմա չարիս՝ սպանանել զնա . և խօսեցաւ
ընդ բրինձն (Նուսրոյ, և պահանջեաց 'ի նը-
մանէ երդումն զի մի հանցէ զնա 'ի բեր-
դէն, և կացցէ նմա 'ի հնազանդութիւն .

և երդուաւ նմա 'ի խաչն և յԱլեւտարանն ,
 Եւ ամիրայն դարձաւ 'ի Հալպայ և ապստամբ
 բեաց և եղև ընդ (Նոաքու : Իայց յետոյ զըդ
 ջացաւ բրինձն , և ստեաց երդմանն , և եբեր
 սղաչանօք զՍորբէն Կիլիկիոյ իշխանն , և գնաց
 'ի վերայ Հերմին . և ոչ ետ Տէր 'ի ձեռս նո
 րա վասն ստուծեան նորա , այլ բաղումք
 անկան 'ի զօրացն Փռանգաց և դարձաւ ա
 մնթով , և զՀերիմն դարձուցին 'ի Հալպ'
 առեալ երգումն 'ի նոցանէ :

Ի Թուին Լսորուոց ՌՆՂ (1490) և Հայոցն
 ՌԺԻ (617) , Ժողովեցան Փռանգք 'ի Պաղես
 տինէ , և գնացին 'ի վերայ Յորգանանու ի
 ջան , և սկսան շինել անդ քաղաք 'ի տեղին
 որ կոչի անդ (Յակոբայ) , զի նովաւ առցեն զ'Իա
 մասկոս : Եւ լուաւ Սալահադինն , և Ժողո
 վեաց դարձեալ զօրս և եկն 'ի 'Իամասկոս :
 Եւ զի ամիրայն Իալաքաբու որ կոչի Լրեգական
 քաղաք , որ է Իլուպօլիս , ապստամբեալ էր ,
 գնաց 'ի վերայ , և երգմամբ և սիրով և
 խոստմամբ առ զնա և զօրացաւ : Եւ գնաց 'ի
 վերայ նոր քաղաքին , զոր շինեալ էին Փռ
 ւանգք . և զօրքն Փռանգաց մինչեւ 'ի գալն
 Սալահադինն լսեցին զհամբաւ գալոյ նորա ,
 և գնացին ընդդէմ նորա և փախուցին զնա
 մինչեւ 'ի 'Իամասկոս . և եկն զօրն Սալահ
 ւաց զերկիրն : Եւ Սալահադինն քաջալե-

րեալ ելաւ զհետ նոցա, և կալաւ 'ի նոցանէ հարիւր Փրեր. և դարձեալ սրտապնդեալ չոգաւ 'ի վերայ քաղաքին զոր շինէին՝ և կալաւ 'ի նոցանէ հարիւր Փրեր, և պաշարեաց զքաղաքն և յաղթեաց նոցա, և ընկէց հուր 'ի քաղաքն և սկսաւ այրիլ. և կային անդ հինգ հարիւր Փրեր Սեստրաւն⁽¹⁾ իւրեանց: Եւ նորա յորժամ տեսին թէ պարտեցան և յաղթեցան, ընկեցին զանձինս 'ի հուրն և 'ի գետն՝ զի մի անկցին 'ի ձեռս . . . նացն և զմնացեալն 'ի նոցանէ կոտորեաց Սալա հադինն:

Ի Թուին Մորուոյ Ռուս (1491) և Հայուցըն Ոճը (618), մեռաւ Թագաւորն (Հուսաց Սանիլն՝ Թագաւորեալ ամս երեսուն և եւթն, և առ զԹագաւորութիւնն Մլէքս (Բ) որդի նորա ամաց երկոտասանից. և երկոտասան իշխան կարգաւորէին զԹագաւորութիւնն: Եւ մայր նորա եղև հաւատաւոր, բայց ընդ ձեռամբ ունէր զտունս գանձուցըն. և յետոյ անկաւ 'ի պռունկութիւն ընդ մի յիշխանացն երկոտասանից, և յայտնեցաւ գործն, և խորհեցան մետասան իշխանքն սպանանել զմայրն և զորդին, և դնել Թագաւոր զդուստր Սանիլին, որ էր յառաւ:

(1) Մէսոք նշանակէ ըստ հին գաղղիերէն լեզուին՝ գլխաւոր, պետ կամ տէր, որով իմանի գլուխն կամ կառավարն կարգի Տաճարակահաց որք Ֆրիք կոչէին:

ջին կնաջէն յորինաւորէն, և ոչ կարացին: Եւ լուան մայրն և որդին, և ջանացին ըմբռնել զնոսա. և փախեսն մետաքան իշխանքն յեկեղեցին մեծ. և զեւթն օր կալաւ ամբօխ զքաղաքն, և սկսան ծեծել զեկեղեցին փելիկոնաւն⁽¹⁾. և յետ եւթն ուսուր էառ ըզնոսա յերաջիսի Պատրիարքն, և եհան յեկեղեցւոյն և տալու յարքունիան, զի կայցեն ՚ի խաղաղութեան և յանհոգութեան, զի առեալ էր երգումն ՚ի նոցանէ: Իսկ թագաւորն և մայրն ատեցին երդմանն և հանին զաչս նոցա: Եւ բարկացաւ Պատրիարքն Թէոփորոս (Թէոփոս) անուն և անէծ զքաղաքն, և ինքն ելաւ և դնաց ՚ի քաղաքէն. և անտաւթեամբ սորար անիծելով զքաղաքն և զանիւղան. որ և ութ ամիս պատաւրադ ոչ մատեաւ ՚ի նմա, և մեռեալ ոչ հաղորդեցաւ և թաղեցաւ:

Ի թուին Եսթրուոց ԹՆՂԲ (1492) և Հայեցին ՈԺԹ (619), եղեւ պատերազմ ընդ սուլտանն և ընդ Երրադինն ընդ տէրն Հայսն. քէփոյ և Վեանոյ, զի առեաց Երրադինն ըզգուսորն սուլտանայ որ էր կին նորա, և յուսացաւ ՚ի Սալահադինն: Եւ սուլտանն չոգաւ քակեաց զՎեսուն. և ելեալ Սալահադինն ընդդէմ սուլտանայ առնուլ զվրէժ Երրադ-

(1) Փէլիկոն կամ Փիլիսոն, ե գործի պատերազմական, զով ձգէին զմեծամեծ քարինս ՚ի կործանել զգարիսպս քաղաքաց:

նին , և Հատան ամիրայն իմաստուն բանիւք արար խաղաղութիւն . և ոչ կռուեցան , և դարձան խաղաղութեամբ 'ի տեղիս իւրեանց :

Ի սոյն ամի ամիրայն Սուլայի և Խառա նայ ապստամբեաց 'ի Սուլայի և հնազանդեցաւ Սալահադինին , և այսու պատճառաւ եղեւ Սիջագետք Սալահադինին . զի ժողովեցան Սուլայի և ոչ իշխեցին կռուել ընդ Սալահադինին , և հնազանդեցան նմա . և գընաց Սալահադինն և էառ զԻմիթ , և ետ ըզնա Երրադինն զի խոստացեալ էր նմա :

Ի թուին Նսրուոց Ռեւթ (1493) և Հայոց Ռի (620), մեռաւ Սելիք Սալահադինն 'ի տեղն Սալայ . մեռաւ և Սեփադինն տեղն Սուլայ , և տուաւ Հալպ և Սուլ ազգին Սեփադինին . և Նսրադինն ետ զՀալպ եղբօր իւրում , և էառ 'ի նմանէ զՍնճարն :

Ի թուին Նսրուոց Ռեւր (1494) և Հայոց Ռիս (621) Նիգրոնիկոսն անօրէն սպանողն պարոն Ստեփանէի , որ շրջեցաւ չարութեամբ 'ի տեղիս տեղիս , եմուտ պիմ խաբէութեամբ 'ի Կոստանդինուպօլիս , որպէս թէ գնաց 'ի հնազանդութիւն և 'ի խնամակալութիւն թագաւորին տղայոյ . և ասքս յայանի արար զչար կամսն չարածերն այն , և հալածեաց զՓռանդան զոր եգիտ 'ի քաղաքին . և խեղդեաց 'ի ծովն զմայրն և զաղայն իւր , և սպան հազար այր յիշխանացն Յունաց ,

և չորեքասան հազար գիւղ և վանք տա-
րեաց 'ի (Յունաց . և առ զինն լ'էքսին իւր
'ի կնուծիւն . հալածեաց զՓռանդան զոր ե-
գիտ 'ի քաղաքին և 'ի գաւառին , և ինքն
Թագաւորեաց : Եւ խորհեցաւ սպանանել
զՓսիկոս ⁽¹⁾ իշխանն մեծ , որ էր յազգէ Թա-
գաւորացն , և առաքեաց կոչեաց զնա . և
ոչ կամեցաւ գնալ , զի ազդեցաւ նմա խոր-
հուրդ Թագաւորին : Եւ Թագաւորն առա-
քեաց զգորտգլուխն իւր բերել զնա . և նա
քամեաց զԹուրն և եհար զգորտպետն և
սպան զնա : Եւ ինքն երթայր յեկեղեցին ,
և սուրն արիւնոտ 'ի ձեռին իւրում և աղա-
ղակէր . « Տեսէք և լուարուք ազգք և հա-
սակք ամենայն , զի ջնջել կամի լ'նդրոնիկոս
զԹագաւորութիւնս (Յունաց : » Եւ լուան
զայս , և ժողովեցան յեկեղեցին իշխանք և
զինուորք և ամբոխ քաղաքին , և ամենեքեան
խոցեալ էին յ'նդրոնիկեայ և բարկութեամբ
կային ընդ նմա . և ասացին ցՓսիկն (ց'տա-
հակն) . « Թագաւորեա դու 'ի վերայ մեր , և
անցցէ մերիկա այս : » Եւ փութացուցանէին
զՓատրիարքն օծել զնա Թագաւոր . և քա-
րողեցաւ ընդ քաղաքն : Եւ լուաւ լ'նդրո-
նիկոս և եմուտ 'ի նաւ և փախեաւ . և հա-
սեալ նմա դարձուցին . և 'ի բերելն պատառ-

(1) Այն է Իսահակ Բ Անպեղոս կոչեցեալ , զի որդի
էր Անդրոնիկոսի Անգեղոսի :

պատուռ կոտորէին զնա, և բերեալ 'ի քաղաքն աքեցին զնա հրով 'ի Թուին (Նարեկոց ԲՆԷ (1497) :

Իսկ 'ի Թուին (Նարեկոց ԲՆԷԳ (1493) և Հայոցն ՌԻԳ (623), իշաւ՝ Սարահադինն և տմենայն ամիրայքն միջագետաց 'ի վերոյ Քարաբոյ⁽¹⁾ . և ժողովեցան Փռանկք, և գընաղին փախուլին զնոսա և ամրացուցին ըզքաղաքն :

Ի սոյն ամի Թագաւորն (Նրուսահէմի Պաղաինն (Գ) անկաւ 'ի ցաւս Գողութեան, և արար իւր փոխանորդ զքորորդին իւր տղայ, տսէին և նմո Պաղաին . և յետ սակաւ աւուրց մեռաւ, և Թագաւորեաց տղայ Պաղաինն :

Ի սոյն տմի գնաց Սարահադինն 'ի Սուփարկինն և առ զնա . և դարձեալ գնաց 'ի Սուլ, և ոչ կարաց առնուլ զնա . բայց յայժմնեղեաց զնոսա, մինչեւ երգուան նմա որ

(1) Քարաբէ քերէկքաղաքն՝ յարեւելից Նրուսահէմի յայնկոյս Յորդանանու . յորում կային առաջագոյն հասուածք 'ի Հայոց : որպէս ցուցանեն ցարգ Յոյն բնակիչք տեղոյն զէկեղեցիս իւրեանց որ էր Հայոց . և բազումք իսկ 'ի Յաւնաց խոստովանին ցարգ եթէ նախահարք իւրեանց էին Հայ աղչաւ և աղա յարեալ 'ի յունական եկեղեցին : ԳՅ 'ի գրատան սուրբ Յսկորայ Յայմաւոր ձեռագիր յիշատակ աւարեալ լեւոնի Եպիսկոպի Արեւիկայ՝ եկեղեցւոյն Քերէկոյ 'ի Թուին Հայոց 22թ : Առ եկեալ Ռուբէն Բ իշխան Արիւկիս յամի 1181 . առ զգուտար Ռենայգայ առ Հագիւտն Փքաւնդ իշխանին : Ս՝բառ . յեր 103 :

տան նմա հեծել և կացցեն 'ի հնազանդութիւն:

Եւ 'ի նոյն ամի մեռան 'Լորադինն և Խուդբադինն (1) տէրն 'Աթայ և 'Կրտնայ, որ էին տղգահոսնք միմեանց յ'Լթուխեաց անտի. զի բազում եկեղեցիս քակեաց 'Լորադինն 'ի յ'Աթ, վասն որոյ և հարաւ բարկութեամբ 'ի Տեառնէ, և էառ զիշխանութիւնն հարձորդին իւր Խուդբադինն (2), և զ'Կրտինն էառ Հասամադինն որդին Խուդբադինն: Եւ 'ի մեռանելն 'Լորադինն, Սւմըդդինն տէրն Բալուայ էառ զԽարթբերդ: Եւ յայսմ ժամանակի մեռաւ ամիր 'Կրտնն տէրն Խլաթայ, որ էր այր բարեմիտ և ողորմած սռազքատս և կարօտեալս, և բազում դիւրութիւնս առնէր եկեղեցեաց և քրիստոնէից. և յետ մահուան սորա էառ զտեղինորա Բահտամուր (Պէք-թիմուր) ծառայն իւր:

Եւ 'ի սոյն ժամանակս բրինձն 'Նուաքոյ արար սէր ընդ 'Սալահադինն, և նենգիւ որսաց զ'Կրտէն զտէրն Լիլիկիոյ, և ըմբռնեաց զնա և եղ 'ի բանտի. և եմուա 'ի Լիլիկիոս

(1) Քոթայ-էտտին Էլ-Կազի որդի էր Ղէճմ-էտտին Ալեայ որդւայ Դիմուրտաշայ՝ Ուգարիս իշխան Մերտինայ և Մուփարկինայ:

(2) Իմա՝ զԱթթն էառ մեռ Խուդբադին հարձորդի Նուրէտտին:

և յամեաց ամառն մի բովանդակ, և ոչինչ կարաց առնել նմա, զի պարոն | եւոն եղբայր նորա իմաստապէս վարէր զիշխանութիւն երկրին: |;Է բրինձն եւ ամօթով յերկրէն. բայց յետոյ տուին կամաւ իւրեանց ոսկի և զթիւն և զլ'տանա, և հանին 'ի բանտէ զՌոբէն. որ և յետ այնորիկ առին զտեղիս իւրեանց և արհամարհեցին զբրինձն (1):

(Յայսմ ժամանակի եղեւ պատերազմ 'ի մէջ Թուրքաց և Քրդաց, և յերկարեաց շմորն զամս ութ զկնի միմեանց. և էր պատճառն այսպիսի: Թուրքմանքդ որ խորանօք (2) և բացօթեայք շրջին, և զձմեռնային յեղանակն գային խորանօք իւրեանց 'ի կողմն հաւառոյ սակս կակղութեան օգոյն, և զամառնային ժամանակն ելանէին 'ի կողմն հիւսիսոյ վասն բարեխառն և անխորշակ օգոյն. և 'ի գնայն և 'ի դառնայն գաղանային զնոսա Քրդերն և զօրանային: |;Է յայսմ ամի գը-

(1) Սմբատ ասե(յեր. 104) եթէ Ռոբէն առ 'ի հաճել զդեղեութիւն իւր եկեալ յ(Նստիօք, ձերբակալ լեալ յիշխանէն արկաւ 'ի բանտ. որ և ազդ արարեալ առ Բակուրան քեռի իւր՝ տէրն Պապեռոնի, առաքեցաւ մարն Ռոբէնի ձեալ 'ի պատանգի փոխանակ որդւոյն՝ մինչեւ հաստուացէ ըզփրկանս իւր. և կտրեաց, ասէ, Ռոբէն գին անձին իւրոյ և ետ զՍարուանդիբարն, զթիւն և զձկերն և հազար դահեկան ոսկի: Եւ եղեւ այս 'ի Թուին Հայոց ՈԼԴ (1185): — Վարդան. յեր. 174: Միք. Չամչեան. Հտ. Գ. յեր. 141:

(2) Յօրինակիս խաղաղութիւն:

տին երկու հարիւր Քուրդ գարանեալ յերկիրն Շպղթնայ վասն մնասու, և օպանին ըզնոսա . և վասն այսորիկ ժողովեցան տասն հազար Քուրդ, և թուրքմանքն կրկին քան զնոսա, և եղեւ կռիւ մեծ յերկիրն Շպղթնայ, և յաղթեցաւ Քուրդն և իսպառ կոտորեցան : Եւ յետ այսորիկ ձայն ետուէն գար ձեալ ազգն Քրդաց, և ժողովեցան 'ի կողմանցն Ս'ծբնայ և 'ի Տաւաւգնայ երեսուն հազար, նոյնպէս և թուրքմանքն առանց թուոյ . և կռուեցան մերձ Ս'ծբնայ, և գար ձեալ զօրացաւ թուրքմանն և կոտորեցին զՔուրդն հարուածս մեծամեծս յոյժ, և իսպառ սատակեցին զնոսա . և գնացին առին զբանակետիս նոցա : Եւ վասն այսորիկ հատաւ ազգն Քրդաց 'ի Սիջագետաց . քանզի սա կաւ զերծեալք անկան յերկիրն Նիլիկեցւոց և յամուր տեղիս ուրեք ուրեք :

Իսայց քրիստոնէից ոչ մեղանչէին թուրքմանքն, մինչեւ գտան զոմանս Քրդեր թաւ գուցեալ 'ի տունս քրիստոնէից, և այսուպատճառաւ սկսան նեղել զքրիստոնեայն 'ի տեղիս տեղիս : Եւ էառ թուրքմանն զԼրապթիլն և զԹլլաթմէ (1) . կոտորէին և վա-

(1) Ապուլթարաճ՝ որ 'ի Քրոնիկոնի իւրում (յեր. 406) հետեւի ստորական բնագրին Միխայելի, փոխանակ անյայտ բառիցս Արաթիլ և Թլլաթմէ ունի՝ կարողէք և Թլլաթմէ, որք էին մենաստանք երկու, զորս առեալ թուրքաց պրեթին և զղիթնաւորսն 'ի սուր հանին :

ճառէին զքրիստոնեայսն, մինչեւ ամենայն
ամիրայքն ոկսան զգուշանալ երկրի իւրեանց:

Ի Թուին (Նորուոց ԹՆՂԸ (1498) և Հայոցն
ՈՒԵ (625). Ժողովեցաւ Սալահադինն ամենայն
հնազանդելովք իւրովք՝ Լիւպտացօք, Լիւ-
թուրացօք, Սիլվադետօք, և խաղաց գնաց ՚ի
վերայ Փռանդին մերձ ՚ի Տաքարիա ⁽¹⁾: Լիւ-
եքն Փռանդքն և Թագաւորն Լըուսաղէմի
ընդգէմ նոցա, և յիշեցաւ մեղք քրիստո-
նէից առաջի Տեառն, և քննեցաւ յարդար
իրաւանց նորա, և եզեւ հօրսւած և բար-
կուծիւն ՚ի Տեառնէ ՚ի վերայ Փռանդաց:
Լիւ զօրացան Լիւպպիքն և կոտորեցին և
արկին ՚ի սուր սուսերի իւրեանց զՎրիստո-
սասէր զօրքն Փռանդայ. և կալան զԹագա-
ւորն Լըուսաղէմի և զամենայն Փրերսն, և

(1) Յաւուրց անտի պրքային Երուսաղէմի Պաղտի գոգն
կոչեցելոյ. կռեալ էին Ֆռանդք գաշինս ուխտի ընդ Սալա-
հտտին. զոր Ռինադտ տը Շադիյեօն իշխանն քերեկոյ աւե-
րեայ՝ ասպատակելով զկարաւան սևիտաւորացն Մահմետա-
կոնայ որ երթային ՚ի Մէքքա. վասն որոյ և Սալահտտին
հրամանս արձակեաց յԵգիպտոս, յԱսորիս և ՚ի Սիլվադետո
Ժողովիլ ամենայն իսլամաց ընդ գրօշու սրբազան պատերազ-
մին: Եւ Սալահտտին արշաւեաց բանակաւ իւրով ՚ի Տիբե-
րիս և առ զայն ուր հասեալ Այս տը Լուսինիսն Թագաւորն
Երուսաղէմի հանգերձ իշխանօք, վտանդեալ ՚ի պատերազ-
մին անկաւ ՚ի ձեռս Թշամեաց, գերեցաւ և խաչն սուրբ:
Իսկ Ռեմանս կոմս Տրապօլսի նախ քան զպարտել քրի-
ստոնէից՝ փախուտ ետ ՚ի պատերազմէն, և զկնի սակաւու
մեռաւ յուսահատութեամբ: Վարդան, յեր. 177:

երկու ուրախութիւն մեծ թիւը քաղ ազգին ։
 Բայ նախ քան զպատերազմին փախեալ
 կոմսն Տրապօլեայ , և զնա ասե՛ն պատճառ
 քրիստոնէից կործանման , զի բանա եղեալ էր
 յառաջագոյն ընդ . . . ոն ։ Իսկ Սալահա
 դինն էառ գՏաբարիա , և կոտորեաց և ա
 ւերեաց զնա . և ոսպն ձեռօք իւրովք բզ
 ինադոն զբրինձն Լնտաբոյ և երեք հարիւր
 Փրեր , և լուացաւ արեամբ նոցա . և ապա
 գնաց 'ի յԼքայ , և իշխանքն որ կային անդ ,
 փախեան նաւով 'ի Սուր . և էառ զԼքայ ,
 և էառ գերի բալու՛մ յոյժ ։ Եւ կեսարիա
 և Նազարէթ և Յոպպէ թողին զքաղաքն ,
 և դիւրաւ տիրեաց 'ի վերայ նոցա Սալահա
 դինն ։ Եւ ոչ որ կարէ պատմել զնախատինսն
 քրիստոնէից՝ զթուք եւ զանհարուծիւն
 . . . նացն ։

Իսկ Սալահադինն գնաց 'ի յԵփսայն և եր
 գուաւ նոցա թողուլ զնոսա կենդանւոյն ուր
 և կամիցին գնալ ։ Եւ եր նոցա զթագաւորն
 Երուսաղէմի , և առ զքաղաքն . և բնակիւքն
 առին զթագաւորն և գնացին 'ի Սուր ։ Եւ
 ապա ելեալ Սալահադինն 'ի վերայ Երուսա
 ղէմի , և աւուրս ինչ պաշարեաց զնա . և զի
 ոչ գոյր նոցա ուստեք ակնկալուծիւն , խոր
 հեցան տալ զքաղաքն . և կտրեաց Սալահա
 դինն գինա բնակչաց քաղաքին դահեկանս
 տան , զի տացեն նմա ըստ գլուխ և եր

Թիցեն յո և կամիցին (1) : Եւ արարին այնպէս , և ետուն զքաղաքն . և որ ոչ կարաց զնել զանձն իւր , մնաց անդէն 'ի ծառացութեան : Եւ ոչ ոք էր բաւական ժուժալ արտասուացն զոր հեղուին քրիտոնեայքն յեւանելն յաստուածընկալ քաղաքէն . և որ մընացին 'ի տեղն՝ էին թռուլ քտան հազար արբ և կանայք . և 'ի նոցանէ չորս հազար ծերս և պառաւունս ազատեաց Սալահադինն , և եօթն հազար տղայս արու և էգ բաժանեաց զօրաց իւրոյ . և հինգ հազար երիտասարդս տուաքեաց 'ի Սար գործել աղիւս 'ի շինութիւն տաքուպաց , և հինգ հազար եթոզ յարուսաղէմ շինել զպարիսպնորս : Եւ զՏաճարն լուացին արեամբ քրիտոնէից , և դարձեալ լուացին վարդաջուլ : և եդին սահման ոչ մտանել 'ի նա քրիստունէից , և որ մտանէ՝ մեռանի : Եւ արար լուտաւարն Յարութեան ընդ հարկաւ , զի որ մտանէ՝ տացէ կորմիր մի : Եւ դարձաւ գլխաց Սալահադինն 'ի վերայ Սրոյ (Տիւրոս) : Եւ եկն յաւուրսն յայնսիկ կոմս մի Սարգիսանուն (2) , ոյք հզօր և իմաստուն , և 'ի ձեռն

(1) Վարդան տե՛՛ յարուայ որո գահեկանս տան և յիգաց՝ հինգ . յիւր . 177 :

(2) Մարքիզն ոչ է անուն մարդոյ՝ այլ պատուոյ , և կոչէր ինքն Գանրաւոյ աջ Մանթերրա , որոյ հայրն 'ի բանախկայք 'ի Դամասկոս :

Նորա փրկեցաւ Սուր: Եւ Սալահադինն գնաց
և էառ զՍայդա և զՊէրութն և զՂէպէլն
և զԹպնին, և տիրեաց նոցա:

Ի Թուին Լսորուոյ ՌՇ (1500) և Հայոցն
ՌԻԵ (627), էառ Սալահադինն զՇաւպար և
զԲարաք որ ՚ի վերայ ծովուն ⁽¹⁾. և գտան ՚ի
Բարաք քարայր մի մեծ յոյժ՝ լցեալ թերա-
պարզ արծաթով, որ հալ մի պակաս էր առ
՚ի սրբել զնա ամենեւին, և ոչ կարացին ՚ի
պէտս առնուլ զնա, և ոչ գտաւ արուես-
տաւոր այնպիսի որ գիտէր զհանգամանս նա-
րա: Եւ անտի դարձաւ և եկն և էտռ զՍա-
տիկն և զՂէպէլէ և զԵհուենն և զՊաղրաս
և զԴարպասին:

Եւ ՚ի սոյն ամի որդին Խլիճ ապանայ ժողո-
վեաց զօր պատերազմել ընդ հօրն. զի Հա-
սան զօրապետն սուլտանայ զայրացուցեալ
էր զսուլտանն ՚ի վերայ որդւոյն. և յորժամ
կամէին դիպիլ միմեանց պատերազմաւ, յար-
համ շահն փեսայ սուլտանին, տէրն Եզնկա-
յին, անցաւ ՚ի մէջ և արար խաղաղութիւն.
և բազումք որ ընդ որդւոյն էին, ամաչեցին
՚ի ծերութենէ սուլտանին, և խափանեցաւ
սրտերազմն. բայց յետոյ սուլտանն կոտո-
րեաց ՚ի Թուրքէն որ միաբանեալ էին ընդ

(1) Քերեկ է անդր քան զմեռեալ ծով. իսկ Շաւպար ՚ի
հարաւոյ նորա: Զայսոսիկ քաղաքս ոչ Սալահադին՝ այլ Մա-
լէք—Ատէլ եղբայր նորա սուր ասէ Իպն—Ալադիր:

որդւոյն՝ չորս հազար անձինս, և զՀասան զօրապետն սպանին (Թուրքն : Էւ 'ի նոյն ա մի տիրեաց (Ելտինոյ մի 'ի յորդւոցն սուլտանայ, որում անուէն էր Խայսր շահ Էջադին (1) :

Ի Թուին Էսորւոց Ռէս (1501) և Հայոցն Ռիւ (628), շարժեցաւ տուէնն Փռանգաց, և եկին ընդ ծով առանց Թագաւորի բազմու թիւն ազգաց յոյժ, և իջան 'ի վերայ Էքայոյ, և սլատերազմեցան ընդ քաղսքն, և ոչ կարէին առնուլ զնա, զի կային անդ հարիւր հազար պատերազմող. և Սալահադինն ոչ իշխէր սլատերազմիլ ընդ նոսա : Էւ շինեցին Փռանգքն տուէնս բազումս և եկեղեցիս և չորս հազար քաղաքս : Յետոյ եկն և Թագաւորն Էլամանաց 'ի վերայ Կոստանդինուպօլսի և սլատերազմեցաւ ընդ նոսա, և ապա յետոյ արար ընդ նոսա սէր, և անց յայսկոյս. և եկին ընդ անջուր և ընդ դժուար ճանապարհ առաջնորդու թեամբ Յունաց, և կուտեցան 'ի վերայ Թուրքմանք և կոտորեցին զբազումս : Էւ սուլտանն արար սէր, և եւոնոցս ճանապարհ, և եկին 'ի Սելեւկիս. և անդ Թագաւորն նոցա խեղդեցաւ 'ի գետն, և բերաւ մարմին նորա Ղնուաք (2) : Յետոյ

(1) Խայսրշահ—Ազադին. այն է Մոհաքէտափն Բայապէր—Շահ, էր որդի Խլիւճ—ապանայ Բ :

(2) Փրետերիկոս Ա Պարպարոսսս կոչեցեալ, որ 'ի լոյսա-

եկին երկու թագաւոր այլ⁽¹⁾ և գնացին յԱբայ՝ և առին գերի բաղում. և ապա խնդրեցին ՚ի Սալահադնէն փոխել զծառայան որի ՚ի Ռամասկոս զՓռանգոն՝ ընդ ծառայան զոր նա քա ունէին. և Սալահադինն ոչ կամեցաւ. Եւ ապա հանին Փռանգքն քսան և հինգ հազար ծառայս և կոտորեցին, և կուտեցին ՚ի վերայ միմեանց, և արարին ՚ի վերայ աղօթս՝ որպէս և արար Սալահադինն. և եդին զքորորդին Լնկլիթեր (Լնգղիոյ)⁽²⁾ թագաւորին կոմս Լաբայոյ, և արարին խաղաղութիւն ընդ Սալահադնին. զի եհաս համբաւ ինչ յերկրէն իւրեանց և դարձան և գնացին. Եւ Սալահադինն շինեաց զպարիսպն Նրուսաղէմի ամրագոյն քան զառաջինն:

Ի թուին Լսորւոց ՌՇԲ (1502) և Հայոց

նախ ՚ի գետն Սելեւկիոյ, այն է Կէօս—սոս. հեղձաւ յամի 1190: Ներսէս լամբրոնացի: — Հարայարողն Սամուէլ: — Վարդան, յեր. 179:

(1) Այլ Լուսինիան ազատեալ ՚ի գերութենէ, հակառակ երգմանն զոր ետ Սալահադնին, երթեալ պաշարէ զՊողոմայիդ. Յայնմ միջոցի հասին յԵւրոպիոյ նոր խաչակիրք Տանիմարգայիք, Անգղիայիք, Ֆրամանտք, յորո կային արք իշխանաւորք և արքեպիսկոպոսն Գանդորքերի: Հռակ ապա հասին անդ և փրկւպոս արքայ Գաղղիոյ և Ռիշարտ թագաւոր Անգղիոյ: Վարդան, յեր. 179: Տես զընդարձակ պարագայս առման քաղաքին. ՚ի պատմութեան խաչակրաց Միշտի. Հո. Բ. Գլ. 8:

(2) Հենրի տը Համբաներ, որ ընտրեցաւ ապա թագաւոր Երուսաղէմի յամի 1192, և նստէր ՚ի Պողոմայիք (Աքեա):

ՈՒԹ (629), եղեւ հալածական յորդւոց իւրոց խլիճ առլան, և ժողովեցին զնա Կօնստնիքն (Խլոնիացիք) առ իւրեանս . և աւագ որդի նորա ամբարձ զգլուխ իւր յԱղսարայն (1), և անհամբեր եղեալ հայրն ժողովեաց ըստ կարի զօրս գնալ 'ի վերայ որդւոյն, և 'ի ճանապարհին հիւանդացաւ և մեռաւ, և դարձուցին զնա 'ի Կօնն : Եւ էր ընդ նմա որդի մի կրտսեր, զոր եգին 'ի տեղի հօրն . և խլիճ առլան մեռաւ 'ի Թուին Ասորւոց ՌՇԴ (1504), Թագաւորեալ ամս երեսուն և ութ, և մնաց Թագաւորութիւնն երկուտասան որդւոց իւրոց :

Իսկ 'ի Թուին Ասորւոց ՌՇԵ (1505) և Հայոց ՈԼԱ (631), մեռաւ և Սալահադինն 'ի Ղամասկոս, և եթող քսան և երեք որդի (2), որ և զաւագ որդին կացոյց 'ի Ղամասկոս և զերկրորդն 'ի Սըր, և զերրորդն 'ի Հալպ . և անուանեաց զնոսա Թագաւորս և սուլտանս, և զայսն ընդ ձեռամբ նոցա (3) : Եւ կայր եղբայր նմա Սելիք (Ետլ (Սալէք Ատէլ) անուանեալ և ետ նմա զՍուհա և զԽառան

(1) Աւագ որդի խլիճ առլանայ էր Բաթալ-էտտին Մալէք Սալէհ, որ տիրեաց Մեկեօնի, Կեսարիոյ և Կողոնիոյ :

(2) Սալահադին եթող եւթն և տասն որդիս և եթ, և դուստր մի :

(3) Մալէք Աթալ սուլտանացաւ 'ի Ղամասկոս, տիրելով և Պաղեստինի . երկրորդն Մալէք-Ագղ յԵգիպտոս . երրորդն Մալէք-Դահեր 'ի Հալպ :

և զՍուփարկին և զՍամուսադ և զԿլճպար,
 և զՔարաք և զՀաւպաք, և զայս հոգացաւ
 մօտ 'ի կատարած կենաց իւրոց : Իսկ Սալայ
 տէրն ⁽¹⁾ արար միաբանութիւն ընդ եղբարսն
 իւր ընդ տէրն Ղզիրոյ և ընդ տէրն Սերտի
 նայ և ընդ տէրն Ուաղայ և ընդ Սնճարայ,
 և եկն նորօք առնուլ զԽառան . և հիւան
 գացաւ 'ի ճանապարհին և դարձաւ 'ի Սօ
 սրլ, և այլքն ցրուեցան : Եւ Սեւք (Յետին
 գնաց և էառ զՍճբին և զՍաղա և զՍա
 պուրն, և այլ ամիրայքն հնազանդեցան նմա
 որպէս և եղբօր իւրում Սալահադինին : Եւ
 գնաց Սեւք (Յետին 'ի կողմանս Հայոց 'ի
 Խլաթ, և ոչ կարաց առնուլ զնա, և դար
 ձաւ : Եւ 'ի նոյն տարւոյ մեռաւ Մշադինն
 (Մզգ—էտտին) տէրն Սալայ և առ զտեղի
 նորա Նորադին որդին իւր :

Յայսմ ամի Սեւն քաջ և անուանի իշ
 խանն Հայոց ըմբռնեաց զՔրինձն Մնտաքոյ
 (Պոէմնտ), և արկ զնա 'ի չարչարանս՝ փոխա
 րինել նմա զչարչարանս եղբօր իւրոյ Ռօբի
 նոյ : Եւ եկն կոմսն Մքայոյ Սիր Հեռի (Հեն
 րի), մեծաւ աղաչանօք թափեաց զՔրինձն և
 առաքեաց յՄնտաք ⁽²⁾ : Եւ ինքն արիագոյնն
 Սեւն տիրեաց եւթանասուն և երկու բեր-

(1) Ազգ—էտտին Մառու՝ Թոռն Զանգեայ :

(2) Մմբատ, Եր. 108:—Միշտ, Դաւիթ-Բէն խալիլայ,
 Հա. Բ. Գլ. 9. Եր. 178 :

դի , էր զոր նախնիքն իւր կալեալ էին և էր զոր ինքն էառ 'ի (Զու.նաց և 'ի Թուրքաց) : Լանկաւ ահ և երկիւղ նորա 'ի վերայ ամենայն ազգաց սահմանակցաց աշխարհին իւրոյ : Լստալաւ ինեցան 'ի նա որդիքն սուլտանայ . և եկն առ նա 'ի հնազանդութիւն Սելիքն (Բլասթին (Բլպիսթան) որ տիրէր վերադոյն աշխարհացն . և ել մեծն Սելուն և էառ բերդ մի մերձ Կեսարիոյ և ետ նմա :

Իսկ Թագաւորն Սորայ Սելիք Սելիքն եկն 'ի Վամասկոս 'ի վերայ եղբօրն (Ֆատալայ), և գնաց հօրեղբայրն Սելիք (Ետլն առնել խաղաղութիւն 'ի մէջ նոցա , և արար նենգութիւն մեծ , զի դեղեաց զՍելիք Սելիքն , որ և ընդ հասանելն 'ի Սոր մեռաւ . և առ զԼազիպտոս 'ի յինքն և զՍելիք Սալէհն խաբեաց թէ՛ « Գնա կացիր խաղաղութեամբ 'ի հանդարտագոյն վայրսն 'ի Սամուսատ և 'ի յԱռհա և 'ի Խառան և յԱաղա , և ես կացից ընդդէմ Փռանգին և այլոց ազգաց : » Լա հաւանեցաւ նմա և ասէ . « Լից զգանձ հօր իմոյ և գնացից . և դու կալ զՎամասկոս : » Լա նա ասաց . « Լրի գնա , և ես զամենն բառնամ և առ քեզ յղարկեմ : » Լա ել և գնաց 'ի յԱաղա և ոչ ընկալան և ոչ յԱռհա և ոչ յայլսն . և գնացեալ 'ի Սամուսատ , և զայն ետուն 'ի ձեռս նորա , զի այնպէս էր պատուիրեալ ծածկաբար : Լա Սելիք (Ետլն

չըջեալ և տեսեալ զտունս գանձուցն Սալս-
հադնին՝ ագահեցաւ և ոչ ետ . այլ մտեալ
'ի տուն մի լցեալ մատուտակ , և զայն ե-
բարձ քսան բեռն և մատնեհարեաց ծած-
կաբար և առաքեաց առ նա : Եւ յորժամ
եսես (Ս)եղիք Սալէհ) ղխաբէութիւնն, խոցե-
ցու անմխիթար և ամաչեաց յոյժ . այլ ոչ
էր ձեռնհաս առնել նմա ինչ , և ընկէց զդա-
տաստանն յԱստուած որ յամենայնի բաւա-
կան է հատուցանել :

Իսկ պարոնն ի եւոն որդին Ստեփանէ օր
ըստ օրէ երթայր և զօրանայր Աստուծով յա-
ջողեալ և յամենեցունց փառաւորեսլ . և
յայնժամ յորժամ տկարացոյց Աստուած
շուրջանակի զթշնամիս նորա և 'ի կոր կոր-
ծանեաց զամենայն հակառակորդս նորա ,
տիրեաց նա լիով երկուց Արիկէից լերամբք
և դաշտօք , քաղաքօք և ամրական դղեկօք .
և առ քաջութեամբ իւրով և զհասարակն
Սուրացւոց և մասունս ոչ սակաւս յերկրորդ
Կապադոկացւոց , յԱրրորդ Հայոց , զոր ու
մանք Առաջին անուանեն Հայք . գրաւեաց
ընդ իւրով իշխանութեամբ և յԱսորեստա-
նեաց գաւառաց : Եւ ցուցաւ ինքնագլուխ
և ճոխ իշխանութեամբ , զի ոչ ոք տիրէր 'ի
վերայ նորա . և համբաւ սրիութեան նորա
թուլացուցանէր զիլս անօրինաց և պարզէր
զերեսս քրիստոնէից և ընդ խնդութեամբ

և ուրախութեամբ, վասն որոյ փութային պատուել զնա թագիւ, թագաւորն Յունաց վասն պատճառին՝ զի թերեւս հնար լիցի նուաւ յաղթել թուրքացն որ բռնացեալ կալան զիշխանութիւն նորա. իսկ թագաւորն Փռանգաց վասն դաշանց սիրոյն զոր ունէին ընդ Հայք ուխտուք ՚ի հին ժամանակաց, և վասն այսորիկ երկոքին առաքեցին նմա թագ ոսկիակազմ, և պսակեցին զնա յաղթութեան պսակաւն ըստ վայելման և պատշաճի արժանաւորութեան իւրում (1): Եւ այսպէս վերստին նորոգեցաւ թագակալութիւն Արամեան զաւակին, և թագն Հայկազանց և Սենեքերիմանց եղաւ ՚ի գլուխ արժանաժառանգ զարմին Լեւոնի ՚ի ՌԻԵ (645) թուին Հայոց. այր բարի և ազատամիտ և արիական և հեղ և մեծահաւատ, որ և բազմացոյց զարդիւնս աստուածապաշտութեան, ելից վանօրայիւք և անապատաւորօք զաշխարհս իւր, և շինուածօք եկեղեցեաց, ըզմասն ազնիւ և զպարարտութիւն երկրի իւրոյ տալով նոցա և նուիրելով Աստուծոյ արձանագրութեամբ և կտակօք անլուծիւք: Եւ եր ահագին առ օտարսն և բարեմիա առ

(1) Մատթ. յեր. 108—109:—Վահրամ. յեր. 213—
Կիրակոս (յեր. 91) պատմէ հանդերձ պարագայիւք զպար.
մանս որով հաճեցաւ կայսրն Ալամանաց և պապն Հռոմէաց
պատուել զԼեւոն արքայական թագիւ:

իւրան . ահաւոր առ անիրաւեալսն և ողորմած առ որբս և արիս և առ աղքատս . և հեզ և խոնարհ առ ամենեւեան : Եւ այսպէս դրուատիւք թագաւորեալ ամս քսան երեք⁽¹⁾ հանգեալ 'ի Քրիստոս բարի անուամբ և ուղղափառ հաւատող կենցաղաւարեալ . թողլով ժառանգ թագաւորութեանն դուստր մի . Սպէլ անուն , յանձնելով զնա մեծ իշխանին Սիր Լանայ⁽²⁾ սոսկալի երդմամբ տալ զնա որդւոյ թագաւորին Սենկուաց՝ մկրտելով զնա Հայ դաւանութեամբ , զի դեռ եւրասայ էր , որոյ նենգել Լանին⁽³⁾ ըստ բնական ատելութեանն Յունաց ընդ ազգիս Հայոց , քանզի Հռոմ էր ազգաւ , խորհէր 'ի միտս յինքն առնուլ զիշխանութիւնն . վասն որոյ փութապէս 'ի խնամոցն Լստուծոյ առնու զարժանն պատուհաս , սպանալ 'ի Հաշիշեացն սակաւ ժամանակս ինչ կալեալ զպայլութիւնն : Եւ յետ նորա տուաւ նա որդւոյ բրինձին Լնտիոքու Փիլիպ անուն ,

(1) Լեւոն Բ . թագաւորեաց ամս 24 . և ամենայն ամբ իշխանութեան նորա եղև 34 , տեւեալ յամէ 1185—1219 :

(2) Սիր Ատամ էր պաշ և տէր Պաղբասայ , զորմէ ասէ Միխայէլ որպէս և Կիրակոս (յեր . 109) թէ էր ազգաւ Յոյն . և սպանեալ 'ի Հաշիշեացն՝ անց 'ի տեղի նորա Կոստանդին տէր Բարձրբերդոյ : Իսկ անուն Սենկուաց , որով նշանակի ազգն ունկաւացւոց , Թուի եթէ սխալ իցէ օրինակչաց :

(3) Յօրինակին գնի տիպին , որ յայտնի սխալ է փոխանակ գնեցր , Ատան ըստ օրում եղաք , և է . Ատան պայն :

որ տտեղութեամբ գնայր ընդ Հայոց՝ ՚ի խըրասոս հօր իւրոյ խաբեալ, և թագաւորեալ ամս երկու՝ (1) վախճան էառ ՚ի կապանս:

Եւ թերեւս կամք վերին խնամոցն տնօրէնէր և դարձուցանէր զմարդկօրէն անհաստատութիւնն և զչարաբարութիւն ոմանց՝ ի բարիս . քանզի զայն գաւազանն փոքրիկ զոր ետ լ'ստուած հայկազանց ՚ի մխիթարութիւն լըքեալ և խոնարհեալ ազգին՝ փոխան բարձրացեալ թագաւորութե՛ն նոցա, զայն ոչ կամեցաւ տալ ՚ի ձեռն օտար ազգի . վասն որոյ յետ բազում ժխորմանց և ամբոխից և վիճմանց՝ ընտրեցաւ որդին Պարոն Կոստանդեայ ՚ի թագաւորութիւն, զոր ընտրեալ էր Տէր յորովայնէ գեղեցիկ հասակաւ և բարի խորհրդով, մեծահոգի և երկայնամիտ, հեզ և հանդարտ ՚ի տիս մանկութեան . և տուաւ նմա յամուսնութիւն շառաւիղն օրհնութեան ազատուհին (2) ապէլ, անթերին ՚ի գովութենէ աստուածապաշտ և երկիւղած կնոջ, ողջախոհ և ցածուն և անզարդասէր և լռին, լիահաւատ և մեծայոյս, Քրիստոսասէր և սրբասէր, աղօթասէր, և ծերունի հանճարով ՚ի տղայութեան հասակի . և լըցաւ բանն Սաղովմոնի թէ՛ «Ի տեառնէ պատշաճի կին առն Կ . զի վայելեն նոքա ՚ի մի

(1) Արտակոս գնէ ամս չորս, յեր. 109: Իսկ Վարդան գնէ համաձայն Մխիթայելի ամս երկու . յեր. 185:

մարմին կատարիլ 'ի Վրիստոս օրինօք : Այսն որոյ սիրեաց զնոսա Տէր և Եհան 'ի միջոյ նոցա զմեքենայսն սատանայի , որ զառաջինն հակառակէր ըստ բնական իւրոյ չարութեանն . և յաջողեաց նոցա Տէր յամենայնի , և ետ նոցա ուստերս և դատերս ⁽¹⁾ : Եւ է այժմ թիւն Հայոց ՈՂԵ (695) ⁽²⁾ :

Եւ որ ինչ 'ի միջոցի աստ եղեն , և զայն ասասցուք համառօտ :

Ի ժամանակս թագաւորութեանն Հայոց Լեւոնի , յորում էր թիւն Հայոց ՈԿԵ (665) և 'ի տէրութեանն Կապադոկացւոց աշխարհին Խոսրով շահ սուլթանին ⁽³⁾ և 'ի ժամանակս Սեւէք Յետլ սուլթանին որ բռնացեալ ունէր զԵգիպտոս և զԵրուսաղէմ և զԵփեսոս և զՍիլվադետոս Եսորւոց և զԵփեսայ իշխանութիւնն , ելին զօրքն Փռանգաց յայ քայ հրամանաւ պապուն Հռոմայ , առնուլ 'ի Տաճկաց զստուածակոխ քաղաքն Երու-

(1) Կիրակոս , յեր . 110 . — Վարդան , յեր . 185—186

(2) Միւս թարգմանութիւնն աստանօք աւարտէ զպատմութիւն իւր , օրհնութիւնս մազթելով նորապսակ ամուսնացն թագաւորելոց : Իսկ որ ինչ յետ այսորիկ պատմի հանգերէ կրկնութեամբ 'ի ժամանակակից արանց : Իսկ Հայոց թիւն ՈՂԵ Թուի թէ առաջին օրինակողին իցէ , սրում համարի յաւելեալ և որ ինչ զԶապելէ և զՀեթմայ պատմի , քանզի բանք պատմութեան Միկայելի հասանէ մինչեւ ցառաջին ամ թագադրութեան Լեւոնի Բ :

(3) Կայիաթ — էտտին Բայխտարու որդի Խիւճ — Ասլանայ Բ :

սաղէմ⁽¹⁾ . զոր լուեալ զհամբաւ ելիցն նու
ցա ազգքն . . . նաց՝ սրտաբեկեալ լինէին .
իսկ որդի Սեղբ Յետլ սուլտանին գնացեալ
Երուսաղէմ քակեաց զսուրբ Սիօն՝ որ կոչ
ի մայր եկեղեցւոյ , և այլ բազում ուխտեր
և եկեղեցիք , և զՎազարեթայ եկեղեցին , և
Թողլն զսուրբ գերեզմանն Քրիստոսի (Եւ
տուծոյմերոյ) զ(Յարուծիւնն և զՎողգոթայն,
և զՎեթղահէմի եկեղեցին և զայն ամենայն,
և զպարիսպն Երուսաղէմի առ հասարակ
քակեցին⁽²⁾ : Եւ հայր նորա Սեղբ Յետլն
արարեալ ժողով ամենայն զօրաց իւրոց առ
ծովուն Տիբերական բանակեալ զտեղի առ
նոր : Եւ լուեալ Հռոմայեցի զօրացն՝ դի-

(1) Յայսմ արշաւանի գտանէր և իշխանն Կիպրոսի Լուսիսիան և Թադաւորն Ունկարիոյ Անդրեաս , որոց տեսեալ զանցալող ելա պատերազմին , առաջինն մինչ խորհէր դառնալ յետս՝ մեռաւ անդէն յԱսորիս , և երկրորդն դարձաւ լիւրիկր Թադաւորութեան իւրոյ : Յետ մեկնելոյ նոցա հասին ՚ի Պաղեստին այլ զօրք խաչակրաց , Հռանտացիք , Գաղղիացիք , Իտալացիք , և մօտն ընդ դրօշու Լէոքոլտի դքսին Ասատրիոյ , և անցին անտի նաւուք յարձակել ՚ի վերայ Տիմիաթու , յամի 1217 :

(2) Ըստ պատմութեան խաչակրաց Մալք Մոսապա-
խա որդին Մալք—Ատիլայ յետ տիրելոյ Փռանդաց Տիմիա-
թու , ՚ի դիմել նորա յԵգիպտոս յօգնութիւն եղբօր իւրոյ
Մալք—Քամելայ , չոգաւ նախ Երուսաղէմ և կարճաժեպաց
զամուրան նորա և զաշտարակն զորս Սալաէտոն շինեալ էր ,
բաց յամրոցէն Դաւթի նոյնպէս և զամրոցն որ ՚ի Թափօրական
լերին և զայլ բերդորայս որ գտանէին ՚ի Պաղեստին . իսկ
զկործանուածն եկեղեցեաց ոչ քնչ յիշատակեն :

մեցին զնալ 'ի վերայ նոցա պատերազմել .
 և որչափ սոքա մօտենային 'ի բանակն նոցա ,
 նոքա օթեւանօք մի ընդ կրօնկն դարձեալ
 հեռանային : Եւ յերկարէր այս 'ի բազում ա-
 ւուրս , մինչեւ ձանձրացեալ քրիստոնէիցն
 կամեցան յետս դառնալ՝ երկուցեալք 'ի
 խաբէութեանց նոցա . և յաղագս անծանօ-
 թութեան աշխարհին խորհեցան դառնալ
 յԱլքայ , և համակամութեամբ ամենայն զօ-
 րագլխացն խորհուրդ առեալ իջին յԱգգիպ-
 տոս . և հասեալք 'ի քաղաքն որ կոչի Տի-
 միաթ պաշարեցին զնա և 'ի նեղս արկեալ
 ընդ յերկար , մինչեւ երրորդ մասն քաղաքին
 սատակեալ լինէր 'ի սովոյ և 'ի տարածամ
 մահուանէ որ անկաւ 'ի նոսա . և ապա առին
 զքաղաքն և կոտորեցին զմնացեալսն առ հա-
 սարակ , և առին յաւարի զմթերս գանձուց
 նոցա , և լցան տա հասարակ ոսկով և ար-
 ծաթով :

Եւ յայսմ ամի մեռաւ Սելէք Յետոն . և
 որդիք նորա Սելէք Քէմէն սուլտանն Եգիպ-
 տոսի և Ալքամին ⁽¹⁾ , և սուլտանն Դամաս-
 կոսի Սուղատամն ⁽²⁾ , և այլ եղբարք նոցա

(1) Մալքե—Ալքաֆ էր եղբայր Մալքե—Քամելայ և սուլ-
 տան Միջագետաց . Կիրակոս , յեր . 111 :

(2) Անգրանիկն յորդիս Մալքե—Ատելայ՝ Մալքե—Քէմէն
 (Քամէլ) սուլտանացաւ յԵգիպտոս , երկրորդն Շէրիֆ—Իս-
 տին Մալքե—Մոագամ—Իսա , զոր պատմիչք մեր Մուղատամ

առ հասարակ արարեալ ժողով բազում և անհամար զորաց : Եւ 'ի Թուին Հայոց ՈԿՁ (666) մոին ՂԵԳԻԿԱՌԱՍ, բայց յերկիւղի լեալ ոչ իշխէին պատերազմել ընդ քրիստոնեայն . և նոյն իսկ քրիստոնեայքն իբրեւ առին զՏիմիաթն⁽¹⁾, կամեցան երթալ առնուլ և զայլ քաղաքն : Եւ էր ընդ նոսա Թագաւորն Լքայոյ Ուէտճուանն⁽²⁾ փեսայն Հայոց Թագաւորին Եւթնի և Դամիլն և Ոսպիթալն, և այլք բազումք յիւրաքանչիւր կողմանց յարեւոյց 'ի նոսա . և գնացեալ բազմութիւն զորացն բանակեցան առ ամին Եւդոս գետոյ, 'ի հարթայառակ դաշտի միում : Եւ իմացեալ . . . նազն լուծին ղկապս ջրաբուխ տեղեացն, և ելեալ ջուրն չոջապատեաց զզօրսն և Սահմատականքն յարձակեալք 'ի վերայ նետաձգութեամբ սկսան

անուանեն, եկաց իշխան Դամասկոսի . և այլք յորդոց Մալքե—Ատեւայ իշխանացան 'ի վերայ Բասարյու . Արեգ քաղաքի (Բաալքէք) : Միջագետաց, և այլն :

(1) Տիմիաթ առաւ 'ի Փռանգաց յամի 1219 յամենանն նայեմքերի :

(2) Ժան տը Պրիէն, զորմէ խօտի Միխայէլ կոչելով զնա Ուէտճուան, էր Թագաւորն Երուսաղէմի, որ ամառնացաւ ընդ գոտեր Ամալրեայ որ էր Ժառանգուհի անկեալ Թագաւորութեանն Երուսաղէմի : Եթող նա զՏիմիաթ 'ի Մալքե—Քամէլ՝ գաշաւորեալ ընդ նմա և օռեալ փոխարէն զփայտ խաչին որ կայր առ նոսա 'ի գերութեան յաւուրց անտի պատերազմին որ 'ի Տիբերիա ընդ Սալատտնի, և գարձաւ յետս 'ի Պաղմայիզ :

խոցոտել զամենեսեան մինչեւ անյոյս լինելոյ քրիստոնէիցն 'ի փրկութենէ . տուին զքաղաքն զոր տուին , և յանձն առին դառնալ յիւրեանց աշխարհն . և դաշինս եդեալ հաստատութեամբ մնալ 'ի նոյնն . երդուան և սուրտնայքն նոցա անվնաս պահել զամենեսեան : Եւ այսպիսի շփոթս հասեալ զօրացն քրիստոնէից՝ դարձան 'ի տուն իւրեանց :

Իսկ Սելիբ Յետն 'ի վախճանեն իւրում զաւագ որդին Վիլմըն կայոյց իշխան 'ի վերայ այլոցն , և ամենեքեան հնազանդեցան նմա , զի էր բարեբարոյ և իմաստուն և առատաձեռն առ ամենեսեան . նոյնպէս և իւր եղբայրն Նշրաին , որք կայան զիշխանութիւն հօրն իւրեանց բազում ժամանակս (1) :

Ի թուին Հայոց Ոսկ (667) Վիլքաուզ սուլտանն Հոռոմոց , որդի Խոսրով չահ սուլտանին , յաղթող եղեալ քան զհայրն իւր , լինի պատճառ չմօրի ընդ թագաւորն Հայոց Լեւոն . և բազում զօրս ժողովեալ հասանէ 'ի Կոկիսոն Հայոց , և սլաշարէ զամուր դղեկն որ կոչի Կապան , և բազում աւուրս մարտուցեալ ոչ կարաց առնուլ զնա : Եւ թագաւորն Հայոց Լեւոն զիւրոյ աշխարհին զօրքն գումարէր և փութայր ելանել ընդ

(1) Այս Աշրափ որ զկնի մահուան հօրն տիրացաւ իւր լաթայ , առ 'ի կնութիւն զգուստր Իւանէի զԹամթառ վարդան , յեր . 182 : — Կերակոս , յեր . 96 :

առաջ նորա, և նորին զորագլուխն Պարոն Կոստանդին գունդատապն, որ էր քեռորդի թագաւորին | Եւոնի, առեալ սակաւ ինչ գունդս 'ի զօրացն, յառաջ մատուցեալ 'ի կիրճս լերանցն, և պատահեալ գնդի միում 'ի զօրացն թուրքաց, և անկեալ 'ի վերայ՝ զամենեսեան կոտորեաց, և ըմբռնեաց 'ի նոցանէ արս գլխաւորս՝ որք ազդեցին նմա զբուն գալուստ զօրացն սուլտանին, և աղաչէին դառնալ և բաւական համարել զյաղթութիւնն զոր արար : Եւ նորա ոչ անսացեալ բանիցն նոցա և առաւել եւս յամառեալ և քաջալերեալ զզօրսն՝ հանդիսլի ծանր զօրու կուռ վառելօք զինու, և 'ի պարտութիւն մատնի գունդատապն և զօրքն որ ընդ իւր, և ըմբռնեցան ինքն և պարոն Կոստանդին լամբռունցին և Կեռսակն (1) և այլ մեծամեծ իշխանք, թող զորս կոտորեցան 'ի նմին տեղեոջ իբրեւ հազար այր պատերազմող, և ըմբռնեալ զնոսա դարձաւ 'ի Կեսարիա : Իսկ թագաւորն | Եւոն իբրեւ լուաւ զկոտորումն զօրացն և զըմբռնումն իշխանացն, առեալ զզօրս իւր առ շաւէր 'ի միւս այլ կողմն աշխարհին Հոռոմոց, և բերէր աւար անթիւ և կուտէր իբրեւ զաւագ առ ափն ծովու, և յետ սակաւ

(1) Կեռսակն, թուի ասել Կիւ Սահակ, էր իշխան և տէր Մազզու և Սիկու բերդից, որ առաջիկայ գտաւ և հանդիսի թագադրութեան Լեւոնի : Մտնատ, յեր. 112 :

աւուրց արարեալ սէր ընդ միմեանս , եւ
 թագաւորն Հայոց | եւսն զգերդն | լուայ ,
 և թափեաց զիշխանսն որ ըմբռնեալ էին , և
 խոստացաւ տալ Հռոմոց սուլտանին յա-
 մենայն ամի երեք հարիւր այր 'ի ծառայու-
 թիւնն : Իհնազանդեցաւ նմա . և այս լինէր 'ի
 ճերութենէ և յանկարութենէ մարմնայն , և
 իշխանքն ոչ էին ընդ նմա ուղիղ ⁽¹⁾ :

Եւ 'ի սոյն իսկ յայսմ ամի արարեալ ժո-
 ղով սուլտանն 'Իէքաուզ՝ զօրաց , առեալ և
 'ի թագաւորէն Հայոց օգնականութիւն ,

(1) Սմբատ և Վահրամ փոքր մի տարբեր պատմէն զայս
 մանէ : Սմբատ (յեր . 117) , առե Սզղ—էառիսն Քայքայուղ
 սուլտանն Իկոնիոյ որ 'ի Սէլուկեանց , 'ի ծերութեան Լեւո-
 նի կամեղով քինախնդիր լինել վասն հանելոյ նորա յիւրմե-
 զԱրակէիս և զԼարենդա քաղաքս . եկն և պաշարեաց զԿապանն
 Եւ Լեւոն առաքեաց 'ի վերայ նորա զպարոն Կոստանդին
 սպարապետն իւր և զպարոն Ատան բաղմութեամբ զօրաց ,
 որք անխորհրդաբար 'ի մարտ մտեալ գերի անկանին Կոս-
 տանդին սպարապետ և Կեռստին և այլք յիշխանաց և 'ի
 հեծելազօրաց , և բազումք 'ի զօրացն խորտակին : Իսկ Քայ-
 քայուղ առեալ զգերիսն գառնայ յԻկոնիոն , և պահէ զնո-
 սա 'ի բանտի ամ մի և ամիսս չորս . մինչեւ գթացեալ 'ի նո-
 սա Լեւոն , տայ սուլտանին զԼուլվայ բերք և զգեռն Ի-
 սաւրիոյ և զայլ տեղիս և զիշխանսն իւր ազատե 'ի ճերու-
 թենէ : Եւ Վահրամ առե եթէ տեսեալ Լեւոնի զպարտու-
 թիւն զօրաց իւրոց , ոչ քնչ ընդ այն տիրեալ , դիմէ մեա-
 ցեալ զօրքն իւրովք յերկիրն սուլտանին , և ապառապեալ
 բազում աւարաւ և գերութեամբ գառնայ : Լուեալ սուլ-
 տանին զաւեր աշխարհին իւրոյ , երգումն տայ Լեւոնի 'ի
 խաղաղութեան կալ ընդ նմա , և զիշխանսն Հայոց յետս
 դարձուցանէ : (8եր . 216) :

գայ յերկիրն Հալայայ 'ի Ռապան, և առ ըզնա . և անտի գնացեալ 'ի Թլպաշար, առնու և զԹլպաշար և զՆեթափ : Եւ կամեցաւ գնալ 'ի վերայ Հալայայ . և երեք ամաւ յառաջ սուրտանն Հալայայ վախճանեալ էր՝ Սելիք Տահրն, և որդի նորա Սելիք Լիզն մանսկ գորով ամաց հնգից՝ ունելով զիշխաւ նութիւնն : Եւ էր նորա աթապակ մի յոյժ իմաստուն, առտքեաց առ Թագաւորն Հայոց | Եւոն, և ինդրեաց 'ի նմանէ օգնական լինել, Թերեւս ղերծանիցին հնարիւք նորա 'ի հասեալ բարկութենէն . և խոստացան նըմա տալ բազում գանձս ոսկւոյ : Եւ Թագաւորն Հայոց այնուհետեւ 'ի հոգս անկեալ իւրով կորովամիտ իմաստութեամբն, առաքեաց զանիլաբար առ սուրտանն Հոռոմոց մինչ 'ի սահմանս Թլպաշարայ էր, գրեալ առնա այսպիսի օրինակաւ . « Թագաւոր Հայոց | Եւոն, եղբոր մերոյ Քէթաուզ սուրտանիդ՝ 'ի տէր խնդալ : Յուշ լիցի քեզ իբրեւ սիրելոյ մերում, զի իմացեալ հաստատեցաք եթէ քառասուն ամիրայ 'ի զօրաց քոց դաշինս եդեալ են տալ զքեզ 'ի ձեռն Լշրաւրափուն . և դու այսուհետեւ զօգուտ անձինքս խորհեաց, զի մի անկցիս 'ի ձեռս տեղեաց քոց . ողջ լեր : » Եւ իբրեւ ընթերցան առաջի նորա զսլառճէն նամակին, լաւոյն զարհուրեալ ահիւ մեծաւ, հրաման

տայր զօրացն դառնալ անդրէն փութանակի .
 և ինքն յառաջ անցեալ աճապարէր գնալ :
 Օր իմացեալ Լճրափուն և զհետ մտեալ
 արար փախստական . և ինքն դարձեալ հառ
 զՍապան և զԹլպաշար և դարձոյց ՚ի Հալպ .
 և այսպիսի օրինակաւ յայնքան մեծ սուլտանն
 շփոթեալ ՚ի պարտութիւն մատնէր . և հա
 սեալ ՚ի Կեսարիա՝ զամիրայսն զայնոսիկ զքա
 ռասուն խաշէլ հրամայէր :

Եւ յայսմ ամի եկն դեզլն մարախ , և
 ծածկեաց զերինս և զդաշաս , և եկեր զա
 մենայն ծառ սահմանաց մերոց մինչեւ իս
 պառ զերիս և զչորս ամս :

Ի ԴԿԸ (668) Թուականին Հայոց Լեւոն
 Թագաւորեալ ամս քսան և երեք մեռաւ , և
 յանձն արարեալ զիշխանութիւն աշխարհին ,
 և զդուստր իւր զՕլապէլն ՚ի Սիր Լտանն , որ
 էր աղքատ Հոռոմ , և զկնի սուղ ժամանակի
 սպանաւ ՚ի Հաշիշեացն , որպէս վերագոյնն
 գրեցաւ . և առնու զհոգաբարձութիւն աշ
 խարհին պարոն Կոստանդին , որ էր քեռուր
 դին Թագաւորին Հայոց Լեւոնի :

Յայսմ ժամանակի ոմանք յիշխանացն
 Հայոց ապստամբեալք եղեն ընդ Սորինայ
 բրինձին Լնտիոքու (1) , կամելով զնա Թագա-

(1) Ռաւբէն բրինձ (իշխան) Անտիոքու՝ էր որդի Պաւանոյ
 (Պատուէն) որդւոյ Պեմանդայ (Պահեմանդ) կոմսին Անտիո-
 քայ : Եւ էր ծնեալ Ռաւբէն ՚ի հայազգի մօրէ Աղլտա (Ա-

ւորեցուցանել, յորոց էր Ղօսլին մարաջախտ
 և | Էւոն Կապնուէն տէրն և Կեռասկն, և
 Կալք. որք առեալ զբրինձն Սորէն և մօրն
 'ի Տարսուս և ամրացան : Իսկ պարոն Կոռ-
 տանդին և տէր Յովհաննէս կաթօղիկոսն
 գնացին զօրօք և պաշարեցին զնոսա սուղինչ
 ժամանակս, և յաղթեցին նոցա և առին ըզ-
 քաղաքն, և ըմբռնեցին զապստամբսն որ և
 ամենեքեան բանտարգեալք եղեալ վախ-
 ճանեցան 'ի կապանս, և հանդարտեցաւ եր-
 կիրն (1) : Ի՛նչ տէր Յովհաննէս կաթօղիկոսն
 յառաջ քան զառնուլ քաղաքին վախճանե-
 ցաւ 'ի Թուին Հայոց ՌԳՔ (669), և ապա
 միաբանութեամբ ամենայն իշխանացն և ե-
 պիսկոպոսացն ընտրեցաւ յամենեցունց տէր
 Կոստանդին (Ա) որ էր եպիսկոպոս Սլիւշոյն (2) :

(1) անուէն, գուտար Ռուբենի Բ, զոր տուեալ էր Պալ-
 անոյ այսու գաշաւք, զի Պեմանդ հայր նորա զկնի վախճա-
 նին իւրոյ զնա ինքն զՊալտին կարգեոցէ յաջորդ փոխանակ
 երէց եղբօրն Ֆիլիպի, որ ամուսնացաւ յետոյ ընդ Ջապէլի
 գասեր Լեւոնի, և իշխեաց Հայոց ամս երկուս : Գրէ Վահ-
 րամ ըստ մտաց Միխայելի, եթէ Ռուբէն բազում իշխանս
 յինքն յանգուցեալ դայ և առնու նախ զՏարսոսն, և յառա-
 ջէ մինչեւ 'ի Մոսիս. և Կոստանդին զօրավար գիմեալ զօրօք
 'ի վերայ նորա, զբռնաբ ածէ զՌուբէն 'ի Տարսոսն քաղաքի
 և զհամախոհս իւր և արկանէ զնոսա 'ի բանտ, ուր և մե-
 ռանին : (Յեր. 217—218) :

(1) Այս գէպ կարեւոր ոչ յիշատակի 'ի գիրս պատմու-
 թեան Միքայէլ վարդապետի Չամչեան, նոյնպէս և ոչ գործք
 Բայբայուղ սուլտանին որ նախ քան զմահն Լեւոնի :

(2) Կոստանդին կաթօղիկոս էր 'ի Բարձրբերդոյ, անեալ
 'ի վանս Մաւրիանոյ :

և եղաւ յաթոռ հայրապետութեանն Հայոց 'ի Թուին Ոչ (670) . և եղեւ ուրախութիւն ամենեցուն յաղագս առաքինի և բարեբարոյ և խաղաղասէր մտացն , որով ամենեցուն հռչակաւոր լինէր : Իսկ իշխանացն Հայոց բազում անմիաբանութիւն լինէր վասն դնելոյ Թագաւոր , զի ոչ հաւանէին միմեանց , և ապա 'ի մի կամս եկեալ ընտրեցին զորդին բրինձին [Նտիոքու Թագաւորեցուցանել , զսր և արարին իսկ , և ետուն զդուստր Թագաւորին Հայոց | Եւոնի նմա 'ի կնութիւն . և Թագաւորեցուցին 'ի վերայ Հայոց 'ի Թուին Հայոց ՈչԲ (672) , և անուանեցին զնա Փիլիպ Թագաւոր :

Ի Թուին Հայոց ՈչԲ (672) եղեւ երաշտ սաստիկ և յերկարեաց յոյժ , մինչ զի 'ի Ղեկ տեմբերի հասարակն նշենիք ծաղկեալ եղեն 'ի ջերմութենէ օդոյն , և անպատմելի վնաս տառապէր երկիր զերիս և զչորս ամս : Յայսմ ժամանակի մեռաւ ռուլտանն Քէքաուզն , և առնու զսուլտանութիւնն կրսեր եղջայր նորա [Ղադինն (1) :

Ի Թուին Հայոց ՈչԳ (673) Փիլիպ Թագաւորն իբրորդ հօր իւրոյ (Պեմունդայ) կամեցաւ ըմբռնել զերկուս մեծամեծ իշխանսն , զպարոն Կոստանդին որ էր Թագաւոր

(1) Ալա—Էտտին Քէքապատ :

ւորահայրն և զպօրոհն Վոստանդին | ամբրու-
նին տէրն (1) . զոր իմացեալ յառաջեաց պա-
րոն Վոստանդին (Թագաւորահայրն), և ըմ-
բռնեաց զնա 'ի Թիլն Համոնոյ, և տարաւ
'ի Բարձրբերդ և անդ վախճանեցաւ (2) . Իսկ
հայր նորա բրինձն Նոթոքու լուեալ տրբո-
մեցաւ յոյժ . և զի անկարանայր առնուլ ըզ-
վրէժ որդւոյն, առաքէ առ Նադին սուլ-
տանն Հոռոմոյ, որոյ եկեալ էառ զՂանձին
և զԼանչին, և զՎագոտ խաչն (3), և արար
վնաս բազում 'ի լեռնակողմանս . և բրինձն
ժողովեալ զօրս եմուտ յերկիրն, եկն ընդ
սահմանն որ կոչի Ղկեր, և եհաս մինչեւ
'ի Թիլն Համոնոյ, և ոչ ինչ օգտեալ դարձաւ
ամօթով յԼնտաք :

Ի Թուին Հայոց ՈՋԵ (675) միաբանու-
թեամբ ամենայն իշխանացն տուին զՆա-
պէլ դուստր | Եւոն Թագաւորին 'ի կնու-
թիւնն Հեթմոյ որդւոյ պարոն Վոստանդեայ,
և Թագաւորեցուցին 'ի վերայ Հայոց, որ էր
տղայ հասակաւ . և հայր նորա կարգաւորէր
զԹագաւորութիւնն, որ և արար սէր ընդ

(1) Այս Վոստանդին էր որդի պարոն Հեթմոյ՝ որդւոյ ՕՋԻ, որք էին տարբ սնառիկ ամրոցին Լամբրոնի, վասն որոյ և ապստամբք էին միշտ ազգային իշխանութեան, զորս Լեւոն Բ նուաճեաց՝ առեալ 'ի նոցանէ զամրոցն :

(2) Մմտաւ . յեր, 121 :

(3) Ճանձի և Կանչի և Մաղոտ խաչ էին առանձին ամրոցք, որոյ իշխէին Պարոնք :

Լ՛յադին սուլտանն և հնազանդեցաւ նմա՝ տալով նմա յամենայն ամի երեք հարիւր այր ՚ի ծառայութիւն (1) :

Յայսմ ժամանակի լուաք զհամբաւ երկուց ազգաց անաստուածից և գազանաբարոյից, որոց անուանքն խորազմ՝ և Տաթար, որք իբրեւ հուր ընդ խաիւ ընթացեալ ապականեցին զերկիր ուր և հասան, և ոչ ոք ընդդիմացաւ նոցա, և սարսեցին ՚ի համբաւոյ նոցա ամենայն որ ՚ի ներքոյ երկնից : Լ՛յ սկիզբն ելից նոցա ՚ի բուն աշխարհէն իւրեանց ՚ի ժողովոց ժամանակաց է, և զբազում աշխարհս և զազգս և զթագաւորութիւնս աւերեալ և քանդեալ հասին յաշխարհն արեւելից :

Լ՛յ յայսմ ժամանակի թագաւորէր Վրաց դուստր թամարին Ուսուղուքան, և էր աթասպաղ նորա Իւանէ՝ եղբայրն Չաբարիայի, որ էին ազգաւ Հայք, և ՚ի հրապուրանաց թամարին Վրացի եղեւ Իւանէ, և ՚ի հակառակս գառնայր կրօնից Հայոց (2) : Լ՛յ յայսրմ ժամանակի ՚ի գաւառն ԲՃնոյ եղեւ նըշան ինչ. զի կրօնաւոր մի սուրբ և ընտրեալ վախճանեալ, Հայ ազգաւ (3), որոյ գերեզմա-

(1) Սմբատ ասե . թէ յանձն առ պարսն Կոստանդին հայր նորա տալ ամ յամէ չորեքհազիւր հեծեալ :

(2) Արեւիկա . յեր . 96 :

(3) Վարդան (յեր , 188) , ասե թէ էր երեց Պարկեշտ

նրն երկնաւոր լուսոյն վկայեցաւ և փառաւորեցաւ, որ ամենեքեան տեսին. և ել համբաւ նորա ընդ ամենայն երկիրն : Իսկ իւսնէի նախանձ շարժեալ ամենայն Վրացեօքն, նախատէին և թշնամանէին. և յետոյ զսկերս սուրբ կրօնաւորին հրամայէին այրել հրով, և ՚ի տեղի պատուական ոսկերացն սատակեալ չուն թաղել : Եւ եպիսկոպոսն Ռջնոյ տէր Յովհաննէս բազում բանիւք յանդիմաւ նէր զանատուածն իւանէ. իսկ նա սպառնայր կամ դարձուցանել ՚ի վրացութիւն զամենայն Հայո, և կամ հանել յաշխարհէն :

Եւ մինչ յայսոսիկ էին, եհաս համբաւ խորազմին (1), և նոքա փութով ժողովեալ զօրս կամէին ելանել ընդդէմ նոցա ՚ի դաշտամէջն Վառնի քաղաքոյ (2), զոր շինեաց մեծ արքայն Հայոց Տրդատ, բերդ և սարաւոյթ ՚ի մեծամեծ վիմաց թագաւորութեան իւրոյ, որ կայ անխախտելի մինչեւ ցայսօր :

անուն, յորոյ գերեզմանին վերայ կառուցաւ յետոյ եկեղեցի :

(1) Խորազմիս է աշխարհ ՚ի հիւսիսայ խորանուս, յորոյ անուն և բնակիչքն կռին խորազմիք, կամ խորազմաքիք : Զայստա ժամանակաւ տիրէր այսմ երկրի Մոհամմէտ խորազմ շահ՝ հայր Զալալագին, որ և ճէլալէտաին, որ կանգնեաց զթագաւորութիւնն խորազմալոյ :

(2) Վառնի քաղաք շինեցաւ նախ ՚ի Գեղամայ նահապետէն և անուանեցաւ Գեղամի, յետոյ նորոգեալ ՚ի թուանէ նոքին Գառնիկ անուն՝ կոչեցաւ Գառնի : Մովսէս Խորենացի, Ա. 12 : Իսկ Տրդատ շինեաց անդ տուն հովանոց զարմանալէն վասն քեռ իւրոյ խաղովեգիտոյ : Անդ, Բ. 87 :

Իսկ ամբարիշտն իւանէ ամենայն զօրօքն
 Վրաց գնաց և իջաւ 'ի լեառն Վառնոյ, որ
 կոչի (Ղուջերմն). և ապա խորհեցան միաբան
 առաքել զմեծ իշխանն քաջ և անուանի զԻ-
 ւանէ զեղբայր Շալուային (1) փոքր ինչ զօրօք
 ընդ առաջ, խորազմին. որոյ հասեալ 'ի դաշ-
 տըն Վառնոյ որ կայր առաջի իւրեանց հա-
 րիւր մղոնօք 'ի զառէ. ապա ընդդէմ ելին
 անօրէն խորազմիքն, և սկսան պատերազմել
 ընդ նմա. և յորժամ խառնեցան 'ի միմեանս
 իւանէ եղբայր Շալուային (2) և խորազմիքն,
 յայնժամ առաքեաց զմի 'ի զօրաց իւրոց առ
 մեծ զօրհեծելուն գալ փութանակի յօգնու-
 թիւն նմա. և նա 'ի գնալն ձայնէր սրպէս սո-
 վորութիւն է, թէ՛ շուտով հասիք: Եւ ձայնն
 ձիաւորին ոմանց լսելի լինէր թէ՛ փախիք
 և մի գայք, զի չէնք կարող դիմանալ սոցա.
 և ոմանց լսիւր թէ՛ փութանակի հասիք,
 կարող ենք յաղթել: Եւ մինչ 'ի յայս էին.

(1) Իւանէ և եղբայր իւր Շալէ էին իշխանք առաք
 Վրաց:

(2) Արապոս որ զայս պատերազմ պատմէ, (խր. 131)
 ասէ զայսր իւանէայ, եթէ ուխտ եդեալ էր ընդ թագաւո-
 րին Վրացի թէ յաղթեցեն խորազմեայց, զամենայն Հայո
 որ ընդ իշխանութեամբ իւրեանց կային, գարձուցեն բանի
 'ի կրօնս Վրաց: (Եւ ընդ հակառակն զօրք նոցա անկեալ 'ի
 գերութիւն՝ բանաբար թլփատեցան 'ի խորազմեայց: Եւ
 եղև այս ըստ Արապոսի 'ի Թուին Հայոց ՈՅԴ. այն է
 1225.

ժախեաւ ամօքական իւանէ անկանիլ յա-
մուրս երկրի իւրոյ, և բազմութիւն զօրացն
ժախստեա՞մք անկանէին 'ի գիւղաքաղաքն
'Խառնի, որ շինեալ է 'ի վերայ բարձր քա-
րախրամի, և գետ յորդ անցանի ընդ տակ
խրամին: Եւ յորժամ 'ի փախուստ դարձան
անկանիլ յամուրս տեղեացն, նոյն ժամէն
մորիկ փուշոյ մթացոյց զաշտ փախուցելոցն,
և առ հասարակ լլան ընդ բարձր և ընդ յոյժ
ահագին խրամն 'Խառնոյ 'ի գետն յորձա-
նուտ: Եւ խորագիքն յետոյ հասեալ զմնա-
ցեալնն որոյ մատնէին, և ասացին թէ՛ ալամ⁽¹⁾
փրացւոյն հրով պրեցաւ, նշանակեալ թէ՛
աստուածային է բարկութիւնն: Իսկ զքաջ
իշխանն Շալէ ըմբռնեցին կենդանւոյն, և
տարան առ սուլտանն իւրեանց: Եւ պապիսի
ահագին զրէժա էառ Լ'ստուած յամբարտա-
ւան և 'ի կենցաղատէր ազգէն Վրաց, վասն
անարգելոյ նոցա զհաւատս Հայոց:

Իսկ Պարսիկքն որ 'ի 'Իւին քաղաք, լու-
եալ զպարտութիւն Վրացւոյն, ըմբռնեցին
զգլխաւորս քաղաքին և սպանին, և ապա
սուր եղեալ կոտորեցին զամենայն բրիստո-
նեայսն որ 'ի քաղաքին: Եւ զսլստիկ լու-
եալ քաջ և անուսնի իշխանն Հայոց որդին
մեծին Վասակայ՝ Թոռն Հաղբակոյ, Պռօշ

(1) Ան է դրօշ: Սանատ:

անուէն , և առեալ զգորս իւր գնայ 'ի Վը-
ւին, և գտեալ տառապանքս բանի մոէ 'ի քաղա-
քն սիրոյ պատճառաւ , և զուգէ սէր խա-
բէութեամբ , և կոչէ զամենայն մեծածեծսն
որ 'ի նմա . և 'ի սիրելն զնոսա՝ յանկարծակի
յիշէ զկոտորումն քրիստոնէիցն թէ զինչ
տառապաւ արսրիք . և ապա հրամայեալ
զօրացն իւրոց , առ ժամայն սուր 'ի վերայ
եդեալ կոտորեցին առ հասարակ , և ինքն
դարձաւ խաղաղութեամբ 'ի տուն իւր :

(Եւսմ՝ ժամանակի եկին խորազմիքն և
պաշարեցին զմեծ քաղաքն Վրաց զՏփիսիս .
և Վարսիկքն որ կային 'ի քաղաքին, ետուն ըզ-
քաղաքն 'ի ձեռս խորազմեացն . և խորազմիքն
խոստացան թողուլ զՎարսիկսն խաղաղու-
թեամբ ստացուածօք իւրեանց : Եւ ապա ա-
ռեալ զքաղաքն կոտորեցին զամենայն քրիս-
տոնեայն որ 'ի նմա , նոյնպէս և զՍ հուտսն
և զամենայն ազգ բաց 'ի Վարսիցն (1) . և ա-
րարեալ ընդ ձեռամբ իւրեանց զքաղաքն
գնացին : Եւ 'ի գալն դառնանային ժամու-
նակին , եկն թագաւորն Վրաց 'ի Տփիսիս ,
և կոտորեաց զՎարսիկսն որ 'ի նմա . և մը-
նաց քաղաքն աւեր 'ի մարդոյ և յանասնոյ :
Եւսմ՝ ամի աստղ մի գիտաւոր երեւեցաւ
յերիկնս , և անյայտ եղեւ :

(1) Վերակոս , յեր . 132 :

Ի Թուին Հայոց Ռէի (677) . Լլամանաց Թագաւորն Լնբրուրն ⁽¹⁾ եւ բազում զօրօք 'ի Լիւպրոս կղզի . և գնացեալ յԵրուսաղէմ երկրպագեաց սուրբ տեղեացն : Իսկ Փրերք Դամբլունա ⁽²⁾ ռաքեցին 'ի Քէմլն , որ էր սուէ տան Լնրայ , գալ նմա զօրօք , որպէս զի տա ցեն զԼնբրուրն 'ի ձեռս նորա : Իսկ Քէմլն առեալ զԹուխտ Փրերացն և յղեաց առ Լնբրուրն , և եցոյց նմա զնենգութիւն ազգին իւրոյ . և ետ սիրով զԵրուսաղէմ յԼնբրուրն . և հաստատեցին ընդ միմեանս գաշն և աւխտ սիրոյ յաւիտեան : Եւ Լնբրուրն առեալ զՎերեղմանն ⁽³⁾ ետ 'ի Վաանգն , և հանին զՏաճիկքն : Եւ ինքն Լնբրուրն գնաց յաշխարհն իւր . և յայնմ հետեւ սպառնայր Դանբլուն քակել զտունս նոցա որ յայնկոյս ծովուն :

(1) Առն է կայսրն (Ամբրուր . Empreur) Փրեաերիկա Ռ . որդին Հենրիկոսի 2 :

(2) Դանբլուն քրերք՝ են Եղբարքն Տաճարականաց կարգի որք մղէին և պատերազմ ընդդէմ Արքայեաց . և զօրուորք էին յայնժամ բանիւ և մեծութեամբք :

(3) Ոչ միայն Գերեղմանն սուրբայր և բովանդակ քաղաքն Երուսաղէմ տուաւ Փրեաերիկոսի 'ի տուտանէն հանդերձ պայմանաւ և գաշաճք սիրոյ տասն ամաց և վեց ամաց : Իսկ կայսրն պատկեալ անդ առաջի Գերեղմանին Թագաւոր Երուսաղէմի՝ առանց եկեղեցական արարողութեան , քանզի նշովեալ էր 'ի պապէն , թողեալ և զՏաճարն սուրբ Յարութեան և զքաղաքն՝ չոգաւ 'ի Պաղմայիդ : Տես 'ի Միշտո . Պարս . Խաւդիոյ . Հատ . Գ . ԳԷ՝ 13 :

Ի Թուին Հայոց Ուլ (678), Վէմն էառ
 զՎամասկոս ՚ի Սելիք Նասրէն, և ետ եղ-
 բոր իւրում Նշրափուն, և տայ նմա տեղիք
 բնակութեան զՇաւպար և զՔարաք և ըզ-
 Սամիւղ և այլ բազում տեղիս . իսկ զՍիջա-
 գետս Նսորուոց զՍուհա և զՍառան և զՍը-
 բուճ, որ էր եղբորն իւրոյ Նշրափուն, յին-
 բրն առնու Վէմն :

Յիշատակարան ճին գրչագրիս

Ի Թուականին Հայոց Ուլ, կատարե-
 յաւ աշխարհապատում պատմութիւնս Տէր
 Սիսայելի սուրբ պատրիարքին Նսորուոց,
 զոր ստուգիւ գրեաց ծայրաքաղ առնելով
 յաստուածաստեղծ մարդոյն Նդամայ . սկիզ-
 բրն առնելով ասաց մի ըստ միոջ գկարգ և
 զծնունդ և զինութիւն արարածոց զոր նախ
 քան զըրհեղէն աշխարհակործան, և զոր
 յետոյ ջրհեղէնն յորդուոցն Նոյի շինել և
 ածել ըստ հրամանի և ուխտին ամենակալին
 Նստուծոյ՝ որ ետ ընդ նոսա յետ ջրհեղե-
 ղին : Եւ ՚ի վերայ այսորիկ գկարգ և զթիւ-
 թագաւորացն Հոռոմոց և Պարսից . և գկնի
 Պարսից թագաւորութեանն վճարելոյ՝ սկիզ

քնն առնէ թագաւորութեանն Արարկաց
որ են Տաճիկք . և ի կատարածի սոցա զԹուր-
քաց սուլտանութիւնն և զտիրելն բազում
աշխարհաց և գաւառաց , զոր դեռ այժմն
ունին բռնացեալք ընդդէմ բազում ազգաց
և ազանց : Որ են թիւք ամացն յելլցն Աղա-
մայ մինչեւ ի ժամանակ կատարելոյ գրոցս
ի ձեռն Սիւսայելի Ասորոց պատրիարքի ,
ամբ վեց հազար չորս հարիւր և երեսուն .
և այժմ է թիւս Հայոց 216 , որ գրեցու-
գիրքս ձեռամբ տառապեալ Վրիպորոյ . զոր
կամաւքն Աստուծոյ գրեսցուք և մեք զպա-
կասութիւն սորա ամաց քառասուն և չո-
րից :

ՆՈՐԻՆ

ՏԵԱՌՆ ԽԻԽԱՅԵԼԻ ԱՍՈՐԻՈՅ

ՅԱՂԱԳՍ

ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ

Ն Ո Ր Ի Ն
ՏՆ . ՄԻԽԱՅԵԼԻ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ
ԱՍՈՐԻՈՑ

Յաղագս քահանայութեան թէ ուստի սկսանի
եւ, ուր կատարի, եւ թէ զինչ է քահանայ-
ութիւնն:

ՍԿԻԶԲՆ քահանայութեան լ'ստուած է,
անսկզբնաբար եւ տիրապէս ունելով զնա եւ
ոչ յուժեքէ առեալ, եւ ոչ զոք ունելով վե-
րագոյն, որում քահանայասցէ եւ փառաւո-
րեսցէ. եւ վասն այնորիկ միայն բաշխելով եւ
պարգեւելով է քահանայութիւն, եւ ոչ է
բնդ հարկիւ: Իսկ արդ համարձակելի է մեզ
'ի ծանօթութենէ գրոց իշխել եւ ասել զա-
մենասուրբն Հայր քահանայել զանհասական
ծնունդն Որդւոյ, եւ 'ի բղխումն Հոգւոյն
անթարգմանաբար եւ անսկզբնապէս, անժա-
մանակ, անմիջնորդ, անհատապէս եւ անախ-
տաբար, յեութենէ եւ 'ի բնութենէ իւրմէ.
անձինք եւ դէմք կատարեալք, եւ 'ի նոյն բը-
նութեան եւ յաստուածութեան եւ 'ի մի զօ-

բուլթեան և ՚ի համագոյութեան և ՚ի համա-
կամութեան կացեալ և մնացեալ, անբաժա-
նապէս բաժանեալք և անխառնաբար միա-
ւորեալք : Այս է առաջին և անարարական
և ՚ի բնութենէ քահանայութիւն, անվերա-
գոյն և աննուաստական, հաւասարապէս և
միափառ, որ ոչ ասի անդ գործ և սպասա-
ւորութիւն ՚ի Հօրէ քահանայութիւն :

Իսկ երկրորդ քահանայագործութիւն ըս-
կըսանի ՚ի յԱրդւոյ և ՚ի Հոգւոյ առ զօրս
հրանիւթս հրեշտակաց . զի նախ իմանայր
զհրեշտակական զօրութիւնն և զերկնային
սլն, և իմաստքն գործ լինէին բանիւ կա-
տարեալ և հոգւով լլնեալ ըստ 'Իաւթայ .
« Իանիւ Տեառն երկինք հաստատեցան, և
հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զարութիւնք
նոցա : » Եւ թէ զինչ է աստիճանք նոցա,
նոյն ՚ի 'Իաւթայ սւսանիմք . « Արար, ասէ,
զհրեշտակս իւր հոգիս, և զսարկաւազունս
իւր ՚ի հօւր կիզելոյ : » Արք են հզօր զօրու-
թեամբ, որք սարկաւազեն Աստուծոյ փա-
ռաւորելով զնա . և առաքին ՚ի սպասաւո-
րութիւն ացնողիկ որ ժառանգելոց են զկրօ-
կութիւնն, և զնուաստագոյնսն դայեկաբար
սնուցանեն իմանալի կերակրօք Աստուծոյ
քահանայացեալք և քահանայագործեալք .
և միշտ ըստ կարգի իմաստից հաղորդեալք
՚ի նմանէ, յերես երակո բաժանեալք, առա-

Ջին և երկրորդ և երրորդ, 'ի փառս երեքե-
րեւեան լ'ստուածութեանն : լ'ռաջինքն 'ի
նմանէ հաղորդեալք, և երկրորդն յառաջ-
նոյն, և երրորդն 'ի միջնոյն, և 'ի նոցունց առ-
մարդիկ իջեալ, և աստ կառարեալ և ընդ-
արձակեալ, զի այլ բանական 'ի վայր քան
զմեզ ոչ գոյ . և լ'դամ զնոցա բարբառն լը-
ւաւ յ'ստուծոյ առ նա բերեալ, և անուա-
նեաց զնոսա հրեշտակս, որք են պատգամա-
ւորք . այլ անուն բնութեան նոցա և թիւ
համարոյ նոցա և ընդարձակութիւն իմաս-
տից նոցա և փառք էութեան նոցա անգի-
տելի և անհաս մնաց 'ի մէնջ վարագուրաւ
ծածկեալք :

Լորդ քահանայութիւնն կարգ է բարձր
և աստիճան սուրբ, որով բարձրանայ առ
լ'ստուած ըստ կարի և լինի վերագոյն քան
զայնոսիկ որոց քահանայէ . և միջնորդութիւն
է ընդ վերնագոյնն և ընդ խոնարհականս : Եւ
ոչ է կարելի քահանայութիւն ումեք արա-
րածականի անձամբ առնուլ զնա ըստ լ'ռա-
քելոյ, այլ սլարգեւ և շնորհ է աստուածաշ-
ին և երկնաւոր, տալով և ոչ առնլով, բայց
'ի յԱրդւոյ և 'ի Հոգւոյ, որ անսկզբնաբար
և բնաւորաբար ընդ ծնունդն անասական
և ընդ ելումն անիմացական իմանամք դքա-
հանայութիւն նոցա սեպհականապէս : Իսկ
արարածականքս 'ի սլարգեւացն լ'ստուծոյ

կոչին և առնուն . որ և միանայ ընդ արժանաւորան շնորհն , կարգն և պարգեւն տէրունական , որպէս հուր յերկաթ և լոյս ընդ օդ , և ՚ի ներքուստ ՚ի ներքս խօսի զկամս Տեառն լ'ստուծոյ : Եւ քահանայութի ըստ լ'ստուծոյ լեզուին հարստութիւն թարգմանի , որ է փարթամութիւն երկնաւոր և հոգեւոր բարեաց , բանալի և փակ երկնից արքայութեն , ծնողութիւն հոգեւոր և անախտ երկանց , դաստիարակութիւն և սնունդ աստուածային կենաց , նմանութիւն երջանիկ և բարեբաստիկ փառացն լ'ստուծոյ : Իսկ ըստ Հայոց լեզուիս՝ քաւիչ թարգմանի , զի քաւէ զանձն և զորս ընդ ձեռամբ ունի : Եւ նախ տուաւ յստակ և անախտ և կուսական բնութեան հրեշտակաց . և անտի ՚ի խոնարհ իջուցեալ զնա ետ պատկերի իւրոյ ձեռաստեղծի լ'դամայ մարմնոյ և արեան վ'ճակելոյ , վասն որոյ և ցուցաւ մարդասէր երիս սատիճանօք բարձրագունիւք պատուելով զնա քահանայական և արքունական և մարգարէական փառաւորութեամբ . որ թէպէտ և ոչ զգուշացաւ ՚ի պահելն , այլ յանարատութեան էառ ըզնա . և զկորուստ նորա անդրէն դարձոյց Տէր նորա , որ ողորմութեամբ եղեւ որդի նորա ՚ի լրման աւուրց . և երկրորդ եղեալ լ'դամ յուզեալ ՚ի խնամոց իւրոց , և զանձըն պատարագեալ նոր և հրաշափառ ըն

ծայիւք զպարտս նորա վճարելով :

Իսկ ՚ի յԼ՛դամայ ճանապարհորդեաց կարգըս այս ընդ ամենայն դորս . որ և զինի Լ՛դամայ Հաբէլ քահանայական շնորհօք զարդարեալ մատուցանէր յանբանից պատարագ Լ՛ստուծոյ հաճոյական , նշանակ արժանաւոր քահանայից . այլ և անձամբ մատեալ պատարագ յօրինակ Տեառն մերոյ անարժան ձեռօքն Կայինի պեղծ քահանային . բայց ըզԿային և զզոհել ընծայս նորա ՚ի պտղոյ երկրին ոչ ընկալաւ Լ՛ստուած , անարժան քահանայութեան շնորհի զնա համարեալ : Եւ եբաց Կային լայն և մոլոր և կորստեան ճանապարհ , և առանձնացաւ որդւովք իւրովք Լ՛ստուծոյ և ՚ի զաւակաց Լ՛դամայ :

Իսկ զինի Հաբելի երեւցաւ շնորհն այն յԼ՛նովս , որ յուսով կոչեաց զԼ՛ստուած յոհնութիւն տկարացեալ բնութեանն , և զյոյսըն պատարագեաց Լ՛ստուծոյ : Եւ յետ նորա Լ՛նովք ցուցաւ յաստիճանս յայս , որ քահանայադործեաց Լ՛ստուծոյ պահք և խոնարհութիւն և աղօթս . և փոխեալ յարժանաւոր տեղիս , մնայ քահանայ ՚ի Տէր : Եւ յետ նորա ծածկեցաւ յանարժանիցն և ծաղկեցաւ Նոյիւ , որ արդար և կատարեալ կոչեցաւ : Սա նախ զկուսութիւնն և զարդարութիւնն Լ՛ստուծոյ ընծայեաց , և յետ ջրհեղեղին մատոյց դարձեալ յանասնոց սրբոց զՀաբե-

լի պատարագն , որ է ստուերականն . և հռտոտիլ ասի Մատուծոյ սնուչահոտ վարուք և բարութն Նոյի քան անբանիցն ճենճերօք : Եւ խոյս ետ դարձեալ և ամփոփեցաւ յանարժանիցն կռապաշտից՝ քահանայութիւնն , և բացափայլեաց առ Յովք յորդոց անտի Յեկտանայ , որ յաւուր աւուր քահանայադործէր ըստ թուոյ որդւոցն . և մատոյց զանձըն փորձութեամբն ՚ի փառս Մատուծոյ . և զկնի փորձանացն հրամանաւ Մատուծոյ մատոյց պատարագ ՚ի հաշտութիւն և ՚ի քաւութիւն բարեկամացն :

Եւ յետայնորիկ առաւել բացափայլեաց ՚ի Սելքիսեդեկ , զոր և գինն քարոզէ զնա քահանայ Մատուծոյ բարձրելոյ : Եւ սա մատուցանէր պատարագ Մատուծոյ զճմարտութեանն զտիպն , հաց և գինի . զոր և Մքրահամու ընծայեաց և օրհնեաց զնա Մատուծոյն երկնի և երկրի ՚ի բարձրելոյն . զոր ասեն զսա յորդոցն Քանանու , որոյ ոչ ուրումի ազգ և ոչ հայր և մայր , վասն օրինակի Տեառն մերոյ . և զի թէպէտ և ունէր հայր և մայր և ազգ , այլ ոչ գրեցաւ , և ոչ որ գիտէ զստոյգն : Սելքն թագաւոր ասի , և Սեդեկն արդար և կամ քահանայ՝ ՚ի խորհուրդ Տեառն մերոյ :

Սեծացաւ շնորհս այս և առ Մքրահամ , որ զարդին քահանայադործէր Մատուծոյ և

զմիածինն, նմանեալ Հօրն երկնաւոր : Եւ
 Իստհակ պատարագ Աստուծոյ անձամբ ե-
 ղեւ 'ի հօրէն, և զկեանս իւր երկիւղիւ միշտ
 ընծայէր Աստուծոյ զինի հօրն : Եւ Յակոբ
 օծանէր արձան 'ի խորհուրդ եկեղեցւոյ, և
 'ի դառնալն յԱսորւոց պատարագէր Աստու-
 ծոյ ըստ խոստմանն և ուխտին իւրոյ : Եւ
 և Յովսէփ ընկալաւ զշնորհս զայս տեսլեամբ
 խորհրդոյն . և զողջախոհութիւնն մատոյց
 Տեառն Աստուծոյ իւրոյ 'ի փառս անուան
 նորա : Եւ յայնմ հետէ ոչ երեւեցաւ շնոր-
 հքս այս 'ի մտանելն նոցա յԱգիպտոս, որ
 է Սփր, որ ըստ մեզ Թարգմանի մեղք : Եւ
 չէ դրեալ թէ մատուցին անդ պատարագ
 Աստուծոյ, առ 'ի ցուցանելոյ թէ ոչ է ար-
 ժան 'ի մէջ մեղաց պատարագ մատուցանել :
 Բայց մերձ 'ի յելս նոցա բազմացաւ շնորհս
 այս, և տուաւ յԱստուծոյ սմենայն ազգին
 առհասարակ . և մատուցին գառլինս 'ի մէջ
 Եգիպտոսի, ստուերագրելով զճշմարտագաւ-
 նրն Աստուծոյ զերկնաւորն՝ որ 'ի մէջ մե-
 ղաւոր ժողովրդոց և 'ի մէջ դժոխոց մատեաւ
 Հօր 'ի հոտ անուշից : Եւ յելանելոյ անտի
 որդւոցն Իսրայելի եղեւ դառնագենութիւ-
 նրն այն 'ի կրօնս Իսրայելի առնել միշտ յազ-
 գըս իւրեանց զստուերականն, որպէս նորս
 Իսրայէլ զճշմարտութիւնն զօրհանապազ :

Իսկ յուխտունեւթն ամին Սովսիսի ըն-

կալաւ Ահարոն եղբայր նորա զպատիւ քահանայութեանն յԱտուծոյ կոչեցեալ . և Սոփէս ընկալաւ գիր և լեզու նոր ի Տեառնէ , և ձեռամբ և միջնորդութեամբ նորա տուաւ ամենայն ժողովրդեանն Իսրայէլի : Եւ ի նոցանէ առին դպրութիւն Փիւնիկեցիք . և ի Փիւնիկեցւոցն առին Յոնք ի ձեռն Կադմոսի : Իսկ Ահարոն կեցեալ ի քահանայութեան ամս երեսունեութ , և ապա առ զքահանայութիւնն Լիւիազար . և Լաբաթ և Լիւիութ այրեցան առաջի Տեառն հուր օտար մատուցանելով : Եւ դուստրն Լիւիադաբայ տուաւ ի տունն Դեւեայ Լիւիազարու . և պաշտելով զքահանայութիւնն Լիւիազարու ամս քառասուն , փոխեաց զնա նախանձաւորն Լստուծոյ Փենեհէս , որ սպան զԲազբի և զԼմրի . և կեցեալ ի քահանայութեանն երեսունեութ ամ , և որդի նորա Լիւիազար ամս յիսունեվեց , և յետ նորա որդի իւր Փենեհէս ամս ութսուն : Եւ զկնի նորա ապա Յեսու նոյնպէս յորդւոցն Ահարոնի , ամս յիսունեհինգ : Եւ յետ նորա Լազին , ամս վաթսուն . և էր սա ի ժամանակս Բարակայ և Իբբովրայ : Եւ յետ սորա Լզարի՝ ամս քառասունեերկու : Եւ զկնի սորա Օարեհ՝ ամս յիսունեերկու . և է սա եւթներորդ յԱհարոնէ : Եւ յետ սորա Սարու , զոր Սերովս կոչեն , ա

մըս յիսուն : Եւ զկնի սորա Լ՛մարիա , ամս երեսունեւերկու : Եւ յետ նորա Լ՛քիտովի ամս քսան : Եւ յետ նորա Փենեհէս և Լ՛մարիա՝ ամս քառասուն և երկու : Օ՛կնի սոցա Հեղի և որդիք իւր ամս քսան , իսկ այլք քառասուն ասեն : Յետ նոցա Լ՛քիտովի և Լ՛քիաթար և Յովհաննէս և Փենեհէս և Լ՛քիսաւ և Իոգի և Ողիէլ և Լ՛զարիա և Լ՛մրայիլ և Լ՛մարիա , և զկնի սոցա ապա թէ Սամուէլ , զի յառաջ քան զՍամուէլ շփոթեցան այնք ամենայն : Եւ զԼ՛քիմէք գտաք յետ Սամուէլի , զոր եսպան Սաւուղ հարիւր յիսունիւք . ասեն թէ ՚ի Իեթնաւբայ կոտուրեցան : Օ՛կնի նորա Լ՛քիաթար հնգետասաներորդ . և զհետ սորա Լ՛կիտոր . և ըզհետ նորա Սաղովկ երկուտասան ամ : Եւ զՍաղովկ ասեն թէ չէ ՚ի տանէն Լ՛հարոնի յԼ՛մրտմայ , այլ ՚ի ցեղէն Կահաադու , զի ըստ սպառնալեացն Լ՛ստուծոյ առ Հեղի՝ փոխեցաւ ՚ի տունն Կահաադու :

Եւ և ՚ի Դաւիթ երեւեցաւ երրակի շնորհն Լ՛գամայ քահանայութիւնն . զի եկեր զհացն քահանայական , և վերացոյց զեփուդն որ է ծածկոյթ սեղանոյն , և եհարց նովաւ ՚ի Տեառնէ . զի վասն կասկածի և երդմանն ոչ ետ քահանայիցն հարցանել , և մանաւանդ վասն Լ՛ստուածահայր լինելոյն ոչ մեղադրեցաւ , զի ընդ օրինօք ոչ եմուտ իբրեւ զծաւ

ապ : Եւ սա կարգեաց Սաղմոսացս քսան և չորս դասս . և երգել հրամայէր յերրորդ ժամուն և 'ի վեցերորդ ժամուն և 'ի յին ներորդ . և այս եղաւ յեկեղեցի սուրբ : Եւ Սաղովկ պաշտեաց դքահանայու թիւնն ամս իննետասն : Օ կնի նորա Լճարիա և Սողոմ և Սովսիա և Լիլկա և Սիւրիա և Լճարիա և Սաղովկ . և ոչ գոյ ժամանակ օոցա արկեալ ընդ գրով :

Եւ 'ի ժամանակս Բոգովամու որդւոյ՝ Լաբատայ Լճիմելէք էր քահանայապետ . և զկնի նորա Սաղովկ՝ ամս քսան : Եւ յետ նոքա Սաղուկ և Լճարիա և Լճիմէէս և Լճիմելէք և Իողա և Իսադաք և Յետու և Յիսուդաք և Լիլիէ և Սողոմ և Յովիդա հայրն Օլաբարիա ժարդարէի : Եւ յպառ Սա նասէ և Լճովսիա և Լճարիա և Լճանիա և Շմաւոն և Սերարի և Յովսադաք և Լճարիա զոր ասեն Օլաբարիա որդի Բարեբեայ, որ յանդիմանեաց զՍիլիա Թագաւոր , և 'ի տաւ Ճարին սպանաւ 'ի ժողովրդենէն : Օ կնի սորա Իաւդաւ , և զհետ սորա Ուրիա և Յովհաննէս և Լճարոմաքոս , և Սիւիա այր պատուաւ կան և գովելի , և Լիլիկա և Շմաւոն զոր ամենայն այր ⁽¹⁾ արդար և երկեղած . և զսա ասեն թէ զՎրիատոս եբարձ 'ի գիրկն : Լա աղբիկ որ կարգեցաք քահանայապետ վասն

(1) Թերեւս ընթեռնել է զոր ասէն այր :

յաճախ շփոթմանն Հրէից ոչ գրեցաւ 'ի պատմագրացս ստուգիւ , այլ մեք աշխատ եղեալ գտաք զկարգն , զի գիտաաջիք թէ պարգեւքս այս ոչ շիջաւ յաշխարհէ խողառ՝ մինչեւ 'ի ճշմարիտն Քահանայապետ :

Օհետ Շմաւոնի Լճարիա և Լճարիա : Լճս Լճարիա եկեալ 'ի գերութենէ հրաւմանաւ Սաղմանասարայ 'ի Սամարիա, ետնոցազհինգ գիրքն Սովսիսի : Օհետ սորա Լճարիա և Լճքիտովք և Սաղովկ և Սողոմ և Լճլեկիա և Լճարիա և Քեղկի հայրն Լրեմիայ մարգարէի 'ի ժամանակս Ովսիայ Թագաւորի որ եգիտ զերկրորդ օրէնսն : Օհետ սորա Ուրիա որդի Սամիայ , որ և ոպանաւ 'ի Յովակիմայ 'ի Թագաւորէ Յուդայ : Եւ զհետ սորա Սարրի և Յովսեդեկ , որ գնաց 'ի գերութիւն յաւուրս Սեդեկիայ : Եւ եղեւ գերութիւնն Հրէից չորս անգամ , և Թագաւորութիւնն բարձաւ յերուսաղէմէ . բայց քահանայութիւնն ոչ բարձաւ , զի գնացին օմանք 'ի քահանայիցն զհետ ժողովրդեանն , և ոմանք 'ի տեղն թողան :

Եւ յերկրորդ ամին Լաբուգոդոնոսորայ ետես Վանիէլ զտեսիլն , և 'ի հինգ ամի գերութեանն Յեքոնիայ ետես Լզեկիէլ զհրաշալի տեսիլն , և յայնժամ սպանին զերուելի իշխանսն Յուդայ , և ընդ նոսա սպանին զՍեդեկ և զԼիրիա և զՍոփոնիա . և յետ նո

րա եղին քահանայապետ զՅեսու որդի նորա յԵրուսաղէմ. և զկնի տարան և զնա՛ի ի աբելոն. և ի դառնալն Հրէից ել ընդ Օջորաքաբելի յԵրուսաղէմ : Օկնի Յեսուաց Յովակիմ. յաւուրս սորա շինեցաւ տաճարն յԵրուսաղէմ. և զկնի նորա Լիզբէ որդի նորա, և ապա Յովիդա որդի նորա. և յաւուրս սորա կատարեցաւ շինութիւն տաճարին. և յետ նորա Յովհաննէս և Յովիդա, և ապա Յովհաննէս որ տպրեցաւ մինչեւ ի ժամանակս Լէւիտաւսի թագաւորին Պարսից. զկնի նորա Յովիդա : Եւ կայր քրմապետ մի Լէւիտաւսի Լիզբոմաքոս անուն, յոյժ բարեկամ Հրէից : Օկնի նորա Սանասէ. սա շինեաց տաճար մի ի լեառն Պարիզին : Օհետ սորա Լիզբոմաքոս. սա էր յաւուրս Լիզբսանդրի Սակեդոնացւոյ, որ պատուեաց զԼիզբսանդր և ապանաւ ի Սամարացւոց, և ինքեանք կոտորեցան յԼիզբսանդրէ : Օհետ սորա Ռիա, և զհետ նորա Շմաւոն որդի նորա, և զհետ սորա Լիզբազարոս եղբայր նորա. առ սա առաքեաց Պտղոմէոս և խնդրեաց զգրեանն, և առաքեցին ոսկի գրով : Օհետ սորա Սանասէ. զկնի նորա Ռիա. յետ նորա Յովսէպոս, և զհետ նորա Շմաւոն. սա է հայր Յեսու Սիրսքայ : Լսորիք զայս Շմաւոն ասեն բարձօղ Քրիստոսի, երկերիւր և վեջ տասան ամ կեցեալ յետ կապելոյն : Եւ յետ

սորա եղեն քահանայապետք Սենեղայոս ,
 Յասոն , Ղազարոս : Եւ Սենեղայոս եղեւ
 չար կամօք ընդդէմ օրինաց . և չէր սա յազ-
 գէն Ղեւեայ , և վասն սմա Ոնիա որդի քա-
 հանայապետին Ոնիայ գնաց յԷփեսոս , և
 շինեաց անդ տաճար նման տաճարին որ յԵ-
 բուսաղէմ , և քաղաք : Եւ Յակիմոս քահա-
 նայապետ մարտեաւ ընդ Յուդայի և հա-
 րաւ բարկութեամբ 'ի Տեառնէ և մեռաւ :
 Եւ առ Յուդա զքահանայապետութիւնն .
 և զհետ նորա Սատաթիա , և զկնի նորա
 Յուդա որդի նորա . և սա նորոգեաց զտա-
 ճարն և սպանաւ : Օհետ նորա Յովնաթան
 եղբայր նորա , և սպանաւ 'ի Տրիփոնայ : Եւ
 զհետ նորա Շմաւոն եղբայր նորա և սպա-
 նաւ 'ի Պողոմեայ : Եւ զհետ նորա որդի նո-
 րա Յովհաննէս , որ է Հիւրկանոս : Յետ
 նորա Միստաբուլոս . սա թագ եդ 'ի վերայ
 քահանայութեանն զկնի չորեքհարիւր եւ-
 թանասունեւեթն ամի բառնալոյն :

Եւ 'ի Յուդայէ մինչեւ 'ի սա զօրապետք
 և քահանայապետք էին , և աստ սկսաւ
 դարձեալ թագաւորութիւն և քահանայու-
 թիւն յԵփեստաբուլոս , և կալաւ զթագա-
 ւորութիւնն նորա տարի մի , և սպանաւ ձե-
 ոամբ եղբօր իւրոյ Մաթիգոնեայ , և առ ըդ-
 տեղի նորա միւս եղբայրն Յովհաննէս , որ
 կոչեցաւ Մղէքսանդրոս . և զկնի սորա կին

նորա լ'ղէքսանդրա , և շփոթեցաւ կարգն քահանայութեան՝ կնոջ եղեալ քահանայապետա. բայց յետոյ զքահանայապետութիւնն ետ չիւրկանեայ որդւոյ իւրոյ, և եղբօրնորա լ'քիառաբուլեայ ետ զԹագաւորութիւնն, որ և յետոյ գնաց 'ի գերութիւն 'ի չռում, և զչիւրկանոս գերեցին 'ի չայս :

Եւ չերովդէս երթեալ 'ի չռում Թագաւորեաց չրէիցն, որ և եկեալ սպան զլ'նաիգօնոս միւս եղբայրն չիւրկանեայ. և յետոյ և զչիւրկանոս եւս եսպան որ եկն 'ի գերութենէն չայոց, և եդ քահանայապետ զլ'նանիէլ : Եւ զկնի Օպքարիա, և ապա ըզՇմաւոն, ամ տմի փոփոխելով զնոսա կաշառօք. և ապա զլ'ննա և զլ'սյիաիա. և ապա փոխեցաւ հին քահանայութիւնն և ստուերականն 'ի նորս և 'ի Ճմարիտս Քրիստոսիւ : Քանզի 'ի ծնանելն նորա Թագաւորն այլադգի էր չերովդէս, զի ըստ Յակովբայ նա հապետին եկն որ իւր է Թագաւորութիւնն. և յորժամ բաշխեաց զսաշտան պատարագի նոր քահանայութեանն՝ զմարմին և զարիւն իւր, սկսաւ նորս և լռեաց հինն. որ թէ և կային այլ քահանայք, այլ ոչ ըստ կամացն լ'ստուծոյ, և ոչ համարեալ է 'ի կարգալուացն. վասն զի յանձնեաց Տէրն զԹագաւորութիւնն 'ի յաբքայն հեթանոսաց՝ հաւատացեալն 'ի նա մերձ 'ի չարչարանսն կամեա

ւոր : Օ՛ր յայնժամ եկին պատգամաւորքն
 Թագաւորին Հայոց և Մտրւոց, և աղաչէին
 զՏէրն գնալ և Թագաւորել ընդ նոսա, և լի
 նել բաժանակից և կորդ իշխանութեան ա
 Թողոց նոցա : Իսկ Տէրն երանեսոց զնա, և
 նովաւ յանձնեաց զարքայութիւնն որ առաւ
 Միամայ ըստ կամոցն Մտուծոյ՝ հաւատացե
 լոցն ի նա և ի հայր նորա . և զաստիճան քա
 հանայութեն սր կարգեալ գայր ի ծնունդո
 Միամայ ազգի ազգի նիւթով պատարագաց
 եա զնա յԱռաքեալն ի վերնառանն, փռ
 խեալ զնիւթ պատարագին յանձն իւր սոս
 կալի և քստմնելի և անճառելի իմանալեաց
 և զգալեաց, այն որ անսկզբնաբար ի ծոցոյ
 Հօր քահանայացաւ, և նաոր յերկինս երկնից
 ընդ աջմէ Հօր, քահանայ մշտնջենաւոր : Եւ
 աստ կատարեցաւ խորհուրդն հայրենի և
 գլխաւորեցաւ, գաղաթն էառ քահանայու
 Թիւնն, որ ոչ է այնուհետեւ այլ և այլ պա
 տարագ և ոչ բազմութիւն քահանայից վասն
 մահաւ արգելման, և ոչ տաճար ձեռագործ
 և ապականացու, այլ նոյն և մի պատարագ
 և պատարագիչ և քահանայ . և տաճար է
 անձեռագործ վերինն Նքուսաղէմ, որոյ գա
 ւիթ է ձեռագործս սյս և նիւթաւոր եկե
 ղեցի և օրինակ ճշմարտին . և հաւատն է
 հանրական կաթողիկէ, որ ժողովէ զտիեզերս ի
 մի յոյս կոչման և ի մի դաւանութիւն և ի մի

հոգեւոր կերակուր իւր այս առաջնորդք եկեղեցւոյ անդամք են միոյ անմահական գլխոյն (Յիսուսի, անմեկնելի, անմահ և յաւիտենական, հաւատով և յուսով պաշտեն դքահանայութիւնն կատարեալ, և կենաց ի կեանս փոփոխեալք կատարելով զընթացսն, ընուն աշակերտեալքն նովին պատարագաւ և հաւատով և իմանալի տաճարով զտեղիս նոցա. և կատարելով Տեառն մերոյ և Աստուծոյ դքահանայութիւն տանն Ադամայ կենդանացուցիչ մահուամբն և փրկագործ յարութեամբն, համբարձեալ յերկինս կատարեաց և զերկնաւորացն քահանայութիւնն, որ սարկաւագունք էին մինչեւ ցայժմ. և արդ ետ նոցա Տէր զնոր պաշտօն տնօրէնութեան իւրոյ, և ձեռնադրեալ զնոսա ըստ կարգի ի տեղիս և յաստիճանս իւրեանց մեզ անձառելի, և ըստ իմանալի բնութեան իւրեանց աննիւթապէս. և նորա քահանայագործեն և անմարմնաբար հաղորդեալ Յիսուսի աստուածաստեղծութեանն և աստուածաբար խորհրդոյն, որպէս ասէ մեծն Վիգնէսիոս ուսեալ յաստուածընկալ առաքելոյն Փաղոսէ, որ ամբարձեալ մինչեւ յերրորդ յերկինս՝ տեսող եղեւ անձառելեացն և լսող։ Իսկ զկնի համբարձման Տեառն մերոյ, հրամանաւ Հոգւոյն սրբոյ առաջին ձեռնադրեցաւ իւրուսադէմի եպիսկոպոս Յակովբոս

եղբայր Տեառն. և եպիսկոպոսն տեսող լի,
որ է աստուածայնոցն. և է երից կարգաց
գլուխ, քահանայից, տարկաւագաց և դպ-
րաց :

Եւ յառաջին ամին վերացման Տեառն,
աշակերտեցաւ և մկրտեցաւ ներքինին քու-
շայեցի Փոթանփոս անուն, 'ի Փիլիպպոսէ
առաքելոյ. և նա եղև սկիզբն մկրտութեան
հեթանոսաց : Եւ 'ի գլուխ տարւոյն աշու-
կերտեցաւ Պաւղոս, և յերկրորդ ամին սկիզ-
բն արար քարոզութեանն : Եւ Լգրիպպա
արքայ յառաջին ամին իւրոյ սպան զՅակով-
բոս եղբայրն Յովհաննու : Եւ Պետրոս ե-
լեալ յԱյրուսազեմէ եկն յԱնտիոք աշակեր-
տելով զհեթանոսս 'ի ճանապարհին, զերկուս
ամս յամելով 'ի գալն. և յԱնտիոք ետ հիմն
եկեղեցւոյ, և ձեռնադրեաց եպիսկոպոս ըզ-
Լուդիոս : Եւսն թէ զվարչամակ Տեառն
ունէր, և զայն արկանէր 'ի վերայ գլխոյ ձեռ-
նադրելոցն. և անուանեաց զաշակերտեալն
քրիստոնեայս. և եդ անդ աթոռ, և գնաց
'ի Հռոմ, և կատարեցաւ 'ի Ներոնէ Պաւ-
ղոսիւ հանդերձ, յերեքտասան ամի թագա-
ւորութեան նորա, 'ի Սայիսի Իմ. և Լնդ-
րոնիկոս ասէ թէ 'ի Իմ, ն. քանուն(1). Եւ զինի
Պետրոսի եկաց եպիսկոպոս 'ի Հռոմ ինոս

(1) Անիմանալի է բառս, և թերեւս նշանակէ զամին
Տաճկաց Բէռնուս :

առաջին եպիսկոպոս, մետառան ամ: Եւ յԵրուսաղէմ զկնի Յակովբայ Շմաւոն կղէու պեանց՝ ամս քառասուն և երկու: Եւ յԵղէքսանդրիա Սարկոս աւետարանիչ քարոզեաց, շինեաց եկեղեցի. և յետ նորա եկաց Լնանիա⁽¹⁾ ամս քսան և երկու. և զկնի նորա Լբիլոս ՚ի չորրորդ ամին ՚ի Խոկղիտիանոսի: Եւ նախ քան զայլն յետ համբարձմանն ըստ խոստման Տեառն առաքեցաւ Թադէոս ՚ի Հայս. նախ ՚ի Կեսարիա Հայոց եկեալ, արկանդ հիմն եկեղեցւոյ, և ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զԹէոփիլոս. և ապա եկն ՚ի յԱլւրհա. անդ բժշկեաց զԲագար, և շինեաց եկեղեցի, և ձեռնադրեաց անդ զԴէ, և գնաց, և կատարեցաւ ՚ի Սանատրկոյ արքայէ Հայոց: Եւ մանապէս և Բարթողոմէոս եկեալ և շրջեալ ընդ Հայս՝ կատարեցաւ ՚ի նմին Թագաւորէ: Եւ Յուդա Յակովբեան զհետ նոցա եկեալ ՚ի Հայս, կատարեցաւ յիշխանացն Հայոց ՚ի յԱլմի քաղաք նոցին Հայոց, և կայ անդէն: Եւ Սիմոն մի յորդոցն Յովսեփու կատարեցաւ ՚ի Հայս:

Եւ յԱսիա և ՚ի կողմանս Բիւթանացւոց և յերկիրն Շանագլիաց գնաց Լնդրէաս առաքեալ: Եւ ասեն զամանէ՝ Թէ յորժամ արկին վիճակս Լաքեալքն յետ առնլոյ զՀռ

(1) Ի գաւաղանագրին Ժողովարկ Անթիոյ գնէ Անիոս:

գին սուրբ 'ի վերնատունն , և բաժանեցին զաշխարհս 'ի մէջ իւրեանց , և անկաւ վիճակն Լ'նդրէի հրամանաւ Հոգւոյն սրբոյ երկիրն Շանգըխաց . և դժուարեցաւ Լ'նդրէաս և փախեաւ , և հանդիպեցաւ Փրկչին որ իջեալ կայր վրանօք որպէս վաճառական , և խօսեցաւ ընդ նմա , և ասաց զինքն յերկրէ անտի , և թէ կամիցի գնալ տանի գնա դիւրաւ , և հեշտիւ լսեն նմա : Եւ դարձաւ անդրէն 'ի վերնատունն , և խնդրեաց աղօթս զի գնացէ 'ի վիճակն իւր զհետ վաճառականին . և յուղարկեցին գնա խնդութեամբ : Եւ գնաց Տէրն նովաւ հանդերձ 'ի Յոպպէ . և դիպեցաւ նաւ պատրաստական , և մտին 'ի նա և գնացին անդ . և վերացաւ 'ի նմա նէ Տէրն յերկինս , և իմացաւ Լ'նդրէաս և փառաւորեաց զԼ'ստուած : Եւ գնացեալ դարձոյց սքանչելեօք զաշխարհն , և դարձաւ քարոզեաց 'ի Ս'իւսիա և 'ի Բիւթանիա , և յԼ'սիա քարոզեաց և շինեաց եկեղեցիս 'ի մէջերկեայս , և սերմանեաց անդ զքան հաւատոյն : Եւ անց 'ի յԵլլադա և կատարեցաւ 'ի Սպարտա Ելլադացւոյ յԲիառայ խաչիւ . և նմա է համարեալ ասիական աթոռն , զի նա քարոզեաց զառաջինն մինչեւ եկն անդ զկնի երկուուսսան ամաց Յովհաննէս յետ փոխման Տիրամօրն :

Լ'դդ ուր քարոզեցին Լ'ռաքեալքն երկու

տասանք և շինեցին եկեղեցիս, աթոռք են.
 և ՚ի կատարածի աշխարհիս նստելոց են յեր-
 կոտասան աթոռս. և այս ՚ի Քրիստոսէ տը-
 ւաւ : Ի այց յետոյ մարդիկ անուանեցին չորս
 աթոռ դիւսաւոր զԱւետարանչացն : Ատա-
 թէոս, ասեն, ունի զԱնտիոք. և Ղուկաս որ-
 դի Կոստանդեայ Ասորւոյ և մօր Յունի, աս
 ունի զՀռոմ, որ էր անտիոքացի և արուեստիւ
 բժիշկ : Իսկ զԱղէսսանդրիա ունի Սար-
 կոս. և զԵփեսոս Յովհաննէս, որ յետոյ Անդ-
 րէի եկն Եփեսոս. և զԵրուսաղէմին Յա-
 կովբոս եղբայր Տեառն : Եւ մեք աղիւսակօք
 կարգեսցուք զհնգից Աթոռակալացս ըստ
 կարգի լուսաւորապէս, զի դիւբաւ կացցեն
 ՚ի վերայ ուսումնասէրքն. և վասն աշխա-
 տութեանս մերոյ տկնկալցուք հատուցման
 աղօթից՝ որոց օգտին աստուստ ՚ի փառս Աս-
 տուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս.
 ամէն :

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԱՆՏԻՈՒՔԱՅ

	ամբ		ամբ
Ա. Պետրոս լեռն.		ԼԲ. Ուղիոս.	2
ԲԲ. Լուգիոս.	3	ԼԳ. Պուլխանոս.	1
Գ. Իգնատի.	12	ԺԴ. Փլաբիանոս.	7
Դ. Իրոն.	13	ԼԵ. Եւադի.	1
Ե. Կուսմենդիոս.	10	ԼԶ. Պորփիրիոս.	7
Զ. Ուրիոն.	11	ԼԵ. Աղէքսանդրոս.	10
Է. Թէոփիլէ.	17	ԼԸ. Յովնանէս.	38
Ը. Մաքսիմոս.	18	ԼԹ. Թէոգիոս.	32
Թ. Սերապիէ.	10	Խ. Ռոմանոս աբխազ.	
Ժ. Ասկղիպ.	12	ԽԱ. Մաքսիմոս աբխազ.	
ԺԱ. Փիլիպպոս.	10	ԽԲ. Ակակիոս երիթիւն.	
ԺԲ. Սաբինոս.	12	ԽԳ. Մուրտորիոս հերէպ.	
ԺԳ. Բաբելաս.	30	ԽԴ. Սուրբ Պետրէ հալա.	
ԺԴ. Բաւիոս.	20	ԺԵ. Յէռն.	
ԺԵ. Դեմետրիոս.	8	ԽԵ. Մանիքոն.	
ԺԶ. Պաւղոս սամոսացի		ԽԶ. Մերտուրիոս երիթիւն.	
հերթաժող:		ԽԷ. Յուլիանոս.	33
ԺԷ. Դոմանոս.	13	ԽԸ. Ստեփանոս.	37
ԺԸ. Տիմոթէոս.	5	ԽԹ. Ստեփանէ հերէպ.	
ԺԹ. Կիւրղիոս.	8	Ծ. Բեղեթիոս հերէպ.	
Ի. Տուրիանոս.	1	ԾԱ. Փլաբիէ որ ընկշտան.	
ԻԱ. Բաղալիոս.	8	ԾԲ. Սուրիակէ ուղղափառ.	
ԻԲ. Փիլիկիոս.	2	ԾԳ. Պաւղէ հրէական պիղծ.	
ԻԳ. Եւստաթէ.	10	ԾԴ. Ուրուիոս երիթիւն.	
ԻԴ. Յուլիոս.	1	Ի պեղ Սեւերիոս.	
ԻԵ. Ռալիս աբխազ աղաժ.		ԾԵ. Եփրեմ հերէպ.	
ԻԶ. Ուրբոս աբխազ.		ԾԶ. Դամանոս հերէպ.	
ԻԷ. Փլեբոս հերէպ.		ԾԷ. Սարգիս.	7
ԻԸ. Ստեփանոս հերէպիւն.		ԾԸ. Պաւղէ օթան.	
ԻԹ. Լեւոնաթոս հերէպ.		ԾԹ. Պետրէ լադաղիկ.	
Լ. Եւադիոս աբխազ եր.		Կ. Յուլիանէ.	40
ԼԱ. Մելիտոս ուղղափառ.			

	աթ		աթ
ԿԱ. Աթանասիոս .	41	ՁԱ. Յովհաննէս .	
ԿԲ. Յովհաննէս .	42	ՁԲ. Յովհան .	
ԿԳ. Դիոգորոս .	43	ՁԳ. Դիոնէսիոս .	
ԿԴ. Սեւերիանոս .	44	ՁԴ. Աբրահամ .	
ԿԵ. Յուլիէ .	45	ՁԵ. Յովհաննէս	
ԿԶ. Եղիա .		ՁԶ. Աթանաս	
ԿԷ. Աթանաս ,		ՁԷ. Յովհաննէս .	
ԿԸ. Յովհան .		ՁԸ. Դիոնէսիոս ,	
ԿԹ. Իսահակ .		ՁԹ. Յովհաննէս .	
Հ. Աթանաս .		Ղ. Աթանաս .	
ՀԱ. Գէորգ .		ՂԱ. Յովհաննէս .	
ՀԲ. Յովսէփ .		ՂԲ. Վասիլիոս .	
ՀԳ. Կիրակոս .		ՂԳ. Աբրոն .	
ՀԴ. Դիոնէսիոս .		ՂԴ. Դիոնէսիոս .	
ՀԵ. Յովհաննէս .		ՂԵ. Աթանաս .	
ՀԶ. Իգնատիոս .		ՂԶ. Յովհան .	
ՀԷ. Դիոգորոս .		ՂԷ. Գրիգոր .	
ՀԸ. Դիոնէսիոս		ՂԸ. Յովհան .	
ՀԹ. Յովհան .		ՂԹ. Աթանաս .	
Ձ. Վասիլիոս .		Ճ. Միխայլ Ես :	

ԱԹՈՒԱԿԱԼՔ ՀՈՌՎՄԱՅ

	աթ		աթ
Ա. Պետրոս Առն .	25	ԺԱ. Անիկտիոս .	11
Բ. Լևոս .	12	ԺԲ. Սոփոէր .	9
Գ. Անիտոս .	11	ԺԳ. Եպուրիոս .	8
Դ. Կղէմէս .	9	ԺԴ. Կեղեատիոս .	5
Ե. Ուրտոս .	8	ԺԵ. Ալուծորոս .	15
Զ. Աղէքսանդրիոս .	12	ԺԶ. Բեկտոր .	70
Է. Քսենտոս ,	30	ԺԷ. Ուրբանոս .	9
Ը. Տաղէսիորոս .	11	ԺԸ. Բուճդիանոս .	5
Թ. Սիլուսիանոս .	4	ԺԹ. Անտիոս .	աթ 8
Ժ. Փիոս ,	15	Ի. Բաւիանոս .	13

	ամբ		ամբ
ԻԱ. Կուռնեղիոս .	2	Խ. Անասնիտոս .	15
ԻԲ. Լուկիոս .	4	ԽԱ. Զասիմոս .	7
ԻԳ. Ստեփանոս .	1	ԽԲ. Կեղեցարիտոս .	9
ԻԴ. Քառատոս .	11	ԽԳ. Լեւոն երէմքեանի .	
ԻԵ. Դիոնէսիոս .	8	ԽԴ. Գազոս .	8
ԻԶ. Գիմէոփոս .	8	ԽԵ. Իլարիոս .	7
ԻԷ. Ուսուէկիոս .	1	ԽԶ. Սիրիլիտոս .	1
ԻԸ. Գայիոս .	2	ԽԷ. Անաստաս .	11
ԻԹ. Մարագլոս .	1	ԽԸ. Միմաքէ . ասորի յա	
Լ. Եւստրի .	1	ասլ երէմքեանի էն .	
ԼԱ. Մեղիտանոս .	21	ԽԹ. Թորանտոս .	2
ԼԲ. Սեղբեստրոս .	23	Ճ. Ուրմատէս .	10
ԼԳ. Մարկոս .	2	ՃԱ. Յովհան .	14
ԼԴ. Սիլիոս .	15	ՃԲ. Փեղքոս .	35
ԼԵ. Լիբերիոս .	4	ՃԳ. Բեբելլոս .	20
ԼԶ. Փիլիքսիոս .	1	ՃԴ. Առաքոս .	1
ԼԷ. Դամասոս .	18	ՃԵ. Սեղբեստրոս .	1
ԼԸ. Սիրիկիոս .	5	ՃԶ. Պլակիոս .	3
ԼԹ. Անաստաս .	3	ՃԷ. Մարտինոս .	

ԱԹՈՌԱԿԱԼԿԱԼԿ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՒ

	ամբ		ամբ
Ա. Մարկոս .	22	ԺԲ. Դեմեաթիոս .	63
Բ. Անիոս .	22	ԺԳ. Իգիմոս .	16
Գ. Միլոս .	13	ԺԴ. Դիոնէսիոս .	7
Դ. Գարստնիոս .	11	ԺԵ. Մաքսիմոս .	18
Ե. Փրուգիոս .	12	ԺԶ. Թէոփիլոս .	19
Զ. Յուստոս .	11	ԺԷ. Պետրոս. յիշէ սա .	10
Է. Մանիոս .	13	ԺԸ. Աբիլոս .	6
Ը. Մարկիանոս .	10	ԺԹ. Աղէքսանդր. ասորի	
Թ. Կալերոս .	14	Ժողով Նիկիայ .	20
Ժ. Ագրիպաս .	12	Ի. Աթանաս .	46
ԺԱ. Յուլիոս .	14	ԻԱ. Պետրոս .	7

	ամբ		ամբ
ԻԲ. Ղաւկիոս արիանոս		ԽԱ. Զաւկիոս .	1
դէշժ .		ԽԲ. Ազոզէնարոս	2
ԻԳ. Տիմոթէ . Էղբայքի		ԽԴ. Թէոդորէ .	3
Պէպրատ .	4	ԽԵ. Պէտրէ .	1
ԻԴ. Թէսփիլոս .	28	ԽԶ. Յովնան Էրիթիմոյ .	7
ԻԵ. Կիւրեղ յեծ . ասոր		ԽԷ. Դամիանէ .	7
է Ժորջէ Եփեսոս .	26	ԽԸ. Անաստաս .	1
ԻԶ. Դիոսկորոս .	7	ԽԹ. Անդրոնիկոս .	2
ԻԷ. Պրոսպեր հերէպ .		ԽԹ. Բենիամին .	30
ԻԸ. Տիմոթէոս հերէպ .	20	Ծ. Կաւրա Կոլլեոնի .	
ԻԹ. Տիմոթէոս ասոր .	3	ԾԱ. Ազաթոն .	1
Լ. Յովնանէս հերէպ .		ԾԲ. Յովնան .	2
ԼԱ. Պէտրոս .	12	ԾԳ. Շմաւոն .	3
ԼԲ. Աթանասիոս .	7	ԾԴ. Սահակ .	1
ԼԳ. Յովնանէս .	9	ԾԵ. Աղէքսանդրոս .	2
ԼԴ. Յովնան .	11	ԾԶ. Կողմա .	40
ԼԵ. Դէոսկորոս .	1	ԾԷ. Յովնան .	
ԼԶ. Տիմոթէոս .	11	ԾԸ. Մարկոս .	
ԼԷ. Դիոդորոս .	38	ԾԹ. Յակովբ .	
ԼԸ. Պէտրոս .	1	Կ. Շմաւոն .	
ԼԹ. Դամիանէ հերէպ .		ԿԱ. Յովնէփ .	
Խ. Պաւղոս .	40		

ԱԹՈՒԱԿԱԼՔ ԵՓԵՍՈՍԻ

	ամբ		ամբ
Ա. Անդրէաս .	12	Ը. Անտաթէ .	15
Բ. Ենարիոս .	10	Թ. Աթորոս .	9
Գ. Տիմոթէոս .	14	Ժ. Փիլիպպոս .	10
Դ. Պօլիկարպոս .	17	ԺԱ. Պօլիկարպոս .	11
Ե. Պուլք .	15	ԺԲ. Ուզիոս .	5
Զ. Սաաքէ .	8	ԺԳ. Լաւրանիոս .	8
Է. Դիոդինիս .	8	ԺԴ. Ազուբանոս .	7
		ԺԵ. Պրոսպերիկոս .	18

	ամբ		ամբ
ժԶ. Մարկոս .	13	Ի. Դոմեթրիէ .	11
ժԵ. Սիւրբշ .	10	ԻԱ. Պրորաս, ապ իմէ .	
ժԸ. Կուռնեղիոս .	8	յա (ամուսն Եղէտոյ)	
ժԹ. Դիդոս .	7	Դ Կոստանդնուպոլիս :	

ԱԹՈՌՈՒԱԿԱԼՔ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ

	ամբ		ամբ
Պրորաս .	5	ԻԱ. Աղակիոս .	2
ԻԲ. Աղէքսանդրոս .	23	ԻԲ. Պլազիտոս .	4
ԻԳ. Պաւղոս .	1	ԻԳ. Ուփիմիոս հեղեպ .	
ԻԴ. Մակեդոն .		ԻԴ. Մակեդոն հայրոյի .	
ԻԵ. Եւսեբիոս .	1	հոգւոյն :	
ԻԶ. Եւդոքի հեղեպ .		ԻԵ. Տիմոթէոս .	5
ԻԷ. Եւազրիոս հեղեպ .		ԻԶ. Յովհաննէս եղի .	
ԻԸ. Դիմսիիէ հեղեպ .		բնի :	
ԻԹ. Գրիգոր Նաւի .		ԻԷ. Եպիփան .	23
պոյի :	10	ԻԸ. Անթիմոս .	1
Լ. Նիկիտրոս .	8	ԻԹ. Յոհան, Դ անիէ յա .	
ԼԱ. Յովհանն ոսկեբերան .	7	առջ եղիբնիէ էն :	
ԼԲ. Երեսիոս .	1	Ծ. Յովհաննէս .	1
ԼԳ. Ատաիկոս .	10	ԾԱ. Սիւրբակէ .	1
ԼԴ. Սիսիանոս .	2	ԾԲ. Սարգիս .	1
ԼԵ. Նիստոր շարափա .		ԾԳ. Մինաս .	3
ԼԶ. Մարքիմիանոս .	2	ԾԴ. Գերմանիոս .	17
ԼԷ. Պրոկզոս .	12	ԾԵ. Նուգոտոս .	7
ԼԸ. Փլաքիոս հեղեպ .		ԾԶ. Բուրոս .	1
ԼԹ. Անատոլ հեղեպ .		ԾԷ. Պաւղոս .	1
Խ. Իգնատիոս հեղեպ .			

ԱԹՈՌԱԿԱԿԱԼՔ ԵՐՈՒՍԱԶԵՄԻ

	աճ		աճ
Ա. Յակովբոս .		ԼԴ. Նարկէսոս վերաբին .	
Բ. Շմաւոն .	42	ԼԴ. Աղէքսանդրոս .	
Գ. Յոսատոս .		ԼԵ. Մաքսենոս .	
Դ. Զաքէ .		ԼԵ. Հիմեոս .	
Ե. Տուբիա .		ԼԸ. Ըղբերդաւ (Զաք- դաս) .	
Զ. Բենիամին .		ԼԹ. Հերմոն .	
Է. Յովհանն .		Խ. Դաւապտոս (°) .	
Ը. Մատթէոս .		ԽԱ. Հերմոն, ասոր է ճշգ- նութիւն սրբոյն Գրի- գորի Լ առաւորչին :	
Թ. Փիլիպպոս .		ԽԲ. Մակար .	
Ժ. Սենեկէս .		ԽԳ. Մաքսիմոս, զտրաւ առ- սէն հանին անորեկ :	
ԺԱ. Յուստիոս .		ԽԴ. Կիւրեղ, յէ՞ մո՞, և առաւորեցաւ .	
ԺԲ. Ղեւի .		ԽԵ. Ակակի, որ ղկերեղ առաւորեաց :	
ԺԳ. Եփրեմ .		ԽԶ. Սեւերիանոս, ասոր եղէն իրաւան Ամա- նասի, որ յի՞ եղիւ- նոս :	
ԺԴ. Յովսէփ .		ԽԷ. Դամասոս .	
ԺԵ. Յուդա, ամենակէս հրեայք էին :		ԽԸ. Կիւրեղ, աս աբաղ ըն- կուած ընծայալեալն :	
ԺԶ. Նարկէսոս (°) .		ԽԹ. Յովհաննէս .	22
ԺԷ. Մարկոս .		Ծ. Պրուլիոս .	
ԺԸ. Կասիանոս .		ԾԱ. Պրովակիս .	5
ԺԹ. Պապղոս .		ԾԲ. Յորնաղ .	40
Ի. Մաքսիմոս .		ԾԳ. Թէոդոս, զաս եղին առաւորաւորն իրաւան Յովսէփ :	
ԻԱ. Յուլիանոս .		ԾԴ. Անաստասիոս առ- ղապա :	
ԻԲ. Գալիոս .			
ԻԳ. Սիմաքոս .			
ԻԴ. Գալիոս .			
ԻԵ. Յուլիանոս .			
ԻԶ. Կիպրիոս .			
ԻԷ. Վաղէս .			
ԻԸ. Դիքսիանոս .			
ԻԹ. Նարկէսոս .			
Լ. Դիոս .			
ԼԱ. Գերմանիոն .			
ԼԲ. Գրիգորիոս (Գոր- գիանոս) .			

ամբ	ամբ
ԾԵ. Մերտուրիոս հէրէ- սիլոս .	ԾԹ. Պետրոս .
ԾԶ. Սեւոստիոս հէրէպ .	Կ. Մակար , սա վրաց իւրաց լաւս ուղղա- յաւանք .
ԾԷ. Վելիսս .	ԿԱ. Եւստաթէոս :
ԾԸ. Յովհաննէս .	

Ս'ինչեւ ցայժմ գրեցաք զաթոռակալքս հինգ աթոռոցս , զի կային 'ի նոցանէ ոմանք որք ողջ ունէին զուղղափառութիւն , և դեռ սակաւ էր չարն : Իսկ վասն զի Ս'արորինոս հռոմայեցի յաւել 'ի վէրան Քաղկեդոնի , և հաստատեաց զհաւատսն (Յովհաննիսի գրաւմատի և զՄքսիմոսի , և բազմապատկեալ ըզչարն 'ի վերայ երկու բնութեանն՝ ասաց երկու կամս և երկու ներգործութիւնսն , և վասն բուռն իշխանութեանն Հռոմոց տաւրածեցաւ անօրէնութիւնն յասացեալ աթոռքս , և չմնաց յոյս բժշկութեան և միաբանութեան սիրոյ առ միմեանս . այսուհետեւ զինչ հարկ է մեզ գրել զօտարացեալն , զի ոչ կոչել արժան է մեզ զնոսա հայրապետս , և ոչ թուել զնոսա 'ի շար առաջին սրբոցն , և ոչ զապականեալ նիւթսն դնել 'ի վերայ սուրբ հիմանն :

Եւ յլ եթող մեզ շնորհ գթութեանն Քրիստոսի զաւակ կենդանութեան և սերմն ազնուական աճման արքութեան զկոյան սուրբ՝ զեկեղեցին Հայաստանեայց , զանեալն յանախտ արմատոյն և զպատկերեալն 'ի նմին

իսկ 'ի Փրկչէն մերմէ անդրանիկ հաւատով
'ի ձեռն լ'բգարու, որ ունէր զՀայս և զլ'սորիս
Թագազարդեալ Ճոխութեամբ, և նրա տէր
'ի Սիջագետոս յԱռհա քաղաք, Թագա-
ւորեցուցեալ 'ի կողմն արեւելից զՍանա-
տրուկ քեռորդի իւր, որ և խնդրեաց 'ի ձե-
ռն հաւատոց և զերկնաւոր արքայութիւնն
'Քանզի լուաւ նա զլուր սքանչելեաց Տեառն
մերոյ Յիսուսի 'Քրիստոսի զոր կատարէր յեր-
կիրն Հրէաստանի, և առաքեաց Թղթով
զլ'նանէ հաւատարիմ իւր՝ արամբք առ Տէր
աղաչել զնա գալ առ նա և Թագաւորել ընդ
նմա 'ի յԱռհա անհոգութեամբ, և ապրիլ
'ի սպանող և յապստամբ ազգէն Հրէից։ Եւ
զայս մարգարէացաւ կանխագոյն Երեմիա և
ասէ. « Զաւուրսն յայնոսիկ եկին արք տասն
յոթուսաղէմ խնդրել զՏէր կարօտութեամբ
'ի սէր քերմութեանն : » Եւ զայն յիշէ Յով-
հաննէս ստտուածաբան և ասէ. « Սառեան
առ Փիլիպպոս և ասեն. կամիմք զՅիսուս տե-
սանել. և Փիլիպպոս ասէ ցլ'նդրէաս, և լ'նդ-
րէաս և Փիլիպպոս ասեն ց(Յիսուս : Եւ Յի-
սուս պատասխանի եւոք և ասէ. Եհաս ժամ զի
փառաւորեսցի Որդի մարդոյ : » Եւ յսինքն թէ՛
արքայն հեթանոսաց եբաց դռնն հաւատոյ
ամենայն աշխարհի փառաւորել զիս : Եւ
դարձեալ զիսաչն նշանակեալ թէ եկեալ հա-
սեալ է ժամանակ չարչարանաց իմոց զոր աստ

կատարելոց եմ. և չէ ժամ գնալոյ աստի :
 Եւ հրամայեաց թողմանի առաքելոյն դրել
 պատասխանի լ'բգարու . և երանեաց զնա
 և խոստացաւ յետ յարութեան իւրոյ առա-
 քել առնա զմի յաշակերտոց իւրոց բժըշ-
 կել զնա 'ի ցաւոցն զոր ունէր . և տալ նմա
 և աշխարհին իւրոյ կեանս յաւիտենականս
 և անտրտումս . զոր և արար խի , յառաքեաց
 զԹադէոս , որ եկն 'ի Կեսարիա Հայոց զա-
 ռաջինն , և արկ անդ հիմն եկեղեցւոյ . և ձեռ-
 նադրեաց անդ եպիսկոպոս Թէոփիլէ անուն ,
 և գնաց 'ի յԼուհա , և միտեաց զԹագաւ-
 որն և զամենայն քաղաքն , և զբազումս 'ի
 գաւառացն շուրջանակի . և հաստատեաց
 եկեղեցիս , ձեռնադրեաց իւր փոխանորդ
 զԼ'դդէ , և առեալ թողլթ առ Սանատրուկ
 և 'ի գաւառսն Հայաստանեաց ընդ Էդմամբ-
 քն արեւելից գնաց , և կատարեցաւ վկայ-
 ութեամբ 'ի Սանատրկոյ , թողեալ իւր փո-
 խանորդ անդ զոմանս Օլաքարիա և Եմեն-
 տոս անուն : Քանզի յետ սակաւ ժամանակի
 մեռաւ լ'բգար , և անհոգացաւ Սանատրուկ ,
 և սպան զԼ'աքեայն :

Եւ յետ այնորիկ Բարթողոմէոս գնացեալ
 'ի նոյն վիճակ Հայաստանեաց , և 'ի նոյն Թա-
 գաւորէ կատարեցաւ . և յայնժամ բարձաւ
 համարձակութիւն հաւատացելոցն . սակայն
 ոչ պակասեաց հաւատն հիմնարկեալ առա-

քելական , մինչեւ 'ի գալն Հռիփսիմեանցն
 և 'ի հաւատալն Տրդատայ արքայի 'ի նմին
 ցեղէ լ'բգարու երանեցելոյն 'ի Տեառնէ ,
 'ի ձեռն մեծահանդէս նահատակին Վրիգո-
 րի , սքանչելի և նորանշան և տիեզերալուր
 վկայի . որ և առեալ զաստիճան լ'ռաքելոցն
 սրբոց Թադէի և Խարթաղոմէի , ելից զպա-
 կասութիւն նոցա , լուսաւորելով ծայրէ 'ի
 ծայր զամենայն Հայաստանեայս և զտունն
 Վրաց և զաշխարհն լ'ղուանից , և զամենայն
 դաւառան շուրջանակի Հայոց ելից գիտու-
 թեամբ ճշմարտութեանն . և փոխեցին ըստ
 կարգի որդիք նորա զհաւատս ճշմարիտս և
 զվարս նորա զամբիծս , և զնահատակութիւն
 նորա հանապազորդ ժրջան ճգնութեամբ
 և անաչառ յանդիմանութեամբ , զանցաւորս
 պատուիրացն լ'ստուծոյ , խօսելով և խոր
 հելով յօրէնս Տեառն 'ի տուէ և 'ի գիշերի :

Եւ թէպէտ և սրբութեամբ արեանա-
 ռուք նորա , պարկեշտութեան զաւակքն
 ժամանակաւ զտեղի առին , այլ սերմն հա-
 ւառոյ նորա ուղղափառութեան , և ըստ
 հոգւոյ ծնունդքն նորա արմատացեալ եկաց
 և մնաց յաւիտեան , նախանձաւոր գործոց
 բարութեան , և անյաղթելիք 'ի պէսպէս պա-
 տահմանց և 'ի դիպուածոց մնացեալք . կա-
 ցեալք 'ի փոփոխական ժամանակս անփոփո-
 խլա , զորս ոչ պատրեաց փառքն Յունաց

գիւրաթառամն զոր խոստանային նոցա . և ոչ գողազական խրոխտալն նոցա որ 'ի ժամաշնակի բարձրութեան իւրեանց սպառնային . այլ յուսովն [ստուծոյ և յաղթա մեծի] ուսաւորչին տեւեցին և մնացին յառաքելադիր հիմանն : [Եւ թէպէտ սակաւք 'ի նոցանէ տկարացան ըստ տեսլեան սրբոյն Վրիգորի , այլ արմատն նոցա անփտելի և առողջ կացեալ տարածեցաւ վերստին կենդանութիւնն անմահական հաւատոյն . և եղեն մեզ 'ի մխլթարութիւն և 'ի սիոփանս և 'ի վկայութիւն Օ. ի թէպէտ և աթոռն [շէքսանգրու յ] գիստոս և ամենայն [թէոպիա և Հնդկաստան , ազգքն ընդարձակ և բազմաթիւ և թագաւորութիւնք և ճոխութիւնք և փարթամութեամբ քան զամենեսեան զանազանեալք , այլ վասն զի նոքա և հեռաւորք և բացականք են , անկարանան զգլուխս մեր բարձրացուցանել , և զպարծանս մեր աճեցուցանել 'ի Վրիստոս : Իսկ սոքա բազում եղեն մեզ նպաստամատոյցք և ձեռնաուլք , և գրեթէ նոքօք կարացաք տեւել այն ամենայն անցից որք եկին 'ի վերայ մեր , և եղեն մեզ սիւն և հաստատութիւն . և ուխտ խաղաղութեան և դաշն սիրոյ է 'ի միջի մերում մինչեւ յաւիտեան . վասն որոյ և մեր սկսեալ զսորհուրդ քահանայութեանն [ստուծոյ Հօրէ , կատարեսցուք 'ի նոցա քահանայու-

Թիւնն, որ ըստ կամանն Մատուծոյ կայ և մընայ յաւիտեան :

Եւ քանզի երեք Առաքեալք մօին 'ի Հայք, Թադէոս և Բարթողոմէոս և Յուդա Յակովբայն . և Թէպէտ ըստաջինն Թադէոս եկն և ապա Բարթողոմէոս և Յուդա, այլ զի ոմանք ասեն թէ Թադէոս 'ի յեւթանասնիցն է, վասն այնորիկ դիցուք գլուխ քահանայութեան նոցա ընթարթողոմէոս և ապա զԹադէոս և ապա զՅուդա և զոյլ առաջնորդսն ըստ կարգի, և շնորհօքն Մատուծոյ հասուցուք ժնչեւ առ մեղ, և 'ի նոսա վըճարեսցուք զասպարէր աշխատութեանս մերոյ, և հանգիցուք 'ի նաւահանգիստ յուսոյ խոստմանն Մատուծոյ, որ է սիղոն և աւարտ ամենայն բարեաց, որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից :

Ա. ԲԱՐԹՈՂՈՄԷՈՍ առաքեալ, մի յերկու տասանիցն :

Բ. ԹԱԴԵՈՍ, զոր Աւետարանն պատմէ թէ զառաջինն կոչէր Ղերէոս, և 'ի Տեառնէ անուանեցաւ Թադէոս :

Գ. ՅՈՒԴԱ Յակովբայն, որ և սա յերկու տասանիցն վկայի և կայ Սրմի քաղաք Հայոց :

Դ. ՍԻՄՈՆ որդի Յովսեփու եղբայր Տեառնն մերոյ, և սա քարոզեաց 'ի Հայս . և տեղէն կատարեցաւ, և կայ Սրմի քաղաք Հայոց :

Ե. ԼՂԻՇԷ և ԽԱԴ. երկոքին սոքա յեւ-
թանասնիցն են, և գնացին 'ի կողմանա ԼՂ-
ղուանից հրամանաւ Թադէի, և անդ կա-
տարեցան :

Զ. ԹԻՆՓԻԼՈՍ, առաջին ձեռնադրու թիւն.
Թադէոսի 'ի Կեսարիա Հայոց 'ի Կապադով-
կիա :

Է. ԼՂԻԴԷ, կերպասագործ արքային ԼԲ-
գարու, զոր կացոյց 'ի Սիջագետս յԱռհա-
բաղաբ :

Ը. ՕՂԱՔԱՐԻԱ, զոր ձեռնադրեաց յարեւ-
ելիս փոխան ինքեան, և ասաց՝ զսա ետող
ձեզ վարդապետ, զոր ելից հոգին Տեառն :

Թ. ԹԱԴԵՈՍ, մի յեւթանասնիցն, որ գը-
նաց հրամանաւ Թադէի 'ի մեծն Հայք, և 'ի
կողմանա հիւսիսոյ. և լուեալ զմահն ԼԲգա-
րու, դարձաւ և եմուտ 'ի փոքր Սիւնիք, և
կրօնաւորեալ անդէն ծածկաբար՝ վախճանե-
ցաւ, և տեղին շինեցաւ վանք և յանուէն նո-
րա կոչեցաւ :

Ժ. ՍՈՒՐԱՆ ՊԻՒԳՈՐ, լուսաւորիչն բովան-
դակ Հայաստանեաց, զամս 30 :

ՃԱ. ՍՈՒՐԱՆ ՌԵՏԱԿԵՍ, կրտսեր որդին արը-
բոյն Պրիգորի որ 'ի Ժողովն մեծ էր, ամս 7 :

ՃԲ. ՏԵՐ ՍՈՒՐԱՆ ՎՂԻՍԵՍ, երէց որդին
մեծին Պրիգորի, ամս 17 :

ՃԳ. ՏԵՐ ՍՈՒՐԱՆ ՅԱԽՍԻԿ, որդին Վրթա-
նայ, ամս 6 : ԼՂ Պրիգորիս եղբայր նորա ԼՂ

դուանից կաթողիկոս եկաց՝ 6 ամ :

ձԴ. ՏԵՐ ՓԱՌՆԵՐՄԵՀ, ՚ի գաւառէն Տաւրանոյ, յԱշտիշատայ, ամս 3 :

ձԵ. ՏԵՐ ՍՈՒՐԲՆ ՆԵՐՄԵՍ, որդի Աթա նազինեայ՝ որդւոյ Եղսկանն, ամս 34 :

ձԶ. ՏԵՐ ՅՈՒՍԻԿ, զոր կացուցին զկնի մա հուան սրբոյն Ներսէսի, ամս 4 :

ձԷ. ՏԵՐ ՕՒԷԻՆ, զկնի Եղսկանն կա լեալ զաթռն ամս 4 :

ձԸ. ՏԵՐ ՇԱՀԱԿ, եղբայր Օւաւենի ՚ի Սանձկերտոյ, ամս 6 :

ձԹ. ՏԵՐ ԱՍԳՈՒՐԱԿԵՍ, եղբայր Շահակայ և Օւաւենի, ամս 7 :

Ի. ՏԵՐ ՍՈՒՐԲՆ ՍԱՀԱԿ Պահլաւ, որդի սրբոյն Ներսէսի, թոռն Եղսկանն, ամս 50 : Եւ ասա կատարեցաւ ցեղն սուրբ Ղրիգորի :

ԻԱ. ՏԵՐ ՍՈՒՐՄԱԿ, հակառակաթոռ սրբոյն Սահակայ, ամ մի :

ԻԲ. ՏԵՐ ԲԱԴԻՍՈՒ, ազգաւ Ասորի, ամս 3 :

ԻԳ. ՏԵՐ ՍԱՄՈՒԵԼ, նոյնպէս Ասորի ազգաւ, ամս 3 :

ԻԴ. ՏԵՐ ՍՈՒՐԲՆ ԵՈՒՍԵՓ, յաշակերտացն սրբոյն Սահակայ, ամս 3 : Սա վկայեաց Բրիւտոսի, ՚ի Եգիպտոսէ Պարսից թագաւորէ ընդ սուրբ Ղեւոնդեայ :

ԻԵ. ՏԵՐ ՂԻԻՏ, վանանդացի, ՚ի գեղջէ (Սթմառ), ամս 10 : Սա եղ զաթռն ՚ի Նուստի քաղաքի :

ԻԶ. ՏԵՐ ԵՈՎՀԱՆ Մանդակունի հոգեկիր, ամս 6:

ԻԵ. ՏԵՐ ԲԱԲԿԵՆ, վանանդացի, ամս 6: Եւառուս սորա ամենայն Եղնք և Վիրք նը զովեցին զժողովն Քաղկեդոնի, ամս 43, յաւուրս Օհնոնի և Անաստասայ Թագաւորաց:

ԻԸ. ՏԵՐ ՍԱՄՈՒԵԼ, ի գեղէն Արձկէյ, ամս 10:

ԻԹ. ՏԵՐ ՍՈՒՇԵ, ի գաւառէ Կոտէից, ի գեղէն Այաբերից, ամս 8:

Լ. ՏԵՐ ՍԱՀԱԿ, ի Հարքայ, ի գեղէն Ուղկայ, ամս 5:

ԼԱ. ՏԵՐ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ, ի Քաղբեւանդայ, ի գեղէն Տիրառձոյ, ամս 6:

ԼԲ. ՏԵՐ ՂԵՌՆՆԻ, ի գաւառէ Առուբերանոյ, ի գեղէն Առեստոյ փոքու, ամս 3:

ԼԳ. ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍ, ի Քաղբեւանդայ, ի գեղէն Աշտարակայ, ամս 9:

ԼԴ. ՏԵՐ ԵՈՎՀԱՆՆԷՍ, ի Քաղբեղենից, ի գեղէն Սինեղայ, ամս 17:

ԼԵ. ՏԵՐ ՍՊԱՍԷՍ, յԱրագածոտանէ, ի գեղէն Եղիվարդայ, ամս 30: Ի տանն ամի սորա եղաւ Թուականն Հայոց:

ԼԶ. ՏԵՐ ԱՐԱՀԱՄ, յԱշտունեայ, ի գեղէն Աղբաթոնից, ամս 23: Եւառուս սորա Վիրք ի բաց կացին ի միաբանութենէն Հայոց, և եղեն ընդ Եղնք Կիւրիոնիւ:

ԼԷ. ՏԵՐ ԵՈՎՀԱՆՆԷՍ, ի Ղոյաղայ, ի

գեղջէ Բագարանէ , ամս 26 : Սա եղ. աթոռ
'ի Կրտայսն , յաւուրս Սօրկայ Թագաւորի :

ԼԸ. ՏԵՐ ԽՈՄԻՏԱՍ , 'ի գեղջէ Լճից , ա-
մս 26 . շինող :

ԼԹ. ՏԵՐ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ , յԱճատ տանէ ,
յԱբրահամեան անուանեալ տոհմէ , ամս 4 :

Խ. ԵԶՐ , 'ի Նգայ , որ տգիտութեամբ
և կաշառօք հաւանեցաւ Հերակղի և քաղ-
կեդանիկ եղեւ . բայց մեծ մասն Հայոց և
վանորայքն անշարժ մնասցեն :

ԽԱ. ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍ , շինող մեծ եկեղե-
ցւոյն 'ի Վաղարշապատ , և սրբոյն Սարգսի
'ի Դուին , և 'ի Վիրապին :

ԽԲ. ՏԵՐ ԼՆԱՍՏԱՍ , 'ի գեղջէ Լ՛կոռւոյ ,
ամս 6 :

ԽԳ. ՏԵՐ ԽՍՐԱՅԷԼ , 'ի Վանանդայ , յ(Թ-
մսու գեղջէ , ամս 10 : Սա եհան զՆերսէս 'ի
Պարտաւայ կամօք Լ՛ղուանից :

ԽԴ. ՏԵՐ ՍԱՀԱԿ , հայրենեօք 'ի Չորո-
փորոյ , 'ի գեղջէ Լ՛քրուայ , ամս 25 : Սա կա-
տարեցաւ 'ի Խառան :

ԽԵ. ՏԵՐ ԵՂԻԱ , 'ի գաւառէ Լ՛ղէովտայ ,
'ի գեղջէ Լ՛քճիշոյ , ամս 13 :

ԽԶ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ իմաստասէրն և
սբանչելագործն , յԱլճնայ , ամս 11 : Սա ջըն-
ջեաց զպղտորումն Լ՛ղլի յամենայն Հայոց :

ԽԷ. ՏԵՐ ԴԱԻԹ , 'ի գաւառէ Կրտա-
յից , ամս 13 :

ԽԸ. ՏԵՐ ՏՐԻԱՏ, 'ի Վանանդայ, 'ի գեղջէ (1) Թմուռ, ամս 23:

ԽԹ. ՏԵՐ ՍԻՐՆ, յեպիսկոպոսութենէն անեալ 'ի կաթողիկոսարանն, ամս 8:

Ծ. ՏԵՐ ԼՍԱՅԻ, 'ի Նգայ, 'ի գեղջէ Լշապատորշոյ, 'ի նոյն հայրապետանոցին սընեալ 'ի տղայութենէ, ամս 13:

ԾԱ. ՏԵՐ ԱՏԵՓԱՆՈՍ, 'ի Ղւնայ, այր սուրբ և դիտնական, ամս 2:

ԾԲ. ՏԵՐ ՅՈՎԱԲ, յխտանէ կիւրապաղատին, ամիսս 6 միայն:

ԾԳ. ՏԵՐ ՍՈՂՈՄՈՎՆ, 'ի Ղեղարքունեաց Ղառնոյ (1), ամ մի:

ԾԴ. ՏԵՐ ՂԵՈՐԳ, յԼրագածոտանէ, 'ի բիւրական գեղջէ, ամս 4:

ԾԵ. ՏԵՐ ՅՈՎՍԵՓ, յԼրագածոտանէ, 'ի մայրաքաղաքէ եկեղեցւոյն սրբոյն Ղրիգորի, ամս 11:

ԾԶ. ՏԵՐ ՂԱԻԹ, 'ի Մազազայ, 'ի գեղջէ կաղկազայ, ամս 27:

ԾԷ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, 'ի կոտէից, 'ի գեղջէ Ովայից, ամս 22:

ԾԸ. ՏԵՐ ՕՆԱՔԱՐԻԱ, 'ի կոտէից, 'ի գեղջէ Չադ կոչեցելոյ, ամս 22: Սմա տլմ ետ Յիսէ, խաչ բառնալ 'ի վերայ նորա:

ԾԹ. ՏԵՐ ՂԵՈՐԳ (2), 'ի Ղառնոյ, ամս 21:

(1) Յօրինակիս 'ի գիւղ որն գտնոյ:

(2) Յօրինակիս սխալմամբ գնի ՏԵՐ ԳՐԻԳՐ:

Յաւուրս սորա թագաւորեաց լ'շոտ բազ-
րատունի : Սա ըմբռնեաց 'ի գերութիւն, և
եհան զսա թագաւորն լ'շուանից Համամ :

Կ . ՏԵՐ ՄԱՇՏՈՑ, խոտաճարակն, ամիս 7 :

ԿԱ . ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, ամս 6 (1) . ՅԵՋԹԸ
ւականին Հայոց :

ԿԲ . ՏԵՐ ԼՂԻՍԵԵ . ամս 7 :

ԿԳ . ՏԵՐ ԹԵՌԴՈՐՈՍ . ամս 7 :

ԿԴ . ՏԵՐ ԼՆԱՆԻԱ . ամս 23 : ԼՂԲ բարի
և կատարեալ և լյեալ ամենայն առաքինու-
թեամբ :

ԿԵ . ՏԵՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ . ամ մի :

ԿԶ . ՏԵՐ ՍԱՐԳԻՍ . ամ մի : Սա կամաւ
եթող զհոգս հայրապետութեան, պարապե-
լով աղօթից :

ԿԷ . ՏԵՐ ՊԵՏՐՈՍ : Օսա հանին և եղին
'ի բանտի, և եղաւ 'ի խոսկորոս հայրն Սա-
նահին, և յետ միոյ ամի կաթողիկոսն լ'-
շուանից դարձոյց յաթոռն իւր :

ԿԸ . ՏԵՐ ԽԱՉԻԿ . ամս 2 : Սա քեռորդի
էր Պետրոսի, և երկուքն մեռան 'ի Յռնաց
աշխարհն :

ԿԹ . ՏԵՐ ՎԱՀՐԱՄ, որդի Գրիգորի Սա-
գիստրոսի : Սա դնաց 'ի Կոստանդինուպո-
լիս 'ի Թարգմանութիւն, և անտի 'ի Սար,
և դարձաւ, 40 ամ կեցեալ յետ ձեռնադ-
րութեանն :

(1) Միւս թարգմանութիւնն ուղղագոյն և ո գնէ ամս 28.

Հ. ՏԵՐ ՂԵՌԳ, ամս 3, զինի վճարա-
մայ :

ՀԱ. ՏԵՐ ԲԱՐՍԵՂ, ազգական տէր վճա-
րամայ, տեղապահ և կաթողիկոս կամաւ
Տեառն վճարամայ յետ գնալոյ նորա ՚ի
թարգմանութիւն, ամս 12 :

ՀԲ. ՏԵՐ ՂՐԻԳՈՐ, ազգական տէր վճա-
րամայ և տէր Բարսեղի, ամս 54 :

ՀԳ. ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍ, շնորհաւորեալն վարդա-
պետութեամբ, եղբայրն Տեառն Ղրիգորի,
ամս 7 : Սա արար յոլով երգս շարականաց :

ՀԴ. ՏԵՐ ՂՐԻԳՈՐ, եղբորորդի նոցա, ա-
մրս 20 : Սա շինեաց զեկեղեցին գեղեցկա-
պաճոյճ յանուն սրբոյն Ղրիգորի :

ՀԵ. ՏԵՐ ՂՐԻԳՈՐԻՍ Տղայն, որ դիպուա-
ծով վախճանեցաւ :

ՀԶ. ՏԵՐ ՂՐԻԳՈՐԷՍ Ապիրատն կոչե-
ցեալ, ամս 7 : Սա ունէր բան վարդապե-
տութեան :

ՀԷ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, այր մեծամիտ և
յաղթասէր, ամս 18 :

ՀԸ. ՏԵՐ ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ, յերրորդ մասնէ
Հայոց, ՚ի գաւառէ և ՚ի գղեկէ Բարձրբեր-
դոյ, որ հայի ընդ հարաւ ՚ի դաշտն Կիլի-
կիոյ և ՚ի ծովն իւր Ադրիանոս կոչեցեալ :
Որդի առն արդարոյ և օրինաւորս՝ վճա-
րամանուն կոչեցելոյ . յորովոյնք ընտրեալ
ի շնորհս և յաստիճան առաքելական . որ

և օրինօք և վայելչական կենցաղավարութեամբ ճանապարհորդեալ ՚ի պատիւն բարձրագոյն , այսինքն վանից առաջնորդութեամբ և եպիսկոպոսութեամբ նախակրթեալ յառաջագոյն , արժանաւոր վարուք յաչա լ'աւտուծոյ և մարդկան . վասն որոց և շնորհն կոչեաց զարժանաւորն իւր յալով թախան ձանօք բռնադատեալ յեկեղեցականաց և յաշխարհականաց , յիշխանաց և յիշխեցելոց , ժառանգեաց զաթոռ սուրբ լ'աւտուծոյն Ղրիգորի , և միաբանեալ ընդ շնորհին յերկարեցաւ ՚ի գործն յոր կոչեցաւ : Եւ է այժմ քսան և հինգ ամ հայրապետութեան սորա , յանառիկ ամրոցիս Հռովկայն անուանելոյ . խաղաղութիւն կալեալ առհեռաւորս և մերձաւորս , վկայութիւն բարի և գովութիւն բազում յարտաքնոցն առեալ , և աղօթս առ լ'ստուած և փափագ բաղձանաց յընտանեացն ազգացն Հայաստանեայցս , յորոց վերայ հայրենի աղեօիւք խնամարկէ , փարելով զամենեքումք աղեխարշեալ յաւքատս , յորքս և յայրիս առաւտաձեռնութեամբ : Եւ առ գերեալն անխնայ ծախիւք դարձուցանելով . ՚ի վերայ զերծելոցն թեւարկելով նման հաւու ՚ի վերայ ձագուց՝ զանցուցանելով զմարմնական ծնողաց գթովք , զարդարելով և պճնելով զնոռոյս յամենայնի : Ար և արար զանձն հաղորդ ա-

մենայն երկեղածաց լ'ստուծոյ հաւատով
 և պէսպէս ծախիւք 'ի վանօրայս և յանա-
 պատս , պիտոյիւք և զարդիւք եկեղեցւոյ :
 Յորոց վերայ յաւել և զայս մատեան , և ետ
 փոխել յասորւոց 'ի հայս , զոր վճարեսցէ
 լ'ստուած բազմապատիկ փոխարինիւ առտ
 և 'ի հանդերձեալն :

Ար թէպէտ և գրեալ ունիմք ժամանակս
 յԱդամայ հետէ , այլ այնք 'ի բազում գրեանս
 տարածեալ կան և յոլով աւուրց կարօտանամք
 ընթեռնելոյ . իսկ այս 'ի բազում պատմա-
 գրաց հաւաքեալ և համառօտեալ , ախոր-
 ժեղի և պիտանի է ուսումնասիրաց : Սի ոչ
 որպէս այլք 'ի պատմագրաց մեկուսի գնայ
 ընդ ազգ մի կամ ընդ թագաւորութիւն մի ,
 և կամ սակաւ ինչ տանելով զքանն բովան-
 դակէ թուով սուղ ժամանակաց . այլ սա
 բուռն հարկանելով զլ'ստուածաշունչ գրոց՝
 բերէ պնդապէս , քաղելով զոմենայն աշ-
 խարհաց և զթագաւորութեանց զրոյց 'ի մի
 շար . և յամենայն ժամանակաց վերայ քայ-
 լելով զարժանաւորսն յիշատակի հաւաքե-
 լով հատուցանէ մինչեւ առ մեզ : Այլ բա-
 ղում բանս անծանօթս գտաք 'ի սմա , և յու-
 լով տարակոյս մեր լուծաք . վասն որոյ զյու-
 լովիւք զանց արարաք զոր առ մեզ գիւտ էր ,
 և ոչ գրեցաք՝ զի մի աւելորդս թուիցիմք
 աշխատել . և էր որ կրկնեցաք զայլոց գրոց

ասացեալն կարճառօտիւք՝ վասն զտեղին ընդ և զոճն պահելոյ : Եւ ընդ անծանօթ բանիցն որ աստ՝ մի՛ զարմասցուք և սուտ կարծեսցուք . զի ազգն Ասորւոց մօտաւոր և ընտանի է միշտ լեալ Հրէից աշխարհաւ և ազգաւ և լեզուաւ , քան զամենայն ազգս և յարուեստից իմաստնոց (°) , և վարժք ՚ի յուսումի . զի և ինքեանք Վաղդէացիք են , և որպէս աստ գտանես՝ առաջին լեզու և գիր . Եւեւ որ զայս քաղածոյս աշխատեալ է Տէր Սիկսպէլ , ՚ի Յունաց և Ալգիպտացւոց և Աբրայեցւոց և ՚ի Հռոմայեցւոց և Ասորւոց պատմագրաց է ժողովեալ , վասն որոյ առաւել սիրելի և հաւատարիմ է . որոյ յիշատակն օրհնութեամբ յեկեղեցիս , և վարձըն բաղմապատիկ սուաջի Աստուծոյ :

Եւրդ՝ ՚ի յամի անժամանակն Աստուծոյ ընդ ժամանակաւ լինելոյն ՌԻԽԸ (1248) ԹԸ Լահամարութեանս , և ՚ի ՈՂԵ Թուարբերութեանս Հայոց , փոխեցաւ գիրքս այս յասորւոց ՚ի հայս հրամանաւ Տեառն Կոստանդեայ , ՚ի քսան և հինգ ամի հայրապետութեան իւրոյ , և ՚ի քսան և հինգ ամի Թագաւորութեան Հայոց Հեթմոյ . որոց Տէր Աստուած փառաւորեսցէ զհոգիս նոցա , և սուրբ հայրապետացն և Թագաւորացն պսակակից և Թագակից արասցէ յիւր արքայութիւնն . որում փառք և զօրութիւն

և երկրպագութիւն ամենասուրբ Երրորդութեան, այժմ՝ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն :

Յիշատակարան երկրորդ :

ԲԱԶՄԱՂԻՄԻ է շնորհք մարդասիրին և բարերարին Լսողծոյ առ ազգս մարդկան, զի յորդորէ հանապազ զքնութիւն մարդոյ 'ի գործս բարիս և 'ի շինութիւն հաւատոյ, այսինքն 'ի սէր և 'ի պարծանս ամենասուրբ անուան իւրոյ . վասն զի որպէս ինքն Լրաւրիչն և ամենազօրն Լսողած բնութեամբ բարի է, նոյն և սիրող է բարեսիրաց և բարեգործաց ազգի մարդկան, ըստ այնմ որ աւսէ . « Բարի առնէ տէր բարեաց . » և դարձեալ թէ՛ « Բարի է Լսողած և բարեաց արժանաւորացն տուող : » Եւ արդ՝ զնչ է պտուղն բարւոյն, եթէ ոչ խաչն և եկեղեցին և դիրքն, որով յորդորին աստուածաւ սէր և բանաւոր մարդիկ գործել և սիրել զբարիս վասն յիշատակի և փոխարինի հանդերձելոցն բարեաց : Վասն զի ոմանք շինեն եկեղեցիս՝ հրեշտակաց բնակարան և մարդկան քաւարան : Ոմանք կազմեն խաչս յոսկւոյ սրբոյ, և զարդարեն պատուական և պայծառ ակամբք վասն յիշատակի և սիրոյ խա

չելոյն Տեառն մերոյ Արիստոսի Վրիստոսի, որ արար խաղաղութիւն յերկինս և յերկրի առեամբ խաչին իւրոյ : Սմանք զուգեն գիրք, այսինքն գրելով զյիշատակս մարտիւրոսաց յաղագս բարեխօսութեան առաջի անեղատենին Վրիստոսի : Սմանք արձանագրեն զյաղթութիւն և զպատերազմունս թագաւորաց աշխարհակալաց, յուշ առնելով ազգի մարդկան առ ժամանակ մի լինել զթագաւորութիւն մահկանացու թագաւորացս, իսկ անմահ թագաւորին Վրիստոսի Աստուծոյ մերոյ թագաւորութիւնն անանց և յաւիտենական :

Եւ որք ես նուաստս յամենայնի Ստեփաննոս հայր Աւանց անուպատիս, ետու գրել զպատմութիւն Տեառն Սիսայելի պատրիարքի Ասորոց, զոր է գրել ծայրաքաղ Ագաթանայ մինչեւ ի ծնունդն Վրիստոսի Աստուծոյ մերոյ. և ի ծննդենէն Վրիստոսի մինչեւ ի Հայոց թուականին ՌԶԸ. և զպատմութիւն Տաթարին, այսինքն ազգին Նեառողաց Խո ամաց գործելոց մինչեւ առ մեզ վասն ի մանալոյ զանցաւորութիւն սուտ և պատրող կենցաղոյս ընթերցողացդ և լսողացդ. զի ոչ թագաւորութիւն, ոչ իշխանութիւն, ոչ այլ ինչ արարածական մնալոց է յայտմ աշխարհիս, այլ ամենն է ունայնութիւն ունայնութեանց, որպէս ասաց իմաստունն

Սաղովմոն , անցանելով և տեսանելով զամենայն կենցաղս սուտ և ոչինչ , խաբող և անցաւ որ :

Ըրդ՝ ես եղկելի գրիչս Գրիգոր , տղա չեմ զպատահեալդ . 'ի սմա , յորժամ ընթեռնոյք զարարածապատում պատմութիւնս , ասացէք՝ Տէր Լստուած ողորմեսցի հօր Ստեփաննոսի առաջնորդի սուրբ ուխտին Լկներոյս և ամենայն ննջեցելոց իւրոց : Ողորմեսցի Քրիստոս Լստուած փակակալ Վարդանայ և ծնողաց իւրոց : Տէր Լստուած ողորմեսցի ամենայն գործաւորաց և սպառաւորաց սրբոյ Ուխտիս , առաջնոցն և միջնոցս , այլ և վերջնոցն որ գալոց են զինի մեր : Ողորմեսցի Քրիստոս Լստուած Կոստանդ և Սիոն քահանայիցն և համաշունչ եղբարցն որ ըզթուղտս կոկեցին : Եւ 'ի վերայ այսր ամենայնի յիշեցէք յողորմութիւնն Լստուծոյ զտառապեալ գրիչս , զի բազում աշխատանօք և տկար մարմնով գրեցի : . . Յիշեցէք 'ի Քրիստոս և զպատուական քահանայն զՅովհաննէս , որ զվերջին տետրս գրեաց , զի մեք էաք յոյժ տկար և անխել : Յիշեցէք և զտէր Թադէոս զհայր Լէւսդ անապատին , որ զօրինակս շնորհեաց : Եւ Քրիստոսի Լստուծոյ մերոյ փառք յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

ՑԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Աբառ եղբայր եղևորի 342.
 Աբառ եղբորորդի Ապուսանի 373.
 Աբառ որդի խալիֆայի եգիպտոսի 434.
 Աբբասեանք 344 *
 Աբգար 4. 85. 88. 105. 421.
 Աբդիսեւք քուշացի 54.
 Աբդլա խալիֆայ 431.
 Աբդլա որդի Ջոպէիրայ 325.
 Աբդլահ (Ապուլ Աբբաս) 345. 346. 350.
 Աբդէհ (Ապու Նուսիր) 343.
 Աբդլիւք որդի Մրուանայ 326. 329. 330.
 Աբդլիսի 431.
 Աբդլմուսիք 431. 440.
 Աբդոն 38.
 Աբէ (Ս) Վ. 223.
 Աբէլ 4.
 Աբէլք. 220.
 Աբիա 43.
 Աբիա քահանայապետ. 91.
 Աբիաթար 41.
 Աբիսեւք 22. 26. 37.
 Աբիու 55.
 Աբիրոն 43.
 Աբլաբառ սրդի խոհաբայ 384.

Համառօտագիրք. բ. բերդ. դղ. գիւղ. գտ. գետ.
 գւ. գաւառ. եպ. եպիսկոպոս լ. լեռն. թգ. թագա-
 ւոր. կթ. կաթողիկոս. մգ. մարգարէ. պտ. պատարագ. ս.
 սուրբ. վգ. վարդապետ. ք. քաղաք.

(*) Աստղանիշք ցուցանեն զծանօթութիւնսն.

- Աբլաբա որդի Մուրգատեր Պիլանայ 378.
 Աբլաբա (Աղուլ Աբբա) որդի Մուսաֆէնայ 377.
 Աբլաբա (Աղուլ Սեվար) 394.
 Աբունար (Աղուլ Մանուկ) 377.
 Աբրահամ 21—26. 30. 76.
 Աբրահամ երէց 233.
 Աբրահամա (Ս.) լանք 223.
 Աբաթն պապ 240. 241 * 320.
 Ագամեստր 51 *
 Ագարմիշ ամիրա 408.
 Ագրիպա 46.
 Ագամ 2. 4. 11. 15. 40. 248.
 Ագնիա 41.
 Ագրիանոս կայսր 116. 117.
 Ագրիանոս ծով (Կիլիկիոյ) 363. 397.
 Ագրիանուպօլիս 151 * 378.
 Աղար (Տիգրիս) գա. 344.
 Աղատին (Աղղ ետաին) 488. 801.
 Աղաղ. ք 423. 478.
 Աթաբէկեանք 438.
 Աթանոս եպ. Անաւարդոյ 150.
 Աթանաս մեաբ. Ասորւոյ 422.
 Աթանաս որդի Կումայի 329.
 Աթանաս պա. Անտիոքայ 287. 289. 291. 299. 315. 358.
 Աթանաս յայն պա. Անտիոքայ 482.
 Աթանասիոս եպ. 249. 250.
 Աթենացիք. 33. 60.
 Աթէնք 31. 52. 67. 157. 357.
 Աթիոս (Թեոփիլոս) եպ. 130. 133.
 Աթուբաո 30.
 Աթուր } ք. 21. 25. 59. 297. 343. 455.
 Աթուրիա }
 Աթուրայիք 11. 23. 54. 62. 313. 389. 474. 494.
 Աթրապ ք. 294. 323. 325.
 Աժգահակ 63 *
 Արամանք 433. 498. 504 * 524.
 Աւանք 11.

- Ալափի (Աղաբիոս) պտ. Անտիոքայ 382.
 Ալբասալամ (Ալբ—Արսլան) 398. 400.
 Ալէքս կայսր Ա. 401.
 Ալէքս " Բ. 486. 489.
 Ալէքս փեսայ Հերովդէի 97.
 Ալէքսանդր 376.
 Ալի 323. 377. 431. 454.
 Ալինէ (Հեղինէ) կին Յուլիանոսի 138.
 Ալիս գտ. 450.
 Ալիսան 404.
 Ալիիաէ ք. 34.
 Ալիոն 7.
 Ալուծրարուլու (Ելեւթերուպօլիս) 159.
 Ալիաուլ 384.
 Ակադմն ք. 34.
 Ակակ եպ. Ամթայ 164.
 Ակակ " Մեղիտինու 165.
 Ակակ պտ. Կ. Պօլսի 211.
 Ակակ զօրապետ. 267. 268.
 Ակդոն 217.
 Ակիւղաս 117.
 Ակտիս 33*
 Ակրաքանիս 47.
 Ահարոն եպ. Աշմուշայ 221.
 Ահարոն (Հարուն ամիրայ) 3. 353. 354. 357—559.
 Ահարոն որդի Ապուսահլի 374.
 Ահերմն Լ. 5.
 Ահմատ 375.
 Աղապարուս 28.
 Աղէքսանդր եպ. Ամէլ քաղաքի 220.
 Աղէքսանդր " Երուսաղէմի 120.
 Աղէքսանդր " Մնթէնայ 166.
 Աղէքսանդր Մամուայ 121.
 Աղէքսանդր մեծ 50. 69. 71. 77. 85. 144. 388. 420.
 Աղէքսանդր պտ. Աղէքսանդրիոյ 131. 132.
 Աղէքսանդրա 85.

Աղէքտանգրոս որդի Յովնաթանու 84 .

Աղէքտանգրոս " Հերովդի 98 .

Աղիւսիան 404 *

Աղորոս 7 .

Աղուբ առլան 426 . 430 . 441 . 442 . 444 . 448 . 449 .

Աղուբ որդի Աբգըլայ 451 .

Աղուջերմէ 521 .

Աղուանք 538 .

Աղուսին որդի Դանիւլմանայ 407 .

Աղսարայ ք . 500 .

Աղտագան 28 *

Ամազուէք 17 .

Ամակարոս 7 .

Ամաղեկայի 39 .

Ամաղէկ 55 . 67 .

Ամանոն 7 .

Ամառիա 48 . 50 . 334 .

Ամարի } Թգ . Երուսաղէմի 447 . 480 . 482 . 482 . 467 .
Եմրի } 474 . 510 *

Ամբակում 63 . 159 .

Ամբիկոս (Անթիմոս) 250 .

Ամբրոսիոս եպ . Միլանու 156 .

Ամիրէս 59 .

Ամէնավիթիս 29 *

Ամիթ ք . 158 * 216 . 225 . 256 . 411 . 448 . 488 . 491 .

Ամինադար 39 .

Ամիր Խազի 409 . 410 . 412 .

Ամիր Միրան 491 .

Ամկալոս 45 .

Ամդիկոս եպ . 100 . 205 .

Աման 27 .

Ամինացիք 55 .

Ամնաթիթիս 29 .

Ամողիս 52 *

Ամն Թգ . Յուզայ 60 . 345 .

Ամն ուռհայեցի 249 .

- Ամսւլուս 52.
 Ամսկատու (Ամենեմհա) 37.
 Ամուտա բ. 422.
 Ամուտու (Ամնուտա) 69.
 Ամուրիա ք. 335. 342. 372. 392.
 Ամրամ 28.
 Ամրի 44.
 Այիթալէս 130.
 Անանէ գեսպան Աբգարու 106.
 Անանէ քահանայապետ. 91.
 Անանիա եպ. Մերսինոյ 358.
 Անանիա վգ. 223.
 Անանեանց (Ս) ղ. 223. 258.
 Անաստու աբեղայ 201.
 Անաստու երէց հերձուածսղ 164.
 Անաստու զօր. 261.
 Անաստու կայսր Ա. 2. 213. 214. 218.
 Անաստու ռ. Բ. 334.
 Անաստասիա (եկեղեցի) 154.
 Անաստասուգօլիս. տես Տարա.
 Անարքոն ք. 8.
 Անաւարդա ք. 228. 423. 446.
 Անգեան մգ. 67.
 Անգղիացիք 499 *
 Անգլիկոս եպ. Անաւարդայ 219.
 Անգրե ռ Սամսուիոյ 166.
 Անգրեան Թգ. Ունկարիոյ 508 *
 Անգրոնիկոս զօր. 426. 445. 453. 488.
 Անգրոնիկոս պատմիչ 21. 90.
 Անէս և Ամրէս 29. 353.
 Անթապ ք. 430. 478. 514.
 Անթիմոս կայսր 208.
 Անթիմոս պտ. Կ. Պօլսի 236. 241. 248.
 Անթիպատրոս 74.
 Անթիպատրոս հայր Հերթգի 86.
 Անթիպատրոս որդի Հերովդի 98.

Անի ք. 442 .

Անիս 58 .

Անինու աղէքսանդրայի 193 .

Անկիւրիա ք. 284 . 558 . 572 .

Անկլիթեր 499 .

Անկոս Մարկոս 61 *

Անուարիս պամփիլայի 179 .

Անտիգոնոս Թգ. Մակեդոնից 75 .

Անտիոք ք. 42 . 50 . 75 . 80 . 85 . 123 . 136 . 141 . 145 .

150 . 153 . 155 . 206 . 219 . 227 . 241 . 257 . 284 . 300 .

379 . 585 . 598 . 405 . 410 . 425 . 448 . 405 * 498 .

Անտիոք Պիւրգեայ 554 .

Անտիոքոս Ա . 50 . 75 .

Անտիոքոս Ագրիպաս 85 .

Անտիոքոս դաստիարակ Թէոդոսի փոքու 102 .

Անտիոքոս Եպիփանէս 80 . 81 .

Անտիոքոս Կիւղիքոս 84 .

Անտիոքոս մեծ 78—81 .

Անտիոքոս որդի Աղէքսանդրայ 85 . 88 .

Անտիոքոս ռ Յովնաթանու 84 .

Անտիոքոս Սալտեր 75 .

Անտոնինոս 87 * 91 .

Անտոնինոս (Աւենտինոս) 48 .

Անտոնինոս Կարակալլս 120 .

Անտոնինոս Մարկոս 119 .

Անտոնինէ եպ. Հալլայ 220 .

Անտրոմաքոս (Ոնիս) 72 .

Աշխիմիա եպ. Պարսից 285 .

Աշմուշա ք. 571 .

Աշուշա 517 *

Ապամիա ք. 75 . 269 . 407 .

Ապլլիթա ք. 309 . 410 . 418 . 450 . 451 . 502 .

Ապոլոմէս 53 .

Ապոլինար պտ. Աղէքսանդրից 281 .

Ապոլոն 52 . 56 .

Ապոլոն կուռք 86 . 142 .

- Ապողոնիոս 114.
 Ապողոս միայնակեաց 155.
 Ապուլֆարաճ 14 *
 Ապուլֆաիր 350—355. 358.
 Ապուլպար 305.
 Ապուսահակ } 367—370. 372. 374. 392.
 Ապուսահլ }
 Առան 23. 24.
 Առաջաւորաց պահք 394.
 Առաքեալք ժԲ. 100.
 Ասա 44.
 Ասբամայ վ. 223.
 Ասիա. 284. 323.
 Ասկաղոնք. 347. 424. 434. 495.
 Ասկղեպ եպ. Ուսհայոյ 226. 227.
 Ասկղեպիդէս 30.
 Ասկողայոն 172.
 Ասորդան 57.
 Ասորիք 11. 59. 74. 86. 122. 260. 318. 353. 348.
 353. 383. 397. 414. 421.
 Ասուր 21.
 Ասուրիա 21.
 Ասպահան 18. 79 *
 Աստարա 44.
 Աստղ (Բարբաբա) 116.
 Աստղեկ 134.
 Ատան պալ 505. 513 * 515.
 Ատանաք. 492.
 Ատէլ 455.
 Ատէտ լէտին իլւահ * 456.
 Ատիկէ 33.
 Ատտիկէ 33.
 Արաբ որդի խլճ ասլանայ 409.
 Արաբիա 30. 228 * 255 * 294. 476.
 Արաբիկք } 86. 91. 374. 391. 400.
 Արաբացիք }
 Արաբիս 353.

րաց և ըի ամբթով գնաց Սանիլն յերկիր իւրս
այն որ Զանայր երեւելի պատերազմաւ յաղ-
թել աշխարհի, և իմանալի խորհրդով՝ առ-
ղափառաց եկեղեցւոյ: (Յեա այնորիկ առա-
քեաց Գանձս բազումս առ առւլտանն, և գլը-
նեաց զկենդանի մնացեալսն 'ի զօրաց իւրոց
որ կային 'ի Գերութեան. և ելլա այս 'ի թուին
Նստուոց ԹԻՁՈ (1488) և Հայոցն ՌԺԷ (617) (1):

(2) Այսու ժամանակաւ քրիստոնեայք որ
կային 'ի Սերսիսի՝ անկան 'ի մեծ նեղութիւն
յերկուց պատճառաց, 'ի սոփոյ և 'ի չարու-
թենէ, և 'ի խեղատ բարուց ամիրային իւր-
եանց՝ որ մնացեալ էր յողգէն 'Գանձմանայ .
և ազդ արարին ծոցս եկեղեցականքն, եթէ
թշուառութիւնս այս 'ի մեղաց է. զի կատս-
րեալ է բանն Տեառն առ մեզ որ ասէ թէ՝
«Խառնակեցան ընդ հեթանոսս և ուսան լոյ-
գարծս նոցա, և ելիւ նոցա 'ի դայթակալու-
թիւն:» (3) Եկայք դարձցաք 'ի չարեաց
մերոց, և աղաչեայցաք զերեսս ողորմածին
Նստուծոյ, զի սպառեցաք, պակասեցաք, իս-
պառ ջնջեցաք: Եւ լուան ժողովուրդքն և
ոկսան պահել և ազօթել արտասուօք, և հըս-
կել և պազաւել առ Նստուած: Եւ դադա-
րեաց Տէր 'ի բարկութենէ իւրմէ, և էաղի-

(1) Սմբատ, (յեր. 105), յիշէ համառօտ զպարտութիւն
Մանուէլի 'ի Խելճ—Արսլանայ, և զգաշն զոր ընդ ճակ կը-
ռեաց:

ի սիրտ ամիրային և զգնացաւ ՚ի գործս իւր .
 և առաքեաց առ սուլտանն և առ ՚ի նմանէ
 գանձս և ետ ՚ի նա զ() Ելտինի, և ինքն ել
 և գնաց ՚ի խարթըրդ . և եղև մեծ դիւ-
 բուծիւն քրիստոնէից և առատութիւն հա-
 ցի, և ամենայն իրաց ընդարձակութիւն :

Ի թուին (Նորուոց ԹՅԶԹ (1489), ել () ա-
 լահագինն () Կիպտոսէ երեսուն հազար հա-
 գած հեծելով, զատ ՚ի սոսկականացն և ՚ի
 հեռեւակացն, և յիսուն և երկու հազար
 բռնակիրս զինաբարձս զկնի իւր : () Եկն
 ՚ի Պաղեստինէ, և կալաւ () ռանգ մի և զե-
 նեաց և արեամբ նորա լուացաւ ազօթից և
 ազօթեաց, և պատրաստեցաւ պատերազմի
 և աւերման երկրին : Իսկ թագաւորն () ռու-
 սաղէմի Պաղտինն () Դ) Ժողովեաց զսակաւ
 զօրսն իւր, և առաջի նոցա անկաւ ՚ի վերայ
 երեսաց իւրոց ընդդէմ արեւելից . արարին
 և զօրքն նոյնպէս . և լացին և կարգացին առ
 Տէր սրտի մօտք . և երգուան զօրքն առաջի
 () ստուծոյ և առաջի թագաւորին ոչ դարձու-
 ցանել թիկունս ՚ի թշնամեաց, սլլ մեռա-
 նել յօժարութեամբ ՚ի վերայ սուրբ () իե-
 ղեցւոյ . և գնացին ՚ի վերայ նոցա : () Եւ յոր-
 ժամ տեսին զբազմութիւն . . . նոցն և
 հայեցան ՚ի սակաւութիւն իւրեանց, իջան
 դարձեալ յերիվարացն, և մխրամած երեսօք
 արտասուեցին և պաղատեցին առ Տէր, և

կազմեցան պինդ հոււատող, և դիմեցին ի վերայ նոցա իբրեւ զարժուիս յերսմն կաքաւացի, և թէր (Յիսուս Քրիստոս Նստուած ծըն քրիստոնէից եհան հողմն միրկեալ ըդ հետ նոցա ընդդէմ երեսաց Նշադգեացն, և Թափէր զնոսա յերիվարացն, և դարձուցանէր զնոսա ի փոխաւստ առաջի նոցա. և նոքա կոտորէին զնոսա յանինայ և ոչ առ ընցուցանէին ի նոցանէ: Եւ Ժախեան և ցրուեցան Նշադգիքն ընդ կողմն հարաւոյ յանապատն, և յառաւօտէ մինչեւ ի մութն ել արեգականն ոչ դարձան ի նոցանէ: Եւ յեւթմե և ի վաղիւն, և մինչեւ ի հինգ օրն երթային և գտանէին ի նոցանէ լքեալ ի սովոյ և Թաքուցեալս. և առին զամենայն ծանրութիւն ռաճկաց նոցա և զկահ և զկարասի, և լցան և փարթամացան. և ուրսիս ադար Տէր զհաւատացեալս իւր, և ի համբաւս յայս երեկ զմէջս . . . նացն: Իսկ Սալահադինն յոյժ ահաւուք անկու ի Սոր, և զգեցաւ սեռաւ, և փափեցաւ ի տան խաւարի աւուրս բազումս:

Եւ ի այն ամի սմիրայն որ կայր ի Շերիմն, կասկածեաց ի Շալպայ Թէ խորհեցան նմա չարիս՝ սպանանել զնա. և խօսեցաւ ընդ բրինձն Նստաքոյ, և պահանջեաց ի նըմանէ երդումն զի մի հանցէ զնա ի բերդէն, և կացցէ նմա ի հնազանդութիւն.

և երգուաւ նմա 'ի խաչն և յԵրեստարանն ,
 Եւ ամիրայն դարձաւ 'ի Հալպայ և ապստամբեաց
 և եղև ընդ Ենոպուր : Եւ այց յետոյ զըդ
 Զացաւ բրինձն , և ստեաց երգմանն , և երեր
 սղաչանօք զՍորէն Կիլիկիոյ իշխանն , և գնաց
 'ի վերայ Հերմին . և ոչ ետ Տէր 'ի ձեռս նո
 րա վասն ստուծեան նորա , այլ բազումք
 անկան 'ի զօրացն Փռանգաց և դարձաւ ա
 մծթով , և զՀերիմն դարձուցին 'ի Հալպ
 առեալ երգումն 'ի նոցանէ :

Ի թուին Եսորոց ՌՆՂ (1490) և Հայոցն
 ՌԺԷ (617) , ժողովեցան Փռանգք 'ի Պաղես
 տինէ , և գնացին 'ի վերայ Զորգանանու ի
 Զան , և սկսան շինել անդ քաղաք 'ի տեղին
 որ կոչի անց Զախթայ , զի նովաւ առցեն զԻա
 մասկոս : Եւ լուաւ Սալահադինն , և ժողո
 վեաց դարձեալ զօրս և եկն 'ի Իամասկոս :
 Եւ զի ամիրայն Իալբաքու որկոչի Երեզական
 քաղաք , որ է Իլուպօլիս , ապստամբեալ էր ,
 գնաց 'ի վերայ , և երգմամբ և սիրով և
 խոստմամբ առ զնա և զօրացաւ : Եւ գնաց 'ի
 վերայ նոր քաղաքին , զոր շինեալ էին Փռ
 անգք . և զօրքն Փռանգաց մինչեւ 'ի գալն
 Սալահադինն լսեցին զհամբաւ գալոյ նորա ,
 և գնացին ընդդէմ նորա և փախուցին զնա
 մինչեւ 'ի Իամասկոս . և եկն զօրն Սռան
 ցաց մինչեւ 'ի դուռն Իամասկոսի , և գե
 րեաց զերկիրն : Եւ Սալահադինն քաջալե

րեալ ելաւ զհետ նոցա, և կալաւ 'ի նոցանէ հարիւր Փրեր. և դարձեալ սրտապնդեալ չոգաւ 'ի վերայ քաղաքին զոր շինէին և կալաւ 'ի նոցանէ հարիւր Փրեր, և պաշարեաց զքաղաքն և յաղթեաց նոցա, և ընկէց հուր 'ի քաղաքն և ոկոսաւ այրիլ. և կային անդ հինգ հարիւր Փրեր Սեստրաւն⁽¹⁾ իւրեանց: Եւ նորա յորժամ տեսին թէ պարտեցան և յաղթեցան, ընկեցին զանձինս 'ի հուրն և 'ի դետն՝ զի մի անկոյն 'ի ձեռս . . . նացն և զմնացեալն 'ի նոցանէ կոտորեաց Սալա հադինն:

Ի Թուին Ստրաւոյ ՌՆՂԱ (1491) և Հայոցըն ՌԺԸ (618), մեռաւ Թագաւորն Զունաց Սանիլն՝ Թագաւորեալ ամս երեսուն և եւթն, և առ զԹագաւորութիւնն Սէքս (Բ) որդի նորա ամաց երկոտասանից. և երկոտասան իշխան կարգաւորէին զԹագաւորութիւնն: Եւ մայր նորա եղև հաւատաւոր, բայց ընդ ձեռամբ ունէր զտունս գանձուցըն. և յետոյ անկաւ 'ի պողնկութիւն ընդ մի յիշխանացն երկոտասանից, և յայտնեցաւ գործն, և խորհեցան մեռասան իշխանքն սպանանել զմայրն և զորդին, և դնել Թագաւոր զդուստր Սանիլին, որ էր յառաւ

(1) Մէսդը նշանակէ ըստ հին գաղղիերէն լեզուին՝ գլխաւոր, պետ կամ տէր, որով իմանի գլուխն կամ կառավարն կարգի Տաճարականոց որք Զրեքը կոչէին:

ջին Կնաջէն յօրինաւորէն, և ոչ Կարացին: Եւ լուան մայրն և որդին, և ջանացին ըմբռնել զնոսա. և փախեան մետառան իշխանքն յեկեղեցին մեծ. և զեւթն օր կալաւ ամբոխ զքաղաքն, և սկսան ծեծել զեկեղեցին փելիկոնաւն⁽¹⁾. և յետ եւթն ուսուր էառ ըզնոսա յերաջիի Պատրիարքն, և եհան յեկեղեցւոյն և տարաւ յարքունիան, զի կոչյնն 'ի խաղաղութեան և յանհոգութեան, քի առեալ էր երդումն 'ի նոցանէ: Իսկ թագաւորն և մայրն ատեցին երդմանն և հանին զաչս նոցա: Եւ բարկացաւ Պատրիարքն Թէոդորոս (Թէոդոս) անուն և անէծ զքաղաքն, և ինքն ելաւ և դնաց 'ի քաղաքէն. և անհետաթեամբ արար անիծելով զքաղաքն և զանիւղան. որ և ութ ամիս պատուրադ ոչ մատեաւ 'ի նմա, և մեռեալ սչ հաղորդեցաւ և թաղեցաւ:

Ի Թուին Ետրուոց ՌՆՂԲ (1492) և Հայացքն ՈԺԹ (619), եղեւ պատերազմ ընդ սուլտանն և ընդ 'Երրադինն ընդ տէրն Հարսնքէփոյ և Վեհնոյ, զի առեաց 'Երրադինն ըզգուստրն սուլտանայ որ էր կին նորա, և յուսացաւ 'ի Սալահադինն: Եւ սուլտանն չողաւ քակեաց զՎեհուէն. և ելեալ Սալահադինն ընդդէմ սուլտանայ առնուէլ զզրէմ 'Երրադ-

(1) Քէլիկոն կամ Փիլիկոն, է գործի պատերազմական, զորով ձգէին զմեծամեծ քարին 'ի կործանել զգարխաղ քաղաքայ:

նին , և Հատան ամիրայն իմաստուն բանիւք արար խաղաղութիւն . և ոչ կռուեցան , և դարձան խաղաղութեամբ 'ի տեղիս իւրեանց :

Ի սոյն ամի ամիրայն Սուլայայ և Խառա նայ ապստամբեաց 'ի Սուլայայ և Հնազանդեցաւ Սալահադինին , և այսու պատճառաւ եղեւ Սիջադեպք Սալահադինին . զի ժողովեցան Սուլայք և ոչ իշխեցին կռուել ընդ Սալահադինին , և Հնազանդեցան նմա . և գընաց Սալահադինն և հառ զԱմիթ , և ետ ըզնա 'Երուդինն զի խոստացեալ էր նմա :

Ի Թուին Նորուոց ՌՆՂԳ (1493) և Հայոց ՌԻ (620) մեռաւ Սելիք Սալահադին տէրն Հալպայ . մեռաւ և Եփադինն տէրն Սուլայ , և տուաւ Հալպ և Սուլ ազգին Եփադինին . և Ղադինն ետ զՀալպ եղբօր իւրում , և հառ 'ի նմանէ զՍնճարն :

Ի Թուին Նորուոց ՌՆՂԴ (1494) և Հայոց ՌԻԱ (621) Նորանիկոսն անօրէն , սպանողն պարոն Ստեփանէի , որ շրջեցաւ չարութեամբ 'ի տեղիս տեղիս , եմուտ պիմ խաբէութեամբ 'ի Կոստանդինուպոլիս , որպէս թէ գնայ 'ի Հնազանդութիւն և 'ի խնամակալութիւն թագաւորին տղայոյ . և ասքա յայտնի արար զչար կաման չարածերն այն , և հալածեաց զՓռանդան զբռ եգիտ 'ի քաղաքին . և խեղդեաց 'ի ծովն զմայրն և զաղայն իւր , և սպան հազար այր յիշխանացն (Յունաց ,

և չորեքասան հազար գիւղ և վանք աւելեաց 'ի (Յունաց . և առ զկին Մէքսին իւր 'ի կնուծիւն . հալածեաց զՓռանդան զոր եգիտ 'ի քաղաքին և 'ի գաւառին , և ինքն թագաւորեաց : Եւ խորհեցաւ սպանանել զՓսիկոս ⁽¹⁾ իշխանն մեծ , որ էր յազգէ թագաւորացն , և առաքեաց կոչեաց զնա . և ոչ կամեցաւ գնալ , զի ազդեցաւ նմա խորհուրդ թագաւորին : Եւ թագաւորն առաքեաց զգորսզլուին իւր բերել զնա . և նա քամեաց զթուրն և եհար զգորապետն և սպան զնա : Եւ ինքն երթայր յեկեղեցին , և սուրն արիւնոտ 'ի ձեռին իւրում և աղաղակէր . “ Տեսէք և լուարուք ազգք և հասկք ամենայն , զի ջնջել կամի Մնդրոնիկոս զթագաւորութիւնս (Յունաց : ո) Եւ լուան զայս , և ժողովեցան յեկեղեցին իշխանք և զինուորք և ամբոխ քաղաքին , և ամենեքեան խոցեալ էին յՄնդրոնիկեայ և բարկութեամբ կային ընդ նմա . և ասացին ցՓսիկն (ց) Կաւհակն) . “ Թագաւորեա դու 'ի վերայ մեր , և անցցէ մորիկս այս : ո) Եւ փութացուցանէին զՓատրիարքն օծել զնա թագաւոր . և քարոզեցաւ ընդ քաղաքն : Եւ լուաւ Մնդրոնիկոս և եմուտ 'ի նաւ և փախտաւ . և հասեալ նմա դարձուցին . և 'ի բերելն պատառ

(1) Այն է Իսահակ Բ Անպղտ կոչեցեալ , զի որդի էր Անդրոնիկոսի Անգեղոսի :

պատուող կուսորէին զնա, և բերեալ 'ի քաղաքն արեւելին զնա հրով 'ի Թուին (Նսրուոց Ռւնէ (1497) :

Իսկ 'ի Թուին (Նսրուոց Ռւնգ (1493) և Հայոցն Ռագ (623), իջաւ՝ Սալահադինն և տմենայն ամիրայքն միջագետաց 'ի վերայ Քարաքոյ⁽¹⁾, և ժողովեցան Փռանկք, և գընացին փախուցին զնոսա և ամրացուցին ըզքաղաքն :

Ի սոյն ամի Թազաւորն (Նրուսաղէմի Պաղաինն (Գ) անկաւ 'ի ցաւագոյութեան, և արար իւր փոխանորդ զքորորդին իւր տղայ, տսէին և նմա Պաղաին. և յետ սակաւ աւուրց մեռաւ, և Թազաւորեայ տղայ Պաղաինն :

Ի սոյն տմի գնաց Սալահադինն 'ի Սուփարկինն և առ զնա, և դարձեալ գնաց 'ի Սուլ, և ոչ կարաց տռնուլ զնա. բայց յոյժ ներդեաց զնոսա, մինչեւ երգուան նմա որ

(1) Քարաքէ քերեկքաղաքն՝ յարեւելից Նրուսաղէմի, յայնկոյս Երզնանուն, յաւաժ կային առաջագոյն հատուածք 'ի Հայոց, որպէս ցուցանեն ցարգ Յոյն բնակիչք տեղւոյն զեկեղեցիս իւրեանց որ էր Հայոց, և բազումք իսկ 'ի Յունաց խոտաղանին ցարգ եթէ նախահարք իւրեանց էին Հայ աղպու և ապա յարեալ 'ի յունական եկեղեցին : Գոյ 'ի գրատան սուրբ Յսկորայ Յայմաւուր ճեռագիր յիշատակ աբարեալ լեւոնի Եսթայի Կիլիկիոյ եկեղեցւոյն գերեզոյ 'ի Թուին Հայոց 2 ՀԹ : Աստ եկեալ Ռուբէն Բ իշխան Կիլիկիոյ յամի 1181, առ զգումար Ռենալդայ տը Հագիէն փոռանգ իշխանին : Ս՛բատ . յեր 103 :

տան նմա հեծել և կայցեն 'ի հնազանդութիւն:

Եւ 'ի նոյն ամի մեռան 'Լորադինն և Խուզբադինն (1) տէրն 'Սթայ և 'Երոնայ, որ էին ազգականք միմեանց յ'Թուխեաց անտի. զի բազում եկեղեցիս քակեաց 'Լորադինն 'ի յ'միթ, վասն որոյ և հարաւ բարկութեամբ 'ի Տեառնէ, և էառ զիշխանութիւնն հարձորդին իւր Խուզբադինն (2), և զ'Երտինն էառ Հասամադինն որդին Խուզբադինն: Եւ 'ի մեռանելն 'Լորադինն, Սմըդդինն տէրն Բալուայ էառ զ'Խարթբերդ: Եւ յայսմ ժամանակի մեռաւ ամիր 'Իրանն տէրն Խլաթայ, որ էր այր բարեմիտ և ողորմած սու աղքատս և կարօտեալս, և բազում դիւրութիւնս առնէր եկեղեցեաց և քրիստոնէից. և յետ մահուան սորա էառ զտեղի նորա Բախտամուր (Պէք—թիմուր) ծառայն իւր:

Եւ 'ի սոյն ժամանակս բրինձն 'Նտաքոյ արար սէր ընդ 'Սալահադինն, և նենգիւ որսաց զ'Խոբէն զտէրն Լիլիկիոյ, և ըմբռնեաց զնա և եդ 'ի բանտի. և եմուտ 'ի Լիլիկիոս

(1) Քոթայ—էառին Էլ—կազի սրդի էր Նեճմ—Էտտին Ալեայ որդւոյ Դիմուրատայ՝ Ուգորիս իշխան Մերտինոյ և Մուփարկինոյ:

(2) Իմս՝ զԱմիթն էառ միւս Խուզբադին հարձորդի Նուրէտանի:

և յամեաց ամառն մի բովանդակ , և ոչինչ կարաց առնել նմա , զի պարոն | եւոն եղբայր նորա իմաստապէս վարէր զլիսանու թիւն երկրին : | Եւ բրինձն եւ ամօթով յերկրէն . բայց յետոյ տուին կամաւ իւրեանց ոսկի և զթիւն և զլիտանա , և հանին 'ի բանտէ զՌոբէն . որ և յետ այնորիկ առին զտեղիս իւրեանց և արհամարհեցին զբրինձն (1) :

(3) Եւ յայսմ ժամանակի եղեւ պատերազմ 'ի մէջ Թաւրքաց և Քրդաց , և յերկարեաց շմորն զամս ութ զկնի միմեանց . և էր պատճառն այսպիսի : Թաւրքմանքդ որ խորանօք (2) և բաղօթեայք չրջին , և զձմեռնային յեղանակն գային խորանօք իւրեանց 'ի կողմն հաբաւոյ սակս կակղութեան օգոյն , և զամառնային ժամանակն ելանէին 'ի կողմն հիւսիսոյ վասն բարեխառն և անխորշակ օգոյն . և 'ի գնալն և 'ի դառնալն գազանային զնստա Քրդերն և զօրանային : | Եւ յայսմ ամի գը-

(1) Սմբատ ասե(յեր . 104) եթէ Ռոբէն առ 'ի հաճել զգեղաւթիւն իւր եկեալ յ(Ատիոք , ձերբակալ լեալ յիշխանէն արկաւ 'ի բանտ . որ և աղբ արարեալ առ Բակուրան քեռի իւր՝ տէրն Պապեռոսի , առաքեցաւ մայրն Ռոբէնի մեալ 'ի պատանդի փոխանակ որդւոյն՝ մինչեւ հաստուսցէ ըզփրկանա իւր . և կտրեաց , ասէ , Ռոբէն գին անձին իւրոյ և ետ զՍարուտնդիքարն , զթիւն և զձկէրն և հաղար գահեկան ոսկի : Եւ եղեւ այս 'ի թուին Հայոց ՈԼԴ (1185) : — Վարդան . յեր . 174 : Միք . Չամչեան . Հայ . Գ . յեր . 141 :

(2) Յօրինակիս խորհրդար :

տին երկու հարիւր Վուրդ դարանեալ յերկիրն Հաղթնայ վասն վնասու, և սպանին ըզնոսա . և վասն այսորիկ ժողովեցան տասն հազար Վուրդ, և թուրքմանքն կրկին քան զնոսա, և եղեւ կռիւ մեծ յերկիրն Հաղթնայ, և յաղթեցաւ Վուրդն և իսպառ կոտորեցան : Եւ յետ այսորիկ ձայն ետուան գար ձեալ ազգն Վրդաց, և ժողովեցան ՚ի կողմանցն Սճքնայ և ՚ի Տաւրաւփնայ երեսուն հազար, նոյնպէս և թուրքմանքն առանց թուոյ . և կռուեցան մերձ Սճքնայ, և գար ձեալ զօրացաւ թուրքմանն և կոտորեցին զՎուրդն հորուածս մեծամեծս յոյժ, և իսպառ սատակեցին զնոսա . և գնացին առին զբանակետղոս նոցա : Եւ վասն այսորիկ հատաւ ազգն Վրդաց ՚ի Սիջադետոյ . քանզի սա կաւ զերծեալք անկան յերկիրն Ալիկեցւոց և յամուր տեղիս ուրեք ուրեք :

Բայց քրիստոնէից ոչ մեղանչէին թուրքմանքն, մինչեւ գտան զոմանս Վրդեր թաւաւցեալ ՚ի տունս քրիստոնէից, և այսու պատճառաւ սկսան նեղել զքրիստոնեայնն ՚ի տեղիս տեղիս : Եւ էառ թուրքմանն զԼաւապիլն և զԹլլամէ (1) . կոտորէին և վա-

(1) Ապուլֆարաձ՝ որ ՚ի քրոնիկոնի իւրում (յեր. 406) հետեւի ստորական բնագրին Միխայելի . փոխանակ անյայտ բառիցս Արապիլ և Թլլամէ ունի՝ Արապիլ և Թլլամէ, որք էին մենաստանք երկու, զորս առեալ թուրքաց այրեցին և զղկրծաւորսն ՚ի սուր հանին :

Ճառէին զքրիստոնեայսն, մինչեւ ամենայն
ամիրայքն ուսան զգուշանալ երկրի իւրեանց:

Ի Թուին (Նորուոց ՌՆՂԸ (1498) և Հայոցն
ՈՒԵ (625), Ժողովեցաւ Սալահադինն ամենայն
հնազանդեալք իւրովք՝ Լեզիպտացօք, Լե-
թաւրացօք, Լիջապետօք, և խազաց գնաց 'ի
վերայ Փռանդին մերձ 'ի Տաքարիա ⁽¹⁾: Լե-
եքն Փռանդքն և Թապաւորն Լըռուսաղէմի
ընդդէմ նոցա, և յիշեցաւ մեղք քրիստո-
նէից առաջի Տեառն, և քննեցաւ յարդար
իրաւանց նորա, և եզեւ հարուած և բար-
կութիւն 'ի Տեառնէ 'ի վերայ Փռանդաց:
Լեզօրացան Լիւրադիքն և կոտորեցին և
արկին 'ի սուր սուսերի իւրեանց զՔրիստո-
սասէր զօրքն Փռանդայ. և կալան զԹապա-
ւորն Լըռուսաղէմի և զամենայն փրերսն, և

(1) Յաւուրց անտի տրքային Երուսաղէմի Պաղտի գողն
կոչեցելոյ, կռեալ էին Փռանդք գաշինս ուխտի ընդ Սալա-
հատին. զոր Ռբնադտ առ Հագիյեօն իշխանն քերեկոյ աւե-
րեայ՝ աստատակելով վկարաւան ուխտաւորացն Մահմետա-
կոնաց որ երթային 'ի Մէքքա. վտան որոյ և Սալահատին
հրամանս արձակեաց յԵգիպտոս, յԱսորիս և 'ի Միջագետս
Ժողովիլ ամենայն իսլամաց ընդ գրոշու որբաղան պատերազ-
մին: Եւ Սալահատին արշաւեաց բանակաւ իւրով 'ի Տիքե-
րիս և առ զպն ուր հասեալ պի առ Լաւինիան Թապաւորն
Երուսաղէմի հանգերձ իշխանօք, վտանգեալ 'ի պատերազ-
մին անկաւ 'ի ձեռս Թշնամեաց, գերեցաւ և խաշն սուրբ:
Իսկ Ռեւանտ կոմս Տրապօլի նախ քան զպարտել քրի-
ստնէից՝ ժախուստ ետ 'ի պատերազմէն, և զկնի սակաւու
մեռաւ յուսահատութեամբ, վարդան, յեր. 177:

երկու ուրախութիւն մեծ թուրքաց ազգին :
 Իսկ նախ քան զպատերազմին փախեալ
 կոմսն Տրապոնաց , և զնա ասէն պատճառ
 քրիստոնէից կործանման, զի բանա եղեալ էր
 յառաջագոյն ընդ . . . սն : Իսկ Սալահա
 դինն էառ զՏաբարիա , և կոտորեաց և ա
 ւերեաց զնա . և սպան ձեռք իւրովք քլ
 ինաղոն զբրինձն Լնտաքոյ և երեք հարիւր
 Փրեր , և լաւացաւ արեամբ նոցա . և ապա
 գնաց 'ի յԷբայ , և իշխանքն որ կային անդ ,
 փախեան նաւով 'ի Սուր . և էառ զԷբայ ,
 և էառ գերի բազում յոյժ , Էւ Կեսարիա
 և Նազարէթ և Յոպպէ թողին զքաղաքսն ,
 և դիւրաւ տիրեաց 'ի վերայ նոցա Սալահա
 դինն : Էւ ոչ որ կարէ պատմել զնախասանն
 քրիստոնէից՝ զթուք եւ զոանհարութիւն
 . . . նացն :

Իսկ Սալահադինն գնաց 'ի յԵփսարան և եր
 դուաւ նոցա թողուլ զնոսա կենդանւոյն ուր
 և կամկցին գնալ : Էւ ետ նոցա զԹափաւորն
 Երուսաղէմի , և առ զքաղաքն . և բնակիչքն
 առին զԹափաւորն և գնացին 'ի Սուր : Էւ
 ապա ելեալ Սալահադինն 'ի վերայ Երուսա
 ղէմի , և աւուրս ինչ պաշարեաց զնա . և զի
 ոչ գոյր նոցա ուստեք ակնկալութիւն , խոր
 հեցան տալ զքաղաքն . և կտրեաց Սալահա
 դինն գինս բնակչաց քաղաքին դահեկանս
 տասն , զի տացեն նմա ըստ գլուխ և եր

Թիցեն յո և կամիցին (1) : Եւ արարին այն պէս , և ետուն զքաղաքն . և որ ոչ կարաց զնել զանձն խւր , մնաց անդէն 'ի ծառայութեան : Եւ ոչ ոք էր բաւական ժուժալ արտասուացն զոր հեղուին քրիստոնեայքն յելանելն յաստուածընկալ քաղաքէն . և որ մընացին 'ի տեղն՝ էին թռուով քտան հազար արք և կանայք . և 'ի նոցանէ չորս հազար ծերս և պառաւունս ազատեաց Սալահադինն , և հօթն հազար տղայս արու և էգ բաժանեաց զօրաց իւրոց . և հինգ հազար երիտասարդս տուաքեաց 'ի Սնր քործել աղիւս 'ի շինութիւն տաքուպաց , և հինգ հազար եթող յարուսաղէմ շինել զպարիսպնորս : Եւ զՏաճարն լուացին արեամբ քրիստոնէից , և դարձեալ լուացին վարդաջուով . և եղին սահման ոչ մտանել 'ի նա քրիստոնէից , և որ մտանէ՝ մեռանի : Եւ արար ըզտաճարն (Զարութեան ընդ հարկաւ , զի որ մտանէ՝ տացէ կտրմիր մի : Եւ դարձաւ գլխաց Սալահադինն 'ի վերաց Սրոց (Տիւրքոս) : Եւ եկն յաւուրսն յայնոսիկ կոմս մի Սարգիսանուն (2) , ոյք հզօր և իմաստուն , և 'ի ձեռն

(1) Վարդան ասէ՝ յարեաց զոն դահեկանս տան և յիգաց՝ հինգ . յեր . 177 :

(2) Մարգիզն ոչ է անուն մարդոյ՝ այլ պատուոյ , և կոչեր ինքն Գանրաւոյ աք Մոնֆէրրա : որոյ հայրն 'ի բանտի կայր 'ի Դամասկոս :

նորա փրկեցաւ Սուրբ Լուսահաղինն գնաց
և էառ զՍայդա և զՊէրութն և զՂէպէլն
և զԹփնին, և տիրեաց նոցա:

Ի Թուին Լսորուոց ՌՇ (1500) և Հայոցն
ՈՒԵ (627), էառ Սալահաղինն զՇաւպար և
Գրարաք որ ՚ի վերայ ծովուն (1), և գտան ՚ի
Քարաք քարայր մի մեծ յոյժ՝ լցեալ թերա-
պարզ արծաթով, որ հալ մի պահաս էր առ
՚ի սրբել զնա ամենեւին, և ոչ կարացին ՚ի
պէտս առնուլ զնա, և ոչ գտաւ արուեստ-
աւար սոսկիսի որ գիտէր զհանգամանս նա-
րա: Լուսնտի դարձաւ և եկն և էառ զԼա-
տիկն և զՂէպէլէ և զԹեհուենն և զՊաղրան
և զԻարպասին:

Լուսնտն ամի որդին Խլիճ ասանայ ժողո-
վեաց զոր պատերազմել ընդ հօրն. զի Հա-
սան զօրապետն սուլտանայ զայրացուցեալ
էր զսուլտանն ՚ի վերայ որդւոյն. և յորժամ
կամէին դիպիլ միմեանց պատերազմաւ, լար-
համ չահն փեսայ սուլտանին, տէրն Լոնկա-
յին, անցաւ ՚ի մէջ և արար խաղաղութիւն.
և բազումք որ ընդ որդւոյն էին, ամաչեցին
՚ի ծերութենէ սուլտանին, և խափանեցաւ
պատերազմն. բայց յետոյ սուլտանն կոտո-
րեաց ՚ի Թուրքէն որ միաբանեալ էին ընդ

(1) Քերեկէ անդր քան զմեռեալ ծով. իսկ Շաւպար ՚ի
հարաւոյ նորա: Զայսոսիկ քաղաքս ոչ Սալահաղինն այլ Մա-
ճէք—Ատէլ եղբայր նորա սուսան Խլիճ—Ալագիր:

որդւոյն՝ չորս հազար անձինս , և զՀասան զօրապետն սպանին թուրքն : Եւ 'ի նոյն ա մի տիրեաց Սելտինոյ մի 'ի յորդւոցն սուլտանայ , որում անուն էր Խայսր շահ Աջադին (1) :

Ի Թուին Նսորւոց Ռուս (1501) և Հայոցն Ռուս (628) , շարժեցաւ սուլնն Փռանգաց , և եկին ընդ ծով առանց Թաքաւորի բազմութիւն ազգաց յոյժ , և իջան 'ի վերայ Աքայոյ , և սլատերազմեցան ընդ քաղաքն , և ոչ կարէին աւնուլ զնա , զի կային անդ հարիւր հազար պատերազմող . և Սալահադինն ոչ իշխէր պատերազմիլ ընդ նոսա : Եւ շինեցին Փռանգքն տունս բազումս և եկեղեցիս և չորս հազար քաղաքս : Յետոյ եկն և Թաքաւորն Ալամանաց 'ի վերայ Կոստանդինուպօլսի և պատերազմեցաւ ընդ նոսա , և ապա յետոյ արար ընդ նոսա սէր , և անց յայսկոյս . և եկին ընդ անջուր և ընդ դժուար ճանապարհ առաջնորդութեամբ Յունաց , և կուտեցան 'ի վերայ Թուրքմանք և կոտորեցին զբազումս : Եւ սուլտանն արար սէր , և ետնոցա ճանապարհ , և եկին 'ի Սելեւկիա . և անդ Թաքաւորն նոցա խեղդեցաւ 'ի գետն , և բերաւ մարմին նորա Անտաք (2) : Յետոյ

(1) Խայսրշահ—Աջադին . այն է Մոեզէտափն Բայսաք—Շահ , էր որդի Խլիճ—ապանայ Բ :

(2) Փրետերիկոս Ա Պարպարոսսա հռչեցեալ , որ 'ի լոգա-

եկին երկու թագաւոր այլ⁽¹⁾ և գնացին յԱֆայ՝ և առին գերի բազում. և ապա խնդրեցին 'ի Սալահադնէն փոխել զծառայան որ'ի Ղամասկոս զՓռանգուն՝ ընդ ծառայան զոր նուքա ունէին. և Սալահադինն ոչ կամեցաւ։ Եւ ապա հանին Փռանգքն քսան և հինգ հազար ծառայս և կոտորեցին, և կուտեցին 'ի վերայ միմեանց, և արարին 'ի վերայ աղօթս՝ որպէս և արար Սալահադինն. և եդին զքորորդին Լ'նկիթեր (Լ'նգղիոյ)⁽²⁾ թագաւորին կոմս Լ'քայոյ, և արարին խաղաղութիւն ընդ Սալահադնին. զի եհաս համբաւ ինչ յերկրէն իւրեանց և դարձան և գնացին։ Եւ Սալահադինն շինեաց զպարիսպն Երուսաղէմի ամբ բազոյն քան զառաջինն։

Ի թուին Լ'սորւոց ԹՀԲ (1502) և Հայոց

նալն 'ի գետն Սելեւկիոյ, այն է Վեօ—սա. հեղձաւ յամի 1190։ Ներսէս լամբրոնացի։ — Հարայարողն Սամուէլ։ — Վարդան, յեր. 179։

(1) Սիւ Լուսինիան աղատեալ 'ի գերութենէ, հակառակ երդմանն զոր ետ Սալահադինի, երթեալ պաշարէ զՊողոմայիք. Յայնմ՝ միջոցի հասին յԵւրոպիոյ նոր խաչակիրք Տանկմարգայիք, Անգղիացիք, Ֆլամանտք, յորս կային արք իշխանաւորք և արքեպիսկոպոսն Գանգորբերի։ Հռակ ապա հասին անգ և Փիլիպպոս արքայ Գաղղիոյ և Ռիչարտ թագաւոր Անգղիոյ։ Վարդան, յեր. 179։ Տես զճնդարձակ պարագայս առման քաղաքին. 'ի պատմութեան խաչակրաց Միշոտի. Հտ. Բ. ԳԷ. 8։

(2) Հենրի տը Համբաներ, որ ընտրեցաւ ապա թագաւոր Երուսաղէմի յամի 1192, և նստէր 'ի Պողոմայիք (Աքեա)։

ՈՒԹ (629), եղեւ հալածական յորդւոց իւրոց խլիճ առլան, և ժողովեցին զնա Կօնստինթն (Խոնիացիք) առ իւրեանս. և աւագ որդի նորա ամբարձ զգլուխ իւր յԱղսարայն (1), և անհամբեր եղեալ հայրն ժողովեաց ըստ կարի զօրս գնալ ՚ի վերայ որդւոյն, և ՚ի ճանապարհին հիւանդացաւ և մեռաւ, և դարձուցին զնա ՚ի Կօնն: Եւ էր ընդ նմա որդի մի կրտսեր, զոր եղին ՚ի տեղի հօրն. և խլիճ առլան մեռաւ ՚ի Թուին Ասորւոց ՌՇԴ (1504), Թագաւորեալ ամս երեսուն և ութ, և մնաց Թագաւորութիւնն երկոտասան որդւոց իւրոց:

Իսկ ՚ի Թուին Ասորւոց ՌՇԵ (1505) և Հայոց ՈԱ (631), մեռաւ և Սալահադդինն ՚ի Ղամասկոս, և եթող քսան և երեք որդի (2), որ և զաւագ որդին կացոյց ՚ի Ղամասկոս և զերկրորդն ՚ի Սըր, և զերրորդն ՚ի Հալպ. և անուանեաց զնոսա Թագաւորս և սուլտանս, և զայլն ընդ ձեռամբ նոցա (3): Եւ կայր եղբայր նմա Սելիք (Յետլ Սալէք Ատէլ) անուանեալ և ետ նմա զԱռհա և զԽառան

(1) Աւագ որդի խլիճ առլանայ էր Բոթաուէտտին Մալէք Սալէհ, որ տիրեաց Մելեքինի, Կեսարիոյ և Կողոնիոյ:

(2) Սալահադդին եթող եւթն և տասն որդիս և եթ, և դուստր մի:

(3) Մալէք Աֆտալ սուլտանացաւ ՚ի Ղամասկոս, տիրելով և Պաղեստինի. երկրորդն Մալէք Աբդըլ յեֆաղատաւ. երրորդն Մալէք Ղահէր՝ ՚ի Հալպ:

և զՍուփարկին և զՍամուսադ և զԽճպար,
 և զԲարաք և զՀաւպար, և զայս հոգացաւ
 մօտ 'ի կատարած կենաց իւրոց : Իսկ Սալայ
 տէրն ⁽¹⁾ արար միաբանութիւն ընդ եղբարսն
 իւր ընդ տէրն Ղզիրոյ և ընդ տէրն Սերտի
 նայ և ընդ տէրն Սաղայ և ընդ Սնճարայ,
 և եկն նորօք առնուլ զԽառան . և հիւան
 դացաւ 'ի ճանապարհին և դարձաւ 'ի Սօ
 սրլ, և այլքն ցրուեցան : Եւ Սերէք (Յետին
 գնաց և էառ զՍճբին և զՍաղա և զՍա
 պուրն, և այլ ամիրայքն հնազանդեցան նմա
 որպէս և եղբօր իւրում Սալահադնին : Եւ
 գնաց Սերէք (Յետին 'ի կողմանս Հայոց 'ի
 Խլաթ, և ոչ կարաց առնուլ զնա, և դար
 ձաւ : Եւ 'ի նոյն տարւոյ մեռաւ լճադինն
 (Լճադ—էտտին) տէրն Սալայ և առ զտեղի
 նորա Նորագին որդին իւր :

(Յայսմ ամի Սեւոն քաջ և անուանի իշ
 խանն Հայոց ըմբռնեաց զՆրինձն Ննտաբոյ
 (Պոէմնտ), և արկ գնա 'ի չարչարանս՝ փոխա
 րինել նմա զչարչարանս եղբօր իւրոյ Ռոբի
 նոյ : Եւ եկն կոմսն լճայոյ Սիր Հեռի (Հեն
 րի), մեծաւ աղաչանօք թափեաց զՆրինձն և
 առաքեաց յՆնտաբ ⁽²⁾ : Եւ ինքն արիագոյնն
 Սեւոն տիրեաց եւթանասուն և երկու բեր-

(1) Ազգ—էտտին Մասուս՝ Թոռն Զանգեայ :

(2) Մմբատ, յեր . 108 :—Միշտ, որպէս ինն խալիֆայ .
 Հա . Բ . Գ . 9 . յեր . 178 :

դի , էր զոր նախնիքն իւր կալեալ էին և էր զոր ինքն էառ 'ի Յունաց և 'ի Թուրքաց : Եւ անկաւ ահ և երկիւղ նորա 'ի վերայ ամենայն ազգաց սահմանակցաց աշխարհին իւրոյ : Եւ տպաւինեցան 'ի նա որդիքն սուլտանայ . և եկն առ նա 'ի հնազանդութիւն Սելիքն Լըւլասթին (Լըլիսթան) որ տիրէր վերագոյն աշխարհացն . և ել մեծն Սելուն և էառ բերդ մի մերձ Կեսարիոյ և ետ նմա :

Իսկ Թագաւորն Սարայ Սելիք Լըլիքն եկն 'ի Վամասկոս 'ի վերայ եղբօրն (Լիֆտալայ), և գնաց հօրեղբայրն Սելիք Յետլն առնել խաղաղութիւն 'ի մէջ նոցա , և արար նենգութիւն մեծ , զի դեղեաց զՍելիք Լըլիքն , որ և ընդ հասանելն 'ի Սըր մեռաւ . և առ զԼըլիպտոս 'ի յինքն և զՍելիք Սալէհն խաբեաց թէ՝ « Գնա կացիր խաղաղութեամբ 'ի հանդարտագոյն վայրսն 'ի Սամուսատ և 'ի յԱւհա և 'ի Խառան և յԱաղա , և ես կացից ընդդէմ Փռանգին և այլոց ազգաց : » Եւ հաւանեցաւ նմա և ասէ . « Լըլից զգանձ հօր իմոյ և դնացից . և դու կալ զՎամասկոս : » Եւ նա ասաց . « Լըլի գնա , և ես զամենեւնեւ բառնամ և առ քեզ յղարկեմ : » Եւ ել և գնաց 'ի յԱաղա և ոչ ընկալան և ոչ յԱւհա և ոչ յայլսն . և գնացեալ 'ի Սամուսատ , և զայն ետուն 'ի ձեռս նորա , զի այնպէս էր պատուիրեալ ծածկաբար : Եւ Սելիք Յետլն

չըջեալ և տեսեալ զտունս գանձուցն Սալա-
հադնին՝ ագահեցաւ և ոչ ետ . այլ մտեալ
'ի տուն մի լըեալ մատուտակ , և զայն ե-
բարձ քսան բեռն և մատնեհարեաց ծած-
կաբար և առաքեաց առ նա : Եւ յորժամ
եսես (Ս)ելիք Սալէհ) զխաբէութիւնն , խոցե-
ցաւ անմխիթար և ամաչեաց յոյժ . այլ ոչ
էր ձեռնհաս սունել նմա ինչ , և ընկէց զդա-
տաստանն յԱստուած որ յամենայնի բաւա-
կան է հատուցանել :

Իսկ պարոնն Սեւոն որդին Ստեփանէ օր
ըստ օրէ երթայր և զօրանայր Աստուծով յա-
ջողեալ և յամենեցունց փառաւորեալ . և
յայնժամ յորժամ տկարացոյց Աստուած
շուրջանակի զթշնամիս նորա և 'ի կոր կոր-
ծանեաց զամենայն հակառակորդս նորա ,
տիրեաց նա լիով երկուց Վիլիկէից լերամբք
և դաշտօք , քաղաքօք և ամրական դղեկօք .
և առ քաջութեամբ իւրով և զհասարակն
Սուրացուոց և մասունս ոչ սակաւս յերկրորդ
Վապադոկացուոց , յԱրրորդ Հայոց , զոր ու
մանք Առաջին անուանեն Հայք . գրաւեաց
ընդ իւրով իշխանութեամբ և յԱսորեստա-
նեաց գաւառաց : Եւ ցուցաւ ինքնագլուխ
և ճոխ իշխանութեամբ , զի ոչ ոք տիրէր 'ի
վերայ նորա . և համբաւ արիութեան նորա
թուլացուցանէր զիլս անօրինաց և պարզէր
զերեսս քրիստոնէից և ընդ խնդութեամբ

և ուրախութեամբ, վասն որոյ փութային պատուել զնա թագիւ, թագաւորն Յուսաց վասն պատճառին՝ զի թերեւս հնար լիցի նուաւ յաղթել թուրքացն որ բռնալցեալ կալան զիշխանութիւն նորա. իսկ թագաւորն Փռանգաց վասն դաշանց սիրոյն զոր ունէին ընդ Հայք ուխտիւք ՚ի հին ժամանակաց. և վասն այսորիկ երկոքին առաքեցին նմա թագ ոսկիակազմ, և պսակեցին զնա յաղթութեան պսակաւն ըստ վայելման և պատշաճի արժանաւորութեան իւրում⁽¹⁾։ Եւ այսպէս վերստին նորոգեցաւ թագակալութիւն Մրամեան զաւակին, և թագն Հայկազանց և Սենեքերիմանց եդաւ ՚ի գլուխ արժանաժառանգ զարմին Սեւնի ՚ի ՌԵԵ (645) թուին Հայոց. այր բարի և ազատամիտ և արիակուն և հեղ և մեծահաւատ, որ և բազմացոյց զարդիւնս աստուածապաշտութեան, ելից վանօրայիւք և անապատաւորօք զաշխարհս իւր, և շինուածօք եկեղեցեաց, բզմանն աղնիւ և զպարարտութիւնն երկրի իւրոյ տալով նոցա և հուիրելով Մտուծոյ արձանագրութեամբ և կտակօք ոնկուծիւք։ Եւ էր ահագին առ օտարսն և բարեմիտ առ

(1) Սմբատ, յեր. 108—109։—Վահրամ, յեր. 213։—Կիրակոս (յեր. 91) պատմէ հանգերձ պարագայիւք զպայմանս որով հաճեցաւ կայսրն Նլամանաց և պապն Հռոմէաց պատուել զՍեւնի արքայական թագիւ։

իւրան . ահաւոր առ անիրաւեստն և ողոր-
մած առ որքս և այրիս և առ աղքատս . և
հեզ և խոնարհ առ ամենեսեան : Եւ այսպէս
դրուատիւք թագաւորեալ ամն քսան երեք⁽¹⁾
հանգեալ 'ի Վրիտոս բարի անուամբ և
ուղղափառ հաւատող կենցաղաւարեալ .
Թողլով ժառանգ թագաւորութեանն դուստր
մի (2) Ապէլ անուն , յանձնելով զնա մեծ իշ-
խանին (3) իր լ'տնայ⁽²⁾ սոսկալի երգմամբ տալ
զնա որդւոյ թագաւորին Ունկուաց՝ մկրտե-
լով զնա Հայ դաւանութեամբ , զի դեռ ե-
րախայ էր , որոյ նենգել լ'տնին⁽³⁾ ըստ բնա-
կան ատելութեանն Յունաց ընդ ազգիս
Հայոց , քանզի Հոռոմ էր ազգաւ , խորհէր
'ի միտս յինքն առնուլ զիշխանութիւնն .
վասն որոյ փռւթապէս 'ի խնամոցն լ'ստու-
ծոյ առնու զարժանն պատուհաս , սպանաւ
'ի Հաշիշեացն սակաւ ժամանակս ինչ կա-
լեալ զպայլութիւնն : Եւ յետ նորա տուաւ
նա որդւոյ բրինձին լ'նտիոքու Փիլիպ անուն ,

(1) Լեւոն Բ . Թագաւորեաց ամն 24 . և ամենայն ամբ
իշխանութեան նորա եղեւ 34 . տեւեալ յամէ 1185—1219 :

(2) Սիր Ատամ էր պալ և տէր Պաղրատ , զորմէ ասէ
Միխայէլ որպէս և կիրակոս (յեր . 109) թէ էր ապգաւ Յոյն-
և սպանեալ 'ի Հաշիշեացն՝ անց 'ի տեղի նորա կոստանդին
տէր Բարձրբերդոյ : Իսկ անուն Ունկուաց , որով նշանակի
ազգն ունկաւացւոց , Թուի եթէ սխալ իցէ օրինակչաց :

(3) Յօրինակին գնի տխրի . որ յայտնի սխալ է փոխա-
նակ գնելոյ Աւանն ըստ օրում եղաք . և է Ատան պոյսն :

ար տտեղութեամբ գնայր ընդ Հայոց՝ ՚ի իւր
բատս հօր իւրոյ խաբեալ, և թագաւորեալ
ամս երկու՝ (1) վախճան էառ ՚ի կապանս:

Եւ թերեւս կամք վերին իննամոցն տնօրիւ
նէր և դարձուցանէր զմարդկօրէն անհաստա-
տութիւնն և զչարաբարութիւն ոմանց՝ ի բա-
րիս. քանզի զայն գաւաղանն փոքրիկ զոր ետ
Եստուած հայկազանց ՚ի մխիթարութիւն լը-
քեալ և խոնարհեալ ազգին՝ փոխան բարձ-
րացեալ թագաւորութե նոցա, զայն ոչ կա-
մեցաւ տալ ՚ի ձեռն օտար ազգի. փասն որոյ
յետ բազում ժամանց և ամբօրից և վիճ-
մանց՝ ընտրեցաւ որդին Պարոն Կոստանդեայ
՚ի թագաւորութիւն, զոր ընտրեալ էր Տէր
յորովայնէ գեղեցիկ հասակաւ և բարի խոր-
հրդով, մեծահոգի և երկայնամիտ, հեզ և
հանդարտ ՚ի տիս մանկութեան. և տուաւ
նմա յամուսնութիւն շառաւիղն օրհնու-
թեան ազատահին. (2) ապէլ, անթերին ՚ի
գովութենէ աստուածապաշտ և երկիւղած
կնոջ, ողջախոհ և ցածուն և անզարդասէր և
լռին, լիահաւատ և մեծայոյս, Քրիստոսա-
սէր և սրբասէր, աղօթասէր, և ծերունի
հանճարով ՚ի տղայութեան հասակի. և լը-
ցաւ բանն Եղովմոնի թէ՛ «Ի տեառնէ պատ-
շաճի կին առն Դ. զի վայելեն նորա ՚ի մի

(1) Կիրակոս գնէ ամս չորս, յեր. 109: Իսկ Վարդան
գնէ համաձայն Միխայէլի ամս երկու. յեր. 185:

մարմին կատարիլ 'ի Քրիստոս օրինօք : Վասն որոյ սիրեաց զնոսա Տէր և Եհան 'ի միջոյ նոցա զմեքենայսն սատանայի , որ զառաջինն հակառակէր ըստ բնական իւրոյ չարութեանն . և յաջողեաց նոցա Տէր յամենայնի , և ետ նոցա ուստերս և դստերս ⁽¹⁾ : Եւ է այժմ թիւն Հայոց ՈՂԵ (695) ⁽²⁾ :

Եւ որ ինչ 'ի միջոցի աստ եղեն , և զայն ասացուք համառօտ :

Ի ժամանակս թագաւորութեանն Հայոց Ի եւոնի , յորում էր թիւն Հայոց ՈԿԵ (665) և 'ի տէրութեանն Կապադոկացւոց աշխարհին Խոսրով շահ սուլտանին ⁽³⁾ և 'ի ժամանակս Սելիք Յետլ սուլտանին որ բռնացեալ ունէր զԷգիպտոս և զԵրուսաղէմ և զԴամասկոս և զԻիջադետս Լսորւոց և զԻլլաթայ իշխանութիւնն , ելին զօրքն Փռանգաց Դաքայ հրամանաւ պապուն Հռոմայ , առնուլ 'ի Տաճկաց զաստուածակոխ քաղաքն Երու-

(1) Կիրակոս , յեր . 110 . — Վարդան , յեր . 185—186 :

(2) Միւս թարգմանութիւնն աստանօր աւարտէ զպատմութիւն իւր , օրհնութիւնս մագթեւոյ նորապսակ ամուսնացն թագաւորելոց : Իսկ որ ինչ յետ այսորիկ պատմի հանգերձ կրկնութեամբ 'ի ժամանակակից արանց : Իսկ Հայոց թիւն ՈՂԵ թուի թէ առաջին օրինակողին իցէ , որում համարի յաւելեալ և որ ինչ զԶապելէ և զՀեթմայ պատմի . քանզի բանք պատմութեան Միխայելի հասանէ մինչեւ ցառաջին ամ թագադրութեան Լեւոնի Բ :

(3) Կոյիւթ—էտտին Քայխոսրու որդի Խեծ—Ասլանայ Բ :

սաղէմ⁽¹⁾ . զոր լուեալ զՀամբաւ ելիցն նու
ցա ազգքն . . . նաց՝ սրտաբեկեալ լինէին .
իսկ որդի Սեւիք (Յետլ սուլտանին գնացեալ
Երուսաղէմ քակեաց զսուրբ Սիօն՝ որ կո-
չի մայր եկեղեցւոյ, և այլ բազում ուխտեր
և եկեղեցիք, և զՆազարեթայ եկեղեցին, և
Թողլին զսուրբ Կերեզմանն Քրիստոսի (Նս-
տուծոյմերոյ) զՀարութիւնն և զՎոդգութայն,
և զՎեթղահէմի եկեղեցին և զայն ամենայն,
և զպարիսպն Երուսաղէմի առ Հասարակ
քակեցին⁽²⁾ : Եւ հայր նորա Սեւիք (Յետլն
արարեալ ժողով ամենայն զօրաց իւրոց առ
ծովուն Տիբերական բանակեալ զտեղի առ-
նոյր : Եւ լուեալ Հռոմայեցի վօրացն՝ դի-

(1) Յայտ արշաւանի գտանէր և իշխանն Կիպրոսի Լու-
սինիան և Թագաւորն Ունկարիոյ Անդրեաս, որոց տեսեալ
զանշաղոյ եւս պատերազմին, առաջինն մինչ խորհէր դառ-
նալ յետո՝ մեռաւ անդէն յԱսորիս, և երկրորդն դարձաւ
յերկիր Թագաւորութեան իւրոյ : Յետ մեկնելոյ նոցա հասին
'ի Պաղեստին այլ զօրք խաչակրաց, Հռլանտացիք, Գաղղիացիք,
Իտալացիք, և մօրն ընդ դքսչու Լեոբուլտի դքսին Աւստրիոյ,
և անցին անտի նաւուք յարձակել 'ի վերայ Տիմիաթու, յա-
մի 1217 :

(2) Ըստ պատմութեան խաչակրաց Մտլեք Մոսդաւ-
իսա որդին Մալեք—Ատեկայ յետ տիրելոյ փռանգաց Տիմիա-
թու . 'ի դիմել նորա յԵգիպտոս յօգնութիւն եղբօր իւրոյ
Մալեք—Քամեկայ, չոգաւ նախ Երուսաղէմ և կարծանեաց
ղամբան նորա և զաշտարակն զորս Սալաէտտին շինեալ էր,
բայ յամրոցէն Դաւթի նոյնպէս և զամրոցն որ 'ի Թափօրական
լէրին և զայլ բերդոքայս սր գտանէին 'ի Պաղեստին . իսկ
չկործանուին եկեղեցեաց ոչ ինչ յիշատակեն :

մեցին դնալ 'ի վերայ նոցա պատերազմել .
 և որչափ սոքա մօտենային 'ի բանակն նոցա ,
 նոքա օթեւանօք մի ընդ կրունկն դարձեալ
 հեռանային : Եւ յերկարէր այս 'ի բազում ա-
 ւուրս , մինչեւ ձանձրացեալ քրիստոնէիցն
 կամեցան յետս դառնալ՝ երկուցեալք 'ի
 խաբէութեանց նոցա . և յաղագս անծանօ-
 թութեան աշխարհին խորհեցան դառնալ
 յԱբայ , և համակամութեամբ ամենայն զօ-
 րագլխացն խորհուրդ առեալ իջին յԱգիւպ-
 տոս . և հասեալք 'ի քաղաքն որ կոչի Տի-
 միաթ պաշարեցին զնա և 'ի նեղս արկեալ
 ընդ յերկար , մինչեւ երրորդ մասն քաղաքին
 սատակեալ լինէր 'ի սովոյ և 'ի տարաժամ
 մահուանէ որ անկաւ 'ի նոսա . և ապա առին
 զքաղաքն և կոտորեցին զմնացեալսն առ հա-
 սարակ , և առին յաւարի զմթերս գանձուց
 նոցա , և լսան առ հասարակ ոսկեով և ար-
 ծաթով :

Եւ յայսմ ամի մեռաւ Սելք Յետուն . և
 որդիք նորա Սելք Քէմլն սուլտանն Եգիպ-
 տոսի և Աշրամին (1) , և սուլտանն Դամաս-
 կոսի Սուլթատամն (2) , և այլ եղբարք նոցա

(1) Մալք—Աշրաֆ էր եղբայր Մալք—Քամելայ և սուլ-
 տան Միջագետաց . Կիրակոս , յեր . 111 :

(2) Անդրանիկն յորդիս Մալք—Ատելայ՝ Մալք—Քէմլն
 (Քամել) սուլտանացաւ Եգիպտոսս , երկրորդն Շէրիֆ—Իս-
 տին Մալք—Մուսթաֆա—Իսա , զոր պատմիչք մեր Մուղաթամֆ

առ հասարակ արարեալ ժողով բազում և անհամար զօրաց : Եւ 'ի թուին Հայոց ՈԿԶ (666) մոին յԵգիպտոս , բայց յերկիւղի լեալ ոչ իշխէին պատերազմել ընդ քրիստոնեայն . և նոյն իսկ քրիստոնեայքն իբրեւ առին զՏիմիւթն⁽¹⁾ , կամեցան երթալ առ նու և զայլ քաղաքսն : Եւ էր ընդ նոսա թագաւորն Աբայոյ Ռէտծուանն⁽²⁾ փեսայն Հայոց թագաւորին | Եւոնի և Ղամիլին և Սպիթալն , և այլք բազումք յիւրաքսնչիւր կողմանց յարելոց 'ի նոսա . և գնացեալ բազմութիւն զօրացն բանակեցան առ ամին Նեղոս գետոյ , 'ի հարթայատակ դաշտի միում : Եւ իմացեալ . . . նացն լուծին զկապս ջրաբուխ տեղեացն , և ելեալ ջուրն շրջապատեաց զզօրսն և յանմտականքն յարձակեալք 'ի վերայ նետաձգութեամբ սկսան

անուանեն , եկաց իշխան Ղամասկոսի . և այլք յորդոց Մալք—Ատելայ իշխանացան 'ի վերայ Բասրայու , Արեգ քաղաքի (Բաալբէք) , Միջագետաց , և այլն :

(1) Տիմիւթ առաւ 'ի Փռանգաց յամի 1219 յամենան նայմաքի :

(2) Ժան տը Պրիէն , զորմէ խօսի Միխայէլ կոչելով զնա Ռէտծուան , էր թագաւորն Երուսաղէմի , որ ամուսնացաւ ընդ գստեր Ամաւրեայուր էր ժառանգուհի անկեալ թագաւորութեանն Երուսաղէմի : Եթող նա զՏիմիւթ 'ի Մալք—Քամէլ՝ գաշնաւորեալ ընդ նմա և առեալ փոխարէն զփայտ խաչին որ կայր առ նոսա 'ի գերութեան յաւուրց անտի պատերազմին որ 'ի Տիբերիա ընդ Սալէտանի , և գարձաւ յետո 'ի Պաղմայիդ :

խոցոտել զամենեսեան ժինչեւ անյոյս ընելոյ քրիստոնէիցն 'ի փրկութենէ . տուին զքաղսքն զոր առին , և յանձն առին դառնալ յիւրեանց աշխարհն . և դաշինս եղեալ հաստատութեամբ մնալ 'ի նոյնն . երդուան և սուլտնայքն նոցա անվնաս պահել զամենեսեան : Եւ այսպիսի շփոթս հասեալ զօրացն քրիստոնէից՝ դարձան 'ի տուն իւրեանց :

Իսկ Սելբ (Յետին 'ի վախճանելն իւրում զաւագ որդին Վիլմին կաղոյց իշխան 'ի վերայ այլոցն , և ամենեքեան հնազանդեցան նմա , զի էր բարեբարոյ և իմաստուն և առատաձեռն առ ամենեսեան . նոյնպէս և իւր եղբայրն Նըրալին , որք կալան զիշխանութիւն հօրն իւրեանց բազում ժամանակս (1) :

Ի Թուին Հայոց ՈԿԵ (667) Վիլքաուզ սուլտանն Հոռոմոյ , որդի Խոսրով շահ սուլտանին , յաղթող եղեալ քան զհայրն իւր , լինի պատճառ շմորի ընդ Թագաւորն Հայոց Ի եւոն . և բազում զօրս ժողովեալ հասանէ 'ի Կոկիսոն Հայոց , և պաշարէ զամուր դղեկն որ կոչի Կապան , և բազում աւուրս մարտուցեալ ոչ կարոց առնուլ զնա : Եւ Թագաւորն Հայոց Ի եւոն զկարոյ աշխարհին զօրքն գումարէր և փութայր ելանել ընդ

(1) Այս Արաբի որ զկնի մահուան հօրն տիրացաւ իւր լաթայ , առ 'ի կնութիւն զդուստր Իւանէի զԹամթա Վարդան , յեր . 182 . — Կերակոս , յեր . 96 :

առաջ նորա, և նորին զորագլուխն Պարոն Լրա տանդին գունդստապլն, որէր քեռորդի թա գաւորին | Եւոնի, առեալ սակաւ ինչ գունդս 'ի զորացն, յառաջ մատուցեալ 'ի կիրճս լերանցն, և պատահեալ դնդի միսւմ 'ի զորացն թուրքաց, և անկեալ 'ի վերայ՝ զամենեւեան կոտորեաց, և ըմբռնեաց 'ի նոցանէ արս գլխաւորս՝ որք ազդեցին նմա զբուն գալուստ զորացն սուլտանին, և աղաչէին դառնալ և բաւական համարել զյաղթութիւնն զոր արար : Եւ նորա ոչ անսացեալ բանիցն նոցա և առաւել եւս յամառեալ և քաջալերեալ զզօրսն՝ հանդիսի ծանր զօրու կուռ վառելօք զինու, և 'ի պարտութիւն մատնի գունդստապլն և զօրքն որ ընդ իւր, և ըմբռնեցան ինքն և սլարոն Լրատանդին լամբռունցին և Կեռսակն (1) և այլ մեծամեծ իշխանք, թող զորս կոտորեցան 'ի նմին տեղւոյ իբրեւ հազար այր պատերազմող, և ըմբռնեալ զնսա դարձաւ 'ի Կեսարիա : Իսկ թագաւորն | Եւոն իբրեւ լուաւ զկոտորումն զօրացն և զըմբռնումն իշխանացն, առեալ զզօրս իւր արշաւէր 'ի միւս այլ կողմն աշխարհին Հոռոմոց, և բերէր աւար անթիւ և կուտէր իբրեւ զաւաղ առ ափն ծովու, և յետ սակաւ

(1) Կեռսակն, թուի ասել Կեռ Սահակ, էր իշխան և տէր Մոզլոյ և Սիկոյ բերդից, որ առաջիկայ գտաւ և հանդիսի թագադրութեան Լեւոնի : Սմբատ, յեր. 112 :

աւուրց արարեալ սէր ընդ միմեանս , եւ
 Թագաւորն Հայոց | Եւոն զբերդն | լուայ ,
 և Թափեաց զիշխանսն որ ըմբռնեալ էին , և
 խոստացաւ տալ Հռոմոց սուլտանին յա-
 մենայն ամի երեք հարիւր այր 'ի ծառայու-
 թիւնն՝ և 'հնազանդեցաւ նմա . և այս լինէր 'ի
 ծերութենէ և յանկարութենէ մարմնայն , և
 իշխանքն ոչ էին ընդ նմա ուղիղ ⁽¹⁾ :

Եւ 'ի սոյն իսկ յայսմ ամի արարեալ ժո-
 ղով սուլտանն 'Քէքաուզ՝ զօրաց , առեալ և
 'ի Թագաւորէն Հայոց օգնականութիւն ,

(1) Սմբատ և Վահրամ փոքր մի տարբեր պատմն զայս-
 մանէ : Սմբատ (յեր . 117) , առէ Ազգ—եռօրն Քայքայուղ
 սուլտանն իկոնիյ որ 'ի Սելջուկեանց , 'ի ծերութեան Լեւո-
 նի կամեով քինախնդի լինել վասն հաներց նորա յիւրմե-
 զԱրաղիւս և զԼարենդա քաղաքս , եկն և պաշարեաց զկապան
 Եւ Լեւոն առաքեաց 'ի վերայ նորա զպարոն կոստանդին
 սպարապետն իւր և զպարոն Ատան բազմութեամբ զօրաց ,
 որք անխորհրդաբար 'ի մարտ մտեալ գերի անկանին կոս-
 տանդին սպարապետ և կեռասակն և աղք յիշխանաց և 'ի
 հեծելազօրաց , և բազումք 'ի զօրացն խորատկին : Իսկ Քայ-
 քայուղ առեալ զգերիսն դառնայ յիկոնիոն , և պահէ զնո-
 սա 'ի բանտի ամ մի և ամիսս չորս . մինչեւ գթացեալ 'ի նո-
 սա Լեւոն , տայ սուլտանին զԼուլվայ բերդ և զգերսն Ի-
 սաւրից և զայլ տեղիս և զիշխանսն իւր ազատէ 'ի գերու-
 թենէ : Եւ Վահրամ առէ եթէ տեսեալ Լեւոնի զպարտու-
 թիւն զօրաց իւրոց , ոչ ինչ ընդ այն տխրեալ , դիմէ մեղ-
 քեալ զօրքն իւրովք յերկիրն սուլտանին , և առաքատկեալ
 բազում աւարաւ և գերութեամբ դառնայ : Լուեալ սուլ-
 տանին զաւեր աշխարհին իւրոյ , երգումն տայ Լեւոնի 'ի
 խաղաղութեան կալ ընդ նմա . և զիշխանսն Հայոց յետո
 դարձուցանէ : (Յեր . 216) :

գայ յերկիրն Հալայայ 'ի Ռապան, և առ ըզնա . և անտի գնացեալ 'ի Թլպաշար, առնու և զԹլպաշար և զԴիթափ : Եւ կամեցաւ գնալ 'ի վերայ Հալայայ . և երեք ամաւ յառաջ սուլտանն Հալայայ վախճանեալ էր՝ Սեւք Տահրն , և որդի նորա Սեւք Աղիզն մանսւկ գորով ամաց հնգից՝ ունելով զիշխաւ նութիւնն : Եւ էր նորա աթապակ մի յոյժ իմաստուն , առտքեաց առ Թագաւորն Հայոց | Եւոն , և խնդրեաց 'ի նմանէ օգնական լինել , Թերեւս զերծանիցին հնարիւք նորա 'ի հասեալ բարկութենէն . և խոստացան նրմա տալ բաւական գանձս ոսկւոյ : Եւ Թագաւորն Հայոց այնուհետեւ 'ի հոգս անկեալ իւրով կորովամիտ իմաստութեամբն , առաքեաց զանիւրաբար առ սուլտանն Հոռոմոց մինչ 'ի սահմանս Թլպաշարայ էր , գրեալ առնա այսպիսի օրինակաւ . « Թագաւոր Հայոց | Եւոն , եղբոր մերոյ Քէրաուզ սուլտանիդ՝ 'ի տէր խնդալ : Եւ լիցի քեզ իբրեւ սիրելոյ մերում , զի իմացեալ հաստատեցաք եթէ քառասուն ամիրայ 'ի զօրաց քոց դաշինս եդեալ են տալ զքեզ 'ի ձեռն Աշուրափուն . և դու այսուհետեւ զօգուտ անձինքո խորհեաց , զի մի անկցիս 'ի ձեռն տեւեաց քոց . ողջ լեր : » Եւ իբրեւ ընթերցան առաջի նորա զսլատձէն նամակին , իսկոյն զարհուրեալ ահիւ մեծաւ , հրաման

տայր զօրացն դառնալ անդրէն փութանակի .
 և ինքն յառաջ անցեալ աճապարէր գնալ :
 Օր իմացեալ Նշրափուն և զհետ մոտեալ
 արար ժախստական . և ինքն դարձեալ հառ-
 զլիպական և զթլպաշար և դարձոց ՚ի Հալպ .
 և այսպիսի օրինակաւ յայնքան մեծ սուլտանն
 շփոթեալ ՚ի պարտութիւն մատնէր . և հա-
 սեալ ՚ի Կեսարիա՝ զամիրայսն զայնոսիկ զքա-
 ռասուն խաշել հրամայէր :

Եւ յայսմ ամի եկն դեզլն մարախ , և
 ծածկեաց զերինս և զդաշտս , և եկեր զա-
 մենայն ծառ սահմանաց մերոց մինչեւ իս-
 պառ զերիս և զչորս ամս :

Ի ՈԿԸ (668) Թուականին Հայոց Լեւոն
 Թագաւորեալ ամս քսան և երեք մեռաւ , և
 յանձն արարեալ վիշխանութիւն աշխարհին ,
 և զդուստր իւր զՕլպէն ՚ի Սիր Նտանն , որ
 էր աղքաւ Հոռոմ , և զկնի սուղ ժամանակի
 սպանաւ ՚ի Հաշիշեացն , որպէս վերագոյնն
 գրեցաւ . և առնու զհոգաբարձութիւն աշ-
 խարհին պարոն Կոստանդին , որ էր քեռոր-
 դին Թագաւորին Հայոց Լեւոնի :

Յայսմ ժամանակի ոմանք յիշխանացն
 Հայոց ապստամբեալք եղեն ընդ Ռոբինայ
 բրինձին Նտիոքու (1) , կամելով զնա Թագա-

(1) Ռուբէն բրինձ (իշխան) Նտիոքու՝ էր որդի Պալանոյ
 (Պտուէն) որդւոյ Պեմանդայ (Պոհեմանդ) կոմսին Նտիո-
 քայ : Եւ էր ծնեալ Ռուբէն ՚ի հայազգի մօրե Աղւտա (Ա-

ւորեցուցանել, յորոց էր Ղօսլին մարաջախտ
 և | Էւոն Կապնուն տէրն և Կեռասին, և
 այլք. որք առեալ զբրինձն Ռօբէն և մօրին
 'ի Տարսուս և ամրացան: Իսկ պարոն Կոս-
 տանդին և տէր Յովհաննէս կաթողիկոսն
 գնացին զօրօք և պաշարեցին զնոսա սուղինչ
 ժամանակս, և յաղթեցին նոցա և առին ըզ-
 քաղաքն, և ըմբռնեցին զապստամբսն որ և
 ամենեքեան բանտարդեալք եղեալ վախ-
 ճանեցան 'ի կապանս, և հանդարտեցաւ եր-
 կիրն (1): Իայց տէր Յովհաննէս կաթողիկոսն
 յառաջ քան զառնուլ քաղաքին վախճանե-
 ցաւ 'ի Թուին Հայոց ՌԿԹ (669), և ապա
 միաբանուած թեամբ ամենայն իշխանացն և ե-
 պիսկոպոսացն ընտրեցաւ յամենեցունց տէր
 . Կոստանդին (Ա) որ էր եպիսկոպոս (1) լիճոյն (2):

(1) անուն, գուտար Ռուբենի Բ, զոր տուեալ էր Պալ-
 անոյ այսու դաշամբ, զի Պեմանդ հայր նորա զինի վախճա-
 նին իւրոյ զնա ինքն զՊալտին կարգեցէ յաջորդ փոխանակ
 երէց եղբօրն Ֆիլիպի, որ ամուսնացաւ յետոյ ընդ Զապլի
 դստեր Լեւոնի, և իշխեաց Հայոց ամս երկուս: Գրէ Վաչ-
 րում ըստ մտաց Միխայելի, եթէ Ռուբէն բազում իշխանս
 յինքն յանգուցեալ՝ դայ և առնու նախ զՏարսոն, և յառա-
 ջէ մինչև 'ի Մսիս. և Կոստանդին զօրավար գիմեալ զօրօք
 'ի վերայ նորա, զբռամբ ամէ զՌուբէն 'ի Տարսոն քաղաքի
 և գնամխտն իւր և արկանէ զնոսա 'ի բանտ, ուր և մե-
 ռանին: (Յեր. 217—218):

(1) Այս գէպ կարեւոր ոչ յիշատակի 'ի գիրս պատմու-
 թեան Միքայէլ վարդապետի Զամէսան, նոյնպէս և ոչ գործք
 Բայքալուղ սուլտանին որ նախ քան զմահն Լեւոնի:

(2) Կոստանդին կաթողիկոս էր 'ի Բարձրբերդոյ, անեալ
 'ի վանս Մաւրիանոյ:

և եղաւ յաթու հայրապետութեանն Հայոց 'ի Թուին ՈՀ (670) . և եղեւ ուրախութիւն ամենեցուն յաղագս առաքինի և բարեբարոյ և խաղաղասէր մտացն , որով ամենեցուն հռչակաւոր լինէր : Իսկ իշխանացն Հայոց բազում անմիաբանութիւն լինէր վասն դներոյ Թագաւոր , զի ոչ հաւանէին միմեանց , և ապա 'ի մի կամս եկեալ ընտրեցին զորդին բրինձին (Նոտիորու Թագաւորեցուցանել , զոր և արարին իսկ , և ետուն զդուստր Թագաւորին Հայոց | Եւոնի նմա 'ի կնութիւն . և Թագաւորեցուցին 'ի վերայ Հայոց 'ի Թուին Հայոց ՈՀԲ (672) , և անուանեցին զնա Փիլիպ Թագաւոր :

Ի Թուին Հայոց ՈՀԲ (672) եղեւ երաշտ սաստիկ և յերկարեաց յոյժ , մինչ զի 'ի Վեկտեմբերի հասարակն նշենիք ծաղկեալ եղեն 'ի ջերմութենէ օդոյն , և անպատմելի վնաս տառապէր երկիր զերիս և զչորս ամս (Հայսմ Ժամանակի մեռաւ ասորոսն Քէքաուզն , և առնու զսուրտանութիւնն կրսեր եղբայր նորա (Նլադինն (1) :

Ի Թուին Հայոց ՈՀԳ (673) Փիլիպ Թագաւորն իրաւով հօր իւրոյ (Պեմունդայ) կամեցաւ ըմբռնել զերկուս մեծամեծ իշխանսն , զպարոն Կոստանդին որ էր Թագաւոր :

(1) Աւարտին Քէքապատ .

ւորահայրն և զպարոն Կոստանդին | ամբրու-
նին տէրն (1) . զոր իմացեալ յառաջեաց պա-
րոն Կոստանդին (Թագաւորահայրն), և ըմ-
բռնեաց զնա 'ի Թիլն Համոնոյ, և տարաւ
'ի Բարձրբերդ և անդ վախճանեցաւ (2) . Իսկ
հայր նորա բրինձն Լ'նոխոքու լուեալ՝ տըրտ-
մեցաւ յոյժ . և զի անկարանայր առնուլ ըզ-
վընժ որդւոյն, առաքէ առ Լլադին սուլ-
տանն Հոռոմոյ, որոյ եկեալ էառ զՂանձին
և զԼյանչին, և զԼ'ազոտ խաչն (3), և արար
փնաս բաղում 'ի լեռնակողմանս . և բրինձն
ժողովեալ զօրս եմուտ յերկիրն, եկն ընդ
սահմանն որ կոչի Ղկեր, և եհաս ժինչեւ
'ի Թիլն Համոնոյ, և ոչ ինչ օգտեալ դար-
ձաւ ամօթով Լ'նտաք :

Ի Թուին Հայոց ՈՅԵ (675) միարանու-
թեամբ ամենայն իշխանացն տուին զՕլա-
պէլ դուստր | Եւոն Թագաւորին 'ի կնու-
թիւն Հեթմոյ որդւոյ պարոն Կոստանդեայ,
և Թագաւորեցուցին 'ի վերայ Հայոց, որ էր
տղայ հասակաւ . և հայր նորա կարգաւորէր
զԹագաւորութիւնն, որ և արար սէր ընդ

(1) Այս Կոստանդին էր որդի պարոն Հեթմոյ՝ որդւոյ Օշնի, որք էին տեարք տնաւիկ ամրոցին Լամբրոնի, վասն որայ և ապստամբք էին միշտ ազդային իշխանութեան, զորս Լեւոն Բ նուաճեաց՝ առեալ 'ի նոցանէ զամրոցն :

(2) Սմբատ . յեր . 121 :

(3) Ճանձի և Կանչի և Մաղոտ խաչ էին առանձին ամրոցք, որոց իշխէին Պարոնք :

Այդին սուլտանն և հնազանդեցաւ նմա՝ տալով նմա յամենայն ամի երեք հարիւր այր ի ծառայութիւն (1) :

Այսմ ժամանակի լուաք ղհամբաւ երկուց ազգաց անաստուածից և գազանաբաւ լայից , որոց անուանքն խորազմ՝ և Տաթար , որք իբրեւ հուր ընդ խաիւ ընթացեալ ապականեցին ղերկիր ուր և հասան , և ոչ որ ընդդիմացաւ նոցա , և սարսեցին ի համբաւոյ նոցա ամենայն որ ի ներքոյ երկնից : Այլ օկիպըն ելից նոցա ի բուն աշխարհէն իւրեանց ի ժողուց ժամանակաց է , և զբաղում աշխարհս և զապգս և ղթագաւորութիւնս տւերեալ և քանդեալ հասին յաշխարհն արեւելից :

Այլ յայսմ ժամանակի թագաւորէր Վրաց դուստր թամարին Սուրուդուքան , և էր աթասպախ նորա Իւանէ՝ եղբայրն (2) ։ Աքարիայի , որ էին ազգաւ Հայք , և ի հրապուրանաց թամարին Վրացի եղեւ Իւանէ , և ի հակառակս դառնայր կրօնից Հայոց (3) : Այլ յայսմ ժամանակի ի գաւառն ԲՃնոյ եղեւ նըշան ինչ . զի կրօնաւոր մի սուրբ և ընտրեալ լիսխճանեալ , Հայ ազգաւ (4) , որոյ գերեզմա-

(1) Սփառա ասէ . թէ յանձն առ պարսն Կասանդին հայր նորա տալ ամ յամէ չորեքհարիւր հիծեալ :

(2) Արտակոս . յեր . 96 :

(3) Վարդան (յեր , 188) , ասէ թէ էր երեք Պարկեշա

ւորահայրն և զպարոն իրօտանդին լամբրունին տէրն (1) . զոր իմացեալ յառաջեաց պարոն իրօտանդին (Թագաւորահայրն), և ըմբռնեաց զնա 'ի Թիլն Համոնոյ, և տարաւ 'ի Բարձրբերդ և անդ վախճանեցաւ (2) . Իսկ հայր նորա բրինձն ի նոսրոքու լուեալ տըրտմեցաւ յոյժ . և զի անկարանայր առնուլ ըզվրէժ որդւոյն, առաքէ առ լլադին սուլտանն Հոռոմոյ, որոյ եկեալ էառ զՂանձին և զԼանչին, և զՍաղոտ խաչն (3), և արար փնաս բաղում 'ի լեռնակողմանս . և բրինձն ժողովեալ զօրս եմուտ յերկիրն, եկն ընդ սահմանն որ կոչի Ղկեր, և եհաս մինչեւ 'ի Թիլն Համոնոյ, և ոչ ինչ օգտեալ դարձաւ ամօթով լլնտաք :

Ի Թուին Հայոց ՌԶԵ (675) միարանու թեամբ ամենայն իշխանացն տուին զՌուպէլ դուստր ի եւոն թագաւորին 'ի կնու թիւն Հեթմոյ որդւոյ պարոն իրօտանդեայ, և թագաւորեցուցին 'ի վերայ Հայոց, որ էր տղայ հասակաւ . և հայր նորա կարգաւորէր զթագաւորութիւնն, որ և արար սէր ընդ

(1) Այս իրօտանդին էր որդի պարոն Հեթմոյ որդւոյ Օշնի, որք էին տեարք սնառիկ ամրոցին Լամբրոնի, վասն որոյ և ապստամբք էին միշտ ազդային իշխանութեան, զորս Լեւոն Բ նուաճեաց՝ առեալ 'ի նոցանէ զամրոցն :

(2) Սմբատ . Եր , 121 :

(3) Ճանձի և Կանչի և Մաղոտ խաչ էին առանձին ամրոցք, որոց իշխէին Պարոնք :

Լ՛լադին սուլտանն և հնազանդեցաւ նմա՝ տալով նմա յամենայն ամի երեք հարիւր այր ՚ի ծառայութիւն (1) :

Յայսմ ժամանակի լուաք ղհամբաւ երկուց ազգաց անաստուածից և գաղանարաւրայից, որոց անուանքն Խորազմ և Տաթար, ոքք իբրեւ հուր ընդ խռիւ ընթացեալ ապականեցին ղերկիր ուր և հասան, և ոչ ոք ընդդիմացաւ նոցա, և սարսեցին ՚ի համբաւոց նոցա ամենայն որ ՚ի ներքոյ երկնից : Լ՛լ սկիպըն ելից նոցա ՚ի բուն աշխարհէն իւրեանց ՚ի վաղուց ժամանակաց է, և զբաւ զամ աշխարհս և զազգս և ղթագաւորութիւնս տւերեալ և քանդեալ հասին յաշխարհն արեւելից :

Եւ յայսմ ժամանակի թագաւորէր Վրաց զուստր թամարին Ռուսղուքան, և էր աթապակ նորա Իւանէ՝ եղբայրն Օլաքարիայի, որ էին ազգաւ Հայք, և ՚ի հրապուրանաց թամարին Վրացի եղեւ Իւանէ, և ՚ի հակառակս դառնայր կրօնից Հայոց (2) : Եւ յայսրմ ժամանակի ՚ի քաւառն Բ՛ճնոյ եղեւ նըշան ինչ. զի կրօնաւոր մի սուրբ և ընտրեալ վախճանեալ, Հայ ազգաւ (3), որոյ գերեզման

(1) Սեբաստ ասէ . թէ յանձն առ պարսն Կոստանդին Հայր նորա տալ ում յամէ չորեքհարիւր հեծեալ :

(2) Կիրակոս . յեր . 96 :

(3) Վարդան (յեր . 188), ասէ թէ էր երէց Պարկեշտ

նրն երկնաւոր լուսովն վկայեցաւ և փառաւորեցաւ, որ ամենեքեան տեսին. և ել համբաւ նորա ընդ ամենայն երկիրն: Իսկ Իւսնէի նախանձ շարժեալ ամենայն Վրացեօքն, նախատէին և թշնամանէին. և յետոյ զսկերս սուրբ կրօնաւորին հրամայէին այրել հրով. և ՚ի տեղի պատուական ոսկերացն սատակեալ շուն թաղել: Եւ եպիսկոպոսն իջնոյ տէր Յովհաննէս բազում բանիւք յանդիմաւ նէր զանաստուածն Լւանէ. իսկ նա սպառնայր կամ դարձուցանել ՚ի վրացութիւն զամենայն Հայո, և կամ հանել յաշխարհէն:

Եւ մինչ յայտոսիկ էին, եհաս համբաւ Խորազմին (1), և նոքա փութով ժողովեալ զօրս կամէին ելանել ընդդէմ նոցա ՚ի դաշտամէջն Գառնի քաղաքոյ (2), զոր շինեաց մեծ արքայն Հայոց Տրդատ, բերդ և սարաւոյթ ՚ի մեծամեծ վիմաց թագաւորութեան իւրոյ, որ կայ անխախտելի մինչեւ ցայսօր:

անուն, յորոյ գերեզմանին վերայ կառուցաւ յետոյ եկեղեցի:

(1) Խորազմիս է աշխարհ ՚ի հիւսիսոյ Խորասանու, յորոյ անուն և բնակիչքն կոչին Խորազմիք, կամ Խորազմացիք: Զայսու ժամանակաւ տիրէր այսմ երկրի Մոհամմէա խորազմ շահ՝ հայր Զալալագնի, որ և ճէլալէտաին, որ կանգնեաց զթագաւորութիւնն Խորազմեայց:

(2) Գառնի քաղաք շինեցաւ նախ ՚ի Գեղամայ նահապետէն և անուանեցաւ Գեղամի, յետոյ նորոգեալ ՚ի թաւանէ նորին Գառնիկ անուն՝ կոչեցաւ Գառնի: Մովսէս Խորենացի, Ա. 12: Իսկ Տրդատ շինեաց անդ տուն հովանոց զարմանալէն վասն քեռ իւրոյ Խորովիցիտայ: Անդ, Բ. 87:

Իսկ ամբարիշտն իւանէ ամենայն զօրօքն
 Վրաց գնաց և իջաւ 'ի լեռան 'Բառնոյ, որ
 կոչի ('ղուջերմն. և ապա խորհեցան միաբան
 առաքել զմեծ իշխանն քաջ և անուանի զԻ-
 ւանէ զեղբայր Շալուային (1) փոքր ինչ զօրօք
 ընդ առաջ, խորազմին. որոյ հասեալ 'ի դաշ-
 տըն 'Բառնոյ որ կայր առաջի իւրեանց հա-
 րիւր մղոնօք 'ի զատէ. ապա ընդդէմ ելին
 անօրէն խորազմիքն, և սկսան պատերազմել
 ընդ նմա. և յորժամ խառնեցան 'ի միմեանս
 իւանէ եղբայր Շալուային (2) և խորազմիքն,
 յայնժամ առաքեաց զմի 'ի զօրաց իւրոց առ
 մեծ զօրհեծեալուն գալ փութանակի յօգնու-
 թիւն նմա. և նա 'ի գնալն ձայնէր որպէս սո-
 վորութիւն է, թէ՛ շուտով հասիք: Իւ ձայնն
 ձիաւորին ոմանց լսելի լինէր թէ՛ փախիք
 և մի՛ գայք, զի չ'ենք կարող դիմանալ ատցա.
 և ոմանց լսիւր թէ՛ փութանակի հասիք,
 կարող ենք յաղթել: Իւ մինչ 'ի յայս էին.

(1) Իւանէ և եղբայր իւր Շալէ էին իշխանք առաջ
 Վրաց:

(2) Արեւիկոս որ զայս պատերազմ պատմէ, (յեր. 131)
 ասէ զայսր իւանեայ, եթէ ուխտ եղեալ էր ընդ Թագաւո-
 րին Վրացի թէ յաղթեացեն խորազմեայց, զամենայն Հայո
 որ ընդ իշխանութեամբ իւրեանց կային, գարձուցեն բռնի
 'ի կրօնս Վրաց: (Ըլ ընդ հակառակն զօրք նոցա անկեալ 'ի
 գերութիւն՝ բռնաբար թլփատեցան 'ի խորազմեայց: Եւ
 եղեւ այս ըստ Արեւիկոսի 'ի Թուին Հայոց ՈՅԴ. այն է
 1228.

փախեալ աթաբաղին իւանէ անկանիլ յա-
մուրս երկրի իւրոյ, և բազմութիւն զօրացն
փախառեա՞ծք անկանէին 'ի գիւղաքաղաքն
'Իառնի, որ շինեալ է 'ի վերայ բարձր քա-
րախրամի, և գետ յորդ անցանի ընդ տակ
խրամին: Եւ յորժամ 'ի փախուստ դարձան
անկանիլ յամուրս տեղեացն, նոյն ժամէն
մորիկ փոշոյ մթացոյց զաչա փախուցեւոցն,
և առ հասարակ լցան ընդ բարձր և ընդ յոյժ
ահագին խրտմն 'Իառնոյ 'ի գետն յորձա-
նուտ: Եւ խորազմիքն յետոյ հատեալ զմա-
ցեալն որոյ մատնէին, և ասացին թէ՛ ալամ (1)
փոսղոյն հրով այրեցաւ, նշանակեալ թէ՛
աստուածային է բարկութիւնն: Իսկ զքաջ
իշխանն Շալէ ըմբռնեցին կենդանւոյն, և
տարան առ սուլտանն իւրեանց: Եւ պոսպիսի
ահագին զրէժս էառ լ'ստուած յամբարտա-
ւան և 'ի կենցաղատէր ազգէն Վրաց, վասն
անարգելոյ նոցա զհաւատս Հայոց:

Իսկ Պարսիկքն որ 'ի Վին քաղաք, լու-
եալ զպարտութիւն Վրացւոյն, ըմբռնեցին
զգլխաւորս քաղաքին և սպանին, և ապա
սուր եղեալ կոտորեցին զամենայն քրիստո-
նեայսն որ 'ի քաղաքին: Եւ զայստիկ լու-
եալ քաջ և անուանի իշխանն Հայոց որդին
մեծին Վասակայ՝ թողն Հաղբախայ, Պոսշ

(1) Ան է դրօշ: Սանճար:

անուն , և առեալ զգորս իւր գնայ 'ի Վլ-
ւին, և գտեալ պատճառս բանի մոէ 'ի քաղա-
քն սիրոյ պատճառաւ , և զուգէ սէր խա-
բէութեամբ , և կոչէ զամենայն մեծամեծսն
որ 'ի նմա . և 'ի սիրելն զնոսա՝ յանկարծակի
յիշէ զկոտորումն քրիստոնէիցն թէ զինչ
պատճառաւ արարիք . և ապա հրամայեալ
զօրացն իւրոց , առ ժամայն սուր 'ի վերայ
հեղեալ կոտորեցին առ հասարակ , և ինքն
գարծաւ խաղաղութեամբ 'ի տուն իւր :

(Ե) Եւ ժամանակի եկին խորագմիքն և
պաշարեցին զմեծ քաղաքն Վրաց զՏփիսիս .
և Վարսիկքն որ կային 'ի քաղաքին, ետուն ըղ-
քաղաքն 'ի ձեռս խորագմեացն . և խորագմիքն
խոստացան թողուլ զՎարսիկսն խաղաղու-
թեամբ ստացուածօք իւրեանց : Եւ ապա ա-
ռեալ զքաղաքն կոտորեցին զամենայն քրիս-
տոնեայսն որ 'ի նմա , նոյնպէս և զԾ հոռոսն
և զամենայն ազգ բաց 'ի Վարսիցն (1) . և ա-
րարեալ ընդ ձեռամբ իւրեանց զքաղաքն
գնացին : Եւ 'ի գալն գառնանային ժամու-
նակին , եկն թագաւորն Վրաց 'ի Տփիսիս ,
և կոտորեաց զՎարսիկսն որ 'ի նմա . և մը-
նաց քաղաքն աւեր 'ի մարդոց և յանասնոց :
Եւ յամի աստղ մի գիտաւոր երեւեցաւ
յերկինս , և անյայտ եղեւ :

(1) Արակոս , յեր . 132 .

Ի Թուին Հայոց Ունի (677). Լճամանաց
Թագաւորն ԼՆբրուրն (1) եւ բազում զօրօք
ի Լիպրոս կղզի . և գնացեալ յԵրուսաղէմ
երկրպագեաց սուրբ տեղեացն : Իսկ Փրերք
Դամբլունա(2) ռաքեցին ՚ի Վէմն, որ էր սուէ
տան ԼՆրայ, գալ նմա զօրօք, որպէս զի տա-
ցեն զԼՆբրուրն ՚ի ձեռս նորա : Իսկ Վէմն
առեալ զԹուխտ Փրերացն և յղեաց առ ԼՆ
բրուրն, և եցոյց նմա զնենգութիւն ազգին
իւրոյ . և ետ սիրով զԵրուսաղէմ յԼՆբրու-
րն . և հաստատեցին ընդ միմեանս գաշն և
աւխտ սիրոյ յաւխտեան : Եւ ԼՆբրուրն ա-
ռեալ զԻերեզմանն(3) ետ ՚ի Պաանգն, և հա-
նին զՏաճիկքն : Եւ ինքն ԼՆբրուրն գնաց
յաշխարհն իւր . և յայնմ հետէ սպառնայր
Դամբլուն քակել զտաւնս նոցա որ յայնկոյս
ծովուն :

(1) Այն է կայսրն (Ամբրուր . Empreur) փրեաերիկոս
Բ, որդին Հենրիկոսի Զ :

(2) Դամբլուն փրերք՝ են եղբարքն Տաճարականաց կար-
գիօսք մղէին և պատերազմ ընդդէմ Աղապեաց . և զօ-
րաւորք էին յայնժամ բանիւ և մեծութեամբք :

(3) Ոչ միայն Գերեզմանն սուրբալի և բովանդակ քաղաքն
Երուսաղէմ տաւալ փրեաերիկոսի ՚ի սուլտաննն հանդերձ
պայմանաւ և գաշմաք սիրոյ տառն ամաց և վեց ամաց : Իսկ
կայսրն պահեալ անդ առաջի Գերեզմանին Թագաւոր Ե-
րուսաղէմի՝ առանց եկեղեցական արարողութեան, քանզի
նորովեալ էր ՚ի պապէն, թողեալ և զՏաճարն սուրբ Յարու-
թեան և զքաղաքն՝ չորաւ ՚ի Պաղմայիք : Տես ՚ի Միշտո .
Պարս . Խալիքոյ . Հատ . Գ . ԳԼ 13 :

Ի Թուին Հայոց Ուլ (678), Վէմն էառ զԴամասկոս ՚ի Սելլիք Նասրէն, և ետ եղբոր իւրում (Նշրափուն, և տայ նմա տեղիք բնակութեան զՀաւպաք և զՔարաք և ըզՍամիւղ և այլ բազում տեղիս . իսկ զՍիջա գետս (Նորունց զՍուհա և զՍառան և զՍրուճ, որ էր եղբորն իւրոյ Նշրափուն, յինքնն առնու Վէմն :

Յիշատակարան հին գրչագրիս

Ի Թուականին Հայոց Ուլ, կատարեցաւ աշխարհապատում պատմութիւնս Տէր Սիսայելի սուրբ պատրիարքին (Նորունց, զոր ստուգիւ գրեաց ծայրաքաղ առնելով յաստուածաստեղծ մարդոյն (Նշամայ) . սկիզբնն առնելով ասաց մի ըստ միոջէ զկարգ և զճնունդ և զշինութիւն արարածոց զոր նախքան զՔրիստոսն աշխարհակործան, և զոր յետոյ ջրհեղեղին յորդունցն Նոյի շինել և աճել ըստ հրամանի և ուխտին ամենակալին (Նստուծոյ՝ որ ետ ընդ նոսա յետ ջրհեղեղին : Եւ ՚ի վերայ այսորիկ զկարգ և զթիւ Թագաւորացն Հռոմոց և Պարսից . և զկնի Պարսից Թագաւորութեանն վճարելոյ՝ սկիզ

քնն առնէ թագաւորութեանն Արարկաց
 որ են Տաճիկք . և ՚ի կատարածի սոցա զթուր
 քաց սուլտանութիւնն և զտիրելն բազում
 աշխարհաց և գաւառաց , զոր գեռ այժմն
 ունին բռնացեալք ընդդէմ բազում ազգաց
 և ազանց : Որ են թիւք ամացն յելլցն Աղա
 մայ մինչեւ ՚ի ժամանակ կատարելոյ գրոցս
 ՚ի ձեռն Սիսայելի Ասորոց պատրիարքի ,
 ամք վեց հազար չորս հարիւր և երեսուն .
 և այժմ է թիւս Հայոց 218 , որ գրեցաւ
 գիրքս ձեռամբ տառապեալ Վրիգորոյ . զոր
 կամաւքն Աստուծոյ գրեսցուք և մէք զպա
 կասութիւն սորա ամաց քառասուն և չո
 րից :

ՆՈՐԻՆ
ՏԵԱՌՆ ԽԻՒԱՅԵԼԻ ԱՍՈՐԻՈՅ

ՅԱՂԱԳՍ
ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ

Ն Ո Ր Ի Ն
ՏՆ. ՄԻԽԱՅԵԼԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ
ԱՍՈՐԻՈՑ

Յաղագս քահանայութեան թէ ուստի սկսանի
եւ, ուր կատարի, եւ թէ զինչ է քահանայ-
ութիւնն:

ՍԿԻԶԲՆ քահանայութեան (Նստուած է,
անսկզբնաբար և տիրապէս ունելով զնա և
ոչ յուժեքէ առեալ, և ոչ զուր ունելով վե-
րագոյն, որում քահանայացիք և փառաւո-
րեսցէ. և վասն այնորիկ միայն բաշխելով և
պարգեւելով է քահանայութիւն, և ոչ է
ընդ հարկիւ: Իսկ արդ համարձակելի է մեզ
'ի ծանօթութենէ գրոց իշխել և ասել զա-
մենասուրբն Հայր քահանայել զանհասական
ծնունդն Արդւոյ, և 'ի բղխումն Հոգւոյն
անթարգմանաբար և անսկզբնապէս, անժա-
մանակ, անմիջնորդ, անհատապէս և անախ-
տաբար, յեութենէ և 'ի բնութենէ իւրմէ.
անձինք և դէմք կատարեալք, և 'ի նոյն բը-
նութեան և յաստուածութեան և 'ի մի զօ-

բուժեան և ի համագործեան և ի համա-
կամութեան կացեալ և մնացեալ, անբաժա-
նապէս բաժանեալք և անխառնաբար միա-
ւորեալք: Այս է առաջին և անսրարական
և ի բնութենէ քահանայութիւն, անվերա-
գոյն և աննուաստական, հաւասարապէս և
միափառ, որ ոչ ասի անդ գործ և ապասա-
ւորութիւն ի Հօրէ քահանայութիւն:

Իսկ երկրորդ քահանայագործութիւն ըս-
կըսանի ի Որդւոյ և ի Հոգւոյ առ զորս
հրանիւթս հրեշտակաց. զի նախ իմանայր
զհրեշտակական զօրութիւնն և զերկնային
արն, և իմաստքն գործ լինէին բանիւ կա-
տարեալ և հոգւով լլեցալ ըստ Ղաւթայ.
«Իանկւ Տեառն երկինք հաստատեցան, և
հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք
նոցա:» Եւ թէ զինչ է աստիճանք նոցա,
նոյն ի Ղաւթայ սուսանիմք. «Այսոր, ասէ,
զհրեշտակս իւր հոգիս, և զսարկաւազունս
իւր ի հօւր կիզելոյ:» Որք են հզօր զօրու-
թեամբ, որք սարկաւազ են Աստուծոյ փա-
ռաւորելով զնա. և առաքին ի սպասաւա-
րութիւն ացնոցիկ որ ժառանգելոց են զփրփ-
կութիւնն, և զնուաստագոյնսն դայեկաբար
սնուցանեն իմանալի կերակրօք Աստուծոյ
քահանայացեալք և քահանայագործեալք.
և միշտ ըստ կարգի իմաստից հաղորդեալք
ինմանէ, յերիս երակո բաժանեալք, առա-

Ջին և երկրորդ և երրորդ, 'ի փառս երեքե-
րեւեան Մատուածութեանն : Առաջինքն 'ի
նմանէ հաղորդեալք, և երկրորդն յառաջ-
նոյն, և երրորդն 'ի միջնոյն . և 'ի նոցունց առ-
մարդիկ իջեալ, և աստ կառարեալ և ընդ-
արձակեալ, զի այլ բանական 'ի վայր քան
զմեզ ոչ գոյ . և Ադամ զնոցա բարբառն լը-
ւաւ յԱտուծոյ առնա բերեալ, և անուա-
նեաց զնոսա հրեշտակս, որք են պատգամա-
ւորք . այլ անուն բնութեան նոցա և թիւ
համարոյ նոցա և ընդարձակութիւն իմաս-
տից նոցա և փառք էութեան նոցա անգի-
տելի և անհաս մնաց 'ի մէնջ վարագորաւ
ծածկեալք :

Արդ քահանայութիւնն կարգ է բարձր
և աստիճան սուրբ, որով բարձրանայ առ
Ատուած ըստ կարի և լինի վերագոյն քան
զայնոսիկ որոց քահանայէ . և միջնորդութիւն
է ընդ վերնագոյնն և ընդ խոնարհականս : Այլ
ոչ է կարելի քահանայութիւն ումեք արա-
րածականի անձամբ առնուլ զնա ըստ Առա-
քելոյ, այլ տարգեւ և շնորհ է աստուածայ-
ին և երկնաւոր, տալով և ոչ առնլով, բայց
'ի յԱրդւոյ և 'ի Հոգւոյ, որ անսկզբնաբար
և բնաւորաբար ընդ ծնունդն անառական
և ընդ ելումն անիմացական իմանամք զքա-
հանայութիւն նոցա սեպհականապէս : Իսկ
արարածսկանքս 'ի տարգեւացն Ատուծոյ

կօչին և առնուն . որ և միանայ ընդ արժանաւորան շնորհն , կարգն և պարգեւն տէրունական , որպէս հօւր յերկաթ և լոյս ընդ օդ , և ՚ի ներքուստ ՚ի ներքս խօսի զկամս Տեառն լ'ստուծոյ : Եւ քահանայութի ըստ լ'ստուծոյ լեզուին հարստութիւն թարգմանի, որ է փարթաժութիւն երկնաւոր և հոգեւոր բարեաց, բանալի և փակ երկնից արքայութեն, ծնօղութիւն հոգեւոր և անախտ երկանց, դատօրհարակութիւն և սնունդ աստուածային կենաց , նմանութիւն երջանիկ և բարեբաստիկ փառացն լ'ստուծոյ : Իսկ ըստ Հայոց լեզուիս՝ քաւիչ թարգմանի , զի քաւէ զանձն և զորս ընդ ձեռամբ ունի : Եւ նախ տուաւ յստակ և անախտ և կուսական բնութեան հրեշտակաց . և անտի ՚ի խոնարհ իջուցեալ զնա ետ պատկերի իւրոյ ձեռաստեղծի լ'դամայ մարմնոյ և արեան վ'ճակելոյ , վասն որոյ և ցուցաւ մարդասէր երիս սատիճանօք բարձրագունիւք պատուելով զնա քահանայական և արքունական և մարգարէական փառաւորութեամբ . որ թէպէտ և ոչ զգուշացաւ ՚ի պահելն , այլ յանարատութեան էառ ըզնա . և զկորուստ նորա անդրէն դարձոյց Տէր նորա , որ ողորմութեամբ եղեւ որդի նորա ՚ի լրման աւուրց . և երկրորդ եղեալ լ'դամ յուզեալ ՚ի խնամոց իւրոց , և զան ձըն պատարագեալ նոր և հրաշափառ ըն

ծայիւք զպարտս նորա վճարելով :

Իսկ 'ի յԱդամայ ճանապարհորդեաց կարգըս այս ընդ ամենայն դարս . որ և զկնի Ադամայ Հաբէլ քահանայական շնորհօք զարդարեալ մատուցանէր յանբանից պատարագ Աստուծոյ հաճոյական , նշանակ արժանաւոր քահանայից . այլ և անձամբ մատեալ պատարագ յօրինակ Տեառն մերոյ անարժան ձեռօքն Կայենի պեղծ քահանային . բայց ըզԿային և զզոհել ընծայս նորա 'ի պտղոյ երկրին ոչ ընկալաւ Աստուած , անարժան քահանայութեան շնորհի զնա համարեալ : Եւ եբաց Կային լայն և մոլար և կորստեան ճանապարհ , և առանձնացաւ որդւովք իւրովք յԱստուծոյ և 'ի զաւակաց Ադամայ :

Իսկ զկնի Հաբելի երեւցաւ շնորհն այն յԱնովս , որ յուսով կոչեաց զԱստուած յօղնութիւն տկարացեալ բնութեանն , և զյոյսըն պատարագեաց Աստուծոյ : Եւ յետ նորա Ենովք ցուցաւ յաստիճանս յայս , որ քահանայագործեաց Աստուծոյ պահք և խոնարհութիւն և աղօթս . և փոխեալ յարժանաւոր տեղիս , մնայ քահանայ 'ի Տէր : Եւ յետ նորա ծածկեցաւ յանարժանիցն և ծաղկեցաւ Եշիւ , որ արդար և կատարեալ կոչեցաւ : Սա նախ զկուսութիւնն և զարդարութիւնն Աստուծոյ ընծայեաց , և յետ ջրհեղեղին մատոյց դարձեալ յսնասնոց սրբոց զՀաբե-

լի պատարագն , որ է ստուերականն . և հռտոտիլ ասի Մատուծոյ անուշահոտ վարուք և բարութն Նոյի քան անբանիցն ճենճերօք : Եւ խոյս ետ դարձեալ և ամփոփեցաւ յանարժանիցն կռապաշտից՝ քահանայութիւնն , և բացափայլեաց առ Յովք յորդոց անտի Յեկտանայ , որ յաւուր աւուր քահանայագործէր ըստ թուոյ որդւոցն . և մատոյց զանձըն փորձութեամբն ՚ի փառս Մատուծոյ . և զկնի փորձանացն հրամանաւ Մատուծոյ մատոյց պատարագ ՚ի հաշտութիւն և ՚ի քաւութիւն բարեկամացն :

Եւ յետ այնորիկ առաւել բացափայլեաց ՚ի Սելքիսեդեկ , զոր և գիրն քարոզէ զնա քահանայ Մատուծոյ բարձրելոյ : Եւ սա մատուցանէր պատարագ Մատուծոյ զճմարտութեանն զտիպն , հաց և գինի . զոր և Մքրահամու ընծայեաց և օրհնեաց զնա Մատուծոյն երկնի և երկրի ՚ի բարձրելոյն . զոր ասեն զսա յորդոցն Քանանու , որոյ ոչ պատմի ազգ և ոչ հայր և մայր , վասն օրինակի Տեառն մերոյ . և զի թէպէտ և ունէր հայր և մայր և ազգ , այլ ոչ գրեցաւ , և ոչ որ գիտէ զստոյգն : Սելքն թագաւոր ասի , և Սեդեկն արդար և կամ քահանայ՝ ՚ի խորհուրդ Տեառն մերոյ :

Ս՝եծացաւ շնորհս այս և առ Մքրահամ , որ զօրդին քահանայագործէր Մատուծոյ և

զմիածինն, նմանեալ Հօրն երկնաւոր : Եւ
 Իսահակ պատարագ Աստուծոյ անձամբ ե-
 զեւ 'ի հօրէն, և զկեանս իւր երկիւղիւ միշտ
 ընծայէր Աստուծոյ վինի հօրն : Եւ Յակոբ
 օծանէր արձան 'ի խորհուրդ եկեղեցւոյ, և
 'ի դառնալն յԱսորւոց պատարագէր Աստու-
 ծոյ ըստ խոստմանն և ուխտին իւրոյ : Այլ
 և Յովսէփ ընկալաւ զնորհս զայս տեսլեամբ
 խորհրդոյն . և զողջախոհութիւնն մատոյց
 Տեառն Աստուծոյ իւրոյ 'ի փառս անուան
 նորա : Եւ յայնմ հեաէ ոչ երեւեցաւ շնոր-
 հըս այս 'ի մտանելն նոցա յԱգիպտոս, որ
 է Սար, որ ըստ մեզ թարգմանի մեղք : Եւ
 չէ գրեալ թէ մատուցին անդ պատարագ
 Աստուծոյ, առ 'ի ցուցանելոյ թէ ոչ է ար-
 ժան 'ի մէջ մեղաց պատարագ մատուցանել :
 Իայց մերձ 'ի յելս նոցա բազմացաւ շնորհս
 այս, և տուաւ յԱստուծոյ ամենայն ազգին
 առհասարակ . և մատուցին գառինս 'ի մէջ
 Եգիպտոսի, ստուերագրելով զճշմարիտ գառ-
 ննն Աստուծոյ զերկնաւորն՝ որ 'ի մէջ մե-
 ղաւոր ժողովրդոց և 'ի մէջ դժոխոց մատեաւ
 Հօր 'ի հոտ անուշից : Եւ յելանելոյ անտի
 որդւոցն Իսրայելի եղեւ դառնազենութիւ-
 նն այն 'ի կրօնս Իսրայելի տունել միշտ յազ-
 գըս իւրեանց զստուերականն, որպէս նորս
 Իսրայել զճշմարտութիւնն զօրհանապազ :

Իսկ յութսունեւթն ամին Սովսիսի ըն-

կալաւ Լ՛հարոն եգբայր նորա զպատիւ քահանայութեանն յԼստուծոյ կոչեցեալ . և Սովսէս ընկալաւ գիր և լեզու նոր ՚ի Տեառնէ, և ձեռամբ և միջնորդութեամբ նորա տուաւ ամենայն ժողովրդեանն Խորայէլի : Եւ ՚ի նոցանէ առին դպրութիւն Փիւնիկեցիք . և ՚ի Փիւնիկեցւոցն առին Յոնք ՚ի ձեռն Կադմոսի : Իսկ Լ՛հարոն կեցեալ ՚ի քահանայութեան ամս երեսունեութ , և ապա առ զքահանայութիւնն Լեղիազար . և Լաբաթ և Լբիութ այրեցան առաջի Տեառն հուր օտար մատուցանելով : Եւ դուսարն Լմինադաբայ տուաւ ՚ի տունն Լեւեայ Լեղիազարու . և պաշտելով զքահանայութիւնըն Լեղիազարու ամս քառասուն , մոխեաց զնա նախանձաւորն Լստուծոյ Փենեհէս , որ սպան զԲազբի և զԼմրի . և կեցեալ ՚ի քահանայութեանն երեսունեութ ամ , և որդի նորա Լեղիազար ամս յիսունեվեց , և յետ նորա որդի իւր Փենեհէս ամս ութսուն : Եւ զկնի նորա ապա Յեսու նոյնպէս յորդւոցն Լհարոնի , ամս յիսունեհինգ : Եւ յետ նորա Լւազին , ամս վաթսուն . և էր սա ՚ի ժամանակս Բարակայ և Իբբովրայ : Եւ յետ սորա Լզարի՝ ամս քառասունեերկու : Եւ զկնի սորա Օարեհ՝ ամս յիսունեերկու . և է սա եւթներորդ յԼհարոնէ : Եւ յետ սորա Սարու , զոր Սերովս կոչեն , ա

մըս յիսուսն : Եւ զկնի սորա Լ՛մարիա , ամս երեսունեւերկու : Եւ յետ նորա Լ՛քիստովի ամս քսան : Եւ յետ նորա Փենեհէս և Լ՛մարիա՝ ամս քառասուն և երկու : Օկնի սոցա Հեղի և որդիք իւր ամս քսան , իսկ այլք քառասուն ասեն : Յետ նոցա Լ՛քիստովի և Լ՛քիաթար և Յովհաննէս և Փենեհէս և Լ՛քիսաւ և Բոգի և Ողիէլ և Լ՛զարիա և Լ՛մրայիլ և Լ՛մարիա , և զկնի սոցա ապա թէ Սամուէլ , զի յառաջ քան զՍամուէլ չփոթեցան այնք ամենայն : Եւ զԼ՛քիմեղք գտաք յետ Սամուէլի , զոր եսպան Սաւուղ հարիւր յիսունիւք . ասեն թէ ՚ի Բեթնաւքայ կտաւրեցան : Օկնի նորա Լ՛քիաթար հնգետասաներորդ . և զհետ սորա Լ՛կիսոր . և ըզհետ նորա Սաղովկ երկոտասան ամ : Եւ զՍաղովկ ասեն թէ չէ ՚ի տանէն Լ՛հարոնի յԼ՛մրամայ , այլ ՚ի ցեղէն Կահաադու , զի ըստ սպառնալեացն Լ՛ստուծոյ առ Հեղի՝ փոխեցաւ ՚ի տունն Կահաադու :

Եւ և ՚ի Բաւիթ երեւեցաւ երրակի շնորհն Լ՛դամայ քահանայութիւնն , զի եկեք զհացն քահանայական , և վերացոյց զեփուղն որ է ծածկոյթ սեղանոյն , և եհարց նովաւ ՚ի Տեառնէ . զի վասն կասկածի և երդմանն ոչ ետ քահանայիցն հարցանել , և մանաւանդ վասն Լ՛ստուածահայր լինելոյն ոչ մեղադրեցաւ , զի ընդ օրինօք ոչ եմուտ իբրեւ զծաւ

ապ : Եւ սա կարգեաց Սաղմոսացս քսան և չորս դասս . և երգել հրամայէր յերրորդ ժամուն և ՚ի վեցերորդ ժամուն և ՚ի յին ներորդ . և այս եդուս յեկեղեցի սուրբ : Եւ Սաղովկ պաշտեաց դքահանայուԹիւնն ամս իննևտասն : Օ կնի նորա Աղարիա և Սողոմ և Սովսիա և Լլիկա և Սիւրիա և Աղարիա և Սաղովկ . և ոչ գոյ ժամանակ սոցա արկեալ ընդ գրով :

Եւ ՚ի ժամանակս Բոբովամու որդւոյ՝ Լաբատայ Աբիմելէք էր քահանայապետ . և զկնի նորա Սաղովկ՝ ամս քսան : Եւ յետ նորա Սաղուկ և Աղարիա և Ահիմէէս և Աբիմելէք և Իողա և Իսադաք և Յեսու և Յիսուդաք և Լլիլէ և Սողոմ և Յովիդա հայրըն Օւքարիա մարգարէի : Եւ ապա Սահասէ և Ամովսիա և Աղարիա և Անանիա և Շմաւոն և Սերարի և Յովսադաք և Աղարիա զոր ասեն Օւքարիա որդի Բարեքեայ, որ յանդիմանեաց զՍղիա Թագաւոր , և ՚ի տաւ Ճարին սպանաւ ՚ի ժողովրդենէն : Օ կնի սորա Իաւդաւ , և զհետ սորա Ուրիա և Յովհաննէս և Անդրոմաքոս , և Սիւիա այր պատուական և գովելի , և Լլեկիա և Շմաւոն զոր ամենայն այր (1) արդար և երկեղած . և զսա ասեն թէ զՔրիստոս եբարձ ՚ի գիրկն : Այս աղբիկ որ կարգեցաք քահանայապետ վասն

(1) Թերեւս ընթեռնել է զոր ասեն այլ :

յաճախ շփոթմանն Հրէից ոչ գրեցաւ 'ի պատմագրացս ստուգիւ , այլ մեք աշխատեղեալ քտաք զկարգն , զի գիտասցիք թէ պարգեւքս այս ոչ շիջաւ յաշխարհէ խողառ՝ մինչեւ 'ի ճշմարիտն Քահանայապետ :

Օհետ Շմաւոնի Ամարիա և Ազարիա : Այս Ազարիա եկեալ 'ի գերութենէ հրամանաւ Սաղմանասարայ 'ի Սամարիա, ետնոցազհինգ գիրքն Սովսիսի : Օհետ սորա Ամարիա և Աքիտովք և Սադովկ և Սողոմ և Լէկիա և Ազարիա և Քեզկի հայրն Լըբմիայ մարգարէի 'ի ժամանակս Ովսիոյ Թագաւորի որ եգիտ զերկրորդ օրէնսն : Օհետ սորա Ուրիա որդի Սամիայ , որ և սպանաւ 'ի Յովակիմայ 'ի Թագաւորէ Յուդայ : Եւ զհետ սորա Սարրի և Յովսեփեկ , որ գնաց 'ի գերութիւն յաւուրս Սեդեկիայ : Եւ եղեւ գերութիւնն Հրէից չորս անգամ , և Թագաւորութիւնն բարձաւ Երուսաղէմէ . բայց քահանայութիւնն ոչ բարձաւ , զի գնացին ոմանք 'ի քահանայիցն զհետ ժողովրդեանն , և ոմանք 'ի տեղն թողան :

Եւ յերկրորդ ամին Նաբուգոդոնոսորայ ետես 'Իանիէլ զտեսիլն , և 'ի հինգ ամի գերութեանն Յեքոնիայ ետես Եզեկիէլ զհրաշալի տեսիլն , և յայնժամ սպանին զերուելի իշխանսն Յուդայ , և ընդ նոսա սպանին զԻսսեդեկ և զՀիբիա և զՍոփոնիա . և յետ նո

րա եղին քահանայապետ զՅեառ որդի նո
 րա յԵրուսաղէմ. և զկնի տարան և զնա'ի՛ա-
 բելոն. և 'ի դառնալն Հրէից ել ընդ Օջ-
 րաբաբելի յԵրուսաղէմ : Օկնի Յեսուայ
 Յովակիմ. յառուս սորա շինեցաւ տաճարն
 յԵրուսաղէմ. և զկնի նորա Լիդիէ որդի նորա,
 և ապա Յովիդա որդի նորա. և յառուս սորա
 կատարեցաւ շինութիւն տաճարին. և յետ
 նորա Յովհաննէս և Յովիդա, և ապա Յով-
 հաննէս որ ապրեցաւ մինչեւ 'ի ժամանակս
 Լ'րտաշէսի Թափաւորին Պարսից. զկնի նորա
 Յովիդա : Եւ կայր քրմապետ մի Լ'րտաշէսի
 Լ'նդրոմաքոս անուն, յոյժ բարեկամ Հրէից :
 Օկնի նորա Սանասէ. սա շինեաց տաճար
 մի 'ի լեառն Վարիզին : Օհետ սորա Լ'նդ-
 րոմաքոս. սա էր յառուս Լ'ղէքսանդրի Սա-
 կեդոնացւոյ, որ պատուեաց զԼ'ղէքսանդր և
 ապանաւ 'ի Սամարացւոց, և ինքեանք կոտորե-
 ցան յԼ'ղէքսանդրէ : Օհետ սորա Սիւա, և
 զհետ նորա Շմաւոն որդի նորա, և զհետ սո-
 րա Լիդիազարոս եղբայր նորա. առ սա առա-
 քեաց Պտղոմէոս և խնդրեաց զգրեանն, և
 առաքեցին ոսկի գրով : Օհետ սորա Սա-
 նասէ. զկնի նորա Սիւա. յետ նորա Յովսե-
 ւոս, և զհետ նորա Շմաւոն. սա է հայր
 Յեսու Սիրաքայ : Լ'սորիք զայս Շմաւոն ա-
 սեն բարձօղ Քրիստոսի, երկերիւր և վեջ
 տասան ամ կեցեալ յետ կապելոյն : Եւ յետ

սորա եղեն քահանայապետը Սենեղայոս ,
 (Կասոն , Ղազարոս : Եւ Սենեղայոս եղեւ
 չար կամօք ընդդէմ օրինաց . և չէր սա յազ-
 գէն Ղեւեայ . և վասն սմա Ոնիա որդի քա-
 հանայապետին Ոնիայ քնաց յԳրիպտոս , և
 շինեաց անդ տաճար նման տաճարին որ յԵ-
 րուսաղէմ , և քաղաք : Եւ Եսկիմոս քահա-
 նայապետ մարտեաւ ընդ Եռդայի և հա-
 ռաւ բարկութեամբ 'ի Տեառնէ և մեռաւ :
 Եւ առ Եռդա զքահանայապետութիւնն .
 և զհետ նորա Սատաթիա , և զկնի նորա
 Եռդա որդի նորա . և սա նորոգեաց զտա-
 ճարն և սպանաւ : Օհետ նորա Եովնաթան
 եղբայր նորա , և սպանաւ 'ի Տրիփոնայ : Եւ
 զհետ նորա Շմաւոն եղբայր նորա և սպա-
 նաւ 'ի Պողոմեայ : Եւ զհետ նորա որդի նո-
 րա Եովհաննէս , որ է Հիւրկանոս : Եւ
 նորա Լրիստաբուլոս . սա թագ եդ 'ի վերայ
 քահանայութեանն զկնի չորեքհարիւր եւ
 թանասուն եւ թն ամի բառնալոյն :

Եւ 'ի Եռդայէ մինչեւ 'ի սա գորապետք
 և քահանայապետք էին , և աստ սկսաւ
 դարձեալ թագաւորութիւն և քահանայու-
 թիւն յԼրիստաբուլոս , և կալաւ զթագա-
 ւորութիւնն նորա տարի մի , և սպանաւ ձե-
 ոամբ եղբօր իւրոյ Լնտիգոնեայ , և առ ըդ-
 տեղի նորա միւս եղբայրն Եովհաննէս , որ
 կոչեցաւ Լղէքսանդրոս . և զկնի սորոյ կին

բուժեան և 'ի համագորութեան և 'ի համա-
կամութեան կացեալ և մնացեալ, անբաժա-
նապէս բաժանեալք և անխառնաբար միա-
ւորեալք : Այս է առաջին և անարարական
և 'ի բնութենէ քահանայութիւն, անվերա-
գոյն և աննուաստական, հաւասարապէս և
միափառ, որ ոչ ասի անդ գործ և արաս-
ւորութիւն 'ի Հօրէ քահանայութիւն :

Իսկ երկրորդ քահանայագործութիւն ըս-
կըսանի 'ի Որդւոյ և 'ի Հօգւոյ առ զօրս
հրանիւթս հրեշտակաց . զի նախ իմանայր
զհրեշտակական զօրութիւնսն և զերկնային
ալն, և իմաստքն գործ լինէին բանիւ կա-
տարեալ և հոգւով լցեալ ըստ 'Դաւթայ .
« Իանիւ Տեառն երկինք հաստատեցան, և
հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք
նոցա : » Եւ թէ զինչ է աստիճանք նոցա,
նոյն 'ի 'Դաւթայ ուսանիմք . « Այսպիսիս ,
զհրեշտակս իւր հոգիս, և զսարկաւազունս
իւր 'ի հուր կիզելոյ : » Որք են հզօր զօրու-
թեամբ, որք սարկաւազ են Աստուծոյ փա-
ռաւորելով զնա . և առաքին 'ի սպասաւո-
րութիւն ացնողիկ որ ժառանգելոց են զփր-
կութիւնն, և զնուաստագոյնսն դայեկաբար
անուցանեն իմանալի կերակրօք Աստուծոյ
քահանայացեալք և քահանայագործեալք .
և միշտ ըստ կարգի իմաստից հաղորդեալք
'ի նմանէ, յերիս երակո բաժանեալք, առա-

ջին և երկրորդ և երրորդ , 'ի ժառս երեքե-
րեւեան Մատուածութեանն : Մաջինքն 'ի
նմանէ հաղորդեալք , և երկրորդն յառաջ-
նոյն , և երրորդն 'ի միջնոյն . և 'ի նոցունց առ-
մարդիկ իջեալ , և ասա կառարեալ և ընդ-
արձակեալ , զի այլ բանական 'ի վայր քան
զմեզ ոչ գոյ . և Միամ զնոցա բարբառն լը-
ւաւ Մատուծոյ առ նա բերեալ , և անուա-
նեաց զնոսա հրեշտակս , որք են պատգամա-
ւորք . այլ անուն բնութեան նոցա և թիւ
համարոյ նոցա և ընդարձակութիւն իմաս-
տից նոցա և փառք էութեան նոցա անգի-
տելի և անհաս մնաց 'ի մէջ վարագուրաւ
ծածկեալք :

Միդ քահանայութիւնն կարգ է բարձր
և աստիճան սուրբ , որով բարձրանայ առ
Մատուած ըստ կարի և լինի վերագոյն քան
զայնոսիկ որոց քահանայէ . և միջնորդութիւն
է ընդ վերնագոյնն և ընդ խոնարհականս : Այլ
ոչ է կարելի քահանայութիւն ումեք արա-
րածականի անձամբ առնուլ զնա ըստ Մաւ-
բելոյ , այլ սրբաբեւ և շնորհ է աստուածայ-
ին և երկնաւոր , տալով և ոչ առնելով , բայց
'ի յԱրդւոյ և 'ի Հոգւոյ , որ անսկզբնաբար
և բնաւորաբար ընդ ծնունդն անասական
և ընդ ելումն անիմացական իմանամբ զքա-
հանայութիւն նոցա սեպհականապէս : Իսկ
արարածսկանքս 'ի պարգեւացն Մատուծոյ

կոչին և առնուն . որ և միանայ ընդ արժանաւորսն շնորհն , կարգն և պարգեւն տէրունական , որպէս հուր յերկաթ և լոյս ընդ օդ , և ՚ի ներքուստ ՚ի ներքս խօսի զկամս Տեառն Աստուծոյ : Եւ քահանայութի ըստ Աստուծոյ լեզուին հարստութիւն թարգմանի, որ է փարթամութիւն երկնաւոր և հոգեւոր բարեաց, բանալի և փակ երկնից արքայութեն, ծնողութիւն հոգեւոր և անախտ երկանց, դաստիարակութիւն և սնունդ աստուածային կենաց , նմանութիւն երջանիկ և բարեբաւտիկ փառացն Աստուծոյ : Իսկ ըստ Հայոց լեզուիս՝ քաւիչ թարգմանի , զի քաւէ զանձն և զորս ընդ ձեռամբ ունի : Եւ նախ տուաւ յստակ և անախտ և կուսական բնութեան հրեշտակաց . և անտի ՚ի խոնարհ իջուցեալ գնա ետ պատկերի իւրոյ ձեռաստեղծի Ադամայ մարմնոյ և արեան վիճակելոյ , վասն որոյ և ցուցաւ մարդասէր երիս սատիճանօք բարձրագունիւք պատուելով զնա քահանայական և արքունական և մարգարէական փառաւորութեամբ . որ թէպէտ և ոչ զգուշացաւ ՚ի պահելն , այլ յանարատութեան էառ ըզնա . և զկորուստ նորա անդրէն դարձոյց Տէր նորա , որ ողորմութեամբ եղեւ որդի նորա ՚ի լրման աւուրց . և երկրորդ եղեալ Ադամ յուզեալ ՚ի խնամոց իւրոց , և զանձըն պատարագեալ նոր և հրաշափառ ըն

ծայիւք զպարտոս նորա վճարելով :

Իսկ 'ի յԱդամայ ճանապարհորդեաց կարգըս այս ընդ ամենայն դարս . որ և զկնի Ադամայ Հաբէլ քահանայական շնորհօք զարդարեալ մատուցանէր յանբանից պատարագ Աստուծոյ հաճոյական , նշանակ արժանաւոր քահանայից . այլ և անձամբ մատեալ պատարագ յօրինակ Տեառն մերոյ անարժան ձեռօքն կայենի պեղծ քահանային . բայց ըզկային և զզոհել ընծայս նորա 'ի պտղոյ երկրին ոչ ընկալաւ Աստուած , անարժան քահանայութեան շնորհի զնա համարեալ : Եւ եբաց կային լայն և մոլար և կորստեան ճանապարհ , և առանձնացաւ որդւովք իւրովք յԱստուծոյ և 'ի զաւակաց Ադամայ :

Իսկ զկնի Հաբեղի երեւեցաւ շնորհն այն յԵնովս , որ յուսով կոչեաց զԱստուած յօգնութիւն տկարացեալ բնութեանն , և զյոյսըն պատարագեաց Աստուծոյ : Եւ յետ նորա Ենովք ցուցաւ յաստիճանս յայս , որ քահանայագործեաց Աստուծոյ պահք և խոնարհութիւն և աղօթս . և փոխեալ յարժանաւոր տեղիս , մնայ քահանայ 'ի Տէր : Եւ յետ նորա ծածկեցաւ յանարժանիցն և ծաղկեցաւ Նոյիւ , որ արդար և կատարեալ կոչեցաւ : Սա նախ զկուսութիւնն և զարդարութիւնն Աստուծոյ ընծայեաց , և յետ ջրհեղեղին մատոյց դարձեալ յանասնոց սրբոց զՀաբե-

լի պատարագն , որ է ստուերականն . և հռտոտիլ ասի Աստուծոյ սնուչահոտ վարուք և բարութն 'Նոյի քան անբանիցն ճենճերօք : Եւ խոյս ետ դարձեալ և ամփոփեցաւ յանարժանիցն կռապաշտից՝ քահանայութիւնն , և բացափայլեաց առ Յովք յորդոց անտի Յեկտանայ , որ յաւուր աւուր քահանայադործէր ըստ թուոյ որդւոցն . և մատոյց զանձըն փորձութեամբն 'ի փառս Աստուծոյ . և զկնի փորձանացն հրամանաւ Աստուծոյ մատոյց պատարագ 'ի հաշտութիւն և 'ի քաւութիւն բարեկամացն :

Եւ յետ այնորիկ առաւել բացափայլեաց 'ի Սելքիսեղեկ , զոր և գիրն քարոզէ զնա քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ : Եւ սա մատուցանէր պատարագ Աստուծոյ զճշմարտութեանն զտիպն , հաց և գինի . զոր և Աբրահամու ընծայեաց և օրհնեաց զնա Աստուծոյն երկնի և երկրի 'ի բարձրելոյն . զոր ասեն զսա յորդոցն Քանանու , որոյ ոչ պատմի ազգ և ոչ հայր և մայր , վասն օրինակի Տեառն մերոյ . և զի թէպէտ և ունէր հայր և մայր և ազգ , այլ ոչ գրեցաւ , և ոչ որ գիտէ զստոյգն : Սելքին թագաւոր ասի , և Սեղեկն արդար և կամ քահանայ՝ 'ի խորհուրդ Տեառն մերոյ :

Սեծացաւ շնորհս այս և առ Աբրահամ , որ զօրդին քահանայադործէր Աստուծոյ և

զմիածինն , նմանեալ Հօրն երկնաւոր : Եւ
Իսահակ պատարագ Աստուծոյ անձամբ ե-
ղեւ 'ի հօրէն , և զկեանս իւր երկիւղիւ միշտ
ընծայէր Աստուծոյ վինի հօրն . Եւ Յակոբ
օծանէր արձան 'ի խորհուրդ եկեղեցւոյ , և
'ի դառնալն յԱստուծոյ պատարագէր Աստու-
ծոյ ըստ խոստմանն և ուխտին իւրոյ : Այլ
և Յովսէփ ընկալաւ զնորհս զայս տեսլեամբ
խորհրդոյն . և զողջախոհութիւնն մատոյց
Տեառն Աստուծոյ իւրոյ 'ի փառս անուան
նորա : Եւ յայնմ հեաէ ոչ երեւեցաւ շնոր-
հքս այս 'ի մտանեւն նոցա յԱգիպտոս , որ
է Սփր , որ ըստ մեզ Թարգմանի մեղք : Եւ
չէ գրեալ թէ մատուցին անդ պատարագ
Աստուծոյ , առ 'ի ցուցանելոյ թէ ոչ է ար-
ժան 'ի մէջ մեղաց պատարագ մատուցանել :
Իայց մերձ 'ի յերս նոցա բազմայաւ շնորհս
այս , և տուաւ յԱստուծոյ տմենայն ազգին
առհասարակ . և մատուցին գառինս 'ի մէջ
Եգիպտոսի , ստուերագրելով զճշմարիտ գառ-
նըն Աստուծոյ զերկնաւորն՝ որ 'ի մէջ մե-
ղաւոր ժողովրդոց և 'ի մէջ գժոխոց մատեաւ
Հօր 'ի հոտ անուշից : Եւ յեւանելոյ անտի
որդւոցն Իսրայելի եղեւ դառնազենութիւ-
նըն այն 'ի կրօնս Իսրայելի առնել միշտ յազ-
գըս իւրեանց զստուերականն , որպէս նորս
Իսրայել զճշմարտութիւնն զօրհանապազ :

Իսկ յութսունեւթն ամին Սովսիսի ըն-

կալաւ Ահարոն եղբայր նորա զպատիւ քահանայութեանն յԱտուծոյ կոչեցեալ . և Սովսէս ընկալաւ գիր և լեզու նոր ՚ի Տեառնէ, և ձեռամբ և միջնորդութեամբ նորա տուաւ ամենայն ժողովրդեանն Իսրայէլի : Եւ ՚ի նոցանէ առին դպրութիւն Փիւնիկեցիք . և ՚ի Փիւնիկեցւոցն առին Բոյնք ՚ի ձեռն կադմոսի : Իսկ Ահարոն կեցեալ ՚ի քահանայութեան ամս երեսունեութ , և ապա առ զքահանայութիւնն Լիւիաղար . և Լաբաթ և Լբիութ այրեցան առաջի Տեառն հուր օտար մատուցանելով : Եւ դուստրն Լմինադաբայ տուաւ ՚ի տունն Ղեւեայ Լիւիաղարու . և պաշտելով զքահանայութիւնն Լիւիաղարու ամս քառասուն , փոխեաց զնա նախանձաւորն Լստուծոյ Փենեհէս , որ սպան զԲաղքի և զԼմրի . և կեցեալ ՚ի քահանայութեանն երեսունեութ ամ , և որդի նորա Լիւիաղար ամս յիսունեվեց , և յետ նորա որդի իւր Փենեհէս ամս ութսուն : Եւ զկնի նորա ապա Եսող նոյնպէս յորդւոցն Ահարոնի , ամս յիսունեհինգ : Եւ յետ նորա Լւազին , ամս վաթսուն . և էր սա ՚ի ժամանակս Բարակայ և Դեբովրայ : Եւ յետ սորա Լզարի՝ ամս քառասունեերկու : Եւ զկնի սորա Օլարեհ՝ ամս յիսունեերկու . և է սա եւթներորդ յԱհարոնէ : Եւ յետ սորա Սարու , զոր Սերովս կոչեն , ա

միս յիսուն : Եւ զկնի սորա Լճարիա , ամա երեսուն երկու : Եւ յետ նորա Լճիտովի ամա քսան : Եւ յետ նորա Փենեհէս և Լճարիա՝ ամա քառասուն և երկու : Օկնի սոցա Հեղի և որդիք իւր ամա քսան , իսկ այլք քառասուն ասեն : Յետ նոցա Լճիտովի և Լճիաթար և Յովհաննէս և Փենեհէս և Լճիսաւ և Բոգի և Ողիէլ և Լճարիա և Լճիայիլ և Լճարիա , և զկնի սոցա ապա թէ Սամուէլ , զի յառաջ քան զՍամուէլ շփոթեցան այնք ամենայն : Եւ զԼճիմեղեք գտաք յետ Սամուէլի , զոր եսպան Սաւուղ հարիւր յիսունիւք . ասեն թէ ՚ի Բեթնաւբայ կառուրեցան : Օկնի նորա Լճիաթար հնգետասաներորդ . և զհետ սորա Լճիտոր . և ըզհետ նորա Սադովկ երկոտասան ամ : Եւ զՍադովկ ասեն թէ չէ ՚ի տանէն Լճարոնի յԼճիամայ , այլ ՚ի ցեղէն Կահաադու , զի ըստ սպառնալեացն Լստուծոյ առ Հեղի՝ փոխեցաւ ՚ի տունն Կահաադու :

Եւ և ՚ի Բաւիթ երեւեցաւ երրակի շնորհն Լճիամայ քահանայութիւնն . զի եկեր զհացն քահանայական , և վերացոյց զեփուդն որ է ծածկոյթ սեղանոյն , և եհարց նովաւ ՚ի Տեառնէ . զի վասն կասկածի և երգմանն ոչ ետ քահանայիցն հարցանել , և մանաւանդ վասն Լստուածահայր լինելոյն ոչ մեղադրեցաւ , զի ընդ օրինօք ոչ եմուտ իբրեւ զծաւ

ապ : Եւ սա կարգեաց Սաղմոսաց քսան և չորս դասս . և երգել հրամայէր յերրորդ ժամուն և ՚ի վեցերորդ ժամուն և ՚ի յինչերորդ . և այս եղև յեկեղեցի սուրբ : Եւ Սաղովկ պաշտեաց զքահանայուլթիւնն ամսինն և տասն : Օ կնի նորա Աղարիա և Սողոմ և Սովսիա և Լիլկա և Սիւրիա և Աղարիա և Սաղովկ . և ոչ գոյ ժամանակ սոցա արկեալ ընդ գրով :

Եւ ՚ի ժամանակս Բորովամու որդւոյ՝ Նաքատայ Աբիմելէք էր քահանայապետ . և զկնի նորա Սաղովկ ամս քսուն : Եւ յետ նորա Սաղուկ և Աղարիա և Ահիմէէս և Աբիմելէք և Իողա և Իսադաք և Յեսու և Յիսուդաք և Լիլիէ և Սողոմ և Յովիդա հայրն Օւրբարիա ժարգարէի : Եւ ապա Սահասէ և Ամովսիա և Աղարիա և Անանիա և Շմաւոն և Սերուրի և Յովսադաք և Աղարիա զոր ասեն Օւքարիա որդի Բարեքեայոր յանդիմանեաց զՈղիա Թագաւոր , և ՚ի տաւ Ճարին սպանաւ ՚ի ժողովրդենէն : Օ կնի սորա Իաւդաւ , և զհետ սորա Ուրիա և Յովհաննէս և Անդրոմաքոս , և Ռիա այր պատուական և գովելի , և Լիլկիա և Շմաւոն զոր ամենայն այր (1) արդար և երկեղած . և զսասեն Թէ զՔրիստոս եբարձ ՚ի գիրկն : Աստղիկ որ կարգեցաք քահանայապետ վասն

(1) Թերեւս ընթեռնի է զոր ասեն այլ :

յաճախ շփոթմանն Հրէից ոչ գրեցաւ 'ի պատմագրացս ստուգիւ , այլ մեք աշխատեղեալ գտաք զկարգն , զի գիտասցիք թէ պարգեւքս այս ոչ շիջաւ յաշխարհէ իսպառ՝ մինչեւ 'ի Ճմարտն Վահանայապետ :

Օհետ Հմաւոնի Մարիա և Մզարիա : Եւս Մզարիա եկեալ 'ի գերութենէ հրամանաւ Սաղմանասարայ 'ի Սամարիա, ետնոցազհինգ գիրքն Սովսիսի : Օհետ սորա Մմռիա և Մքիտովբ և Սադովկ և Սողոմ և Լբեկիա և Մզարիա և Վեղկի հայրն Լըբմիայ մարգարէի 'ի ժամանակս Ովսիայ Թագաւորի որ եգիտ զերկրորդ օրէնսն : Օհետ սորա Ուրիա որդի Սամիայ , որ և սպանաւ 'ի Յովակիմայ 'ի Թագաւորէ Յուդայ : Եւ զհետ սորա Սարրի և Յովսեփեկ , որ գնաց 'ի գերութիւն յաւուրս Սեդեկիայ : Եւ եղեւ գերութիւնն Հրէից չորս անգամ , և Թագաւորութիւնն բարձաւ Երուսաղէմէ . բայց քահանայութիւնն ոչ բարձաւ , զի գնացին ամանք 'ի քահանայիցն զհետ ժողովրդեանն , և ոմանք 'ի տեղն թողան :

Եւ յերկրորդ ամին Նաբուգոդոնոսորայ ետես Ղանիէլ զտեսիլն , և 'ի հինգ ամի գերութեանն Յեքոնիայ ետես Լզեկիէլ զհրաշալի տեսիլն , և յայնժամ սպանին զերեւելի իշխանսն Յուդայ , և ընդ նոսա սպանին զՍեփեկ և զՀիրիա և զՍոփոնիա . և յետ նո

բա եղին քահանայապետ զՅեսու որդի նորա յԵրուսաղէմ. և զկնի տարան և զնա՛րի՜աբելոն. և ՚ի դառնալն Հրէից ել ընդ Օջորաբաբելի յԵրուսաղէմ : Օկնի Յեսուայ Յովակիմ. յաւուրս սորա շինեցաւ տաճարն յԵրուսաղէմ. և զկնի նորա Լիլբէ որդի նորա, և ապա Յովիդա որդի նորա, և յաւուրս սորա կատարեցաւ շինութիւն տաճարին. և յետ նորա Յովհաննէս և Յովիդա, և ապա Յովհաննէս որ ապրեցաւ մինչեւ ՚ի ժամանակս Լքտաշէսի թագաւորին Պարսից. զկնի նորա Յովիդա : Եւ կայր քրմապետ մի Լքտաշէսի Լնդրոմաքոս անուն, յոյժ բարեկամ Հրէից : Օկնի նորա Սանասէ. սա շինեաց տաճար մի ՚ի լեառն Պարիզին : Օհետ սորա Լնդրոմաքոս. սա էր յաւուրս Լղէքսանդրի Սակեդոնացւոյ, որ պատուեաց զԼղէքսանդր և ապանաւ ՚ի Սամարացւոց, և ինքեանք կոտորեցան յԼղէքսանդրէ : Օհետ սորա Ռիա, և զհետ նորա Շմաւոն որդի նորա, և զհետ սորա Լիլիազարոս եղբայր նորա. առ սա առաքեաց Պտղոմէոս և խնդրեաց զգրեանն, և առաքեցին ոսկի գրով : Օհետ սորա Սանասէ. զկնի նորա Ռիա. յետ նորա Յովսէպոս, և զհետ նորա Շմաւոն. սա է հայր Յեսու Սիրաքայ : Լսորիք զայս Շմաւոն աւետն բարձօղ Քրիստոսի, երկերիւր և վեջտասան ամ կեցեալ յետ կապելոյն : Եւ յետ

սորա եղէն քահանայապետք Սենեղայոս ,
 (Զատն , Ղազարոս : Եւ Սենեղայոս եղեւ
 չար կամօք ընդդէմ օրինաց . և չէր սա յազ-
 գէն Ղեւեայ . և վասն սմա Ոնիա որդի քա-
 հանայապետին Ոնիայ Գնաց յԷդիպոս , և
 շինեաց անդ տաճար նման տաճարին որ յԷ-
 բուսաղէմ , և քաղաք : Եւ Բակիմոս քահա-
 նայապետ մարտեաւ ընդ Բուդայի և հա-
 բաւ բարկութեամբ 'ի Տեառնէ և մեռաւ :
 Եւ առ Բուդա զքահանայապետութիւնն .
 և զհետ նորա Սաուաթիա , և զկնի նորա
 Բուդա որդի նորա . և սա նորոգեաց զտա-
 ճարն և սպանաւ : Օհետ նորա Զովնաթան
 եղբայր նորա , և սպանաւ 'ի Տրիփսնայ : Եւ
 զհետ նորա Շմաւոն եղբայր նորա և սպա-
 նաւ 'ի Պողոսմայ : Եւ զհետ նորա որդի նո-
 րա Զովհաննէս , որ է Հիւրկանոս : Եւ
 նորա Միստաբուլոս . սա թագ եդ 'ի վերայ
 քահանայութեանն զկնի չորեքհարիւր եւ
 թանատունեւթն ամի բառնալոյն :

Եւ 'ի Բուդայէ մինչեւ 'ի սա զօրապետք
 և քահանայապետք էին , և աստ սկսաւ
 դարձեալ թագաւորութիւն և քահանայու-
 թիւն յԱրիստաբուլոս , և կալաւ զթագա-
 ւորութիւնն նորա տարի մի , և սպանաւ ձե-
 ոամբ եղբօր իւրոյ Մետիգոնայ , և առ ըդ-
 տեղի նորա միւս եղբայրն Զովհաննէս , որ
 կոչեցաւ Մղէքսանդրոս . և զկնի սորա կին

նորա Աղէքսանդրա , և շփոթեցաւ կարգն քահանայութեան՝ կնոջ եղեալ քահանայապետաբայց յետոյ զքահանայապետութիւնն ետ Հիւրկանեայ որդւոյ իւրոյ , և եղբօրնորա Արիստաբոլեայ ետ զԹագաւորութիւնն , որ և յետոյ գնաց 'ի գերութիւն 'ի Հռոմ , և զՀիւրկանոս գերեցին 'ի Հայս :

Եւ Հերովդէս երթեալ 'ի Հռոմ Թագաւորեաց Հրէիցն , որ և եկեալ սպան զԱնտիոքոսոս միւս եղբայրն Հիւրկանեայ . և յետոյ և զՀիւրկանոս եւս սպան որ եկն 'ի գերութենէն Հայոց , և եդ քահանայապետ զԱնանիէ : Եւ զկնի Օլաքարիա , և ապա ըզՀմաւոն , ամ սմի փոփոխելով զնոսա կաշառօք . և ապա զԱննա և զԿոյիաիա . և ապա փոխեցաւ հին քահանայութիւնն և ստուերականն 'ի նորա և 'ի Ճմարիաս Քրիստոսիւ : Բանզի 'ի ծնանելն նորա Թագաւորն այլազգի էր Հերովդէս , զի ըստ Յակովբայ նահապետին եկն որ իւր է Թագաւորութիւնն . և յորժամ բաշխեաց զպաշտան պատարագի նոր քահանայութեանս՝ զմարմին և զարիւն իւր , սկսաւ նորս և լուեաց հինն . որ թէ և կային այլ քահանայք , ոյլ ոչ ըստ կամացն Աստուծոյ , և ոչ համարեալ է 'ի կարգալուացն . վասն զի յանձնեաց Տէրն զԹագաւորութիւնն 'ի յաբքայն հեթանոսաց՝ հաւատացեալն 'ի նա մերձ 'ի չարչարանսն կամեա

ւոր : Օ ի յայնժամ եկին պատգամաւորքն
 Թադաւորին Հայոց և Մարութոյ, և աղաչէին
 զՏէրն Գնալ և Թադաւորել ընդ նոսա, և լիւ
 նել բաժանակից և կորոգ իշխանութեան աւ
 Թոռոյ նոցա : Իսկ Տէրն երանեսոյ զնա, և
 նովաւ յանձնեաց զարքայութիւնն որ առաւ
 Ղաւմայ ըստ կամոցն Ղստուծոյ՝ հաւատացե
 լոցն ՚ի նա և ՚ի հայր նորա . և զաստիճան քա
 հանայաւթէն սր կարգեալ գայր ՚ի ծնունդաւ
 Ղաւմայ ազգի ազգի նիւթով պատարագաց,
 եա զնա յՂաւքեալն ՚ի վերնառանն, փռ
 խեալ զնիւթ պատարագին յանձն իւր սու
 կալի և քստմնելի և անճառելի իմանալեաց
 և զգալեաց, այն որ անսկզբնաբար ՚ի ծոցոյ
 Հօր քահանայացաւ, և նաոր յերկինս երկնից
 ընդ աջմէ Հօր, քահանայ մշտնջենաւոր : Եւ
 ասա կատարեցաւ խորհուրդն հայրենի և
 գլխաւորեցաւ, գադաթն էառ քահանայաւ
 Թիւնն, որ ոչ է այնուհետեւ այլ և այլ պա
 տարագ և ոչ բազմութիւն քահանայից վասն
 մահու արգելման, և ոչ տաճար ձեռագործ
 և ապականացու, այլ նոյն և մի պատարագ
 և պատարագիչ և քահանայ . և տաճար է
 անձեռագործ վերինն լքուաողէմ, որոյ գա
 ւիթ է ձեռագործս սոյս և նիւթաւոր եկե
 ղեցի և օրինակ ճշմարտին . և հաւատն է
 հանրական կաթողիկէ, որ ժողովէ զոխեզերս ՚ի
 մի յոյս կոչման և ՚ի մի դաւանութիւն և ՚ի մի

հազեւոր կերակուր Լէ այս առաջնորդք եկեղեցւոյ անդամք են միայ անմահական գլխոյն (Յիսուսի, անմե կենք, անմահ և յաւիտենա կան, հաւատով և յուսով պաշտեն զքահանայութիւնն կառարեալ, և կենաց ՚ի կեանս փոփոխեալք կառարելով զքնթացան, ըստն աշակերտեալքն նովին պատարագաւ և հաւատով և խմանալի տաճարով զտեղիս նոցա . և կառարելով Տեառն մերոյ և Լ'առաւծոյ զքահանայութիւնն տանն Լ'գամայ կենդաւ նացուցիչ մահուամբն և փրկագործ յարութեամբն, համբարձեալ յերկինս կառարեաց և զերկնաւորացն քահանայութիւնն, որ սարկաւագունք էին մինչեւ ցայժմ . և արդ ետ նոցա Տէր գնոր պաշտօն անորէնութեան իւրոյ, և ձեռնադրեալ զնոսա ըստ կարգի ՚ի տեղիս և յաստիճանս իւրեանց մեզ անձառելի, և ըստ խմանալի բնութեան իւրեանց աննիւթապէս . և նորա քահանայագործեն և անմարմնաբար հազորդեալ (Յիսուսի) առաւածառտեղծութեանն և աստաւածարար խորհրդոյն, որպէս ասէ մեծն 'Իսնէսիոս ուսեալ յաստաւածընկալ առաքելոյն Պաղոսէ, որ ամբարձեալ մինչեւ յերրորդ յերկինս՝ տեսող եղեւ անձառելեացն և լսող իսկ զկնի համբարձման Տեառն մերոյ, հրամանաւ Հոդուոյն սրբոյ առաջին ձեռնադրեցաւ Երուսաղէմի եպիսկոպոս Յակոբոս

եղբայր Տեառն, և եպիսկոպոսն տեսող լսի,
որ է աստուածայնոցն, և է երից կարգաց
գլուխ, քահանայից, սարկաւազաց և դըպ-
րաց :

Եւ յառաջին ամին վերացման Տեառն,
աշակերտեցաւ և մկրտեցաւ ներքինին քու-
շայեցի Փոթանփոս անուն, 'ի Փիլիպպոսէ
առաքելոյ, և նա եղեւ սկիզբն մկրտութեան
հեթանոսաց : Եւ 'ի գլուխ տարւոյն աշա-
կերտեցաւ Պաւղոս, և յերկրորդ ամին սկիզ-
բն արար քարոզութեանն : Եւ Ագրիպպաս
արքայ յառաջին ամին իւրոյ սպան գէշակով
բոս եղբայրն Յովհաննու : Եւ Պետրոս ե-
լեալ յԵրուսաղեմէ եկն յԱնտիոք աշակեր-
տելով զհեթանոսս 'ի ճանապարհին, զերկուս
ամս յամելով 'ի գալն, և յԱնտիոք ետ հիմն
եկեղեցւոյ, և ձեռնադրեաց եպիսկոպոս ըզ-
Լուդիոս : Ասեն թէ զվարչամակ Տեառն
ունէր, և զայն արկանէր 'ի վերայ գլխոյ ձեռ-
նադրելոցն, և անուանեաց զաշակերտեալն
քրիստոնեայս, և եդ անդ աթոռ, և դնաց
'ի Հռոմ, և կատարեցաւ 'ի Ներոնէ Պաւ-
ղոսիւ հանդերձ, յերեքտասան ամի թագա-
ւորութեան նորա, 'ի Սայիսի Իծ, և Անդ-
րոնիկոս ասէ թէ 'ի Իծ, ն քանուն⁽¹⁾ : Եւ զինի
Պետրոսի եկաց եպիսկոպոս 'ի Հռոմ ինոս

(1) Անիմանայի է բառս, և թերեւս նշանակէ զամիսն
Տաճկաց քիւնուն :

առաջին եպիսկոպոս, մետաքսն ամ: Եւ յԵրուսաղէմ՝ զկնի Յակովբայ Շմաւոն կղէպեանց՝ ամս քառասուն և երկու: Եւ յԵրուսաղէմ արկոս աւետարանիչ քարոզեաց, շինեաց եկեղեցի. և յետ նորա եկաց Լնանիա ⁽¹⁾ ամս քսան և երկու. և զկնի նորա Լբիլոս ՚ի չորրորդ ամին ՚ի իոկղիտիանոսի: Եւ նախ քան զայլն յետ համբարձմանն ըստ խոստման Տեառն առաքեցաւ Թադէոս ՚ի Հայս. նախ ՚ի Կեսարիա Հայոց եկեալ, արկանդ հիմն եկեղեցւոյ, և ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զԹէոփիլոս. և ապա եկն ՚ի յԱւրհա. անդ բժշկեաց զԼբգար, և շինեաց եկեղեցի, և ձեռնադրեաց անդ զԼդէ, և գնաց, և կատարեցաւ ՚ի Սանատրկոյ արքայէ Հայոց: Եւ մանապէս և Բարթողոմէոս եկեալ և շրջեալ ընդ Հայս՝ կատարեցաւ ՚ի նմին Թադաւորէ: Եւ Յուդա Յակովբեան զհետ նոցա եկեալ ՚ի Հայս, կատարեցաւ յիշխանացն Հայոց ՚ի յԱրմի քաղաք նոցին Հայոց, և կայ անդէն: Եւ Սիմոն մի յորդոցն Յովսեփու կատարեցաւ ՚ի Հայս:

Եւ յԼսիա և ՚ի կողմանս Բիւթանացւոց և յերկիրն Շանադլիաց գնաց Լնդրէաս առաքեալ: Եւ ասեն զամանէ՝ Թէ յորժամ արկին վիճակս Լաքեալքն յետ առնոյ զՀո

(1) Ի գաւաղանագրին փոխանակ Անթիոյ գնէ Ափոս:

գին սուրբ 'ի վերնաառունն , և բաժանեցին զաշխարհս 'ի մէջ իւրեանց , և անկաւ վիճակն Լ'նդրէի հրամանաւ Հոգւոյն սրբոյ երկիրն Շանագլիաց . և դժուարեցաւ Լ'նդրէաս և փախեալ , և հանդիպեցաւ Փրկչին որ իջեալ կայր վրանօք որպէս վաճառական , և խօսեցաւ ընդ նմա , և ասաց զինքն յերկրէ անտի , և թէ կամիցի գնալ տանի գնա դիւրաւ , և հեշտիւ լսեն նմա : Եւ դարձաւ անդրէն 'ի վերնատունն , և խնդրեաց աղօթս զի գնացէ 'ի վիճակն իւր զհետ վաճառականին . և յուզարկեցին գնա խնդութեամբ : Եւ գնաց Տէրն նովաւ հանդերձ 'ի Յոպպէ . և դիպեցաւ նաւ պատրաստական , և մտին 'ի նա և գնացին անդ . և վերացաւ 'ի նմա նէ Տէրն յերկինս , և իմացաւ Լ'նդրէաս և փառաւորեաց զԼ'ստուած : Եւ գնացեալ դարձոյց սքանչելեօք զաշխարհն , և դարձաւ քարոզեաց 'ի Սիւսիա և 'ի Բիւթանիա , և Ղ'սիա քարոզեաց և շինեաց եկեղեցիս 'ի մէջերկեայս , և սերմանեաց անդ զքան հաւատոյն : Եւ անց 'ի Ղլադա և կատարեցաւ 'ի Սպարտա Ելլագացոյ Ղգիատայ խաչիւ . և նմա է համարեալ ասիական աթոռն , զի նա քարոզեաց զառաջինն մինչեւ եկն անդ զկնի երկոտասան ամաց Յովհաննէս յետ փոխման Տիրամօրն :

Լ'դդ ուր քարոզեցին Լ'ռաքեալքն երկու

տասանք և շինեցին եկեղեցիս, աթոռք են.
 և ՚ի կատարածի աշխարհիս նստեցոց են յեր-
 կոտասան աթոռս. և այս ՚ի Քրիստոսէ տը-
 ւաւ: Բայց յետոյ մարդիկ անուանեցին չորս
 աթոռ գլխաւոր զԼեւտարանչացն: Սա-
 թէոս, ասեն, ունի զԼնտիոք. և Ղուկաս որ-
 դի կոստանդեայ Լսորւոյ և մօր Յոանի, տա-
 ունի զՀռոմ, որ էր անտիոքացի և արուես-
 տիւ բժիշկ: Իսկ զԴէսսանդրիա ունի Սար-
 կոս. և զԵփեսոս Յովհաննէս, որ յետոյ Լնդ-
 րէի եկն Եփեսոս. և զԵրուսաղէմին Յա-
 կովքոս եղբայր Տեառն: Եւ մեք աղիւսակօք
 կարգեսցուք զհնգից Լթոռակալացս ըստ
 կարգի լուսաւորապէս, զի դիւրաւ կացցեն
 ՚ի վերայ ուսումնասէրքն. և վասն աշխա-
 տութեանս մերոյ ակնկալցուք հատուցման
 աղօթից՝ որոց օգտին աստուտ ՚ի փառս Լս-
 տուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս.
 ամէն:

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԱՆՏԻՈՒԲԱՅ

	ամբ		ամբ
Ա. Պետրոս ձեռն.		ԼԲ. Ուղիտ.	2
ԲԺ. Լուգիտ.	3	ԼԳ. Պուլիանոս.	1
Գ. Իգնատի.	12	ԺԴ. Փլաբիանոս.	7
Դ. Իրոն.	13	ԼԵ. Եւագր.	1
Ե. Կուսնեղիտ.	10	ԼԶ. Պորփիրիտ.	7
Զ. Ուրիոն.	11	ԼԵ. Աղէքսանդրոս.	10
Է. Թէոփիլէ.	17	ԼԸ. Յովնանէս.	38
Ը. Մաքսիմոս.	18	ԼԹ. Թէոգրիտ.	32
Թ. Սերապիէ.	10	Խ. Ռոմանոս արեւմտ.	
Ժ. Ասկղիպ.	12	ԽԱ. Մաքսիմոս արեւմտ.	
ԺԱ. Փիլիպպոս.	10	ԽԲ. Ակակիտ երջաքան.	
ԺԲ. Սաբինոս.	12	ԽԳ. Մուրտորիտ հերէպ.	
ԺԳ. Բաբելաս.	30	ԽԴ. Սուրբ Պետրէ հալա.	
ԺԴ. Բաւիտ.	20	Յէւն.	
ԺԵ. Դեմետրիտ.	8	ԽԵ. Մանիքոն.	
ԺԶ. Պաւլոս սամոսացի		ԽԶ. Մուրտուրիտ երջաք.	
հերթաւոր.		ԽԷ. Յովնանոս.	35
ԺԵ. Դոմանոս.	13	ԽԸ. Ստեփանոս.	37
ԺԸ. Տիմոթէոս.	5	ԽԹ. Ստեփանէ հերէպ.	
ԺԹ. Կիւրղիտ.	8	Ծ. Բեւեթիտ հերէպ.	
Ի. Տուրիանոս.	1	ԾԱ. Փլաբիէ որ ընկշան.	
ԻԱ. Բադալիտ.	8	ԾԲ. Սուրիակէ ռադաֆա.	
ԻԲ. Փիլիկիտ.	2	ԾԳ. Պաւղէ հրէական պղծ.	
ԻԳ. Եւստասիէ.	10	ԾԴ. Ուրուլիտ երջաքան.	
ԻԴ. Յուլիտ.	1	Դ. Կեղե Սեւերիոս.	
ԻԵ. Ռալիս արեւմտ պղծ.		ԾԵ. Եփրեմ հերէպ.	
ԻԶ. Ուրբոս արեւմտ.		ԾԶ. Դամանոս հերէպ.	
ԻԷ. Փլեբոս հերէպ.		ԾԷ. Սարգիս.	7
ԻԸ. Ստեփանոս հերէպիտ.		ԾԸ. Պաւղէ սեպան.	
ԻԹ. Լեւոնտիս հերէպ.		ԾԹ. Պետրէ իւրապան.	
Լ. Եւգրէոս արեւմտ եր.		Կ. Յուլիանէ.	40
ԼԱ. Մեղիտոս ռադաֆա.			

	աճ		աճ
ԿԱ. Աթանասիոս .	41	ՁԱ. Յովհաննէս .	
ԿԲ. Յովհաննէս .	42	ՁԲ. Յովհան .	
ԿԳ. Դիոգորոս .	43	ՁԳ. Դիոնէսիոս .	
ԿԴ. Սեւերիանոս .	44	ՁԴ. Աբրահամ .	
ԿԵ. Յուլիէ .	45	ՁԵ. Յովհաննէս	
ԿԶ. Եղիա .		ՁԶ. Աթանաս	
ԿԷ. Աթանաս ,		ՁԷ. Յովհաննէս .	
ԿԸ. Յովհան .		ՁԸ. Դիոնէսիոս ,	
ԿԹ. Իսահակ .		ՁԹ. Յովհաննէս .	
Հ. Աթանաս .		Ղ. Աթանաս .	
ՀԱ. Գէորգ .		ՂԱ. Յովհաննէս .	
ՀԲ. Յովթէփ .		ՂԲ. Վասիլիոս .	
ՀԳ. Կիրակոս .		ՂԳ. Աբրոն .	
ՀԴ. Դիոնէսիոս .		ՂԴ. Դիոնէսիոս .	
ՀԵ. Յովհաննէս .		ՂԵ. Աթանաս .	
ՀԶ. Իգնատիոս .		ՂԶ. Յովհան .	
ՀԷ. Դիոգոր .		ՂԷ. Գրիգոր .	
ՀԸ. Դիոնէսիոս		ՂԸ. Յովհան .	
ՀԹ. Յովհան .		ՂԹ. Աթանաս .	
Ձ. Վասիլիոս .		Ճ. Միխայլէ եւ :	

ԱԹՈՒԱԿԱԼԻ ՀՌՈՎՄԱՅ

	աճ		աճ
Ա. Պետրոս և Պ.Յ.Ն.Ն.	25	ԺԱ. Անիկտիոս .	11
Բ. Լինոս .	12	ԺԲ. Սովլատր .	9
Գ. Անիտոս .	11	ԺԳ. Եպիսկոպոս .	8
Դ. Կղէմէս .	9	ԺԴ. Կեղեւստիոս .	5
Ե. Ուրսոս .	8	ԺԵ. Աղուծորոս .	15
Զ. Աղէքսանդրիոս .	12	ԺԶ. Բեկտոր .	70
Է. Քսենոս ,	30	ԺԷ. Ուրբանոս .	9
Ը. Տաղէսիորոս .	11	ԺԸ. Բաւնդիանոս .	5
Թ. Սիդուիանոս .	4	ԺԹ. Անտիոս .	8
Ժ. Փիլոս ,	15	Ի. Բաւիանոս .	13

	ամբ		ամբ
ԻԱ. Կուռնելիոս .	2	Խ. Անասիրտոս .	15
ԻԲ. Լուկիոս .	4	ԽԱ. Զասիմոս .	7
ԻԳ. Ստեփանոս .	1	ԽԲ. Կեղեստինոս .	9
ԻԴ. Քուստոս .	11	ԽԳ. Լեւոն երեմիայի .	
ԻԵ. Դիոնէսիոս .	8	ԽԴ. Գաղոս .	8
ԻԶ. Գիմէսիոս .	8	ԽԵ. Իլարիոս .	7
ԻԷ. Ուսուկիոս .	1	ԽԶ. Սիրիլիտոս .	1
ԻԸ. Գայիոս .	2	ԽԷ. Անաստաս .	11
ԻԹ. Մարագլոս .	1	ԽԸ. Սիմաքէ . աստի յա	
Լ. Եւսեբի .	1	ասլ երեմիայի Էն .	
ԼԱ. Սելեուսիոս .	21	ԽԹ. Թորոնտոս .	2
ԼԲ. Սեղեստորոս .	23	Ծ. Ուսիստէս .	10
ԼԳ. Մարկոս .	2	ԾԱ. Յովհան .	14
ԼԴ. Սիլիոս .	13	ԾԲ. Փելլոս .	35
ԼԵ. Լիբերիոս .	4	ԾԳ. Բիբիլոս .	20
ԼԶ. Փիլիքսիոս .	1	ԾԴ. Աշաբոս .	1
ԼԷ. Դամասոս .	18	ԾԵ. Սեղեստորոս .	1
ԼԸ. Սիրիկիոս .	5	ԾԶ. Պակիոս .	3
ԼԹ. Անաստաս .	3	ԾԷ. Մարտինոս .	

ԱԹՈՌՈՒԱԿԱԼՅՔ ԱՂԷՔՍԱՆԴՐՈՒ

	ամբ		ամբ
Ա. Մարկոս	22	ԺԲ. Դեմետրիոս .	63
Բ. Ակիոս .	22	ԺԳ. Իգիմոս .	16
Գ. Միլոս .	13	ԺԴ. Դիոնէսիոս .	7
Դ. Գարստինոս .	11	ԺԵ. Մաքսիմոս .	18
Ե. Փրուգիոս .	12	ԺԶ. Թէոփիլոս .	19
Զ. Յուստոս .	11	ԺԷ. Պետրոս. Վլայիէ աս	10
Է. Ամոնիոս .	13	ԺԸ. Աբիլլոս .	6
Ը. Մարկիանոս .	10	ԺԹ. Աղէքսանդր. աստի	
Թ. Կալերոս .	14	Ժողով Նիկիայ .	20
Ժ. Ագրիպաս .	12	Ի. Աթանաս .	46
ԺԱ. Յուլիոս .	14	ԻԱ. Պետրոս	7

	ամս		ամս
ԻԲ. Ղուկիոս արխանոս		ԽԱ. Զուկիոս .	1
դեղծ .		ԽԲ. Ապողինարոս	2
ԻԳ. Տիմոթէ . Էդէայն		ԽԳ. Թէոֆոբ .	3
Պեպրատ .	4	ԽԴ. Պեպրատ .	1
ԻԴ. Թէոֆիլոս .	28	ԽԵ. Յովհան Էրիստի .	7
ԻԵ. Ալեքսէղ Յծ. ապ		ԽԶ. Դամիանէ .	7
Է ծուլէ Եփեսոս .	26	ԽԷ. Անաստաս .	1
ԻԶ. Դիոսկորոս .	7	ԽԸ. Անդրանիկոս .	2
ԻԷ. Պրոտեր հերէպ .		ԽԹ. Բենիամին .	30
ԻԸ. Տիմոթէոս հերէպ .	20	Ծ. Կաւրա Կալէպոսի .	
ԻԹ. Տիմոթէոս ապլատ .	3	ԾԱ. Ագաթան .	1
Լ. Յովհաննէս հերէպ .		ԾԲ. Յովհան .	2
ԼԱ. Պետրոս .	12	ԾԳ. Շմաւան .	3
ԼԲ. Աթանասիոս .	7	ԾԴ. Սահակ .	1
ԼԳ. Յովհաննէս .	9	ԾԵ. Աղէքսանդրոս .	2
ԼԴ. Յովհան .	11	ԾԶ. Կողմա .	40
ԼԵ. Դիոսկորոս .	1	ԾԷ. Յովհան .	
ԼԶ. Տիմոթէոս .	11	ԾԸ. Մարկոս .	
ԼԷ. Դիոսկորոս .	38	ԾԹ. Յակովբ .	
ԼԸ. Պետրոս .	1	Կ. Շմաւան .	
ԼԹ. Գալիանէ հերէպ .		ԿԱ. Յովսէփ .	
Խ. Պաւղոս .	40		

ԱՌՈՒԱԿԱԼԻ ԵՓԵՍՈՍԻ

	ամս		ամս
Ա. Անդրէաս .	12	Ը. Անտարթէ .	15
Բ. Եսաիոս .	10	Թ. Աթորոս .	9
Գ. Տիմոթէոս .	14	Ժ. Փիլիպպոս .	10
Դ. Պօլիկարպոս .	17	ԺԱ. Պօլիկարպոս .	11
Ե. Պուլիք .	15	ԺԲ. Ուղէս .	5
Զ. Սաաբէ .	8	ԺԳ. Լաւրանթիոս .	8
Է. Դիոսկորոս .	8	ԺԴ. Ագաթանոս .	7
		ԺԵ. Պրոտանիկոս .	18

	ամբ		ամբ
ժՁ . Մարկոս .	13	Ի . Դավիթի .	11
ժԷ . Կիւրէղ .	10	ԻԱ . Պրոքաս , ապ փոխ .	
ժԸ . Կուռնէիոս .	8	յա (ամուսն էլէսաթ)	
ժԹ . Դիդոս .	7	Դ Կոստանդնուպոլիս :	

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍԻ

	ամբ		ամբ
Պրոքաս .	5	ԻԱ . Ակակիոս .	2
ԻԲ . Աղէքսանդրոս .	23	ԻԲ . Պլապիտոս .	4
ԻԳ . Պաւղոս .	1	ԻԳ . Ուփիմիոս հերէպ .	
ԻԴ . Մակեդոն .		ԻԴ . Մակեդոն հոգեպետ :	
ԻԵ . Եւսեբիոս .	1	ԻԵ . Տիմոթէոս .	5
ԻԶ . Եւդոքի հերէպ .		ԻԶ . Յովհաննէս երէմ .	
ԻԷ . Եւագրիոս հերէպ .		բնակ :	
ԻԸ . Դիմոփիլէ հերէպ .		ԻԷ . Եպիփան .	23
ԻԹ . Գրիգոր Նաւէա .		ԻԸ . Անթիմոս .	1
ղայի :	10	ԻԹ . Յուհան . Դ անիէ յա .	
Լ . Նիկիտիոս .	8	առլ երէմբնէք էն :	
ԼԱ . Յովհանն ակէբերան .	7	Ծ . Յովհաննէս .	1
ԼԲ . Երեսկիոս .	1	ԾԱ . Կիւրիակէ .	1
ԼԳ . Աստիկոս .	10	ԾԲ . Սարգիս .	1
ԼԴ . Սիսիանոս .	2	ԾԳ . Մինաս .	3
ԼԵ . Նիսաոր չարափառ .		ԾԴ . Գերմանիոս .	17
ԼԶ . Մաքսիմիանոս .	2	ԾԵ . Նուդուտոս .	7
ԼԷ . Պրոկղոս .	12	ԾԶ . Բուրոս .	1
ԼԸ . Փլաքիոս հերէպ .		ԾԷ . Պաւղոս .	1
ԼԹ . Անատոլ հերէպ .			
Խ . Իգնատիոս հերէպ .			

նորա լ'ղէքսանդրա , և շփոթեցաւ կարգն քահանայութեան՝ կնոջ եղեալ քահանայապետ. բայց յետոյ զքահանայապետութիւնն ետ շիւրկանեայ որդւոյ իւրոյ, և եղբօրնորա լ'րիստաբուլեայ ետ զթագաւորութիւնն, որ և յետոյ գնաց 'ի գերութիւն 'ի շքում, և զշիւրկանոս գերեցին 'ի շայս :

Եւ շերովդէս երթեալ 'ի շքում թագաւորեաց շրէիցն, որ և եկեալ սպան զլ'նաիգոնոս միւս եղբայրն շիւրկանեայ. և յետոյ և զշիւրկանոս եւս եսպան որ եկն 'ի գերութենէն շայոց, և եդ քահանայապետ զլ'նանիէլ : Եւ զկնի Օպարիա, և ապա ըզՀմաւոն, ամսմի փոփոխելով զնոսա կաշառօք, և ապա զլ'ննա և զԵսայիաիա. և ապա փոխեցաւ հին քահանայութիւնն և ստուերականն 'ի նորս և 'ի ճշմարիտս Քրիստոսիւ : Քանզի 'ի ծնանելն նորա թագաւորն այլազգի էր շերովդէս, զի ըստ Յակովբայ նահապետին եկն որ իւր է թագաւորութիւնն. և յորժամ բաշխեաց զպաշտան պատարագի նոր քահանայութեանս՝ զմարմին և զարիւն իւր, սկսաւ նորս և լուեաց հինն. որ թէ և կային այլ քահանայք, այլ ոչ ըստ կամացն լ'ստուծոյ, և ոչ համարեալ է 'ի կարգս լուացն. վասն զի յանձնեաց Տէրն զթագաւորութիւնն 'ի յաբքայն հեթանոսաց՝ հաւատացեալն 'ի նա մերձ 'ի չարչարանսն կամեալ :

ւոր : Օ յ յայնժամ եկին պատգամաւորքն
 Թագաւորին Հայոց և Մարւոց, և աղաչէին
 զՏէրն Գնալ և Թագաւորել ընդ նոսա, և լի
 նել բաժանակից և կտորդ իշխանութեան ա-
 Թոռոյ նոցա : Իսկ Տէրն երանեսոյ զնա, և
 նովաւ յանձնեաց զարքայութիւնն որ առաւ
 Միգամայ ըստ կամոցն Մատուծոյ՝ հաւատացե-
 լոցն ՚ի նա և ՚ի հայր նորա . և զաստիճան քա-
 հանայութեն սր կարգեալ գայր ՚ի ծնունդո
 Միգամայ ազգի ազգի նիւթով պատարագաց-
 եա զնա յԱռաքեալն ՚ի վերնառանն, փռ-
 խեալ զնիւթ պատարագին յանձն իւր սոս-
 կալի և քստմնելի և անճառելի իմանալեաց
 և զգալեաց, այն որ անսկզբնաբար ՚ի ծոցոյ
 Հօր քահանայացաւ, և նաոր յերկինս երկնից
 ընդ աջմէ Հօր, քահանայ մշտնջենաւոր : Եւ
 աստ կատարեցաւ խորհաւորն հայրենի և
 գլխաւորեցաւ, գապաթն էառ քահանայու-
 թիւնն, որ ոչ է այնուհետեւ այլ և այլ պա-
 տարագ և ոչ բազմութիւն քահանայից վասն
 մահու արգելման, և ոչ տաճար ձեռագործ
 և ապականացու, այլ նոյն և մի պատարագ
 և պատարագիչ և քահանայ . և տաճար է
 անձեռագործ վերինն լըրուասողէմ, որոյ գա-
 ւիթ է ձեռագործս այս և նիւթաւոր եկե-
 ղեցի և օրինակ ճշմարտին . և հաւատն է
 հանրական կաթողիկէ, որ ժողովէ զտիեզերս ՚ի
 մի յոյս կոչման և ՚ի մի դաւանութիւն և ՚ի մի

Հոգեւոր կերակուրւ իւր այս առաջնորդք եկեղեցւոյ անդամք են միւս անմահական գլխոյն (Յիսուսի, անմեկնելի, անմահ և յաւիտենական, հաւատով և յուսով պաշտեն զքահանայութիւնն կատարեալ, և կենաց ՚ի կեանս փոփոխեալք կատարելով զընթացսն, ընուն աշակերտեալքն նովին պատարագաւ և հաւատով և իմանալի տաճարով զտեղիս նոցա. և կատարելով Տեառն մերոյ և Աստուծոյ քահանայութիւն տանն Ադամայ կենդանացոյցիչ մահուամբն և փրկագործ յարութեամբն, համբարձեալ յերկինս կատարեաց և զերկնաւորացն քահանայութիւնն, որ սարկաւագունք էին մինչեւ ցայժմ. և արդ ետ նոցա Տէր զնոր պաշտօն տնօրէնութեան իւրոյ, և ձեռնադրեալ զնոսա ըստ կարգի ՚ի տեղիս և յաստիճանս իւրեանց մեզ անձառելի, և ըստ իմանալի բնութեան իւրեանց աննիւթապէս. և նորա քահանայագործեն և անմարմնաբար հաղորդեալ Յիսուսի աստուածաստեղծութեանն և աստուածաբար խորհրդոյն, որպէս ասէ մեծն ՚Իրանէսիոս ուսեալ յաստուածընկալ առաքելոյն Պաղոսէ, որ ամբարձեալ մինչեւ յերրորդ յերկինս՝ տեսող եղեւ անձառելեացն և լսող իսկ զկնի համբարձման Տեառն մերոյ, հրամանաւ Հոգւոյն սրբոյ առաջին ձեռնադրեցաւ իւրուսադէմի եպիսկոպոս Յակոբոս

եղբայր Տեառն, և եպիսկոպոսն տեսող լի,
որ է աստուածայնոցն, և է երից կարգաց
գլուխ, քահանայից, սարկաւազաց և դըպ-
րաց :

Եւ յառաջին ամին վերացման Տեառն,
աշակերտեցաւ և մկրտեցաւ ներքինին քու-
շայեցի Փոթանփոս անուն, 'ի Փիլիպպոսէ
առաքելոյ, և նա եղեւ սկիզբն մկրտութեան
հեթանոսաց : Եւ 'ի գլուխ տարւոյն աշա-
կերտեցաւ Պաւղոս, և յերկրորդ ամին սկիզ-
բն արար քարոզութեանն : Եւ Ագրիպպա
արքայ յառաջին ամին իւրոյ սպան զՀակով-
բոս եղբայրն Յովհաննու : Եւ Պետրոս ե-
լեալ յԱյրուսաղեմէ եկն յԱնտիոք աշակեր-
տելով զհեթանոսս 'ի ճանապարհին, զերկուս
ամս յամելով 'ի գալն, և յԱնտիոք ետ հիմն
եկեղեցւոյ, և ձեռնադրեաց եպիսկոպոս ըզ-
Լուդիոս : Ասէն թէ զվարչամանկ Տեառն
ունէր, և զայն արկանէր 'ի վերայ գլխոյ ձեռ-
նադրելոցն, և անուանեաց զաշակերտեալսն
քրիստոնեայս, և եդ անդ աթոռ, և գնաց
'ի Հռոմ, և կատարեցաւ 'ի Ներոնէ Պաւ-
ղոսիւ հանդերձ, յերեքտասան ամի թաղա-
ւորութեան նորա, 'ի Սայիտի Իթ. և Անդ-
րոնիկոս ասէ թէ 'ի Իս, ն. քանուն(1), Եւ զինի
Պետրոսի եկաց եպիսկոպոս 'ի Հռոմ լինոս՝

(1) Անիմանալի է բառ, և թերեւս նշանակէ զամին
Տեառնաց Բէռնան :

առաջին եպիսկոպոս, մետապան ամ: Եւ յԵրուսաղէմ զկնի Յակովբայ Շմաւոն կղէռ պեանց՝ ամա քառասուն և երկու: Եւ յԱղէքսանդրիա Սարկոս աւետարանիչ քարոզեաց, շինեաց եկեղեցի. և յետ նորա եկաց Լնանիա ⁽¹⁾ ամա քսան և երկու. և զկնի նորա Լբիլոս ՚ի չորրորդ ամին ՚ի իոկղիտիանոսի: Եւ նախ քան զայլն յետ համբարձմանն ըստ խոստման Տեառն առաքեցաւ Թադէոս ՚ի Հայս. նախ ՚ի Կեսարիա Հայոց եկեալ, արկանդ հիմն եկեղեցւոյ, և ձեռնադրեաց եպիսկոպոս զԹէոփիլոս. և ապա եկն ՚ի յԱւրհա. անդ բժշկեաց զԼբգար, և շինեաց եկեղեցի, և ձեռնադրեաց անդ զԼդէ, և գնաց, և կատարեցաւ ՚ի Սանատրկոյ արքայէ Հայոց: Եւ մանապէս և Բարթողոմէոս եկեալ և ջրջեալ ընդ Հայս՝ կատարեցաւ ՚ի նմին Թագաւորէ: Եւ Յուդա Յակովբեան զհետ նոցա եկեալ ՚ի Հայս, կատարեցաւ յիշխանացն Հայոց ՚ի Սլոմի քաղաք նոցին Հայոց, և կայ անդէն: Եւ Սիմոն մի յորդւոցն Յովսեփու կատարեցաւ ՚ի Հայս:

Եւ յԼսիա և ՚ի կողմանս Բիւթանացւոց և յերկիրն Շանագլիաց գնաց Լնդրէաս առաքեալ: Եւ ասեն զմանէ՝ Թէ յորժամ արկին վիճակս Լաքեալքն յետ առնլոյ զՀո-

(1) Ի գաւաղանագրին փոխանակ Անթիոյ գնէ Անթո:

գին սուրբ 'ի վերնատունն , և բաժանեցին զաշխարհս 'ի մէջ իւրեանց , և անկաւ վիճակն Լ'նդրէի հրամանաւ Հոգւոյն սրբոյ երկիրն Շանագլխաց . և դժուարեցաւ Լ'նդրէաս և փախեալ , և հանդիպեցաւ Փրկչին որ իջեալ կայր վրանօք որպէս վաճառական , և խօսեցաւ ընդ նմա , և ասաց զինքն յերկրէ անտի , և թէ կամիցի գնալ տանի գնա դիւրաւ , և հեշտիւ լսեն նմա : Եւ դարձաւ անդրէն 'ի վերնատունն , և խնդրեաց աղօթս զի գնասցէ 'ի վիճակն իւր զհետ վաճառականին . և յուզարկեցին գնա խնդու թեամբ : Եւ գնաց Տէրն նովաւ հանդերձ 'ի Յոպպէ . և դիպեցաւ նաւ պատրաստական , և մտին 'ի նա և գնացին անդ . և վերացաւ 'ի նմա նէ Տէրն յերկինս , և իմացաւ Լ'նդրէաս և փառաւորեաց զԼ'ստուած : Եւ գնացեալ դարձոյց սքանչելեօք զաշխարհն , և դարձաւ քարոզեաց 'ի Սիւսիա և 'ի Բիւթանիա , և Ղսիա քարոզեաց և շինեաց եկեղեցիս 'ի մէջերկեայս , և սերմանեաց անդ զքան հաւատոյն : Եւ անց 'ի յլլադա և կատարեցաւ 'ի Սպարտա Ելլադացւոց յգիտայ խաչիւ . և նմա է համարեալ ասիական աթոռն , զի նա քարոզեաց զառաջինն մինչեւ եկն անդ զկնի երկոտոսան ամաց Յովհաննէս յետ փոխման Տիրամօրն :

Լ'դ ուր քարոզեցին Լ'ռաքեալքն երկու

տասանք և շինեցին եկեղեցիս, աթոռք են.
 և ՚ի կատարածի աշխարհիս նստեցոյ են յեր-
 կոտասան աթոռս. և այս ՚ի Վրիստոսէ տը-
 ւաւ: Բայց յետոյ մարդիկ անուանեցին չորս
 աթոռ գլխաւոր զԱւետարանչացն: Ատա-
 թէոս, ասեն, ունի զԱնտիոք. և Ղուկաս որ-
 դի Լյուտանդեայ Ասորւոյ և մօր Յունի, սա
 ունի զՀռոմ, որ էր անտիոքացի և արուես-
 տիւ բժիշկ: Իսկ զՂէսսանդրիա ունի Սար-
 կոս. և զԵփեսոս Յովհաննէս, որ յետոյ Անդ-
 րէի եկն Եփեսոս. և զԵրուսաղէմին Յա-
 կովբոս եղբայր Տեառն: Եւ մեք աղիւսակօք
 կարգեսցուք զհնգից Աթոռակալացս ըստ
 կարգի լուսաւորապէս, զի դիւրաւ կացցեն
 ՚ի վերայ ուսումնասէրքն. և վասն աշխա-
 տութեանս մերոյ անկեալցուք հաաուցման
 աղօթից՝ որոց օգտին աստուտ ՚ի փառս Աս-
 տուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս.
 ամէն:

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԱՆՏԻՈՔԱՅ

	ամբ		ամբ
Ա. Պետրոս զեմ.		ԼԲ. Ուղիս.	2
Բ. Լուգիս.	3	ԼԳ. Պուլիանոս.	1
Գ. Իգնատի.	12	ԺԴ. Փլաբիանոս.	7
Դ. Իրոն.	13	ԼԵ. Եւագր.	1
Ե. Կուսնեւրոս.	10	ԼԶ. Պորփիրիոս.	7
Զ. Ուրիոն.	11	ԼԵ. Աղէքսանդրոս.	10
Է. Թէոփիլէ.	17	ԼԸ. Յովհաննէս.	38
Ը. Մաքսիմոս.	18	ԼԹ. Թէոդոս.	32
Թ. Սերապիւն.	10	Խ. Ռոմանոս արեւմտ.	
Ժ. Ասկղիպ.	12	ԽԱ. Մաքսիմոս արեւմտ.	
ԺԱ. Փիլիպպոս.	10	ԽԲ. Ակակիոս երեւմտ.	
ԺԲ. Սաբինոս.	12	ԽԳ. Մուրտորիոս հերեպ.	
ԺԳ. Բաբելաս.	30	ԽԴ. Սուրբ Պետրէ հայա.	
ԺԴ. Բաւիոս.	20	Յէմի.	
ԺԵ. Դեմետրիոս.	8	ԽԵ. Մանիքոն.	
ԺԶ. Պաւլոս սամոսացի		ԽԶ. Մարտուրիոս երեւմտ.	
հերթաւոր.		Նալի.	
ԺԷ. Դոմանոս.	13	ԽԷ. Յուլիանոս.	33
ԺԸ. Տիմոթէոս.	5	ԽԸ. Ստեփանոս.	37
ԺԹ. Կիւրղիոս.	8	ԽԹ. Ստեփանէ հերեպ.	
Ի. Տուրիանոս.	1	Ծ. Բելեթիոս հերեպ.	
ԻԱ. Բագալիոս.	8	ԾԱ. Փլաբիէ որ ընկեցան.	
ԻԲ. Փիլիպիոս.	2	ԾԲ. Սուրիակէ աղապետ.	
ԻԳ. Եւստաթէ.	10	ԾԳ. Պաւղէ հրեայան պղծ.	
ԻԴ. Յուլիոս.	1	ԾԴ. Ուրուլիոս երեւմտ.	
ԻԵ. Ռալիս արեւմտ պղծ.		Դ. Կեղի Սեւերիոս.	
ԻԶ. Ուրբոս արեւմտ.		ԾԵ. Եփրեմ հերեպ.	
ԻԷ. Փիլիպպոս հերեպ.		ԾԶ. Դամանոս հերեպ.	
ԻԸ. Ստեփանոս հերեպ.		ԾԷ. Սարգիս.	7
ԻԹ. Լեւոնտիս հերեպ.		ԾԸ. Պաւղէ սեւան.	
Լ. Եւգէնիոս արեւմտ եր.		ԾԹ. Պետրէ իտալական.	
ԼԱ. Մելիտոս աղապետ.		Կ. Յուլիանէ.	40

	աճ		աճ
ԿԱ. Աթանաորոս .	41	ՁԱ. Յովհաննէս .	
ԿԲ. Յովհաննէս .	42	ՁԲ. Յովհան .	
ԿԳ. Դիոդորոս .	43	ՁԴ. Դիոնէսիոս .	
ԿԴ. Սեւեթիանոս .	44	ՁԵ. Աբրահամ .	
ԿԵ. Յուլիէ .	45	ՁԶ. Յովհաննէս .	
ԿԶ. Եղիա .		ՁԷ. Աթանաս .	
ԿԷ. Աթանաս .		ՁԸ. Յովհաննէս .	
ԿԸ. Յովհան .		ՁԹ. Դիոնէսիոս .	
ԿԹ. Իսահակ .		ՁԺ. Յովհաննէս .	
Հ. Աթանաս .		Ղ. Աթանաս .	
ՀԱ. Գէորգ .		ՂԱ. Յովհաննէս .	
ՀԲ. Յովհան .		ՂԲ. Վասիլիոս .	
ՀԳ. Կիրակոս .		ՂԳ. Աբրահ .	
ՀԴ. Դիոնէսիոս .		ՂԴ. Դիոնէսիոս .	
ՀԵ. Յովհաննէս .		ՂԵ. Աթանաս .	
ՀԶ. Իգնատիոս .		ՂԶ. Յովհան .	
ՀԷ. Դիոդորոս .		ՂԷ. Գրիգոր .	
ՀԸ. Դիոնէսիոս .		ՂԸ. Յովհան .	
ՀԹ. Յովհան .		ՂԺ. Աթանաս .	
Ձ. Վասիլիոս .		Ձ. Միխայլ Էս .	

ԱԹՈՒԱԿԱԼՔ ՀՈՌՎՄԱՅ

	աճ		աճ
Ա. Պետրոս և Պ. .	25	ԺԱ. Անիկտիոս .	11
Բ. Լինոս .	12	ԺԲ. Սովետեր .	9
Գ. Անիտոս .	11	ԺԳ. Եպուրիոս .	8
Դ. Կղէմէս .	9	ԺԴ. Կեղեատիոս .	5
Ե. Ուրտոս .	8	ԺԵ. Ալուիստոս .	15
Զ. Աղէքսանդրիոս .	12	ԺԶ. Բեկտոր .	70
Է. Քսենոտոս .	30	ԺԷ. Ուրբանոս .	9
Ը. Տաղէսիորոս .	11	ԺԸ. Բուդիանոս .	8
Թ. Սիլուսիանոս .	4	ԺԹ. Անտիոս .	8
Ժ. Փիոս ,	15	Ի. Բաւիանոս .	13

	ամբ		ամբ
ԻԱ. Կուռնեղիոս .	2	Խ. Անասնիտոս .	15
ԻԲ. Լուկիոս .	4	ԽԱ. Զոսիմոս .	7
ԻԳ. Ստեփանոս .	1	ԽԲ. Կեղեասինոս .	9
ԻԴ. Քսենոտոս .	11	ԽԳ. Լեւոն երջաբնալի .	
ԻԵ. Դիոնէսիոս .	8	ԽԴ. Գաղոս .	8
ԻԶ. Գիմէսիոս .	8	ԽԵ. Իլարիոս .	7
ԻԶ. Ուսուկիոս .	1	ԽԸ. Սիրիլիանոս .	1
ԻԸ. Գայիոս .	2	ԽԵ. Անաստաս .	11
ԻԹ. Մարագլոս .	1	ԽԸ. Սիմաքէ . ասորի յա	
Լ. Եւսեբի .	1	ասլ երջաբնալի էն .	
ԼԱ. Մեղիտիոնոս .	21	ԽԹ. Թորոնտաս .	2
ԼԲ. Սեղբեստրոս .	23	Ծ. Որմիստէս .	10
ԼԳ. Մարկոս .	2	ԾԱ. Յովհանն .	14
ԼԴ. Սիլիոս .	15	ԾԲ. Փեղէքս .	35
ԼԵ. Լիբերիոս .	4	ԾԳ. Բիբիլոս .	20
ԼԶ. Փիլէքսիոս .	1	ԾԴ. Ադաբաս .	1
ԼԵ. Դամասոս .	18	ԾԵ. Սեղբեստրոս .	1
ԼԸ. Սիրիկիոս .	5	ԾԶ. Պլակիոս .	3
ԼԹ. Անաստաս .	3	ԾԵ. Մարաինոս .	

ԱԹՈՒԱԿԱԼՅՔ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՒ

	ամբ		ամբ
Ա. Մարկոս	22	ԺԲ. Դեմէտրիոս .	63
Բ. Ալիոս .	22	ԺԳ. Իդիմոս .	16
Գ. Միլոս .	13	ԺԴ. Դիոնէսիոս .	7
Դ. Գարաոնիոս .	11	ԺԵ. Մաքսիմոս .	18
Ե. Փրոդգիոս .	12	ԺԶ. Թէոփիլոս .	19
Զ. Յուստոս .	11	ԺԵ. Պետրոս. վայնէ աս	10
Է. Ամնիոս .	13	ԺԸ. Աթիլաս .	6
Ը. Մարկիանոս .	10	ԺԹ. Աղէքսանդր. ասորի	
Թ. Կալէրոս .	14	Ժողով Նիիկայ .	20
Ժ. Ագրիպաս .	12	Ի. Աթանաս .	46
ԺԱ. Յուլիոս .	14	ԻԱ. Պետրոս	7

	ամբ		ամբ
ԻԲ. Ղուկիոս արիանոս		ԽԱ. Զուկիոս .	1
դեղծ .		ԽԲ. Ապոդինարոս	2
ԻԳ. Տիմոթեոս. Էլէպչո		ԽԳ. Թէոֆորէ .	3
Պէպրատ .	4	ԽԴ. Պէտրէ .	1
ԻԴ. Թէոփիլոս .	28	ԽԵ. Յովհանն Էրիթիմոս .	7
ԻԵ. Կիւրեղ յեծ . աստ		ԽԶ. Դամիանէ .	7
է Ժողով Եփեսոս .	26	ԽԷ. Անաստաս .	1
ԻԶ. Դիոսկորոս .	7	ԽԸ. Անդրոնիկոս .	2
ԻԷ. Պրոտեր հէրէպ .		ԽԹ. Բենիամին .	30
ԻԸ. Տիմոթեոս հէրէպ .	20	Ծ. Կաւրա Կալլիստոսի .	
ԻԹ. Տիմոթեոս Կալլիստոս .	3	ԾԱ. Ագաթան .	1
Լ. Յովհաննէս հէրէպ .		ԾԲ. Յովհանն .	2
ԼԱ. Պետրոս .	12	ԾԳ. Շմաւոն .	3
ԼԲ. Աթանասիոս .	7	ԾԴ. Սահակ .	1
ԼԳ. Յովհաննէս .	9	ԾԵ. Աղէքսանդրոս .	2
ԼԴ. Յովհանն .	11	ԾԶ. Կողմա .	40
ԼԵ. Դէոսկորոս .	1	ԾԷ. Յովհանն .	
ԼԶ. Տիմոթեոս .	11	ԾԸ. Մարկոս .	
ԼԷ. Դիոդորոս .	38	ԾԹ. Յակովբ .	
ԼԸ. Պետրոս .	1	Կ. Շմաւոն .	
ԼԹ. Գալիանէ հէրէպ .		ԿԱ. Յովսէփ .	
Խ. Պաւղոս .	40		

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԵՓԵՍՈՍԻ

	ամբ		ամբ
Ա. Անդրէաս .	12	Ը. Անտաթէ .	15
Բ. Եստիոս .	10	Թ. Ալթորոս .	9
Գ. Տիմոթեոս .	14	Ժ. Փիլիպպոս .	10
Դ. Պօլիկարպոս .	17	ԺԱ. Պօլիկարպոս .	11
Ե. Պուլքէ .	15	ԺԲ. Ուղիս .	5
Զ. Ստաբէ .	8	ԺԳ. Լաւրանտիոս .	8
Է. Դիոդօրոս .	8	ԺԴ. Ագաթանոս .	7
		ԺԵ. Պրոտանիկոս .	18

	ամբ		ամբ
ժՁ. Մարկոս.	13	Ի. Դավթարիէ.	11
ժԷ. Կիւրեղ.	10	ԻԱ. Պրոքաս, առաջին	
ժԸ. Կուռնէրիոս.	8	յուս (ամուսն եղբայր)	
ժԹ. Դիդակ.	7	Դիդակիոս	

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ

	ամբ		ամբ
Պրոքաս.	5	ԻԱ. Ակակիոս.	2
ԻԲ. Աղէքսանդրոս.	23	ԻԲ. Պապիանոս.	4
ԻԳ. Պաւղոս.	1	ԻԳ. Ուփիմիոս հեղեպ.	
ԻԴ. Մակեդոն.		ԻԴ. Մակեդոն հայրայիւ	
ԻԵ. Եւսեբիոս.	1	հոգաւոր :	
ԻԶ. Եւսեբիոս հեղեպ.		ԻԵ. Տիմոթէոս.	5
ԻԷ. Եւսեբիոս հեղեպ.		ԻԶ. Յովհաննէս երկու	
ԻԸ. Դիմիտրիէ հեղեպ.		բնակ :	
ԻԹ. Դիմիտրի Նաւար		ԻԷ. Եսայիան.	23
հայր :	10	ԻԸ. Անթիմոս.	1
Լ. Նիկիտիոս.	8	ԻԹ. Յուսէպիոս	
ԼԱ. Յովհաննէս խելիքեան.	7	առջ եղբայր էն :	
ԼԲ. Երեմիոս.	1	Ծ. Յովհաննէս.	1
ԼԳ. Առաքիլոս.	10	ԾԱ. Կիւրիակէ.	1
ԼԴ. Սիսիանոս.	2	ԾԲ. Սարգիս.	1
ԼԵ. Նիկիտիոս շարադաս.		ԾԳ. Միլաս.	3
ԼԶ. Մարքիմիանոս.	2	ԾԴ. Գաբրիէլ.	17
ԼԷ. Պրոքոպ.	12	ԾԵ. Նուարտոս.	7
ԼԸ. Փլաքիոս հեղեպ.		ԾԶ. Բարսիլ.	1
ԼԹ. Անատոլ հեղեպ.		ԾԷ. Պաւղոս.	1
Խ. Իգնատիոս հեղեպ.			

ԱԹՈՌԱԿԱԼԻ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

	աճ		աճ
Ա. Յակովբոս .		ԼԴ. Նարկէսոս վերաբն .	
Բ. Շմաւոն .	42	ԼԴ. Աղէքսանդրոս .	
Գ. Յոստոս .		ԼԵ. Մաքսենոս .	
Դ. Զաքէ .		ԼԵ. Հիմենոս .	
Ե. Տուբիա .		ԼԸ. Ըղբերդաւ (Զաք-	
Զ. Բենիամին .		դաս) .	
Է. Յովհանն .		ԼԹ. Հերմոն .	
Ը. Մատթէոս .		Խ. Դաւապտոս (°) .	
Թ. Փիլիպպոս .		ԽԱ. Հերմոն, ասոր է ճշգ-	
Ժ. Սենեկէս .		նութիւն սրբոյն Գրի-	
ԺԱ. Յուստիոս .		գորի Լ առաւարդին :	
ԺԲ. Ղեւհի .		ԽԲ. Մակար .	
ԺԳ. Եփրեմ .		ԽԴ. Մաքսիմոս, զորոս առ-	
ԺԴ. Յովնէփ .		սըն հասին անորեւր :	
ԺԵ. Յուդա , ամենեւեմ		ԽԴ. Կիւրեղ , ժԷ՝ ամ , և	
հրէայի էին :		առաւելցաւ .	
ԺԶ. Նարկէսոս (°) .		ԽԵ. Ակակի , որ Ղկիրեղ	
ԺԷ. Մարկոս .		առաւելաց :	
ԺԸ. Կասիանոս .		ԽԶ. Սեւերիանոս , ասոր	
ԺԹ. Պոպղոս .		էղէ- իրիտան Ամե-	
Ի. Մսքսիմոս .		նասի , որ յՅԷ Էսկա-	
ԻԱ. Յուլիանոս .		նոսն :	
ԻԲ. Գալիոս .		ԽԷ. Դամասոս .	
ԻԳ. Սիմաքոս .		ԽԸ. Կիւրեղ, աս արար Ըն-	
ԻԴ. Գալիոս .		կրիտան ընծայութեան	
ԻԵ. Յուլիանոս .		ԽԹ. Յովհաննէս .	22
ԻԶ. Կիպրիտոս .		Ծ. Պրուլիոս .	
ԻԷ. Վաղէս .		ԾԱ. Պրովալիս .	5
ԻԸ. Դքսիանոս .		ԾԲ. Յոբնաղ .	40
ԻԹ. Նարկէսոս .		ԾԳ. Թէոդոս , զաս Էդին	
Լ. Դիոս .		առաւելաւ իրիտան	
ԼԱ. Գերմանիոն .		Յոբնաղի :	
ԼԲ. Գրիգորիոս (Գոր-		ԾԴ. Անաստասիոս առ-	
դիանոս) .		զաթա :	

	ամբ		ամբ
ԾԵ . Մերտուրիոս հերե-		ԾԹ . Պետրոս .	
փիլոն .		Կ . Մակար , սա վիշտ	
ԾԶ . Սելուստիոս հերեք .		իւրաց լաւն ուղղա-	
ԾԷ . Վելիաս .		խառն .	
ԾԸ . Յովհաննէս .		ԿԱ . Եւտաթէոս :	

Մինչեւ ցայժմ գրեցաք զաթոռակալքս հինգ աթոռոցս , զի կային 'ի նոցանէ ոմանք որք ողջ ունէին զուղղափառութիւն , և դեռ սակաւ էր չարն : Իսկ վասն զի Սարտինոս հռոմայեցի յաւել 'ի վերսն Քաղկեդոնի , և հաստատեաց զհաւատսն Յովհաննիսի գրամատի և զԼքսիմոսի , և բազմապատկեալ ըզչարն 'ի վերայ երկու բնութեանն՝ սոաց երկու կամս և երկու ներգործութիւնսն , և վասն բուռն իշխանութեանն Հռոմոց տարածեցաւ անօրէնութիւնն յսոացեալ աթոռքս , և չմնաց յոյս բժշկութեան և միաբանութեան սիրոյ առ միմեանս . այսուհետեւ զինչ հարկ է մեզ գրել զստարացեալն , զի ոչ կոչել արժան է մեզ զնոսա հայրապետս , և ոչ թուել զնոսա 'ի շար առաջին սրբոցն , և ոչ զապականեալ նիւթան դնել 'ի վերայ սուրբ հիմանն :

Եւ եթող մեզ շնորհ գթութեանն Քրիստոսի զաւակ կենդանութեան և սերմն ազնուական աճման սրբութեան զիոյսն սուրբ՝ զեկեղեցին Հայաստանեայց , զանեալն յառաջատարմատոյն և զպատկերեալն 'ի նմին

իսկ 'ի Փրկչէն մերմէ անդրանիկ հաւատով
'ի ձեռն Լ'բգարու, որ ունէր զՀայս և զԼ'սորիս
Թագազարդեալ ճոխութեամբ, և նրա տէր 'ի Ս'ջագետս յԼուհա քաղաք, Թագա-
ւորեցուցեալ 'ի կողմն արեւելից զՍանա-
տրուկ քեռորդի իւր, որ և խնդրեաց 'ի ձե-
ռն հաւատոց և զերկնաւոր արքայութիւնն
'Քանզի լուաւ նա զլուր սքանչելեաց Տեառն
մերոց Յիսուսի 'Քրիստոսի զոր կատարէր յեր-
կիրն Հրէաստանի, և առաքեաց Թղթով
զԼ'նանէ հաւատարիմ իւր՝ արամբք առ Տէր
աղաչել զնա գալ առ նա և Թագաւորել ընդ-
նմա 'ի ՍԼուհա անհոգութեամբ, և ապրիլ
'ի սպանող և յապստամբ ազգէն Հրէից: Եւ
զայս մարգարէացաւ կանխագոյն Երեմիա և
ասէ. « Յաւուրսն յայնոսիկ եկին արք տասն
յՆրուսաղէմ խնդրել զՏէր կարօտութեամբ
'ի սէր Զերմութեանն: Եւ զայն յիշէ Յով-
հաննէս սօտուածաբան և ասէ. « Ստոեան
առ Փիլիպպոս և ասեն. կամիմք զՅիսուս տե-
սանել. և Փիլիպպոս ասէ ջԼ'նդրէաս, և Լ'նդ-
րէաս և Փիլիպպոս ասեն ջՅիսուս: Եւ Յի-
սուս պատասխանի եւ տ և ասէ. Եհաս ժամ զի
փառաւորեսցի Որդի մարդոյ: Եւ յսինքն Թէ՝
արքայն հեթանոսաց երաց դռուն հաւատոյ
ամենայն աշխարհի փառաւորել զիս: Եւ
գարձեալ զիսն նշանակեալ Թէ եկեալ հա-
սեալ է ժամանակ չարչարանաց իմոց զոր տատ

կատարելոյ եմ. և չէ ժամ գնալոյ աստի :
 Եւ հրամայեաց թողմայի առաքելոյն գրել
 պատասխանի Լբգարու . և երանեաց զնա
 և խոստացաւ յետ յարութեան իւրոյ առա-
 քել առ նա զմի յաշակերտոց իւրոց բժըշ-
 կել զնա 'ի ցաւոցն զոր սւնէր . և տալ նմա
 և աշխարհին իւրոյ կեանս յաւիտենականս
 և անտրտումս . զոր և արար խի , առաքեաց
 զԹադէոս , որ եկն 'ի Կեսարիա Հայոց զա-
 ռաջինն , և արկ անդ հիմն եկեղեցւոյ . և ձեռ-
 նադրեաց անդ եպիսկոպոս Թէոփիլէ անուն ,
 և գնաց 'ի յԱռհա , և մկրտեաց զԹադա-
 ւորն և զամենայն քաղաքն , և զբազումս 'ի
 գաւառացն շուրջանակի . և հաստատեաց
 եկեղեցիս , ձեռնադրեաց իւր փոխանորդ
 զԼէդդէ , և առեալ թուղթ առ Սանատրուկ
 և 'ի գաւառսն Հայաստանեաց ընդ Կողմամբ-
 քն արեւելից գնաց , և կատարեցաւ վկայ-
 ութեամբ 'ի Սանատրկոյ , թողեալ իւր փո-
 խանորդ անդ զոմանս Օւքարիա և Եմեն-
 տոս անուն : Բանգի յետ սակաւ ժամանակի
 մեռաւ Լբգար , և անհոգացաւ Սանատրուկ ,
 և սպան զԼուաքեալն :

Եւ յետ այնորիկ Բարթողոմէոս գնացեալ
 'ի նոյն վիճակ Հայաստանեաց , և 'ի նոյն Թա-
 գաւորէ կատարեցաւ . և յայնժամ բարձաւ
 համարձակութիւն հաւատացելոցն . սակայն
 ոչ պակասեաց հաւատն հիմնարկեալ առա-

քերական, մինչեւ ՚ի գալն Հռիփսիմեանցն
 և ՚ի հաւատալն Տրդատայ արքայի ՚ի նմին
 ցեղէ Լբգարու երանեցելոյն ՚ի Տեառնէ,
 ՚ի ձեռն մեծահանդէս նահատակին Ղրիգու
 ըի, սքանչելի և նորանշան և տիեզերալուր
 վկայի. որ և առեալ զաստիճան Լուսբելոցն
 սրբոց Թադէի և Բարթողոմէի, ելից զպա-
 կասութիւն նոցա, լուսաւորելով ծայրէ ՚ի
 ծայր զամենայն Հայաստանեայս և զտունն
 Վրաց և զաշխարհն Լիւռանից, և զամենայն
 գաւառսն շուրջանակի Հայոց ելից գիտու-
 թեամբ ճշմարտութեանն. և փոխեցին ըստ
 կարգի որդիք նորա զհաւատս ճշմարիտս և
 զվարս նորա զամբիծս, և զնահատակութիւն
 նորա հանապազորդ ժրջան ճգնութեամբ
 և անաչառ յանդիմանութեամբ, զանցաւորս
 պատուիրացն Լստուծոյ, խօսելով և խորհ-
 հելով յօրէնս Տեառն ՚ի տուէ և ՚ի գիշերի:

Եւ թէպէտ և սրբութեամբ արեանա-
 ռուք նորա, պարկեշտութեան զաւակքն
 ժամանակաւ զտեղի առին, այլ սերմն հա-
 ւատոյ նորա ուղղափառութեան, և ըստ
 հոգւոյ ծնունդքն նորա արմատացեալ եկաց
 և մնաց յաւիտեան, նախանձաւոր գործոց
 բարութեան, և անյաղթելիք ՚ի պէսպէս պա-
 տահմանց և ՚ի դիպուածոց մնացեալք. կա-
 ցեալք ՚ի փոփոխական ժամանակս անփոփո-
 խլա, զորս ոչ պատրեաց փառքն Եռնաց

դիւրաթառամն զոր խոստանային նոցա . և ոչ գողողական խրոխտալն նոցա որ 'ի ժամա նակի բարձրութեան իւրեանց սպառնային . այլ յուսովն [Նստուծոյ և յաղօթս մեծի] ուսաւորչին տեւեցին և մնացին յառաքելադիր հիմանն : [Եւ թէպէտ սակաւք 'ի նոցանէ տկարացան ըստ տեսլեան սրբոյն Վրիգորի , այլ արմատն նոցա անփտելի և առողջ կացեալ տարածեցաւ վերսային կենդանութիւնն ան մահական հաւատոյն . և եղեն մեզ 'ի մխիթարութիւն և 'ի սփոփանս և 'ի վկայութիւն : Օյ թէպէտ և աթոռն [Ղէքսանդրու յ] պիպտոս և ամենայն [թէոպիա և Հնդկաստան , ազգքն ընդարձակ և բազմութիւ և թագաւորութիւնք և ճոխութիւնք և փարթամութեամբ քան զամենեսեան զանազա նեալք , այլ վասն զի նորա և հեռաւորք և բացականք են , անկարանան զգլուխս մեր բարձրացուցանել , և զպարծանս մեր աճեցուցանել 'ի Վրիստոս : Իսկ սոքա բազում եղեն մեզ նպաստամատոյցք և ձեռնաուք , և գրեթէ նոքօք կարացաք տեւել այն ամենայն անցից որք եկին 'ի վերայ մեր , և եղեն մեզ սիւն և հաստատութիւն . և ուխտ խաղաղութեան և դաշն սիրոյ է 'ի միջի մերում մինչեւ յաւիտեան . վասն որոյ և մեր սկսեալ զխորհուրդ քահանայութեանն յ[Նստուծոյ Հօրէ , կատարեսցուք 'ի նոցա քահանայու

Թիւնն, որ ըստ կամացն Լ'ստուծոյ կայ և մշ-
նայ յաւիտեան :

Լ. քանզի երեք Լ'աքբալք մտին 'ի
Հայք, Թադէոս և Բարթողոմէոս և Յուդա
Յակովբայն . և Թէպէտ ըստաջինն Թադէոս
եկն և ապա Բարթողոմէոս և Յուդա, այլ
զի ոմանք ասեն թէ Թադէոս 'ի յեւթանաւ
նիցն է, վասն այնորչի դիցոյք գլուխ քահա-
նայութեան նոցա ընթացողոմէոս և ապա
զԹադէոս և ապա զՅուդա և զայլ առաջ-
նորդան ըստ կարւի, և շնորհօքն Լ'ստուծոյ
հասուսցուք զինչեւ առ մեզ, և 'ի նոսա վը-
ճարեսցուք զասպարէզ աշխատութեանս մե-
րոյ, և հանդիցուք 'ի նաւահանգիստ յուսոյ
խոստմանն Լ'ստուծոյ, որ է սկիզբն և աւարտ
ամենայն բարեաց, որ է օրհնեալ յաւիտեանս
յաւիտենից :

Ա. ԲԱՐԹՈՂՈՄԵՈՍ առաքեալ, մի յերկո-
տասանիցն :

Բ. ԹԱԴԵՈՍ, զոր Լ'եւտարանն պատմէ
Թէ զառաջինն կոչէր 'Եբէոս, և 'ի Տեառնէ
անուանեցաւ Թադէոս :

Գ. ՅՈՒԴԱ Յակովբայն, որ և սա յերկո-
տասանիցն վկայի և կայ յԱրմի քաղաք Հայոց :

Դ. ՍԻՄՈՆ որդի Յովսեփու եղբայր Տեա-
ռնն մերոյ, և սա քարոզեաց 'ի Հայս . և ան-
դէն կատարեցաւ, և կայ յԱրմի քաղաք
Հայոց :

Ե. ԼՂԻՇԷ և ԽԱԴ. երկոքին սոքա յեւ-
թանաանիցն են, և գնացին 'ի կողմանա ԼՂ-
ղուանից հրամանաւ Թադէի, և անդ կա-
տարեցան :

Զ. ԹԵՈՓԻԼՈՍ, առաջին ձեռնագրու թիւն
Թադէոսի 'ի Կեսարիա Հայոց 'ի Կապադով-
կիա :

Է. ԼՂԴԻ, կերպասագործ արքային ԼՂ-
գարու, զոր կացոյց 'ի Սիջագետոս յԼուհա
քաղաք :

Ը. ՕՍԲԱՐԻԱ, զոր ձեռնագրեաց յարեւ-
ելիս փոխան ինքեան, և ասաց՝ զուս ետու-
ձեզ վարդապետ, զոր ելից հոգին Տեառն :

Թ. ԹԱԴԵՈՍ, մի յեւթանաանիցն, որ գը-
նաց հրամանաւ Թադէի 'ի մեծն Հայք, և 'ի
կողմանա հիւսիսոյ. և լուեալ զմահն ԼՂգա-
րու, գարձաւ և եմուտ 'ի փոքր Սիւնիք, և
կրօնաւորեալ անդէն ծածկաբար՝ վախճանե-
ցաւ, և տեղին շինեցաւ վանք և յանունն ու-
րա կոչեցաւ :

Ժ. ՍՈՒՐԲՆ ԳՐԻԳՈՐ, լուսաւորիչն բովան-
դակ Հայաստանեաց, զամս 30 :

ՃԱ. ՍՈՒՐԲՆ ՌԵՏԱԿԵՍ, կրտսեր որդին արը-
բոյն Գրիգորի որ 'ի Ժողովն մեծ էր, ամս 7 :

ՃԲ. ՏԵՐ ՍՈՒՐԲՆ ՎՐԹԱՆԵՍ, երէց որդին
մեծին Գրիգորի, ամս 17 :

ՃԳ. ՏԵՐ ՍՈՒՐԲՆ ՅՈՒՍԵԿ, որդին Վրթա-
նայ, ամս 6 : Եւ Գրիգորիս եղբայր նորա ԼՂ-

ղուանից կաթողիկոս եկաց՝ 6 ամ :

ձԴ. ՏԵՐ ՓԱՌՆԵՐՄԵՀ, ՚ի գաւառէն Տաւրանայ, յԱշտիշառայ, ամս 3 :

ձԵ. ՏԵՐ ՍՈՒՐԲՆ ՆԵՐՄԵՍ, որդի Աթա նազինեայ՝ որդւոյ Յուսկանն, ամս 34 :

ձԶ. ՏԵՐ ՅՈՒՍԻԿ, զոր կացուցին զկնի մա հուան սրբոյն Ներսեսի, ամս 4 :

ձԷ. ՏԵՐ ՕՒԽԵՆ, զկնի Յուսկանն կա լեալ զաթոռն ամս 4 :

ձԸ. ՏԵՐ ՇԱՀԱԿ, եղբայր Օւաւենի ՚ի Սանձկերոյ, ամս 6 :

ձԹ. ՏԵՐ ԱՍԳՈՒՐԱԿԵՍ, եղբայր Շահակայ և Օւաւենի, ամս 7 :

Ի. ՏԵՐ ՍՈՒՐԲՆ ՍԱՀԱԿ Պահլաւ, որդի սրբոյն Ներսեսի, թոռն Յուսկանն, ամս 50 : Եւ աստ կատարեցաւ ցեղն սուրբ Գրիգորի :

ԻԱ. ՏԵՐ ՍՈՒՐՄԱԿ, հակառակաթոռ սրբոյն Սահակայ, ամս մի :

ԻԲ. ՏԵՐ ԲԱԴԴԻՍՈՒ, ազգաւ Ասորի, ամս 3 :

ԻԳ. ՏԵՐ ՍԱՄՈՒԵԼ, նոյնպէս Ասորի ազգաւ, ամս 3 :

ԻԴ. ՏԵՐ ՍՈՒՐԲՆ ՅՈՒՍԵՓ, յաշակերտացն սրբոյն Սահակայ, ամս 3 : Սա վկայեաց Բրիւտոսի, ՚ի Յազկերտէ Պարսից թագաւորէ ընդ սուրբ Ղեւոնդեայ :

ԻԵ. ՏԵՐ ԳԻԻՏ, վանանդացի, ՚ի գեղջէ Սթմու, ամս 10 : Սա եղ զաթոռն ՚ի Նըւսի քաղաքի :

ԻԶ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆ Ս՝անդակունի, հոգեկիր, ամս 6:

ԻԵ. ՏԵՐ ԲԱԲԿԵՆ, վանանդացի, ամս 6: Յաւուրս սորա ամենայն (Յոյնք և Վերք Նըզովեցին զժողովն Քաղկեդոնի, ամս 43, յաւուրս Օնենի և Անատասայ թագաւորաց:

ԻԸ. ՏԵՐ ՍԱՄՈՒԵԼ, ՚ի գեղջէ Արձկեոյ, ամս 10:

ԻԹ. ՏԵՐ ՍՈՒՇԵ, ՚ի գաւառէ Կոտէից, ՚ի գեղջէ Ալաբերից, ամս 8:

Լ. ՏԵՐ ՍԱՀԱԿ, ՚ի Հարքայ, ՚ի գեղջէ Ուղկայ, ամս 5:

ԼԱ. ՏԵՐ ԲՐԻՍՏԱՓՈՐ, ՚ի Բագրեւանդաց, ՚ի գեղջէ Տիրառճոյ, ամս 6:

ԼԲ. ՏԵՐ ՂԵՒՈՆԴ, ՚ի գաւառէ Առուբերանոյ, ՚ի գեղջէ Առեստոյ փոքու, ամս 3:

ԼԳ. ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍ, ՚ի Բագրեւանդաց, ՚ի գեղջէ Ատարակայ, ամս 9:

ԼԴ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, ՚ի Գաբելենից, ՚ի գեղջէ Սինեղայ, ամս 17:

ԼԵ. ՏԵՐ ՍՈՎՍԷՍ, յԱրագածոտանէ, ՚ի գեղջէ Եղիվարդաց, ամս 30: Ի տասն ամի սորա եղաւ թուականս Հայոց:

ԼԶ. ՏԵՐ ԱՐԱՀԱՄ, յՈւտունեաց, ՚ի գեղջէ Աղբաթօնից, ամս 23: Յաւուրս սորա Վերք ՚ի բաց կացին ՚ի միաբանութենէ Հայոց, և եզեն ընդ (Յոյնք Կիւրիոնիւ:

ԼԷ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, ՚ի Գոկովտայ, ՚ի

գեղէն Բագարանէ, ամս 26: Սա եղ ամօռ
'ի Կոտայսն, յաւուրս Սօրկայ Թագաւորի:

ԼԸ. ՏԵՐ ԽՈՄԻՏԱՍ, 'ի գեղէն Լճից, ա-
մրս 26. շինող:

ԼԹ. ՏԵՐ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ, յԼճատ տանէ,
յԼճրահամեան անուանեալ տոհմէ, ամս 4:

Խ. ԼԶՐ, 'ի Նգայ, որ տգիտութեամբ
և կաշառօք հաւանեցաւ Հերակղի և քաղ-
կեդսնիկ եղեւ. բայց մեծ մասն Հայոց և
վանորայքն անշարժ մնացեն:

ԽԱ. ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍ, շինող մեծ եկեղե-
ցւոյն 'ի Վաղարշապատ, և սրբոյն Սարգսի
'ի Դուին, և 'ի Վիրապին:

ԽԲ. ՏԵՐ ԼՆԱՍՏԱՍ, 'ի գեղէն Լ՛կոռուոյ,
ամս 6:

ԽԳ. ՏԵՐ ԽՍՐԱՅԷԼ, 'ի Վանանդայ, յ(Թ-
մսու գեղէն, ամս 10: Սա եհան զՆերսէս 'ի
Պարտաւայ կամօք Լ՛ղուանից:

ԽԴ. ՏԵՐ ՍԱՀԱԿ, հայրենեօք 'ի Չորու-
փորոյ, 'ի գեղէն Լ՛քրուայ, ամս 25: Սա կա-
տարեցաւ 'ի Խառան:

ԽԵ. ՏԵՐ ԵՂԻԱ, 'ի գաւառէ Լ՛ղէովտայ,
'ի գեղէն Լ՛քճիշոյ, ամս 13:

ԽԶ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ իմաստասէրն և
սբանչեւագործն, յԼճնոյ, ամս 11: Սա ջըն-
ջեաց զպղտորումն Լ՛ղի յամենայն Հայոց:

ԽԷ. ՏԵՐ ԴԱԻԹ, 'ի գաւառէ Կոտա-
յից, ամս 13:

ԻԸ • ՏԵՐ ՏՐԻԱՏ, 'ի Վանանգայ, 'ի գեղ
ջէ Օթմսու, ամս 23:

ԻԹ • ՏԵՐ ՍԻՈՆ, յեպիսկոպոսութենէն
անեալ 'ի կաթողիկոսարանն, ամս 8:

Ժ • ՏԵՐ ԼՍԱՅԻ, 'ի Նգայ, 'ի գեղջէ Լ-
ղապատրշոյ, 'ի նոյն հայրապետանոցին սը-
նեալ 'ի տղայութենէ, ամս 13:

ՃԱ • ՏԵՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ, 'ի Դւնայ, այր սուրբ
և գիտնական, ամս 2:

ՃԲ • ՏԵՐ ՅՈՎԱԲ, յխտանէ կիւրապա-
ղատին, ամիսս 6 միայն:

ՃԳ • ՏԵՐ ՍՈՂՈՄՈՎՆ, 'ի Գեղարբունեաց
Գառնոյ (1), ամ մի:

ՃԴ • ՏԵՐ ԳԵՈՐԳ, յԼրագածոտանէ, 'ի
բիւրակեան գեղջէ, ամս 4:

ՃԵ • ՏԵՐ ՅՈՎՍԵՓ, յԼրագածոտանէ, 'ի
մայրաքաղաքէ եկեղեցւոյն սրբոյն Գրիգորի,
ամս 11:

ՃԶ • ՏԵՐ ԴԱԻԹ, 'ի Մաղաղայ, 'ի գեղ-
ջէ Կաղկաղայ, ամս 27:

ՃԷ • ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, 'ի Կոտէից, 'ի
գեղջէ Ովայից, ամս 22:

ՃԸ • ՏԵՐ ՕՎԱՔԱՐԻԱ, 'ի Կոտէից, 'ի գեղ-
ջէ Չագ կոչեցելոյ, ամս 22: Սմա ալմ ետ
Յիսէ, խաչ բառնալ 'ի վերայ նորա:

ՃԹ • ՏԵՐ ԳԵՈՐԳ (2), 'ի Գառնոյ, ամս 21:

(1) Եօրինակիս 'ի գիւղ Երէն Գառնոյ:

(2) Եօրինակիս սխալմամբ գեթ Յէր Գրիգոր:

Յաւուրս սորա թագաւորեաց Աշոտ բագ-
րատունի : Սա ըմբռնեաց ՚ի գերութիւն, և
եհան զսա թագաւորն Աղուանից Համամ :

Կ. ՏԵՐ ՄԱՇՏՈՑ, խոտաճարակն, ամիսս 7 :

ԿԱ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, ամս 6 (1). ՅԵԶ ԹԸ
ւականին Հայոց :

ԿԲ. ՏԵՐ ԼՂԻՍԷԷ. ամս 7 :

ԿԳ. ՏԵՐ ԹԵՌԴՈՐՈՍ. ամս 7 :

ԿԴ. ՏԵՐ ԼՆԱՆԻԱ. ամս 23 : Այր բարի
և կատարեալ և լցեալ ամենայն առաքինու-
թեամբ :

ԿԵ. ՏԵՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ. ամ մի :

ԿԶ. ՏԵՐ ՍԱՐԳԻՍ. ամ մի : Սա կամաւ
եթող զհոգս հայրապետութեան, պարապե-
լով աղօթից :

ԿԷ. ՏԵՐ ՊԵՏՐՈՍ. Օսա հանին և եդին
՚ի բանտի, և եդաւ Պիոսկորոս հայրն Սա-
նահնին, և յետ միոյ ամի կաթողիկոսն Ա-
ղուանից դարձոյց յաթոռն իւր :

ԿԸ. ՏԵՐ ԽԱԶԻԿ. ամս 2 : Սա քեռորդի
էր Պետրոսի, և երկուքն մեռան ՚ի Յունաց
աշխարհն :

ԿԹ. ՏԵՐ ՎԱՀՐԱՄ, որդի Գրիգորի Սա
գիստորոսի : Սա գնաց ՚ի Կոստանդինուպո-
լիս ՚ի Թարգմանութիւն, և անտի ՚ի Սար,
և դարձաւ, 40 ամ կեցեալ յետ ձեռնադ-
րութեանն :

(1) Միւս թարգմանութիւնն ուղղագոյն և օգնէ ամս 23 :

Հ. ՏԵՐ ԳԻՈՐԳ, ամս 3, զինի վճարա-
մայ :

ՀԱ. ՏԵՐ ԲԱՐՍԵՂ, ազգական տէր վճա-
րամայ, տեղապահ և կաթողիկոս կամաւ
Տեառն վճարամայ յետ գնալոյ նորա ՚ի
Ժարգմանութիւն, ամս 12 :

ՀԲ. ՏԵՐ ԳՐԻԳՈՐ, ազգական տէր վճա-
րամայ և տէր Բարսեղի, ամս 54 :

ՀԳ. ՏԵՐ ՆԵՐՍԵՍ, շնորհաւորեալն վարդա-
պետութեամբ, եղբայրն Տեառն Գրիգորի,
ամս 7 : Սա արար յոլով երգս շարականաց :

ՀԴ. ՏԵՐ ԳՐԻԳՈՐ, եղբորորդի նոցա, ա-
մրս 20 : Սա շինեաց զեկեղեցին գեղեցկա-
պաճոյճ յանուն սրբոյն Գրիգորի :

ՀԵ. ՏԵՐ ԳՐԻԳՈՐԻՍ ՏՂԱՅՆ, որ դիպուա-
ծով վախճանեցաւ :

ՀԶ. ՏԵՐ ԳՐԻԳՈՐԵՍ ԼՊԻՐԱՌՈՆ կոչե-
ցեալ, ամս 7 : Սա ունէր բան վարդապե-
տութեան :

ՀԷ. ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, այր մեծամիտ և
յաղթասէր, ամս 18 :

ՀԸ. ՏԵՐ ԿՈՍՏԱՆԻՆ, յերրորդ մասնէ
Հայոց, ՚ի գաւառէ և ՚ի գղեկէ Բարձրբեր-
դոյ, որ հայի ընդ հարաւ ՚ի դաշտն Լիլե-
կիոյ և ՚ի ծովն իւր Լճրիանոս կոչեցեալ :
Որդի առն արդարոյ և օրինապահի՝ վճա-
րամանուն կոչեցելոյ . յորովոյնն ընտրեալ
ի շնորհս և յաստիճան առաքելական . որ

և օրինօք և վայելչական կենցաղավարու-
 թեամբ ճանապարհորդեալ ՚ի պատիւն բարձ-
 րագոյն, այսինքն վանից առաջնորդութեամբ
 և եպիսկոպոսութեամբ նախակրթեալ յա-
 ռաջագոյն, արժանաւոր վարուք յաչա լ'ա-
 տուծոյ և մարգկան. վասն որոյ և շնորհն
 կոչեաց զարժանաւորն իւր յոլով թախան
 ձանօք բռնադատեալ յեկեղեցականաց և
 յաշխարհականաց, յիշխանաց և յիշխեցե-
 լոց, ժառանգեաց զաթոռ սուրբ լուսա-
 ւորչին Ղրիգորի, և միաբանեալ ընդ շնոր-
 հին յերկարեցաւ ՚ի գործն յոր կոչեցաւ :
 Եւ է այժմ քսան և հինգ ամ հայրապետու-
 թեան սորա, յանառիկ ամրոցիս Հռոմկայն
 անուանելոյ. խաղաղութիւն կալեալ առ
 հեռաւորս և մերձաւորս, վկայութիւն բա-
 րի և գովութիւն բազում յարտաքնոցն ա-
 ռեալ, և աղօթս առ լստուած և փափագ
 բաղձանաց յընտանեացն ազգացն Հայաս-
 տանեայցս, յորոց վերայ հայրենի աղետիւք
 խնամարկէ, փարելով զամենեքումք աղե-
 խարչեալ յաւքատս, յորքս և յայրիս ա-
 ռատաձեռնութեամբ : Եւ առ գերեալսն
 անինայ ծախիւք դարձուցանելով. ՚ի վերայ
 զերծելոցն թեարկելով նման հաւու ՚ի վերայ
 ձագուց՝ զանցուցանելով զմարմնական ծնա-
 ղաց գթովք, զարդարելով և պճնելով զնոսա
 յամենայնի : Եւ և արար զանձն հաղորդ ա-

մենայն երկեղածաց Նստուծոյ հաւատով
 և պէսպէս ծախիւք 'ի վանօրայս և յանա-
 պատս, պիտոյիւք և զարդիւք եկեղեցւոյ :
 Զորոց վերայ յաւել և զայս մատեան, և ետ
 փոխել յասորւոց 'ի հայս, զոր վճարեացէ
 Նստուած բազմապատիկ փոխարինիւ առտ
 և 'ի հանդերձեալն :

Որ թէպէտ և գրեալ ունիմք ժամանակս
 յԱդամայ հետէ, այլ այնք 'ի բազում գրեանս
 տարածեալ կան և յորով աւուրց կարօտանամք
 ընթեռնելայ . իսկ այս 'ի բազում պատմա-
 գրաց հաւաքեալ և համառօտեալ, ասոր-
 ժելի և պիտանի է ուսումնասիրաց : Օ ի ոչ
 որպէս այլք 'ի պատմագրաց մեկուսի գնայ
 ընդ ազգ մի կամ ընդ թագաւորութիւն մի,
 և կամ սակաւ ինչ տանելով զքանն բովան-
 դակէ թուով սուղ ժամանակաց . այլ սա
 բոլուն հարկանելով զՆստուածաշունչ գրոց՝
 բերէ պնդապէս, քաղելով զամենայն աշ-
 խարհաց և զթագաւորութեանց զոյց 'ի մի
 շար . և յամենայն ժամանակաց վերայ քայ-
 լելով զարժանաւորսն յիշատակի հաւաքե-
 լով հատուցանէ մինչեւ առ մեզ : Եւ բա-
 զում բանս անծանօթս գտաք 'ի սմա, և յու-
 լով տարակոյս մեր լուծաք . վասն որոյ զյու-
 լովիւք զանց արարաք զոր առ մեզ գլխտ էր,
 և ոչ գրեցաք՝ զի մի աւելորդս թուիցիմք
 աշխատել . և էր որ կրկնեցաք զայլոց գրոց

ասացեալոն կարճառօտիւք՝ վասն զտեղին ընդ և զոճն պահելոյ : Եւ ընդ անծանօթ բանիցն որ աստ՝ մի՞ զարմանցուք և սուտ կարծեսցուք . զի ազգն Ասորոց մօտաւոր և ընտանի է միշտ լեալ Հրէից աշխարհաւ և ազգաւ և լեզուաւ , քան զամենայն ազգս և յարուեստից իմաստնոց (*), և վարժք 'ի յաւսումն . զի և ինքեանք Քաղդէացիք են , և որպէս աստ գտանես՝ առաջին լեզու և գիր : Եւեւ որ զայս քաղածոյս աշխատեալ է Տէր Սիւայէլ , 'ի Յունաց և Ագիպտացւոց և Աբրայեցւոց և 'ի Հռոմայեցւոց և յԱսորւոց պատմագրաց է ժողովեալ , վասն որոյ առաւել սիրելի և հաւատարիմ է . որոյ յիշատակն օրհնութեամբ յեկեղեցիս , և վարձքն բազմապատիկ սուաջի Աստուծոյ :

Արդ՝ 'ի յամի անժամանակն Աստուծոյ ընդ ժամանակաւ լինելոյն ՌԻԽԸ (1248) ԹԸ Լահամարութեանս , և 'ի ՈՂԵ Թուաբերութեանս Հայոց , փոխեցաւ գիրքս այս յասորոց 'ի հայս հրամանաւ Տեառն Կոստանդեայ , 'ի քսան և հինգ ամի հայրապետութեան իւրոյ , և 'ի քսան և հինգ ամի Թագաւորութեան Հայոց Հեթմոյ . որոց Տէր Աստուած փառաւորեսցէ զհոգիս նոցա , և սուրբ հայրապետացն և Թագաւորացն պսակակից և Թագակից արասցէ յիւր արքայութիւնն . որում փառք և զօրութիւն

և երկրպագութիւն ամենասուրբ Երրորդութեան, այժմ՝ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն :

Յիշատակարան երկրորդ :

ԲԱԶՄԱՒԻՄԻ է շնորհք մարդասիրին և բարերարին Լստուծոյ առ ազգս մարդկան, զի յորդորէ հանապազ զբնութիւն մարդոյ 'ի գործս բարիս և 'ի շինութիւն հաւատոյ, այսինքն 'ի սէր և 'ի պարծանս ամենասուրբ անուան իւրոյ. վասն զի որպէս ինքն Լ. րաբիչն և ամենազօրն Լստուած բնութեամբ բարի է, նոյն և սիրող է բարեսիրաց և բարեգործաց ազգի մարդկան, ըստ այնմ որ աւսէ. « Բարի առնէ տէր բարեաց. » և դարձեալ թէ՛ « Բարի է Լստուած և բարեաց արժանաւորացն տուող : » Եւ արդ զինչ է պտուղն բարւոյն, եթէ ոչ խաչն և եկեղեցին և գիրքն, որով յորդորին աստուածաւ սէր և բանաւոր մարդիկ գործել և սիրել զբարիս վասն յիշատակի և փոխարինի հանդերձելոցն բարեաց : Վասն զի ոմանք շինեն եկեղեցիս՝ հրեշտակաց բնակարան և մարդկան քաւարան : Ոմանք կազմեն խաչս յոսկւոյ սրբոյ, և զարդարեն պատուական և պայծառ աւանդք վասն յիշատակի և սիրոյ խա

չելոյն Տեառն մերոյ Ախտուսի Վրիստոսի, որ արար խաղաղութիւն յերկինս և յերկրի աւրեամբ խաչին իւրոյ: Ոմանք զուգեն գիրք, այսինքն գրելով զյիշատակս մարտիւրոսաց յաղագս բարեխօսութեան առաջի անհղատենին Վրիստոսի: Ոմանք արձանագրեն զյաղթութիւն և զպատերազմունս թագաւորաց աշխարհակալաց, յուչ առնելով ազգի մարդկան առ ժամանակ մի լինել զթագաւորութիւն մահկանացու թագաւորացս, իսկ անմահ թագաւորին Վրիստոսի Աստուծոյ մերոյ թագաւորութիւնն անանց և յաւիտենական:

Ըրդ՝ ես նուաստս յամենայնի Ստեփաննոս հայր Ալիանց անուպատիս, ետու գրել զպատմութիւն Տեառն Արիսայելի պատրիարքի Ասորոց, զոր է գրել ծայրաքաղ Ագաթայ մինչեւ ՚ի ծնունդն Վրիստոսի Աստուծոյ մերոյ. և ՚ի ծննդենէն Վրիստոսի մինչեւ ՚ի Հայոց թուականին ՈչԸ. և զպատմութիւն Տաթարին, այսինքն ազգին Նեոտղաց Խրամաց գործելոց մինչեւ առ մեզ վասն իմանալոյ զանցաւորութիւն սուտ և պատրող կենցաղոյս ընթերցողացդ և լսողացդ. զի ոչ թագաւորութիւն, ոչ իշխանութիւն, ոչ այլ ինչ արարածական մնալոց է յայտմ աշխարհիս, այլ ամենն է ունայնութիւն ունայնութեանց, որպէս ասաց իմաստունն

Սաղովմոն , անցանելով և տեսանելով զամենայն կենցաղս սուտ և ոչինչ , խաբող և անցաւոր ։

Լ՛րդ՝ ես եղկելի գրիչս Վրիգոր , աղաչեմ զպատահեալդ ՚ի սմա , յորժամ ընթեռնոյք զարարածապատում պատմութիւնս , ասացէք՝ Տէր Լստուած ողորմեսցի հօր Ստեփաննոսի առաջնորդի սուրբ ուխտին Լկներոյս և ամենայն ննջեցելոց իւրոց ։ Ողորմեսցի Վրիստոս Լստուած փակակալ Վարդանայ և ծնողաց իւրոց ։ Տէր Լստուած ողորմեսցի ամենայն գործաւորաց և սպասաւորաց սրբոյ Ուխտիս , առաջնոցն և միջնոցս , այլ և վերջնոցն որ գալոց են գինի մեր ։ Ողորմեսցի Վրիստոս Լստուած Կոստանդ և Սիոն քահանայիցն և համաշունչ եղբարցն որ ըզթուղտս կոկեցին ։ Եւ ՚ի վերայ այսր ամենայնի յիշեցէք յողորմութիւնն Լստուծոյ զտառապեալ գրիչս , զի բազում աշխատանօք և տկար մարմնով գրեցի ։ . . (Յիշեցէք ՚ի Վրիստոս և զպատուական քահանայն զՅովհաննէս , որ զվերջին տետրս գրեաց , զի մեք էաք յոյժ տկար և անխել ։ Յիշեցէք և զտէր Թադէոս զհայր Լւսագ անապատին , որ զօրինակս շնորհեաց ։ Եւ Վրիստոսի Լստուծոյ մերոյ փառք յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն ։

ՑԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Աբաս եղբայր Եղիտի 342.
 Աբաս եղբորորդի Ապուսահլի 373.
 Աբաս որդի Խալիֆայի Եգիպտոսի 434.
 Աբբասեանք 344 *
 Աբգար 4. 83. 88. 105. 421.
 Աբգիմեէք քուշայի 54.
 Աբգլա Խալիֆայ 431.
 Աբգլա որդի Ջուպէրայ 325.
 Աբգլահ (Ապուլ Աբբաս) 343. 346. 350.
 Աբգլէհ (Ապու Նուաիլ) 343.
 Աբգլմեէք որդի Մրուանայ 326. 329. 330.
 Աբգլմենի 431.
 Աբգլմուսիք 431. 440.
 Աբգոն 38.
 Աբէ (Ս) Վ. 223.
 Աբէլ 4.
 Աբէլք. 220.
 Աբիա 43.
 Աբիա քահանայապետ. 91.
 Աբիաթար 41.
 Աբիմեէք 22. 26. 37.
 Աբիու 55.
 Աբիրոն 43.
 Աբլաբաս որդի Իսհաբայ 384.

Համառօտագիրք. բ. բերդ. դ. դ. գիւղ. գտ. գետ.
 գւ. գաւառ. եպ. եպիսկոպոս լ. լեռն. թգ. թագա-
 ւոր. կթ. կաթողիկոս. մգ. մարգարէ. պտ. պատարագ. ս.
 սուրբ. վգ. վարդապետ. ք. քաղաք.

(*) Աստղանիշք յուշանշն զծանօթութիւնն.

- Աբլբառ որդի Մուքգառեր Պիլանայ 378.
 Աբլբառ (Ապուլ Աբբառ) որդի Մուլաֆֆեքայ 377.
 Աբլբառ (Ապուլ Սեփուար) 394.
 Աբուլնաթ (Ապուլ Մանսուր) 377.
 Աբրահամ 21—26 . 30 . 76 .
 Աբրահամ երեց 233.
 Աբրահամու (Ս.) ժանք 223.
 Աբաթնս պապ 240 . 241 * 320.
 Ագամեստոր 51 *
 Ագարմիշ ամիրա 408.
 Ագրիպա 46.
 Ադամ 2 . 4 . 11 . 15 . 40 . 248 .
 Ադանիա 41.
 Ագրիանոս կայսր 116 . 117.
 Ագրիանոս ծով (Կիլիկիոյ) 363 . 397.
 Ագրիանուպոլիս 151 * 378.
 Ազար (Տիգրիս) գա . 344.
 Ազատին (Ազլ էտտին) 488 . 501.
 Ազալ . ք 423 . 478.
 Աթաբէկեանք 438.
 Աթանաս եպ . Անուարդոյ 150.
 Աթանաս մետր . Ասորոյ 422.
 Աթանաս որդի Կումայի 329.
 Աթանաս պա . Անտիոքայ 287 . 289 . 291 . 299 . 315 . 358 .
 Աթանաս յայն պա . Անտիոքայ 482.
 Աթանասիոս եպ . 249 . 250.
 Աթենացիք . 33 . 60.
 Աթէնք 31 . 52 . 67 . 157 . 357.
 Աթիոս (Թէոֆիլոս) եպ . 130 . 133.
 Աթուբաս 30.
 Աթուր } ք . 21 . 25 . 59 . 207 . 343 . 455.
 Աթուրիա }
 Աթուրայիք 11 . 23 . 54 . 62 . 313 . 389 . 474 . 494 .
 Աթրապ ք . 294 . 323 . 325.
 Աժգահակ 63 *
 Արամանք 433 . 498 . 504 * 524.
 Արմիք 11.

- Ալաիի (Աղաբիոս) պտ. Անտիոքայ 382.
 Ալբասալամ (Ալբ—Արսլան) 398. 400.
 Ալեքս կայսր Ա. 401.
 Ալեքս " Բ. 486. 489.
 Ալեքս փեսայ Հերովդէի 97.
 Ալեքսանդր 576.
 Ալի 323. 377. 431. 454.
 Ալինէ (Հեղինէ) կին Յուլիանոսի 138.
 Ալիս գտ. 450.
 Ալիւսան 404.
 Ալկիտէ ք. 34.
 Ալիոն 7.
 Ալուծրարուլուս (Ելեւթերուպօլիս) 159.
 Ալիաուլ 384.
 Ակադմոն ք. 34.
 Ակակ եպ. Ամթայ 164.
 Ակակ " Մելիտինու 165.
 Ակակ պտ. Կ. Պօլսի 211.
 Ակակ զօրապետ. 267. 268.
 Ակդոն 217.
 Ակիւղաս 117.
 Ակտիս 33*
 Ակրաքանիս 47.
 Ահարոն եպ. Աշմուշայ 221.
 Ահարոն (Հարուն ամիրայ) 3. 355. 354. 357—359.
 Ահարոն որդի Ապուսահլի 374.
 Ահերմոն Լ. 5.
 Ահմատ 375.
 Աղապարոս 28.
 Աղէքսանդր եպ. Աբել քաղաքի 220.
 Աղէքսանդր " Երուսաղէմի 120.
 Աղէքսանդր " Մնթէճայ 166.
 Աղէքսանդր Մամեայ 121.
 Աղէքսանդր մեծ 50. 69. 71. 77. 85. 144. 388. 420.
 Աղէքսանդր պտ. Աղէքսանդրիոյ 131. 132.
 Աղէքսանդրիս 85.

Աղէքաւնդրոս որդի Յովնաթանու 84 .

Աղէքաւնդրոս " Հերովդէ 98 .

Աղիւսիան 404 *

Աղորոս 7 :

Աղուբ ասլան 426 . 430 . 441 . 442 . 444 . 448 . 449 .

Աղուբ որդի Աբգլայ 431 .

Աղուջերմ Լ . 521 .

Աղուանք 338 .

Աղուսին որդի Դանիւմանայ 407 .

Աղսարայ ք . 500 .

Աղսադաս 28 *

Ամպուռնք 17 .

Ամակարոս 7 .

Ամաղեկայի 39 .

Ամաղէկ 33 . 67 .

Ամանոն 7 .

Ամառիա 48 . 50 . 334 .

Ամարի } Թգ . Երուսաղէմի 447 . 450 . 452 . 462 . 467 .
Եմրի } 474 . 510 *

Ամբակում 63 . 159 .

Ամբիկոս (Անթիմոս) 250 .

Ամբրոսիոս եպ . Միլանու 156 .

Ամբրէս 59 .

Ամէնովիթիս 29 *

Ամիթ ք . 158 * 216 . 223 . 256 . 411 . 448 . 488 . 491 .

Ամինադար 39 .

Ամիր Խալի 409 . 410 . 412 .

Ամիր Միրան 491 .

Ամկալոս 45 .

Ամդիկոս եպ . 160 . 205 .

Ամման 27 .

Ամմենացիք 53 .

Ամնաթիթիս 29 .

Ամսղես 52 *

Ամոն Թգ . Յուդայ 60 . 345 .

Ամոն ոււհայեցի 249 .

- Ամուլու 52.
 Ամուկասոս (Ամենմէս) 37.
 Ամուտա բ. 422.
 Ամուտոս (Ամենտաս) 69.
 Ամուրիա ք. 335. 342. 372. 392.
 Ամրամ 28.
 Ամրի 44.
 Այիթարէս 130.
 Անանէ գետպան Արգարու 106.
 Անանէ քահանայապետ. 91.
 Անանիա եպ. Մերտինոյ 358.
 Անանիա վգ. 223.
 Անանեանց (Ս) վ. 225. 258.
 Անաստաս արեղայ 201.
 Անաստաս երէց հերձուածսղ 164.
 Անաստաս զօր. 261.
 Անաստաս կայսր Ա. 2. 213. 214. 218.
 Անաստաս * Բ. 554.
 Անաստասիա (եկեղեցի) 154.
 Անաստասուպօլիս. տես Տարա.
 Անարքոն ք. 8.
 Անաւարդա ք. 228. 425. 446.
 Անգեան մգ. 67.
 Անգղեացիք 499 *
 Անդիրիւրոս եպ. Անաւարդայ 219.
 Անդրէ " Սամսատիոյ 166.
 Անդրեան Թգ. Ունկարիոյ 508 *
 Անդրոնիկոս զօր. 426. 445. 453. 488.
 Անդրոնիկոս պատմիչ 21. 90.
 Անէս և Ամրէս 29. 353.
 Անթապ ք. 430. 478. 514.
 Անթիմոս կայսր 208.
 Անթիմոս պտ. Կ. Պօլսի 236. 241. 248.
 Անթիպատրոս 74.
 Անթիպատրոս հայր Հերովդէ 86.
 Անթիպատրոս որդի Հերովդէ 98.

Անի ք. 442 .

Անիստ 58 .

Անինոս աղէքսանդրացի 193 .

Անկելւրիա ք. 284 . 558 . 572 .

Անկէթեր 499 .

Անկոս Մարկոս 61 *

Անոկտիոս պամփիլացի 179 .

Անտիգոնոս Թգ. Մակեդոնացի 75 .

Անտիոք ք. 42 . 50 . 75 . 80 . 85 . 123 . 136 . 141 . 145 .

150 . 153 . 155 . 206 . 219 . 227 . 241 . 257 . 284 . 500 .

579 . 585 . 598 . 405 . 410 . 425 . 448 . 463 * 498 .

Անտիոք Պիտիքեայ 554 .

Անտիոքոս Ա . 50 . 75 .

Անտիոքոս Ագրիպա 85 .

Անտիոքոս դաստիարակ Թէոդոսի փաթու 162 .

Անտիոքոս Եպիփանէս 80 . 81 .

Անտիոքոս Կիւզէքոս 84 .

Անտիոքոս մեծ 78—81 .

Անտիոքոս որդի Աղէքսանդրայ 85 . 88 .

Անտիոքոս ռ Յովնաթանու 84 .

Անտիոքոս Սալտեր 75 .

Անտոնինոս 87 * 91 .

Անտոնինոս (Աւենտինոս) 48 .

Անտոնինոս Կարակալլս 120 .

Անտոնինոս Մարկոս 119 .

Անտոնինէ եպ. Հալլայ 220 .

Անտրոմաքոս (Ոնիա) 72 .

Աշխիմիա եպ. Պարսից 285 .

Աշմուշա ք. 571 .

Աշուշա 517 *

Ապամիա ք. 75 . 269 . 407 .

Ապլլիթա ք. 399 . 410 . 418 . 450 . 451 . 502 .

Ապոլլմէս 53 .

Ապոլլինար պտ. Աղէքսանդրից 251 .

Ապոլլոն 52 . 56 .

Ապոլլոն կուռք 86 . 142 .

- Ապողոնիոս 114.
 Ապողոս միայնակեաց 155.
 ԱպուլՖարաճ 14 *
 Ապուլափր 350—355. 358.
 Ապուսաքր 303.
 Ապուսահակ } 367—370. 372. 374. 392.
 Ապուսահլ }
 Առան 23. 24.
 Առաջաւորաց տահք 394.
 Առաքեալք ժԲ. 100.
 Ասա 44.
 Ասբամայ վ. 223.
 Ասիա. 284. 323.
 Ասկաղոն ք. 347. 424. 454. 495.
 Ասկղեպ եպ. Ոււհայոյ 226. 227.
 Ասկղեպիդէս 30.
 Ասկողայոն 172.
 Ասորգան 57.
 Ասորիք 11. 59. 74. 86. 122. 260. 318. 353. 348.
 353. 383. 397. 414. 421.
 Ասուր 21.
 Ասուրիա 21.
 Ասպահան 18. 79 *
 Աստաբա 44.
 Աստղ (Բարբաբա) 116.
 Աստղեկ 134.
 Ատան պալ 505. 513 * 515.
 Ատանա ք. 492.
 Ատէլ 455.
 Ատէտ լէտին իլլահ * 456.
 Ատիկէ 33.
 Ատտիկէ 33.
 Արաբ որդի խլիճ ասլանայ 409.
 Արաբիա 30. 228 * 255 * 294. 476.
 Արաբիք } 86. 91. 374. 391. 400.
 Արաբայիք }
 Արաբիս 353.

- Արակիւ 210. 338. 515*
 Արաշ գ. 390.
 Արամ հիւթացի 21.
 Արամ նահապետ 27.
 Արամադդ 81.
 Արապթիւ զ. 493.
 Աբարատ 364.
 Արգեղայտ 98.
 Արգէս 59.
 Արգիացիք 34.
 Արեգ ք. 15.
 Արեգակն հ. Լուսին որդիք կղնոպաարայ 92.
 Արեգ 5—6.
 Արեմուզտ Սիդուտ 47*
 Արեւ 86.
 Արդուն ք. 255.
 Արդոււմ 350.
 Արէս 144.
 Արթուի 400. 402.
 Արթուիիք 400. 410. 414. 427. 491.
 Արիա ք. 31.
 Արիանոս կամ } 166. 168.
 Իրիանոս եպ. }
 Արիւս 130. 151. 154. 153. 397.
 Արիսքարես 71.
 Արիսպագոս 32.
 Արիստաբուլոս որդի Աղէքսանդրայ 85. 91.
 Արիստաբուլոս " Հերովդէի 98.
 Արիստաբուլոս " Յովնաթանու 84.
 Արիստակէս 132.
 Արիստոս 69.
 Արիստոտէլ 71.
 Արիփոն 48.
 Արկադէոս կայսր 149. 159—162.
 Արշակ 76.
 Արուք քանանացի 20.

- Արսէն Ոքայ 71 *
 Արտաշէս Ուշեղ 69 .
 Արտաշէս Երկայնաբազուկ 67 .
 Արտաշէս Ուքոս 70 . 71 .
 Արտաշէր Թգ . Հայոց 77 *
 Արտաշէր Թգ . Պարսից Ա . 122 .
 " " " Բ . 152 . 160 .
 " " " Գ . 302 .
 Արտաւաղ կայսր Հայկազուն 342 . 344 .
 Արտաւանոս 68 .
 Արտինոս (Արմատինոս) 211 .
 Արտուղ ք . 340 .
 Արփաքսադ 12 . 21 .
 Արփաքսադ մար 66 .
 Արփսուս (Եարփուս) ք . 280 . 281 .
 Արքայոս (Արքէոս) 70 .
 Արքեղայոս 57 .
 Արքեղայոս Թգ . Մակեդոնացւոց 69 .
 Արքիաթոս 54 . 55 .
 Աւովդ 54 . 55 .
 Աւրեղիանոս 122 .
 Աւփիլոս 188 .
 Ափրիկանոս 2 . 54 . 59 . 114 .
 Ափրիկէ 69 . 101 . 158 . 285 . 312 . 330 . 432 .
 Ափրիկէցիք 56 .
 Ափրոգիտէ 42 . 134 .
 Աքա (Աքքէա) ք . 447 . 453 . 475 . 495 . 499 . 501 . 507 .
 510 .
 Աքաաք 45 .
 Աքաղ 55 .
 Աքայիա գւ . 56 . 151 .
 Աքարոս 52 .
 Աքիա 56 . 42 .
 Աքիլաոս եպ . Թեսաղոնիկոյ 134 .
 Աքիւրոնի աշտարակ 128 *
 Աքոփս 401 .

Ա. քառւմ 220.

Բաբան. տես Մահագի. .

Բաբելացիք 14 * 22.

Բաբելն 15. 16. 54. 63. 65. 81. 338. 368.

Բաբել 142. 325.

Բագրատունիք 88. 411.

Բագրաւ եզ. Ապամիս 220.

Բաղափրան 27.

Բալաքսէ ք. 35.

Բալոս (Վ. որդեանոս) 122.

Բալու ք. 75. 491.

Բակուրան 492 *

Բակտամուր 491.

Բահաղ 46.

Բահլ ք. 76.

Բաղաւմ 55. 95. 291.

Բաղակ 55.

Բաղասար 65.

Բաղոս 99.

Բասանիքոս 46.

Բասիլիսկոս 207. 210.

Բասմոս 52.

Բասրա ք. 304. 345. 368. 510 *

Բարակ 35. 36.

Բարակիւս 48.

Բարբալիսոն ք. 242.

Բարգէժան 65.

Բարգուզիմէոս առաքելոյ նշխարք 558.

Բարձրբերդ 518.

Բարշապուհ երէց 538. 540.

Բարսեղ (Ս) 14 * 158. 188.

Բարսեղ վր. խոստովանաչաք Պաղտնի 420 *.

Բարսումա 314—317.

Բարբովբա } 116 *

Բարբոբերա }

- Բաքիլու (Վիքիլիու) պապ 251. 252. 257.
 Բաքու 242.
 Բադր 303.
 Բեդրինէ գլ. 218.
 Բեթէլ 190.
 Բեխարիու 255.
 Բելուգա 4.
 Բելուրու 110.
 Բեդէովթ ք. 42.
 Բենան ք. 42.
 Բերգուս բ. 457.
 Բերենիկէ 99.
 Բերիա. տես Հալապ.
 Բերուգու (Աբրիգու) ք. 122.
 Բերսաբէ 40.
 Բերտենաքս 120.
 Բեքուգէլ 223.
 Բեդուր ք. 42.
 Բեթղաէմ 55. 88. 96. 508.
 Բեթմեքա 55.
 Բեշայ կուռք. տես Վիլու.
 Բեշդան (Բադդան) 58.
 Բիդէգ (Բիկենգ) } 131.
 Բիդու. երիցունք }
 Բիտալիու (Բիտիլիու) 111.
 Բիւզանդիա 60. 128. 145.
 Բիւզու 60.
 Բիւթանիա 54. 55. 146. 325. 346. 407.
 Բիւրիան (Պերութ) 202. 405. 497.
 Բլինիու Սեկունդու 115.
 Բլիլու (Ապու էլ Հալուար) 318.
 Բլրալանք 222.
 Բոմբիու 89.
 Բուքարր. տես Ապուպարր.
 Բուլղարք 283. 351. 354. 356. 364. 377. 384. 352.
 Բուստինու եպ. Աբսենիոյ 221.

Բուրիա ք. 32.

Բուրոս կայսր 122.

Բշնի գ. 519.

Բրաքմիա (Պերգամոն) ք. 354.

Բրիսս (Պերոնես) 37. 272.

Պարաս ք. 93.

Պարաւան ք. 40.

Պարբիէլ հրեշտակապետ. 88.

Պարբիէլ յոյն 400.

Պարբիէլ սարկաւադ. 338. 340.

Պազիկ Թգ. Գ. 397*

Պադան 217.

Պադիրոն ք. 10.

Պադրի ք. 318.

Պաղարէ ք. 42.

Պաղարոս (Պաղբա) ք. 111.

Պալիա (Պաղլիա) 124. 139.

Պալիէ (Պալլա) 149. 154.

Պալիլիա 93. 292.

Պալլա 137. 140.

Պաղատիա 146. 284. 323. 354.

Պաղատիոս (Կղօգիոս) 122.

Պաղէրոս կայսր 122.

Պաղոս կայսր 122.

Պամաղա ք. 92.

Պայիոս Յուլիոս 86. 89. 90. 104. 108. 271.

Պայիոսի վանք 397.

Պանգրա ք. 212*. 220. 450.

Պառնի գլ. 520. 522.

Պարիզին Լ. 81.

Պաւգի 53.

Պեդէոն 38.

Պեհոն գ. 11.

Պեղադ 53.

Պերգեսացիք 11.

- Գւերեղման (Ս) Գրիստոսի 402 . 508 . 524 .
 Գւերերս 26 .
 Գւերմանացիք 119 . 124 *
 Գւերմանիկէ . տես Մարաշ .
 Գւերմանիկոս կայսր 99 .
 Գւերմանոս կայսր 280 *
 Գւերոգ տբեղայ զրպարտիչ 470 .
 Գւերոգ կիպրացի 349 *
 Գւերոգի 369 . 371 .
 Գւերոգի Թգ . Վբաց Գ . 442 . 446 .
 Գոդողիա 46 .
 Գոդոնիէլ 31 . 34 .
 Գողան գ . 351 .
 Գովթացիք 122 . 148 . 149 . 151 .
 Գողգոթա 177 . 195 . 508 .
 Գողեադ 40 .
 Գանրատոյ տը Մանֆերրա 496 .
 Գովգ 387 . 389 .
 Գրատ'անոս կայսր 147 . 149 . 152 .
 Գրաւմիա ք . 318 .
 Գրիգոր Աստուածաբան 138 . 153 . 188 .
 Գրիգոր եպ . ՏարուԹոյ 150 .
 Գրիգոր " Քեննոյ 472 .
 Գրիգոր (Ս) լուսաւորիչ 128 .
 Գրիգոր նիւսացի 15 . 94 . 138 . 153 . 154 . 188 .
 Գրիգոր կթ . Գ . Պահլաւ 424 .
 Գրիգոր " Դ . Տղայ 472 .
 Գրիգոր " Ե . Գահավէժ 475 .
 Գրիգոր պտ . Անտիոքայ 277 .
 Գրիգոր պատրիկ 285 . 312 .
 Գրիգոր Սքանչեւագործ 188 .
 Դաբրաստան 350 .
 Դադան 30 .
 Դակք 119 .
 Դաղմատիոս կեսար 137 . 140 *

- Դամասկոս 21. 42. 292. 305. 323. 345. 396. 427.
 475. 477. 485. 499. 500. 507.
 Դամուսրինոս կայսր 122.
 Դամուսրոս 427.
 Դամիլ 510. 524.
 Դան 58.
 Դանիէլ մգ. 62. 65. 79. 88. 109. 558.
 Դանիէլ եպ. Խառանու 168.
 Դանիէլ " " միւս 299.
 Դանիէլ (Ս) զ. 223.
 Դանիշման 598. 406. 407. 459. 451. 458. 475. 480.
 482.
 Դարբանդ ք. 541 *
 Դարեհ 65. 67. 88.
 Դարեհ Նուբու 68.
 Դարեհ որդի Արտաշէի 71.
 Դարպասակ ք. 497.
 Դաւիթ մգ. 39—41. 83.
 Դաւիթ Անհողին 594 *
 Դաւիթ (Սահառունի) 511.
 Դաւութ 372.
 Դաւութ արթուխեան 418.
 Դափնի մերձ Սնտիոք 142 * 228.
 Դգուշ 401 * 404 *
 Դեբովլա 55. 56.
 Դեմեաթ 74.
 Դեմետրիոս ֆիլիպպոս 77.
 Դէսոկորոս 166—175. 179. 186. 586.
 Դիմափոս 58.
 Դիմիտրոս ք. 242.
 Դինա 27.
 Դինոս 7.
 Դիոգենիտոս 47 *
 Դիոգորոս 80.
 Դիովէս 58 *.
 Դիսկոլեափանոս 124. 125. 128.

Դիոնէսիոս Քզ. Եգիպտոսի 68.
 Դիոնէսիոս պատմիչ. 3. 366. 370.
 Դիոնէսիոս " այլ 3. 458.
 Դիոպոլէտացիք 38*
 Դիոս 39.
 Դիուսբուլուլիտէ 38.
 Դիուքլայոս 59.
 Դկլաթ դա. 11.
 Դոմանոս եպ. Անտիոքայ 168. 175.
 Դոմեաիանոս կայսր 115. 114.
 Դոմնաս պա. Անտիոքայ 251.
 Դուռիոս (Դովլէս) 98.
 Դորգանաք. 208.
 Դուգիոս (Դեկոս) 121.
 Դուլինք. 446. 457. 522.
 Դրուսիդա 99.

Եբեր 12—14.

Եբրայեցիք 11. 13. 14.

Եգիպտայիք 11. 28. 474. 494.

Եգիպտոս 15. 24. 27. 30. 64. 70. 90. 115. 124. 151.
 244. 308. 323. 340¹. 368. 407. 451. 442. 450. 452.
 455. 458. 462. 466. 496. 500. 507. 509.

Եգլմ 34.

Եդեսացիք 14* 405.

Եդեսիա 420. տես Ուռհա.

Եդոմ 26.

Եդոմայեցիք 48. 86.

Եղաբէլ 45. 46.

Եղեկիա 54. 58.

Եղեկիէլ յգ. 589. 592.

Եղեկիէլ " ի մասունք 558.

Եղնկայ 394. 497.

Եղբ կթ 500. 501. 559.

Եղբառ 57. 67. 291.

Եղնկայ 394. 497.

- Եթբաաղ. 43.
 Եթովպիա 70. 368.
 Ել 44.
 Ելապան 409.
 Ելեթերոս կրօնաւոր 191.
 Ելլադա 71. 181.
 Ելոն 38.
 Ելտկուզ 458.
 Ելիարոս 7.
 Եկտան 13. 16. 17. 30.
 Եղիազար Աւարան 81. 82.
 Եղիշէ տղայակեր 319.
 Եղիսէ մգ. 46. 190.
 Եղնատայ վանք 222.
 Եմանացիք 474.
 Եմաւուս ք. 161.
 Եմես ք. 465.
 Եմսփր 27.
 Եմանոս 2. 4. 9. 10. 26. 94.
 Ենով 5.
 Ենովք 4. 8.
 Ենոք իշխան 53.
 Եպիկուրոս 71.
 Եպիփան (Ս) 42. 315.
 Եպիփան պերկայի 205.
 Եսայի եպ. Մնբէճայ 299.
 Եսայի " Ուգոսի 242.
 Եսայի կրօնաւոր 181.
 Եսայի մգ. 52. 58.
 Եսաւ 20. 26. 27.
 Եսթեր 67. 69.
 Եթթրոն 48.
 Եսկպոս (Սկոպան) 78.
 Եանուքոս. 47.
 Եսուր 53.
 Եբակեակ 303. 310.

Երակէս 32.

Երեմիա մք. 61. 64. 66.

Երեքթեւս. 34*

Երկբլ 45.

Երեքքարեան կուռք 225.

Երուսաղէմ 23. 41. 56. 59. 65. 68. 73. 78. 86. 95.
112. 116. 154. 145. 159. 174. 202. 308. 374. 379.
389. 402. 405. 409. 420. 424. 454. 448. 495. 499.
507. 580. 524.

Եւա 4.

Եւդոքսիա 296.

Եւդոքսիոս եպ. Կ. Պօլսոյ 147.

Եւսայիտա ք. 350.

Եւսիսթեւս 55.

Եւսեբի երէց 136. 159.

Եւսեբիա 137.

Եւսեբիոս եպ. Անտիոքայ 152.

Եւսեբիոս " Բիւրիտոնի 168.

Եւսեբիոս " Կիւրկիոյ 168.

Եւսեբիոս " Տորիզայ 168*

Եւսեբիոս Նիկոմիդացի 150. 133.*

Եւսեբիոս պատմիչ 2. 9. 52. 93. 94. 130.

Եւստաթէ եպ. Փիւրնի 220.

Եւստաթէոս եպ. Անտիոքայ 152.

Եւտիքէս կիպրացի 168.

Եւտիքէս հերետիկոս 166. 168. 212*

Եւտիքէս պտ. Կ. Պօլսոյ. 251.

Եւփիմէ Լ. 46.

Եւփիմէ Կոյս 215.

Եւփրասիոս 226.*

Եփեմիա. տես Ապամիա.

Եփեսոս 164. 166. 195. 414. 353.

Եփիմրոս (Աբսիմաքոս) 328. 331. 332*

Եփրատ գտ. 11. 62. 63. 91. 95. 226. 294. 338. 368.
419.

Եփրեմ (Ս) 15. 14*

Եփրեմ իշխան Անտիոքայ 226 * 228 .

Եփրս 64 .

Եքսանտոն 250 .

Եօթանասուններկու աշակերտք Քրիստոսի 105 .

Եօթանասուն և երկու Թարգմանիչք Ս . Գրոց 75 .

Զամբրի 44 .

Զանգի ամիրայ 415 . 414 . 418 .

Զապէլ 505—506 . 507 * 515 . 518 .

Զարէհ 20 .

Զարմանդուխտ 303 .

Զաքարիա Թգ . Իսրայելի 51 .

Զաքարիա իշխան 369 .

Զաքարիա հայր Յովհաննու 91 .

Զաքարիա մգ . 67 .

Զաքարիա որդի Յովիդեայ 48 .

Զաքարիա պատմիչ 2 . 244 *

Զաքարիա պտ . Երուսաղէմի 286 * 292 .

Զաբէ (Ս) վ . 225 .

Զենոն խաւրացի 189 . 207—215 .

Զենոն կրօնաւոր փղշտացի 179 . 181 . 197 .

Զերծել 45 .

Զէւս 58 . 81 . 100 .

Զէյթուն 280 *

Զմբութ 22 .

Զնջիլ կոմ 402 .

Զոյի 584 * 587 .

Զոյի մայր կուսանայ 204 .

Զոյիս եպ . Անտիոքայ 159 .

Զոսիմոս կրօնաւոր 190 .

Զոսիմոս պատմիչ 2 .

Զուպատրաք . 557 . 566 . 571 .

Զրուանդուխտ 503 .

Էուք հայր Սալաէտտնի 457 .

Թաթար 519 .

- Թադէոս առաքեալ 101 . 106 . 416 .
 Թակդաթփաղսար 49 . 52 .
 Թամամ 374 .
 Թամասիոն երէց 201 .
 Թամար 519 .
 Թամրա 511 *
 Թապնի 44 .
 Թասպիոս 51 .
 Թարա 20 . 24 .
 Թափայիմ (Թեբէ) .ք . 36 . 192 .
 Թափօր կամ Թափօրական Լ . 345 . 508 *
 Թերայեցիք 35 .
 Թեսաղոնիկէ 154 . 156 . 277 . 322 .
 Թեսէւս 37 .
 Թեսպիէւս 51 *
 Թետալիա 77 . 269 .
 Թետմուր .ք . 42 .
 Թերմոթիս . 29 . 30 .
 Թէասոս .ք . 54 .
 Թէոգնիո եպ . 153 .
 Թէոգոլոս եպ . 163 .
 Թէոգոպօլիս 300 .
 Թէոգոս Ա . Մէծ 151—155 . 159 . 225 *
 Թէոգոս Բ . Ժող 162 . 163 . 166 . 169—171 .
 Թէոգոս Գ . 334 .
 Թէոգոս եպ . Լաւողիկեայ 150 .
 Թէոգոս որդի Մօրկայ 281 .
 Թէոգոս պատմիչ 129 .
 Թէոգոս պտ . Յոյն 487 .
 Թէոգոսիոս պտ . Երուսաղէմի 174 . 188 . 199 .
 Թէոգոր Սկենոս 256 *
 Թէոգորա կին Թեոփիլոսի 374 . 375 .
 Թէոգորա „ Կաստանդիոսի 125 .
 Թէոգորա „ Պաղանի Գ . 455 .
 Թէոգորեանոս եպ . Կիւրիսոյ , պատմիչ 2 . 166 . 168 . 172 .
 251 . 252 .

- Թէոդորէ կոմս 320 .
 Թէոդորիա 254 . 255 . 248 . 265 .
 Թէոդորիկէ եղբայր Հերակլէ 298 . 304 .
 Թէոդորիտէ կրօնաւոր 224 .
 Թէոդորոս աթենացի 114 .
 Թէոդորոս եպ . Մելիւնոյ 385 .
 Թէոդորոս կապադովկացի 249 .
 Թէոդորոս կիւրապաղատ 403 .
 Թէոդորոս (Թէոդոս) պա . Յոյն . 240 . 248 . 250 .
 Թէոդորոս աշտուկ 305 * 311 * 327 *
 Թէոդորոս մոպսուեստացի 198 . 251 . 252 .
 Թէոփնաս եպ . Մարմարիկոյ 153 *
 Թէոփանա մայր Լեւոն կայսեր 376 .
 Թէոփանէ կին Նիկիփորայ 382 .
 Թէոփիլէ պա . քաղկեդոնիկ Ասորւոց 346 .
 Թէոփիլոս կայսր 364 . 367 . 371 . 373 .
 Թիւք . 446 . 492 .
 Թիւ Համոնոյ 429 . 518 .
 Թլմաւաք . 411 .
 Թլատայ վանք 222 .
 Թլմուլ (Թլմուլ) ք . 298 . 310 .
 Թլպաշար ք . 423 . 478 . 514 .
 Թլպամէ վ . 493 .
 Թկրիթ 412 . 427 . 457 .
 Թոնոս Կոնկողերոս 48 .
 Թովղա 57 .
 Թորգոմ 17 . 587 .
 Թորոս Ա . 411 . 422 .
 Թորոս Բ . 425 . 426 . 429 . 435 . 440 . 446 . 449 . 451 .
 454 .
 Թուամա եղ . Գերմանիկոյ 220 .
 Թուամա " Դամասկոսի 220 .
 Թուամա " Մնբէճայ 299 .
 Թուամա " Նարգաբայ 220 .
 Թուամա " Տարայոյ 221 .
 Թուամա տարացի սիւնակեաց 224 .

Թուամաս աներ Թորոսի 454 .

Թուամաս Հռոմայեցի 362 .

Թուսեպիոս եպ . Եփեսոսի 221 .

Թուրք 66 . 334 . 340 . 387 . 390 . 395 . 396 . 399 . 400 .
404 . 407 . 415 . 419 . 436 . 441—447 . 449 . 451 . 480 .
492 . 497 . 512 .

Թուրքմանք 480 . 481 . 492 . 493 . 498 .

Թպնի ք . 497 .

Թրակիա 159 * 151 . 208 . 209 . 277 . 283 . 295 . 353 .
377 . 378 . 390 . 409 .

Թրայի վանք 223 .

Թառոռ . (Թէոդորա) քենի Մոնոմախ կայսեր 387 . 395 .

Թօրիանէ (Թէորիանէ) 459 . 460 . 462 *

Իբասս եպ . Ուռհայոյ 168 . 177 . 252 * 257 .

Իգնատիոս եպ . Անտիոքայ 115 .

Իգնատիոս պատմիչ ասորի 5 . 126 .

Իգոս (Էգեւս) 36 .

Իզիտ ամիրապետ 337 .

Իզիտ Բ . 342 . 345 .

Իզիտ որդի Մաւեայ 325 .

Իլամ 95 .

Իլամայիք 79 .

Իլիոն ք . 36 . 37 .

Իլիոս Ադրիանոս (Երուսաղէմ) 117 .

Իլիրիեն եպ . Նէոկեսարու 221 .

Իլմարովդակ 65 .

Իլոս 36 .

Իլուպօլիս 485 .

Ինաբէլ 53 .

Ինաքոս 45 *

Իուդ մգ . 43 .

Իպրահիմ ամիրապետ 343 .

Իպրահիմ (Պէն էլ Մէհտի) 361 . 363 .

Իսահակ 25 .

Իսահակ Անգեղոս 489 .

Խակոբորոս 45 .

Խամայէլ 24 . 294 .

Խամայէլ եղբորորդի Աղուբ Ապանայ 450 . 468 . 469 .

Խամայելացիք 294 .

Խաթիկոս , տես Աժդահակ .

Խարայէլ 28 . 33 . 44 .

Խորայելացիք 15 . 26 .

Խոսրուցիք 508 *

Խոսալիա 55 . 138 .

Խոթիկէ գւ . 50 .

Խրենէս կոմս 236 *

Խրինէ 354 . 357 .

Խանէ (Յովհաննէս) Բ . կայսր 413 . 417 .

Խանէ Աթաբէկ 519 . 522 .

Խանէ եղբայր Հալուէի 521 .

Խալիս կամ Եւլիէս եպ . (Պրայիլիոս պա . Երուսաղէմի)
117 .

Լագինացիք 254 .

Լակեղեմն 34 *

Լակեղեմնացիք 55 .

Լամբարիդոս 35 .

Լամբրոն բ . 473 . 518 *

Լամիս կասորա բ . 211 .

Լատիկ (Լաւոդիկէ) 73 . 155 . 245 . 447 . 497 .

Լատինացիք 11 . 38 . 54 .

Լարենդա բ . 513 *

Լեւոն . որ և Ղեւոնդիոս կայսր 328 . 331 .

Լեւոն Ա . Թրակացի 207—209 .

Լեւոն Բ . Զենոնեան 209 . 210 .

Լեւոն Գ . Խաւրացի 334 . 338 . 341 .

Լեւոն Դ . 348 . 352 .

Լեւոն Ե . Արծրունի 362 .

Լեւոն Զ . 375 .

Լեւոն Ռուբինեան Ա . 411 .

Լեւոն Բ . Թգ . 492 . 501—504 . 507 . 510—518 .

Լեւոն Ե. » 409 *

Լեւոն Ա. եպ. Հռոմայ 167—173. 189. 198. 212. 215.
247. 299.

Լեւոն եղբայր Կոստանդին Պրւգոնաստսի 525.

Լեւոն տէր Կապանու 516.

Լեւոնգիոս առկաղոնացի 197. 204.

Լէոբոլտ Գուքս Աւստրիոյ 508 *

Լիա 27.

Լիբանան 14 * 15. 225. 324. 326.

Լիբիա 116. 254. 295.

Լիբիանոս իմաստասէր 141. 145.

Լիւրբաս 172.

Լիկիա գւ. 195.

Լիկիանէ 127.

Լիկինիոս 177.

Լին թ. 152 *

Լիւդացիք 52.

Լիւրիկէ գւ. 159 * 136 *

Լուգիանոս 94.

Լուլա (Լուլվա) թ. 366. 513.

Լուկա (Լուկանիա) թ. 55.

Լումբաս 115.

Լունկվարոք (Լոնգորարոգացիք) 277.

Լուսիա 115.

Լուսիոս (Ղուկիոս Վերոս) 119.

Լուսիտանիա 89.

Լուսինիան Թգ. Վիպրոսի 508 *

Խաբուր թ. 407. 408.

Խայորշահ Ազադին 498.

Խանի թ. 428.

Խառան թ. 12. 24. 120. 145. 284. 343. 361. 366.
373. 455. 475. 500. 501. 525.

Խարատլան 418. 430. 439. 444. 448 453.

Խարթբերդ 418. 450. 491.

Խարհէ (Գահիրէ) թ. 456.

Խաւատանէք ք. 411 . 429 .

Խաւաւդն 411 .

Խաքան Թգք. Խաղբաց 296 . 331 . 341 . 348 . 391 . 393 .

Խիաթատին 408 . 412 . 413 .

Խիւչախք 392 .

Խլաթ ք. 501 . 507 .

Խլիճալան Ա. 405 . 407—409 .

Խլիճալան Բ. 450 . 459—442 . 458 . 468—470 . 474 .
479 . 497 . 500 .

Խլչկար ք. 501 .

Խոսրով Ա. Թգ. Պարսից 255 . 259 . 264 . 269 . 272 .
287 *

Խոսրով Բ. 281—287 . 292 .

Խոսրով Դաբուրան 503 .

Խոսրով շահ որդի Խլիճալանայ Բ. 507 .

Խորազմ 519 .

Խորազմիք 520—523 .

Խորասան ք. 345 . 359 . 365 . 395 . 400 . 405 . 417 . 438 .

Խուսայր ք. 452 .

Խուդբադին որդի Ջանգեայ 427 . 465 .

Խուդբադին ո Նէճմէտտնայ 479 . 491 .

Խրախաւսանոս կղզի 188 .

Խրիստափոր դպրապետ Աղուբաւանայ 444 .

Խօւղօրա 82 .

Փամիդաւ ք. 458 .

Վադիլլուն ք. 318 . 351 .

Վագմոս 34* 35 .

Վալանիկէ ասորի 324 .

Վալանիկոս ք. 95 . 242 . 260 . 338 . 350 . 358 . 360 .

Վալատ (Գաղաադ) 19 .

Վալատուկք 69 .

Վալարան (Վալերան) 405 .

Վալափատ 386 .

Վահաթ 26 . 28 .

- Կաղաւրիոն 69 .
 ԿաղԹա .ք. 425 .
 Կամախ .ք. 550 . 410 . 448 .
 Կամբիւսէս 389 . 392 .
 Կամբիւսոս 66 Վ
 Կամբիւրոս 18 .
 Կայէն 4 .
 Կայիափա 291 .
 Կայնայն 5 . 12 .
 Կայնան կուռք 21 . 62 .
 Կայնոն եպ . Տարսնի. 250 .
 Կայշք վդ . 223 .
 Կանաքարիո 32 .
 Կանաքոս 70 .
 Կանծ 55 .
 Կանչի բ . 518 .
 Կապուդուկիա 51 . 122 . 255 . 284 . 366 . 378 . 398 . 407 .
 315 . 420 . 458 .
 Կապան բ . 511 . 513 *
 Կապպալիոն .ք. 147 .
 Կասիանէ 415 .
 Կասմ 359 .
 Կասպից դուռն 296 .
 Կասպից ծով 71 . 77 .
 Կաստամանի բ . 413 .
 Կատուկ .ք. 451 .
 Կարապետ երէց զբարարիչ 470 .
 ԿարԹա գլ . 217 .
 Կարիա .ք. 221 .
 Կարին .ք. 216 . 550 . 379 . 453 .
 Կարինոս կայսր 125 .
 Կարկառ .ք. 425 .
 Կարմիր ծով 228 * 294 .
 Կարոս կայսր 125 .
 Կարպանդոս 45 .
 Կարքեդոն .ք. 37 . 69 .

Կաւրա եպ. եգիպտոսի 508.

Կաւրա պատմիչ 3.

Կելեստիանոս 165.

Կեկրոպո 30. 36.

Կեղտացիք 69 *

Կենդուրա 25. 30. 76. 294.

Կեռսակ 512. 513 * 516.

Կեսարիա Կապադովկիոյ 292. 398. 411. 414. 458. 502.
515.

Կեսարիա Պաղեստինի 93. 199. 212. 311. 495.

Կերանժէ բենեդիկտեան 129 *

Կերպողա 405 *

Կերտոն 118.

Կիզիկոն ք. 55. 209. 211 *

Կիլիկեցիք 49. 411.

Կիլիկիա 37. 50. 122. 146. 191. 293. 312. 333. 358.
363. 378. 399. 417. 491. 503.

Կիլիքոս 50.

Կ/յ աւ Լուսինիան 494 * 499 *

Կիպրոս 75. 115. 197. 313. 319. 326. 327. 457. 524.

Կիրակոս զօրավար 378.

Կիրակոս Կիպրացի 190.

Կիրիոս վանահայր 222.

Կիւրեղ Աղէքսանդրացի 165. 170—173.

Կիւրեղ Երուսաղէմացի 153.

Կիւրենական աշխարհ 93. 116.

Կիւրինէ ք. 37.

Կիւրինոս 94.

Կիւրոս 65. 66.

Կլեմիա 4.

Կլոդոնիոս եպ. Ատալիոյ 204.

Կղէոպատրէ 85. 86. 90. 91.

Կղէոպատրէ Կին Հերովդի 98.

Կղոդիա 57. 100. 104. 110.

Կնշիր ք. 220. 309. 330.

Կոզմա եպ. Ապամիոյ 299.

- Կողմն վր . 223 .
 Կողմնիա ք . 55 .
 Կոկիսոն ք . 511 .
 Կողոտու Լ . 361 .
 Կոմանա ք . 161 . 320 . 475 .
 Կոմանիք 380 .
 Կոմանոս (Իսահակ Կոմնենոս) կայսր 396 .
 Կոմիդոս կայսր 119 .
 Կոմինտոս 52 *
 Կոնդոփրի 403 . 304 . 406 .
 Կոսիտ գլ . 304 .
 Կոստան (Կոստաս) 135 . 137 .
 Կոստանդիա ք . 313 .
 Կոստանդ (Կոստաս) հայր Մեծին Կոստանդիանոսի 125 . 126 .
 Կոստանդիանոս Մեծն 60 . 123 . 126—129 . 131 . 133—138 .
 140 . 246 . 259 . 272 .
 Կոստանդինուպոլիս 60 . 129 . 135 . 136 . 138 . 145 . 171 .
 205 . 207 . 211 . 215—215 . 233 . 243 . 246 . 264 . 272 .
 295 . 321 . 354 . 346 . 383 . 385 . 397 . 401 . 403 . 419 .
 498 .
 Կոստանդին Ա . որդի Կոստանդիանոսի 135 . 137 .
 Կոստանդին Բ . Հերակլոս 310 .
 Կոստանդին Գ . Պրւգոնատոս 324—326 .
 Կոստանդին Դ . Կոպրոնիմոս 341 . 344 . 346 . 352 .
 Կոստանդին Ե . որդի Եռինեայ 354 . 355 .
 Կոստանդին Է . Պերփերուժէն 377 . 378 .
 Կոստանդին Ը . 379 .
 Կոստանդին Թ . 384 .
 Կոստանդին Ճ . 393 . 395 .
 Կոստանդին ԺԱ . Տուկիժ 396 . 398 .
 Կոստանդին Ա . Ռուբինեան 411 .
 Կոստանդին կթ . Ա . 516 .
 Կոստանդին եպ . Լաւոգիկեայ 220 .
 Կոստանդին պալ 506 . 512 . 513 * 515—517 .
 Կոստանդին տէր Լամբրոնի 518 .
 Կոստանդոս (Կիսթասարէս) 61 .

Կոստաս Գ. «Բդի Կոստանդինոսի 162.
 Կոստոս (Կոստանդ.) » 135. 157. 138.
 Կոստոս (Կոստանդ.) Թոռն Հերակլէայ 310. 320. 321.
 Կովկաս Լ. 77.
 Կորնթոս ք. 32. 228.
 Կու (կով) Կղզի 319.
 Կուտ (Կաւատ) Թդ. 215. 216. 325 234. 287*
 Կուտափի 409.
 Կուրիշացիք 361.
 Կուրիս ք. 101. 328. 454.
 Կուրտաքոս 58.
 Կուրիիտէ 86.
 Կուքրոս 52.
 Կրիտիս Կղզի 38. 319.
 Կրոնոս 35.
 Կրոնոս մակեդոնացի 272.
 Կոն (Իկոնիոն) ք. 430. 480. 500.
 Կոնացիք 500.
 Կոնոս 52.

Հաբաշիք 11. 54. 229.
 Հագար 24. 294.
 Հագարացիք 294. 312. 322.
 Հադ ք. 354.
 Հադադ ք. 42.
 Հադաի ք. 80.
 Հաղարաւորաց Լ. 358.
 Հալապ 75. 241. 284. 353. 580. 396. 413. 441. 447.
 464. 475. 477. 479. 488. 500. 514.
 Հաղբակ ք. 101.
 Համա ք. 101. 477.
 Համան 67.
 Համլա 213*
 Համբարձման Լ. 197. 203.
 Հայկ 16.
 Հայք 49. 57. 77. 86. 88. 92. 116. 125. 174. 191.

217 . 255 . 260 . 264 . 272 . 282 . 283 * 316 . 332 . 348 .
353 . 383 . 392 . 397 . 399 . 404 . 429 . 434 . 437 . 474 .
504 .

Հանձիթ .ք. 371 . 383 .

Հաշիշք 479 . 505 . 515 .

Հաստմադին (Հէմէտտին) 427 . 491 .

Հասան աւիրայ 488 .

Հասուն զօրապետ 497 . 498 .

Հարսն մուր (Հիսն մանուր) .ք. 423 .

Հարսնքէի .ք. 448 . 478 .

Հեթայիք 11 .

Հեթում Թգ . Ա . 518 .

Հեղե 39 .

Հեղինուպօլիս 128 *

Հեղինէ կին Տիբերեայ 276 .

Հեղինէ մայր Մեծին Կոստանդիանոսի 125 . 133 .

Հեմն .ք. 42 . 245 . 305 . 343 . 407 . 477 .

Հեռի (Հենրիկոս) 501 .

Հեսուր .ք. 42 .

Հեր .ք. 337 .

Հերակլ կայսր 285 . 292—305 . 308—311 . 378 . 393 .

Հերակլ պատրիկ 289 .

Հերեթ 247 . 250 . 253 *

Հերեթա .ք. 231 .

Հերիմ .ք. 439 . 441 . 451 . 484 .

Հերմի պա . Ֆռանկայ 452 . 465 .

Հերմուպօլիս 29 .

Հերոնիմոս 21 .

Հերովդէս մեծ 86 . 90 . 97 . 100 .

" Ագրիպպա 99 . 100 . 108 .

" Անթիպատրոս 98 . 108 .

" միւս 98 .

" Թոռն Հերովդի 99 .

" Չորրորդապետ 98 .

" Քրմապետ 86 .

Հերովդիադա 98 . 108 .

Հիբրիայոս (Հեգեսիպոս) 2.

Հիշմամբրապետ 338. 341. 342.

Հիւսէն զօրապետ 360.

Հիւրկանոս որդի Աղէքսանդրայ 85. 86. 87.

Հնգաթ 229.

Հնդիկք 10. 17. 75. 101. 153. 228. 368. 390. 468.

Հնդկացիք 11.

Հոլանտացիք 508 *

Հոլովեռնէն 66. 389. 429.

Հոնք 214.

Հոնայ դուռն 72. 225.

Հոսդոս թգ. 212.

Հորթոմ 361.

Հռաոռն 55.

Հռաքուստ 50.

Հռոմ 55. 69. 79. 90. 121. 136. 152. 243. 272. 280.
323. 401.

Հռոմայեցիք 58. 55. 69. 79. 86. 90. 92. 212. 233.
268. 272. 280. 284. 328. 367. 433.

Հռոմկլաբ. 423. 472.

Հռոմք կամ Հռոմք. տես Հռոմայեցիք.

Հռոմքար (Հռոմկլա) 221.

Հռութ 58.

Հրեայք 66. 71. 82. 87. 97. 105. 110. 115. 139. 145.

213. 229. 253 * 294. 298. 309. 357. 389. 416.

Հրէաստան 78. 87. 94.

Ղաբինոս (Աղբինոս) 110.

Ղամէք 9.

Ղարատող 295. 296. 302.

Ղերբադաք. 100 *

Ղէւի 26. 27. 28.

Ղսլա 24.

Ղուկաս 12.

Ղուկիոս եպ. Աղէքսանդրիայ 150.

Ճամադդին (Ճէմալէտտին) 248.

Ճանձի բ. 518.

Ճենձերա (Գանգրա) ք. 541.

Ճգիր ք. 564. 501.

Ճէնտէրիս գղ. 241.

Ճէպէն 497.

Ճէրարտ 443.

Ճկեր ք. 492 * 518.

Ճկրմիշ. տես Աքարմիշ 408.

Ճուռճանք 524.

Ճռճոմ ք. 555.

Ճօռճան իշխան 572.

Ճօսլին 405.

Ճօսլին մարաշախտ 516.

Մաքնենաիոս 138.

Մաքովք 66. 587. 589.

Մադան 294.

Մադացիք 21. 58. 76. 101.

Մադիա (Մարաստան) 10.

Մադիանացիք 56. 296. 545.

Մադիդիոս (Մեթոդիոս) 4.

Մազոտ խաչ բ. 518.

Մաթուսաղա 9.

Մաթուսաղա եղ. Սիւնեաց 501 *

Մալսքարոս 74.

Մալէք Ազիշ 500 * 502. 514.

Մալէք Աշբափ 509. 511. 514. 525.

Մալէք Աֆտալ 500 * 502.

Մալէք Դահէր 500 * 514.

Մալէք Յետլ (Մալէք Ատէլ) 500. 501. 502. 507—511.

Մալէք Մոադամ Խա 508 *

Մալէք Նասր 525.

Մալէք Շահ 402.

Մալէք Սալէհ 455 *

Մալէք Սալէհ որդի Նուրէտտին 474. 477. 478. 488.

Մալէք Սալէհ " Սալէտտին 502. 505.

Մալէք Քամէլ 508 * 509—511 . 524 .

Մալուք . 54 .

Մալուք . 42 .

Մալքա 22 .

Մակաբայեցիք 78 . 83 .

Մակալէ գլ . 157 .

Մականոսի վանք 222 .

Մակար (Մակրիոս) կայսր 120 .

Մակդուրք . 42 .

Մակեդոն հոգեմարտ 153 .

Մակեդոնացիք 72 . 76 . 272 . 389 .

Մակեդոնիա 151 .

Մակսատա 66 .

Մահադի (Բաբան) 364 . 365 .

Մահադի որդի Ջաիրի 353 .

Մահմէտ Ա . օրէնսդիր 121 . 254 * 293 . 305 . 377 . 400 .
451 . 566 .

Մահմէտ զօրապետ 329 . 332 .

Մահմէտ (Ապու Մոհամմէտ Ալի) 377 .

Մահմէտ (Մոհամմէտ որդի Հարունի) 359—361 .

Մահմուտ որդի Մալէք խաղեայ 414 .

Մահմուդ որդի Մահադիի 450 .

Մաղաղիէ 4 . 6 .

Մաղայեթ 27 .

Մաղքոս 87 .

Մամաս (Ս) 157 .

Մամեստիաք . 330 . 332 .

Մամլուղք . 44 . 525 .

Մամունտ (Մամուուն) 359—364 366 .

Մամիհիոս 8 .

Մանուկերտ 339 .

Մանայեմ 51 . 52 .

Մանասէ 58 .

Մանէ 166 .

Մանիակ 377 *

Մանիքեցիք 234 . 248 .

- Փանիլ պատրիկ Մամիկոնեան 366 . 367 .
 Մանուիլ զօրագլուխ հայ 308 .
 Մանուիլ կայսր Ա . 418 . 426 . 428 . 440 . 444 . 452 . 459 .
 461 . 482 . 486 .
 Մանուէլ (Մանուէլ) 410 .
 Մանտինոս (Մանտին) 11 .
 Մասագեցիք 66 *
 Մասեփա ք . 45 .
 Մասուռ որդի Խլիճասլանայ Ա . 409 . 413 . 418 .
 Մասուռ որդի Խլիճասլանայ Բ . 426 . 428 . 450 . 459 .
 Մատաթէ 80 .
 Մարգան գւ . 307 .
 Մարաղա 395 .
 Մարաշ 73 . 319 . 399 . 456 . 441 . 451 . 470 .
 Մարգիս 496 .
 Մարդայիտք 326 .
 Մարդոցէք * . սեւ Մարդայիտք .
 Մարի (Մարսոս) եպ . Ամթայ 220 .
 Մարի (Մարիամնէ) 95 . 98 .
 Մարիա 29 .
 Մարիա (Սիրի) 282 .
 Մարիամ սուրբ Կոյս 93 . 96 . 97 . 164 . 176 . 192 . 197 .
 215 . 254 . 266 .
 Մարիամ Թագուհի հայկաղն 355 .
 Մարինէ 241 .
 Մարիս 70 .
 Մարիս քաղկեդոնացի 130 . 135 .
 Մարիսոս 21 .
 Մարիոն եպ . Հռոմկլայի 221 .
 Մարկիանէ զօրապետ 366—268 .
 Մարկիանոս կայսր 171 . 174 . 177 . 179—181 . 188 . 207 .
 290 . 421 .
 Մարկիանուպոլիս 147 .
 Մարկիոն աղանդապետ 118 .
 Մարկոս Անիկոս 61 .
 Մարկոս Աւրելիոս 119 .

- Մարկոս կեոար 210.
 Մարկոս հերետիկոս 118.
 Մարկոս պատ. Երուսաղէմի 154.
 Մարութ ք. 319.
 Մարութա եպ. Նիքիերոս 162. 314.
 Մարուն վգ. 225.
 Մարունատ ք. 34.
 Մարտինէ 303. 310.
 Մարտինոս հիւպատ 114.
 Մարաիս 59.
 Մարտիրոս եպ. Նինուէի 316.
 Մարք 49.
 Մաւի 311. 313. 319. 321.
 Մաքսիմիանոս բռնակալ 152.
 Մաքսիմիանոս կայսր 124. 125.
 Մաքսիմիւդա 128 *
 Մաքսիմիւդէս 124. 127.
 Մաքսիմոս 127.
 Մաքսիմոս վաներեց 320. 333. 34).
 Մաքքա ք. 494.
 Մեգակղէս 45.
 Մեգուլիէ (Միլան) ք. 156. 160.
 Մելքիսեդեկ 25. 25. 420.
 Մելեփոս եպ. Անտիոքայ 153. 154.
 Մելիտոս " եգիպտացի 130.
 Մելոնի ք. 275. 348. 350. 371. 378. 380. 395. 396.
 399. 406. 410. 444. 468. 482.
 Մեղադրիս 74 *
 Մեղքոս կին Հերովդի մեծի 98.
 Մեղքուժ 42.
 Մեմոս եպ. 163.
 Մեմփիս ք. 29. 31.
 Մենթոս (Մենեթէ) 37.
 Մենանդրոս 16.
 Մերոնի ք. 284. 428. 455. 478. 491. 501.
 Մժեժ կայսր 324.

Միգոս 36 .

Միթրոս 37 .

Միխայէլ պատմիչ 23 * 459 .

Միկէն ք . 55 *

Միււրինոս (Մայրիանոս) 208 .

Միշագետք 91 . 120 . 123 . 191 . 214 . 274 . 284 . 286 .
309 . 359 . 378 . 396 . 430 . 458 . 445 . 474 . 495 . 507 .
525 .

Միւկէացիք 55 .

Միւսիա գւ . 151 . 245 .

Միփոսայ վանք 223 .

Միքայէլ կայսր Բ . 362 .

Միքայէլ " Գ . 374 .

Միքայէլ " Դ . 386 . 387 .

Միքայէլ " Զ . 395 .

Միքայէլ " Է . 398 . 400 . 401 .

Միքիա մգ . 159 .

Մլէհ . 454 . 472 . 476 .

Մլէճ Բ . 516 .

Մծբին 15 . 136 . 146 . 255 . 266 . 314 . 408 . 465 . 475 .
492 . 501 .

Մկրտողք (աղանդ) 105 .

Մնբէճ ք . 62 . 235 . 299 . 346 . 358 . 478 .

Մնդուր (Մունդիր) Գ . 231 . 253 * 267 . 269 .

Մնդուր Դ . 276 . 277 . 279 .

Մշկածակն (՞) ք . 448 .

Մոգք 351 .

Մոգէ (Ս) վ . 225 .

Մոհամմէտ Խորանդ շահ 520 *

Մովսր 27 .

Մովսիսիմ 81 .

Մովսէս արաքացի 150 .

Մովսէս կթ . Բ . 249 * 265 *

Մովսէս մգ . 12 . 20 . 28—31 . 33 . 57 . 105 . 353 . 387 .

Մովսէս միայնակեաց 236 .

Մուգաթին (Մոսդաուի) 466 .

Մուխթար 325 .

Մուհրի 375 .

Մուղամաճ (Մալեք Մադամ Խան) 508 * 509 .

Մուղրի 372 . 446 *

Մուշեղ Մամիկոնեան 282 * 283 *

Մուսի արդի Մահաբեայ 354 .

Մուրադե 67 .

Մուփարկին 338 . 428 . 490 . 501 .

Մութնին 466 .

Մսիս ք . 426 * 516 *

Մսլիմ կամ Մասլամա 330 . 332—336 . 340 .

Մսլիման 391 .

Մար . տես Եգիպտոս .

Մարուան ամիրապետ 526 .

Մրուան " միւս 343 . 347 .

Մուլա(Մուսուլ) ք . 21 . 408 . 419 . 427 . 467 . 477 . 488 .
490 . 501 .

Մօր կամ Մար Աբա (Մար—Իբրա) ղ . 428 .

Մօր Զօրաւ (Զահար) 237 . 240 .

Մօր Հանանա (Ս . Անանիա) ղ . 463 .

Մօր Պարսամ 164 . 167 . 168 . 414 . 423 .

Մօրիկ կայսր 278—284 . 292 .

Յաբէթ 10 . 387 .

Յաբին 35 .

Յազտանա (Յազկերտ) Ա . 162 .

Յազտանա Գ . 304 . 306 .

Յակոբ առաքեալ 99 . 100 .

Յակոբ Կուրդնկար (Ծանծալոտ) 246 . 250 . 251 . 260 .

Յակոբ Նահապետ 14 . 26 .

Յակոբ ուռնայեցի 3 . 4 . 13 . 14 * 40 . 95 . 136 . 327 .

Յակոբ սանահնեցի 397 *

Յակոբ (Ս) Մօրնայ 132 .

Յակոբ արձնջի 215 . 224 .

Յակոբայ (Ս) վանք 'ի քեռուն 327 .

Յակոբիկ Ասորիք 338 .

- Յայէլ 55.
 Յայիր 57.
 Յասոն 80.
 Յարութեան (Ս) տաճար 105. 374. 496. 508.
 Յերուսաղէք 11.
 Յեսու Նաւեայ 29. 33. 45.
 Յեսու պատմիչ 2.
 Յեսեանք 105.
 Յերապոլիս 62.
 Յերոքովամ 50.
 Յեփթայի 37.
 Յեքոնիա. տես Յովսէփ.
 Յեու 46.
 Յոբ պա. Անտիոքայ 367.
 Յոբնաղ 165. 166. 168. 172—174. 183. 185. 195. 199.
 Յոթոր 30.
 Յոնք 19. 92. 116. 215. 218. 271—274. 305. 312.
 324. 348. 352. 373. 377. 398. 407. 411. 414. 426.
 435. 457. 468. 480. 498. 512.
 Յոպպէ 405. 495.
 Յովաբ 41.
 Յովաթամ 55.
 Յովակիմ 61. 62. 64.
 Յովսա թգ. Իսրայէլի 48. 50.
 Յովսա " Յուդայ 47.
 Յովսաբաղ թգ. Իսրայէլի 47.
 Յովսաբաղ որդի Ովսեայ 61. 62.
 Յովսաբիմ 65. 65.
 Յովիգա 46.
 Յովիգա որդի Եղիսէի 68.
 Յովնանէս անտիոքայի 2. 39.
 Յովնանէս ասիայի 2. 67. 126. 219. 228 * 244 * 249 *
 392.
 Յովնանէս արիթացի Հերմաւնոզ 249.
 Յովնանէս ասեռաբանիչ 100. 109. 159.
 Յովնանէս գրող Հարանց վարուց 262. 263.

- Յովհաննէս դամասկացի 349 *
 Յովհաննէս եպ. Ահուրանի 220 .
 Յովհաննէս " Անտիոքայ 165 .
 Յովհաննէս " Ասորի 462 *
 Յովհաննէս " Բջնայ 520 .
 Յովհաննէս " Թլացի 221 .
 Յովհաննէս " Թուրքերայ 220 .
 Յովհաննէս " Խառանու 220 .
 Յովհաննէս " Կիլիկիայ 166 .
 Յովհաննէս " Կիւրիայ 209 .
 Յովհաննէս " Երապոլսի 220 .
 Յովհաննէս " Պարամնարիս 229 .
 Յովհաննէս զօրապետ 309 .
 Յովհաննէս կթ. Դ. Իմաստասէր 249 * 301 . 338 . 339 .
 Յովհաննէս կթ. Է. 516 .
 Յովհաննէս հերձուածող 248 .
 Յովհաննէս Հիւրկանոս 83 .
 Յովհաննէս մայրաժանցի (մայրադռնի) 301 .
 Յովհաննէս Մանազկերայի 301 .
 Յովհաննէս Մեղացի 14 *
 Յովհաննէս մետրապօլիտ Մամեսարիյ 219 .
 Յովհաննէս Մկրտիչ 98 . 190 . 245 . 255 .
 Յովհաննէս Նկարիչ 106 .
 Յովհաննէս Ոսկերերան 141 * 161 .
 Յովհաննէս որդի Մժեժայ 325 .
 Յովհաննէս " Ովսեայ 61 .
 Յովհաննէս կայսր Չշկիկ 381—383 .
 Յովհաննէս պատմիչ քեսուհի 3 .
 Յովհաննէս պա. Անտիոքայ 380 . 385 .
 Յովհաննէս " Կ. Պօլսի 261 . 271 .
 Յովհաննէս պատրիկ 259 . 260 .
 Յովհաննէս սիւնակեաց 224 .
 Յովհաննէս ժանական 216 .
 Յովհաննէս ժանապետ Քաբարի 222 .
 Յովհաննէս (Ս) ժ. 222 . 288 .
 Յովհաննէս Տէրցենց 120 *

- Յովհաննէս քահանայ ազէքոսանդրացի 178 .
 Յովնադար 80 .
 Յովնաթան 40 .
 Յովնաթան Մակարէ 81 . 82 . 88 .
 Յովսափատ 44 .
 Յովսեպոս զօրապետ Հրէից 78 .
 Յովսեպոս պատմիչ 2 . 10 . 16 * 102 . 105 . 107 . 110 .
 Յովսէփ դպիր 20 .
 Յովսէփ եղբայր Հերովդէսի մեծի 87 .
 Յովսէփ Նահապետ 27 . 28 .
 Յովսէփ ներքինի 178 .
 Յովլամ 46 .
 Յորդանան 99 . 485 .
 Յուբիանոս կայսր 146 .
 Յուդա գալիկացի 92 . 94 .
 Յուդա Կիւրեղ 134 .
 Յուդա Մակարէ 81 . 82 .
 Յուդառուդա (Յովդապատ) ք . 110 .
 Յուդիթ 66 .
 Յուլիադա ք . 100 *
 Յուլիանէ եպ . Սրոյ 150 .
 Յուլիանիոք 249 . 254 . 259 .
 Յուլիանոս անօրէն 137—140 . 142—146 . 421 .
 Յուլիանոս եպ . Հռոմայեցի 167 .
 Յուլիանոս " ազիկաւնացի 221 . 248 . 252 . 257 .
 Յուլիանոս որդի Սաբարայ 235 *
 Յուլիոս եպ . Սեբաստիոյ 152 .
 Յուլիոս " Հանգոնի 219 .
 Յուլիոս Նիզոյոս 202 .
 Հուլիոս Սեւերոս 116 .
 Յուլիտոս կիպրացի 190 .
 Յուսիկ արեղայ զբպարտիչ 470 . 471 .
 Յուսիկեանք 471 .
 Յուստիանոս (Յուստինոս) կայսր Ա . 218 . 225 . 229 . 231
 —254 .
 Յուստիանոս (Յուստինոս) Բ . 258—260 . 268 . 271 . 274 .

Յուստինոս Նիկիացւոյ 117 .

Յուստինիանոս կայսր Ա . 2 . 253 . 247 . 249 . 250—253 .

Յուստինիանոս » Բ . 325—328 . 331 . 332 .

Յուստինէ 148 .

Նարազեանք 14 *

Նարեկագոյնոսոր 49 . 62—66 . 291 . 383 .

Նարեկարդան 63 .

Նարեկալոար 49 . 61 . 63 .

Նաղբէթ ք . 97 . 101 . 495 . 508 .

Նաթան 40 .

Նախնեան ք . 329 .

Նալմադին (Նէճմ — էռաին) 428 . 479 .

Նարր 362 .

Նար (Նալար) 371 .

Նաւագ. Հռամայ ք . 40 .

Նաքսոս 49 .

Նաքսիք 17 . 19 . 24 . 25 .

Նաքսիքուլոս 49 .

Նարակախոս 61 .

Ներբովթ 13 . 15 . 16 . 18 . 50 . 420 .

Նեկտապիս 70 .

Ներլոս գտ . 29 . 347 . 371 .

Նենեայ (Նանեայ) կուռք 79 .

Նեստոր 164—170 . 178 . 192 . 193 . 197 . 252 . 314 . 419 .

Նեստորականք 214 . 285 . 289 .

Ներշապուհ արծառնի 314 *

Ներոն կայսր 100 . 110 .

Ներուան 114 .

Ներսէն Թգ . Բաբելոնի 107 .

Ներսէն » Պարսից 124 .

Ներսէն կթ . Ա . Մեծն 153 .

Ներսէն » Գ . Շինող 286 .

Ներսէն » Դ . Շնորհալի 459 . 462 . 470—472 .

Ներսէն հայկազն 282 *

Նեփերքերէս 44 .

- Նեփրոս ծով 74 .
 Նեքաւով 62 .
 Նեքեփոս 60 *
 Նեքոն 60 .
 Նեքտաւիոս պա . Կ . Պալե 154 .
 Նեդրան ք . 231 . 252 . 253 .
 Նեկիա 100 . 117 . 131 . 154 . 147 . 153 . 335 . 341 . 346 .
 Նեկիփոր կայսր Ա . 357 . 359 .
 Նեկիփոր " Բ . 380 . 382 .
 Նեկիփոր " Գ . 400 .
 Նեկոպոլիս եպ . Տարսնի 220 .
 Նեկոմիդիա 100 . 136 . 213 . 246 . 352 .
 Նեկոպոլիս 120 . 213 . 235 .
 Նեկոփորոս եպ . Սեբաստիոյ 220 .
 Նինուէ 23 . 49 . 61 . 316 . 358 . 368 . 438 .
 Նիսկեսարիա 358 . 475 . 480 .
 Նոյ 9 . 15 .
 Նոյեմի 68 .
 Նոնատ եպ . Սեբեկիոյ 220 .
 Նորադին (Նուր—էտտին) որդի Ազգէտանի 501 .
 Նորադին որդի Զանգեայ 419 . 423 . 427 . 430 . 441 . 445 .
 447—452 . 454—457 . 465—470 . 474 .
 Նորադին որդի Խարաւանայ 455 . 487 . 491 .
 Նումիրինոս կայսր 123 .
 Նուփիլիա 138 .
 Նսեբին ք . 428 .

- Շալուէ իշխան Վրաց 522 .
 Շահանշահ որդի Խիճաւանայ 409 .
 Շահանշահ որդի Մասուտայ 430 .
 Շահի Աբմէն ամիրայ Խլաթայ 478 .
 Շահրորի 305 .
 Շահրապարզ (Շահրվարազ) 284 . 292 . 295 . 296 . 302 .
 Շամիրամ 24 .
 Շամմարք 253 *
 Շամունի 80 .

Հիքսիդոս (Հեգեսիպոս) 2.

Հիշմ ամիրապետ 358. 341. 342.

Հիւսէն զօրապետ 360.

Հիւրկանոս որդի Աղէքսանդրայ 85. 86. 87.

Հնդաք Թգ. 229.

Հնդիկք 10. 17. 75. 101. 155. 228. 368. 390. 468.

Հնդկացիք 11.

Հոլանտացիք 508 *

Հոլոփեռնէս 66. 389. 429.

Հոնք 214.

Հոնաց դուռն 72. 225.

Հոսդոս Թգ. 212.

Հորթում 361.

Հուասոն 55.

Հուաքուսա 50.

Հում 55. 69. 79. 90. 121. 136. 152. 245. 272. 280.
323. 401.

Հումնայեցիք 58. 55. 69. 79. 86. 90. 92. 212. 233.
268. 272. 280. 284. 328. 367. 433.

Հումկլա բ. 423. 472.

Հումք կամ Հոումք. տես Հումնայեցիք.

Հումքար (Հումկլա) 221.

Հուութ 58.

Հրեայք 66. 71. 82. 87. 97. 105. 110. 115. 139. 145.
215. 229. 253 * 294. 298. 309. 337. 389. 410.

Հրէաստան 78. 87. 94.

Ղաբինոս (Աղբինոս) 110.

Ղամէք 9.

Ղարատող 295. 296. 302.

Ղերիադաք. 100 *

Ղելի 26. 27. 28.

Ղսկտ 24.

Ղուկաս 12.

Ղուկիոս եպ. Աղէքսանդրիոյ 150.

Ճամաղադին (Ճեմալետտին) 248.

Ճանճի բ. 518.
 Ճենճերա (Գանգրա) բ. 341.
 Ճղի բ. 364. 501.
 Ճենտերիս գղ. 241.
 Ճէպէն 497.
 Ճէրարտ 443.
 Ճկեր բ. 492 * 518.
 Ճկրմիշ. տե՛ս Աքարմիշ 408.
 Ճուռ ճանք 324.
 Ճռ ճում բ. 533.
 Ճռ ճան իշխան 372.
 Ճօպին 403.
 Ճօպին մարաշախտ 516.

Մագնենափոս 138.
 Մագոփգ 66. 387. 389.
 Մադան 294.
 Մադացիք 21. 58. 76. 101.
 Մադիա (Մարաստան) 10.
 Մադիանացիք 36. 296. 345.
 Մադիգիփոս (Մեթոգիփոս) 4.
 Մազոտ խաչ բ. 518.
 Մաթուսաղա 9.
 Մաթուսաղա եպ. Սիւնեաց 301 *
 Մալաքարոս 74.
 Մալէք Աղեղ 500 * 502. 514.
 Մալէք Աշրափ 509. 511. 514. 525.
 Մալէք Աֆտալ 500 * 502.
 Մալէք Դահէր 500 * 514.
 Մալէք Յեալ (Մալէք Ատէլ) 500. 501. 502. 507—511.
 Մալէք Մոադամ Խա 508 *
 Մալէք Նասր 525.
 Մալէք Շահ 402.
 Մալէք Սալէհ 435 *
 Մալէք Սալէհ որդի Նուրէտունի 474. 477. 478. 488.
 Մալէք Սալէհ , Սալահտունի 502. 503.

- Մալէք Քամէլ 508 * 509—511 . 524 .
 Մալուք . 54 .
 Մալուք . 42 .
 Մալքա 22 .
 Մակարայեցիք 78 . 83 .
 Մակարի գլ . 157 .
 Մակննոսի վանք 222 .
 Մակոր (Մակրիոս) կայսր 120 .
 Մակդուք . 42 .
 Մակեդոն հողէմարտ 153 .
 Մակեդոնացիք 72 . 76 . 272 . 389 .
 Մակեդոնիա 151 .
 Մակսատա 66 .
 Մահադի (Բաբան) 364 . 365 .
 Մահադի որդի Ջափրի 353 .
 Մահմէտ Ա . օրէնադիր 121 . 254 * 295 . 305 . 377 . 400 .
 451 . 566 .
 Մահմէտ զօրապետ 329 . 332 .
 Մահմէտ (Ալու Մահմմէտ Ալի) 377 .
 Մահմէտ (Մահմմէտ որդի Հաբունի) 359—361 .
 Մահմուտ որդի Մալէք Խաղեայ 414 .
 Մահմուդ որդի Մահադիի 450 .
 Մաղաղեէլ 4 . 6 .
 Մաղայեթ 27 .
 Մաղքոս 87 .
 Մամա (Ս) 137 .
 Մամեստիաք . 330 . 332 .
 Մամլուղք . 44 . 525 .
 Մամունտ (Մամուուն) 359—364 366 .
 Մամիթոս 8 .
 Մանագերտ 339 .
 Մանայեմ 51 . 52 .
 Մանասէ 58 .
 Մանէ 166 .
 Մանիակ 377 *
 Մանիքեցիք 234 . 248 .

- Փանիկ պատրիկ Մամիկոնեան 366 . 367 .
 Մանուկ զօրագլուխ հայ 308 .
 Մանուկ կայսր Ա . 418 . 426 . 428 . 440 . 444 . 452 . 459 .
 461 . 482 . 486 .
 Մանկուճակ (Մանուշէ) 410 .
 Մանտինոս (Մանիտոն) 11 .
 Մասագեցիք 66 *
 Մասեփա ք . 45 .
 Մասուտ որդի խլիճասլանայ Ա . 409 . 413 . 418 .
 Մասուտ որդի խլիճասլանայ Բ . 426 . 428 . 450 . 459 .
 Մատթիէ 80 .
 Մարագան գւ . 307 .
 Մարաղա 395 .
 Մարաշ 73 . 519 . 599 . 456 . 441 . 451 . 470 .
 Մարգիս 496 .
 Մարդայիտք 526 .
 Մարդոցէք * . անս Մարդայիտք .
 Մարի (Մարտո) եպ . Աթայ 220 .
 Մարի (Մարիամնէ) 95 . 98 .
 Մարիա 29 .
 Մարիա (Սիրի) 282 .
 Մարիամ սուրբ Կոյս 93 . 96 . 97 . 164 . 176 . 192 . 197 .
 215 . 254 . 266 .
 Մարիամ Թագուհի հայկաղն 355 .
 Մարինէ 241 .
 Մարիս 70 .
 Մարիս քաղկեդոնացի 130 . 135 .
 Մարիսոս 21 .
 Մարիոն եպ . Հռովմայի 221 .
 Մարկիանէ զօրագետ 366—268 .
 Մարկիանոս կայսր 171 . 174 . 177 . 179—181 . 188 . 207 .
 290 . 421 .
 Մարկիանուպոլիս 147 .
 Մարկիոն աղանդապետ 118 .
 Մարկոս Անիկոս 61 .
 Մարկոս Աւբեղիոս 119 .

- Մարկոս կեսար 210.
 Մարկոս հերետիկոս 118.
 Մարկոս պա. Երուսաղէմի 154.
 Մարութ ք. 319.
 Մարութա եպ. Նիքիերայ 162. 314.
 Մարուն վդ. 225.
 Մարունտոս ք. 54.
 Մարտինէ 303. 310.
 Մարտինոս հիւպատ 114.
 Մարտիս 59.
 Մարտիրոս եպ. Նինուէի 316.
 Մարք 49.
 Մաւի 311. 313. 319. 321.
 Մաքսիմիանոս բռնակալ 152.
 Մաքսիմիանոս կայսր 124. 125.
 Մաքսիմինդա 128*
 Մաքսիմինդէս 124. 127.
 Մաքսիմոս 127.
 Մաքսիմոս վաներէց 320. 333. 34).
 Մաքքա ք. 494.
 Մեգակղէս 45.
 Մեգուլիէ (Միլան) ք. 156. 160.
 Մելքիսեդեկ 25. 25. 420.
 Մելեաիոս եպ. Անտիոքայ 153. 154.
 Մելիտոս " եգիպտացի 130.
 Մելտենի ք. 273. 348. 350. 371. 378. 380. 395. 306.
 399. 406. 410. 444. 468. 482.
 Մեղադրիտ 74*
 Մեղքոս կին Հերովդի մեծի 98.
 Մեղքուժ 42.
 Մեմնոս եպ. 165.
 Մեմֆիս ք. 29. 31.
 Մենթոս (Մենեթէ) 37.
 Մենանդրոս 16.
 Մերոսի ք. 284. 428. 453. 478. 491. 501.
 Մժեժ կայսր 324.

Միգու 36 .

Միթրոս 37 .

Միխայէլ պատմիչ 23 * 459 .

Միկէն ք . 55 *

Միուրինոս (Մայորիանոս) 208 .

Միջագետք 91 . 120 . 123 . 191 . 214 . 274 . 284 . 286 .
309 . 359 . 378 . 396 . 430 . 438 . 445 . 474 . 493 . 507 .
525 .

Միւկէացիք 55 . .

Միւսիա գ . 151 . 245 .

Միփոսայ վանք 223 .

Միքայէլ կայսր Բ . 362 .

Միքայէլ " Գ . 574 .

Միքայէլ " Դ . 586 . 587 .

Միքայէլ " Զ . 595 .

Միքայէլ " Է . 598 . 400 . 401 .

Միքիա մօ . 159 .

Մէհ . 454 . 472 . 476 .

Մէժ ք . 516 .

Մծբին 15 . 136 . 146 . 253 . 266 . 314 . 403 . 463 . 475 .
492 . 501 .

Մկրտողք (աղանդ) 105 .

Մնբէճ ք . 62 . 235 . 299 . 346 . 558 . 478 .

Մնգուր (Մունդիր) Գ . 231 . 255 * 267 . 269 .

Մնգուր Դ . 276 . 277 . 279 .

Մշկածակն (՞) ք . 448 .

Մոգք 351 .

Մոգէ (Ս) վ . 225 .

Մոհամմէտ Խորաշմ շահ 520 *

Մովսբ 27 .

Մովգիիմ 81 .

Մովսէս արքայի 150 .

Մովսէս կթ . Բ . 249 * 265 *

Մովսէս մօ . 12 . 20 . 28—31 . 33 . 57 . 105 . 253 . 387 .

Մովսէս միայնակեաց 253 .

Մուգաթին (Մուգաթի) 466 .

Մուխթար 325 .

Մուհդի 375 .

Մուհամմադ (Մադք Մուհամմադ) 308 * 309 .

Մուհդի 372 . 446 *

Մուշեղ Մամիկոնեան 282 * 283 *

Մուսի արդի Մահաբեայ 354 .

Մուրադ 67 .

Մուփարկին 358 . 428 . 490 . 501 .

Մութնին 466 .

Մսիոք . 426 * 516 *

Մսլիմ կամ Մահաբեայ 330 . 352—356 . 340 .

Մսլիման 391 .

Մար . տես Եղիշատոս .

Մարուան ամիրապետ 526 .

Մարուան " մուս 343 . 347 .

Մարլա(Մուսալ)ք . 21 . 408 . 419 . 427 . 467 . 477 . 488 .
490 . 501 .

Մար կամ Մար Աբա (Մար—Իբա) ղ . 428 .

Մար Զորաւ (Զահար) 237 . 240 .

Մար Հանանտ (Ս . Անանիա) ղ . 463 .

Մար Պարսամ 164 . 167 . 168 . 414 . 423 .

Մարիկ կայսր . 278—284 . 292 .

Յարեթ 10 . 387 .

Յարին 35 .

Յաղտանաւ (Յաղկերտ) Ա . 162 .

Յաղտանաւ Գ . 304 . 306 .

Յակոբ առաքեալ 99 . 100 .

Յակոբ Կուրդնկար (Ծածծաւոս) 246 . 250 . 251 . 260 .

Յակոբ Նահապետ 14 . 26 .

Յակոբ ուռայեցի 3 . 4 . 13 . 14 * 40 . 95 . 136 . 327 .

Յակոբ սանահնեցի 397 *

Յակոբ (Ս) Մծբնայ 152 .

Յակոբ արմնջի 215 . 224 .

Յակոբայ (Ս) ժանդ 'ի քեռուն 327 .

Յակոբիկ Ասորիք 338 .

Յայէլ 35.
 Յայիր 37.
 Յաստի 80.
 Յարութեան (Ս) տաճար 195. 374. 496. 508.
 Յերսուսացիք 11.
 Յետու Նաւեայ 29. 33. 45.
 Յետու պատմիչ 2.
 Յեստեանք 105.
 Յերապոլիս 62.
 Յերորովամ 50.
 Յեփթայի 37.
 Յեքոնիա. տես Յովսէփ.
 Յեռ 46.
 Յոր պա. Անտիոքայ 367.
 Յորնաղ 165. 166. 168. 172—174. 183. 185. 195. 199.
 Յոթոր 30.
 Յոնք 19. 92. 116. 215. 218. 271—274. 305. 312.
 324. 348. 352. 373. 377. 398. 407. 411. 414. 426.
 435. 457. 468. 480. 498. 512.
 Յոպպէ 405. 495.
 Յովար 41.
 Յովարթամ 55.
 Յովակիմ 61. 62. 64.
 Յովաս թգ. Իսրայէլի 48. 50.
 Յովաս " Յուդայ 47.
 Յովսքաղ թգ. Իսրայէլի 47.
 Յովսքաղ որդի Ովսեայ 61. 62.
 Յովսքիմ 65. 65.
 Յովեդա 46.
 Յովեդա որդի Եղիսէի 68.
 Յովհաննէս անտիոքացի 2. 39.
 Յովհաննէս ասիացի 2. 67. 126. 219. 233 * 244 * 249 *
 392.
 Յովհաննէս արիթացի Հերմուամուղ 249.
 Յովհաննէս աւետարանիչ 100. 109. 159.
 Յովհաննէս գրող Հարանց վարուց 262. 263.

- Յովհաննէս դամասկացի 349 *
 Յովհաննէս եպ. Ահուրանի 220 .
 Յովհաննէս " Անտիոքայ 163 .
 Յովհաննէս " Ասորի 462 *
 Յովհաննէս " Բջնայ 520 .
 Յովհաննէս " Թլացի 221 .
 Յովհաննէս " Թուրքայ 220 .
 Յովհաննէս " Խառանու 220 .
 Յովհաննէս " Կիլիկիայ 166 .
 Յովհաննէս " Կիւրիսայ 299 .
 Յովհաննէս " Յերապոլսի 220 .
 Յովհաննէս " Պարամանարիս 229 .
 Յովհաննէս զօրապետ 309 .
 Յովհաննէս կթ. Դ. Իմաստասէր 249 * 301 . 338 . 339 .
 Յովհաննէս կթ. Է. 516 .
 Յովհաննէս հերձուածող 248 .
 Յովհաննէս Հիւրկանոս 83 .
 Յովհաննէս մայրազնեցի (մայրադոմեցի) 301 .
 Յովհաննէս Մանազկերայի 301 .
 Յովհաննէս Մեգացի 14 *
 Յովհաննէս մեարապօլտ Մամեսարոյ 219 .
 Յովհաննէս Մկրտիչ 98 . 190 . 245 . 255 .
 Յովհաննէս Նկարիչ 106 .
 Յովհաննէս Ոսկերերան 141 * 161 .
 Յովհաննէս արքի Մժեժայ 325 .
 Յովհաննէս " Ոգնայ 61 .
 Յովհաննէս Կայսր Չմէկիկ 381—383 .
 Յովհաննէս պատմիչ թեոսւնցի 3 .
 Յովհաննէս պտ. Անտիոքայ 380 . 385 .
 Յովհաննէս " Կ. Պօլսի 261 . 271 .
 Յովհաննէս պաարիկ 259 . 260 .
 Յովհաննէս սիւնակեաց 224 .
 Յովհաննէս զանական 216 .
 Յովհաննէս զանապետ Քաբրայի 222 .
 Յովհաննէս (Ս). զ. 222 . 288 .
 Յովհաննէս Տերցենց 120 *

- Յովհաննէս քահանայ աղէքականդրացի 178.
 Յովնադար 80.
 Յովնաթան 40.
 Յովնաթան Մակարէ 81 . 82 . 88.
 Յովսափառ 44.
 Յովսեպոս զօրապետ Հրեից 78.
 Յովսեպոս պատմիչ 2 . 10 . 16 * 102 . 105 . 107 . 110.
 Յովսէփ դպիր 20.
 Յովսէփ եղբայր Հերովդէոսի մեծի 87.
 Յովսէփ Նահապետ 27 . 28.
 Յովսէփ Ներքինի 178.
 Յովրաժ 46.
 Յորդանան 99 . 485.
 Յուբիանոս կայսր 146.
 Յուդա գալիլեացի 92 . 94.
 Յուդա Կիւրեղ 134.
 Յուդա Մակարէ 81 . 82.
 Յուդաբուդա (Յովդապատ) ք . 110.
 Յուդիթ 66.
 Յուլիադա ք . 100 *
 Յուլիանէ եպ . Սրոյ 150.
 Յուլիանիոս 249 . 254 . 259.
 Յուլիանոս անօրէն 137—140 . 142—146 . 421 .
 Յուլիանոս եպ . հռոմայեցի 167.
 Յուլիանոս " աղիկառնացի 221 . 248 . 252 . 257 .
 Յուլիանոս սրդի Սաբարայ 255 *
 Յուլիոս եպ . Սեբաստիոյ 152.
 Յուլիոս " Հանգոնի 219.
 Յուլիոս Նեոգոս 202.
 Յուլիոս Սեւերոս 116.
 Յուլիոս կիպրացի 190.
 Յուսիկ աբեղայ զբպարաիչ 470 . 471.
 Յուսիկեանք 471.
 Յուստիանոս (Յուստինոս) կայսր Ա . 218 . 225 . 229 . 231
 —254.
 Յուստիանոս (Յուստինոս) Բ . 258—260 . 268 . 271 . 274.

Յուստինոս Նիկացեանցի 117 .

Յուստինիանոս կայսր Ա . 2 . 233 . 247 . 249 . 250—258 .

Յուստինիանոս " Բ . 325—328 . 351 . 352 .

Յուստինե 148 .

Նարազեանք 14 *

Նարեկացոյնստար 49 . 62—66 . 291 . 383 .

Նարեկաբարդան 65 .

Նարեկալար 49 . 61 . 63 .

Նաղարեթ ք . 97 . 101 . 495 . 508 .

Նաթան 40 .

Նախնեւան ք . 329 .

Նաշնագին (Նէճմ — էստին) 428 . 479 .

Նար 362 .

Նար (Նաղար) 371 .

Նուադ Հռամայ ք . 40 .

Նաքոնոս 49 .

Նաքովք 17 . 19 . 24 . 25 .

Նաքուբուլա 49 .

Նարակոնոս 61 .

Ներբովք 15 . 15 . 16 . 18 . 50 . 420 .

Նեկաապիո 70 .

Ներոս դա . 29 . 347 . 371 .

Նեռայ (Նանեայ) կուռք 79 .

Նեստոր 164—170 . 178 . 192 . 195 . 197 . 252 . 314 . 419 .

Նեստորականք 214 . 285 . 289 .

Ներշապուհ արծրունի 314 *

Ներոն կայսր 100 . 110 .

Ներուա 114 .

Ներսէն Թդ . Բաբելոնի 107 .

Ներսէն " Պարսից 124 .

Ներսէն կթ . Ա . Մեծն 153 .

Ներսէն " Գ . Շինող 286 .

Ներսէն " Դ . Շնորհալի 459 . 462 . 470—472 .

Ներսէն հայկազն 282 *

Նեփերքերես 44 .

- Նեփրոս ծով 74 .
 Նեքաւով 62 .
 Նեքեփոս 60 *
 Նեքոն 60 .
 Նեքտառիոս պո . Կ . Պօլե 154 .
 Նեդրան ք . 231 . 252 . 253 .
 Նեկիա 100 . 117 . 131 . 154 . 147 . 153 . 335 . 341 . 346 .
 Նեկիփոր կայսր Ա . 357 . 359 .
 Նեկիփոր " Բ . 380 . 382 .
 Նեկիփոր " Գ . 400 .
 Նեկոպոլիս եպ . Տաքսոնի 220 .
 Նեկոմիդիա 100 . 156 . 215 . 246 . 352 .
 Նեկոպօլիս 120 . 213 . 235 .
 Նեկոփորոս եպ . Սեբաստիայ 220 .
 Նինուէ 23 . 49 . 61 . 316 . 358 . 368 . 458 .
 Նիսկեսարիա 358 . 475 . 480 .
 Նոյ 9 . 15 .
 Նոյեմի 68 .
 Նոնատ եպ . Սելեւկիայ 220 .
 Նորադին (Նուր-էտտին) որդի Ազզէտանի 501 .
 Նորադին որդի Զանգեայ 419 . 423 . 427 . 430 . 441 . 445 .
 447—452 . 454—457 . 465—470 . 474 .
 Նորադին որդի Խարաւանայ 455 . 487 . 491 .
 Նումիրինոս կայսր 125 .
 Նուփիլիա 158 .
 Նսեբին ք . 428 .

- Շալուէ իշխան Վրայ 522 .
 Շահանշահ որդի Իլիճասլանայ 409 .
 Շահանշահ որդի Մասուտայ 430 .
 Շահի Աբմէն ամիրայ Խլաթայ 478 .
 Շահրորի 305 .
 Շահրապարզ (Շահրվարդ) 284 . 292 . 295 . 296 . 302 .
 Շամիրամ 24 .
 Շամմարք 253 *
 Շամուէնի 80 .

Համրա գլ. 368.

Համրին գլ. 81.

Հապուհ ստրաաիկոս 153.

Հապուհ (Հապուհ) 121. 127. 136. 144. 393.

Հաւուր (Հաւեր) փոխարքայ Եգիպտոսի 456.

Հաւապք ք. 497. 501.

Հէխիք 455.

Հերաքաւ (Հիրքաւ) հօրեղբայր Սալաւեանի 450. 453. 457.

Հէրանշահ (Հահինշահ) եղբայր Խլեճասլանայ 449. 468.

Հիգէ ք. 358.

Հիդայ առաքելոյ վանք 222.

Հիրի (Կաւաւ) Թգ. Պարոնից 297. 302.

Հիրին 282 *

Հմաւօն 27.

Հմաւօն Կղէսպատեանց 115.

Հմաւօն Մակարէ 81. 82.

Հնճէ գաւ. 354.

Հպղթան ք. 493.

Հօշ. տես Սպահան.

Ողեա (Ղաթիւ) Թգ. Յաւալ 40. 51.

Ողեր 467.

Ոթոն կայսր 111.

Ողեմպիոս Լ. 89.

Ողեմպիադա մայր Աղէքսանդրի 71.

Ոմապօլիս 82 *

Ոմար ամիրապետ Ա. 303. 305. 308—311.

Ոմար " 354. 356. 357.

Ոմինիքանոս եպ. 221.

Ոնեսիմոս եպ. Ուրէմին 220.

Ոնիա քահանայապետ 73.

Ոնիա " որդի Սիմէօնի 77. 82.

Ոնիապօլիս 82 *

Ոնորիոս 149. 154. 162.

Ոսորդոն 51 *

Ոսորքոն 48 *.

Ոսպիթալ 510.

Ուլտ 54.

Ուլիա 61. 62.

Ուրեմա 69.

Ուրիզդ. Թգ. Պարսից Ա. 124.

Ուրիզդ. " " Բ. 280.

Ուրիզդ. " " Գ. 305.

Ուրիանոս ք. 101.

Ուրանտիոս 48.

Ուրանոս (Եւգինէոս) 159.

Ուրգեն եպ. Սէլեւկիոյ 250.

Ուրի կուռք 255.

Ութրիոս եպ. Տարսոյ 166.

Ուրիւանոս (Վաղերիանոս) 122.

Ուխտականք (աղանդաւորք) 105.

Ուչք. 480.

Ումբետրիս 69.

Ուռհա 15. 23. 50. 83. 116. 120. 145. 217. 222. 226.
242. 256. 298. 329. 341. 355. 360. 386. 399. 404.
418—420. 470. 500. 525.

Ուռհարոն Գիրմանշահ (Վաւամ Կրման) 160.

Ուռհարոն կամ Արհարան (Վաւամ Բ) 165.

Ուռուզուքան 519.

Ուսիոս եպ. Կուռտարիոյ 131.

Ուսրաթոն 51.

Ուտրուպիոս (Եւտրուպիոս) եպ. 255.

Ուրատոն ամիրայ 407.

Ուրբոգոսատոս (Արբոգաստոս) 159.

Ուրեա 41.

Ուրկանաքիք (Վրկանք) 74.

Ուրկանիա 71. 85.

Ուփիք 17.

Ուփովիոս եպ. Կարիոյ 221.

Ուփրինտոս եպ. 222.

Ուքուխ 46.

Ձաւփի 408 .

Պալանկիոս ԲԱԸՀԱՅԵՅԻ 176— 178 .

Պալանգոս 34. 35 .

Պաքաց ք . 225 . 324 . 343 . 383 . 510 *

Պաղակ 410 .

Պաղեստին 77 . 139 . 167 . 294 . 374 . 392 . 420 . 424 .
434 . 483 . 508 *

Պաղտաւ 223 . 316 . 351 . 360 . 363 . 368 . 370 . 400 .
431 . 458 .

Պաղտին Ա . 403 . 406 . 409 . 410 .

Պաղտին Գ . 418 . 424 . 441 . 446 .

Պաղտին Դ . 475 . 483 . 491 . 494 *

Պաղրսա ք . 405 . 445 . 494 .

Պամփիլիս գւ . 198 .

Պամփիլոս սարկաւագ 177 .

Պանաւոս 36 .

Պանոնիա գւ . 147 .

Պանաւփրիոս եպ . 183 .

Պանտիստացիք 254 .

Պապաք 371 .

Պապիոս 87 *

Պապոս ք . 34 .

Պատաւինէ գղ . 193 .

Պատրա ք . 246 .

Պատրանիա (Պետրոն) 108 .

Պատրէ եպ . Ռապայ 220 .

Պատրուբուլոս 114 .

Պարթեւք 19 . 76 . 99 . 119 . 343 .

Պարիշա գղ . 441 .

Պարկիարուխ 405 *

Պարսամ, տես Մօր Պարսամ .

Պարսիկք . տես Պարսք .

Պարսից ծով 294 . 368 .

Պարսից վանք 224 .

Պարք 11 . 32 . 76 . 119 . 144 . 162 . 214 . 216 . 241 .

- 264—274 . 278 . 292—298 . 305* . 388 . 446 . 522 . 523 .
 Պաւին (Բաբուէ) կԹ . Պարսից 314 .
 Պաւլինոս 153 .
 Պաւսուլայ վանք 141 .
 Պաւսանիոս 69 *
 Պաւտանդոս ք . 333 .
 Պելիա կամ Պելեոս ք . 242 .
 Պելեուսբա 10 .
 Պելէնսնի 418 * 423 . 441 . 470 .
 Պելդոփո 34 .
 Պելմունդ 403 . 407 .
 Պելմունդ որդի Ռնադտի 449 . 451 . 501 . 513 .
 Պէնագա ք . 145 .
 Պենտապոլիս 245 *
 Պետրուքաստիս 51 *
 Պետրոս առաքեալ 100 . 109 . 385 .
 Պետրոս եղբայր Մօրկայ 285 .
 Պետրոս զօրապետ 189 .
 Պետրոս պա . Աղէքսանդրիոյ 150 . 196 . 199 .
 Պետրոս " Անտիոքայ 211 . 214 .
 Պետրոս (Ս) եկեղեցի 398 .
 Պետրոս վերիացի եպ . Գաղայ 172 . 174 . 176—178 . 180 .
 201 .
 Պետրոս փնւնիկեցի 195 .
 Պերգիկաս 58 *
 Պերիտք վ . 380 .
 Պերոլ Թդ . 207 . 213 .
 Պերտիկոս 69 *
 Պիզմի 409 .
 Պիլոս (Բիբոդոն) ք . 245 .
 Պիկատուր եպ . Փիլատելիայ 227 .
 Պիկքսրոս 52 *
 Պիղատոս 99 . 102 . 107 .
 Պիուր միայնակեաց 196 .
 Պիւր ք . 423 . 480 .
 Պլպէս ք . 450 . 456 .

- Պագեր 169—172. 177.
 Պանդեոն 85. 87. 99.
 Պանտոն 55. 123. 397.
 Պաւլերիանոս (Փղորիանոս) 125.
 Պաւնթիմոն (Պաղումէոն) 71.
 Պաւնիտոս երէց 195.
 Պաւշերիք 528.
 Պաւսինոս 69.
 Պաօշ 522.
 Պառաւեր պատ. Աղէքսանդրիայ 192. 212.
 Պաղումէոս Թգ. Ա. 73.
 Պաղումէոս Աղէքսանդր 85.
 Պաղումէոս Դիոնէսիոս 85.
 Պաղումէոս Եպիփան 78. 80.
 Պաղումէոս Եւերգետէս 77.
 Պաղումէոս Կառնոս 74.
 Պաղումէոս Սովլտեր 84. 85.
 Պաղումէոս Փիլադելփոս. 74. 96.
 Պաղումէոս Փիլոպատոս 78.
 Պաղումէոս (Պառկոպ) 522.
 Պաոյեանք (Պեանէիք) 434. 441.
 Պառուի (Ուրմինտ տը Բաագիէ) 425.
 Պարբոս կայսր 123.
 Պարոկղ Կողոնիայ 220.
 Պարոկոպոս եպ. 252.
 Պարպատիկէ 183.
 Պարուտոս 74.
 Պօղէ եպ. Ուռհայոյ 224.
 Պօղիկարտոս 118.
 Պօղոս անապատական 182. 184.
 Պօղոս առաքեալ 41. 104. 110. 200.
 Պօղոս եթովպացի 181.
 Պօղոս Հրեայ պատ. Անտիոքայ 218.
 Պօղոս եպ. Ուռհայոյ 220.
 Պօղոս ք. փոքր Աղէքսանդրիայ 220.

Զաւարտին (Ճէլալէտտին) 520 *

Զահան գո. 470 .

Զափար 377 .

Զափր տեռ . Ապու ջափր .

Զափր իշխան Դամասկոսի 374 .

Զէբու խաքան 296 *

Զօպէն Ա. 418 . 419 . 423 .

Զօպէն Բ. 441 . 478 .

Ռաբովք ք. 25 .

Ռաքաւ 13 . 15 . 16 .

Ռաքուէլ 30 .

Ռահիգ ք. 354 .

Ռաղա ք. 223 . 260 . 475 . 501 . 502 .

Ռամասիս 31 .

Ռապան ք. 406 . 418 * 422 . 441 . 514 .

Ռասան ք. 23 .

Ռասուլ ք. 152 . 220 . 223 . 282 . 284 . 428 .

Ռափտիք 455 .

Ռեբեկա 25 .

Ռեմնետ կոմս Տրապօլսոյ 494 * 495 .

Ռէ ք. 350 .

Ռէտնուան 510 .

Ռընաղա (որ Շադիյեօն) 425 . 435—437 . 447 . 448 . 478 .
479 . 494 * 495 .

Ռիկիմեր 208 *

Ռինոյ—Կորուբա գո. 10 .

Ռիշարա Թգ. Անգղոյ 499 *

Ռոբովամ 42 .

Ռոգոս կղզի 55 . 295 . 319 .

Ռոմանոս Ա. 378 . 379 .

Ռոմանոս Բ. 379 . 380 .

Ռոմանոս Գ. 384 . 386 .

Ռոմանոս Դ. 397 .

Ռոմանոս վանահայր 187 . 195 . 206 . 222 .

Ռոմելոս 47 . 55 .

Ռամիզն 284 .

Ռոջէ 403 . 410 .

Ռոսմուդ 389 .

Ռոստամ 306 .

Ռուբէն Ա . 411 .

Ռուբէն Բ . 455 * 476 . 485 . 490 . 492 . 501 .

Ռուբէն Գ . 491 .

Ռուբէն Նահապետ 27 .

Ռուբէն որդի Թորոսի 454 . 455 *

Ռուբէն որդի Պաղանոյ 515 .

Ռուբինեանք 406 . 411 .

Ռուշէ Բահաի (Ռոշվէ) 297 .

Ռուդք 136 .

Ռուծափ ք . 242 * 288 . 345 .

Սաքա 17 . 95 . 228 * 368 .

Սաքակոն 57 .

Սաքէ 117 .

Սաքիլէ 36 .

Սադ . 306 .

Սադոժք փալիսեցի 92 . 105 .

Սալատտին (Յուսուփ) 457 . 463 . 476—478 . 485—485 .
488 . 490 . 494—501 .

Սադուկեցիք 105 .

Սալաբիք (Սիւննիք) 455 .

Սալինս ք . 55 .

Սալաուի 442 .

Սալտու գլ . 196 .

Սահարդա ք . 297 .

Սահակ մեծն 165 .

Սահակ Իշխան հայկազն 365 .

Սահակ (Ս) վանք 222 .

Սահերոն 21 .

Սազա 12 .

Սազամէ ք . 210 .

Սազամինա ք . 115 .

- Սողմնաստար 49. 84. 87.
 Սամաւորոս 19.
 Սամար 44.
 Սամարացիք 87. 72. 120. 212.
 Սամարիա լ. 44.
 Սամարիա ք. 44. 54. 72. 84. 93. 235.
 Սամարիոս 6. 19.
 Սամեզար 35.
 Սամեա մզ. 45.
 Սամնաս 421.
 Սամուտա ք. 91. 287. 353. 360. 379. 423. 501.
 Սամուէլ 39—41.
 Սամուէլ աւարացի 249.
 Սամուէլի վանք 229.
 Սամիսոն 38. 59.
 Սայիդա ք. 35. 45. 445. 497.
 Սանատրուկ 101.
 Սաննոյ լ. 595.
 Սատաղս 412.
 Սարակինոս ք. 294.
 Սասանեանք 121. 389.
 Սասունք 476.
 Սարա 22. 294.
 Սարգսի (Ս) վանք 222.
 Սարգիս աղանդաւոր 253. 254 *
 Սարգիս եպ. Կիւրիոյ 220.
 Սարգիս ՝ Արիսոյ 299.
 Սարգիս պա. Անտիքայ 243. 249.
 Սարգանաբալոս 48.
 Սարգիա ք. 534.
 Սարմատացիք 119.
 Սարմատիա 148.
 Սարուանդիքար ք. 492 *
 Սաւուզ 39.
 Սեբաստիա (Սամարիա) 93.
 Սեբաստիա 272. 469. 470. 475.

Սեդեկիա 61 . 63 .

Սելեւկիա 50 . 73 . 138 . 222 . 228 . 498 .

Սելեւկիոս 80 .

Սելեւկոս 50 . 73 . 74 . 85 . 420 . 421 .

Սելեւկոս եմեսացի 168 .

Սելեւկոս Կալանիկոս 77 .

Սելեւկոս Կրոնոս 78 .

Սելլամ 51 .

Սելվ 45 . 59 . 183 . 225 .

Սեղեսարոս 126 . 129 * 134 .

Սեմացիք 11 . 95 .

Սենաար 13 .

Սեմիա (գիրք) 432 .

Սինեքերիմեանք . 411 . 504 .

Սինեքերիմ 49 . 50 . 57 . 420 .

Սինեքերիմ փոքր 60 .

Սեսոնքուսիա 37 *

Սերուք 15 . 17 . 18 . 19 .

Սեւաստ 398 . 410 .

Սեւերոս 127 .

Սեւերոս դերաքրիստոս 557 .

Սեւերոս եպ . Կնչլայ 299 .

Սեւերէ (Սեւերա) 148 .

Սեւերիանոս Անտիոքացի 214 . 215 . 219 . 240 . 245 . 249 .
254 . 586 .

Սեփադին որդի Ջանգեայ 427 . 475 . 477 . 488 .

Սեփովլա 50 .

Սէթ 4 .

Սէր 27 .

Սէմ 9 . 12 . 558 .

Սիդոն ք . 45 .

Սիկէինոս (Սագգանիոս *) 68 .

Սիկիւեա գւ . 34 . 55 . 555 . 557 . 453 .

Սիկիստան (Սագաստան) 507 .

Սիմեոնի (Ս) վանք 222 . 245 .

Սիմոն բբուա 215 .

- Միմոն իշխան Բուլղարաց 378 .
 Միմէոն ծերունի 98 .
 Միմոն կախարգ 471 .
 Միմոն կիւրենացի 182 .
 Միմոն մոգ 109 .
 Միմոն սիւնակեաց 164 .
 Միմոն " պլ 304 .
 Մինա Լ. 31 .
 Միռակուսա ք. 323 .
 Միս՝ ք. 72 .
 Միսարա 55 .
 Միստիս Թգ. Պարթեւաց 84 .
 Մերմի ք. 138. 277. 325 .
 Միւնիք 338 .
 Միւնկեղոս 32 *
 Միւքեմ 27 .
 Միօն 508 .
 Միօն Լ. 40 .
 Միւման 352 .
 Միււա երէց պատմիչ 3 .
 Մկիպիոն 69 .
 Մկիւթացիք 136 .
 Մկիւթիա 151 .
 Մկլար զօրապետ 505 .
 Մկլաք 277. 278. 327. 329 .
 Մկնդրուն (խսկէնաէրուն) 438 .
 Մկոպան 78 *
 Մմբատ Բագրատունի 286 *
 Մնճար ք. 407. 465. 488. 501 .
 Մոկրատ պատմիչ 2. 126 .
 Մոզմէ քոյր Հերովդէի 81. 97 .
 Մոզմոն 41. 42. 54. 225. 545 .
 Մոսթենէս 74 .
 Մոսարատոս 74 .
 Մովսիս 87 *
 Մորիս 50 .

Սոփիա Թագուհի 265 . 276 .

Սոփիա (Ս) եկեղեցի 129 * 299 .

Սոփանիա 61 .

Սոփրոնիկոս 308 .

Սուգման 400 .

Սուլէյման ամիրապետ 354 . 358 .

Սուլէյման մատնիչ Ուսհայոյ 337 .

Սուլէյման որդի Գուգլճոյ 398 . 404 .

Սուսրամուս 36 .

Սուրբ . 33 . 37 . 64 . 495 . 496 .

Սուրինոս (Սեւերոս) 120 .

Սուրոս 50 .

Սպանիա 108 . 440 .

Սասիո 51 .

Ստեփանէ եղբայր Մլէհի և Թորոսի 438—440 . 443 .

Ստեփանեթոս 59 .

Ստեփաննոս Ուսհայեցի հերձուածող 248 .

Ստեփաննոս սարկաւազ Երուսաղէմի 202 .

Ստեփաննոս (Ս) 23 .

Ստեփաննոս վանահայր 186 . 187 .

Ստեփանեթրիա 59 *

Սրուճ . 17 . 102 . 242 . 362 . 525 .

Վահան կամարական 308 *

Վահէ 77 .

Վահրամ արքայիկ 282 .

Վաղարշ Թգ . Բ . 213 .

Վաղարշակ Թգ . Ա . 77 .

Վաղենտինոս կայսր Ա . 147—148 .

Վաղենտինոս " Բ . 149 . 152 .

Վաղենտինոս " Հռոմայ՝ փոքրն 152 . 159 .

Վաղենտինոս " միւսն 165 . 168 . 169 . 207 .

Վաղենտինոս հերետիկոս . 117 . 118 *

Վաղերիա 128 *

Վազեն 147—152 . 421 .

Վաղինէ զօրապետ 312 .

- Վաղբէշ (Վաղարշ) 119.
 Վարդակէս 49.
 Վանաւեր 454.
 Վաշտակ 378 *
 Վասիգ ամիրայ 343.
 Վասիլ կայսր Ա. հայկազն 375. 411.
 Վասիլ " Բ. 379. 384.
 Վասիլ (Գող) 406.
 Վասիլ եպ. Հէմնայ 299.
 Վասիլիոս եպ. Ռապանայ 472.
 Վասիլիոս " Սելեւկիոյ 168. 173. 185. 186.
 Վասպուրական 338. 411.
 Վարդ 217 *
 Վարդան զօրավար 265.
 Վարդամ շահ փեսայ Խլինաւանայ և տէր Եղնկայի 497.
 Վարդարան (Վահրամ) 125.
 Վեպիանոս 56. 82. 110. 112.
 Վիենա ք. 98 *
 Վիլլույ վանք 223.
 Վիլոս 21. 25. 49. 65.
 Վիքք 135. 325. 388. 392. 519.
 Վլիթ Ա. 552. 554.
 Վլիթ Բ. որդի Եղեաի Բ. 342.
 Վոլիէս 64 *
 Տակեդոդէս 50 *
 Տակլիոս (Տաւլոս) 60.
 Տահր 361—363.
 Տաճիկք (Արաբացիք) 149. 251. 267. 279. 306—308.
 319. 324. 328. 336. 340. 356. 365. 369. 377. 424.
 440. 455. 524.
 Տայաւ 400.
 Տանա 37.
 Տանաւիս գտ. 122. 136.
 Տանիմարբացիք 499 *
 Տանուշ ամիրայ 439. 448. 450. 469.

Տարա (Դարա) ք. 213. 236. 269. 270. 282. 310. 358.
428.

Տարանգա ք. 333.

Տարկինոս Ուրբեկոս 62. 90.

Տարսոն } 37. 50. 123. 146. 245. 426. 516.
Տարսուս }

Տարախանոս (Տակիտոս) 123.

Տաւնա կաժ } (Տիւնա) ք. 333. 367.
Տայան }

Տէով 70.

Տէրեր կայսր 98. 99.

Տէրերական ծով 508.

Տէրերիա ք. 100. 108. 416. 494.

Տէրերիա գա. 128.

Տէրերիոս կայսր Բ. 271. 272. 274—280.

Տէրերիոս " Գ. 352. 353.

Տէգրիո գա. 10. 66. 88. 144. 351. 368.

Տիմիաթ ք. 508,* 509.

Տ/մին 228 *

Տիմոթէոս պա. Կ. Գօլայ 214.

Տիմոթէոս " Աղէքսանդրիոյ 153. 181. 182. 188. 189.
192. 200. 211.

Տիսթոն 144. 309.

Տիտոս 56. 82. 110. 112.

Տիտոս Անտոնինոս 117.

Տիւրիմենս 53 *

Տիւրոս 465.

Տորոս Լ. 191.

Տուլթիո 50.

Տուղասլան (Տուղրիլ արսլան) 408. 410. 444.

Տուղրիլքաթ 395. 398.

Տուկրոս 53.

Տուտէոս (Տեւտէոս) 38.

Տուտլոս 57.

Տուրաւզին ք. 493.

Տուրթէոս (Դրուսոս) 99.

Տրայանոս կայսր 100 . 114—116 . 393 .

Տրայանոս զօրավար 149 *

Տրապիզոն 410 .

Տրապոլիս 185 . 245 . 321 . 449 . 463 *

Տրափոր ք. 55 .

Տրդատ 520 .

Տրիփոն 83 .

Տրոմուպիկոս 172 .

Տրոլաս ք. 245 .

Տրոբոս (Տարակոս) 58 .

Տփխիս 523 .

Րիկոն ք. 246 .

Րոբուլամ 42 . 43 .

Րոսինոս 114 .

Րուփինոս 156 . 157 .

Փակէէ 52 . 53 .

Փաղէկ 13 . 15 . 16 .

Փանիա 95 .

Փապրիկանոս 20 *

Փասայէլ եղբայր Հերովքի 87 .

Փասայէլ որդի " 99 .

Փասեղիս ք. 55 *

Փարակզոս 48 *

Փարոն կղզի 76 .

Փարաւոն 22 . 32 . 291 .

Փարզման ք. 430 .

Փարխեցիք 105 .

Փարբերիս (Նեփեբբերէս) 44 .

Փաւստա 128 *

Փեւիքս 99 . 108 . 110 .

Փեւրոսիանոս եպ. Մեքենայ 214 . 215 . 220 .

Փեւտոս 110 .

Փիլադի 356 .

Փիլադոս 399 . 402 .

- Փիլիսոն երաժիշտ 37.
 Փիլիպ կամ Ֆիլիպ Թգ. Կիլիկիոյ 505. 516. 517.
 Փիլիպեցիք 49.
 Փիլիպի'յոս 352. 354.
 Փիլիպպոս Թգ. Գաղղիոյ 499*
 Փիլիպպոս " Մակեդոնացւոց 61.
 Փիլիպպոս կայսր 121.
 Փիլիպպոս հայր Աղէքսանդրի 71.
 Փիլիպպոս սրդի Հերովդի 98.
 Փիլիաէ (Հելլոստիոս) 355. 357.
 Փիլոն 104. 107. 108.
 Փիլոտոնոս 34.
 Փիլո—շապուհ Թգ. Մոգուց 95.
 Փիւնիկ իմաստասէր 32. 33.
 Փլաքիանոս Ա. 155* 166. 168. 169.
 Փլարիանոս եպ. Հռոմայ 215.
 Փիւերք 465.
 Փոկոս 283—285. 292.
 Փոտիմոս միացնակեաց 192.
 Փուա 52.
 Փուլ 49.
 Փասմութէս 63* 70*
 Փասնթոս 63.
 Փոքիթա ք. 101.
 Փոիկոս 489.
 Փոխակէս 46.
 Փսամիւթիկոս 60.
 Փսուվթոս 70.
 Փրաւորաէս 61*
 Փրետերիկոս Ա. կայսր Աւամանաց 498*
 Փրետերիկոս Բ. 524*
 Փրիկոս 51.
 Փրիտիկոս 58.
 Փրորա եղբայր Հերովդի 87.
 Քաթալո ք. 101.

- Քաբեր 35.
 Քաղանէ ք. 23.
 Քաղէայիք 11. 13. 19. 21. 24. 50.
 Քաղկեդոն 2 3. 234.
 Քաղկեդոնի ժողով 176. 185. 189—205. 210. 218. 259
 —242. 247. 257. 280. 299. 416.
 Քաղկեդոնիտք 255. 265 267. 274. 285. 289. 300. 346.
 548. 581.
 Քամ 10. 15. 18.
 Քամիրադիք 228. 250. 253.
 Քամովս 42.
 Քանանացիք 19. 26.
 Քանթարա 29.
 Քարաք ք. 490. 497. 501. 525.
 Քերբոն 28.
 Քերբոն ք. 27. 40.
 Քեմա (գիրք) 452.
 Քեսուն ք. 222. 255. 360. 366. 379. 399. 406. 470
 487.
 Քէքաուղ 511. 513. 517.
 Քուբար ք. 306.
 Քուշայիք 250. տես և Հաբաշիք.
 Քանթիս 50.
 Քսարոս 21.
 Քոնքուէս 67.
 Քոխարի 386.
 Քոխոթրոս 8.
 Քէմլ. տես Մալիք Քամել.
 Քրիստափոր կթ. գ. 313.

- Սգոտիա 280.
 Օգոստոս կայսր 57. 89. 90. 94. 98.
 Օթման 311. 323.
 Օտիարոս (Ուրիարտես) 8.
 Օրէնա (Ուրնա) գ. 73.

2

Տագիման 436 *

Քաանքք } 11. 19. 26. 271. 321. 402—406. 419.
 Փաանքք } 432. 434. 443. 449. 452. 474. 485. 490. 494. 498.

Տարեոգ (Գաղղեացիք) 453. 503 *

Քրեքք } 410. 435. 486. 494. 524.
 Փրեքք }

Տլամանք 499 *

ԵԶ	ՅՅԷ	ՍԻԱԼ	ՌԻԱԼ
13	8	Ռաւագայ	Ռագաւայ
14	22	Յովհաննէս	Յակոբ
30	18	Յովթարայ	Յովթարայ
97	6	ամին	աւուր
112	26	գնի հարիւր տասն 'բիւր' փոխանակ հարիւր տասնի,	գնի ՄԺ բիւր փ խանակ ՄԺ Ի
228	28	Ասիացւոց	Ասիացւոց
314	19	Քրիստափորի Ա.	Քրիստափորի Գ.
369	23	գրեալ	գրեալ
384	19	(Ը)	(Թ)
393	26	աղբիւ	Տուղբիւ
414	29	կարախանաց	կարախանաց
435	14	Սիկիւիոյ	Սիկիւիոյ
503	23	Ասամ	Ասան
524	8	Դամբուհա (2) ապրիլի	Դամբուհա (2) ապրիլի

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.
Please return promptly.

SEP 5 1915 ILL
~~CANCELLED~~

STALL-STUDY
CHARGE

CANCELLED